

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ**

Л. О. Волощук

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК
ТА ЕКОНОМІЧНА
БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ:
ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО
УПРАВЛІННЯ**

МОНОГРАФІЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Л. О. Волощук

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК
ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ**

МОНОГРАФІЯ

Одеса
«Апрель»
2015 р.

УДК 658. 001.76 : 65.012.8

ББК 85.5-86(4Укр)

В 714

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 7 від 28 квітня 2015 р.)

Рецензенти:

Савіна Н. Б. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри трудових ресурсів і підприємництва, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне;

Скворцов І. Б. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів;

Хрущ Н. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету, м. Хмельницьк.

Волощук Лідія Олександрівна

В714 Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: монографія / Л. О. Волощук. – Одеса: Бондаренко М. О., 2015. – 396 с.

ISBN 978-617-7261-54-3

В монографії досліджено теоретичні та методологічні засади управління інноваційним розвитком та економічною безпекою вітчизняних промислових підприємств та обґрунтовано доцільність запровадження комплексного підходу до управління ними, що реалізується в системі комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком. Розроблено концептуальні та методологічні засади комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення, запропоновано методичні підходи та відповідні інструментарій аналізування та оцінювання інноваційного розвитку, економічної безпеки, економічної безпеки інноваційного розвитку промислових підприємств, апробація яких на прикладі промислових підприємств Одеського регіону довела їх практичну застосовність та методичну завершеність.

УДК 658. 001.76 : 65.012.8

ББК 85.5-86(4Укр)

Монографія буде корисною для магістрів, аспірантів, науковців та фахівців, що займаються проблемами управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємств реального сектору економіки.

ISBN 978-617-7261-54-3

© Л. О. Волощук, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	7
1.1 Інноваційний розвиток промислового підприємства як категорія та об'єкт управління	7
1.2 Економічна безпека промислового підприємства як об'єкт управління та умова його розвитку	26
1.3 Інноваційний розвиток та економічна безпека промислового підприємства: типологія взаємозв'язків як об'єктів комплексного управління	40
Висновки	52
2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	55
2.1 Сутність, завдання та методи комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства	55
2.2 Методологічні засади аналізування зовнішніх умов інноваційного розвитку промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки ..	65
2.3 Методи та моделі аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку та оцінювання економічної безпеки промислового підприємства	86
Висновки	137
3 АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩА ТА ПЕРЕДУМОВ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	139
3.1 Аналіз зовнішніх умов інноваційного розвитку вітчизняного промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки	139
3.2 Оцінювання тенденцій економічного розвитку та ознак його інноваційності на промислових підприємствах Одеського регіону	172
3.3 Оцінювання рівня економічної безпеки інноваційно-активних промислових підприємств Одеського регіону	190
Висновки	203
4 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	206
4.1 Концептуальні положення та модель комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.....	206
4.2 Концептуальні засади формування механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства та його інформаційно-аналітичного забезпечення	222

4.3 Концептуальні засади формування та оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислових підприємств як об'єкту безпекоорієнтованого управління.....	236
Висновки.....	246
5 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	249
5.1 Концептуальний та методологічний базис формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.....	249
5.2 Методичний базис формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.....	266
5.3 Аналітичні інструменти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.....	275
Висновки.....	287
ВИСНОВКИ.....	289
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	294
ДОДАТКИ.....	328

ВСТУП

Серед сучасних проблемних питань економіки та управління підприємствами реального сектору економіки найбільш актуальними залишаються питання управління інноваційним розвитком підприємства та управління процесами забезпечення його економічної безпеки.

Протягом останнього десятиріччя питання управління економічною безпекою на мікрорівні стало предметом численних наукових досліджень, результати яких розкриті у публікаціях вітчизняних науковців І. Бланка, Т. Васильців, В. Геєця, Н. Гічової, Л. Донець, Т. Іванюти, О. Захарова, М. Зубок, С. Кавун, О. Кириченко, Г. Козаченко, О. Лященко, І. Мойсеєнко, О. Марченко, В. Мунтян, І. Отенко, В. Пономаренко, Н. Реверчук, В. Рубцова, А. Сухорукова, С. Філіппової, А. Єпіфанова, С. Яременко.

Вітчизняна методологія управління інноваційним розвитком має більш тривалу історію, а її формуванню та розвитку присвячено праці вітчизняних вчених Є. Бельтюкова, А. Бутенко, В. Геєця, А. Гриньова, В. Гриньової, Е. Забарної, В. Захарченка, С. Ілляшенка, С. Князя, Д. Крамського, О. Кузьміна, Є. Лазаревої, П. Перерви, Н. Подольчака, М. Рогози, Л. Смоляр, Л. Федулової, С. Філіппової, С. Харічкова, Д. Черваньова, Т. Черкасової. Проте, досі економічна безпека підприємства та його інноваційний розвиток, як об'єкти управління, досліджуються здебільшого відокремлено один від одного.

Втім, сучасні реалії діяльності промислових підприємств в умовах численних зовнішніх загроз та ризиків, та необхідності їх розвитку на інноваційній основі, спрямованого на збереження та зміцнення конкурентних позицій, потребують дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу явищ інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства, та запровадження комплексного підходу до управління інноваційним розвитком з урахуванням чинника економічної безпеки.

Аспекти такого комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств майже не розглянуті в сучасній теорії управління підприємствами, а в практичній діяльності промислових підприємств застосовуються здебільшого окремі інструменти управління розвитком, що враховують вплив чинника економічної безпеки. Це обумовлює актуальність розроблення системи теоретико-методологічних засад комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислових підприємств, практичне запровадження яких сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки промислових підприємств в процесі та в результаті їх інноваційного розвитку.

Монографію присвячено розробленню концептуальних засад, теоретико-методологічного базису, методичних положень та практичних рекомендацій щодо комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком вітчизняних промислових підприємств та його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Об'єктом дослідження обрано процес безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств та формування його аналітичних інструментів.

Предмет дослідження склали теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств та формування його аналітичних інструментів.

Задачі дослідження охоплюють: визначення теоретичних засад інноваційного розвитку та економічної безпеки промислових підприємств, обґрунтування методологічних засад комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства та сучасних передумов його запровадження, розроблення концептуальних засад комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства та формування його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Основні результати дослідження склали: понятійно-категоріальний апарат комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства; методологічні засади оцінювання середовища, чинників та об'єктів управління інноваційним розвитком промислового підприємства з урахуванням чинника економічної безпеки; концептуальні засади комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що ґрунтуються на системному та інтеграційному підходах, розкриваються у сукупності розроблених концептуальних положень та концептуальній моделі; концептуальна модель механізму комплексного управління, декомпованого за функціональною ознакою, де ключову роль відведено його інформаційно-аналітичному забезпеченню; концептуальні засади та модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення комплексного управління; концептуальні, методологічні положення та методичні підходи до формування аналітичних інструментів комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Автор висловлює подяку рецензентам – професору Савіній Наталії Борисівні, професору Скворцову Ігорю Борисовичу, професору Хрущ Нілі Анатоліївні за зроблені зауваження та пропозиції.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Інноваційний розвиток промислового підприємства як категорія та об'єкт управління

Проблематиці інноваційного розвитку присвячено багато наукових праць, у яких досліджено стратегії та методи забезпечення інноваційного розвитку, визначено його вплив на процеси, пов'язані з розвитком держави й регіонів, галузей та окремих підприємств.

Всі вони спираються на широкий категоріально-понятійний апарат, де ключова категорія інноваційного розвитку тісно пов'язується з суміжними поняттями розвитку, інновацій, інноваційної моделі, інноваційної діяльності, інноваційного процесу, інноваційного потенціалу тощо. Отже визначення сутності інноваційного розвитку промислових підприємств як явища та об'єкта управління в сучасних умовах потребує дослідження та систематизації зазначених елементів його семантичного кола.

Велике значення з точки зору обґрунтування загальнотеоретичних засад інноваційного менеджменту й сутності та ролі інновацій в економіці підприємств мали праці Й. Шумпетера [1-4], П. Друкера [5,6], Б. Санто [7], Б. Твісса [8] тощо. Результати досліджень інноваційної діяльності підприємств та питання, що певною мірою стосуються проблематики управління їх інноваційним розвитком, останнім часом висвітлювалися в наукових публікаціях Є. Бельтюкова [10-12], І. Бланка [13-14], В. Гейця [15-18], В. Гриньової [19-22], І. Грузнова [23], В. Захарченка [24-26], С. Ілляшенка [27-30], О. Кузьміна [31-39], О. Лапко [40-43], М. Меркулова [24-26, 44], Н. Чухрай [45-47], Л. Федулової [48-54], С. Філіппової [55-59], С. Харічкова [60-62].

Однак, незважаючи на названі вище дослідження, нині ще не сформувалося єдиного чіткого визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства». При цьому, в контексті багатьох публікацій, інноваційний розвиток підприємства достатньо часто ототожнюють із поняттям його розвитку в цілому. Втім, відмінною рисою інноваційного розвитку підприємства від розвитку взагалі, є саме його інноваційність.

Слово «інноваційний» є похідним від терміна «інновація» (нім. innovation), що у науковий лексикон вперше увів Й. Шумпетер [1-4], і який у буквальному перекладі означає втілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або новому виді виробу. Сучасна інноваційна теорія використовує різні категорії і визначення: новація, інновація, нововведення, часто використовувани як синоніми, що не відповідає їх дійсному змісту. Незважаючи на численні нароби у світовій та вітчизняній теорії інноватики досі немає однозначного визначення інновацій.

В деяких енциклопедичних джерелах наводяться два значення поняття «інновація»: 1) вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну техніки та технології; 2) нова техніка, технологія, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу [63]. Поряд із таким техніко-технологічним трактуванням у наукових дослідженнях та нормативно-правовій базі трапляються інші підходи до визначення змісту інновації.

Різні вчені характеризують інновації залежно від об'єкта та предмета свого дослідження. Сьогодні лише в вітчизняній теорії інноватики та інноваційного розвитку вже

існує близько ста різних визначень категорій інновації. Дослідження еволюції цієї категорії викладено в працях [48, 49]. В монографії [153] наведено далеко не вичерпний перелік існуючих тлумачень поняття «інновація», наведених в нормативних та наукових джерелах ([1-8, 24, 25, 31, 55, 57, 64-101]), систематизованих за хронологією та походженням (зарубіжні школи інноватики, радянська та російська школи інноватики, вітчизняна школа інноватики), дослідження яких свідчить про розширення змісту та складу поняття інновацій в ході його еволюції.

Як видно, в сучасній літературі поширені два підходи щодо визначення поняття «інновація»: 1) *статичний*, де інновація виступає як «інновація-продукт», коли вона представляється як результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, що впроваджується на ринку; 2) *динамічний*, де інновація виступає як «інновація-процес», коли в динаміці розглядається процес, що охоплює дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва, комерціалізацію і поширення нових виробів, технологій, принципів замість існуючих.

Крім того, можна виділити вузький та широкий підходи до визначення інновацій: 1) згідно з першим інновація ототожнюється з новою технікою, технологією, промисловим виробництвом (Б. Твісс, Б. Санто, Ю. Яковець, В. Хіппель, Х. Рігс та ін.); 2) у широкому розумінні інновації розглядаються як прибуткове використання ідей, винаходів у вигляді нових продуктів, послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного характеру (М. Портер, П. Друкер, Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Ю. Морозов та ін.).

Достатня різносторонність тлумачень інновацій в сучасній науці та практиці свідчить про їх різне якісне наповнення, що, в свою чергу вимагає класифікації інновацій за певними якісними ознаками. Втім, підходи до класифікації інновацій у нормативному полі та наукових джерелах також різняться.

В «Керівництві Осло» [64, 65], що є визнаним міжнародним стандартом з дослідження інновацій, визначені чотири типи інновацій, що характерні для діяльності підприємств: продуктові, процесні, організаційні та маркетингові. Продуктові інновації передбачають значні зміни у властивостях товарів та послуг, що виробляються. Процесні інновації передбачають значні зміни в методах виробництва та постачання. Організаційні інновації відносяться до сфери впровадження нових організаційних методів, як то зміни в діловій практиці, організації робочих місць або в зовнішніх зв'язках підприємства. Маркетингові інновації містять реалізацію нових методів маркетингу, як то зміни в дизайні та упаковці продукту, його просуванні та розміщенні, в методах встановлення цін на товари та послуги.

В. Захарченко наводить розширену класифікацію інновацій за 5-ма критеріями: 1) за сферою діяльності підприємства: а) інновації на вході в підприємство як систему; б) інновації на виході з підприємства; в) інновації структури підприємства; 2) за змістом діяльності інновацій: технологічні, виробничі, економічні, торговельні, соціальні, управлінські; 3) за інтенсивністю інноваційних змін: інновації нульового порядку, першого порядку (кількісна зміна), другого порядку (перегрупування чи організаційні зміни), третього порядку (адаптаційні зміни), четвертого порядку (новий варіант), п'ятого порядку (нове покоління), шостого порядку (новий вид), сьомого порядку (новий рід); 4) за рівнем сприйняття: абсолютна, відносна, умовна чи суб'єктивна новизна; 5) за причинами виникнення: реактивні та стратегічні [25: С.21-23].

Г. П'ятницька [102] пропонує умовно об'єднувати інновації у такі три групи, де інновація виступає як: 1) певний об'єкт або результат управління чи діяльності; 2) процес або сукупність заходів; 3) поєднання декількох змістових компонентів (комплексний або багатовимірний підхід). Проте, визначає, що незалежно від підходу до визначення поняття «інновація» його специфічний зміст завжди пов'язаний із тими чи іншими змінами в організації.

Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук [98] пропонують розглядати інновації також з трьох позицій: 1) як зміни (Й. Шумпетер, Ю. Яковець та інші); 2) як процес (Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Б. Твісс, Б. Санто, українські економісти І. Школа, І. Будникевич, О. Лапко, Д. Черваньов, Л. Нейкова та ін.); 3) як результат (Х. Рігс, В. Хіппель, Р. Фатхутдінов, С. Покропивний). Отже, *інновацію трактують як процес, або як явище, або як кінцевий результат діяльності, або як особливий вид діяльності, що відповідає цілям конкретного дослідження.*

Спираючись на представлені вище, а також наведені у інших джерелах [20, 29, 103-107] трактування змісту поняття «інновація» можна погодитись з висновком В. Найдюк [108], що всі їх умовно можна об'єднати у три групи, в яких інновації – це: 1) результат винахідництва; 2) процес якісних змін; 3) інструмент для створення нових можливостей.

Саме в цих ознаках інновації проявляється їх спорідненість з категорією розвитку, зміст якої, на думку фахівців [102], в цілому пов'язаний як із якісними, так і з кількісними змінами, а його етимологія найкраще розкривається через поняття «процес» (лат. processus – просування).

Слово «розвиток» походить від дієслів «розвивати», «розвинути», що є калькою німецького «entwicklung», що, у свою чергу, калькує латинське «evolutio» – еволюція (від evolveo – розгортання). Дослідження змістового наповнення поняття «розвиток» на рівні економічних систем та організацій достатньо глибоко були проведені в монографіях С. Мочерного [109] та Г. П'ятницької [110]. Поняття «розвиток» базується на наступних ключових положеннях: розвиток – це процес, що припускає наявність тимчасової шкали для об'єктів; розвиток – це, в першу чергу, якісна зміна, що говорить про набуття системою нових властивостей та її здатність змінювати свій склад і структуру; розвиток – це процес необоротний, що говорить про нездатність системи, змінюючись, перейти в один із попередніх станів хоч би тому, що вона існує в тимчасовій шкалі, і якщо її внутрішня структура не зміниться, то у будь-якому випадку відбудеться зміна її зовнішнього середовища; розвиток – це процес, підвладний певним законам; розвиток – це керований процес [101].

Отже, «інноваційний» – це той, що характеризує результат винахідництва, а також пов'язаний із процесом якісних змін та спрямований на створення нових можливостей, а «інноваційність» може означати уміння генерувати нові рішення, ідеї та створювати унікальні способи їх об'єднання та доповнення».

Інноваційний розвиток – це економічний розвиток (розвиток економічної системи), що має ознаки інноваційності.

Формування теорій інноваційного розвитку розпочалося ще в другій половині XIX століття, та в сучасному вигляді є результатом праці усіх, хто досліджував економічний розвиток суспільства та економіки, у процесі якого було виявлено нерівномірність темпів економічного зростання [26].

Теорії та моделі економічного зростання, що ґрунтуються на інноваційних факторах, виводили економічну динаміку безпосередньо з процесів створення і впровадження у

виробництво нових технологій і нових товарів. Теорії інноваційного розвитку наголошували, що економічне зростання відбувається у часі нерівномірно: поява принципово нової базисної технології у певній галузі дає імпульс розвитку багатьом спорідненим галузям через виникнення пучка вторинних інновацій. Інновації, поширюючись, збільшують загальний економічний результат і сприяють зростанню темпів розвитку економіки, однак водночас зменшують комерційну віддачу від їх комерціалізації для окремого суб'єкта господарювання, що змушує його відшукувати інші, досконаліші способи задоволення потреб споживачів. Життєвий цикл інновації завершується з появою досконалішого її замітника. За принципової новизни інновація може стати основою нової фази економічного зростання.

У процесі формування сучасних уявлень про природу економічного зростання і роль інноваційних чинників у ньому відбувалася зміна парадигм, узятих науковцями за основу своїх теорій [111].

Парадигма (грец. *paradeigma* – взірець) – система поглядів на явище, яка ґрунтується на певному ключовому елементі; усіма визнані наукові досягнення, що протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх розв'язок; деякі усталені приклади фактичної практики наукових досліджень – приклади, що включають закон, теорію, їхнє практичне застосування і необхідне обладнання, – в сукупності дають нам моделі, з яких виникають конкретні традиції наукового дослідження. [112-114].

Так, ранні теорії циклічного економічного зростання опиралися на *технологічну парадигму*, в рамках якої причиною циклічного розвитку вважали зміну поколінь техніки в процесі її відтворення та інфраструктури, яка обслуговує даний технологічний устрій. Нові зразки техніки і нова технологія, на думку прихильників цієї парадигми, з'являються внаслідок «вільного польоту думки» науковців та винахідників, яких ніхто не змушує вести наукові дослідження. Займаються вони цим лише для задоволення власної цікавості. Якщо винахідник буде наполегливим у прощтовхуванні своєї новинки у виробництво і зуміє переконати власників капіталу у її перспективності, то вона прийде на зміну традиційній технології. Якщо ж ні, то новинка залишиться незатребуваною. Слабкою ланкою цієї парадигми є незрозуміння того, чому саме одна технічна новинка є перспективною і підприємці інвестують капітал у її впровадження, а інша – залишається поза їхньою увагою.

Дослідження Й. Шумпетера і його послідовників сформуливали *техніко-економічну парадигму економічного розвитку*, яка доповнювала технологічну висновками про те, що зміна технологій відбувається не через фізичне зношення, а внаслідок того, що тривале використання певної технології та її поширення у відповідній сфері діяльності зменшує норму прибутку підприємств. Прагнучи її збільшити, вони впроваджують принципово нові види техніки. Вслід за підприємцями, які першими йдуть на ризик, інновації починають використовувати й інші фірми, впевнившись у їх здатності збільшувати віддачу від укладеного капіталу. В межах нової технології з'являються поліпшувальні інновації, які дають змогу далі нарощувати прибуток. Однак будь-який новий напрям у техніці не безмежний і врешті-решт його можливості вичерпуються – у галузі настає економічний спад. Це вимагає від суб'єктів господарювання радикальних змін у динаміці капіталовкладень: значно більше коштів спрямовується на пошук принципово нових технологічних чи організаційних рішень.

Концепція техніко-економічної парадигми виходить з того, що технологічні зміни випереджають зміни в інституційній структурі держави, яка є інертною через притаманний їй консерватизм інтересів і підтримку суб'єктивної віри в старі добрі часи. Період, протягом

якого відбуваються кардинальні зміни в соціально-економічній структурі, і є періодом становлення техніко-економічної парадигми, яка відповідає новим принципам управління в різних сферах, що стають загальноновизнаними для нової фази розвитку. Це становлення триває 48-68 років, що відповідає довгостроковому коливанню довгої хвилі Кондратьєва. Зміна парадигми має всі ознаки загальної техніко-управлінської революції, яка зумовлює ефективнішу систему суспільно-економічного устрою.

Життєвий цикл техніко-економічної парадигми залежить від дії так званих ключових факторів і характеру галузей виробництва. Ключовий фактор парадигми – це нові технології і засоби виробництва, які впливають на зміну структури витрат, знижують відносну вартість одиниці корисного ефекту, створюють нові продукти, поліпшують якість традиційних продуктів. Техніко-економічні парадигми фактично є чинниками довгих хвиль Кондратьєва.

Революційні технічні ідеї з'являються рідко і обумовлені вони загальними темпами науково-технічного прогресу. Тому цикл «піднесення – стагнація – спад – криза – пожвавлення – піднесення» триває майже 50 років. Для його скорочення і зменшення тривалості кризового періоду необхідно, щоб нові ідеї з'являлися частіше. А це стає можливим за умов залучення у сферу продукування знань більшої кількості людей, створення такого інноваційного середовища та його інфраструктури, де відкриття випробовуються шляхом їх практичного застосування у безперервному потоці спроб та помилок. Якщо таке середовище утворюється, як це мало місце у Силіконовій долині в 1970-х роках XX ст., воно починає генерувати власну динаміку, приваблюючи знання, таланти й інвестиції звідусіль.

Більшість центрів інформаційно-технічної революції зосереджені у метрополісах, здатних генерувати синергію – підсилення результуючої окремих складових системи завдяки їх взаємодії – на базі знань та інформації. Ця здатність безпосередньо пов'язана із промисловим виробництвом і комерційним застосуванням інновацій, із культурною та економічною могутністю метрополіса, що формує його привілейоване становище і приваблює ініціативних творчих людей. Адже для того, щоб інновація реалізувалась, необхідні: конкретне інституційне та індустріальне середовище; певна кваліфікація для концептуального осмислення і вирішення технологічної проблеми; економічна ментальність, щоб зробити застосування інновації вигідним; мережа виробників та користувачів, що можуть обмінюватися досвідом, який здобувають у процесі творення базисної інновації.

Це зумовило появу *техно-соціо-економічної парадигми*. На процес наукових відкриттів, технологічних інновацій і їх соціальних застосувань впливають багато факторів, у тому числі індивідуальна винахідливість і підприємницький дух. Його кінцевий результат залежить від особливостей взаємодії усіх чинників [111].

Дослідження останніх років свідчать, що ключовим фактором економічного розвитку є людський капітал, який трансформується у нові знання. Збільшення кількості працівників, предметом діяльності яких є передусім інформація, стало поштовхом до розроблення технологій швидкого і системного опрацювання інформації, появи інформаційних та інтелектуальних технологій. Вони швидко знайшли застосування у всіх країнах, живлячи технологічний пошук, прискорюючи його темпи, розширюючи зону технологічних змін і диверсифікуючи їх джерела.

Інформаційні технології прискорили темпи науково-технічного прогресу. Водночас можливість вільного доступу до інформації впливає не тільки на технологічні зміни, а й на перебіг соціальних процесів. Люди прагнуть бути мобільнішими, намагаючись знайти застосування своїм знанням і здібностям, щоб поліпшити якість свого життя. Масового

характеру набули міграційні процеси, «відтік умів» із країн з низьким рівнем соціального забезпечення, що призводить до зменшення інтелектуального потенціалу таких країн і закріплює їх технологічне відставання.

Величина людського капіталу залежить від соціальної політики держави, від підтримки нею розвитку освіти і науки, заохочення винахідництва та раціоналізаторства, які розвивають інтелектуальний і творчий потенціал людей. Чим вищий інтелектуальний потенціал працівників підприємства, тим більше інноваційних рішень може бути ними напрацьовано, тим гнучкіше і мобільніше підприємство реагуватиме на сигнали зовнішнього середовища, на зміну запитів споживачів, зберігаючи свої конкурентні переваги й отримуючи достатній прибуток для подальшого розвитку. З огляду на це держава повинна створити такі умови, щоб інноваційний пошук підприємців заохочувався.

Роль держави у формуванні сприйнятливості економіки до інновацій істотна. Вона може гальмувати технологічний розвиток або прискорювати його. Спрямовуючи технологічний розвиток, держава визначає і свою історичну еволюцію і соціальні зміни.

Визнання ролі соціальних інститутів (зокрема, держави) у процесі технологічних змін є важливим висновком техно-соціо-економічної парадигми. Держава, гальмуючи, прискорюючи чи очолюючи технологічні інновації, є вирішальним фактором усього процесу розвитку, фактором, який організовує і відображає сутність соціальних і культурних сил, що домінують у країні. Здатність держави досягти світового технологічного панування залежить від досконалості її соціальних інститутів, які підтримують прагнення громадян до поліпшення свого життя, заохочуючи їх активність у здобутті нових знань і в їх практичному застосуванні.

Отже, основні концептуальні напрями третьої техно-соціо-економічної парадигми інноваційного розвитку можна визначити таким чином (табл. 1.1).

В рамках означених парадигм розвивались й різні теорії економічного та інноваційного розвитку. Так, В. Захарченко, Н. Корсікова, М. Меркулов визначають 11 теорій інноваційного розвитку з 1860 років й донині, зокрема: 1) теорії циклічного економічного розвитку, до яких віднесено теорію циклічних криз К. Маркса, теорію «довгих хвиль» М. Кондратьєва; 2) інноваційні теорії технологічних змін, до яких віднесено: теорію інноваційного розвитку Й. Шумпетера, в рамках якої вперше введено термін «інновації», дослідження С. Кузнеця, неокласичну теорію нововведень Г. Менша, Р. Фостера, концепції формування технологічних систем і дифузії нововведень К. Фрімена, Дж. Кларка, Л. Суїте, концепцію технологічних систем Д. Львова, С. Глазьева; 3) сучасні концепції інноваційного розвитку, до яких віднесено теорію технологічного розриву М. Познера, теорію інтелектуальної технології Ф. Хайєка, теорію інноваційної економіки і підприємницького суспільства П. Друкера, соціально-психологічну модель Х. Барнет, С. Вітте, Е. Денісона [25; С.21-23].

Таблиця 1.1 – Концептуальні напрями техно-соціо-економічної парадигми інноваційного розвитку (складено та систематизовано на засадах джерел [24, 111, 113, 114])

Назва напрямку	Зміст напрямку
1	2
Управління змінами	Цей напрям пов'язаний з тим, що приблизно в 1970-х роках припинило існування так зване спокійне зовнішнє середовище, а на зміну йому прийшло мінливе, «турбулентне». Це змушує компанії швидко пристосовуватися до різних перетворень, швидко на них реагувати, передбачаючи їх і планувати з них вигоди.

Продовження таблиці 1.1

Необхідність реформування соціальної сфери	<p>Головний напрям реалізації – принцип «кадри вирішують усе», що своєю чергою припускає:</p> <ul style="list-style-type: none"> – необхідність включення людського чинника до системи управління; – включення нового чинника ефективності – знання, тобто вирішальний вплив на ефективність праці роблять не працівники, що безпосередньо виробляють продукцію, а «працівники знання» – менеджери, інженери, техніки, фахівці; – базовий чинник у розвитку економіки – «норма накопичення мозку», темпи, якими країна «виробляє людей» з освітою, розвинутою увагою, ґрунтовними теоретичними знаннями й аналітичною майстерністю; – персонал починають розглядати як основний ресурс фірми. На зміну теорії що розглядає персонал як витрати, які треба скорочувати, з'явилася теорія управління людськими ресурсами, відповідно до якої персонал є одними з ресурсів фірми, в якій треба вкладати кошти.
Рейзинґ	<p>Припускає кардинальну перебудову на сучасній інформаційній і технологічній основі організації господарської діяльності та управління на підприємстві (організації). Сфера змін може бути найрізноманітнішою: організаційна структура, фінанси, система поставок, маркетинг, структура кадрів тощо.</p>
Створення внутрішніх ринків корпорацій	<p>Це перенесення закономірностей і принципів ринкового господарства на внутрішню діяльність компаній, на всі її підрозділи. З цією метою в межах підприємства створюються автономні підрозділи – бізнес-одиниці, які самостійно фінансують свою роботу, вступають на комерційній основі в партнерські відносини як з внутрішніми підрозділами компанії, так і зовнішніми організаціями. У центральних органах управління зосереджуються вирішення тільки питань стратегічного розвитку, пов'язаних з великими інвестиціями.</p>
Інтеграція процесів управління	<p>В останні десятиліття у всьому світі поширюється тенденція до збільшення підприємств, що пов'язане з їхніми великими перевагами за умов жорсткої конкурентної боротьби. При цьому просте збільшення масштабів виробництва вже не відповідає вимогам сьогодення. Посилення темпів технологічного розвитку вимагає об'єднання зусиль підприємств і організацій різних сфер діяльності: виробництва, науки, фінансів, інфраструктури. Саме ці фактори сприяють появі нових організаційних форм підприємницької діяльності – різних горизонтальних і вертикальних, об'єднань, серед яких особливе місце посідають промислово-фінансові групи (ПФГ), технопарки, технополіси тощо.</p>
Розвиток і підтримка малих підприємств	<p>Однак, як і раніше, актуальною залишається діяльність малих підприємств. Саме вони є найбільшійшими в умовах швидко змінюваного зовнішнього і внутрішнього середовища. Завдання малих підприємств – знизити рівень безробіття, розширити конкуренцію, оперативно реагувати на зміну попиту споживачів.</p>
Нові вимірники ефективності управління	<p>Цільовими показниками організаційних перетворень у практиці сучасного управління стали застосовуватися такі загальні характеристики діяльності фірми, як:</p> <ul style="list-style-type: none"> – досягнення фінансової стабільності; – забезпечення фінансового зростання; – наявність інтелектуального капіталу; – задоволеність споживачів; – комплексність технологій – інвестиції в людський фактор тощо.
Розділення прав власності і функцій управління	<p>Складність процесів управління привела до того, що власники контрольних пакетів акцій, не маючи належної компетенції і необхідного досвіду, змушені наймати професійних керівників з метою підвищення ефективності управління організацією.</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2
Затвердження контрактних відносин у всіх формах власності	Найбільші можливості розвитку конкуренції в державному секторі відкриваються у сфері його взаємодії з ринковими структурами за допомогою контрактних відносин, ринкового тестування. Розвиток контрактних відносин супроводжується посиленням ролі конкурентного відбору пропозицій. Переможцем виходить конкурсант, який запропонував найвигідніші для замовника контракти.
Посилення регулюючої ролі держави	Держава встановлює норми і правила економічних відносин. Посилення її ролі в діяльності суб'єктів господарювання виявляється у: – створенні сприятливого середовища для функціонування підприємств; – стимулюванні внутрішніх перетворень на підприємствах; – регулюванні умов конкуренції; – забезпеченні умов соціальної справедливості і першочергового задоволення загальнонаціональних потреб; – збільшенні витрат на науку і дослідні роботи; – визначенні пріоритетних напрямів інвестицій тощо.

Однією з найсучасніших теорій (концепцій) інноваційного розвитку, яку деякі вчені вже називають його новою парадигмою, є теорія «відкритих інновацій» [115-121]. Генезис парадигм та теорій інноваційного розвитку наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Генезис парадигм та теорій інноваційного розвитку (*систематизовано автором на засадах джерел* [24, 25, 115, 120-127])

Парадигми	Теорії інноваційного розвитку
Технологічна	Теорії циклічного економічного розвитку: 1) теорія циклічних криз К. Маркса; 2) теорія «довгих хвиль» М. Кондратьєва.
Техніко-економічна	Інноваційні теорії технологічних змін: 1) теорія інноваційного розвитку Й. Шумпетера, в рамках якої вперше введено термін «інновації»; 2) дослідження С. Кузнеця щодо історичного обґрунтування економічного зростання країн; 3) неокласична теорія нововведень Г. Менша, Р. Фостера; 4) концепції формування технологічних систем і дифузії нововведень К. Фрімена, Дж. Кларка, Л. Суїте, 5) концепція технологічних устроїв Д. Львова, С. Глазєва;
Техно-соціо-економічна	Сучасні теорії інноваційного розвитку: 1) теорія технологічного розриву М. Познера; 2) теорія інтелектуальної технології Ф. Хайєка; 3) теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства П. Друкера; 4) соціально-психологічна модель Х. Барнет, С. Вітте, Е. Денісона 5) <i>теорія відкритих інновацій Г. Чесбро</i>

Дослідження змісту сучасних теорій інноваційного розвитку свідчить про відповідність теоріям суспільного розвитку, розкритим в працях Г. Спенсера, Дж. Гелбрейта, Д. Белла, Ю. Хаяши, Е. Тоффлера [126-134].

Втім, сучасні теорії інноваційного розвитку змістили акценти у поведінці людей, сформували у них прагнення до накопичення знань. Стало очевидним, що економічне зростання країн великою мірою залежить від інноваційної активності підприємницьких

структур, від їх прагнень, зусиль і здатності використовувати у своїй діяльності новітні технології, творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів, на основі чого вдосконалювати та оновлювати продукцію, одержуючи вищі доходи і змінюючи ринкові позиції [24; С.24].

Дедалі більша частка особистого та суспільного багатства втілює в собі не матеріальні умови виробництва, а знання та інформацію, що стають основним ресурсом сучасного виробництва. В результаті спостерігається своєрідний розподіл всієї економіки на «стару» (традиційні матеріальні блага і послуги) і «нову» (нової наукомісткі виробництва, що спеціалізуються на роботі з інформацією та управлінні знаннями).

Ця «нова» економіка у численних дослідженнях отримала назви інноваційної економіки, інтелектуальної економіки або економіки знань. В основі сучасної інноваційної економіки лежить інноваційний розвиток економічних систем всіх рівнів, зокрема на засадах концепції відкритих інновацій, а в основі інтелектуальної (знаннєвої) – інноваційний розвиток, де ключову роль відіграє інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал.

Отже, сучасна парадигма та найсучасніші теорії та концепції інноваційного розвитку економічних систем обумовлюють ключові чинники його активізації: 1) посилення інтелектуальної складової (людських ресурсів, інтелектуального потенціалу, інтелектуального капіталу); 2) розвиток партнерства та інтеграції в рамках інноваційного процесу.

При дослідженні сутності поняття «інноваційний розвиток» слід по-перше відокремити два ключові підходи до його визначення: *макроекономічний та мікроекономічний*.

За *макроекономічного підходу* термін «інноваційний розвиток» застосовується здебільшого в контексті досліджень механізмів реалізації науково-технічного прогресу в процесі економічного розвитку країни, галузі, регіону, формування інноваційної або знаннєвої економіки, пошуку нових джерел економічного зростання, побудови державної інноваційної моделі розвитку тощо. *Отже, поняття інноваційного розвитку в макроекономічній площині досліджень часто синонімізується з поняттями інноваційного типу економічного розвитку або інноваційної моделі економічного розвитку*.

Так, в табл. 1.3 наведено узгодження стадій та відповідних джерел економічного розвитку за М. Портером [135] та типами економічного розвитку.

Відповідно до наведеного визначення інноваційного типу розвитку вчені визначають зміст *інноваційної моделі розвитку*, під якою розуміють:

1) таку модель розвитку, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг [48];

2) теоретичне вираження інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, систем мотивації, стратегій, механізмів тощо, які спрямовані на формування інноваційного типу розвитку економіки [24].

Отже, можна відзначити, що з *позиції макроекономічного підходу* до визначення сутності інноваційного розвитку він здебільшого ототожнюється з науково-технічним прогресом, надаючи йому рис загальності, всебічності та глобальності протікання.

Таблиця 1.3 – Типи економічного розвитку у відповідності до його ключових джерел (складено на основі [24, 25, 60])

Стадії та джерела розвитку	Типи економічного розвитку
<i>Розвиток на основі виробничих факторів.</i> Стадія факторів виробництва: конкурентоспроможність обумовлена наявністю природних ресурсів, кліматичних умов, надлишкових трудових ресурсів тощо, використовуються прості технології.	<i>Екстенсивний тип розвитку</i> – спосіб економічного зростання, досягнення основних цілей способом кількісної зміни виробничих факторів, залучення додаткових ресурсів, створення нових виробництв, на основі існуючого науко-технологічного рівня.
<i>Розвиток на основі інвестицій.</i> Стадія інвестицій: національні фірми стають спроможними інвестувати гроші в купівлю технологічних ліцензій, сучасне ефективне обладнання; національна економіка здатна використовувати досягнення іноземних технологій.	<i>Інтенсивний тип розвитку</i> – спосіб економічного зростання, що передбачає використання передових науково-технічних досягнень для підвищення продуктивності і результативності соціально-економічної системи.
<i>Розвиток на основі інноваційної діяльності.</i> Стадія нововведень: національні фірми спроможні удосконалити іноземну технологію і створювати нові технології; внутрішній попит достатній для сприйняття таких технологій; державне регулювання підприємницької діяльності має непрямий характер.	<i>Інноваційний тип розвитку</i> – спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи, на періодичному перегрупуванні сил, обумовленому логікою науково-технічного прогресу, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг.

За мікроекономічного підходу термін «інноваційний розвиток» застосовується в контексті досліджень діяльності, розвитку та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, зокрема підприємств. Проте, його сутність досі не є достеменно визначеною та виступає предметом наукової дискусії. В Додатку А (табл. А.1) наведені визначення «інноваційного розвитку» в рамках мікроекономічного підходу, застосовувані в дослідженнях вітчизняних вчених та вчених країн СНД [24, 27, 30, 49, 57, 101, 106, 108, 129-152], та систематизовані за хронологією.

За підсумком узагальнення наукових розробок деяких вітчизняних авторів Рогоза М.Є стверджує [98], що дефініція **категорії** «інноваційний розвиток» в рамках мікроекономічного підходу здебільшого розглядається у вузькому та широкому розумінні як:

- механізм реалізації внутрішнього потенціалу підприємства, де інноваційний розвиток постає як сукупність нових методів, засобів та шляхів реалізації інноваційних можливостей підприємства, а основними характеристиками такого розвитку є системність, циклічність, динамічність;

- сукупність дій щодо впровадження нововведень, який розділяє процес інноваційного розвитку на складові, що відповідають етапам роботи по пошуку, розробці та реалізації нововведень на підприємстві; спирається на такі поняття як інноваційна діяльність, інноваційний процес і формує таким чином основні інструменти управління.

В. Найдук [108] визначає два основних підходи до розуміння цього терміна: 1) предметно-технологічний, або орієнтований на науковий результат, при якому інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної

діяльності; 2) функціональний, в якому інноваційний розвиток пов'язують із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів тощо.

Незважаючи на іноді надмірну деталізованість деяких дефініцій, наведених у табл. А.3, їх аналіз дозволив визначити такі *ключові погляди науковців на сутність інноваційного розвитку* в його поєднанні з іншими поняттями інноватики [153].

– по-перше, інноваційний розвиток пов'язують із розгортанням інноваційного процесу (А. Кібіткін, М. Чечуріна, Х. Гумба, М. Касс.);

– по-друге, інноваційний розвиток фактично ототожнюють з інноваційною діяльністю, або визначають інноваційний розвиток як результат інноваційної діяльності (зокрема, О. Адаменко);

– по-третє, наголошують на тісному взаємозв'язку між інноваційним розвитком та потенціалом підприємства, передусім інноваційним потенціалом (С. Ілляшенко, Х. Гумба);

– по-четверте, акцентують увагу на ключовому джерелі інноваційного розвитку – інноваціях (С. Поляков, І. Степнов, І. Федулова, Ю. Погорелов) та наголошують, що інноваційний розвиток підприємства полягає у здійсненні якісних змін, заснованих на інноваціях (зокрема, О. Мороз, Д. Крамської).

Отже, тлумачення терміну «інноваційним розвиток» у сучасній науці також виходить, як найменш, з двох основних підходів: статичного та динамічного [154], які притаманні й терміну «інновації» (табл. 1.4). Втім, будь-які згадувані у науковій літературі підходи до визначення категорій інноватики є різновидами означених двох. Так, різновидами статичного підходу є ресурсний, результатний, системний; різновидами динамічного – процесний, функціональний [154, 155].

Водночас, інноваційний розвиток підприємства пов'язують з іншими ключовими поняттями інноватики:

1) динамічними: інноваційним процесом, інноваційною діяльністю, інноваціями – як процесом змін;

2) статичними: інноваціями – як продуктом, результатом, фактом змін, та інноваційним потенціалом [154].

Таблиця 1.4 – Статичний та динамічний підходи до визначення інноваційного розвитку (складено автором на засадах узагальнення табл. А.1, табл. А.3 [153-155])

Категорії	Підходи до визначення	
	Статичний	Динамічний
Інновації	«інновація-продукт» – результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, що впроваджується на ринку;	«інновація-процес», що охоплює дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва, комерціалізацію і поширення нових виробів, технологій, принципів замість існуючих.
Інноваційний розвиток підприємства	«інноваційний розвиток – результат»: результат наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності; сукупність інноваційних можливостей підприємства та засобів їх реалізації.	«інноваційний розвиток – процес»: дії щодо розгортання інноваційного процесу, здійснення інноваційної діяльності, впровадження інновацій, використання інноваційного потенціалу, спрямовані на якісні зміни.

Є всі підстави не протиставляти статистичний та динамічний підходи, бо кожний підхід має свій сенс у розумінні сутності інновацій та інноваційного розвитку як особливого явища.

Визначення сутності явища інноваційного розвитку як об'єкта управління, потребує застосування дуального підходу, заснованого на поєднанні динамічного та статичного (рис. 1.1). Так, об'єктом управління звичайно є процес, проте об'єктом функцій управління (планування, обліку, аналізу, контролю, регулювання) є результат процесу в певний момент або за певний період часу. Зокрема, оцінювати та контролювати процес можливо тільки за його результатами в певний момент або проміжок часу [153].

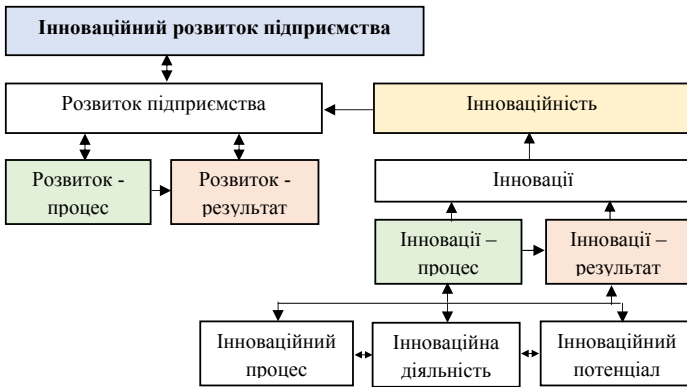

Рисунок 1.1 – Визначення інноваційного розвитку підприємства на засадах дуального підходу (авторська розробка [153])

Визначення сутності інноваційного розвитку на засадах дуального підходу потребує уточнення з урахуванням зв'язків з інноваційним потенціалом, інноваційним процесом та інноваційною діяльністю підприємства, як окремими але пов'язаними об'єктами управління.

В Додатку А (табл. А.2) наведено стислий категоріальний аналіз цих дефініцій, наведених в джерелах [24, 57, 66, 101, 153, 156-177].

Вважається, що інноваційний розвиток є результатом інноваційної діяльності. Реалізація інноваційної діяльності пов'язана з інноваційним процесом, що може бути охарактеризований з трьох позицій. По-перше, інноваційний процес – це здійснення науково-дослідної, науково-технічної, власне інноваційної, виробничої діяльності та маркетингу. По-друге, це тимчасові етапи життєвого циклу нововведення від виникнення ідеї до її розробки та розповсюдження. По-третє, це складова частина інвестування та розповсюдження нового виду продукту або послуги [101]. Як видно, поняття інноваційного процесу та інноваційної діяльності мають багато спільного та іноді характеризуються майже синонімічним змістом. Більш детально їх зміст розглянуто в працях [100, 101, 141, 168].

Узагальнивши наведені визначення та підходи, можна зробити висновок, що: 1) інноваційний процес спрямований, перш за все, на створення інновацій, їх втілення та розповсюдження в практичній діяльності; 2) інноваційна діяльність охоплює діяльність з управління (організації, планування, мотивації, аналізу, контролю, регулювання) реалізацією інноваційних процесів на підприємстві [154].

Якщо розглядати обидва поняття з позиції певного підприємства, то інноваційна діяльність є вужчим та підпорядкованим поняттям, адже в рамках інноваційної діяльності певного підприємства може здійснюватися не весь інноваційний процес (в якому новація з ідеї перетворюється на розробки і з'являється у вигляді конкретної продукції, технології чи послуги), а лише його окремі етапи, а інноваційний процес може виходити за межі певного підприємства, що й відповідає сучасній інноваційній теорії «відкритих інновацій». Втім різноманіття визначень дефініцій не дають змоги чітко їх розмежувати та однозначно визначити їх взаємозв'язок та підпорядкованість.

Наведені поняття також мають багато спільного з поняттям інноваційного розвитку. Так, інновації лежать в основі як інноваційної діяльності так й інноваційного розвитку, як інноваційна діяльність, так і інноваційний процес та процес інноваційного розвитку мають характер процесу – як комплексу дій, проте мета цих дій у випадку інноваційного процесу вужча ніж у випадку процесу інноваційного розвитку. Інноваційний процес переважно спрямований на створення інновацій, а процес інноваційного розвитку – на їх впровадження з метою забезпечення розвитку підприємства [173].

Процес інноваційного розвитку може бути скерований як на покращення стану та ефективності діяльності підприємства, так і на погіршення, так як інновації можуть бути як вдалими і призводити до прогресу підприємства, так і невдалими, та призводити до регресу.

Водночас, в основі всіх означених явищ (інноваційного розвитку, інноваційного процесу, інноваційної діяльності) лежить так званий *інноваційний потенціал підприємства*, що є комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності [57, 100].

Слід зазначити, що *інноваційний потенціал* досі залишається однією з найбільш складних та дискусійних категорій в сучасній інноваційній теорії. У найбільш розповсюдженому – ресурсному підході він розглядається з позиції статичного явища – як сукупність ресурсів, які віддзеркалюють існуюче ресурсне забезпечення інноваційної діяльності та інноваційного розвитку підприємства. Проте, деякі фахівці наполягають на розгляді інноваційного потенціалу як спроможності до здійснення інноваційної діяльності, яка, окрім ресурсів, має містити ще й здатність до їх ефективного використання. Втім, ця здатність обумовлюється компетенцією персоналу, яка є складовою інтелектуальної складової інноваційного потенціалу. Суміжним з поняттям інноваційного потенціалу є поняття потенціалу інноваційного розвитку. Проте, в рамках даного дослідження ці поняття розглядаються як синонімічні.

Узагальнивши наведені визначення та підходи, можна зробити висновок, що *інноваційний розвиток* – це розвиток (як результат) на засадах ефективного здійснення інноваційної діяльності, та розвиток (як процес) на засадах ефективного використання інноваційного потенціалу [154].

Погоджуючись з думкою деяких авторів, в тому що інноваційний розвиток спрямований на досягнення якісних змін стану підприємства, та узагальнивши існуючи наробки, на *засадах дуального підходу* пропонується таке визначення *інноваційного розвитку як об'єкта управління* (табл. 1.5):

1) з позиції процесу (динамічний підхід): інноваційний розвиток підприємства – це процес розвитку за рахунок формування та використання інноваційного потенціалу, спрямований на якісні зміни стану підприємства;

2) з позиції результату (статичний підхід): інноваційний розвиток підприємства – це позитивні якісні зміни стану підприємства (що знаходять відображення в підвищенні ефективності діяльності, конкурентоспроможності, зростанні ринкової вартості і т.і.) в результаті здійснення інноваційної діяльності та використання інноваційного потенціалу [153, 154].

Таблиця 1.5 – Визначення інноваційного розвитку підприємства на засадах дуального підходу (авторська розробка [153, 154])

Категорії	Підходи до визначення	
	Статичний – з позиції результату	Динамічний – з позиції процесу
<i>Інноваційний розвиток підприємства</i>	Інноваційний розвиток підприємства – це позитивні якісні зміни стану підприємства в результаті здійснення інноваційної діяльності та використання інноваційного потенціалу.	Інноваційний розвиток підприємства – це процес розвитку за рахунок формування та використання інноваційного потенціалу, спрямований на якісні зміни стану підприємства;

Як видно, в основі інноваційного розвитку підприємства, в незалежності від підходу до його визначення – процесного або результатного, лежить його інноваційний потенціал (або потенціал інноваційного розвитку). Отже, *управління інноваційним розвитком має ґрунтуватись на управлінні формуванням та використанням його інноваційного потенціалу. Це ствердження є основою для подальшого визначення складових інноваційного розвитку підприємства, які можуть виступати окремими об'єктами управління та його функцій.*

Слід зазначити, що існуючі у вітчизняній теорії підходи щодо визначення складових інноваційного розвитку також різноманітні.

Так, М. Рогоза та К. Вергал [150], спираючись на два мікроекономічні підходи до визначення поняття «інноваційний розвиток» (відповідно до яких цей тип розвитку являє собою, з одного боку, механізм реалізації внутрішнього потенціалу організації, а з іншого – сукупність дій щодо впровадження нововведень), вважають складовими цього розвитку інноваційний потенціал організації та інноваційний процес, що в ній відбувається. Аналогічний підхід пропонує і О. Мороз [151], уточнюючи при цьому, що інноваційний потенціал доцільно розглядати як сукупність інноваційної сприйнятливості (тобто здатності виробничо-господарської системи до впровадження і використання у своїй діяльності новаций різного роду) та ступеня інноваційності підприємства (показника, який характеризує можливість перетворення науково-технічної розробки в новацію, а потім і в нововведення). Водночас, автори монографії [129] наполягають на важливості забезпечення певного рівня не інноваційного потенціалу, а потенціалу інноваційного розвитку, що «... складається з трьох потенціалів-підсистем: інноваційного, виробничо-збутового, ринкового» і який запропоновано розглядати з двох позицій: як певну сукупність ресурсів, необхідну та достатню для інноваційного розвитку організації; як здатність і спроможність реалізувати ці ресурси. Вони наголошують, «... що успіх інноваційного розвитку значною мірою залежить від людського чинника» [129] та, як наслідок, від інноваційної культури в організації та її інтелектуального капіталу в цілому. Іншими словами, не складовими, а фактично обов'язковими передумовами для інноваційного розвитку організації є наявність у неї відповідного потенціалу й інтелектуального капіталу, на які впливає інноваційна культура, тобто накопичені знання, досвід, переконання, особливості поведінки і взаємовідносин

персоналу, система його мотивації, порядки в організації тощо, що характеризують ступінь сприятливості окремих працівників, груп працівників і організації у цілому до розроблення та впровадження нововведень, готовність втілити їх у нові продукти, технології, управлінські рішення тощо.

Д. Крамської [101], розглядаючи інноваційний розвиток організації як сукупність певних показників, що можуть бути об'єднані в окремі групи, виділив п'ять основних складових інноваційного розвитку промислових підприємств: загальну, виробничо-технологічну, трудову, маркетингову і товарну. У свою чергу, Л. Малюта [178, 179] з метою оцінювання рівня інноваційного розвитку промислових підприємств пропонує виділяти три складові інноваційного розвитку організації: 1) ресурсну складову інноваційної діяльності, що характеризується наявністю умов, які забезпечують інноваційний розвиток організації і які Л. Малюта, на думку автора, помилково ототожнює виключно з рівнем інноваційних ресурсів; 2) технологічну, яка показує рівень технологічного оновлення виробництва через упровадження нових технологічних процесів і освоєння виробництва нових видів продукції; 3) ринкову, що відображає вплив організації (підприємства) на економіку через реалізацію і насичення ринку інноваційною продукцією.

Процес інноваційного розвитку, згідно з О. Прокопенко, «... базується на кожному новому витку досягнутого рівня науково-технічного прогресу та створеного рівня мотивації інноваційної діяльності» [161]. У такому випадку невід'ємними складовими цього розвитку повинні бути процес науково-технічного прогресу та механізм мотивації інноваційної діяльності в організації. А. Касс, визначаючи інноваційний розвиток «... як економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (продукції, послуг) і технологій шляхом практичного використання нововведень» [149], запропонувала алгоритм інноваційного розвитку організації, відповідно до якого складовими інноваційного розвитку організації є процеси: концентрації ресурсів, генерування інноваційних ідей, створення нового товару, виведення товару на ринок, отримання доходу від інноваційної діяльності, розподілу доходу від інноваційної діяльності.

В. Зянько [180] розглядає модель інноваційного розвитку як концепцію, у якій визначені пріоритети та обґрунтовані якісні й кількісні критерії інноваційного розвитку підприємства, що покладені в основу його стратегічної інноваційної політики. Відповідно до цього підходу ключовою складовою інноваційного розвитку організації є її стратегічна інноваційна політика. У свою чергу, С. Поляков та І. Степнов [140] до складових концептуальної моделі інноваційного розвитку організації (підприємства) віднесли: інновації; параметр часу, що є природним вимірювачем хвильових процесів, оскільки інноваційний розвиток підприємства може мати як імпульсний (дискретний) характер, так і хвильовий; два види впливів, а саме вплив на амплітуду (що пов'язаний безпосередньо з діяльністю організації) та на вигляд хвильового процесу (що залежить від реалізації стратегії). І. Федулова [49], розвиваючи модель інноваційного розвитку промислового підприємства, виділила чотири фази цього процесу, відповідно до яких основними складовими інноваційного розвитку можуть бути: ідея створення нового підприємства (перша фаза); ідеї, що забезпечують процес диверсифікації (друга фаза); властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій, тобто так звана «байдужість до технологій» (третья фаза); система, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку й захищаючи інноваційне підприємство від нього (четверта фаза).

О. Адаменко [144], розбиваючи процес інноваційного розвитку на два етапи: визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку та розроблення стратегії інноваційної діяльності за окремими інноваційними проектами, пов'язує інноваційний тип розвитку з такими складовими, як: інноваційний процес (від генерування ідеї до дифузії інновацій) та інноваційна діяльність організації, у межах якої здійснюється: постановка цілей впровадження інновацій, налагодження інноваційного процесу, координація та контроль ходу інноваційного процесу.

Підтримуючи думку О. Адаменко [144] та деяких інших із вищезазначених науковців про те, що інноваційний процес та діяльність, яка з ним пов'язана, покладені в основу інноваційного розвитку будь-якої організації, Г. П'ятницька вважає за доцільне до переліку складових цього типу розвитку також відносити інновації та інноваційні проекти [110].

Узагальнення існуючих точок зору щодо виділення складових інноваційного розвитку підприємства дозволяє *визначити такі ключові підходи [153, 181, 182]:*

- *елементний*: визначення складових інноваційного розвитку як сукупності його взаємопов'язаних елементів (ланок), основними серед яких є інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний потенціал;

- *чинниковий*: визначення складових інноваційного розвитку як сукупності сфер впливу на процес інноваційного розвитку

- *фазовий*: визначення складових інноваційного розвитку як сукупності фаз (етапів) процесу інноваційного розвитку.

Узагальнення поглядів у відповідності з наведеною класифікацією представлено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6 – Підходи до визначення складових інноваційного розвитку підприємства (систематизовано автором на засадах узагальнення джерел [49, 101, 110, 129, 144, 149, 151])

Перелік та стислий зміст складових	Автори
1	2
<i>Складові – як сукупність елементів інноваційного розвитку</i>	
інноваційний потенціал організації; інноваційний процес, що в ній відбувається	М. Рогоза, К. Вергал [150] О. Мороз [151]
потенціал інноваційного розвитку; інтелектуальний (людський) капітал; інноваційна культура	Ю. Шипуліна, С. Ілляшенко [129]
процес науково-технічного прогресу; механізм мотивації інноваційної діяльності	О. Прокопенко [161]
інноваційний процес; інноваційна діяльність організації (налагодження, координація та контроль ходу інноваційного процесу.)	О. Адаменко [144]
1) інноваційний процес; 2) інноваційна діяльність; 3) інновації; 4) інноваційні проекти	Г. П'ятницька [110]
<i>Складові – як сукупність сфер впливу на інноваційний розвиток</i>	
1) загальна; 2) виробничо-технологічна; 3) трудова; 4) маркетингова; 5) товарна.	Д. Крамської [101]

Продовження таблиці 1.6

1	2
1) ресурсна (рівень інноваційних ресурсів) 2) технологічна (рівень технологічного оновлення виробництва); 3) ринкова, (вплив підприємства на економіку через насичення ринку інноваційною продукцією)	Л. Малюта [179]
<i>Складові – як сукупність етапів процесу інноваційного розвитку</i>	
ідея створення нового підприємства (перша фаза); ідеї, що забезпечують процес диверсифікації (друга фаза); властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій, тобто так звана «байдужість до технологій» (третя фаза); система, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку й захищаючи інноваційне підприємництво від нього (четверта фаза).	Л. Федулова [49]
1) концентрація ресурсів; 2) генерування інноваційних ідей; 3) створення нового товару; 4) виведення товару на ринок; 5) отримання доходу від інноваційної діяльності; 6) розподіл доходу від інноваційної діяльності.	А. Касс [149]

Різність існуючих поглядів на визначення ключових складових інноваційного розвитку підприємства ускладнює вирішення питання декомпозиції інноваційного розвитку як складного об'єкта управління з метою виділення та класифікації об'єктів управління нижчого рівня.

Враховуючи вищеозначений зв'язок інноваційного розвитку та інноваційного потенціалу підприємства (потенціалу інноваційного розвитку), та ґрунтуючись на одному з розповсюджених підходів до декомпозиції інноваційного потенціалу [57, 100] та принципи бухгалтерського балансу [183], *пропонується виділення таких трьох ключових внутрішніх складових інноваційного розвитку: фінансової, матеріальної та інтелектуальної, що знаходяться у циклічному взаємозв'язку* (рис. 1.2) [153, 184, 185].

Фінансова складова містить власне фінансові ресурси, які є джерелом формування матеріальної та інтелектуальної складових та поповнюються за рахунок ефективного використання матеріальної та інтелектуальної складових в процесі діяльності та розвитку підприємства [186]. Матеріальна складова визначається відповідно матеріальними ресурсами. Інтелектуальна складова визначається у ланцюговому взаємозв'язку інтелектуальних ресурсів (активів), інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу [184, 185]. Визначення інтелектуальної складової розвитку поєднує в собі як ресурсний (сукупність інтелектуальних ресурсів), так і «здатнісний» (здатність до використання існуючих ресурсів в процесі інноваційного розвитку) підхід до розуміння сутності інноваційного, зокрема, інтелектуального потенціалу підприємства., так як ця «здатність» обумовлюється людським потенціалом (капіталом), що є складовою інтелектуального капіталу (потенціалу) підприємства [187, 188]. Структура та рівень ефективності використання матеріальної та інтелектуальної складових впливає на ринкову вартість підприємства та нарощення фінансової складової, як необхідного інвестиційного ресурсу для забезпечення подальшого розвитку [189].

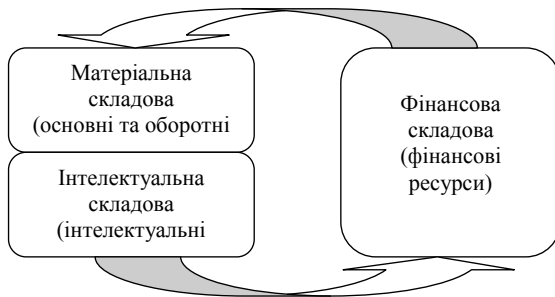

Рисунок 1.2 – Внутрішні складові інноваційного розвитку підприємства (авторська розробка [184,185])

Отже, пропонується розрізняти: 1) ознаки інноваційності економічного розвитку підприємства, до яких віднесено інноваційну діяльність та інноваційний потенціал [153, 189], та 2) складові інноваційного розвитку підприємства, до яких на засадах потенціального підходу віднесено фінансову, інтелектуальну та матеріальну (рис. 1.3).

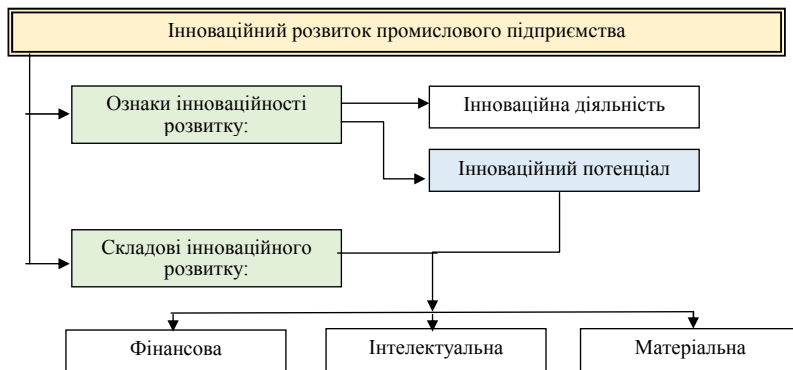

Рисунок 1.3 – Ознаки інноваційності розвитку та складові інноваційного розвитку підприємства (авторська розробка [153,189])

Інноваційний розвиток підприємства має забезпечуватись ефективним комплексним використанням всіх його складових, проте, в умовах інтелектуальної економіки, техно-соціо-економічної парадигми інноваційного розвитку та теорії «відкритих інновацій», інтелектуальна складова інноваційного розвитку підприємств стає більш важливою ніж матеріальна [185, 187, 188].

Проведені дослідження показали, що *категорія «інноваційний розвиток»*, що діалектично пов'язує категорії «інновації» та «розвиток», протягом часу еволюціонує разом з суміжними поняттями інноватики: *інноваційної діяльності, інноваційного процесу, інноваційного потенціалу*, що створюють її семантичне коло.

Всі означені категорії та поняття з часом (та в умовах превалювання теорії та практики «відкритих інновацій») набувають якісних змін внаслідок: 1) розширення якісних ознак інновацій (від суто техніко-технологічних та продуктових до управлінських, організаційних, маркетингових тощо); 2) відповідного розширення змісту та ознак інноваційної діяльності; 3) глобалізації інноваційних процесів, що в умовах «відкритих інновацій» не обмежуються певним суб'єктом (підприємцем, підприємством), що реалізує всі фази інноваційного процесу, а передбачають тісну кооперацію, зокрема на засадах «потрійної спіралі»: «освіта-наука-виробництво»; 4) превалювання інтелектуальної складової інноваційного потенціалу та інноваційного розвитку над матеріальною в умовах сучасної техно-соціо-економічної парадигми та економіки знань. *Це обумовлює відповідну зміну підходів до управління (в межах системи управління інноваційним розвитком підприємства), не лише розробкою, впровадженням та комерціалізацією інновацій, але й їх захистом та захистом самого суб'єкта інноваційного розвитку.*

Водночас, в жодному з досліджених підходів та відповідних поглядів до визначення сутності інноваційного розвитку підприємства не зазначено уваги на взаємозв'язку та ймовірному конфлікті між розвитком та безпекою підприємства, як економічної системи. Адже, безпека та розвиток будь-яких систем майже завжди перебувають у конфлікті, тому що прагнення систем до стабільності, як одної з ключових ознак безпеки, та розвитку – якісної зміни, уособлюють в собі дві протилежні цілі.

Процеси, спрямовані на розвиток, порушуючи стан стабільності, під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, можуть в результаті призвести як до позитивних, так й до негативних змін. Відтак, сам процес розвитку, спричинює певну невизначеність та загрози. Проте, відсутність розвитку, хоч і зберігатиме відносну стабільність системи-підприємства як ізольованого елемента системи більш високого порядку, але в оточенні зовнішнього середовища, яке розвивається, порушуватиме її ще в більшому ступені під впливом зовнішніх чинників (тобто збереження внутрішньої стабільності (незмінності) призводить до негативної зміни позиції у зовнішньому середовищі, що розвивається).

Таким чином, як процеси розвитку, так й його відсутність є певною мірою небезпечними для підприємства, як самостійної (відокремленої) системи та складової економічної системи наступного порядку. Водночас, перебування в стані небезпеки гальмує або унеможливує процеси розвитку підприємства [190, 191]. Отже, разом з наявністю достатнього потенціалу інноваційного розвитку підприємства, його необхідною передумовою слід вважати й достатній рівень економічної безпеки [192].

Проведені дослідження дозволили отримати такі висновки та наукові результати, що визначають напрям подальших досліджень та розробок.

Уточнено змістовне визначення сутності явища інноваційного розвитку промислового підприємства як об'єкту управління, що на відміну від існуючих, розглядається дуально: з позиції процесу (динамічний підхід) та з позиції результату (статичний підхід), та системно – у взаємозв'язку з інноваційним потенціалом та інноваційною діяльністю, що визначені ознаками інноваційності економічного розвитку підприємства.

Це дозволяє в подальшому: 1) за рахунок дуального підходу – виокремити інноваційний розвиток-процес – як комплексний об'єкт управління, та інноваційний розвиток-результат – як об'єкт окремих функцій управління (зокрема, планування, обліку, аналізу, контролю); 2) за рахунок системного підходу – визначити ознаки та відповідні

складові інноваційного розвитку, що в подальшому визначають напрямки його декомпозиції як комплексного об'єкта управління для реалізації функціональних цілей та завдань системи управління промисловим підприємством.

Розвинуто теоретичні засади управління інноваційним розвитком промислового підприємства в умовах сучасної техно-соціо-культурної парадигми та теорії відкритих інновацій в частині: 1) визначення складових інноваційного розвитку підприємства, що ґрунтується на застосуванні балансового та потенціального підходів, та охоплює *фінансову, матеріальну та інтелектуальну складові*, серед яких інтелектуальна в умовах сучасної стає більш впливовою ніж матеріальна; 2) обґрунтування необхідності досліджень інноваційного розвитку підприємства як об'єкту управління у взаємозв'язку з явищем економічної безпеки, що спричинене імовірним конфліктом у економічній системі підприємства цілей розвитку та безпеки, та, водночас, необхідністю достатнього рівня безпеки як передумови та складової потенціалу інноваційного розвитку підприємства.

Визначення взаємозв'язків та взаємозалежностей інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства потребує дослідження сутності останньої у сучасній теорії та практиці управління підприємствами та безпекознавства.

1.2 Економічна безпека промислового підприємства як об'єкт управління та умова його розвитку

Економічна безпека супроводжує розвиток промислового підприємства як поняття та як явище. Теорії економічного (зокрема, інноваційного) розвитку та економічної безпеки (екосенту) можна визнати такими, що останні 20 років розвиваються найбільш динамічно як в зарубіжній, так й у вітчизняній економічній теорії, проте, переважно паралельно. Отже, явище економічної безпеки потребує додаткових досліджень в контексті розвитку підприємства взагалі, та інноваційного розвитку – як такого, що вважається найбільш ефективним в умовах сучасної економіки, зокрема.

Вагомий внесок у розвиток теорії економічної безпеки підприємницької діяльності, формування її концепції, методології, категоріального апарату зробили такі українські вчені як О. Барановський, І. Бланк, Б. Буркинський, Л. Гнилицька, І. Грузнов, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Захарченко, Г. Козаченко, В. Козик, О. Ляшенко, В. Осипов, І. Отенко, В. Пономарьов, Л. Шульженко. Науково-методичні аспекти економічної безпеки підприємницької діяльності досліджували такі науковці інших країн, як Л. Абалкін, С. Глаз'єв, В. Сенчагов, У. Альбрехт, Л. Браун, Ю. Брігхейм, А. Томпсон, Н. Трифілова, Р. Каплан, Т. Ламберт, Л. Міер, Д. Нортон.

Семантичне коло даної категорії в працях науковців також складають поняття небезпеки, загрози, ризику, безпеки, забезпечення економічної безпеки, системи економічної безпеки.

Так, економічну безпеку розглядають як одну з складових загального поняття «безпека», яке, в перекладі з грецького означає «володіти ситуацією», тобто, безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [210].

За Тлумачним словником В. Даля [215], безпечний – значить не небезпечний, не загрозливий, не шкідливий, зберігаючий, вірний, надійний. Отже, в абсолютному розумінні значення слова «безпека» характеризує стан з повною відсутністю небезпек.

Небезпека – це об'єктивна можливість негативного впливу на соціально-економічну систему, джерело загроз. Так, за своїм походженням небезпеки бувають: натурально-природні, техногенні, соціальні, а за спрямованістю – реальні та потенційні.

Похідні від небезпеки поняття «загроза» та «ризик», що доволі часто ототожнюються фахівцями, досі залишаються дискусійними. Так, під загрозою розуміють: 1) наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку [216]; 2) найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів [217]; 3) форму небезпеки – небезпеку на стадії переходу з можливості у дійсність [218]. На загальну думку, загроза – це події, зміни або дії, що спричиняють шкоду або порушення нормального функціонування підприємства, виникають під дією певних зовнішніх та внутрішніх чинників і потребують комплексу заходів з боку підприємства для їх нейтралізації. Проте, аналогічні тлумачення зустрічаються й щодо ризику.

Щодо взаємозв'язків загрози та ризику, крім їх ототожнення, існують такі основні точки зору: 1) ризик, як результат впливу загрози, де загроза є джерелом ризику; 2) ризик, як ймовірність настання загрози, де ризик є джерелом загрози; 3) ризик, як усвідомлена складова загрози; 4) ризик, як свідомо дія та можливе джерело загрози.

Щодо ієрархічного взаємозв'язку означених понять у теорії економічної безпеки можна погодитись з Є. Рудніченко [219], який зазначає: 1) небезпека – це об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків; 2) загроза – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії; 3) ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин). Підходи до визначень сутності та класифікації загроз та ризиків в діяльності підприємства детально розглянуто в працях [195, 196, 204, 210, 220-224].

Так як в реальному світі стан повної відсутності небезпек є неможливим, сучасне розуміння поняття «безпека» характеризує не стан їх відсутності, а стан захищеності від їх впливу.

Розвиток цієї категорії має тривалу історію, основні етапи якої розкриті в працях [194, 196, 204, 207, 209, 217, 220]. Вважається, що її поширення в економічній теорії активізувалось в XVII-XVIII ст., коли практично у всіх країнах Європи утверджується ідея, що головна мета держави – досягнення всезагального благополуччя і безпеки людей. У цьому контексті безпека передбачала два взаємопов'язаних аспекти: стан, ситуацію спокою, відсутність реальної небезпеки; матеріально-економічні і політичні умови, а також відповідні соціальні інститути, здатні його зберегти [220].

У 30-х рр. XX ст. сформувалося поняття національної безпеки. На думку одного з перших його авторів (президента США, Ф. Рузвельта), – це сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я усіх його громадян. Широко вживати термін «національна безпека» почали після Другої світової війни, яка розділила світ на два табори. Не дивно, що в цих умовах вона зводилася насамперед до забезпечення військової безпеки.

Енергетична криза 1973 р. стала причиною перегляду поняття «національна безпека»: сюди включили економічну компоненту. У 1985 р., на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародної економічної безпеки», в якій зазначалось про необхідність сприяння забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни, а термін «економічна безпека» став «офіційним».

Можна визначити такі розповсюджені погляди на явище безпеки: 1) безпека – це здатність об'єкта, явища, процесу зберігати свою сутність і основну характеристику в умовах цілеспрямованого, руйнівного впливу зовні або в самому об'єкті, явищі, процесі [193, с. 15]; 2) безпека – захист від небезпек на системному рівні [193, с. 18]; 3) безпека об'єкта – захищеність життєво важливих інтересів об'єкта від загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх [193, с. 22]; 4) безпека – це насамперед заходи або дії, що забезпечують недопущення і оперативне реагування на відповідні загрози заради безпечного функціонування [225].

Можна погодитись з В. Висящевим [226], що пропонує таке визначення: «Безпека – це стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, що базується на діяльності людей, суспільства, держави, світової спільноти народів по виявленню (вивченню), попередженню, ослабленню, усуненню (ліквідації) і віддзеркаленню небезпек і загроз, здатних погубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприйняттого (неприпустимого об'єктивно і суб'єктивно) збитку, закрити шлях для виживання і розвитку» [226].

Як видно, ключовим для існуючих визначень безпеки є термін «захищеність», тобто безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства та його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Проте, поняття безпеки також пов'язують з поняттям стійкості, стабільності, як необхідної умови безпеки економічних систем, та поняттям розвитку, який неможливий без безпеки економічної системи.

Саме в такому розумінні проявляється діалектичний взаємозв'язок категорій безпеки, стійкості, розвитку.

Так, у роботі [209] пропонується під поняттям «безпека» розуміти стан стійкості певної системи, за якого забезпечуються умови для сталого розвитку цієї системи у напрямі, який визначається цілями системи і здійснюється під впливом різних сприятливих та несприятливих факторів. Для соціальних (у тому числі й економічних) систем цілі розвитку задаються інтересами соціальних суб'єктів, а несприятливі фактори розглядаються як загрози.

Відповідно, *економічна безпека* може бути визначена як стан економічної системи, що характеризується наявністю конкурентних переваг, які досягаються ефективним використанням існуючих власних та залучених ресурсів, своєчасним впровадженням комплексу заходів з метою підтримання нормальних умов працездатності системи для максимального досягнення поставлених цілей у короткостроковому та довгостроковому періоді в умовах постійної зміни навколишнього середовища [227].

Сучасна наука про економічну безпеку екосестейт (від англ. economic security of state) та екосесент (від англ. economic security of enterprise) являє собою сукупність знань, що поєднують різні концепції економічної безпеки, її категоріальний апарат, методологію, цілі, технології та методи забезпечення [199].

Сферою застосування категорії «економічна безпека» є різні рівні управління – від міжнародного до рівня окремого підприємства, суб'єкта господарювання або приватної особи. Ці рівні є тісно пов'язаними між собою в межах глобальної соціо-економічної системи, де небезпека на вищому рівні управління є зовнішньою загрозою для безпеки на нижчому рівні, та навпаки – небезпека на нижчому рівні становить внутрішню загрозу для безпеки вищого рівня управління.

Підходи до визначення рівнів економічної безпеки різняться, але більшість вчених визначають такі її рівні: 1) *міжнародна економічна безпека*, що також містить рівень глобальної безпеки та міжрегіональної безпеки; 2) *національна економічна безпека*, що диференціюється на такі внутрішньодержавні рівні: економічна безпека регіону, економічна безпека галузі, економічна безпека підприємства, економічна безпека підприємця (особистості) [193, 209, 216, 220].

Водночас, *дослідження сутності явища економічної безпеки є більш доцільним на засадах розмежування двох підходів* (по аналогії з явищами розвитку та інноваційного розвитку) – *макроекономічного*, що охоплює рівень міжнародної, національної, галузевої та регіональної безпеки, та *мікроекономічного*, що охоплює рівень безпеки суб'єктів господарювання, зокрема підприємств.

Визначення сутності економічної безпеки на мікрорівні недоцільне без формування чіткого уявлення щодо її сутності на макрорівні, зокрема, рівні національної економічної безпеки, загрози якої формують суттєві зовнішні ризики для кожного окремого підприємства.

Розуміння економічної безпеки в межах макроекономічного підходу в першу чергу розробляється на рівні державної законодавчої бази. Так, питання національної безпеки України знайшли найбільш концентровану правову розробку у Концепції національної безпеки України (схвалена ВРУ 16.01.1997, втратила чинність) [228], Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003-2015) [229], Указі Президента України від 12.02.2007 «Про Стратегію національної безпеки України» (втратив чинність) [230], Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затверджена Указом Президента України № 389/2012 від 08.06.2012 р. (втратила чинність) [231], розпорядженні КМУ «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» (від 15 серпня 2012 р. № 569-р) [232], рішенні РНБО України «Про Стратегію національної безпеки України» (затверджено Указом Президента України від 26.05.2015) [233], а також «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 1277 від 29.10.2013) [234, 235]. До того, означені Методичні рекомендації є, мабуть, єдиним чинним державним нормативним документом України, у якому застосовано терміни «економічна безпека» та визначено, що вона є головною складовою національної безпеки держави.

У вітчизняній науці проблема безпеки спочатку також почала досліджуватися на загальносистемному рівні. Визначенню сутності та чинників національної економічної безпеки присвячено наукові праці: І. Бінько, В. Геєця, М. Єрмошенко, В. Мунтіяна, В. Шлемка, та інших [194, 203, 236, 237]. В табл. 1.7 наведено основні визначення поняття «економічна безпека» в рамках макроекономічного підходу, застосовані в нормативній базі та працях вітчизняних фахівців.

Таблиця 1.7 – Визначення сутності економічної безпеки в рамках макроекономічного підходу (складено автором на підставі джерел [194, 216, 228, 229, 235, 237, 238])

Рівень безпеки	Визначення	Джерело
1	2	3
Міжнародна економічна безпека (МЕБ)	МЕБ – така економічна взаємодія країн, яка виключала б навмисне завдання збитку економічним інтересам якоїсь країни	А. Шаваєв, А. Багаутдинов и др. [238]
	МЕБ – такий комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей, за якого кожній державі-членові світового співтовариства забезпечено можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального й економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску.	І. Запоточний, В. Захарченко [216]
Національна безпека (НБ)	НБ – захищеність життя важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам в сферах: зовнішньополітичній, сфері державної безпеки, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України, внутрішньополітичній, економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, сфері цивільного захисту, екологічній, інформаційній.	Закон України «Про основи національної безпеки України» (в останній редакції від 16.07.2015, ст.1. та ст.7) [229]
Національна економічна безпека (НЕБ)	НЕБ – спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз»	Концепція економічної безпеки України (втратила чинність) [228]
Національна економічна безпека (НЕБ)	НЕБ – сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси, задовольняти в довгостроковому режимі потреби суспільства і держави, генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку	Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [235]
	НЕБ: 1) спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій; 2) здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз	В. Геєць [194]
	НЕБ – такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери	М. Єрмошенко [237]
	НЕБ – це такий стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечено гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально-спрямований розвиток країни загалом, достатній економічний та оборонний потенціал, у т.ч. за несприятливих варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.	І. Запоточний, В. Захарченко [216]

Як видно за наведених визначень економічна безпека на національному рівні має *двовекторну спрямованість*: 1) на запобігання та нейтралізацію загроз інтересам держави та її громадян в економічній сфері; 2) на забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства. Отже, національна економічна безпека передбачає захищеність від тих загроз, що гальмують та заважають економічному розвитку.

Втім, слід зазначити той перелік ключових загроз в економічній сфері національної безпеки України, що визначено Законом України «Про основи національної безпеки України» в останній редакції 2015 року. До них віднесено такі: 1) істотне скорочення внутрішнього валового продукту, *зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку*; 2) ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; 3) нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; 4) *критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення*; 5) *недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці*; 6) критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; 7) нерациональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; 8) велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; 9) небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; 10) неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; 11) критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; 12) неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; 13) «гінзація» національної економіки; 14) переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [229].

Як можна бачити *загрози в економічній сфері розглядаються як перешкоди стабільного розвитку підприємств усіх галузей економіки України.*

На першому ж місці зазначається *загроза істотного скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку.* Ця загроза також посилюється існуючими загрозами в науково-технологічній сфері, до яких віднесено: 1) *наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн*; 2) неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; 3) *низька конкурентоспроможність продукції*; 4) *нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції* та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; 5) зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності; 6) вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України [229].

Отже, недостатня інноваційна активність та темпи інноваційного розвитку, що призводять до суттєвого науково-технологічне відставання визначені майже ключовою загрозою національній економічній безпеці України. Це підтверджує, що *на національному рівні явища інноваційного розвитку та економічної безпеки є нерозривними.*

Структуроформуючою для національного рівня економічної безпеки є економічна безпека суб'єктів господарювання, зокрема, підприємств, яка, водночас, залежить від стану економічної безпеки держави, регіону, галузі який уособлює в собі наявність зовнішніх загроз безпеці підприємства.

Отже, *сутнісний зміст економічної безпеки в межах макроекономічного та мікроекономічного підходів до її визначення має бути ідентичним.*

Проте, слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» навіть на сучасному етапі становлення «безпекознавства» існують різні підходи та погляди.

У вітчизняній теорії безпекознавства при дослідженні явища економічної безпеки на мікрорівні застосовують декілька понять: 1) економічна безпека підприємства (далі ЕБП); 2) економічна безпека підприємницької діяльності; 3) економічна безпека суб'єктів господарювання.

Для подальших досліджень підходів до визначення економічної безпеки на мікрорівні будемо вважати ці поняття тотожними за сутністю, хоча, напевно, вони відрізняються за масштабом явища. Перші два є майже тотожними, так як підприємства здійснюють підприємницьку діяльність, проте друге є дещо ширшим за масштабом, так як підприємницьку діяльність можуть здійснювати не тільки підприємства, але й приватні підприємці. Таким чином поняття економічної безпеки підприємницької діяльності поєднує в собі два її рівні: рівень підприємств та рівень приватних підприємців. Поняття економічної безпеки суб'єктів господарювання є найширшим з трьох, т.я. охоплює ще й тих суб'єктів, що займаються не підприємницькою діяльністю, тобто метою діяльності яких не є отримання прибутку (наприклад, неприбуткові організації та установи) [240].

Результати досліджень поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців [193, 194, 196, 203-205, 208, 209, 220, 241-288] на сутність економічної безпеки підприємства наведено в Додатку Б.

Наведений перелік становить лише незначну частину існуючих визначень поняття ЕБП, що лише підтверджує актуальність даного напрямку досліджень. Проте, він дозволяє зробити висновок, що ЕБП з часом набирає все ширший формат, а в публікаціях останніх років все більше розглядається як основа життєздатності та розвитку підприємства, та один з ключових об'єктів управління (рис.1.4).

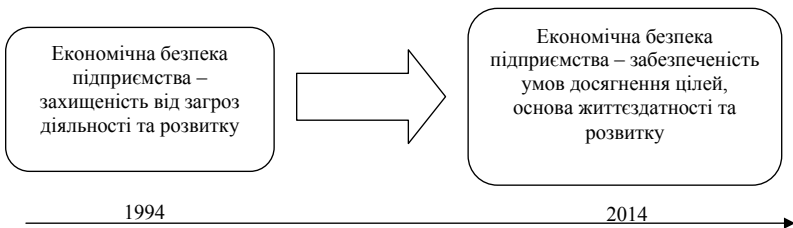

Рисунок 1.4 – Еволюція сутнісного змісту економічної безпеки підприємства

Узагальнюючі існуючі визначення змісту ЕБП різні науковці виокремлюють різні підходи для їх групування та класифікації.

Так, І. Мойсеєнко, О. Марченко [220] визначають такі основні підходи до розуміння суті економічної безпеки підприємства:

1. *Економічна безпека як захист від несанкціонованого доступу до інформації*, в рамках якого поняття економічної безпеки розглядається як забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів підприємства. Цей підхід еволюційно є першим, але на даний час вважається вже надто вузьким, адже володіння так званим «ноу-хау» ніяк не гарантує його ефективне застосування та досягнення мети функціонування підприємства.

2. *Економічна безпека як захист від методів кримінальної конкуренції*, в рамках якого забезпечення економічної та інформаційної безпеки підприємництва розглядається як процес, спрямований на відродження підприємницьких структур та окремих підприємств від застосування по відношенню до них методів кримінальної конкуренції і від іншої діяльності, що завдає їм шкоду внаслідок порушення законодавства чи ділової етики, а безпека підприємництва – як такий стан цивілізованого бізнесу, при якому відсутня економічна чи інша шкода, яка б наносилася бізнесу навмисно чи не навмисно фізичними особами чи соціальними організаціями з порушенням закону чи етики підприємництва.

3. *Економічна безпека підприємства як захист від негативних впливів (загроз)*, в рамках якого під економічною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз. У рамках цього підходу деякі дослідники враховують негативний вплив на діяльність підприємства лише зовнішнього характеру, деякі ж наголошують, що негативно на функціонування підприємства, а відтак і на його економічну безпеку, можуть впливати і зміни, що відбуваються у його внутрішньому середовищі. У межах цього підходу також вважається, що повністю захиститися від можливих збитків неможливо, а тому захист має бути спрямований на їх мінімізацію, а активний захист ґрунтується на випередженні дій, що містять у собі загрозу для економічної безпеки підприємства.

4. *Економічна безпека підприємства як стан стійкості чи рівноваги або ефективного використання його ресурсів*, в рамках якого економічну безпеку підприємства розуміють як такий стан його корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технологій, техніки та устаткування) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їхнє використання, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), стабільне функціонування та стійкий розвиток.

5. *Економічна безпека як залежність від гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів його зовнішнього середовища*, в основу якого покладено розуміння ЕБП, надане Г. Козаченко [196], як міри гармонізації у часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства. В розвиток цього підходу (який називають також гармонізаційним) можна віднести зауваження науковців, що враховують й міру гармонізації з внутрішнім середовищем [287].

І. Отенко, Г. Іващенко, Д. Воронков. [204] також визначають 5 підходів до визначення ЕБП.

1. *Як захист проти економічних злочинів*, в рамках якого забезпечення ЕБП зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (від крадіжки, шахрайства, фальсифікації, промислового шпигунства і т. д.).

2. Як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захищеності підприємства, його кадрового і інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, яка забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.

Ці підходи різняться лише тим, що в рамках першого ЕБП розглядається як процес, дія (захист), а в рамках другого – як стан – захищеність.

3. Як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу (ресурсно-функціональний), в рамках якого фахівці намагаються уникнути вживання поняття загрози у визначенні ЕБП, а базуються на економічних поняттях досягнення мети функціонування підприємства. Наприклад, визначають економічну безпеку підприємства як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому [243]. У розвитку означеного підходу економічну безпеку підприємства визначають як такий стан господарського суб'єкта, при якому він, при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів, добивається запобігання, ослаблення або захисту від існуючих небезпек і загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику [257]. У цьому визначенні вже з'являються два важливі моменти – критерій забезпечення безпеки – досягнення цілей бізнесу, а також враховуються чинники зовнішніх умов – конкуренція, ризик. Також зазначена і умова досягнення цілей бізнесу – ефективність використання ресурсів.

4. Як наявність конкурентних переваг (конкурентний), прихильники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки [268]. Проте, сам факт наявності переваг і потенціалу, без їх використання і реалізації, не гарантує економічної безпеки підприємству.

5. Як реалізація і захист економічних інтересів, заснований на реалізації і захисті економічних інтересів підприємства, який визначає ЕБП як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового та інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, який забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру [252].

А. Ружицький, О. Хринюк [199] виділяють вже три основні підходи до розуміння сутності економічної безпеки підприємства: 1) протидії загрозам; 2) конкурентний підхід; 3) ресурсно-цільовий підхід.

Перший – *стратегічний підхід* базується на протидії загрозам, а його суть полягає в тому, що наявність або можливість виникнення певних негативних впливів ідентифікуються як загрози діяльності підприємства, які потрібно нейтралізувати для забезпечення функціонування. У рамках даного підходу економічна безпека також пов'язується з економічною стійкістю, під якою розуміється можливість підприємства протистояти загрозі банкрутства.

В рамках другого підходу – *конкурентного* (або ринкового), економічна безпека розглядається в контексті забезпечення підприємством конкурентних переваг та можливості успішного функціонування підприємства на ринку, а також здатності підприємства успішно конкурувати на ринку, що передбачає і можливість протидіяти загрозам і забезпечувати

розвиток, адже, якщо підприємство не може протистояти конкурентам, воно буде поступово втрачати ринок, отримувати все менше ресурсів для свого функціонування та розвитку, що ставить під загрозу саме його існування.

Третій підхід – *ресурсно-цільовий* (або ресурсно-функціональний), акцентує увагу не на можливості підприємства протидіяти загрозам (хоча така можливість теж вважається необхідною), але при цьому ще й розвиватись, причому здійснювати це за рахунок найбільш ефективного використання ресурсів. У рамках підходу науковці визначають економічну безпеку підприємств як такий стан суб'єкта господарювання, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення чи захисту від існуючих небезпек та загроз чи інших непередбачуваних обставин та в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику. Проте, прихильники підходу визначають сутність економічної безпеки через ефективність використання корпоративних ресурсів і не враховують той факт, що ресурси підприємства можуть бути недостатніми для ефективної протидії загрозам, а у такому разі навіть їх найбільш ефективне використання не здатне забезпечити економічної безпеки. Визначення економічної безпеки як міри гармонізації в часі і просторі економічних інтересів (цілей) підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства, А. Ружицький., О. Хринюк також відносять до ресурсно-цільового підходу, хоча низка дослідників вже визначають його як окремий гармонізаційний підхід.

Щодо гармонізаційного підходу, деякі дослідники вважають його найсучаснішим, хоча він був започаткований у праці Г. Козаченко, В. Пономарева, А. Ляшенко в 2003 році [196]. Загалом, підтримуючи визначення ЕБП як міри гармонізації інтересів, Е. Князева [287] доповнює, що економічна безпека є в першу чергу мірою гармонізації внутрішньо організаційних інтересів, та лише потім – по відношенню до зовнішніх суб'єктів. Всі інші аспекти, що фігурують у визначеннях, за такого підходу – є інструментами або зовнішніми характеристиками впливу на інтереси суб'єктів економічної безпеки. Проте, таке визначення в значному ступені має загальний філософський характер, тому й досі не розповсюджено в прикладному застосуванні. Водночас, воно надає розуміння, що економічна безпека підприємства є комплексним поняттям, що стосується всіх сфер діяльності підприємства, а визначення «економічна» лише вказує на безпеку структурної одиниці економічної системи – підприємства, не обмежуючи при цьому його суть економічними питаннями діяльності.

Як видно, класифікація підходів до визначення сутності ЕБП досі є предметом наукових дискусій. При визначенні підходів науковцями часто використовуються різні критерії: так, в одних підходах – критерієм визначення є мета економічної безпеки (наприклад, захищеність від загроз), а в інших – характеристика стану (наприклад, стан використання ресурсів, стан наявності конкурентних переваг). Водночас, велика кількість визначень поняття ЕБП, особливо останніх років, поєднує в собі декілька з означених підходів, що й ускладнює їх класифікацію.

Так, в праці Н. Гавкалової, Ю. Чаплигіної [289] зроблено спробу угруповання існуючих підходів в рамках концепції економічної безпеки. Групування підходів до тлумачення поняття «безпека підприємства» здійснено відповідно до постулатів теорії розвитку, в рамках якої безпека розглядається з двох позицій – як форма розвитку суб'єкта та як форма протистояння суб'єкта загрозам (табл. 1.8).

Таблиця 1.8 – Концепції та підходи до тлумачення економічної безпеки підприємства (джерело: [289])

Концепція	Підхід (напрямок)	Сутність підходу
1. Концепція економічної безпеки як форми розвитку підприємства	Ресурсно-функціональний	Стан використання ресурсів підприємства за функціональними сферами
	Гармонізаційний підхід	Гармонізація інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища
	Конкурентний підхід	Наявність у підприємства конкурентних переваг
2. Концепція економічної безпеки як протистояння загрозам	Стійкісний підхід	Здатність підприємства як соціально-економічної системи зберігати такі головні властивості як рівновага та стійкість
	Захисний підхід	Попередження та захист підприємства від негативного впливу загроз

В публікаціях останнього часу, вчені вже акцентують увагу не на підходах, а на напрямках, які поєднують в собі декілька підходів.

Так, О. Шуміло [288] пропонує серед існуючих підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства виділити два основні напрями. *Перший включатиме визначення, які базуються на досягненні підприємством основних цілей функціонування.* Серед основних цілей підприємства, за якими пропонується класифікувати визначення науковців, виокремлено такі: ефективність використання ресурсів; стабільність функціонування; стійкість і прогресивність розвитку; конкурентоспроможність. Основною, загальною метою підприємства є досягнення кількісного і якісного стану бажаних планових показників, що безпосередньо повинно виконуватися за умов гарантування стану економічної безпеки підприємства зовні. За умов впливу дестабілізуючих чинників внутрішнього стану підприємства, що керуються здебільшого самим підприємством, і зовнішнього керованого середовища, яке має значний вплив на господарчу діяльність, підприємство все одно досягає своїх цілей. Для досягнення конкретних цілей підприємством необхідно мати визначені параметри економічної безпеки, тобто розробляти та реалізовувати заходи запобігання загрозам і забезпечувати успішність основної економічної функції підприємства.

Основною другого напрямку існуючих підходів щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства є поняття захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для будь-якого суб'єкта господарювання з визначеними параметрами конкурентоспроможності, ефективності, стабільності функціонування, прогресивності розвитку та іншими, що відповідають його цілям незалежно від розміру і сфери діяльності, завжди існує загроза негативного впливу, нанесення шкоди із зовні або зсередини підприємства. Якщо підприємство не реагує вчасно на загрози, то їх кількість може підвищуватися і наслідком бездіяльності може бути відсутність досягнення цілей, погіршення результативних показників.

Ці ж два напрямки виокремлює Е. Князева [287], як два аспекти економічної безпеки підприємства: *загальний*, що характеризує системне управління, та *специфічний*, що визначає можливості виявляти, попереджувати та протидіяти негативним явищам. Таким чином, загальне розуміння економічної безпеки підприємства комплексно характеризує стан підприємства, його можливості виживати в конкурентних умовах, існувати та розвиватися,

вірно ставити перед собою цілі та реалізовувати їх; а специфічне розуміння – характеризує окрему складову підприємства, спрямовану на виявлення та протидію загрозам.

Проведені дослідження напрацьовані вчених в сфері з'ясування сутності економічної безпеки підприємства дозволяють зробити висновок, що ця категорія в межах макроекономічного підходу є більш з'ясованою ніж в межах мікроекономічного.

Існуюча плутанина у визначеннях та ключових акцентах в них, розбіжності у систематизації визначень в рамках окремих підходів, ускладнюють розуміння явища економічної безпеки як об'єкту управління, що в свою чергу, ускладнює формування методології управління нею, внаслідок, як найменш, невизначеності критеріїв безпеки.

Втім, з метою подальшого розгляду явища економічної безпеки у єдності та взаємозв'язку з явищем інноваційного розвитку, потребується удосконалення підходів до систематизації визначень змісту ЕБП.

Так, означені Н. Гавкаловою, Ю. Чаплигіною [289] концепції економічної безпеки підприємства, та визначені О. Шуміло напрями до визначення сутності економічної безпеки підприємства, що змістовно ідентичні, можна розглядати як *вектори економічної безпеки*, з яких *перший – спрямований на досягнення цілей розвитку підприємства, зокрема й конкурентоспроможності* (за рахунок, в тому числі, ефективного використання ресурсів, гармонізації інтересів підприємства з його внутрішнім та зовнішнім середовищем), *а другий – спрямований на захищеність підприємства від існуючих та потенційних загроз.*

Всі визначені у попередніх дослідженнях підходи узгоджуються з означеними векторами, проте деякі з них (наприклад, як захист від несанкціонованого доступу до інформації, як захист від методів кримінальної конкуренції, як захист від економічних злочинів) вже занадто вузькі на сучасному етапі та поглинуті в межах інших підходів.

Водночас, розгляд економічної безпеки підприємства ізольовано в рамках одного з означених векторів в сучасних реаліях вже також є застарілим, тим більше, що на національному рівні вже визначено, що економічна безпека має двовекторну спрямованість.

Отже, *за вектором спрямованості економічної безпеки підприємства, всі існуючі підходи до визначення її сутності можна виділити в три групи:* 1) що віддзеркалюють вектор досягнення цілей розвитку підприємства; 2) що віддзеркалюють вектор захищеності від загроз; 3) що віддзеркалюють двовекторну спрямованість економічної безпеки, де досягнення цілей підприємства неможливе без досягнення його захищеності від потенційних та існуючих загроз.

В сучасній теорії проявляється ще одна суперечливість відносно визначення статусу економічної безпеки підприємства як явища. Більшість науковців розглядають ЕБП як певний стан та характеристику підприємства, тобто з позиції результату управління. Проте, в деяких визначеннях зустрічається й погляд на ЕБП як на процес та діяльність. Отже, маємо ще два концептуальні підходи, а саме: 1) *статичний* – де економічна безпека розглядається як статичне явище – результат – певний «безпечний» стан підприємства, що характеризується або забезпечує його захищеність від можливих загроз; 2) *динамічний* (процесний або діяльнісний), де економічна безпека розглядається як динамічне явище – процес – діяльність, спрямовану на досягнення та утримання «безпечного» стану підприємства [239].

Так, С. Шкарлет [213] у своєму дослідженні визначає ЕБП як «динамічний системний процес, що складається з трьох обов'язкових компонентів: по-перше, діагностики, метою якої є завчасна ідентифікація джерел виникнення, видів і стадій розвитку небезпечних для

діяльності підприємства проявів; по-друге, своєчасного застосування заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх факторів (або упередження, захист та протидія їх впливам); по-третє, формування системи рекомендацій і заходів щодо створення конкурентної переваги і забезпечення розвитку підприємства». Прихильність до діяльнісного підходу в тлумаченні ЕБП також спостерігається у визначеннях Е. Ішенкова, Е. Раздиної, П. Фісуненко, Т. Іванюти та А. Заїчковського, З. Варналія (табл. Б.1).

Таким чином, *всі існуючі підходи можна класифікувати за двома критеріями: вектором та статусом економічної безпеки* (табл. 1.9).

Щодо статусу явища економічної безпеки підприємства, на наш погляд слід розмежовувати економічну безпеку як результат управління та власне управління в сфері економічної безпеки підприємства. Тому, розгляд цього явища з позиції діяльності та процесу є некоректним, так як ототожнює поняття економічної безпеки з поняттями формування економічної безпеки, забезпечення економічної безпеки та ін.

Тому, для подальшого дослідження вважаємо більш доцільним розгляд ЕБП як статичного явища, що має довекторну спрямованість.

Саме такий підхід заслуговує на подальший розвиток, адже в ньому проявляється з одного боку, спрямованість економічної безпеки на забезпечення життєздатності та розвитку підприємства у відповідності до його інтересів та цілей (адже, цілком очевидно, що, небезпеки та загрози гальмують процеси розвитку та можуть ставити під сумнів саме існування підприємства), та, з іншого, засоби забезпечення – шляхом попередження та захищеності від загроз.

Водночас, *таке розуміння економічної безпеки підприємства визначає її як необхідну передумову подальшого економічного розвитку підприємства, процес формування якої стає одним з ключових об'єктів управління в загальній системі управління діяльністю та розвитком [190].*

Таблиця 1.9 – Класифікація підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства за критеріями її вектору та статусу (*авторська розробка [290]*)

Критерій систематизації	Підходи	Зміст
Вектор економічної безпеки підприємства	цільовий – вектор розвитку	спрямування ЕБП на досягнення цілей розвитку підприємства за рахунок ефективного використання ресурсів, гармонізації інтересів підприємства з його внутрішнім та зовнішнім середовищем
	захисний – вектор захисту	спрямування ЕБП на захищеність підприємства від існуючих та потенційних загроз
	двовекторний	спрямування ЕБП на досягнення цілей розвитку підприємства за рахунок попередження та забезпечення захищеності від потенційних та існуючих загроз
Статус економічної безпеки підприємства	статичний	ЕБП розглядається як статичне явище – результат – певний «безпечний» стан підприємства
	динамічний (діяльнісний)	ЕБП розглядається як динамічне явище – процес – діяльність, спрямовану на досягнення та утримання «безпечного» стану підприємства

Визначення економічної безпеки як стану, дозволяє: 1) розмежувати її з поняттями забезпечення економічної безпеки та системи економічної безпеки підприємства; 2) в подальшому досліджувати це явище з позиції результату певних процесів або результату управління, який може бути характеризовано сукупністю певних характеристик та індикаторів.

Так, поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства», розглядається як складний комплексний інтегрований елемент загальної системи управління підприємством на всіх рівнях.

На думку О. Мельник [291] «забезпечення економічної безпеки підприємства – це процес створення сприятливих умов та середовища, при яких суб'єкт господарювання досягає найефективнішого використання ресурсів, реалізації поставлених цілей в умовах конкурентного середовища та забезпечується захист від різного роду загроз та непередбачуваних обставин».

На думку Е. Князевої [287] економічна безпека стає ідеологією сучасного управління економікою підприємства, а забезпечення економічної безпеки це: 1) управління підприємством в конкурентних умовах – здійснення управління підприємством з метою забезпечення його виживання та розвитку в несприятливих конкурентних умовах; 2) діяльність із забезпечення економічної безпеки – специфічний підпроцес управління в конкурентних умовах – управління спеціальними підрозділами підприємства, діяльність яких спрямована на виявлення та з загрозами його успішному існуванню та розвитку. Хоча, таке ототожнення забезпечення економічної безпеки з управлінням підприємством в конкурентних умовах є, на нашу думку, надмірним, воно зазначає все зростаючу роль економічної безпеки як одного з пріоритетних об'єктів управління на рівні підприємства.

Поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства» є тісно пов'язаним з поняттям «система економічної безпеки підприємства», яке не слід ототожнювати власне з економічною безпекою підприємства.

Так, деякі фахівці [292] розглядають систему економічної безпеки підприємства як упорядковану сукупність теоретичних підходів і практичних дій, які забезпечують повний максимальний захист від усіх видів загроз і ризиків діяльності підприємства. На думку авторів [293] система економічної безпеки підприємства, як і будь-яка система, являє собою певну множину кількості взаємопов'язаних елементів, які забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу. Уточнюючи попередні визначення Н. Прус [294] пропонує під системою економічної безпеки підприємства розуміти упорядковану сукупність заходів, спрямованих на убезпечення діяльності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ і сприяння його стабільному й ефективному функціонуванню відповідно до цілей бізнесу.

С. Лабунська [295, 296] характеризує систему ЕБП як відкриту динамічну предметно-орієнтовану управлінську підсистему загальної системи менеджменту, організаційна структура якої побудована таким чином, що здатна за допомогою спрямованого функціонального впливу забезпечити захист ресурсного потенціалу підприємства від дії зовнішніх загроз та деструктивних чинників внутрішнього середовища у процесі фінансово-господарської діяльності та сформувати сприятливі умови його функціонування у майбутньому.

Отже, на відміну від категорії економічної безпеки підприємства, що є статичною, система економічної безпеки підприємства – є динамічною та характеризує підсистему

загальної системи менеджменту підприємства, функціонування якої спрямоване на управління процесом забезпечення стану економічної безпеки підприємства. Відповідно об'єктом управління системою ЕБП є процес формування її організаційних структурних елементів та взаємозв'язків між ними, що в межах даного дослідження не розглядається.

Повертаючись до твердження, що сутність явища економічної безпеки в межах макрота мікроекономічного підходів має бути змістовно ідентичною, вважаємо також доцільним розгляд ЕБП як проєкції змістовної сутності економічної безпеки держави на нижчий рівень ієрархії управління.

Інтеграція запропонованих підходів до визначення ЕБП дозволяє уточнити її сутність у такий спосіб: *Економічна безпека підприємства – це такий його стан як економічної системи, що характеризується сукупністю існуючих умов, за яких створюється та зберігається здатність підприємства до функціонування та досягнення цілей розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, що виникають внаслідок функціонування та розвитку, за рахунок їх попередження та нейтралізації.*

Запропонований підхід та уточнення сутності економічної безпеки підприємства дозволяє: 1) ідентифікувати ЕБП як стан підприємства, як економічної системи, що визначає його здатність до функціонування та розвитку, зокрема, інноваційного; 2) визначити ЕБП як специфічний об'єкт управління, до якого внаслідок статичної природи застосовані лише окремі його функції, а саме планування, аналіз та контроль; 3) визначити об'єктом означених функцій управління щодо ЕБП (на засадах результатного підходу) характеристики її стану та рівня; відповідно їх реалізація потребує належного забезпечення (методологічного, інформаційного, організаційного тощо); 4) припустити, що ЕБП не є окремим об'єктом управління, а виступає статичною результатною якісною характеристикою управління процесами функціонування та розвитку підприємства на певний момент часу, що підлягає плануванню, аналізу та контролюванню.

Отже, за підсумками досліджень *обґрунтовано та розроблено класифікацію підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства*, що на відміну від існуючих, заснована на двох ознаках: вектору економічної безпеки (цільовий – спрямований на розвиток, захисний – спрямований на захист, та двовекторний підходи) та її статусу як явища (статичний та динамічний підходи). Це дозволило *уточнити сутність ЕБП як об'єкту управління* на засадах інтеграції статичного та двовекторного підходів, та, відповідно: 1) розмежувати її з поняттями забезпечення ЕБП та системи ЕБП; 2) в подальшому досліджувати це явище з позиції результату певних процесів або результату управління, який може бути характеризовано сукупністю певних характеристик та індикаторів; 3) припустити, що ЕБП не є окремим об'єктом управління, а виступає статичною результатною якісною характеристикою управління процесами функціонування та розвитку підприємства на певний момент часу, що підлягає плануванню, аналізу та контролюванню в процесі управління інноваційним розвитком підприємства.

Підтвердження або спростування останнього припущення потребує подальших досліджень взаємозв'язків явищ інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства.

1.3 Інноваційний розвиток та економічна безпека промислового підприємства: типологія взаємозв'язків як об'єктів комплексного управління

Аналіз сутнісного змісту категорій «інноваційний розвиток» та «економічна безпека підприємства» дозволяє зробити висновок, що *зв'язок між економічною безпекою та інноваційним розвитком підприємства має дуальний характер, де обидва явища виступають у якості мети підприємства та засобу її досягнення.*

Економічна безпека, з одного боку, є необхідною передумовою та певним віддзеркаленням потенціалу розвитку, адже процеси її забезпечення спрямовані на забезпечення процесів розвитку. З іншого боку, процес розвитку підприємства має бути спрямованим, зокрема, й на формування та функціонування систем забезпечення його економічної безпеки. За сучасних умов господарювання на фоні новітніх загроз та ризиків, спричинених в тому числі й проявами науково-технічного прогресу, збереження економічної безпеки підприємства потребує високого ступеню інноваційності розвитку. Водночас, процеси інноваційного розвитку, що вносять зміни до внутрішнього середовища підприємства, та викликають адекватну реакцію зовнішнього середовища, спричинюють додаткові ризики, порушуючи стан економічної безпеки підприємства. А відтак, *інноваційний розвиток підприємства може містити в собі не лише засіб забезпечення його економічної безпеки, але й внутрішню загрозу її стану. Проте, відсутність процесів інноваційного розвитку може спричинювати ще більші загрози [190].* Взаємозв'язки явищ наведено на рис. 1.5.

Визначені зв'язки інноваційного розвитку та економічної безпеки обумовлюють доцільність виокремлення та визначення сутності синтезованого явища економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства, як окремого предмета досліджень та об'єкту управління. Воно поєднує в собі як передумову (потенціал) інноваційного розвитку, так і його результат, а також принципи та критерії розвитку (як процесу), його інноваційності та безпечності.

Рисунок 1.5 – Напрями та зміст взаємозв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства (авторська розробка [190])

Окремі спроби поєднати ці дві категорії як об'єкти управління вже були зроблені в працях деяких вітчизняних фахівців.

Так, в своєму дослідженні С. Шкарлет [213] розглядає проблему формування економічної безпеки підприємств та забезпечення динаміки їх економічного зростання засобами активізації інноваційного розвитку та вводить в лексикон дослідження системну категорію «інноваційний розвиток – економічна безпека». В контексті активізації процесів формування економічної безпеки підприємства засобами інноваційного розвитку в дослідженні визначено три основні функції інновацій: забезпечення росту та якісного оновлення продукції на рівні як окремого підприємства, так і національної економіки в цілому; здійснення прогресивних структурних економічних зрушень, що стосуються найважливіших народногосподарських пропорцій: відтворювальних, галузевих, вартісних; реалізація новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва на мікро- і макрорівнях. Також визначено, що морфологія сукупної соціально-економічної пари категорій «інноваційний розвиток – економічна безпека» розкривається переліком перспективних напрямків інноваційної спрямованості господарської діяльності щодо забезпечення економічного зростання підприємства та формування його конкурентних переваг: 1) виготовлення нового, ще не відомого споживачам, продукту або створення нової якості продукту з урахуванням споживацьких вподобань, вимог і потреб; 2) впровадження, на підставі певного наукового відкриття, нового (взагалі або у даній галузі), ще практично невідомого методу (способу) виробництва, що може спричинити новий спосіб комерційного використання відповідного продукту; 3) комерційне освоєння нового ринку реалізації власних підприємницьких ініціатив на якому дотепер дана галузь або вид діяльності не були представлені; 4) одержання нового джерела сировини (напівфабрикатів) незалежно від первинної можливості існування, доступності або фізичного створення цього джерела у минулому; 5) проведення відповідної реорганізації стану і статусу підприємства у його зовнішньому оточенні, або впровадження заходів зміни стану і статусу інших підприємств-конкурентів.

Аналізуючи основні наукові результати дослідження С. Шкарлет можна зазначити, що: 1) в ньому аналізується лише один вид (напрямок) зв'язку економічної безпеки та інноваційного розвитку підприємства, де ЕБП та її формування виступає метою, а процеси інноваційного розвитку – засобом її досягнення; 2) власне ЕБП по суті ототожнюється з процесом або діяльністю спрямованою на забезпечення економічного зростання підприємства та формування його конкурентних переваг, а отже, ЕБП у запропонованому розумінні майже дублює за змістом процес загального управління підприємством. Отже, в своєму дослідженні С. Шкарлет по суті розглядає вплив інноваційного розвитку на економічне зростання та формування конкурентних переваг підприємства.

До спроб поєднання теорій безпекознавства та управління розвитком підприємства також можна віднести введення в науковий лексикон поняття *безпечного розвитку підприємства*. Внаслідок діалектичного конфлікту явищ безпеки та розвитку, про який зазначалось вище, дане поняття є спірним, проте має вагомі аргументи на свою користь.

Так, дослідженню взаємозв'язку категорій економічної безпеки та безпечного розвитку присвячено роботу Г. Єфімової, С. Марущак [285], в якій *розвиток підприємства* розглядається як «...безупинний процес, результативність якого залежить від здатності підприємства мати високий рівень економічної безпеки, тобто створювати власними силами сприятливі для діяльності умови, що, у свою чергу, означає протистояння зовнішнім

загрозам і запобігання внутрішнім». В наведеному контексті економічна безпека згадується як необхідна передумова розвитку підприємства, проте розглядається лише з позиції протистояння зовнішнім і запобігання внутрішнім загрозам.

Безпечний розвиток підприємства Г. Єфімовою, С. Марущак визначено як процес послідовних переходів системи господарювання від одного стану до іншого, якісно не гіршого ніж попередній, внаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін техніки, технології, організації праці та управління, який передбачає продукування нових цілей та створення безпечних умов для переходу від однієї конкретної мети, досягнутої в процесі функціонування підприємства, до іншої [285]. В даному визначенні спостерігається певна зацикленість мети та засобів її досягнення, т.я. безпечний розвиток розглядається як розвиток, спрямований на створення безпечних умов (розвиток – засіб, безпека – мета), необхідних для подальшого розвитку (розвиток-мета, безпека – засіб). З іншого боку, це є певним відображенням існуючого дуального (двостороннього) зв'язку цих явищ в економіці підприємства.

Проблемам управління *безпечним економічним розвитком підприємств* присвячено дисертаційне дослідження М. Кочевого [297]. На його думку, створення підприємства і організація його успішного функціонування і розвитку спираються на методологічні основи наукової теорії безпеки, а об'єктом економічної безпеки виступає процес розвитку підприємства.

Запропоноване поняття *безпечного економічного розвитку підприємства* розглядається М. Кочевим, як «..поступальний, інноваційний, сталий, ефективний розвиток, що забезпечується умовами і факторами, спрямованими на досягнення цілей підприємства в тривалій перспективі» [297]. Головною сутнісною характеристикою цього поняття, на думку автора, є спрямованість розвитку підприємства на досягнення його головної стратегічної мети – збільшення ринкової вартості підприємства. В наведеному визначенні безпечний економічний розвиток по суті ототожнюється з поступальним, інноваційним, сталим та ефективним розвитком підприємства (синонімізація означених понять сама по собі є некоректною), без жодного згадування про критерії власне безпечності та економічної безпеки. А спрямованість такого (безпечного) виду розвитку на збільшення ринкової вартості підприємства власне ні чим не відрізняє його від розуміння розвитку в межах теорії вартісно-орієнтованого управління [210].

В деяких публікаціях останніх років також зустрічається поняття *безпеки інноваційного розвитку*, яке в більшості випадків ототожнюється з поняттям *інноваційної безпеки*, та *пов'язується з інноваційною складовою економічної безпеки* на регіональному та національному рівнях.

Так, Т. Максимова, О. Філімонова, К. Лиштвак [298] під *інноваційною безпекою (безпекою інноваційного розвитку)*, що формує економічну безпеку країни, пропонують розуміти послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну діяльність підприємства щодо зміни кожного з елементів бізнесу, спричинену попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, виготовлену продукцію, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту, документообіг та ін. З цього визначення не зрозуміло, чим інноваційна безпека, що розглядається як процес, відрізняється від інноваційної діяльності або діяльності спрямованої на розвиток.

Стосовно регіонального рівня *Л. Яремко* [299] вважає *інноваційну безпеку* таким станом економічної, освітньо-наукової, інформаційно-комунікаційної та зовнішньоекономічної сфер, що забезпечує інноваційний саморозвиток регіону, під яким розуміється постійне освоєння продуктивніших видів техніки й технологій, оновлення номенклатури товарів і послуг, розширене (якісне) відтворення робочої сили.

На думку *Ю. Краснощокової* [300] *інноваційна безпека* спрямована на формування необхідних і достатніх умов для збільшення можливостей створення та використання інновацій та підвищення на цій основі рівня конкурентоспроможності продукції й технології до світового рівня. В даному визначенні інноваційна безпека розуміється як передумова формування та відтворення інноваційного потенціалу.

А. Сухоруков [301] зазначає, що *інноваційна безпека* дозволяє забезпечити ефективне використання науково-технологічного потенціалу.

О. Маслак [302] визначає *безпеку інноваційного розвитку* (інноваційну безпеку) як стан підприємства (регіону), що забезпечує формування умов для збільшення можливостей створення і комерціалізації інновацій, використання науково-технологічного потенціалу та є результатом цілеспрямованої діяльності щодо впровадження інноваційної моделі розвитку в усіх аспектах господарювання. Вона розглядається як на рівні підприємства, так і на регіональному рівні, спрямована на використання науково-технічного потенціалу, збільшення можливостей створення та комерціалізації інновацій, та забезпечує збалансований, проактивний інноваційний розвиток у всіх сферах діяльності, який гарантує максимально ефективне використання наявних і безпечно залучення додаткових інвестиційних ресурсів. З цього визначення є незрозумілим рівень безпеки (регіональний або рівень підприємства), але зрозуміла її спрямованість на формування умов для інноваційної діяльності.

В. Никифороенко, В. Кравченко [303], *розглядають інноваційну складову економічної безпеки підприємства як таку, що має можливість впливати на інші складові й підвищувати рівень їх економічної безпеки через впровадження інновацій у виробництво й сферу управління.*

Отже, *інноваційна безпека (безпека інноваційного розвитку)* розглядається здебільшого як передумова створення та використання інноваційного потенціалу, що в цілому підтверджує зв'язок категорій «економічна безпека» та «економічний розвиток» (де безпека є умовою, а розвиток – метою) через категорію потенціал розвитку, але не розкриває інших взаємозв'язків цих категорій.

Втім, саме ототожнення понять безпека інноваційного розвитку та інноваційної безпеки із семантичної точки зору є некоректним. Безпека інноваційного розвитку має розглядати критерії безпечності інноваційного розвитку (тобто, тлумачитись з позиції, що інноваційний розвиток має бути безпечним), тоді як інноваційна безпека, скоріше, має розглядатись як безпека (стан функціонування та розвитку), що досягається за рахунок впровадження інновацій.

В окремих працях науковців можна зустріти поняття економічної безпеки інноваційної діяльності, що також синтезує явища економічної безпеки та інноваційного розвитку. Так, *О. Ястремська* [304] визначає поняття *економічної безпеки інноваційної діяльності підприємства* – як стан ефективного використання його ресурсів і ринкових можливостей для запобігання погроз зовнішнього та внутрішнього середовища, які виникають в процесі планування, забезпечення та організації діяльності, пов'язаної з

практичним використанням ідей, наукових досліджень та розробок, що сприяють підвищенню економічних та соціальних результатів господарювання на базі формування конкурентних переваг підприємства. В цьому понятті розкрито обернений зв'язок економічної безпеки та інноваційної діяльності підприємства, де остання спричинює додаткові ризики, що порушують стан безпеки.

С. Лабунська, [295, 296] не пропонує інтегрального поняття, але присвячуючи свої дослідження проблемам побудови системи економічної безпеки підприємства в умовах здійснення інноваційної діяльності, зазначає, що «...процеси впровадження інновацій у господарську діяльність підприємств напряму пов'язані з додатковими економічними ризиками, які призводять до зниження загального рівня показників економічної безпеки підприємства (ЕБП). З іншого боку, відсутність інновацій у діяльності підприємства сама виступає фактором неабиякого ризику та загроз для підприємства». Отже, С. Лабунська зазначає дуальний вплив явищ, де як інноваційна діяльність, так і її відсутність, спричинює загрози та порушує стан економічної безпеки підприємства. Проте, якщо інноваційна діяльність спрямована на розвиток, в чому співпадає з метою економічної безпеки (з позиції вектору розвитку), то відсутність інноваційної діяльності має лише деструктивний вплив на рівень економічної безпеки підприємства.

Слід зазначити, що в жодному з розглянутих досліджень не акцентовано увагу на загрозах та ризиках, що можуть виникнути внаслідок інноваційного розвитку підприємства як результату успішних інновацій. Адже інноваційна діяльність характеризується не лише підвищеною ризикованістю, але й підвищеною доходністю, що дозволяє втримувати та зміцнювати позиції підприємств у конкурентному середовищі. Саме це спонукає підприємства до вибору інноваційного типу розвитку не зважаючи на ризики інноваційної діяльності, під якими зазвичай розуміються ті, що властиві початковим етапам інноваційного процесу (ризики «недокомерціалізації» інновацій). Проте, в інноваційному типі розвитку динамізм змін досягає такого рівня, за якого мінливість починає істотно переважати над стійкістю, та як автомобіль на великій швидкості має більші ризики аварії, так і економіка підприємства, що динамічно розвивається, має підвищені ризики дестабілізації [305]. «Надмірне» економічне зростання на засадах інноваційності викликає як «турбулентність» всередині системи, так й «обурення» зовнішнього конкурентного середовища, що на практиці може призвести до різкого зростання зовнішніх ризиків, як то поглинання, рейдерські захоплення, перетікання інтелектуального (людського) капіталу тощо. Отже, з одного боку інноваційний розвиток підприємства забезпечує його конкурентоспроможність та стійкість до зовнішніх загроз, а з іншого – надмірні темпи розвитку обурюють зовнішнє середовище та викликають додаткові загрози іншої якості. В цьому контексті питання забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства набувають іншого змісту (захист від загроз для забезпечення розвитку доповнюється захистом від загроз, що виникли внаслідок розвитку).

Проведені дослідження дозволили визначити та класифікувати типологію зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства (табл. 1.10).

Як було визначено раніше (рис. 1.5), взаємозв'язок явищ має два напрями:

1) напрям 1 – від інноваційного розвитку до економічної безпеки, що віддзеркалює спрямування інновацій та інноваційної діяльності на забезпечення та зростання рівня економічної безпеки підприємства;

2) напрям 2 – від економічної безпеки до інноваційного розвитку, що віддзеркалює спрямованість економічної безпеки на забезпечення процесів інноваційного розвитку.

Проте, вплив явищ одне на одного за першим напрямом має також два типи: *конструктивний та деструктивний*, де останній віддзеркалює ймовірність порушення стану економічної безпеки внаслідок: 1) загроз та ризиків властивих інноваційній діяльності при її здійсненні; 2) погіршення ринкових позицій підприємства при відсутності інноваційної активності; 3) загроз та ризиків, що виникають внаслідок успішної інноваційної діяльності та високих (надвисоких) темпів економічного зростання підприємства.

Таблиця 1.10 – Типологія зв'язків інноваційного розвитку (ІРП) та економічної безпеки (ЕБП) промислового підприємства (*авторська розробка, вперше*)

Напрямок та тип зв'язку	Зміст зв'язку та впливу	Суміжна категорія, що визначає зв'язок
<p>Напрямок 1: ІРП → ЕБП</p> <p>Тип впливу – конструктивний:</p> <p>ІРП(засіб) → ЕБП(мета)</p>	<p>Інноваційний розвиток (інноваційна діяльність) спрямовано на забезпечення економічної безпеки шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - впровадження інновацій у системі економічної безпеки (у вузькому сенсі) - впровадження інновацій задля підвищення конкурентоспроможності та стійкості ринкових позицій (у широкому сенсі) 	інновації, інноваційна діяльність
<p>Напрямок 1: ІРП → ЕБП</p> <p>Тип впливу – деструктивний:</p> <p>ІРП (чинник) → ЕБП</p>	<p>Інноваційний розвиток (як процес), внаслідок ризикованості інновацій та інноваційної діяльності, спричинює загрози, що порушують стан економічної безпеки.</p> <p>Відсутність інноваційної діяльності та розвитку, спричинюючи порушення стійкості ринкових позицій підприємства, також призводить до порушення економічної безпеки.</p> <p>Інноваційний розвиток (як результат), що проявляється у високих темпах економічного зростання, викликає додаткові загрози як у внутрішньому, так й у зовнішньому середовищі підприємства</p>	загрози
<p>Напрямок 2: ЕБП → ІРП</p> <p>Тип впливу – конструктивний:</p> <p>ЕБП (засіб) → ІРП (мета)</p>	<p>Стан економічної безпеки є необхідною передумовою процесів інноваційного розвитку, т.я. перебування у стані небезпеки унеможливає чи гальмує інноваційну діяльність та процеси розвитку</p>	потенціал інноваційного розвитку

Узагальнений аналіз досліджених «інтегральних понять» з визначенням віддзеркалених в них взаємозв'язків економічної безпеки (ЕБП) та інноваційного розвитку підприємства (ІРП) наведено в табл. 1.11

Таблиця 1.11 – Відзеркалення зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки в існуючих інтегральних поняттях (систематизовано автором за результатами досліджень джерел [213, 285,295-306])

Поняття	Автор – джерело, рік	статус поняття	Тип взаємозв'язку категорій економічної безпеки (ЕБП) та інноваційного розвитку (ІРП)			отождоження з іншими поняттями:
			ІРП (засіб) → ЕБП(мета)	ЕБП (засіб) → ІРП (мета)	ІРП (чинник) → ЕБП	
«інноваційний розвиток – економічна безпека»	[213], 2008	не визначено (н/в)	+	-	-	економічне зростання
безпечний розвиток підприємства	[285], 2013	процес	-	+	-	безпечні умови
безпечний економічний розвиток	[297], 2013	процес	-	+/-	-	інноваційний і стабільний, ефективний розвиток
інноваційна безпека (безпека інноваційного розвитку)	[298], 2010	діяльність	-	-	-	інноваційна діяльність
	[299], 2007	стан	-	+	-	-
	[300], 2008	н /в	-	+	-	-
	[301], 2010	н /в	-	+	-	-
	[302], 2014	стан		+		-
інноваційна складова економічної безпеки підприємства	[303], 2014	н /в	+	-	-	впровадження інновацій
економічна безпека інноваційної діяльності підприємства	[306], 2010	стан	-	-	+/-	-
	[296], 2014	н /в	-	-	+/-	-

Втім, як свідчить аналіз, жодне з наведених понять, спрямованих на інтеграцію явищ економічної безпеки та інноваційного розвитку, не описує всіх взаємозв'язків, що існують між ними.

Водночас, *інтенсифікація досліджень у даному напрямку в останні роки свідчить про надрізу потребу комплексного розгляду явищ економічного, зокрема, інноваційного розвитку та економічної безпеки як на макрорівні, так й на рівні підприємств.* Звідси й спроби науковців синтезувати ці явища у певній комплексній категорії, щоб характеризувала комплексний об'єкт управління, в якому вони нерозривно поєднані.

Проте, завдання створення синтезованої категорії ускладнюється недостеменною визначеністю категоріальної сутності обох явищ.

Так, проведені у п. 1.1 та п. 1.2 дослідження показали, що визначення сутності означених явищ з позиції макро- та мікроекономічного підходів часто суттєво різняться, що ускладнює їх дослідження як об'єктів управління в ієрархічному зв'язку макро, мезо та мікрорівнів. Так як управління певним явищем на рівні підприємства має слугувати цілям управління ним на більш високому рівні, то й сутність явища, що визначена на макрорівні, має змістовно проєктуватися на визначення його сутності на мікрорівні.

Методологічною проблемою інтеграції (синтезу) означених явищ в межах комплексного об'єкта дослідження є також той факт, що одне з них – інноваційний розвиток, в більшості підходів розглядається як динамічне, а інше – економічна безпека, – як статичне. Отже, постає питання обрання статусу для синтезованого об'єкту управління.

Як показали попередні дослідження (п. 1.1) явище інноваційного розвитку може розглядатись як з позиції динамічного підходу (як процес), так й з позиції статичного підходу – як результат процесу. Явище економічної безпеки (п. 1.2.) розглядається як стан, певна характеристика, що має статичний характер, проте об'єктом управління є не самий стан безпеки, а процеси її забезпечення, зміцнення, т.і. – тобто, процес досягнення певного «безпечного» стану. Такий нерозривний зв'язок динамічного (процесного) та статичного (результатного) підходів є властивим майже будь-яким явищам при їх дослідженні як об'єктів управління. Адже, стан (статичне явище) сам по собі не є об'єктом управління, так як він характеризує результат управління у певний проміжок часу. Статичні явища мають характер результатних. Об'єктом управління завжди виступає процес (динамічне явище), спрямований на формування (досягнення) або такий, що призводить до досягнення певного стану. Якщо ж об'єктом управління визначено певний стан, то управлінські дії будуть спрямовані на досягнення цього стану.

Отже, визначення сутності комплексного явища – об'єкта управління, що синтезує інноваційний розвиток та економічну безпеку, має ґрунтуватись не на протиставленні статистичного та динамічного підходів, а на їх поєднанні в межах дуального підходу [307].

Ілюстрація застосування дуального підходу до визначення сутності синтезованого об'єкта дослідження та управління наведено на рис. 1.6.

Комплексну (синтезовану) категорію з позиції динамічного підходу пропонується визначити як економічно-безпечний інноваційний розвиток підприємства (ЕБІРП), що є процесом та новим об'єктом управління.

Синтезована категорія на позиціях статичного підходу, відповідно – економічна безпека інноваційного розвитку підприємства (ЕБІРП), – є станом та оціночною характеристикою результативності управління економічно-безпечним інноваційним розвитком.

Ґрунтуючись на уточненні сутності інноваційного розвитку підприємства на засадах динамічного підходу, як процесу його економічного розвитку що має ознаки інноваційності (див п. 1.1), *економічно-безпечний інноваційний розвиток промислового підприємства можна визначити як процес його економічного розвитку, що має ознаки інноваційності та безпечності.* Якщо ознаки інноваційності віддзеркалюються у інноваційній діяльності підприємства, то до ознак безпечності можна віднести його стійкість до загроз та сукупність передумов досягнення цілей розвитку [307].

У цьому контексті *економічна безпечність має умовний характер*, адже абсолютно безпечним розвиток бути не може, а інноваційність та безпечність діалектично перебувають у конфлікті, що виходить з ризикованої сутності інновацій. Проте, як інноваційна діяльність в процесі інноваційного розвитку, так і її відсутність, порушують стан стабільності, та, відповідно, економічної безпеки підприємства.

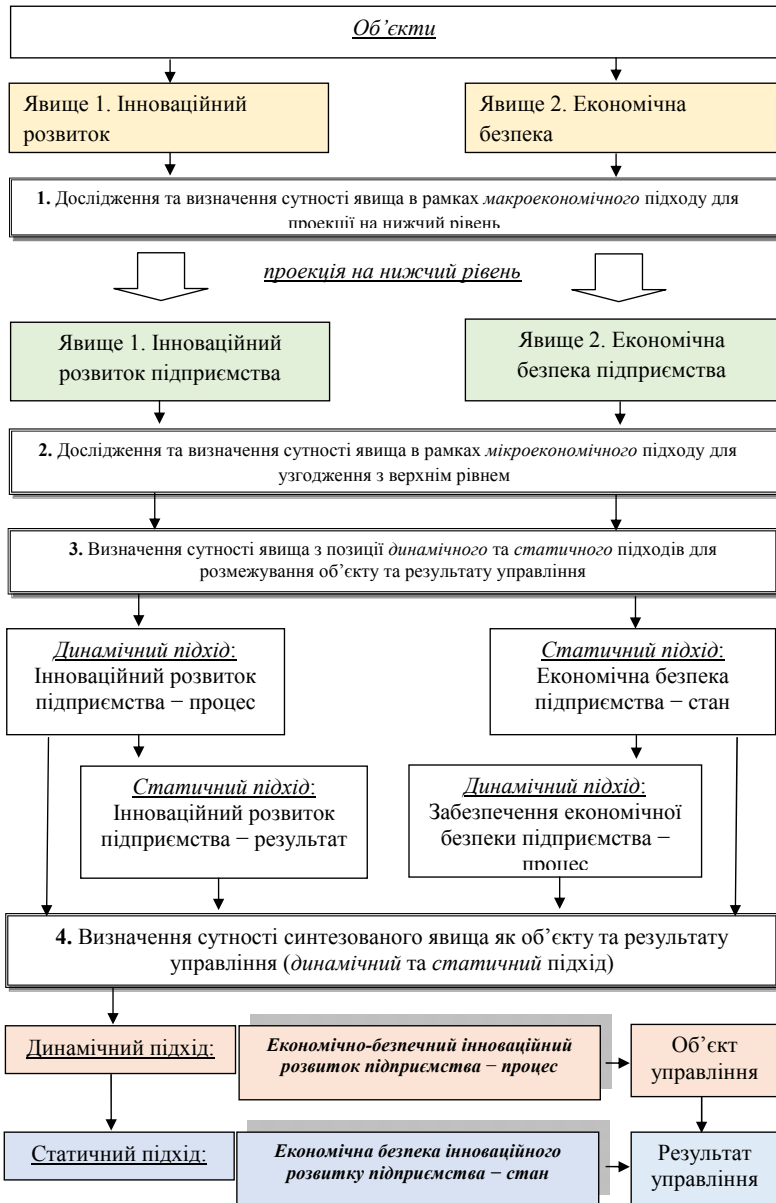

Рисунок 1.6 – Застосування дуального підходу до визначення сутності синтезованого явища умовно економічно-безпечного інноваційного розвитку підприємства як об'єкту управління (авторська розробка, вперше [307])

Отже, одне з ключових завдань управління ЕБІР промислового підприємства полягає в балансуванні між його інноваційністю та безпечністю, що передбачає активізацію інноваційної діяльності, спрямовану на економічне зростання на засадах інноваційності, за умов врахування чинника та контролювання стану економічної безпеки підприємства.

Ґрунтуючись на уточненні сутності інноваційного розвитку підприємства та економічної безпеки підприємства *на засадах статичного підходу (п. 1.1, п. 1.2), економічну безпеку інноваційного розвитку промислового підприємства можна визначити як стан підприємства як економічної системи, що характеризується позитивними якісними змінами в результаті розвитку, має результатні ознаки інноваційності та безпечності.* Ключові ознаки ЕБІРПП як процесу та стану наведені в табл. 1.12.

Таблиця 1.12 – Ключові ознаки економічно-безпечного інноваційного розвитку промислового підприємства в статусі процесу та стану *(визначено автором на засадах попередніх досліджень [307])*

Поняття	Статус	Ключові ознаки
Економічно-безпечний інноваційний розвиток	Процес	1) динамічності, необоротності 2) інноваційності 3) безпечності
Економічна безпека інноваційного розвитку підприємства	Стан	1) розвитку (позитивних якісних змін) 2) інноваційності 3) безпечності

Як вже зазначалось об'єктом управління виступає процес – економічно-безпечний інноваційний розвиток промислового підприємства, а об'єктом окремих функцій управління – результат процесу на певний момент або за певний період часу – стан економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства (рис. 1.7).

Таким чином, утворення ЕБІРПП як новітнього об'єкту управління ґрунтується на синтезі явищ інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства.

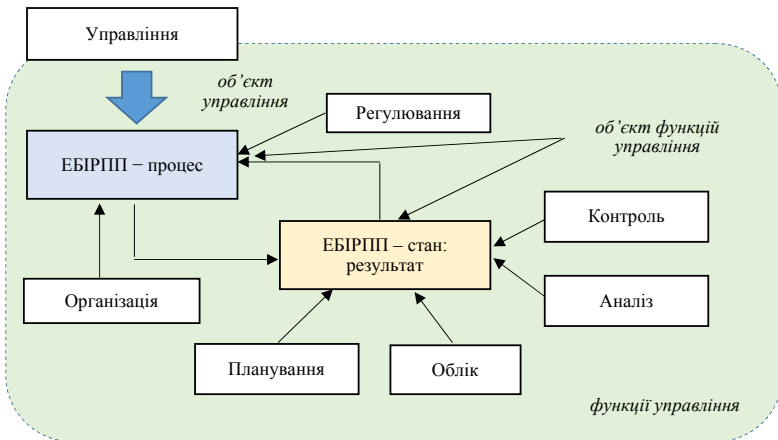

Рисунок 1.7 – Визначення ЕБІРПП як об'єкту управління та його окремих функцій *(авторська розробка)*

Проте, реалізація функцій управління, зокрема аналізу та контролю, об'єктом якого вже виступає стан ЕБІРПП (економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства) потребує його декомпозиції за ключовими ознаками (рис. 1.8).

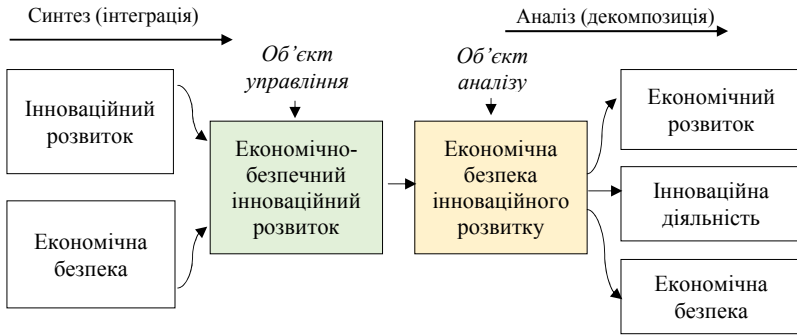

Рисунок 1.8 – Утворення ЕБІРПП як новітнього об'єкту управління та аналізу (авторська розробка [307])

Керувати таким об'єктом в традиційній системі управління є досить складно, оскільки зміна об'єкту завжди призводить до кардинальних змін усіх складових системи управління: цільового блоку, управлінського інструментарію, змістовності та спрямованості управлінської діяльності тощо. Тому *виникає потреба дослідження існуючих методів та методологічних підходів до управління економічно-безпечним інноваційним розвитком, який за суттю є інноваційним розвитком з певними обмеженнями, які покладають вимоги економічної безпеки.*

Враховуючи, що застосування такого поняття як економічно-безпечний інноваційний розвиток (та похідного – економічна безпека інноваційного розвитку) може бути дискусійним (адже інноваційний розвиток може бути лише умовно безпечним), *більш доцільно вести мову про комплексний підхід безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком, де стан економічної безпеки стає одним з першочергових індикаторів розвитку та об'єктом, що підлягає функціональному управлінському впливу (зокрема, аналізуванню та контролю) в процесі інноваційного розвитку.*

За підсумком проведених досліджень отримано такі висновки та наукові результати.

Розроблено типологію зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства як об'єктів управління, що визначає: 1) їх ієрархічні відносини та управлінську взаємодію, що відзеркалюють два напрями взаємозв'язків (від інноваційного розвитку до економічної безпеки, де інноваційна діяльність та розвиток є засобом забезпечення економічної безпеки, що є метою управління, та навпаки – від економічної безпеки до інноваційного розвитку, де ЕБП є його необхідною передумовою та складовою інноваційного потенціалу); 2) типи впливу за кожним напрямом – конструктивний або деструктивний, де останній віддзеркалює ймовірність порушення стану економічної безпеки

внаслідок: а) загроз та ризиків властивих інноваційній діяльності при її здійсненні; б) погіршення ринкових позицій підприємства при відсутності інноваційної активності; в) загроз та ризиків, що виникають внаслідок успішної інноваційної діяльності та високих (надвисоких) темпів економічного зростання підприємства., що обумовило доцільність виокремлення синтезованого явища, як новітнього об'єкту управління та його окремих функцій.

Запропоновано *комплексну категорію, що синтезує явища інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства* як об'єкти управління, та розглядається також *дуально та системно*: з позиції динамічного підходу – як *умовно економічно-безпечний інноваційний розвиток підприємства* – що є процесом економічного розвитку, який має ознаки інноваційності та безпечності, та є новим об'єктом управління; з позицій статичного підходу – як *економічна безпека інноваційного розвитку підприємства*, що є станом підприємства, який характеризується позитивними якісними змінами в результаті розвитку, має результатні ознаки інноваційності та безпечності, отже є об'єктом функцій управління та оціночною характеристикою результативності управління інноваційним розвитком.

На засадах визначення *типології зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства, сутності синтезованого об'єкту управління*, який за суттю є інноваційним розвитком з певними обмеженнями що покладають вимоги економічної безпеки, обґрунтовано *доцільність застосування комплексного підходу управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства*.

Це дозволяє висунути *робочу гіпотезу дослідження*, сутність якої полягає в такому: *забезпечити інноваційний розвиток промислового підприємства в умовах зростання конкуренції на ринку інновацій та перетворення їх на джерело суттєвих економічних результатів та стрімкого економічного зростання, що посилює вплив чинника безпеки та покладає певні обмеження на інноваційність розвитку, здатне лише комплексне безпекоорієнтоване управління інноваційним розвитком підприємства*.

Висновки до розділу 1

В першому розділі монографії досліджено теоретичні засади інноваційного розвитку промислового підприємства як явища та об'єкту управління; економічної безпеки як окремого об'єкту управління, чинника та результату інноваційного розвитку промислового підприємства; типологію зв'язків та управлінську взаємодію інноваційного розвитку та економічної безпеки в сучасних умовах функціонування та розвитку промислових підприємств як суб'єктів національної економічної системи.

1. Уточнено змістовне визначення сутності явища інноваційного розвитку промислового підприємства як об'єкту управління, що на відміну від існуючих, *запропоновано розглядати дуально*: з позиції процесу (динамічний підхід) та з позиції результату (статичний підхід), та *системно* – у взаємозв'язку з інноваційним потенціалом та інноваційною діяльністю, що визначені ознаками інноваційності економічного розвитку підприємства. Це дозволяє в подальшому: 1) за рахунок дуального підходу – виокремити інноваційний розвиток-процес – як комплексний об'єкт управління, та інноваційний розвиток-результат – як об'єкт окремих функцій управління; 2) за рахунок системного

підходу – визначити ознаки та відповідні складові інноваційного розвитку, що в подальшому визначають напрямки його декомпозиції як комплексного об'єкта управління.

2. Дослідження особливостей сучасної парадигми та теорій інноваційного розвитку на тлі уточнення сутності інноваційного розвитку промислового підприємства та понять його семантичного кола склало підставу для: 1) *визначення складових інноваційного розвитку підприємства, що ґрунтується на застосуванні балансового та потенціального підходів, та охоплює фінансову, матеріальну та інтелектуальну складові, серед яких інтелектуальна стає більш впливовою ніж матеріальна;* 2) *обґрунтування необхідності досліджень інноваційного розвитку підприємства як об'єкту управління у взаємозв'язку з явищем економічної безпеки, що спричинене імовірним конфліктом у економічній системі підприємства цілей розвитку та безпеки, та, водночас, необхідністю достатнього рівня безпеки як передумови та складової потенціалу інноваційного розвитку підприємства.*

3. Обґрунтовано, що явище економічної безпеки потребує досліджень в контексті розвитку підприємства взагалі, та інноваційного розвитку – як такого, що вважається найбільш ефективним в умовах сучасної економіки. *Обґрунтовано та розроблено класифікацію підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства, що на відміну від існуючих, заснована на двох ознаках: вектору економічної безпеки та її статусу як явища. Уточнено сутність ЕБП як об'єкту управління на засадах інтеграції статичного та двовекторного підходів, що дозволяє: розмежувати її з поняттями забезпечення ЕБП та системи ЕБП; в подальшому досліджувати з позиції результату управління, який може бути характеризовано сукупністю певних характеристик та індикаторів; припустити, що ЕБП не є окремим об'єктом управління, а виступає статичною результатною якісною характеристикою управління процесами функціонування та розвитку підприємства на певний момент часу, що підлягає плануванню, аналізу та контролюванню в процесі управління інноваційним розвитком підприємства.*

4. *Розроблено типологію зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства як об'єктів управління, що визначає:* 1) їх ієрархічні відносини, що віддзеркалюють *два напрями взаємозв'язків* (від інноваційного розвитку до економічної безпеки, та навпаки); 2) типи впливу за кожним напрямом – конструктивний або деструктивний, де останній віддзеркалює ймовірність порушення стану економічної безпеки внаслідок: загроз та ризиків властивих інноваційній діяльності при її здійсненні; погіршення ринкових позицій підприємства при відсутності інноваційної активності; загроз та ризиків, що виникають внаслідок успішної інноваційної діяльності, що обумовило доцільність виокремлення синтезованого явища, як новітнього об'єкту управління та його окремих функцій.

5. Запропоновано *комплексну категорію, що синтезує явища інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства як об'єкти управління, та розглядається також дуально та системно:* з позиції динамічного підходу – як *умовно економічно-безпечний інноваційний розвиток підприємства* – що є процесом економічного розвитку, який має ознаки інноваційності та безпечності, та є новим об'єктом управління; з позицій статичного підходу – як *економічна безпека інноваційного розвитку підприємства*, що є станом підприємства, який характеризується позитивними якісними змінами в результаті розвитку, має результатні ознаки інноваційності та безпечності, отже є об'єктом функцій управління та оціночною характеристикою результативності управління інноваційним розвитком.

6. На засадах визначення *типології зв'язків* інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства, *сутності синтезованого об'єкту управління*, який за суттю є інноваційним розвитком з певними обмеженнями що покладають вимоги економічної безпеки, обґрунтовано *доцільність застосування підходу комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства*.

Це дозволило висунути *робочу гіпотезу дослідження*, сутність якої полягає в такому: *забезпечити інноваційний розвиток промислового підприємства в умовах зростання конкуренції на ринку інновацій та перетворення їх на джерело суттєвих економічних результатів та стрімкого економічного зростання, що посилює вплив чиннику безпеки та покладає певні обмеження на інноваційність розвитку, здатне лише комплексне безпекоорієнтоване управління інноваційним розвитком підприємства*.

2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

2.1 Сутність, завдання та методи комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства

Сутність комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком концептуально визначається його цільовою спрямованістю на забезпечення економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку підприємства; за суттю, віддзеркалює специфічний підхід до управління інноваційним розвитком підприємства та, отже, ґрунтується, в першу чергу, на існуючій методології управління інноваційним розвитком.

Теоретико-методологічні засади управління інноваційним розвитком підприємств в умовах вітчизняної економіки розглянуто в працях фахівців Є. Бельтюкова, В. Геєця, В. Гриньової, І. Захарченка, С. Ілляшенка, С. Князя, О. Кузьміна, Т. Лепейко, М. Меркулова, П. Перерви, Н. Подольчака, М. Рогози, Н. Рудь, Л. Федулової, С. Філіппової.

На думку Л. Федулової, управління інноваційним розвитком підприємства слід розглядати як самостійний вид управлінської діяльності, що має специфічні особливості, та, на відміну від традиційного управління, характеризується високою нестабільністю й мінливістю всіх його елементів [53]. С позиції системно-функціонального підходу управління інноваційним розвитком підприємства визначається як «..функція керуючої підсистеми, що через системний вплив забезпечує економічну стабільність і довгострокову конкурентоспроможність керованої підсистеми шляхом створення інноваційного середовища для використання, нарощування й реалізації інноваційного потенціалу» [53].

Так як інноваційний розвиток передбачає не тільки освоєння інновацій (здійснення інноваційної діяльності), але й формування системи чинників та умов, необхідних для її успішного здійснення, однією з цільових функцій управління інноваційним розвитком стає накопичення власного капіталу для інноваційного розвитку – формування і реалізації інноваційного потенціалу.

Слушним є підхід [53], що вводить поняття «інноваційного капіталу», тим самим розширюючи традиційну складову інноваційного розвитку – інноваційний потенціал, у триаду «інноваційні (матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні) ресурси – інноваційний потенціал – інноваційний капітал». Відповідно, управління інноваційним розвитком підприємства пропонується розглядати як «..системне управління інноваційною діяльністю, спрямоване на формування й забезпечення досягнення економічного зростання шляхом раціонального використання, нарощування й розподілу інноваційного потенціалу з метою перетворення його в інноваційний капітал, здатний забезпечити інноваційний розвиток підприємства – якісну еволюцію підприємства в часі, що забезпечує йому стійку конкурентну перевагу й стратегічну гнучкість».

Серед принципів управління інноваційним розвитком підприємства зазначають: адаптивність, динамічність, самоорганізацію, саморегуляцію та саморозвиток [28, 30, 308, 309, 310]; системність, пріоритетність інноваційної політики, стратегічну цілеспрямованість, неперервність інноваційної діяльності, інтеграцію потенціалів, науковість [53, 126]. До

принципів формування системи або механізму управління інноваційним розвитком відносять: системність(цілісність, структурність, взаємозалежність системи і зовнішнього середовища, ієрархічність, множинність описів кожної системи),комплексність,орієнтацію переважно на інноваційний шлях розвитку, баланс інтересів суб'єктів інноваційного процесу,«розумну» орієнтацію новачій на задоволення потреб і запитів споживачів, альтернативність варіантів розвитку, виправданий ризик (компроміс між ступенем ризику й очікуваними результатами), гнучке реагування, «розумна крайність» ринкових позицій.

Незважаючи на різноманітні погляди фахівців [25, 26 ,53, 126, 141, 168, 304, 308, 312, 313] на сутність та принципи управління інноваційними розвитком,грунтуючись на їх критичному аналізі та результатах власних досліджень (п. 1.1), можна визначити такі *ключові положення*:

1) Підприємство, що обрало інноваційний шлях розвитку, є об'єктом управління з позицій системного підходу – як відкрита соціо-економічна динамічна система, яка підлягає впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, та водночас, є підсистемою інноваційної системи більш високого рівня (галузевого, регіонального, національного, георівня).

2) Суб'єктами управління інноваційним розвитком підприємства виступає його керівництво(в залежності від обраної організаційної структури управління);

3) Об'єктами управління першого порядку виступає інноваційна діяльність (інновації, інноваційні процеси, інноваційні проекти, економічні відносини, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності та учасниками ринку інновацій). Інноваційна діяльність сприймається як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства, отже управління інноваційною діяльністю вважається успішним, якщо воно забезпечує конкурентоспроможність підприємств.

4) Об'єктами управління другого порядку є інноваційний потенціал (фінансові, матеріальні, інтелектуальні ресурси, кадровий потенціал) та інноваційне середовище (компетенції підприємства, інфраструктура, маркетингове забезпечення,інформаційне забезпечення, інноваційний клімат, сприйнятливість до інновацій тощо). Інноваційний розвиток (як результат) залежить в першу чергу від кадрового потенціалу – наявності знань та компетенцій, мотивації до генерації ідей, готовності та сприйнятливості до інновацій.

5) Цільовими орієнтирами управління інноваційним розвитком є конкурентоспроможність та економічна ефективність діяльності підприємства *на засадах інноваційності*, що забезпечує тривале виживання та стійкий розвиток підприємства у конкурентних умовах. Саме принцип пріоритетності інноваційного шляху розвитку, відповідної інноваційної стратегії та політики відрізняє управління ІРП від загального управління.

6) Сучасні концепції інноваційного розвитку вимагають змін функцій та завдань, здійснюваних системою управління ІРП. Так, концепція відкритих інновацій потребує застосування методів пошуку зовнішніх та розвитку внутрішніх знань, їх інтеграції для створення комбінованих нових знань, що можуть становити інноваційний продукт, методів комерціалізації, та, водночас, методів захисту інтелектуальних ресурсів на різних етапах інноваційного процесу. Концепція інтелектуального капіталу – методів управління інтелектуальними ресурсами, зокрема знаннями та компетенціями персоналу підприємства. Концепція соціальної відповідальності – убалансування напрямків інноваційного розвитку (зокрема, щодо впровадження технологічних та організаційних інновацій) та принципів соціальної відповідальності.

7) *Управління інноваційним розвитком має бути цільовим, індикативним, системним*(реалізується системою УІРП, яка є підсистемою загальної системи управління підприємства), *ієрархічним*(в розрізі рівнів управління – від стратегічного до оперативного), та *адаптивним*(передбачає також гнучкість та альтернативність реагування системи на зміну зовнішнього та внутрішнього середовища).

8) *Цільова спрямованість управління ІРП підтверджує дуальний підхід до визначення інноваційного розвитку, де інноваційний розвиток (процес) є об'єктом управління в розрізі інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу, а цільовим результатом управління виступає інноваційний розвиток – як результат, що віддзеркалюється у зростанні ефективності функціонування підприємства за рахунок чинника інноваційності. Відповідно, економічні показники зростання стають індикаторами інноваційного розвитку – результату, що підлягають впливу функцій управління – планування, обліку, аналізу, контролю, мотивації.*

Наведені положення дозволяють уточнити сутність, цілі та відповідні завдання управління інноваційним розвитком підприємства (табл. 2.1)

Таблиця 2.1 – Сутність, мета та завдання інноваційного розвитку промислового підприємства (уточнено на доповнено на засадах [28, 30, 53, 126, 308])

Поняття	Стислий зміст
Управління інноваційним розвитком підприємства	Вид управлінської діяльності, що уособлює системний та цілеспрямований вплив керуючої підсистеми (управління інноваційним розвитком) на керовану для забезпечення безперервності та ефективності інноваційних процесів
Загальна мета управління інноваційним розвитком	Забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності діяльності підприємства за рахунок чинника інноваційності (на засадах інноваційної діяльності)
Цілі 1-го порядку	<ul style="list-style-type: none"> - активізація інноваційної діяльності у напрямках, що відповідають умовам зовнішнього середовища та обраній інноваційній стратегії - формування та реалізація інноваційного потенціалу та сприйнятливого інноваційного середовища, необхідного та достатнього для забезпечення безперервності інноваційних процесів (інноваційної діяльності)
Завдання управління інноваційним розвитком	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення концепції інноваційного розвитку - аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища - розроблення стратегії інноваційного розвитку - виділення і вибір напрямків інноваційного розвитку, а в їхніх рамках видів інноваційної діяльності - визначення передумов, чинників сприяння та загроз (ризиків) інноваційної діяльності; - розроблення заходів з формування інноваційного потенціалу та можливостей їх реалізації - розроблення заходів із забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційної діяльності - розроблення критеріїв оцінювання ефективності інноваційної діяльності (індикаторів інноваційного розвитку) та заходів з контролювання (моніторингу) та координації - формування інформаційного, обліково-аналітичного, нормативно-методичного, організаційного забезпечення системи управління інноваційного розвитку підприємства

Враховуючи рівень ризику й невизначеності інноваційної діяльності, які залежать від видів інновацій та напрямів інноваційної діяльності, розроблення й реалізація комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки є традиційним завданням управління інноваційним розвитком підприємства.

Тут методологія управління інноваційним розвитком перетинається з методологією управління економічною безпекою підприємства.

Еволюція сутності поняття економічна безпека призвела й до еволюції розуміння сутності управління ЕБП, яке в працях останніх років [214, 285, 287, 288, 295] все більш визначається як «...управління підприємством в конкурентних умовах з метою забезпечення його виживання та розвитку.» в рамках якого особливе місце відводиться специфічному підпроцесу управління – управлінню спеціальними підрозділами підприємства, діяльність яких спрямована на виявлення та боротьбу з загрозами його успішному існуванню та розвитку [287].

Управління економічною безпекою підприємства також розглядається переважно з позицій системного підходу, що уособлюється в категорії «система економічної безпеки підприємства» (п. 1.2). Наряду з принципом системності, серед ключових принципів управління ЕБП визначають: законності, прав і свобод громадян, централізованого керівництва, комплексного застосування ресурсів і коштів, своєчасності, координації взаємодії з органами влади та керівництва, удосконалення, безперервності, економічної доцільності й обґрунтованості, стабільного зростання вартості підприємства (в межах концепції вартісно-орієнтованого управління) та ефективності використання ефективності ресурсів підприємства (в межах традиційної ресурсної концепції) [210].

За характером управління економічною безпекою підприємства є в більшому ступені *превентивним*, де превентивність є запорукою своєчасного попередження загроз, та *індикативним*, що передбачає контролювання стану ЕБП за системою індикаторів.

Мета, завдання та функції управління економічною безпекою підприємства наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Мета, завдання та функції управління економічною безпекою підприємства (узагальнено на засадах [192, 195, 210, 240, 287])

Елементи управління	Стислий зміст
Мета	Підтримання стійкого та ефективного функціонування підприємства в умовах сьогодення та забезпечення високого потенціалу його розвитку і зростання в майбутньому за рахунок попередження та нейтралізації загроз
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення стійкого фінансово-економічного стану підприємства; - контроль за ефективним використанням корпоративних ресурсів суб'єкта господарської діяльності; - виявлення на ранніх стадіях проблемних місць в діяльності підприємства; - нейтралізація кризових явищ та запобігання банкрутству; - підтримання збалансованості інтересів усіх груп зацікавлених осіб як в середині підприємства, так і поза його межами.
Функції	<i>Загальні функції, характерні для будь-якої системи управління</i>
	<ul style="list-style-type: none"> - формування повної та достовірної інформації, необхідної для прийняття адекватних, ефективних і законних рішень у сфері забезпечення економічної безпеки; - створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення діагностики стану економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності, що дозволила б визначити ступень деструктивного впливу економічного середовища на фінансово-економічні пріоритети підприємства; - створення системи стимулів і заохочень для менеджерів за прийняття ефективних управлінських рішень і системи санкцій за неспроможність їх дій; - організація системи контрольних заходів з метою виявлення порушень та невідповідностей встановленим вимогам при прийнятті управлінських рішень.
	<i>Специфічні функції системи управління економічною безпекою</i>
	<ul style="list-style-type: none"> - розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на основі стратегії його довгострокового й поточного планування; - управління корпоративними ресурсами підприємства; - забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства; - управління підприємницькими ризиками з метою мінімізації їх наслідків; - управління інноваціями в області забезпечення економічної безпеки

Як видно, за критерієм цільової спрямованості (метою) на забезпечення ефективного функціонування та розвитку, управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства змістовно майже ідентичні, що на наш погляд є некоректним.

Відмінністю управління інноваційними розвитком підприємства є досягнення означеної мети саме за рахунок інноваційного чинника, де підвищення рівня інноваційності (активізації інноваційної діяльності) має забезпечувати економічний розвиток та зростання ефективності функціонування підприємства. Відмінністю ж управління економічною безпекою підприємства – досягнення мети за рахунок попередження й нейтралізації загроз, що сприятиме найбільш ефективному використанню ресурсів.

Водночас, інноваційність породжує додаткові загрози та ризики, а зростання інноваційності, в залежності від виду інновацій, може обумовити стрімке зростання інноваційних ризиків (так, наприклад, найбільш результативними вважаються радикальні технологічні (процесні) та похідні від них продуктові інновації, проте вони ж є й найбільш ризикованими).

Отже, означені методології, як й відповідні підсистеми управління, взаємоінтегруються в загальній системі управління підприємством через спільні цільові орієнтири та підсистеми управління ризиками, об'єктами управління в яких виступають ризики різного складу та характеру.

В методології управління РП ризики інноваційного розвитку (інноваційні ризики) ототожнюються *лише з ризиками інноваційної діяльності* (з позиції процесного підходу до інноваційного розвитку), до яких відносять, переважно, ризики (загрози) «внутрішньої несприйнятливості» та «недокомерціалізації» інновацій, та, як наслідок, фінансової збитковості або іншого роду (соціального, екологічного тощо) неефективності інноваційної діяльності. Так, інноваційний ризик визначають як ймовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємством засобів у виробництво нових товарів (послуг), які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку [314, 315].

В методології управління ЕБП об'єктами управління (попередження, контролювання, нейтралізації) виступають загрози та ризики підприємницької діяльності, що виникають внаслідок невизначеності (негативного) впливу зовнішніх (політичних, нормативно-правових, макроекономічних, галузевих, екологічних, соціальних тощо) та внутрішніх (ресурсних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, тощо) чинників [195, 210].

Обидві методології (в межах існуючих теорій управління інноваційними розвитком та економічною безпекою підприємства) збігаються в тому, що розвиток – як позитивні якісні зміни стану підприємства, спрямований та сприяє нейтралізації загроз, мінімізації ризиків та забезпеченню економічної безпеки.

Та в жодній з методологій *не визначено загроз та ризиків інноваційного розвитку з позиції результату*, а саме загроз та ризиків, що виникають внаслідок нарощення інноваційного потенціалу, економічного зростання та підвищення ефективності діяльності підприємства, зміцнення його конкурентних позицій та інвестиційної привабливості в результаті успішної інноваційної діяльності. Водночас, успішність підприємств, що обрали інноваційний шлях розвитку, що характеризуються стійкими темпами економічного зростання, вищим за середньостатистичні рівнем ефективності тощо, формує додаткові загрози, як то підвищення «уваги» конкурентів, що проявляється в ризиках рейдерських

захоплення, «крадіжки» інноваційних знань, переманювання персоналу, що є їх носіями, тощо.

Враховуючи те, що підприємству, що обрало інноваційний шлях розвитку, властиві ті ж самі підприємницькі ризики, що й будь-якому підприємству, одну з *типових класифікацій підприємницьких загроз та ризиків слід доповнити в частині загроз та ризиків інноваційної діяльності та інноваційного розвитку* (табл. 2.3).

Інноваційному розвитку, з позиції процесу та з позиції результату, властиві якісно різні загрози та ризики. Якщо перші виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності, то другі – внаслідок її успішності.

Таблиця 2.3 – Класифікація загроз та ризиків підприємницької діяльності інноваційно-активного промислового підприємства – чинників економічної безпеки(уточнено та оновлено на засадах [209, 210, 229, 235])

Ознаки	Види
	Загрози
Розміщення загроз відносно об'єкту	Зовнішні, внутрішні
Момент виникнення і існування	Реальні (актуальні), потенціальні
Частота виникнення	Постійні, випадкові
Ступінь очевидності	Наявні, скриті
Об'єктивність існування	Реальні, надумані
Вплив на об'єкт	Активні, пасивні
<i>Сфера виникнення зовнішньому середовищі</i>	У зовнішньоекономічній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній сфері, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціально-гуманітарній сфері, у науково-технологічній сфері, в екологічній сфері, в інформаційній сфері.
<i>Сфера виникнення в зовнішньому економічному середовищі</i>	Фінансова, макроекономічна, виробнича, енергетична, інвестиційна, інноваційна, зовнішньоекономічна, соціальна, правова.
<i>Сфера виникнення в діяльності підприємства</i>	<i>Загрози звичайної діяльності</i> (операційної, інвестиційної, фінансової); <i>Загрози інноваційної діяльності</i> (інноваційно-операційної, інноваційно-інвестиційної, інноваційно-фінансової);
<i>Ознаки розвитку</i>	<i>Загрози діяльності</i> (чинники, що гальмують діяльність та розвиток підприємства) <i>Загрози розвитку</i> (реакція зовнішнього та внутрішнього середовища на економічний розвиток підприємства)
	Ризики
Природа виникнення	Природні, неприродні, техногенні, породжені людьми
Тривалість в часі	Миттєві, тривалі, постійні
Масштаб прояву	Локальні, місцеві, територіальні, регіональні, транскордонні
Частота виникнення	Одноразові, багаторазові
Можливість страхування	Страхові, нестрахові, частково страхові
Прогнозованість виникнення	прогнозовані, не прогнозовані, частково прогнозовані
Можливість запобігання	Запобігаємі, незапобігаємі, частково запобігаємі
<i>Характер економічних наслідків</i>	Без наслідків, допустимі, критичні, катастрофічні
<i>Сфера прояву в зовнішньому середовищі</i>	Політичні, правові, економічні, фінансові, виробничі, галузеві, інвестиційні, інноваційні, екологічні
<i>Сфера прояву у внутрішньому середовищі</i>	<i>внутрісистемні (підприємства-системи), фінансові, матеріальні, техніко-технологічні, інтелектуальні, кадрові, інформаційні, іміджеві</i>
<i>Вид діяльності</i>	<i>звичайні, надзвичайні, інноваційні.</i>
<i>Вид економічного розвитку</i>	<i>екстенсивного розвитку, інтенсивного розвитку, інноваційного розвитку</i>

Отже, потребує уточнення визначення інноваційних ризиків промислового підприємства, як таких, що містять ризики інноваційної діяльності, що визначають ймовірність неефективності (збитковості) інноваційної діяльності, та ризики інноваційного розвитку, що визначають ймовірність втрат в разі успішності інноваційної діяльності (інноваційного розвитку – результату), спричинених обуренням зовнішнього середовища у відповідь на економічне зростання підприємства. Характеристика типових інноваційних загроз та ризиків наведена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Стисла характеристика інноваційних загроз та ризиків промислового підприємства(авторська розробка на засадах [30, 223, 308])

Інноваційна діяльність (інноваційний розвиток – процес)	Інноваційний розвиток (інноваційний розвиток-результат)
1	2
<i>Загрози інноваційної діяльності</i>	<i>Загрози інноваційного розвитку</i>
<ul style="list-style-type: none"> - <i>інноваційно-операційні</i>(сфера НДДКР, впровадження процесних інновацій, виробництва та реалізації продуктових інновацій, інновацій в маркетингу та організації управління, забезпечення інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу(крім фінансової складової)); - <i>інноваційно-інвестиційні</i> (сфера інвестиційного забезпечення інновацій); - <i>інноваційно-фінансові</i> (сфера фінансових відносин з контрагентами (кредиторами, позичальниками, в процесі інноваційної діяльності); 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>конкурентні</i> (наявна та скрита реакція конкурентів у відповідь на економічне зростання та зміцнення ринкових позицій підприємства) - <i>ринкові</i> (реакція фінансових ринків) - <i>внутрісистемні</i> (реакція системи управління та керівників підприємства) - <i>персональні</i> (реакція персоналу) - <i>інформаційні</i> (реакція інформаційного середовища, збереження інформаційних ресурсів) - <i>кримінальні</i>(реакція кримінального середовища) - <i>зовнішньоекономічні</i> (реакція регуляторів та конкурентів зовнішніх ринків)
<i>Ризики інноваційної діяльності [30, 223, 308]</i>	<i>Ризики інноваційного розвитку</i>
<ul style="list-style-type: none"> - <i>організаційні ризики</i> (неефективна стратегія інноваційної діяльності, неефективна організація роботи підрозділів, задіяних в інноваційній діяльності, та взаємозв'язків між ними тощо); - <i>маркетингові ризики</i> (неефективний підбір маркетингових інноваційних стратегій, помилковий вибір цільового сегменту); - <i>продуктові ризики</i> (неефективний підбір відповідних технологій, постачальників ресурсів, підрядників тощо); 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ризики недобросовісної конкуренції</i> (тиск конкурентів шляхом цінової політики (демпінгу), лобіювання власних інтересів у нормативно-правовому колі, поведінки на фінансових ринках, шпіонажу, заходів щодо переманювання персоналу, тощо) - <i>ризики фінансових ринків</i> (коливань вартості цінних паперів підприємства на фінансових ринках внаслідок зростання їх доходності) - <i>ризики дивідендних виплат</i> (реакція утримувачів простих акцій на розвиток може полягати в умовах зростання та негайної виплати дивідендів)
<ul style="list-style-type: none"> - <i>фінансові ризики</i> (брак коштів необхідних для реалізації інноваційної діяльності, погіршення фінансового стану підприємства тощо); - <i>ризики управління персоналом</i> (неспроможність штатних працівників підприємства самостійно реалізувати інноваційний проект, недостатність кадрового потенціалу тощо); 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ризики масштабу управління</i> (надмірного розростання системи управління та зростання питомих витрат на її утримування) - <i>ризики реорганізації</i> (відокремлення окремих структурних підрозділів або проектних команд, слияння та поглинання) - <i>ризики неочікуваної реакції персоналу</i> (внаслідок тиску з боку конкурентів, криміналітету, персональних психологічних

Продовження таблиці 2.4

1	2
<ul style="list-style-type: none"> - ризик несприйнятливості інновацій (внутрішнього опору реалізації інновацій); - проєктні ризики (ризики помилкового вибору інноваційних проєктів, ризик незабезпечення інноваційного проєкту достатнім рівнем фінансування); - ризик прав інтелектуальної власності; - ризик нанесення збитків третім особам в процесі інноваційної діяльності - ризики експорту інноваційної продукції (валютні, митні, відповідності стандартам якості, тощо) - ризик посилення конкуренції у цільовому сегменті (випередження конкурентами у виводі на ринок тієї ж інноваційної продукції, або застосуванні тієї ж технології тощо) 	<p>особливостей)</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>ризик втрати персоналу</i> (носіїв інноваційних знань та компетенцій, задіяного в інноваційній діяльності, вагомого як складова інтелектуального капіталу) - <i>ризик інтелектуальних активів</i> (втрати незареєстрованих об'єктів інтелектуальної власності, плинності конфіденційної інформації, «кібератак» на інформаційні ресурси та сховища підприємства) - <i>ризик інформаційного середовища</i> («інформаційні атаки» у засобах масової інформації, соціальних мережах, тощо) - <i>ризик кримінальних дій</i> відносно активів та персоналу підприємства - <i>ризик обмежень доступу на зовнішні ринки</i> (з боку регуляторів або конкурентів)

Якщо розглядати означені загрози та ризики в розрізі життєвого циклу окремої інновації (інноваційного проєкту) або життєвого циклу підприємства, що обрало інноваційний шлях розвитку, то їх вагомість розподіляється наступним чином: 1) ризики інноваційної діяльності більш вагомі на стадіях проєктних досліджень та випробувань, комерціалізації та виведення на ринок, тоді як прояв ризиків інноваційного розвитку тут є майже випадковим та стосується переважно ризиків втрати інтелектуального потенціалу (інформації, знань, персоналу); 2) ризики інноваційного розвитку більш вагомі на стадіях зростання та сталості (зрілості), та найбільш імовірні та суттєві на піці (максимумі) кривої життєвого циклу.

Отже, заходи щодо попередження та мінімізації ризиків задля підтримання та забезпечення економічної безпеки підприємства є необхідними не лише в процесі інноваційної діяльності (інноваційного розвитку-процесу), але й в стані інноваційного розвитку – результату.

Вищезазначене підтверджує доцільність та необхідність виокремлення *комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою – безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (БОУІППР)*, як окремого виду управлінської діяльності в межах системи управління інноваційним розвитком, що спрямоване на забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку. Це спрямування й визначає його мету.

Завдання, функції та особливості БОУІППР розкриті у наступних положеннях [191]:

1. Ключовим завданням безпекоорієнтованого управління стає убалансування між інноваційністю та безпечністю інноваційного розвитку промислового підприємства, що передбачає активізацію інноваційної діяльності, спрямовану на економічне зростання на засадах інноваційності (в чому перетинається із завданнями управління інноваційним розвитком) за умов врахування чинника та контролювання стану економічної безпеки підприємства (в чому перетинається із завданнями управління економічною безпекою підприємства).

2. Як і управління інноваційним розвитком, безпекоорієнтоване управління інноваційним розвитком має системний характер, де система БОУІРПП передбачає виконання всіх функцій, властивих управлінню будь-яким об'єктом: планування, організація, регулювання, мотивація, облік і аналіз, координація, контроль, стимулювання.

3. Інтеграція у БОУІРПП принципів та методів управління інноваційним розвитком та управління економічною безпекою підприємства обумовлює такі його ознаки та відповідні методи управління (табл. 2.5.)

Таблиця 2.5 – Ознаки та методи безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка на засадах систематизації [308, 316-337])

Ознака	Зміст прояву	Методи
1	2	3
Системність (цілісність, структурність, ієрархічність, динамічність, адаптивність)	Реалізація функцій управління відкритою динамічною системою безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства, на вході якої – інформація про зовнішнє та внутрішнє середовище господарювання, а на виході – комплекс впливів на інші функціональні підсистеми підприємства та зовнішнє середовище (ринок)	Методи теорії систем та системного аналізу: - методи структурної декомпозиції системи та встановлення зв'язків між її елементами; - методи ієрархії, при визначенні підпорядкованості всередині та ззовні системи безпеко-орієнтованого управління інноваційним розвитком - методи моделювання систем
Стратегічність	спрямованість на довгострокову перспективу за рахунок: визначення стратегічних напрямів розвитку, визначення та розроблення заходів щодо досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку підприємства за умов збереження задовільного стану економічної безпеки	Методи стратегічного управління: - методи стратегічного аналізу (SWOT, PEST, ADL, BCG тощо) для визначення напрямів стратегічного інноваційного розвитку; - методи стратегічного планування, застосовні при розробленні стратегій інноваційного розвитку з урахуванням чинника безпеки; - методи стратегічного обліку (збалансована система показників, стратегічні карти тощо), застосовні для контролювання реалізації стратегії
Індикативність	спрямованість на регулювання інноваційного розвитку шляхом розробки комплексу показників-індикаторів та стимулюючих заходів щодо їх досягнення; здійснення функцій планування, оцінювання, контролювання, прогнозування стану економічної безпеки інноваційного розвитку та ефективності безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства за комплексом показників-індикаторів стану, розвитку та регулювання;	Методи індикативного управління: - методи розроблення показників-індикаторів та їх систем, що формалізують цільові орієнтири інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства; - методи індикативного планування та визначення індикативних коридорів; - методи аналізу зовнішнього оточення підприємства; - методи економічного аналізу та оцінювання стану та змін стану підприємства за комплексом показників та індикаторів, що дозволяють виявити тенденції та визначити проблеми і перспективи інноваційного розвитку підприємства з урахуванням чинника безпеки; - методи бюджетування;

Продовження таблиці 2.5

1	2	3
Превентивність	спрямованість на своєчасне реагування на можливі загрози та створення сприятливих умов для стабільного функціонування та розвитку підприємства за рахунок: виявлення можливостей та загроз інноваційного розвитку в усіх сферах діяльності підприємства (виробничій, маркетинговій, фінансовій, інвестиційній тощо), раннього попередження та реагування на потенційні загрози, реалізації заходів щодо запобігання появи і розвитку ризиків на підприємстві.	Методи превентивного управління: - методи раннього виявлення змін внутрішнього й зовнішнього середовища; - методи діагностики та моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища, що сприяють виявленню можливих чинників, здатних порушити стан економічної безпеки інноваційного розвитку;
Антисипативність	спрямованість на забезпечення надійної основи для прийняття раціональних управлінських рішень за рахунок: передбачення, прогнозування, дослідження ймовірності і випередження загроз та ризиків, здатних призвести до кризи; прогнозування майбутніх подій розвитку середовища функціонування підприємства для завчасної послідовної адаптації до мінливих ринкових умов і збільшення конкурентних переваг з метою недопущення реалізації ризиків та погіршення стану підприємства.	Методи антисипативного управління: - методи прогнозування і оцінки ступеня вірогідності прогнозів - методи розпізнавання можливого розвитку подій - методи управління на засадах слабких сигналів, що сприяють підвищенню надійності вихідних даних для здійснення превентивної діагностики; - методи розпізнавання та інтерпретування слабких сигналів, що попереджають про виникнення потенційних загроз інноваційного розвитку

4. Як і будь-які спеціальні види управління та управлінської діяльності, БОУІРПП узгоджується та інтегрується в загальній системі управління промислового підприємства, доповнюючи її в межах елементів (предмета, об'єкта, цілей, задач, методів, інструментів тощо) з урахуванням особливостей реалізації та специфічності випадку їх застосування. Ця взаємодія здатна забезпечити високу ефективність та результативність функціонування підприємства, а отже, і його життєздатність та розвиток.

5. За економічним інструментарієм, що застосовується в процесі управління, БОУІРПП є переважно превентивно-індикативним, де індикативні методи застосовуються переважно в процесі розвитку (на етапах «виходу на розвиток»), а превентивні (у поєднанні з антисипативними) – на піці розвитку, де традиційні індикатори економічного зростання (висока або надвисока рентабельність, абсолютна фінансова стійкість, зростання ринкової вартості тощо) будуть засвідчувати задовільний або високий рівень економічної безпеки, проте водночас, сигналізувати потенційну появу нових загроз – загроз інноваційного розвитку.

6. В умовах БОУІРПП першочерговими об'єктами, що підлягають аналізуванню, оцінюванню та контролю стають тенденції економічного розвитку підприємства, ознаки його інноваційності та безпечності (рівня економічної безпеки), а стан економічної безпеки стає одним з першочергових цільових орієнтирів управління.

7. Підприємство, що обрало інноваційний шлях розвитку, є об'єктом управління з позицій системного підходу, отже розглядається як відкрита соціо-економічна система, яка підлягає впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно, інноваційний розвиток підприємства – як процес, що відбувається в системі «підприємство», інноваційний розвиток підприємства – як результат, та економічна безпека інноваційного розвитку – як стан, що є цільовою характеристикою БОУІРПП, формуються та змінюється в процесі інноваційного розвитку під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Отже, формування методології комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства має ґрунтуватися на застосуванні інтеграційного підходу, за якого взаємоінтегруються методології управління інноваційними розвитком та економічної безпеки підприємства – через спільні цільові орієнтири розвитку та управління ризиками.

Доведення актуальності запровадження БОУІРПП потребує виявлення відповідних передумов за результатами аналізу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах певної методології, що буде розглянута далі

2.2 Методологічні засади аналізування зовнішніх умов інноваційного розвитку промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки

Методи та моделі дослідження інноваційного розвитку та економічної безпеки на рівні окремих підприємств не можуть розглядатися у відриві від існуючих інструментів дослідження означених явищ у зовнішньому середовищі, на мезо та макрорівні. Адже потоки аналітичної інформації цих рівнів управління створюють безперервний цикл: *аналітичні дані підприємств створюють інформаційну базу макроекономічних досліджень, результати яких є джерелом порівняння стану та розвитку певного підприємства відносно зовнішнього економічного середовища.*

Зовнішнє коло впливу на систему «промислове підприємство» та його характеристики (інноваційний розвиток, економічну безпеку інноваційного розвитку) формується на декількох рівнях, які за ступенем впливу можна умовно розділити на *ближнє та дальнє коло* (табл.2.6), кожен з яких передбачає застосування певної методології досліджень.

До методів дослідження зовнішнього середовища дальнього кола відносяться методи економічної статистики, тоді як для дослідження зовнішнього оточення ближнього кола застосовуються методи економічного аналізу.

Методологія статистичних досліджень національної економіки та розвитку детально розкрита в нормативно-методичних документах Державної служби статистики України (ДССУ) [338].

Методи та моделі статистичного аналізу детально розглянуті в працях фахівців [339, 340, 341, 342, 343, 344, 345] та апробовані в [344, 345]. До них, зокрема, відносяться методи статистичних спостережень, зведення та групування статистичних даних, методи абсолютних, відносних та середніх величин, методи статистичного розподілу та аналізу варіації, методи аналізу динамічних рядів та індексного аналізу [344, 345].

Таблиця 2.6 – Рівні, методи та інструменти аналізування зовнішнього кола впливу на інноваційний розвиток промислового підприємства (авторська розробка на засадах [344, 345, 346])

	Рівні	Методологія та інструменти досліджень
Дальнє коло	Нормативно-правове середовище	<i>Монографічне обстеження, морфологічний аналіз, що дозволяє визначити пріоритети державного управління та регулювання в сфері національної економіки та безпеки (зокрема, пріоритети розвитку (інноваційного, економічного, сталого) та забезпечення економічної безпеки країни)</i>
	Гео економічне середовище: геополітика та міжнародна економіка	Економічна статистика. Міжнародна статистика – система макроекономічних, зокрема інтегральних, показників країни, що визначають її позиції у міжнародних рейтингуваннях, які впливають на розвиток міжнародних економічних відносин
	Макроекономічне середовище: національна політика та економіка	Економічна статистика: Національна статистика – система макроекономічних показників, що висвітлюють ситуацію в реальному секторі економіки країни
	Мезоекономічне середовище: економіка регіону, галузі, виду економічної діяльності підприємства та його стратегічних контрагентів	Економічна статистика: регіональна статистика, галузева статистика – система макроекономічних показників, що визначає стан та тенденції розвитку економіки регіонів, галузей, видів економічної діяльності, та їх позиції в економіці країни.
Ближнє коло	Мікроекономічне середовище: економіка окремих стратегічних контрагентів та конкурентів підприємства	Економічний аналіз підприємства: система показників, що визначає стан та тенденції економічного розвитку окремого підприємства

Стисла характеристика основних методів та інструментів статистичного аналізу, застосовуваних у вітчизняній економічній статистиці, наведена в табл. 2.7.

Національна економічна статистика містить багато статистичних показників, що кількісно характеризують стан та розвиток певних соціально-економічних явищ та процесів.

Таблиця 2.7 – Характеристика методів та моделей статистичного аналізу, застосовані в дослідженнях макро та мезорівнів (систематизовано автором на засадах джерел [339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346])

Види (напрями) аналізу	Методи	Інструменти
Викладення (читання) статистичних даних	Методи статистичних таблиць та графіків	Статистичні таблиці та графіки
Аналіз стану економічних явищ та сукупностей за час (на критичний момент) спостереження	Методи статистичних показників. Метод абсолютних величин. Метод відносних величин інтенсивності. Метод середніх величин.	Індивідуальні та валові абсолютні величини. Відносні показники інтенсивності. Статистичні середні.
Аналіз структури економічних сукупностей	Методи статистичних угруповань. Методи статистичних класифікацій. Метод відносних величин структури та координації. Методи кластерного аналізу.	Статистичні ознаки (кількісні та атрибутивні). Класифікації. Ряди розподілу. Відносні величини структури (питома вага) та координації.

Продовження таблиці 2.7

1	2	3
Аналіз розвитку економічних явищ	Методи аналізу динамічних рядів. Методи абсолютних, відносних та середніх величин. Методи індексного аналізу	Абсолютні величини динаміки: цепні та базисні абсолютні прирости, абсолютне значення 1% приросту. Відносні величини динаміки: ланцюгові та базисні темпи росту, темпи приросту. Індивідуальні та зведені (агрегатні) індекси динаміки.
Порівняльний аналіз стану та розвитку економічних явищ	Методи відносних величин порівняння та координації, планового завдання та виконання плану.	Відносні величин порівняння та координації, планового завдання та виконання плану.
Факторний аналіз стану та розвитку економічних явищ	Методи індексного аналізу Методи факторного аналізу: ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, різниць відносних показників.	Зведені (агрегатні) статистичні індекси. Факторні аналітичні моделі (мультиплікативні, кратні, адитивні, комбіновані).

Аналіз параметрів макроекономічного середовища інноваційного розвитку промислових підприємств потребує відокремлення серед них саме тих, що найбільшим чином віддзеркалюють економічний розвиток та ознаки його інноваційності.

Загальновизнаною характеристикою економічного становища країни є обсяги її валового внутрішнього продукту (ВВП) в цілому та в розрахунку на одного громадянина, що, зазвичай визначають місце економіки країни у міжнародному економічному просторі. Загальновизнаною ознакою процесів економічного розвитку країни є динаміка валового внутрішнього продукту (ВВП) країни та в розрахунку на одного громадянина, позитивність якої характеризує економіку як зростаючу, що створює передумови для подальшого розвитку всіх її секторів, зокрема промислового.

В індустріально-орієнтованих країнах провідною галуззю економіки, що забезпечує більшу частку обсягів виробництва та реалізації продукції, товарів та послуг, здебільшого обумовлює обсяги ВВП, є промисловість, яка, водночас, утворює фундамент науково-технологічного, економічного і соціального розвитку суспільства, є потенціалом економічного зростання. Зростання обсягів промислового виробництва свідчить про нарощення цього потенціалу.

Для окремого промислового підприємства обсяги промислового виробництва (як в цілому, так й за певним видом економічної діяльності) та їх динаміка є певною базою порівняння, що визначає його позиції в ринковому економічному середовищі.

Розвиток промисловості, як і економіки в цілому, не може відбуватись без інвестицій, які, власне, ці процеси розвитку й засвідчують. Динаміка та розподіл інвестицій за видами економічної діяльності (ВЕД), зокрема, видами виробництва промислової продукції, свідчить про інвестиційну привабливість того або іншого ВЕД у країні, що є наслідком зміни глобальної ринкової кон'юнктури та свідчить про потенціал її розвитку.

Отже, *ключовими індикаторами стану та розвитку економіки на макрорівні, що підлягають моніторингу та аналізуванню в ході дослідження макроекономічного середовища інноваційного розвитку промислових підприємств, вважаємо такі:* 1) обсяги та динаміку ВВП; 2) обсяги та динаміку промислового виробництва та його

структуроформуючих галузей; 3) обсяги та динаміку інвестицій(капітальних та прямих іноземних), як ознаки розвитку та ключового джерела його фінансування; а основними методами, до них застосовними, – методи динамічного, структурного та кластерного статистичного аналізу.

Здійснення динамічного аналізу потребує виконання умов порівнянності статистичних даних, а структурного та структурно-динамічного – наявності стійких статистичних класифікацій.

Втім, проблемою статистичного аналізу за даними ДССУ є важкість порівняння даних у тривалому періоді. Так, щоквартальні та щорічні статистичні звіти (як комплексні, так й тематичні) звичайно наводять порівняння показників звітного та попереднього (аналогічного) періодів, а ключовим статистичним показником у таких дослідженнях є ланцюгові індекси динаміки. Проте, розвиток – це тривалий процес, аналізувати який недоцільно в короткостроковому періоді, та лише аналіз ключових економічних показників за тривалий період дозволяє визначити результати розвитку, виявити періоди криз та підйомів. *Отже, аналіз обраних індикаторів економічного розвитку країни доцільно здійснювати не лише у короткостроковому періоді (як пропонує ДССУ), але й довгостроковому – на засадах визначення базисних показників динаміки.*

Слід зазначити, що структурна класифікація галузей економіки, зокрема промисловості, у вітчизняній статистиці неодноразово змінювалась, що значно ускладнює проведення динамічного аналізу їх розвитку у довготривалому періоді, *що особливо стосується переробної промисловості.*

Так, до 2010 року статистичні дані формувались за однорідними продуктами, що за Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) відносяться до відповідного виду економічної діяльності. Починаючи 2010 року, ДССУ надає річні дані відповідно до зміненої Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009:2010), де дані сформовані за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності) та без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2013 році.

В Статистичному збірнику «Україна у цифрах у 2013 році» [338] інформацію надано відповідно до Номенклатури продукції промисловості (НПП), яка гармонізована зі Статистичною класифікацією продукції за видами економічної діяльності ЄС (CPA 2008) та PRODCOM 2012, та відповідні дані для порівняння наведені тільки за період з 2010 року.

Проте, у офіційних Повідомленнях ДССУ «Соціально-економічне становище України» за 2004-2015 роки (дані 2015 року – за січень-лютий) новий підхід до структуризації даних за підгалузями застосовується лише з 2013 року. При тому, інформації щодо виробництва меблів, іншої продукції, ремонту та монтажу машин і устаткування, яку з 2010 року виокремлено в окремий вид діяльності, не наведено ані в жодному з Повідомлень ДССУ, ані в щорічному Статзбірнику [338].

Міністерство економічного розвитку та торгівлі України у своїх матеріалах [347] застосовує дещо відмінну від методики ДССУ класифікацію, визначаючи ще й групу «Інші», яка, в жодному статистичному звіті ДССУ не зазначається. НБУ [348] подає дані щодо обсягів промислового виробництва в розрізі підгалузей окремо за 2 періоди: 1) з 2001 до 2009 року; 2) з 2010 до 2013 року, не намагаючись їх поєднати для можливості аналізу за тривалий період.

Отже, узагальнення даних щодо обсягів та індексів обсягів виробництва по галузях промисловості, зокрема переробної, визначення базисних індексів динаміки за довготривалий період, також становить певну проблему.

Порівняння даних, представлених ДССУ [338] та НБУ [348] у різні періоди, дозволило сформулювати підхід до трансформації класифікаційних ознак галузей (групувань за ВЕД) переробної промисловості з метою порівняння обсягів їх виробництва у довготривалому періоді (табл. 2.8).

Структурний аналіз стану, впливу та розвитку галузей промисловості має не мети не тільки встановлення тих галузей, що розвиваються та тих, що стагнуть, але й визначення ступеню технологічності розвитку економіки, що засвідчує процеси її інноваційного розвитку (як з точки зору результату, так й з точки зору потенціалу). Адже, технологічна структура господарської системи країни є одним з ключових факторів зовнішнього макро- та мезосередовища, як технологічний рівень підприємства – основним фактором внутрішнього середовища.

Таблиця 2.8 – Визначення галузей (видів діяльності) в переробній промисловості у статистичних дослідженнях України

Галузі переробної промисловості у дослідженнях Державної служби статистики України в різні аналітичні періоди	
2010-2014	2001-2009
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	Легка промисловість
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	Оброблення деревини та виробництво виробів з неї, крім меблів
	Целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	Хімічна та нафтохімічна промисловість
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	
Виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції	
Металургійне виробництво. Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	Машинобудування
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт та монтаж машин і устаткування	–

Методологія досліджень технологічного розвитку економічних систем ґрунтується на категорії «технологічний уклад», яку запровадив С. Глазьев [349], дослідивши розвиток технологічних укладів, які змінюють один одного хвилеподібно із циклами довжиною в 50-60 років, і встановивши зв'язок між довгими хвилями економічного розвитку М. Кондратьєва [350] і технологічними укладами. За визначенням С. Глазьева «технологічний уклад – це комплекс технологічних процесів, які являють собою цілісність, що відтворюється, і охоплюють різні галузі й об'єднання виробництва [349, с. 29]». Розвиток кожного технологічного укладу починається з виробничого впровадження базисної інновації,

яка згодом супроводжується іншими інноваціями, які її доповнюють. С. Глазєвим було виділено п'ять існуючих укладів та один гіпотетичний, що має прийти на зміну існуючим під впливом новітніх досягнень науки та техніки. Ядром нового 6-го технологічного укладу, що формується, С. Глазєв вважав біотехнології, космічну техніку і тонку хімію.

Сучасні провідні вчені [126, 349, 351, 352] виділяють шість існуючих технологічних укладів, кожен з яких, на думку Т. Близнюк [353], має наступні характеристики: ключовий фактор; ядро (сукупність радикальних технологій); організацію виробництва; пріоритетну галузь; особливості укладу; ядро нового укладу, що формується; країни-технологічні лідери й країни першого технологічного кола.

На відміну від С. Глазєва, Т. Близнюк [353] визначає, що тривалість життєвого циклу кожного укладу (враховуючі всі його стадії) становить близько 100 років, проте період часу між зародженням попереднього та наступного укладів з кожним новим укладом знижується. Тому, у межах будь-якої економічної системи завжди присутні залишкові елементи технологічних циклів попереднього укладу й зароджувані елементи майбутніх укладів (нововведення), а економіці властиве одночасне функціонування декількох технологічних укладів: такого, що народжується, домінуючого, та такого, що відмирає. Стратегічне значення для економіки має саме новий уклад, який здійснює до певного моменту незначний вплив на приріст ВДВ, хоча саме він формує напрямок розвитку на десятиліття вперед [354].

В даний час у більшості галузей розвинених країн світу домінує 5-й інноваційний уклад, та формується 6-й технологічний уклад, який створює зовсім новий рівень економічного розвитку – віртуальну економіку.

5-й технологічний уклад є інноваційним і перехід до нього переводить економіку держави в постіндустріальну епоху [354]. На думку [349] ядро 5-го технологічного укладу складають: електронна промисловість, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, авіаційна промисловість, оптоволоконна техніка, роботобудування, видобуток і переробка газу, інформаційні послуги, генна інженерія, мікротехнології та нанотехнології.

Ключовими факторами нового 6-го технологічного укладу визначають [17, 353]: біотехнології, наноелектроніку, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі й інтегровані високошвидкісні транспортні системи, та подальший розвиток гнучкої автоматизації виробництва, космічних технологій, виробництва конструкторських матеріалів з попередньо заданими властивостями, ядерної енергетики.

З цієї точки зору цікавим є класифікація галузей (ВЕД) промисловості за технологічними укладами. Адже, в країнах з постіндустріальною інноваційною економікою в структурі промислового виробництва переважають виробництва більш високих 5 та 6 технологічних укладів, тоді як переважання більш низьких 3-го та 4-го укладів характеризує країни з ресурсно-орієнтованою (індустріальною) економікою.

Слід зазначити, що незважаючи на існуючі праці вітчизняних фахівців в напрямку розподілу видів промислового виробництва за технологічними укладами, єдиної точки зору досі не існує.

Так, Т. Близнюк розподіляє всі види економічної діяльності у промисловості суто між 3-тім та 4-тім технологічними укладами, віддаючи перевагу 3-му. До 4-го укладу у праці [353, 354] віднесено лише виробництво: коксу та продуктів нафтоперероблення, хімічної продукції, гумових та пластмасових виробів, інших неметалевих мінеральних виробів, електричного та електронного устаткування, медичних приладів та інструментів, транспортних засобів та устаткування.

Дещо іншу точку зору щодо групування галузей промисловості за технологічними укладами викладено Л. Федуловою [126]: 1) третій технологічний уклад – теплові

електростанції, паливна промисловість, вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металевих конструкцій, промисловість будівельних матеріалів, скляна і фарфоро-фаянсова промисловість; 2) четвертий технологічний уклад – кольорова металургія, хімічна та нафтохімічна промисловість, машинобудування (без електротехнічної промисловості), автомобільна промисловість, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, будівельно-шляхове й комунальне машинобудування, машинобудування для легкої та харчової промисловості без побутових приладів, виробництво сантехнічного та газового устаткування, суднобудівельна, ремонт машин і устаткування, деревообробна та целюлозно-паперова, легка промисловість, харчова промисловість, борошно-круп'яна й комбікормова промисловість; 3) п'ятий технологічний уклад – електротехнічна промисловість, верстатобудівна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і машин, авіаційна промисловість, хіміко-фармацевтична промисловість, поліграфічна промисловість; 4) шостий технологічний уклад – мікробіологічна промисловість, промисловість медичної техніки.

О. Пирог [355] пропонує розподіл видів промислового виробництва за технологічною інтенсивністю: 1) висока – літальні апарати й космічні кораблі, фармацевтичні вироби, офісні обчислювальні машини, комунікаційне, медичне устаткування та оптичні інструменти; 2) із середнім рівнем високих технологій – електричні машини і апарати, автомашини, автопричепи та напівпричепи, хімікати, машини й устаткування; 3) технологічна – кокс, нафтопереробка й виробництво ядерного палива, гумові й пластмасові продукти, інші неметалеві мінеральні продукти, будівництво та ремонт суден і човнів, основні метали, вироблені металеві вироби, виключаючи машинобудування й устаткування; 4) низькотехнологічна – виробництво продукції, не класифікованої раніше, переробка відходів, деревина, паперова маса, паперові продукти, поліграфія і видавництво, харчові продукти, напої і тютюнові вироби, текстиль, текстильні вироби, шкіра та взуття.

Узагальнення праць науковців щодо визначення технологічних укладів окремих видів економічної діяльності в промисловому секторі економіки, дозволило сформулювати класифікацію видів економічної діяльності в промисловості за технологічними укладами (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Розподіл технологічних укладів за видами економічної діяльності в секторі промислового виробництва (*авторська розробка на засадах [17, 126, 353, 356], оприлюднено в [357]*)

Уклад	КВЕД	Види економічної діяльності. Промисловість.
1	2	3
3	B	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
	05.	Добування кам'яного та бурого вугілля
	07.	Добування металевих руд
	08.	Добування інших корисних копалин і розроблення кар'єрів
	09.	Надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів
	C	Переробна промисловість
	23.	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції
	24 (крім 24.4.)	Металургійне виробництво (крім виробництва дорогоцінних та інших кольорових металів)
	25 (крім 25.4)	Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (крім виробництва зброї та боєприпасів)
	D.35	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
E. 36-39	Забір, очищення та постачання води	

Продовження таблиці 2.9

1	2	3
4	В.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
	В.06	Добування сирової нафти та природного газу
	С.	Переробна промисловість
	10	Виробництво харчових продуктів
	11	Виробництво напоїв
	12	Виробництво тютюнових виробів
	13	Текстильне виробництво
	14	Виробництво одягу
	15	Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів
	16	Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів;
	17	Виробництво паперу та паперових виробів
	19	Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення
	20	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції
	22	Виробництво гумових і пластмасових виробів
	24.4	Виробництво дорогоцінних та інших кольорових металів
	25.4	Виробництво зброї та боєприпасів
	28 (крім 28.4)	Виробництво машин і устаткування (крім виробництва металообробних машин і верстатів)
29	Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	
30 (крім 30.3)	Виробництво інших транспортних засобів (крім виробництва повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування)	
31	Виробництво меблів	
32 (крім 32.5)	Виробництво іншої продукції (крім виробництва медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів)	
33	Ремонт і монтаж машин і устаткування	
5	С	Переробна промисловість
	18	Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації
	21	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
	26 (крім 26.6)	Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (крім виробництва радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування)
	27	Виробництво електричного устаткування
	28.4	Виробництво металообробних машин і верстатів
	30.3	Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування
32.5	Виробництво медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів	
6	26.6	Виробництво радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування

В структурі переробної промисловості особливої уваги заслуговує машинобудування, як найбільш впливова галузь, що забезпечує технічне оснащення, комплексну механізацію та автоматизацію всіх інших процесів виробництва.

Згідно з методологією досліджень ДССУ з 2013 року в машинобудування визначають 4 основних види діяльності: 1) Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (КВЕД 26); 2) Виробництво електричного устаткування (КВЕД 27); 3) Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (КВЕД 28); 4) Виробництво

автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (КВЕД 29, 30).

Нажаль, постійні зміни у методології статистичного обліку та класифікації підгалузей машинобудування практично унеможливають визначення обсягів та динаміки виробництва за структурними складовими за тривалий період. Дослідження наявних статистичних даних щодо обсягів виробництва машинобудівної продукції дозволило виявити такі спільні групи, що дозволяє здійснити трендовий аналіз у розрізі окремих видів машинобудівної продукції, а саме: 1) електричні машини та устаткування; 2) виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства; 3) виробництво машин і устаткування для металургії; 4) виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва; 5) виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; 6) виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу.

Тенденції розвитку та рівень інноваційності розвитку машинобудівної галузі, впливаючи на техніко-технологічний розвиток інших споріднених галузей промисловості, обумовлює вектор впливу зовнішнього середовища (на національному та мезорівні) на розвиток інших галузей промисловості.

Спад машинобудівної галузі країни, невідповідність її продукції вимогам техніко-технологічного розвитку інших галузей, обумовлює зростання імпортової залежності, що спричинює додаткові загрози інноваційного розвитку промислових підприємств.

Розуміння впливу (загроз) зовнішнього середовища на рівні окремого підприємства потребує з'ясування ключових чинників, що привели до розвитку або стагнації певного явища на межа та макрорівні.

На етапі з'ясування чинників будь-якої динаміки, разом з методами математичної статистики широко застосовуються евристичні методи досліджень (зокрема, експертного опитування), методика та алгоритм застосування яких детально розглянуто в працях [204, 341, 346, 353].

На думку фахівців одним з головних чинників гальмування розвитку та спаду в промисловості (зокрема, до 2013 року) визначався фінансовий – брак фінансування та інвестицій в розвиток реального сектору економіки [357-360].

Інвестиції є окремим об'єктом статистичних досліджень, що підтверджує їх суттєвість як основного джерела забезпечення процесів економічного розвитку та чинника впливу зовнішнього середовища на інноваційний розвиток окремих підприємств. Інвестиційна привабливість країни, її окремих регіонів та видів економічної діяльності обумовлює потенціал їх інноваційного розвитку.

У вітчизняній статистиці об'єктами досліджень є два ключові індикатори інвестиційної діяльності в економіці та промисловості: 1) обсяги капітальних інвестицій (інвестиції у придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів); та 2) обсяги прямих іноземних інвестицій (інвестиції нерезидентів у статутний капітал резидентів), до яких традиційно застосовуються прийоми динамічного та структурного (у розрізі регіонів, видів економічної діяльності, джерел фінансування тощо) аналізу.

Так, обсяги прямих іноземних інвестицій свідчать про інвестиційну привабливість економіки країни в міжнародному економічному просторі. Розподіл капітальних інвестицій в розрізі видів економічної діяльності свідчить про тенденції їх майбутнього розвитку.

Серед недоліків вітчизняної методології статистичних досліджень слід віднести відсутність такого об'єкта спостережень, як інноваційні інвестиції (або інноваційно-спрямовані інвестиції [361]). Так у вітчизняній статистиці майже відсутній зв'язок між інвестиційними та інноваційними процесами в економіці [362, 363].

Інноваційна активність та інноваційна діяльність промислових підприємств вже давно є об'єктом статистичних спостережень та статистичного аналізу на рівні держави, здійснення яких вимагає від підприємств ведення статистичного обліку та складання статистичної звітності. Статистика інноваційної діяльності призначена для об'єктивного відображення основних тенденцій та факторів розвитку, ресурсів і результатів інноваційної діяльності з орієнтацією на актуальні питання сучасної інноваційної політики. Проте, фахівці вважають, що статистичні показники щодо інновацій, які наводяться у звітності, не дозволяють зробити остаточного висновку про ефективність інноваційної діяльності, її впливу на розвиток як окремого підприємства, так і певної галузі та економіки в цілому [153, 362].

Дослідження світового та вітчизняного досвіду оцінювання інноваційного розвитку в економіці та промисловому секторі, інструментарію статистичного аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств, визначення проблем його застосування для оцінювання тенденцій інноваційного розвитку на макrorівні, є необхідним для подальшого обґрунтування підходів до формування аналітичних інструментів управління інноваційним розвитком на рівні окремих підприємств.

Зазвичай в країнах Євросоюзу для визначення ступеню інноваційного розвитку в кожній окремій країні розраховується так званий узагальнений інноваційний індекс (Summary Innovation Index (SII)), який є композитним показником, що враховує різномірні дані з різних сфер інноваційної діяльності. Методика визначення показника SII передбачає розрахунок для кожної країни (регіону) 26 параметрів, що розбиті на 5 груп (табл. 2.10). Індикатори були сконструйовані на основі стандартних статистичних показників системи EUROSTAT, а результати розрахунків з 2000 року щорічно наводяться у так званому Європейському інноваційному табло (ЄІТ) – European Innovation Scoreboard (EIS).

На сьогодні ЄІТ є потужним інструментом, що дозволяє виконувати наочну оцінку стану розвитку інноваційного процесу в країнах, динаміку змін в інноваційній активності, оцінювати сильні та слабкі сторони окремих країн і ступінь розриву між ними, а також накопичувати і використати за результатами аналізу досвід передових країн для вдосконалювання інноваційної політики.

Незважаючи, що ця європейська методика оцінки інноваційного розвитку працює на макrorівні, аналіз її показників дозволяє визначити не тільки ключові складові інноваційного розвитку держави, але й індикатори, які можуть бути спроектовані на рівень підприємств, до яких слід віднести: 1) показники людського інноваційного потенціалу (наприклад, частка персоналу з вищою освітою, з науковим ступенем, з спеціальними компетенціями у певній професійній сфері); 2) показники інноваційності витрат у різних сферах (наприклад, витрати на дослідження та розробки, витрати на інформаційні та

комунікаційні технології); 3) показники структури джерел фінансування інновацій; 4) показники інноваційної активності (наприклад, частка високотехнологічної продукції в експорті, реалізація нової ринкової продукції підприємствами); 5) показники зайнятості в інноваційних сферах (наприклад, частка персоналу задіяного в НДДКР); 6) показники інтелектуального потенціалу – об'єктів інтелектуальної власності.

Таблиця 2.10 – Показники Європейського інноваційного індексу [37, 362, 364]

Група показників	Найменування показників
1	2
індикатори провідників інновацій (innovationdrivers)	кількість випускників «природничо-наукових» та інженерних напрямків на 1000 осіб населення віком 20–29 років; 2) кількість населення, що отримало освіту вищу та середню, на 100 осіб віком 25–64 роки; 3) кількість користувачів високошвидкісних ліній Інтернету на 100 осіб; 4) кількість осіб, що одержують математичну, фізичну та технічну освіти, на 1000 жителів у віковій групі 20-29 років; 5) частка осіб у віковій групі 20-24 роки, що одержали принаймні середню освіту.
індикатори створення знань (knowledgecreation)	1) частка витрат (державних або підприємства) на дослідження та розробки у ВВП; 2) частка витрат у бізнесовому секторі на дослідження та розробки у ВВП; 3) частка витрат на дослідження та розробки у середньо – та високотехнологічних секторах промисловості (% до загального обсягу фінансування досліджень та розробок в промисловості); 4) частка підприємств, що отримували публічне фінансування інновацій у загальній кількості промислових підприємств; 5) частка вузівських досліджень і розробок, що фінансуються бізнесом у загальному обсязі досліджень та розробок вузівського сектору.
індикатори дифузії інновацій (diffusion)	1) частка малих та середніх промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у загальній кількості малих та середніх промислових підприємств; 2) частка малих та середніх промислових підприємств, що налагодили коопераційні зв'язки у сфері інновацій у загальній кількості таких підприємств; 3) частка інноваційних витрат промислових підприємств у загальному обороті; 4) частка інвестицій у формі венчурного капіталу в заходи, що реалізуються на ранніх стадіях розвитку, у ВВП; 5) частка у ВВП витрат на інформаційні та телекомунікаційні технології; 6) частка малих та середніх промислових підприємств, що впроваджують організаційні інновації, у загальній кількості таких підприємств.
індикатори освоєння (впровадження) інновацій (applications)	1) частка осіб, що працюють у секторі надання високотехнологічних послуг; 2) частка високотехнологічної продукції в експорті країни; 3) частка реалізації нової ринкової продукції підприємствами (% до обороту); 4) частка нових або удосконалених виробів для підприємств; 5) частка осіб, що працюють у сфері виготовлення середньо- та високотехнологічних секторів промисловості.

Продовження таблиці 2.10

1	2
ндикатори інтелектуальної власності (intellectualproperty)	1) кількість винаходів, що заявлені для одержання правового захисту до Європейське патентного агентства на мільйон жителів; 2) кількість патентних заявок, що надані до Патентного агентства США на мільйон осіб; 3) кількість т.з. торгівельних патентів (tradicpatents) на мільйон жителів; 4) кількість зареєстрованих торгівельних марок на мільйон осіб; 5) зареєстровані патенти на промислові зразки на мільйон осіб.

Також заслуговують на увагу дослідження Міжнародної бізнес-школи INSEAD, Корнельського університету (Cornell University), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO), що представили методіку та результати розрахунку «Глобального індексу інновацій 2014» (Global Innovation Index 2014) [365]. У 2014 році зазначене дослідження охоплювало 143 країни, які разом виробляють 99,5% світового ВВП і в яких проживає 95% населення планети. В ньому глобальний індекс інновацій (ГІ) розраховується як зважена сума оцінок двох груп показників: 1) наявні ресурси й умови для проведення інновацій (Innovation Input); 2) досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output). Підсумковий індекс являє собою співвідношення витрат та ефекту, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність зусиль щодо розвитку інновацій у тій або тій країні [366].

Аналіз статистичних даних, що пропонується Державною службою статистики України [338], свідчить, що більшість статистичних показників оцінки інноваційної діяльності промислових підприємств мають переважно кількісний характер і практично не корелюють з вартісними показниками, та віддзеркалюють лише один з виявів інноваційного розвитку – інноваційну активність [153, 362]. Майже єдиним фінансовим показником є обсяг інноваційних витрат, зростання якого в більшому ступені свідчить про зростання вартості придбання зовнішніх результатів інноваційної діяльності, ані ж про активізацію інноваційних процесів на підприємствах. Майже єдиним результатним показником є частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації. Проте, немає жодного фінансового показника ефекту [362].

Вітчизняна методологія статистичних досліджень інновацій також зазнає суттєвих змін на шляху до гармонізації з міжнародними стандартами (зокрема, Керівництво Осло [64, 65]). На даний перехідний період вітчизняна та міжнародна методологія у статистиці інновацій застосовуються паралельно. Проте, змістовність ключових категорій та класифікацій статистичних досліджень інноваційної діяльності підприємств в останні роки набула змін, що також викликає труднощі порівняння показників інноваційної діяльності у довготривалому періоді. Визначення ключових категорій статистики інновацій наведені в табл. 2.11.

Слід зазначити, що *статистика інновацій досліджує інноваційну діяльність підприємств в розрізі двох різних явищ: інноваційної активності (інноваційної діяльності) та впровадження інновацій (інновацій),* кожне з яких має свої класифікаційні ознаки та відповідні види [67, 68, 153, 338, 367].

Таблиця 2.11 – Ключові категорії статистичних досліджень інновацій (систематизовано на засадах джерел [68, 338, 344, 367])

Категорія	Зміст	
	2007-2013	з 2013
1	2	3
інноваційно-активне підприємство	підприємство, що здійснювало будь-які види інноваційної діяльності;	підприємство, що в період обстеження займалося діяльністю, пов'язаною зі створенням інновацій, незалежно від того, чи призвела така діяльність до реального впровадження інновацій.
Інноваційне підприємство (організація)	–	юридична особа, що впроваджувала будь-яку інновацію за визначений період часу.
інноваційна діяльність	комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових та маркетингових заходів, які спрямовані на створення та впровадження інновацій Ці заходи не завжди приводять до впровадження інновацій але необхідні для їх створення. До інноваційної діяльності також включаються дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації	усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові й комерційні дії, що призводять до здійснення інновацій або задумані з цією метою. До інноваційної діяльності також належать дослідження і розробки, безпосередньо не пов'язані з підготовкою конкретної інновації.
упровадження інновацій (з 2013 – інновація)	діяльність підприємства пов'язана з упровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів (продуктові інновації) і процесів (процесові інновації). Інновація вважається упровадженою, якщо вона (її результат) потрапила на ринок чи використовується у виробничому процесі.	введення у вжиток будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару або послуги) чи процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діяльності підприємства, організації робочих місць чи зовнішніх зв'язків. Ознакою інновації є вимога, щоб продукт, процес, метод маркетингу або організації був для підприємства новим чи значно вдосконалим. Також ознакою інновації є те, що продукт, процес, метод маркетингу або організації повинен бути впроваджений. Новий або вдосконалений продукт вважається впровадженим, якщо він реалізується на ринку. Нові виробничі процеси, методи маркетингу чи організації є впровадженими, коли вони стали дійсно використовуватися в діяльності підприємства

Продовження таблиці 2.11

1	2	3
реалізована інноваційна продукція (з 2013-інноваційна продукція)	обсяг реалізованої інноваційної продукції за період з початку року, що була заново упроваджена, зазнала суттєвих технологічних змін або вдосконалювалася протягом останніх трьох років	впроваджена на ринку продукція (товари, роботи або послуги), що є новою або значно вдосконаленою в частині її властивостей або способів використання. До обсягу інноваційної продукції відноситься вищезазначена продукція, що впроваджувалась у виробництво протягом звітного періоду та була реалізована на вітчизняному ринку.
Інноваційні витрати	витрати підприємства на здійснення інновацій, у тому числі на внутрішні науково-дослідні розробки (НДР), придбання НДР, машин, обладнання та програмного забезпечення, інших зовнішніх знань та інших витрат. Показник складається з поточних і капітальних витрат.	

Отже, в процесі аналітичних досліджень слід виокремити: 1) рівень інноваційної активності підприємств за видами інноваційної діяльності – де об'єктом є саме ступінь участі підприємств промисловості в інноваційній діяльності; 2) діяльність з впровадження інновацій, де об'єктом є обсяги та структура впроваджених інновацій [362].

Основною інформаційною базою аналізу інноваційної діяльності є статистична звітність підприємств, а саме форма державного статистичного спостереження N 1-інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» [368].

Аналізуючи дані форми N 1-інновація та методичні рекомендації з її заповнення [68, 368], основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств було згруповано за напрямками аналізу: 1) інноваційна діяльність та витрати підприємства; 2) інноваційна продукція, роботи, послуги; 3) інноваційні процеси (табл. 2.12).

Таким чином, методика аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств за даними статистичної звітності акцентує увагу на таких її проявах: 1) факт здійснення підприємством інноваційної діяльності в розрізі її різновидів (інноваційна активність); 2) інноваційні витрати (в грошовому вимірнику) та їх структура за напрямками використання та джерелами фінансування; 3) впровадження (у натуральному вимірі) та реалізація (у грошовому вимірі) інноваційної продукції (останнє в розрізі рівня новизни та ринку збуту); 4) впровадження інноваційних процесів, зокрема нових технологічних процесів, придбання та передача нових технологій (у натуральному вимірі). *Жодного показника, щоб міг би характеризувати вигоди (ефект) підприємства від провадження інноваційної діяльності та пов'язати показники інноваційної активності з розвитком підприємства у аналізі на засадах існуючих форм статистичної звітності немає.* Дослідження в рамках статистики інновацій як найменш ключових фінансових показників діяльності інноваційно-активних та інноваційних підприємств (вартості майна, фінансових результатів) вже дало б змогу хоч приблизного виявлення впливу інноваційної діяльності на їх розвиток [153, 362, 363].

Явище економічної безпеки промислових підприємств поки що жодним чином не віддзеркалено у вітчизняних статистичних дослідженнях.

Втім, врахування впливу національної економічної безпеки на тенденції розвитку та інноваційної активності підприємств, та навпаки, потребує дослідження її рівня та чинників впливу, віддзеркалених у методології досліджень явища економічної безпеки на рівні національної економіки.

Таблиця 2.12 – Показники статистичного аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні (*систематизовано автором в [153]*)

	Показники
1	2
1	«Інноваційна діяльність та витрати підприємства»
1.1	<i>Інноваційна діяльність</i> – зазначається, чи було підприємство протягом останніх трьох років роботи задіяне в інноваційній діяльності, такий як:
1.1.1	проведення науково-дослідних робіт (далі – НДР) власними силами для розробки нових або вдосконалених продуктів та процесів (уключаючи розробку програмного забезпечення);
1.1.2	придбання результатів НДР, виконаних іншими організаціями для розробки нових або вдосконалених продуктів та процесів (уключаючи розробку програмного забезпечення);
1.1.3	придбання машин, обладнання та комп'ютерної техніки чи програмного забезпечення для виробництва нових і значно вдосконалених продуктів та процесів, а також машин та обладнання, які не вдосконалюють виробничі потужності, але необхідні для випуску нової продукції;
1.1.4	придбання нових технологій, які використовуються для реалізації технологічних інновацій, урахуваючи придбання підприємством виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензій, ліцензійних договорів на використання зазначених об'єктів; комерційних тасмниць; проектів; технологій у розукмплектованому вигляді; товарних знаків; інших інжинірингових, консалтингових послуг (виключаючи дослідження і розробки), придбаних від сторонніх організацій, приватних осіб тощо, як у матеріальній, так і в нематеріальній формі;
1.1.5	навчання та підготовка персоналу підприємства для розробки та/або запровадження нових чи значно вдосконалених продуктів та процесів;
1.1.6	діяльність щодо ринкового запровадження підприємством нових чи значно вдосконалених товарів та послуг з урахуванням ринкового дослідження та рекламної кампанії;
1.1.7	інші роботи, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій;
1.1.8	впровадження організаційних інновацій;
1.1.9	впровадження маркетингових інновацій.
1.2	<i>Інноваційні витрати</i> – зазначається сума витрат за звітний період (з початку року незалежно від того, на якій стадії перебуває інноваційний процес). Загальна сума витрат, пов'язаних з інноваціями, протягом звітного року за напрямками:
1.2.1	внутрішні НДР (без амортизації, уключають капітальні витрати на споруди та обладнання для виконання НДР);
1.2.2	придбання НДР (зовнішні НДР);
1.2.3	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (за винятком витрат на обладнання для НДР);
1.2.4	придбання інших зовнішніх знань;
1.2.5	інші витрати;
1.3	<i>Фінансування витрат на інновації</i> за джерелами – вказується сума фінансування з певного джерела:
1.3.1	за рахунок власних коштів;
1.3.2	за рахунок коштів державного бюджету;
1.3.3	за рахунок коштів місцевих бюджетів;
1.3.4	за рахунок коштів позабюджетних фондів;
1.3.5	за рахунок коштів вітчизняних інвесторів;
1.3.6	за рахунок коштів іноземних інвесторів;
1.3.7	за рахунок кредитів, з них – на пільгових умовах;
1.3.8	за рахунок коштів інших джерел.

Продовження таблиці 2.12

1	2
2	«Інноваційна продукція (послуги, роботи)»
2.1	впровадження підприємством («так» чи «ні») нової або вдосконаленої продукції (за винятком простого перепродажу нових товарів, придбаних в інших підприємств, та змін лише естетичного характеру), в тому числі:
2.1.1	впровадження продукції нової для ринку;
2.1.2	впровадження продукції нової для підприємства.
2.2	кількість упроваджених у виробництво інноваційних видів продукції;
2.2.1	кількість упроваджених у виробництво інноваційних видів продукції, нових лише для підприємства;
2.3	кількість упроваджених у виробництво інноваційних видів машин, устаткування, приладів, апаратів тощо;
2.3.1	кількість упроваджених у виробництво інноваційних видів машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, нових лише для підприємства
2.4	загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції (продукція вважається інноваційною протягом трьох років з моменту її впровадження), виконаних робіт, послуг протягом звітного року (за ціною продажу відвантаженої за межі підприємства готової продукції (виконаних робіт, послуг));
2.4.1	обсяг реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), що є новими для ринку підприємства;
2.4.2	обсяг реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), що є новими тільки для підприємства.
3	«Інноваційні процеси»
3.1	Впровадження інноваційних процесів – означається, чи впроваджувало підприємство протягом останніх трьох років інноваційні процеси, в т.ч:
3.1.1	впровадження нових або вдосконалених методів обробки або виробництва продукції;
3.1.2	впровадження нових або вдосконалених методів логістики, доставки або розповсюдження продукції;
3.1.3	впровадження нової або вдосконаленої діяльності з підтримки процесів підприємств, таких як системи матеріально-технічного обслуговування або операції щодо закупівель, обліку або розрахунків.
3.2	кількість впроваджених у виробництво нових технологічних процесів у звітному періоді;
3.2.1	кількість упроваджених у виробництво маловідходних, ресурсозберігаючих технологічних процесів.
3.3	кількість придбаних та переданих підприємством нових технологій чи окремих технічних досягнень за період з початку року;
3.3.1	кількість придбаних та переданих технологій за межами України;
3.3.2	кількість придбаних та переданих технологій у країнах СНД

Методологічні засади формування аналітичних інструментів оцінювання національної економічної безпеки визначаються «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», що були затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року №1277, на зміну Наказу Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» [235]. Методичні рекомендації розроблені з метою визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави і визначають перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки; базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовуються

Мінекономрозвитку для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності.

У Методичних рекомендаціях національна економічна безпека структурована за 9-тю складовими: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Зміст складових економічної безпеки наведено в табл. 2.13. Етапи визначення рівня економічної безпеки та вагомість кожної з її складових наведено в табл. 2.14.

Як видно, найважливішою складовою визнано фінансову, що стосується діяльності фінансового сектору економіки, виробнича складова, що стосується й діяльності промислового сектору, є третьою за вагомістю, інвестиційно-інноваційна складова визначена п'ятою.

Таблиця 2.13 – Зміст складових національної економічної безпеки згідно «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (складено на основі [235])

Зміст складових національної економічної безпеки	
Назва складової	Зміст складової
виробнича безпека	– це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;
демографічна безпека	– це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;
енергетична безпека	– це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;
зовнішньоекономічна безпека	– це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економік і завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;
інвестиційно-інноваційна безпека	– це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;
макроекономічна безпека	– це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;
соціальна безпека	– це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;
фінансова безпека	– це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів умови для збереження цілісності та єдності, створюються фінансової системи країни. Фінансова безпека має такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека.

Таблиця 2.14 – Етапи визначення рівня економічної безпеки та вагомість її складових (складено на основі [235])

№ етапу	Назва та зміст етапу	Складові НЕБ	Вага
1	Формування множини (переліку) індикаторів.	Фінансова	0,1294
2	Визначення типу індикаторів: стимулятори, дестимулятори, змішаного типу	Макроекономічна	0,1224
		Виробнича	0,1218
3	Визначення характеристичних значень індикаторів, які визначають рівень безпеки	Енергетична	0,1148
		Інвестиційно-інноваційна	0,1089
4	Нормування індикаторів – перехід від абсолютних до нормованих значень (у %).	Зовнішньо-економічна	0,1095
5	Визначення вагових коефіцієнтів індикаторів та групи індикаторів за кожною складовою		
6	Розрахунок інтегральних індексів за окремими складовими економічної безпеки	Продовольча	0,1007
		Демографічна	0,0913
7	Розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки в цілому: складається з 9 середньозважених субіндексів		

Для кожного індикатора складових стану економічної безпеки України розроблені характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки. Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Діапазони рівнів економічної безпеки (за [235])

Показники	Відношення значення індикатора до оптимального, %				
	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100
Рівень безпеки	абсолютно небезпечний – критичний	критичний – небезпечний	небезпечний – незадовільний	незадовільний – задовільний	задовільний – оптимальний

Розрахунок індексів економічної безпеки здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Доцільним є дослідження тих індикаторів, що безпосередньо або опосередковано стосуються інноваційної діяльності та розвитку промислових підприємств та, отже, *потребують функціонального управлінського впливу як ознаки безпечності інноваційного розвитку промислового підприємства.*

В табл. 2.16 визначено та систематизовано індикатори національної економічної безпеки, на формування яких впливають показники діяльності кожного промислового підприємства.

Таблиця 2.16 – Показники діяльності промислових підприємств, що віддзеркалюють її вплив на рівень національної економічної безпеки(систематизовано автором на засадах [235])

Складова економічної безпеки	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора
1	2	3
<i>Показники безпосереднього впливу діяльності промислових підприємств на національну економічну безпеку</i>		
Виробнича	Середнє співвідношення обсягів ВДВ промисловості України та ВДВ промисловості окремих країн Європи, %	$0,34П + 0,16Н + 0,28Іс + 0,22Іг$, де П, Н, Іс, Іг – ВДВ Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії
	Різниця індексу ВДВ промисловості України та Китаю, відсоткових пунктів	ланцюговий індекс ВДВ промисловості в Україні – ланцюговий індекс ВДВ промисловості Китаю
	Різниця індексу промислового виробництва України та Росії	ланцюговий індекс промислового виробництва України – індекс промислового виробництва Росії
	Ступінь зносу основних засобів промисловості	
	Частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	Частка реалізації фармацевтичних продуктів і препаратів; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; електророзподільної та контрольної апаратури; інших транспортних засобів за виключенням залізничних локомотивів і рухомого складу
	Трудомісткість промислового виробництва, %	витрати на персонал на великих та середніх підприємствах промисловості / обсяг реалізованої промислової продукції
<i>Показники безпосереднього впливу діяльності промислових підприємств на національну економічну безпеку</i>		
	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	
Інноваційна безпека	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	
	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	
Зовнішньо-економічна безпека	Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, відсотків	100 – питома вага в загальному обсязі експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів, приладів та апаратів оптичних, фотографічних
<i>Показники опосередкованого впливу діяльності промислових підприємств на національну економічну безпеку</i>		
Макроекономічна безпека	Різниця між індексами продуктивності праці в Україні та реальної середньомісячної заробітної плати, відсоткових пунктів	ланцюговий індекс продуктивності праці (%) – ланцюговий індекс реальної середньомісячної заробітної плати (%)
	Різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються, відсоткових пунктів	темпер зростання ВВП України, відсотків – темп зростання економік країн, що розвиваються, відсотків
	Відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27, відсотків	ВВП України на одну особу наявного населення / ВВП на одну особу в ЄС-27

Продовження таблиці 2.16

1	2	3
Інвестиційна безпека	Валове нагромадження основного капіталу, відсотків ВВП	
	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	прямі інвестиції (сальдо) / ВВП x 100
	Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %	вартість введених у дію нових основних засобів / капітальні інвестиції x 100
	Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції	
	Розмір економіки України, відсотків до світового ВВП	
<i>Показники опосередкованого впливу діяльності промислових підприємств на національну економічну безпеку</i>		
Інвестиційна безпека	Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, %	середнє значення нормованих показників (індекс умов ведення бізнесу, індекс інвестиційної привабливості та індекс фінансово-економічного стану підприємств України)
Інноваційна безпека	Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, відсотків	
	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, відсотків ВВП	
	Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	
	Відношення експорту роєлті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях, відсотків до ВВП	
Зовнішньо-економічна безпека	Відкритість економіки, %	обсяг експорту товарів та послуг + обсяг імпорту товарів та послуг / ВВП
	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	обсяг експорту товарів та послуг / обсяг імпорту товарів та послуг
	Питома вага провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів, %	найбільший обсяг експорту товарів однієї товарної групи / загальний обсяг експорту товарів
	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	імпорт товарів та послуг / (випуск товарів та послуг + експорт товарів та послуг – імпорт товарів та послуг)
Соціальна безпека	Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, відсотків	
	Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	
	Відношення середньо-місячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів	

Як видно з табл. 2.16 показниками-стимуляторами безпосереднього впливу на інвестиційно-інноваційну складову національної економічної безпеки є частка промислових підприємств, що впроваджували інновації та частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі продукції промисловості. Безпосередній вплив на виробничу безпеку здійснюють: ступінь зносу основних засобів промисловості, трудомісткість промислового виробництва, рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, частка високотехнологічної продукції (продукції 5-го технологічного укладу) в загальному обсязі реалізованої промислової.

Таким чином, до показників – індикаторів зовнішнього середовища інноваційного розвитку промислових підприємств (на макро та мезорівні) можна віднести наступні (табл. 2.17).

Таблиця 2.17 – Чинники та індикатори зовнішнього середовища інноваційного розвитку промислових підприємств (авторська розробка)

Явища – чинники інноваційного розвитку	Показники-індикатори	Методи досліджень
<i>Макрорівень (економіка та промисловість)</i>		
Загальний стан та тенденції розвитку економіки та промисловості	Обсяг та динаміка ВВП країни та в розрахунку на душу населення	аналіз рядів динаміки
	Обсяг та динаміка промислового виробництва	
Інвестиційна привабливість промисловості, потенціал розвитку	Структура та структурна динаміка промислового виробництва за ключовими секторами	аналіз структури сукупності
	Обсяги та динаміка капітальних інвестицій в економіці та промисловості	
Інноваційна активність в промисловості	Обсяги та динаміка прямих іноземних інвестицій в економіці та промисловості	аналіз рядів динаміки та структури сукупності
	Частка підприємств, що впроваджували інновації, в промисловості *	
Результативність інноваційної діяльності	Частка реалізованої інноваційної продукції в промисловості*	аналіз структури сукупності
<i>Мезорівень (вид економічної діяльності, підгалузі промислового виробництва, регіон)</i>		
Тенденції розвитку і переробній промисловості; технологічна структура та структурні зрушення	Динаміка виробництва переробної промисловості в розрізі підгалузей	аналіз рядів динаміки
	Структура та структурна динаміка переробної промисловості за підгалуззями та технологічними укладами	
Тенденції розвитку машинобудування, як рушія інноваційних перетворень в промисловості	Динаміка обсягів виробництва машинобудівної продукції, в цілому та в розрізі основних видів	аналіз рядів динаміки та структури сукупності, порівняльний аналіз
	Динаміка капітальних та прямих іноземних інвестицій в машинобудуванні, рейтинг серед інших видів промислового виробництва	
* вплив на рівень інноваційної безпеки країни		

Визначено, що напрямки та методи досліджень ближнього кола зовнішнього оточення підприємства переважно співпадають з методами дослідження його внутрішнього середовища, а різниця їх застосування ґрунтується на різному рівні доступу до інформаційної бази підприємств з позиції зовнішнього та внутрішнього дослідника. Отже, вони ґрунтуються на іншій методології аналітичних досліджень та будуть розглянуті у наступному пункті роботи.

2.3 Методи та моделі аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку та оцінювання економічної безпеки промислового підприємства

Незважаючи на численні праці, присвячені аналітичному забезпеченню інноваційної діяльності, методологія та інструментарій аналітичних досліджень інноваційного розвитку промислових підприємств ще не є остаточно сформованими та перебувають у безперервному розвитку [153]. Попри те, що саме інноваційність розвитку є окремим чинником впливу на стан економічної безпеки промислового підприємства, та навпаки [307], незважаючи на стрімкий розвиток вітчизняної теорії та методології управління економічною безпекою, в вона досі майже не визначалась як об'єкт аналітичного забезпечення в контексті інноваційного розвитку підприємства

Вибір та формування методів та моделей дослідження внутрішнього середовища інноваційного розвитку підприємства та зовнішнього середовища ближнього кола потребує: 1) систематизації існуючих підходів, методів, аналітичних інструментів досліджень інноваційного розвитку підприємств за трьома складовими, визначеними в п.1.3: економічним розвитком, інноваційною діяльністю та потенціалом як ознаками інноваційності розвитку, економічною безпекою; 2) дослідження можливостей та проблем практичного застосування існуючих інструментів для аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку та оцінювання економічної безпеки підприємства з позиції як внутрішнього та зовнішнього аналітика.

Отримані результати мають слугувати підґрунтям методологічного та методичного забезпечення формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств на засадах застосування підходу вибіркової інтеграції до методологічних засад аналізування та оцінювання інноваційного розвитку та економічної безпеки.

Методологія аналітичних досліджень інноваційного розвитку підприємства формується та застосовується в його аналітичній системі, яка є ключовою складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємства, адже прийняття управлінських рішень потребує належного аналітичного забезпечення, а їх обґрунтування – є основною функцією аналізу [369, 370]. Можна погодитись з думками М. Баканова, А. Шеремета [371], В. Ковальова [346], Г. Савицької [372], С. Мниха [373] та інших авторів, що вважають, що аналітична система забезпечує кількісні та якісну оцінку змін що відбуваються у керованому об'єкті. Вона дозволяє своєчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій та створити сприятливі умови для прогресивного та стійкого розвитку. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що дозволяє прискорити процеси інноваційної трансформації та розвитку підприємства [374].

Методологічною базою аналітичних досліджень інноваційного розвитку в аналітичній системі промислового підприємства є *економічний аналіз*, який являє собою систематизовану сукупність аналітичних процедур, що мають метою одержання висновків і рекомендацій економічного характеру відносно деякого об'єкта (країни, ринку, підприємства, проекту, собівартості, ціни й т.і.). Під економічним аналізом у широкому змісті розуміють

аналіз в економіці, як сукупності відносин, що виникають у процесі проведення, обміну, розподілу й споживання благ [346].

Економічний аналіз поєднує безліч видів і напрямків, виділених за різними критеріями. Дотепер єдиного підходу до структуризації й класифікації видів економічного аналізу не існує. Фрагмент однієї з розповсюджених класифікацій, *доповнений автором в частині різновидів фінансового аналізу*, наведено на рис. 2.1.

Сукупності аналітичних процедур у системі макро- і мікроекономіки об'єднуються відповідно макроекономічним і мікроекономічним аналізом.

Ядром мікроекономіки є оцінка поведінки підприємства, як основної економічної ланки, тому виділяють поняття *аналізу економіки підприємства* або аналізу в системі управління господарською діяльністю підприємства, суть якого, як зазначає професор В. Савчук, «проявляється через його принципи, функції, роль в управлінні та його завдання» [370]. У свою чергу різновидами (напрямами) аналізу економіки підприємства є аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства й техніко-економічний аналіз підприємства [346].

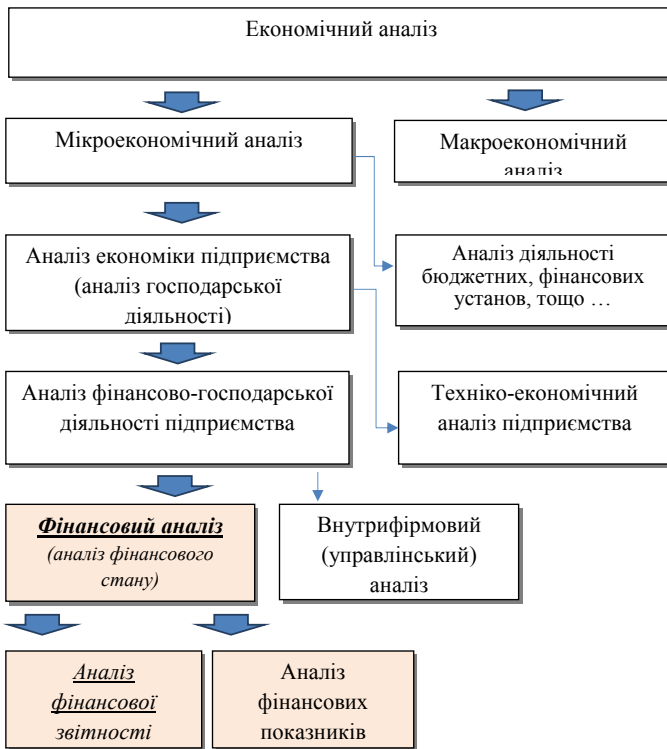

Рисунок 2.1– Фрагмент класифікації видів економічного аналізу (*доповнено автором на засадах* [346], оприлюднено в [375, 376, 377])

Техніко-економічний аналіз являє собою узагальнену характеристику аналітичних процедур, що мають метою вдосконалювання організації й управління підприємством у цілому, результати якого не обов'язково виражаються в термінах ефективності й становлять інтерес насамперед для лінійних керівників і не призначені для зовнішніх користувачів (наприклад, аналіз оргструктури, фірмових транспортних потоків, організації праці, організації системи ресурсного забезпечення підрозділів, рівня НТП, якості обслуговування й т.п.) [346].

Аналіз фінансово-господарчої діяльності за критерієм використовуваної інформаційної бази деякі автори [346, 371, 372] класифікують на фінансовий аналіз (аналіз фінансового стану) і внутріфірмовий (управлінський) аналіз.

Внутріфірмовий (управлінський) аналіз – аналіз у загальній системі управлінського обліку й фінансового менеджменту, проведений з позиції осіб, що мають доступ до будь-яких інформаційних ресурсів, що циркулюють усередині підприємства, результати якого мають обмежений доступ. Найчастіше під внутріфірмовим аналізом розуміють управлінський облік як сукупність аналітичних процедур, що мають метою оптимізацію системи керування витратами [371, 372]. Проте, ряд науковців [378, 379, 380] вважають, що управлінський аналіз – це економічний аналіз, адаптований до цілей та завдань певного підприємства та охоплюючий управлінські проблеми. Отже, він виконує значно ширші аналітичні завдання ніж оптимізація управління витратами та є окремим напрямком аналізу економіки підприємства, а не тільки аналізу фінансово-господарської діяльності.

Фінансовий аналіз – це аналіз у системі фінансового менеджменту, проведений з позиції зовнішніх користувачів, що не мають доступу до внутріфірмової інформації, основу інформаційної бази якого становить доступна бухгалтерська (фінансова) звітність. При цьому в різних наукових школах фінансовий аналіз розглядається від найбільш вузького розуміння – як аналіз фінансової звітності, до найбільш широкого, що охоплює всі аспекти системи фінансового менеджменту (аналіз інвестицій, оцінка бізнесу, аналіз позицій підприємства на фінансових ринках, тощо) [381, 382].

Узгодження наведених позицій дозволяє виокремити два різновиди фінансового аналізу: 1) *аналіз фінансової звітності*, що може здійснюватися як зовнішніми так і внутрішніми аналітиками на інформаційній базі фінансової звітності підприємства; 2) *аналіз фінансових показників* (характеристик) підприємства, що засновується на інформаційній базі систем бухгалтерського (фінансового та управлінського) обліку та звітності, бюджетування, фінансового планування підприємства, даних щодо його ринкових позицій на фінансових ринках, тощо [383].

Відмінною особливістю цього виду економічного аналізу, яка обумовлює його доступність для зовнішніх та внутрішніх користувачів, є його заснування *на фінансовому підході, що передбачає використання лише фінансових показників (показників у грошовому вимірі) та похідних від них відносних величин при формуванні інструментів аналітичних досліджень та управління*. З одного боку, це наближує результати фінансового аналізу, як підґрунтя прийняття управлінських рішень, до рівня безпосереднього управління ключовими цільовими орієнтирами функціонування та розвитку підприємства, адже ними у кінцевому підсумку, виступають саме фінансові показники – прибутку або ринкової вартості. З іншого, обумовлює порівнянність результатів аналізу у динаміці та просторі, адже саме грошовий (фінансовий) вимірник є найбільш універсальним [384].

В системі економічного аналізу підприємства виділяють такі окремі напрямки, як інвестиційний аналіз, стратегічний аналіз, маркетинговий аналіз, логістичний аналіз, аналіз зовнішньоекономічної діяльності тощо [385]. *Проте, інноваційний аналіз або аналіз інноваційного розвитку як окремих напрям економічного аналізу досі не визначався* [153,386]. На практиці, майже всі існуючі напрямки економічного аналізу підприємства тісно переплітаються між собою, використовуючи спільну інформаційну базу, методи та прийоми, хоч кожен має свої специфічні риси та призначення, що й ускладнює проблему класифікації. Найбільш доступною з позицій інформаційного забезпечення та практичного застосування є *методологія аналітичних досліджень на засадах фінансового підходу, що реалізовується у фінансовому аналізі, зокрема аналізі фінансової звітності.*

Саме аналізування внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу дає уявлення про його фінансовий стан, фінансову ефективність та їх динаміку, дозволяє визначити ключові проблеми управління, а отже передумови активізації інноваційних процесів та інноваційної діяльності, а також надають інформацію щодо результатів інноваційного розвитку – через динамічний аналіз ключових показників оцінки фінансового стану та ефективності діяльності підприємств [386, 387].

Тому, далі увага буде зосереджена саме на дослідженні методології фінансового аналізу та проблем її практичного застосування для дослідження розвитку промислових підприємств, ознак його інноваційності та безпечності.

Формуванню методології фінансового аналізу присвячено праці багатьох закордонних та вітчизняних вчених: М. Баканова, М. Білик, І. Бланка, В. Бочарова, Ф. Бутинця, М. Войнаренка, В. Гриньової, Н. Деєвої, О. Дедікова, К. Измайлової, В. Ковальова, О. Кононенко, В. Коюди, Г. Крамаренко, Є. Мних, Г. Савицької, В. Савчука, Г. Стоянової, О. Хотомлянського, М. Чумаченко, А. Шеремета [375].

Загальні методи та прийоми фінансового аналізу є достатньо визначеними, проте його методичне забезпечення та аналітичний інструментарій потребує постійного вдосконалення у відповідності до змін форматів та складу фінансової звітності, актуальних завдань управління фінансовим станом промислових підприємств. *Водночас, проблематика аналітичного забезпечення та аналітичного інструментарію управління інноваційним розвитком підприємств у системі методів, прийомів та інструментів фінансового аналізу є досі розглянутою недостатньо, що обумовлює актуальність досліджень та розробок в цьому напрямі.*

На відміну від деяких класичних тлумачень [370, 388], фінансовий аналіз не слід ототожнювати із зовнішнім аналізом, так як він має використовуватись не тільки зовнішніми користувачами з метою оцінки фінансових характеристик підприємства, а, перш за все, самою системою управління підприємством з метою підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, своєчасного прийняття рішень з управління за критеріями фінансового стану та ефективності.

Також, не слід ототожнювати фінансовий аналіз лише з аналізом фінансової звітності. Дійсно, класичні методики фінансового аналізу [389, 390], перш за все розглядають системи фінансових індикаторів, заснованих на даних форм фінансової звітності підприємства. Це є лише «першим рівнем» фінансового аналізу. Проте далі, якщо фінансовий аналіз проводиться внутрішніми аналітиками в інтересах внутрішньої системи управління, ці методики поглиблюються на детальний аналіз «проблемних» статей звітності за даними вже бухгалтерського управлінського обліку. Тут фінансовий аналіз вже перетинається з техніко-

економічним, управлінським та іншими напрямками аналізу в частині використовуваних методів, моделей та аналітичних інструментів. Проте, його ключова особливість – використання в якості аналітичних даних лише показників в грошовому вимірнику зберігається [375].

Отже, фінансовий аналіз за критерієм деталізації можна розглядати в двох рівнях: 1) аналіз фінансової звітності або перший рівень фінансового аналізу; 2) поглиблений фінансовий аналіз за даними бухгалтерського обліку (рис. 2.2). Аналіз фінансової звітності може здійснюватися як внутрішніми, так і зовнішніми аналітиками, а його результати використовуються як менеджментом підприємства, так і зовнішніми контрагентами. Поглиблений фінансовий аналіз здійснюється перш за все внутрішніми аналітиками (або зовнішніми аналітиками та аудиторами, але з ініціативи керівництва підприємства) та є внутрішньою інформацією менеджменту підприємства. Як правило, ці дані є недоступними, та в більшості випадків – й непотрібними, для зовнішніх користувачів [375].

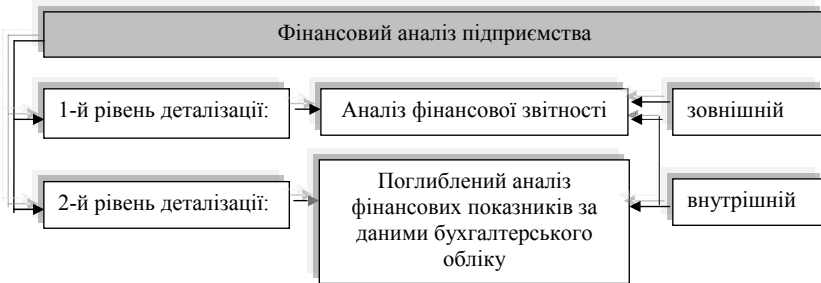

Рисунок 2.2 – Рівні та сфера застосування фінансового аналізу підприємства (власна розробка [375, 376])

Таким чином, уточнюючи визначення, наведене в [376], фінансовий аналіз пропонується визначати як вид економічного аналізу, заснований на застосуванні фінансового підходу до формування аналітичних інструментів управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, проведений у системі фінансового менеджменту на основі даних бухгалтерського обліку та звітності й фінансових (грошових) показників, призначений для обґрунтування управлінських рішень як внутрішніми, так й зовнішніми суб'єктами управління.

У змістовному плані фінансовий аналіз можна представити як процес ідентифікації, систематизації й аналітичної обробки доступних даних фінансового характеру, результатом якого є надання користувачеві рекомендацій, які можуть бути формалізованою основою для прийняття управлінських рішень відносно даного об'єкта аналізу [375]. В організаційному плані, на думку [391], фінансовий аналіз – це сукупність аналітичних процедур, що ґрунтуються, як правило, на загальнодоступній інформації фінансового характеру й призначені для оцінки стану й ефективності використання економічного потенціалу підприємства, а також прийняття управлінських рішень відносно оптимізації його діяльності або участі в ньому.

Аналіз фінансової звітності являє собою процес дослідження й методику оцінки поточного й перспективного фінансового стану й основних результатів фінансово-господарчої діяльності підприємства на основі вивчення показників фінансової звітності [376, 383].

Дослідження джерел, присвячених питанням розробки та удосконалення методології аналізування внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу [341, 346, 370-373, 379, 388-398], дозволило визначити такі його *концептуальні засади, що визначають об'єкт, предмет, суб'єктів, мету, завдання, методологічні особливості та інформаційну базу* (табл. 2.18).

Поставлені завдання обумовлюють вибір певних систем, видів і форм фінансового аналізу.

Таблиця 2.18 – Концептуальні засади аналітичних досліджень внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу (*систематизовано автором [375]*).

Концептуальні складові	Стислий зміст концептуальних складових фінансового аналізу	
	Фінансовий аналіз	Аналіз фінансової звітності
Об'єкт	фінансові відносини, ресурси, джерела економічного потенціалу підприємства	фінансування й результати використання
Предмет	фінансові показники діяльності підприємства	показники фінансової звітності підприємства
Інформаційна база	Фінансова, статистична, податкова, управлінська звітність підприємства	фінансова звітність підприємства
Суб'єкти:	внутрішні аналітики	зовнішні та внутрішні аналітики
Користувачі:	система управління підприємства	система управління та зовнішні контрагенти підприємства
Мета	ідентифікація тенденцій функціонування та розвитку, виявлення чинників впливу на фінансовий стан підприємства для обґрунтування управлінських рішень щодо операційної, інвестиційної, фінансової та інноваційної діяльності на стратегічному рівні управління	
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> – об'єктивна оцінка фінансового стану підприємства і результативності використання економічного потенціалу; – виявлення змін у фінансовому стані та результативності використання економічного потенціалу підприємства; – виявлення чинників, що викликали зміну фінансового стану та результативності використання економічного потенціалу; – прогноз основних тенденцій розвитку підприємства, виявлення майбутніх перспектив розвитку; – виявлення резервів поліпшення фінансового стану й фінансових результатів діяльності підприємства; розробка й оцінка заходів щодо ліквідації виявлених недоліків і підвищення ефективності фінансово-господарчої діяльності підприємства; – підготовка аналітичного забезпечення прийняття обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень. 	
Ключові особливості	<ul style="list-style-type: none"> – фінансовий підхід до формування аналітичних інструментів та домінанта грошового вимірника в системі критеріїв; – можливість уніфікації складу й змісту розрахунково-аналітичних процедур та аналітичних інструментів; – аналітичне забезпечення рішень стратегічного й тактичного характеру; – високий рівень ймовірності (у межах ймовірності звітності). – надання загальної характеристики майнового й фінансового стану підприємства, фінансової ефективності діяльності та використання економічного потенціалу; <p><i>тільки для 1-го рівня деталізації – аналізу фінансової звітності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – загальнодоступне інформаційне забезпечення аналітичних процедур 	

У сучасній теорії фінансового аналізу налічується численна кількість методик [341, 373, 379, 390, 393, 399, 400-406], що мають ті або інші відмінності, хоча всі вони переважно засновані на «класичних» зарубіжних методиках [389, 407], адаптованих до вітчизняної інформаційної бази – фінансової звітності. Постійна зміна форматів за постатейного змісту фінансової звітності вітчизняних підприємств обумовлює необхідність й відповідних змін у методиках аналізу фінансової звітності, як в цілому, так й за окремими об'єктами аналізу.

На нормативно-методичному рівні єдиної уніфікованої методики фінансового аналізу не існує. На даний час їх налічується декілька [408-410], проте, деякі вже є об'єктивно застарілими, та не враховують змін у форматах фінансової звітності. Детально їх зміст, порівняльна характеристика та недоліки досліджені в [375].

Наявність низки нормативних рекомендацій, великої кількості науково-методичних розробок фахівців в даному напрямі призводить до плутанини економічного змісту, назв, моделей розрахунку та діапазонів нормативних значень систем фінансових показників в сучасній вітчизняній теорії та практиці фінансового аналізу [375].

Дослідження та систематизація вже існуючих рекомендацій дозволило визначити основні методичні засади фінансового аналізу, в якості яких використовується майже весь спектр методів економічного аналізу. Проте, в аналізі фінансової звітності звичайно застосовується їх обмежений набір, що обумовлено обмеженістю фінансової звітності як його інформаційної бази.

Характеристика методів, прийомів та моделей фінансового аналізу детально розглянута в працях [341, 346, 375, 376, 377, 381] та стисло викладена в табл. 2.19. Кожний їх перерахованих методів спрямований на рішення певних завдань аналізу, однак усі вони тісно переплітаються між собою й тому практична реалізація процедур фінансового аналізу вимагає їхнього комплексного використання.

Таблиця 2.19 – Методичні засади аналізування внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу (*систематизовано, уточнено та доповнено автором*[375]).

Назва	Стислий зміст
1	2
Методи аналізу	
Горизонтальний (динамічний) аналіз	аналіз динаміки окремих статей фінансової звітності й фінансових показників у часі з метою виявлення й прогнозування властивих їм тенденцій розвитку
Вертикальний (структурний) аналіз	аналіз структури звітності з метою виявлення відносної значимості окремих статей, базується на структурному розкладанні окремих показників фінансової звітності підприємства.
Структурно-динамічний аналіз (<i>доповнено автором</i>)	метод аналізу звітності підприємства, заснований на поєднанні методів динамічного та структурного аналізу з метою визначення структури звітності та її структурних змін, впливу динаміки окремих статей звітності на структурні зміни.
Порівняльний аналіз	зіставлення значень окремих аналогічних показників між собою з метою визначення абсолютних і відносних відхилень порівнюваних показників.
Коефіцієнтний аналіз	базується на розрахунку співвідношення різних абсолютних показників фінансової звітності підприємства з метою визначення певних індикаторів фінансового стану та ефективності діяльності підприємства
Факторний аналіз	аналіз причинно-наслідкових зв'язків між результатним показником та показниками-чинниками з метою кількісного визначення їх впливу та прогнозування динаміки результатного показника за допомогою математичних факторних моделей
Інтегральний аналіз (<i>доповнено автором</i>)	аналіз фінансового стану підприємства або його певної складової характеристики за інтегральним показником, отримуваним методами згортки системи часткових показників

Продовження таблиці 2.19

1	2
Моделі аналізу	
Дескриптивні	Моделі описового (неформалізованого) характеру, зокрема: аналітичні форми звітності, системи аналітичних коефіцієнтів
Предикативні	Моделі прогностичного характеру, які використовуються для прогнозування фінансових показників та індикаторів діяльності підприємства, зокрема: прогностичні фінансові звіти, моделі динамічного й ситуаційного аналізу
Нормативні	Моделі, які дозволяють порівняти фактичні результати діяльності підприємства із очікуваними.
Прийоми аналізу	
Традиційні – статистичні	Прийоми та методи економічної статистики (використання абсолютних, відносних і середніх величин, групування, індексного метод, метод обробки рядів динаміки, порівняння) і методи мікроекономічного аналізу (балансовий метод, прийом ланцюгових підстановок і арифметичних різниць, метод відсоткових чисел).
Спеціальні	Економіко-математичні: методи кореляційно-регресійного аналізу, сценаріїв, теорії ігор

Завдання фінансового аналізу у кожному конкретному випадку обумовлюють класифікацію його видів (табл. 2.20), які детально розглянуті в публікаціях [375, 376, 377, 381].

Таблиця 2.20 – Класифікація видів аналітичних досліджень підприємства на засадах фінансового підходу (*систематизовано та уточнено автором [375, 376]*)

Критерій класифікації	Види	Стислий зміст
1	2	3
Суб'єкт аналізу	зовнішній	здійснюють аналітики, що є сторонніми для підприємства особами
	внутрішній	проводять фахівці самого підприємства
Об'єкт аналізу	підприємство	аналіз фінансово-господарчої діяльності підприємства в цілому;
	структурний підрозділ	аналіз діяльності окремих структурних підрозділів, стратегічних бізнес-одиниць, тощо
	вид діяльності	аналіз окремих видів діяльності
	фінансово-господарська операція	аналіз окремих фінансово-господарських операцій
Масштаб охоплення	повний (комплексний, суцільний)	проводять із метою вивчення всіх аспектів фінансово-господарчої діяльності підприємства.
	тематичний (орієнтований, цільовий, вибірковий)	обмежується вивченням окремих аспектів фінансово-господарчої діяльності підприємства для рішення пріоритетної управлінської проблеми
Період аналізу	ретроспективний аналіз	пов'язаний з вивченням умов фінансової діяльності в цілому та її динаміки за кілька звітних періодів.
	оперативний (поточний) аналіз	проводиться в процесі поточної діяльності з метою оперативного впливу на результати фінансово-господарчої діяльності і як правило обмежується невеликим періодом часу.

Продовження таблиці 2.20

1	2	3
	перспективний (прогнозний) аналіз.	здійснюється на певний перспективний період часу з метою прогнозування можливих результатів діяльності підприємства й, як правило, ґрунтується на результатах ретроспективного аналізу
Періодичність	разовий	проводиться одноразово, як правило, зовнішніми експертами й аналітиками з метою одержання уяви про фінансовий стан підприємства та тенденції його розвитку
	регулярний (моніторинг)	призначений для постановки ефективного управління фінансами на підприємстві на базі уяви в певний термін спеціальним образом оброблених результатів фінансового аналізу.
Рівень деталізації	експрес-аналіз	призначений для одержання загальної уяви про фінансовий стан підприємства на базі фінансової звітності. заснований на використанні методів «читання» фінансової звітності, оцінці обмеженої кількості показників та коефіцієнтів.
	поглиблений (деталізований)	призначений для одержання комплексної й докладної характеристики майнового й фінансового стану підприємства, оцінки його поточних фінансових результатів і прогнозу на майбутні періоди.
<i>Характер вхідних даних аналізу (додовнено)</i>	аналіз абсолютних (базових) показників обліку та звітності	заснований на застосуванні методів аналізу до базових абсолютних показників фінансової звітності
	аналіз відносних (розрахункових) показників	заснований на застосуванні методів аналізу до попередньо розрахованих фінансових коефіцієнтів
<i>Шкала порівняння (додовнено)</i>	кількісний аналіз	рівень показників оцінюється за шкалою кількісних ознак
	якісний аналіз	рівень показників оцінюється за шкалою дескриптивних ознак

Вне залежності від обраного виду аналітичних досліджень, вони здійснюються у вигляді послідовності певних аналітичних процедур, яка становить процедуру фінансового аналізу (рис. 2.3)

Вищезазвані групи методів аналізу відповідають загальноприйнятим у практиці етапам його проведення. Як правило, спочатку проводиться попередній експрес-аналіз, потім деталізований фінансовий аналіз, а результатами аналітичної роботи є розрахунок певного інтегрального показника фінансового стану, що є критерієм прийняття відповідного рішення.

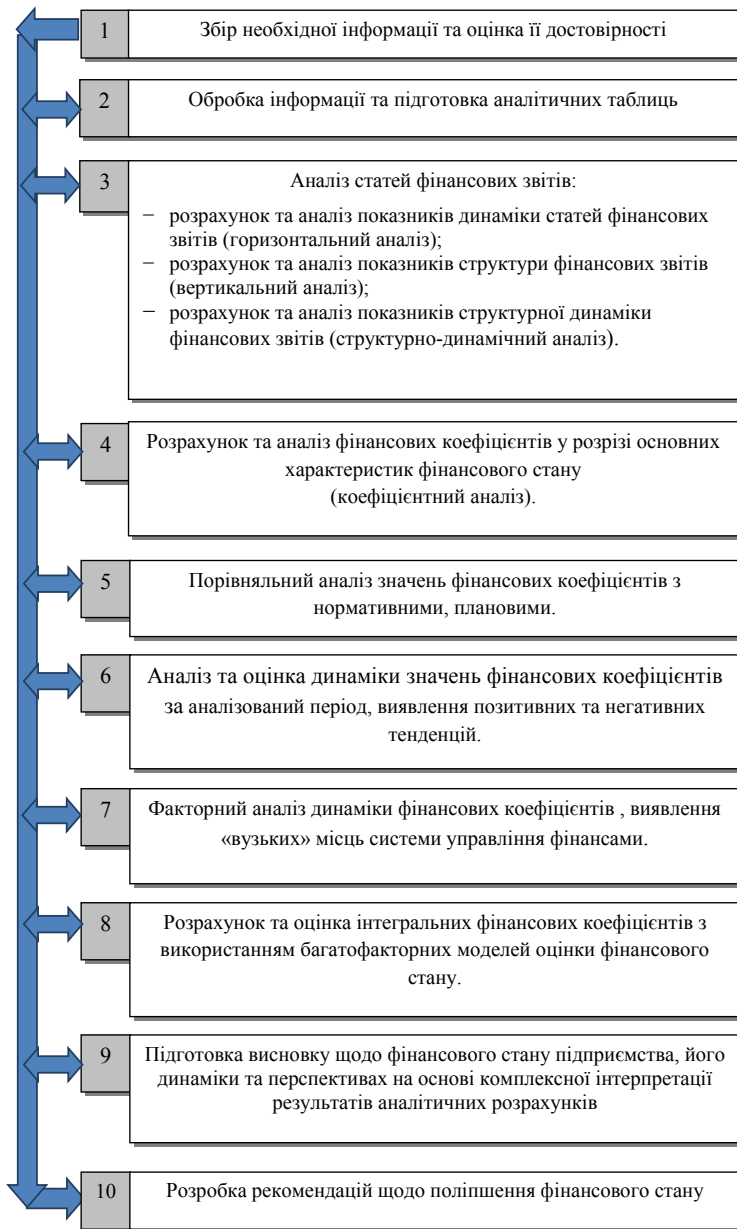

Рисунок 2.3 – Процедура фінансового аналізу у аналізуванні внутрішнього середовища промислового підприємства (авторська розробка [375])

Дослідження методів фінансового аналізу, викладених в сучасній теорії та використовуваних у практичній діяльності для оцінки фінансового стану та тенденцій розвитку промислових підприємств дозволяє класифікувати їх таким чином (рис. 2.4).

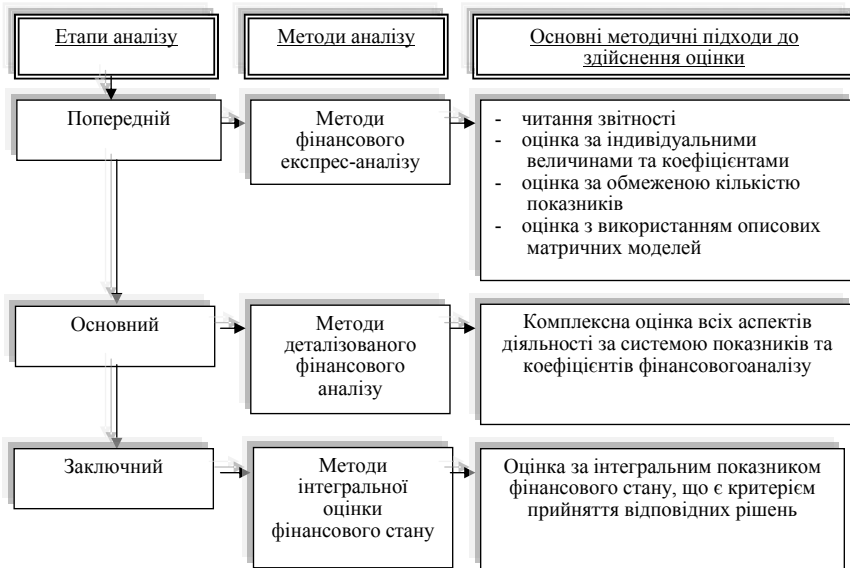

Рисунок 2.4 – Етапи та методи оцінювання стану внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу (авторська розробка [375])

При формуванні механізму аналізування доцільно відштовхуватися від наведеної класифікації методів та видів аналітичних досліджень та оцінювання фінансового стану за даними фінансової звітності. Оцінку, зазвичай, слід здійснювати у три наведені етапи, кожний з яких потребує розробки певної методики або низки методик із застосуванням зазначених методів та певного аналітичного інструментарію.

Інструментарій фінансового аналізу представлений досить великою кількістю показників і коефіцієнтів, що відображають різні аспекти діяльності підприємства й різні фактори, що впливають на його фінансовий стан. Різні методики мають різний набір фінансових коефіцієнтів та використовують різні підходи та прийоми для проведення такої оцінки.

Наприклад, К. Измайлова для оцінки фінансового стану підприємств використовує 57 коефіцієнтів [395], а методика оцінки ризику діяльності підприємств, де критерієм є фінансово-економічний стан підприємства, запропонована Н. Внуковою [405], налічує 20 показників, О. Коюда [382] пропонує методику з 45 коефіцієнтів, М. Білік розглядає близько 80 коефіцієнтів [404], О. Корпан [341] пропонує систему з 50 показників. Цей перелік можна продовжити, проте автором не ставилось завдання наводити «кількісні» характеристики всіх існуючих методичних рекомендацій щодо аналізу фінансового стану та звітності.

За результатами проведених досліджень розроблено схему типового механізму аналітичних досліджень внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового

підходу, що включає окремі етапи, кожний з яких передбачає вивчення певної групи показників по основних напрямках аналізу (рис. 2.5). До складу показників кожного напрямку аналізу входять кілька основних загальноприйнятих параметрів і безліч додаткових, обумовлених метою й завданнями аналітичної роботи.

У наведеній послідовності етапів та напрямів аналітичних досліджень напрям 1 відповідає (згідно рис. 2.4) попередньому етапу фінансового аналізу, напрями (етапи) 2-6 – основному етапу фінансового аналізу, в межах якого їх послідовність може змінюватись, напрям (етап) 7 – заключному етапу.

Зміст кожного з означених напрямків детально розглянуто в публікаціях [186, 375, 376, 377, 380-387, 411-417]. Методики фінансового аналізу детально викладені в багатьох джерелах, зокрема [341, 346, 369-374, 388-408], узагальнені та розвинуті [375, 376, 377]. Систематизований перелік основних показників аналітичних досліджень на засадах фінансового підходу, складений на основі узагальнення та уточнення існуючих методичних рекомендацій з проведення фінансового аналізу, наведено в табл. 2.21.

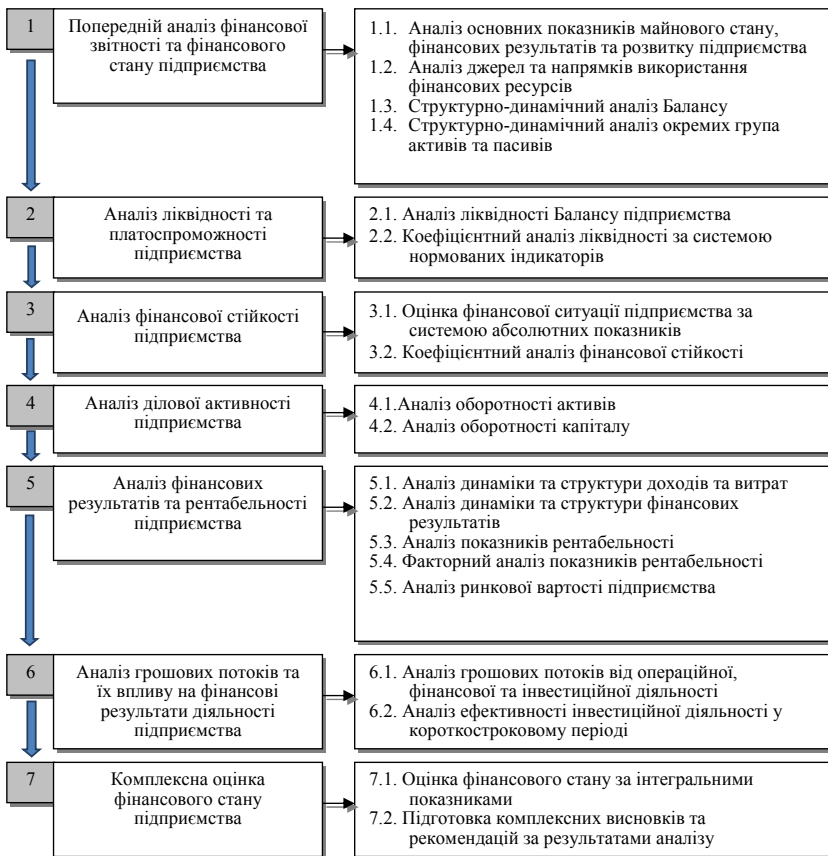

Рисунок 2.5 – Механізм аналізування внутрішнього середовища підприємства на засадах фінансового підходу (авторська розробка [375, 376, 377])

Таблиця 2.21 – Система ключових показників стану та розвитку підприємства на засадах фінансового підходу(авторська розробка [375, 376])

Назва показника	Економічний зміст	Змістовна модель розрахунку
1	2	3
Показники розвитку підприємства		
Темп приросту вартості майна (валюти балансу)	Відносна динаміка вартості майна підприємства, у %	$(\frac{\Delta BB}{BB_{n,n}} - 1) \cdot 100\%$
Темп приросту виторгу від реалізації	Відносна динаміка чистого виторгу підприємства, у %	$(\frac{\Delta ЧВР}{ЧВР_{баз.л}} - 1) \cdot 100\%$
Темп приросту чистого прибутку	Відносна динаміка чистого прибутку підприємства, у %	$(\frac{\Delta ЧП}{ЧП_{баз.л}} - 1) \cdot 100\%$
Показники стану та структури активів та пасивів		
Частка необоротних активів	Частка вартості необоротних активів у валюті балансу, у %	$\frac{Необоротніактиви}{Валютабалансу} \cdot 100\%$
Частка власного капіталу (власних коштів)	Частка вартості власного капіталу (власних коштів) у валюті балансу, у %	$\frac{Власнікошти}{Валютабалансу} \cdot 100\%$
Показники ліквідності		
Абсолютна ліквідність	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок грошових коштів	$\frac{Грошовікошти + ПФІ}{Поточнізобов'язання}$
Швидка ліквідність	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок грошових коштів та дебіторської заборгованості	$\frac{Грошовікошти + ПФІ + ДЗ}{Поточнізобов'язання}$
Загальна ліквідність (коефіцієнт покриття)	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок поточних активів	$\frac{Поточніактиви}{Поточнізобов'язання}$
Оборотний капітал (ОК)	Сума коштів в обороті, що залишається після погашення всіх поточних зобов'язань	Поточні активи — — Поточні зобов'язання
Власний оборотний капітал (ВОК)	Сума власних коштів в обороті, що залишається після погашення всіх зовнішніх зобов'язань	Власні кошти(капітал) — — Необоротні активи
Маневреність власного капіталу	Яка частка власного капіталу вкладена у поточні активи	$\frac{ВОК}{Власнийкапітал}$
Показники фінансової ситуації та фінансової стійкості		
Коефіцієнт автономії	Частка власних коштів у валюті балансу	$\frac{Власнікошти}{Валютабалансу}$
Коефіцієнт інвестування	Відношення власного оборотного капіталу до вартості необоротних активів	ВОК/НОА
Коефіцієнт «фінансового важеля»	Відношення позикових та власних коштів, скільки гривень позикових коштів припадає на кожну гривню власних	$\frac{Позиковікошти}{Власнікошти}$
Коефіцієнт покриття запасів власним оборотним капіталом	Частка запасів та витрат, що фінансується за рахунок власних коштів	$\frac{ВОК}{Запасита витрати}$

Продовження таблиці 2.21

1	2	3
Показники ділової активності		
Термін обороту майна	Тривалість одного обороту сукупних активів підприємства, у днях	$\frac{\overline{ВБ}}{\overline{ЧВР}/360}$
Термін обороту поточних активів	Тривалість одного обороту поточних активів підприємства, у днях	$\frac{\overline{ПА}}{\overline{ЧВР}/360}$
Термін обороту запасів $T_{обТМЗ}$	Тривалість одного обороту (перебування у матеріальній формі) товарно-матеріальних запасів, у днях	$\frac{\overline{Запаси}}{\overline{Собівартість}/360}$
Термін обороту дебіторської заборгованості $T_{обДЗ}$	Середній період інкасації дебіторської заборгованості, у днях	$\frac{\overline{ДЗ}}{\overline{ЧВР}/360}$
Термін обороту власного капіталу	Тривалість одного обороту власного капіталу (коштів) підприємства, у днях	$\frac{\overline{ВК}}{\overline{ЧВР}/360}$
Термін обороту кредиторської заборгованості $T_{обКЗ}$	Тривалість погашення поточної кредиторської заборгованості, у днях	$\frac{\overline{КЗ}}{\overline{ЧВР}/360}$
Операційний цикл	Період, протягом якого фінансові ресурси перебувають у матеріальних оборотних активах та дебіторській заборгованості	$T_{ОЦ} = T_{обТМЗ} + T_{обДЗ}$
Фінансовий цикл	Період між моментом сплати постачальникам (погашення КЗ) та моментом надходження грошей від покупців за реалізовану продукцію (інкасації ДЗ)	$T_{ФЦ} = T_{ОЦ} - T_{обКЗ}$
Показники фінансової ефективності (рентабельності)		
Рентабельність сукупних активів $P_{СА}$	Величина чистого прибутку, отриманого з кожної гривні вкладеної в активи підприємства	$\frac{\overline{Чистийприбуток}}{\overline{Сукупніактиви}}$
Рентабельність власного капіталу $P_{СК}$	Величина чистого прибутку, отриманого з кожної гривні вкладеної власниками (акціонерами) підприємства	$\frac{\overline{Чистий прибуток}}{\overline{Власний капітал}}$
Рентабельність продукції $P_{ПР}$	Величина валового прибутку на кожен гривню собівартості продукції або з кожної гривні отриманого чистого вибору від реалізації	$\frac{\overline{P_{вал}}}{\overline{C_{пр}}} \text{ або } \frac{\overline{P_{вал}}}{\overline{ЧВР}}$
Рентабельність продажу до оподаткування (операційної діяльності)	Величина прибутку операційної діяльності на кожен гривню витрат операційної діяльності або з кожної гривні чистого вибору від реалізації	$\frac{\overline{P_{ОД}}}{\overline{В_{ОД}}} \text{ або } \frac{\overline{P_{ОД}}}{\overline{ЧВР}}$

Продовження таблиці 2.21

1	2	3
Рентабельність діяльності	Величина чистого прибутку, що залишається на підприємстві з кожної гривні чистого виторгу від реалізації продукції	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{ЧВР}}$
Якісні показники		
Тип фінансової ситуації	Характеристика типу фінансової ситуації, залежна від ступеню покриття вартості запасів та витрат різними джерелами їх фінансування	Покриття запасів та витрат: - власним оборотним капіталом - ВОК та довгостроковими позиковими коштами - ВОК, довгостроковими та короткостроковими позиковими коштами
Рівень ймовірності банкрутства	Характеристика фінансового стану підприємства з позиції рівня ймовірності його банкрутства	Адитивні моделі розрахунку показника ймовірності банкрутства та якісні шкали оцінки її рівня

У табл. 2.21 навмисно наведені лише описові моделі ключових фінансових коефіцієнтів. Їх розрахункові моделі (деталізовані по кодах рядків фінансової звітності підприємства) лише протягом останніх п'яти років змінювались тричі – внаслідок зміни структури та постійного змісту форм фінансової звітності вітчизняних підприємств. Цей факт, доречі, значно ускладнює застосування інструментарію фінансового аналізу для дослідження тенденцій розвитку підприємств за тривалий період.

Слід зазначити, що стосовно комплексної (заключної) оцінки фінансового стану та тенденцій розвитку підприємства на практиці використовується два основних підходи: 1) *інтегральний* – оцінка фінансового стану за величиною інтегральної оцінки, розрахованої на основі певної багатофакторної моделі (наприклад, моделей прогнозування банкрутства); 2) *системний* – оцінка фінансового стану на основі обмеженої кількості найбільш вагомих фінансових коефіцієнтів, які мають відповідати встановленим нормативним значенням [411].

Приклад системного підходу викладений, наприклад, у методиці, наведеній у Положенні «Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації» Міністерства фінансів України та Фонду держмайна [409] (табл. 2.22). Недоліком такого підходу комплексної оцінки є неможливість ранжирування великої кількості підприємств за рівнем задоволеності фінансового стану. Водночас, комплексна оцінка за інтегральним підходом такого недоліку немає.

Таблиця 2.22 – Критерії визнання задоволеності фінансового стану підприємства (складено автором на основі [409])

Група показників	Значення		
Рентабельності діяльності	> 0,01	< 0,01	< 0,01
Ліквідності та фінансової стійкості	Відповідають нормативним	Відповідають нормативним	Не відповідають нормативним
Фінансовий стан	Задовільний	Задовільний	Незадовільний

Запропонована авторська методика аналітичних досліджень фінансового стану та розвитку промислових підприємств за даними фінансової звітності взірця 2000-2011 року

наведена в публікаціях [375, 376, 377]. Удосконалена авторська методика, модифікована та адаптована до змін фінансової звітності підприємств згідно НСПБО 1 [418, 419] року наведена в Додатку В.

Проте, як видно з табл. 2.21, основними індикаторами розвитку підприємства, що визначаються в межах фінансового підходу за даними фінансової звітності, є показники динаміки:

- 1) вартості майна, що характеризує майновий (економічний) потенціал підприємства;
- 2) обсягів виторгу від реалізації, що характеризує обсяги реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства у грошовому вимірнику;
- 3) чистого прибутку, що характеризує кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства.

В основі такого виокремлення ключових показників – індикаторів розвитку, лежить так зване «золоте правило економіки підприємства» [388, 394, 400], виконання якого характеризує, що підприємство стабільно розвивається та має позитивну динаміку ефективності діяльності й використання капіталу. Умови виконання «золотого правила економіки підприємства» традиційно віддзеркалюються нерівністю:

$$T_{\text{ЧП}} > T_{\text{ЧВР}} > T_{\text{ВБ}} > 0 \quad (>100\%), \quad (2.1)$$

де $T_{\text{ЧП}}$ – темп приросту чистого прибутку, % ; $T_{\text{ЧВР}}$ – темп приросту чистої виручки від реалізації продукції, робіт та послуг, %; $T_{\text{ВБ}}$ – темп приросту вартості активів підприємства (валюти балансу), %.

Враховуючи суб'єктивність показника чистого прибутку (наприклад, при переході підприємства на міжнародні стандарти обліку) *пропонується застосовувати розширену модель нерівності «золотого правила»* [376]:

$$T_{\text{ФР (ВП, ФРОД, ЧП)}} > T_{\text{ВР}} > T_{\text{ВБ}} > 0 \quad (>100\%), \quad (2.2)$$

де $T_{\text{ФР (ВП, ФРОД, ЧП)}}$ – темп приросту фінансових результатів діяльності: валового прибутку, фінансового результату операційної діяльності, чистого прибутку, відповідно, %; $T_{\text{ВР}}$ – темп приросту виручки від реалізації продукції, робіт та послуг, %; $T_{\text{ВБ}}$ – темп приросту вартості активів підприємства (валюти балансу), %.

Запропоноване доповнення «золотого правила» економіки дозволяє не тільки попередньо оцінити зростання майнового потенціалу підприємства та ефективності його використання, що засвідчують розвиток – як результат, але й визначити місце виникнення причин зниження ефективності за видами діяльності підприємства: основної, операційної та іншої операційної, фінансової та інвестиційної.

Висновки щодо розвитку підприємств потребують по суті два етапи розрахунків: 1) розрахунки індексів динаміки та похідних показників темпів приросту основних фінансових показників діяльності (вартості майна, обсягу чистого виторгу від реалізації, величини фінансових результатів: валового прибутку, фінансового результату від операційної діяльності, чистого прибутку); 2) розрахунки а) коефіцієнтів випередження темпів зростання означених фінансових показників, де коефіцієнт випередження більше 1 свідчить про виконання «золотого правила», менше 1 – про невиконання, або б) системи

питомих показників (табл. В.1) – невиконання «золотого правила» буде віддзеркалюватись їх зниженням.

Отже, за підсумками аналітичних досліджень фінансової звітності підприємств можна ідентифікувати наявність або відсутність розвитку (як результату, що віддзеркалюється у фінансових показниках) на основі, як найменш, дослідження динаміки вартості майна, доходів діяльності, фінансових результатів. Проте, *майже неможливо ідентифікувати вплив на цей розвиток інноваційних процесів, тобто міру його інноваційності*. Крім того, саме інноваційні процеси (на їх перших стадіях) часто призводять до короткострокового погіршення показників фінансового стану, отже не виключено ситуацію коли при активізації інноваційної діяльності підприємства (що є невід'ємною ознакою інноваційного розвитку), показники фінансового стану та ефективності будуть свідчити про зворотнє.

Таким чином, *дослідження класичних та найбільш розповсюджених систем показників аналітичних досліджень на засадах фінансового підходу та за даними фінансової звітності дозволяє зробити висновок, що вони є недостатніми для аналізу інноваційного розвитку підприємства, так як не віддзеркалюють в достатньому ступені його ключові складові, такі як інноваційна діяльність та інноваційний потенціал підприємства, як і якісні зміни його стану за рахунок впровадження інновацій*.

Водночас, саме аналіз фінансової звітності у вигляді системи фінансових індикаторів є єдиним повністю інформаційно-забезпеченим напрямом економічного аналізу, так як стандартизований фінансовий облік та фінансова звітність є обов'язковим елементом системи бухгалтерського обліку будь-яких підприємств.

Таким чином, розглянуті методичні засади аналітичних досліджень інноваційного розвитку за фінансовим підходом та даними фінансової звітності потребують доповнення у частині визначення показників оцінювання ознак інноваційності розвитку – інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу підприємства.

Незважаючи на відсутність означених згрупованих систем показників у наявному методичному інструментарії фінансового аналізу та аналізу фінансової звітності, деякі з ознак інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу знаходять своє відображення у фінансовій та статистичній звітності підприємства, деякі – в управлінській звітності.

Тому надалі буде проведено дослідження існуючої методології та аналітичних інструментів ознак інноваційності розвитку підприємства, а саме інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу.

Питанням дослідження та оцінки інноваційної діяльності промислових підприємств на різних рівнях управління з використанням певної системи індикаторів (показників) присвячували свої дослідження відомі вітчизняні вчені, зокрема Н. Гончарова, А. Гриньов, В. Гриньова, Б. Данилишин, В. Захарченко, С. Ілляшенко, С. Кузьмін, Д. Куліков, Л. Федулова, Г. Швиданенко, Л. Шваб, Д. Черваньов, А. Яковлев.

Окремих питанням аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Ф. Бутинець, Б. Валуєв, З. Гуцайлюк, С. Голов, О. Кантаєва, В. Кірсанова, Я. Крупка, Ю. Кузьмінський, М. Кужельний, В. Рудницький, А. Пилипенко, В. Сопко, С. Мних, Н. Тарасенко, Ю. Цал-Цалко, Т. Черкасова, М. Чумаченко. Однак, слід відзначити недостатнє розроблення кола питань, пов'язаних з побудовою комплексної системи аналітичних інструментів та аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та інноваційним розвитком промислових підприємств [153, 154, 188, 189, 361, 362, 385, 386].

Як вже зазначалось в п.2.2, основною інформаційною базою аналізу інноваційної діяльності є статистична звітність підприємств, а саме форма державного статистичного спостереження N 1-інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» [68, 368].

Жодного показника, щоб міг би характеризувати вигоди (ефект) підприємства від провадження інноваційної діяльності та пов'язати показники інноваційної активності з економічним розвитком підприємства у аналізі на засадах існуючих форм статистичної звітності немає. Вкрай обмежене й застосування фінансових показників щодо інноваційної діяльності – так, в статистичній звітності визначається лише показник обсягу інноваційних витрат (в розрізі джерел фінансування), визначення якого у системі управлінського обліку підприємства є досі предметом науково-методичних дискусій фахівців [296, 357, 420].

Тому, крім даних статистичних звітів, що використовуються здебільшого для макроекономічного аналізу інноваційних процесів в промисловості, фахівці пропонують й окремі методики оцінки інноваційної діяльності підприємств для цілей внутрішнього управління процесами інноваційного розвитку.

Узагальнення показників аналізу інноваційної діяльності, наведених у літературних джерелах [18, 25, 33, 38, 44, 57, 86, 97, 100, 125, 142, 143, 145, 148, 157, 161, 174, 308,421-431] дає змогу стверджувати, що переважна їх більшість повторюється та дублює показники статистичної звітності підприємств щодо інноваційної діяльності. Водночас, деякі методичні рекомендації містять показники, що стосуються певних інноваційних проектів або окремих інновацій підприємства, визначення яких потребує існування на підприємстві системи управлінського аналітичного обліку в розрізі окремих проектів та інновацій (що, на практиці, існує вкрай рідко).

В Додатку Г наведені основні показники аналізу інноваційної діяльності підприємств, що зазначають фахівці у своїх дослідженнях, згруповані автором за об'єктами аналізу відповідно до напрямків, зазначених в «Європейському інноваційному табло», та вітчизняній статистичній формі №1 «Інновація».

Аналізуючи наведену сукупність показників можна зробити такі висновки:

– досі в літературних джерелах немає чітко ієрархічно збудованої системи показників оцінки інноваційної діяльності підприємства, отже отримані проміжні результати та висновки можуть стати основою для її формування;

– аналіз інноваційної діяльності засновується як на аналізі кількісних абсолютних показників, що віддзеркалюють інноваційну активність підприємства (кількість впроваджених інновацій, обсяг реалізованої інноваційної продукції, обсяг інноваційних витрат, тощо), так і на аналізі відносних показників (частка інноваційної продукції у загальному обсязі, частка інноваційних витрат у загальному обсязі, темпи зростання кількості інноваційної продукції, тощо);

– деякі показники мають абстрактний описовий характер (в якому не простежуються базові показники фінансової або статистичної звітності, необхідні для їх розрахунку), що ускладнює їх розуміння та застосування на практиці;

– в системах показників оцінки інноваційної діяльності часто зустрічаються й показники, що характеризують складові інноваційного потенціалу підприємства, зокрема це стосується показників, що віднесені до груп «людський капітал», «інтелектуальна власність», «ресурсне забезпечення», «інноваційна культура»; вважаємо, що інноваційна діяльність та інноваційний потенціал підприємства – це різні об'єкти аналізу, що потребують окремого

методичного забезпечення, відповідно системи показників інноваційного потенціалу потребують окремих подальших досліджень.

– незважаючи на «хаотичність» показників в різних методиках, в їх сукупності чітко простежується *декілька рівнів деталізації* аналізу інноваційної діяльності підприємства, що дозволяють виокремити такі *етапи аналізу*: 1) *аналіз інноваційної діяльності в цілому по підприємству* (його інноваційної активності) – в показниках загальної кількості впроваджених та реалізованих інновацій, загального обсягу інноваційних витрат, загальної ефективності інноваційної діяльності, тощо; 2) *аналіз структури інноваційної діяльності підприємства* – в показниках структури інновацій (продукції та технологій) за видами, структури інноваційних витрат за напрямками, структури інноваційних інвестицій за джерелами фінансування, тощо; 3) *аналіз окремих видів інновацій* (продукції, проєктів, процесів) – в показниках якості, конкурентоспроможності, новизни тощо певної інноваційної продукції, тривалості певного інноваційного процесу, ефективності впровадження певної інновації, тощо [153].

Угрупування існуючих показників аналізу інноваційної діяльності підприємства дозволило виокремити *такі групи індикаторів за напрямками (об'єктами) аналізу*: 1) аналіз інноваційної продукції (розробка, випуск, реалізація, якісні характеристики); 2) аналіз інноваційних процесів та технологій (впровадження, розробка та реалізація інноваційних технологій); 3) *аналіз фінансової складової інноваційної діяльності* (інноваційні витрати, інноваційні інвестиції, джерела фінансування інноваційної діяльності); 4) аналіз ефективності інноваційної діяльності [154, 362].

Для подальшого обґрунтування вибору показників з наведеної сукупності їх було класифіковано за критеріями (табл. Д.1): 1) можливостей їх розрахунку на засадах фінансового підходу (фінансові та нефінансові); 2) джерел базової інформації (фінансова звітність, статистична звітність, управлінський облік та звітність).

Така класифікація обумовлює визначення рівня доступності застосування тих або інших показників в аналітичних дослідженнях ознак інноваційного розвитку промислового підприємства з точки зору зовнішнього (лише високий рівень) та внутрішнього аналітика (табл.2.23).

Таблиця 2.23 – Рівні доступності застосування показників для аналітичних досліджень інноваційної діяльності підприємства в залежності від їх характеру та джерел первісної інформації *(складено автором)*

Характер показників	Джерела інформації		
	Фінансова звітність	Статистична звітність	Управлінський облік та звітність
Фінансові	високий	середній	середній
Нефінансові	високий	середній	низький

Як видно з табл. Г 1. в ній відсутні показники з високим рівнем доступності, ті показники що мають в основі фінансові потребують визначення як найменш даних статистичного обліку, а у більшості випадків – управлінського. Система ефективності інновацій, запропонована в публікаціях Д. Черваньова, П. Кулікова, В. Захарченко [25, 26, 97, 423], дійсно може бути визначена за даними фінансової звітності, але вона лише умовно характеризуватиме ефект від інновацій, адже вплив саме інноваційної діяльності на зниження собівартості, матеріаломісткості і т.і. в показниках ніяк не виокремлено.

Ознаки інноваційності розвитку також мають простежуватись в показниках інноваційного потенціалу підприємства, формування, відтворення та нарощення якого є найважливішим фактором інноваційного розвитку підприємств. Підприємство може успішно здійснювати інноваційну діяльність тільки за умов достатнього інноваційного потенціалу. Інноваційний потенціал, з управлінської точки зору, має на меті забезпечення заданих (бажаних) темпів інноваційної активності підприємства [432].

Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства провадиться з метою визначення достатності матеріальних, кадрових, фінансових та інших ресурсів для здійснення інноваційної діяльності [427].

Втім, як об'єкт аналітичних досліджень інноваційний потенціал є досить складною категорією. Тому, незважаючи на численну кількість напрацювань в цьому напрямку досі не існує єдиного підходу до формування інструментів аналітичних досліджень інноваційного потенціалу, єдиної методики його оцінки на будь-якому рівні, не існує й методики статистичного обліку та аналізу інноваційного потенціалу підприємств. Методичні рекомендації щодо оцінки інноваційного потенціалу різняться в залежності від того, як їх автори розуміють його сутність.

Так, на думку В. Чабан [433], інноваційний потенціал є здатністю і готовністю підприємства досягати поставлених інноваційних цілей за наявних матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів, тобто являє собою систему, що складається з багатьох компонентів, які по різному впливають на інноваційний потенціал підприємства.

Приклад достатньо типової характеристики структурних елементів інноваційного потенціалу наведено в табл. 2.24.

Як видно, здатність підприємства досягати інноваційних цілей представлена організаційно-управлінськими ресурсами, а також частково кадровими та інформаційними ресурсами.

Таблиця 2.24 – Характеристика структури інноваційного потенціалу промислового підприємства [433]

Структурні елементи	Характеристика структурних елементів
Виробничі ресурси	Необхідні для ефективного ведення виробничої діяльності (оборотні кошти, основні виробничі фонди)
Технологічні ресурси	Наявність прогресивних технологій, які забезпечують інноваційний характер продукції, що випускається
Кадрові ресурси	Визначають виробничий і науковий рівень кваліфікації персоналу підприємства, здатного до сприйняття, освоєння нових технологій та виробництва нової продукції
Організаційно-управлінські ресурси	Представляють здатність організаційної структури управління підприємством забезпечити здійснення ефективної інноваційної діяльності
Маркетингові ресурси	Забезпечують маркетингові дослідження у вигляді сучасних видів рекламування інноваційної продукції
Науково-дослідні ресурси	Представлені у вигляді наявності власних наукових розробок, «ноухау», а також наявність науковців, зайнятих в інноваційній сфері
Інвестиційні ресурси	Власні засоби підприємства, а також наявність сприятливого інвестиційного клімату для залучення додаткових інвестицій (кошти інвесторів, банківські кредити, бюджетні кошти та ін.)
Інформаційні ресурси	Забезпечують підприємство інформацією, яка необхідна для ухвалення інноваційних рішень, обмін знаннями і досвідом в інноваційній сфері, підвищення інноваційної культури суспільства

На думку Н. Заглумінної [148], інноваційний потенціал характеризує фактори внутрішнього середовища підприємства, необхідні для здійснення інновацій. Інноваційний потенціал досліджується автором як здатність підприємства досягати поставлених інноваційних цілей при наявних фінансових, кадрових, науково-технічних, організаційно-управлінських, інформаційно-методичних та маркетингових ресурсах. В роботі [148] пропонується визначати інноваційний потенціал як сукупність шістьох компонент, для кожної з яких наведено ключові показники оцінки (табл. 2.25), які також були класифіковані нами за критерієм доступності (високий – «+++», середній «++», низький «+»). Як видно, доступними для оцінювання за даними фінансової звітності є лише 2 загальновідомі індикатори фінансового стану, що характеризують фінансову складову потенціалу.

Таблиця 2.25 – Структура інтегрального показника інноваційного потенціалу промислового підприємства (класифіковано автором на засадах [148])

Складово інноваційного потенціалу	Показники оцінки складової потенціалу	Рівень доступності
1	2	3
Фінансовий потенціал	- коефіцієнт співвідношення між позиковими і власними коштами; - коефіцієнт поточної ліквідності; - питома вага позикових коштів, спрямованих на НДДКР у загальному обсязі позикових коштів.	+++ +++ +
Кадровий потенціал	- питома вага персоналу, зайнятого в НДДКР, у загальній чисельності персоналу; - питома вага працівників, які пройшли підготовку та перепідготовку в загальній кількості зайнятих; - питома вага працівників, які пройшли підготовку та перепідготовку в загальній кількості зайнятих; - рівень мотивації персоналу до проведення інноваційної діяльності.	+ + + +
Науково-технологічний потенціал	- коефіцієнт майна, призначеного для НДР і ДКР; - коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю; - коефіцієнт освоєння нової техніки.	+ + +
Організаційно-управлінський потенціал	- система управління інноваційною діяльністю; - рівень розвитку інноваційних комунікацій; - основні цілі та критерії успіху організації в області інновацій.	+ + +
Маркетинговий потенціал	- наявність спеціальних підрозділів, що займаються маркетингом нової продукції; - зв'язок організації з постачальниками, споживачами та виробниками нової продукції; - питома вага бюджету на рекламу інноваційної продукції в загальному обсязі рекламного бюджету організації.	++ + +
Інформаційно-методичний потенціал	- рівень інформаційно-аналітичної діяльності підприємства; - наявність підрозділу, що відповідає за збір, зберігання та обробку інформації; - наявність конфіденційності і відстеження ймовірності «витоку» інформації.	+ ++ +

Як видно, система містить як кількісні, так і якісні показники. Для отримання інтегрального показника інноваційного капіталу в статті Н. Заглуміної [148] одиничні показники представлені у вигляді відносних балів і експертним шляхом їм присвоєні вагові коефіцієнти залежно від значущості кожного параметра.

Інноваційний потенціал (ІП) досліджується у вигляді суми всіх шести оціночних потенціалів з обґрунтованими експертним шляхом ваговими коефіцієнтами:

$$ІП = k_{ФП} \times ФП + k_{КП} \times КП + k_{НТП} \times НТП + k_{ОУП} \times ОУП + k_{МП} \times МП + k_{ІМП} \times ІМП, \quad (2.3)$$

де ФП, КП, НТП, ОУП, МП, ІМП – фінансовий, кадровий, науково-технологічний, організаційно-управлінський, маркетинговий та інформаційно-методичний потенціали відповідно;

$k_{ФП}$, $k_{КП}$, $k_{НТП}$, $k_{ОУП}$, $k_{МП}$, $k_{ІМП}$ – коефіцієнти вагомості відповідних складових інноваційного потенціалу.

Такий підхід до визначення інтегрального показника інноваційного потенціалу властивий більшості методик його оцінювання. Його загальним недоліком є неможливість застосування для оцінювання інноваційного потенціалу контрагентів, а отже й порівняння своїх позицій за цим критерієм з позиціями підприємств зовнішнього оточення. Проте, чинником цього недоліку є не сама мультифакторна модель інтегрального показника потенціалу, яка, на наш погляд є дійсно найбільш сприйнятливою, а моделі часткових показників, які переважно потребують даних управлінського обліку.

А. Трифілова, Н. Єжакова [157, 427] пропонують методику оцінювання інноваційного потенціалу на засадах системного підходу з використанням розрахункових показників, які допоможуть визначити ступінь забезпеченості підприємства економічними ресурсами в інноваційній сфері для реалізації різних стратегій інноваційного розвитку (табл. 2.26). Під нормативними розуміються показники інноваційної активності за минулий рік або середньогалузеві значення, або дані щодо інноваційної діяльності конкурентів. Залежно від досягнутих результатів в інноваційній сфері і співвідношення їх із нормативними показниками обирається стратегія або інноваційного лідера, або послідовника.

Таблиця 2.26 – Показники забезпечення підприємства ресурсами для інноваційної діяльності (інноваційного потенціалу) (джерело: [157])

Показник	Розрахунок показника	Нормативне значення
Коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю, $K_i.v$	Частка об'єктів права інтелектуальної власності (підсумки за рах. 123, 124) у нематеріальних активах	$K_i.v = 0,10-0,15$ – стратегія інноваційного лідера; $K_i.v = 0,05-0,10$ – стратегія інноваційного послідовника
Коефіцієнт кваліфікації персоналу, зайнятого в інноваційній сфері, $K_{пер}$	Чисельність працівників, зайнятих в інноваційній сфері / Середня чисельність працівників	$K_{пер} = 0,20-0,25$ – стратегія інноваційного лідера; $K_{пер} = 0,15-0,20$ – стратегія інноваційного послідовника
Коефіцієнт забезпеченості устаткуванням, необхідним для інноваційної сфери, $K_{з.у}$	Вартість виробничого устаткування, пов'язаного з технологічними інноваціями / Вартість устаткування виробничого призначення	$K_{з.у} = 0,25-0,30$ – стратегія інноваційного послідовника; $K_{з.у} = 0,15-0,25$ – стратегія інноваційного лідера

Продовження таблиці 2.26

1	2	3
Коефіцієнт освоєння нової техніки, Кн.т	Вартість уведених основних фондів / Середньорічна вартість основних виробничих	Кн.т = 0,35-0,40 – стратегія лідера; Кн.т = 0,30-0,35 – стратегія послідовника;
Коефіцієнт освоєння нової продукції, Кн.п	Обсяг реалізації нової продукції / Загальний обсяг реалізації	Кн.п = 0,45-0,50 – стратегія інноваційного лідера Кн.п = 0,40-0,45 – стратегія інноваційного послідовника
Коефіцієнт інноваційного зростання Кі.з	Витрати підприємства на інноваційну діяльність / Загальний обсяг витрат підприємства	Кі.з=0,55-0,60 – стратегія інноваційного лідера; Кі.з = 0,50-0,55 – стратегія інноваційного послідовника

Вадою запропонованого підходу є його завершеність як інструменту стратегічного управління та доступність інформаційного забезпечення з точки зору внутрішнього застосування (всі показники можуть бути розраховані за існуючими даними фінансового та статистичного обліку підприємства), що надає можливість позиціонування підприємства з позиції інноваційного лідера чи послідовника за певною ознакою. Недоліком – дуже обмежена оцінка інноваційного потенціалу, відсутність підходу до інтегральної оцінки інноваційного потенціалу та відповідної стратегічної позиції підприємства.

Наведені приклади є одиничними та віддзеркалюють лише малу частку існуючих методичних розробок щодо виміру, аналізу та оцінювання інноваційного потенціалу підприємств, висвітлених в працях фахівців [57, 97, 100, 103, 137, 143, 145, 148, 168, 308, 421, 432, 433].

Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що єдиної універсальної методики або системи показників оцінки інноваційного потенціалу досі не існує, суттєво різняться її класифікації складових елементів інноваційного потенціалу, що виступають частковими об'єктами аналізу та оцінки, та виступають підґрунтям формування відповідних систем показників.

Проте, у багатьох працях простежується єдиний *двоступеневий підхід* до аналітичних досліджень інноваційного потенціалу, за яким: 1) на засадах декомпозиції інноваційний потенціал розкладається на складові, та спочатку його оцінка здійснюється в розрізі визначених складових із застосуванням як кількісних, так і якісних показників, що їх характеризують; 2) отримані часткові оцінки інтегруються в інтегральному показнику інноваційного потенціалу, для формування якого застосовуються різні підходи до побудови мультифакторних моделей, а враховуючи різну природу показників складових інноваційного потенціалу до них застосовується прийом нормування, а інтегральний показник як правило вимірюється в умовних одиницях [183, 189].

Зону альтернатив при формуванні інструментів аналітичних досліджень інноваційного потенціалу складають: 1) вибір підходу та визначення складових інноваційного потенціалу; 2) вибір показників, що віддзеркалюють стан складових інноваційного потенціалу; 3) вибір моделі інтегральної оцінки інноваційного потенціалу в розрізі складових та взагалі; 4) вибір підходу до оцінки рівня (стану) інноваційного потенціалу та бази порівняння [181, 189].

Узагальнення точок зору щодо сутності інноваційного потенціалу, які лежать в основі підходів до його декомпозиції як об'єкта аналізу, дозволяє зробити висновок, що

інноваційний потенціал уособлює в собі дві ключові складові: 1) інноваційні ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності (науково-дослідні, виробничі, технологічні, фінансові, маркетингові, кадрові) та 2) здатність підприємства (системи управління) формувати та використовувати ці інноваційні ресурси в інноваційній діяльності. При цьому ця здатність проявляється двічі – у так званому інтелектуальному потенціалі, який є водночас: а) частиною інноваційних ресурсів (кадрових, науково-дослідних, інформаційних, організаційно-управлінських) та б) фактором, що забезпечує використання інноваційного потенціалу [185, 434].

Характеристика показників оцінки складових інноваційного потенціалу в більшості праць не містить необхідних для їх розрахунку джерел облікової інформації, що також ускладнює їх застосування на практиці. Фактично, з позиції зовнішнього оцінювання, можливості застосування обмежуються можливостями загального доступу до інформаційного забезпечення, а саме фінансової звітності підприємства [435].

Отже, зовнішнє оцінювання ознак інноваційного розвитку – інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу промислових підприємств також обмежуються застосуванням фінансового підходу та даних фінансової звітності. Втім можливості такою аналізу є вкрай обмеженими.

До системи показників аналітичних досліджень інноваційної діяльності та потенціалу з позиції зовнішнього аналітика доцільно обирати лише ті, що мають високий рівень доступності, а таких показників, як свідчать проведені дослідження, вкрай небагато.

Деякі автори [55,57,100] вважають, що «інноваційний потенціал промислового підприємства – це інтегрована сукупність матеріального та інтелектуального потенціалу, що включає в себе всі наявні матеріальні та інтелектуальні ресурси підприємства, які можуть використовуватися в інноваційній діяльності для досягнення цілей інноваційного розвитку». *Таке визначення віддзеркалює лише активи підприємства, тому за принципом Балансу його слід доповнити фінансовим потенціалом, що віддзеркалений у пасивах та за рахунок якого формується матеріальний та інтелектуальний потенціали [185].*

Так, *серед показників Балансу, що опосередковано свідчать про інноваційні процеси на підприємствах, а також частково віддзеркалюють інтелектуальну складову інноваційного потенціалу, можна зазначити вартість нематеріальних активів [436, 437, 438, 439], а таких, що віддзеркалюють матеріальну складову – вартість основних засобів. Відповідно, динаміка вартості, що свідчить про їх оновлення, та рівень їх придатності можуть бути певними оцінними характеристиками інноваційної діяльності, формування та відтворення інноваційного потенціалу [439]. Ознакою розвитку, зокрема інноваційного, також є зростання обсягів капітальних інвестицій підприємства. Показники ж інноваційних витрат в фінансовій звітності не зазначаються, а належать до показників управлінського обліку, який не завжди (у означеному розрізі) є організованим на підприємствах.*

Отже, до основних показників – індикаторів економічного розвитку та ознак його інноваційності для здійснення аналітичних досліджень інноваційного розвитку промислових підприємств на засадах фінансового підходу можна віднести такі (табл. 2.27).

Так дослідження виконання нерівності «золотого правила економіки підприємства» (за динамікою показників 1-5) дає підстави для висновків не тільки щодо розвитку (зростання) майнового потенціалу, але й ефективності його застосування за рахунок, зокрема, зростання оборотності, зниження питомої собівартості продукції, питомих

накладних витрат, витрат фінансової та інвестиційної діяльності. Динаміка обсягів капітальних інвестицій, вартості основних засобів та нематеріальних активів свідчать про інвестиційні процеси на підприємстві, що є ознакою розвитку та частково його інноваційної орієнтованості. Наявність та зростання власного оборотного капіталу свідчить про збереження стану фінансової стійкості (фінансового потенціалу) в процесі розвитку [153].

Таблиця 2.27 – Ключові показники, що характеризують економічний розвиток підприємства та певні ознаки його інноваційності, на засадах фінансового підходу (складено автором [153]).

Показник	Джерело	Індикатор розвитку
Абсолютні показники фінансової звітності		
Вартість сукупних активів (валюта балансу)	Баланс	зростання
Чиста виручка від реалізації продукції (робіт, послуг)	Звіт про фінансові результати	зростання
Валовий прибуток (збиток)	Звіт про фінансові результати	>0, зростання
Прибуток (збиток) операційної діяльності	Звіт про фінансові результати	>0, зростання
Чистий прибуток (збиток)	Звіт про фінансові результати	>0, зростання
Вартість нематеріальних активів	Баланс	>0, зростання
Вартість основних засобів	Баланс	зростання
Обсяг капітальних інвестицій	Баланс	>0, зростання
Власний оборотний капітал	Баланс	>0, зростання
Відносні показники за даними фінансової звітності		
Рівень придатності основних засобів, %	Баланс	зростання
Рентабельність продукції	Звіт про фінансові результати	зростання
Рентабельність операційної діяльності	Звіт про фінансові результати	зростання
Продуктивність праці	Звіт про фінансові результати	зростання
Матеріаловіддача	Звіт про фінансові результати	зростання

Втім, процеси розвитку підприємств та ознаки їх інноваційності залежать від існуючого рівня економічної безпеки. Так, в умовах кризи, як зовнішньої, так і внутрішньої, яка відповідає найнижчому рівню економічної безпеки, активізація інноваційної діяльності наврядчи є можливою. Водночас, успішна інноваційна діяльність має призводити до підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Тому *оцінка ознак розвитку та інноваційності розвитку промислових підприємств має бути доповнена оцінкою їх економічної безпеки (ЕБП)*.

Питанням формування методичних засад оцінювання рівня економічної безпеки підприємств та суб'єктів господарювання присвячено праці Л. Гнилицької, С. Ілляшенко, Г. Козаченко, І. Отенко, Є. Шульженко. Проте досі не сформовано ані єдиного підходу до оцінки рівня економічної безпеки підприємства (ЕБП), ані єдиної універсальної методики такої оцінки.

З точки зору оцінювання ЕБП розглядається науковцями як стан, що характеризується низкою параметрів (показників), які віддзеркалюють умови його функціонування, та їх значень – при яких забезпечується досягнення цілей діяльності підприємства. Отже – рівень ЕБП – це ступінь досягнення безпечних умов функціонування підприємства.

Отже, незалежності від певного підходу та методики оцінювання ЕБП, воно передбачає власне: 1) визначення (розрахунок) значення показника (показників), що характеризує ЕБП; та 2) визначення рівня ЕБП [290].

Узагальнення існуючих підходів та методик оцінювання ЕБП, наведених в працях фахівців [193, 195, 196, 201, 204, 205, 209, 214, 220, 260, 278] дозволило класифікувати їх за типовим алгоритмом здійснення на: 1) *одноступеневі* – передбачають оцінку ЕБП та визначення її рівня за певним інтегральним показником (кількісним або якісним) або обмеженою сукупністю показників; 2) *двоступеневі* – передбачають оцінювання ЕБП спочатку за визначеними складовими з наступною інтеграцією отриманих оцінок у інтегральному показнику ЕБП та його рівня [290].

Одноступеневий (інтегральний) підхід є історично першим, проте має обмежений характер, так як заснований на врахуванні лише обмеженої кількості параметрів умов діяльності, які в якості факторних показників є складовою певної інтегральної моделі оцінки ЕБП, наприклад – регресійної. Проте він може застосовуватись для експрес-оцінювання ЕБП за певним ключовим параметром, наприклад – фінансовим [290].

Двоступеневий (декомпозиційний) підхід є більш розповсюдженим та застосовується для більш детальної оцінки ЕБП враховуючи різні чинники впливу на стан безпечності діяльності. Він заснований, перш за все, на декомпозиції явища ЕБП, що передбачає визначення її складових, кожна з яких оцінюється певною сукупністю показників (індикаторів). Доцільність застосування такого підходу обумовлюється поліфакторністю (залежністю від значної кількості чинників та їх груп) явища ЕБП.

Внезалежності від вибору одноступеневого або двоступеневого підходу до оцінювання ЕБП, процедурно, воно передбачає, власне 2 блоки: 1) визначення (розрахунк) значення показника (показників), що характеризує ЕБП (блок аналізу); та 2) визначення рівня ЕБП (блок оцінки).

Типова процедура оцінювання ЕБП наведена на рис. 2.6

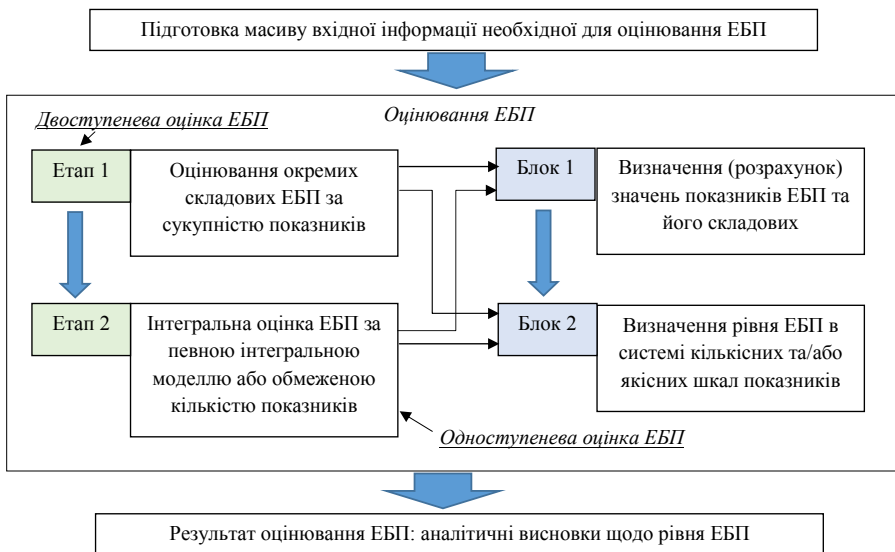

Рисунок 2.6 – Загальна схема (послідовність) оцінювання економічної безпеки підприємства (авторська розробка [290])

Узагальнення існуючих підходів до визначення рівня ЕБП в процесі оцінювання також дозволяє класифікувати їх за *величиною виміру рівня ЕБП* (та її складових) на такі, що передбачають: 1) *кількісний вимір* (кількісний підхід) – де інтегральна оцінка має кількісний вираз; 2) *якісний вимір* (дескриптивний підхід) – за шкалою якісних показників. Застосування останнього дескриптивного підходу засновується на використанні методик трансформації (нормування) кількісних показників, розрахованих в процесі оцінювання, в якісні – відповідно до певної визначеної шкали [290]

Для розв'язання завдань кожного з означених етапів оцінювання ЕБП застосовуються різні підходи та методи.

В своїх дослідженнях автори визначають декілька основних підходів, що використовуються ними при формуванні методичних засад та рекомендацій щодо оцінювання економічної безпеки підприємства, стисла характеристика яких наведена в [210].

Так, І. Отенко [204] визначає такі підходи до визначення кількісного рівня ЕБП: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий (комплексний), підхід на основі теорії економічних ризиків. Л. Гнилицька [195] виокремлює такі підходи: індикаторний, ресурсно-функціональний, прибутково-інвестиційний, економіко-математичний, системно-цільовий.

Незважаючи на різні назви підходів, розглядаючи методики що сформовані на їх засадах, слід зазначити, що вони перетинаються, та деякі можуть бути віднесені до декількох підходів одночасно. Серед основних підходів можна визначити *індикаторний та ресурсно-функціональний*.

Індикаторний підхід полягає у встановленні рівня економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників, які характеризують різні аспекти фінансово-господарського стану та діяльності підприємства, з індикаторами, що виступають пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки [210]. Деякі автори такий підхід називають пороговим. Ступінь відхилення фактичного значення показників від порогового й обумовлює визначення рівня ЕБП. Індикатори можуть бути частковими і асоціюватися з окремими показниками діяльності, або узагальнюючими, що надають комплексну оцінку певної характеристики підприємства, що впливає на ЕБП. В більшості методичних розробок в рамках зазначеного підходу індикатори поєднуються в декілька груп.

Так, автори [195, 201, 205, 252], що популяризують індикаторний підхід виділяють три основні групи індикаторів: техніко-технологічні індикатори, що характеризують виробничий потенціал підприємства; індикатори фінансового стану підприємства; соціальні індикатори.

Зазвичай значення індикаторів встановлюють на рівні: середньогалузевих значень вказаних показників; показників, що характеризують діяльність підприємств, які займають лідируюче положення в галузі; нормативних значень показників згідно до законодавчих документів; ідеальних значень показників, яких необхідно досягнути у відповідності до стратегії розвитку підприємства тощо.

В останньому випадку автори групують індикатори на засадах теорії збалансованої системи показників, яка є визнаним інструментом стратегічного управління, або її модифікацій. Так, М. Кочевий [297] визначає п'ять груп індикаторів: фінансового розвитку; розвитку клієнтів; розвитку бізнес-процесів; розвитку персоналу; соціального розвитку.

Основними завданнями застосування означеного підходу є: 1) обґрунтований вибір показників та їх груп; 2) обґрунтований вибір порогових значень показників. Основними недоліками підходу фахівці вважають його статичність (віддзеркалення рівня показників та рівня безпеки на певний момент часу) та умовність встановлення порогових значень [290].

Ресурсно-функціональний підхід передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства. Перші розробки в рамках цього підходу ґрунтувались на позиції, що найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів, досягається шляхом упередження внутрішніх та зовнішніх загроз негативного впливу на економічну безпеку підприємства в розрізі її основних функціональних складових, отже на концепції ЕБП як захищеності від загроз. Автори *ресурсно-функціонального підходу* [203, 208, 217] пропонували визначати рівень безпеки окремої функціональної складової економічної безпеки підприємства мірою вміння упереджувати виникнення загроз та усувати збитки їх негативного впливу. Для оцінки рівня економічної безпеки в розрізі окремих функціональних складових визначались часткові функціональні критерії, які розраховувались як відношення сукупного упередженого збитку (отриманої вигоди) за окремою складовою економічної безпеки підприємства до суми витрат, пов'язаних з реалізацією заходів по упередженню збитків від впливу негативних явищ та вартості понесеного збитку, який не вдалося упередити. Інтегральна оцінка стану економічної безпеки розраховувалась як середньозважена величина часткового функціонального критерію економічної безпеки на питому вагу значимості впливу цієї функціональної складової на стан безпеки підприємства в цілому.

При такому тлумаченні підходу, у відсутності будь-яких порогових значень показників оцінки ЕБП та її функціональних складових, рівень ЕБП можна визначити лише порівнюючи його в динаміці [290].

Проте, в подальших розробках, що засновані, як зазначається їх авторами, на ресурсно-функціональному підході, більша увага стала приділятися саме визначенню функціональних складових ЕБП та формуванню систем показників, що їх віддзеркалюють.

До додаткових підходів можна віднести програмно-цільовий, економіко-математичний, ризиковий, прибутково-інвестиційний.

Так, на думку І. Отенко [205] *програмно-цільовий підхід* базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Значну увагу при використанні цього підходу необхідно приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування. Також складності виникають при встановленні коефіцієнтів значущості на основі методів експертних оцінок.

Економіко-математичний підхід передбачає виведення функції залежності рівня ЕБП від основних показників діяльності підприємства, ґрунтуючись на позиції, що вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на економічну безпеку підприємства дістає свій прояв у зміні показників його діяльності [205, 220].

Сутність *підходу на основі теорії економічних ризиків* полягає у визначенні різних загроз підприємству, розрахунку величини можливих збитків, які порівнюється з величиною прибутку, доходу та майна. У рамках підходу також проводиться оцінка ймовірності банкрутства підприємства [209].

Сутність *прибутково-інвестиційного підходу* [196, 207] полягає у визначенні рівня економічної безпеки на основі порівняння обсягу бруто-інвестицій підприємства, здійснених переважно за рахунок реінвестованого прибутку, з обсягом інвестованих коштів,

необхідних для проведення заходів щодо забезпечення його економічної безпеки. Проте, виокремлення окремого підходу для однієї з існуючих моделей інтегрального показника рівня ЕБП є недоцільним.

Сутність *системно-цільового підходу*, запропонованого Л. Гнилицькою [195], полягає у застосуванні системи збалансованих показників як основи формування індикаторів ЕБП, які згруповані за чотирма різними перспективами: фінансовою, перспективою контрагентів (клієнтів), перспективою бізнес-процесів та перспективою кадрового потенціалу, що дозволяє окреслити аспекти стратегії підтримання безпечного функціонування підприємства. Проте, означений підхід є за суттю різновидом індикативного, так як в його основі лежить визначення індикаторів безпеки – порогів значень показників діяльності підприємства, та різновидом програмно-цільового, так як формує інструментарій аналітичного забезпечення економічної безпеки, спрямованої на досягнення стратегічних цілей підприємства [290].

Узагальнення ключових характеристик означених підходів дає змогу зробити висновок, що їх виокремлення ґрунтується на різних критеріях. Отже, існуючі класифікації не мають ознаки системності, що й ускладнює вибір того чи іншого підходу для оцінювання ЕБП [290].

Далі, для підтвердження попереднього висновку, розглянуто деякі з найбільш «показових» методик оцінювання економічної безпеки підприємства, що пропонуються науковцями, в рамках кожного з означених підходів.

До методик в рамках індикаторного підходу І. Отенко [204] відносить методики В. Шлемко та Г. Козаченко [196, 236].

В. Шлемко пропонує проводити узагальнюючу оцінку економічної безпеки підприємства на підставі зіставлення значень індикаторів – граничних (тобто критичних і нормальних) та фактичних. У якості індикаторів рівня економічної безпеки підприємства можуть виступати значення показників, які нормуються на основі фактичних і нормативних значень [236].

При цьому показники, що відповідають максимальному значенню найкращих показників, називаються стимуляторами, а показники, що відповідають мінімальному значенню – дестимуляторами (2.4).

$$x_i = \left(\frac{P_{i\phi}}{P_{in}} \right)^b, \quad (2.4)$$

де P_{in} , $P_{i\phi}$ – відповідно фактичні та нормативні значення досліджуваного показника;

b – показник ступеня (для показників типу «мінімум» дорівнює 1, для показників ступеня «максимум» дорівнює 1).

У якості нормативних показників можуть виступати показники підприємств, які розташовано в певному промисловому регіоні, показники кращих підприємств галузі, показники кращих підприємств країни та показники аналогічних успішних підприємств, потужності яких розташовано за кордоном.

Оцінка рівня економічної безпеки проводиться графічним методом, що дозволяє виділити зону нормального рівня безпеки, зону критичного рівня та передкризову зону. Критичні значення вихідних показників визначаються виходячи з умови мінімально

припустимого рівня безпеки, подолання якого означало б перехід підприємства в економічно небезпечну зону.

Відповідно до фактичних значень показників і величини їхнього відхилення від граничних значень стан підприємства відносно економічної безпеки В. Шлемко [236] характеризує як: 1) нормальний – коли індикатори економічної безпеки підприємства знаходяться у межах граничних значень; 2) передкризовий – коли перевищуються граничні значення хоча б одного з індикаторів; 3) кризовий – коли граничні значення більшості основних індикаторів перевищуються; 4) критичний – коли перевищуються граничні значення всіх показників як основних, так і другорядних.

Основною перевагою розглянутого методичного підходу вважається графічна інтерпретація результатів оцінки та розділення показників на групи стимуляторів та дестимуляторів. Слабкими місцями методики, як в цілому, даного підходу до оцінки економічної безпеки підприємства вважаються необґрунтованість вибору вихідної системи показників та діапазонів нормативних значень.

У працях Г. Козаченко та В. Пономарьова [196] запропоновано використовувати співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства та величини інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, представлено формулою 2.5:

$$P_{ЕБП} = \frac{BI^t}{I_{ЕБП}^t}, \quad (2.5)$$

де BI^t – бруто-інвестиції підприємства в році t , грош. од.;

$I_{ЕБП}^t$ – інвестиції підприємства в році t , необхідні для забезпечення його економічної безпеки, грош. од.

Чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки. Пропонується виділити такі рівні економічної безпеки підприємства: до 0,05 – підтримуючий; 0,06-0,1 – мінімальний; 0,11-0,19 – дуже низький; 0,2-0,29 – низький; 0,3-0,49 – середній; 0,5-0,7 – високий; вище за 0,7 – дуже високий. Вадою методики є детальна градація рівнів економічної безпеки, проте проблемою при проведенні оцінки рівня ЕБП є визначення рівня інвестицій, необхідних для забезпечення економічної безпеки [290].

Слід зазначити, що цю ж розробку Л. Гнилицька [195] виокремлює як окремий прибутково-інвестиційний підхід. По суті ж, це є приклад одноступеневої оцінки ЕБП на основі певного показника.

Ключовою ознакою індикаторного підходу слід визнати саме існування порогових значень часткових або інтегрального показників ЕБП, вектор та ступінь відхилення від яких й визначає рівень ЕБП, та відповідну шкалу градації рівнів ЕБП [290].

Однією з експрес-методик, заснованих на індикаторному підході, є методика авторів А. Ткаченко та О. Резнікова [210], сутність якої полягає у тому, що визначення рівня економічної безпеки підприємства опирається на сектори: виробництво, збут, фінанси та відносини праці. Фактичні значення показників, які включено до цих секторів, порівнюються з нормативними значеннями та на цій основі визначається рівень економічної безпеки

підприємства. Якщо показники, в основному, нижче порогових значень, то рівень економічної безпеки низький, якщо вище – то високий.

Пропонуючи аналогічний метод оцінювання рівня економічної безпеки підприємництва, Т. Гладченко [210], вважає за потрібне долучити необхідність диференціації таких розрахунків з урахуванням галузевої специфіки, форми власності підприємств, тривалості життєвого циклу їх функціонування та розмірів.

На думку Т. Васильців [193] крім цих показників необхідно враховувати регіональну, субрегіональну та територіальну специфіку, оскільки різними є умови функціонування підприємств та рівень сформованості економіко-правового поля їх діяльності.

На засадах індикаторного підходу побудована й методика, запропонована Л. Гнилицькою [195], яку автор відносить до системно-цілового підходу. В ній запропоновано 4 групи показників оцінювання ЕБП, які відзеркалюють стратегічні перспективи забезпечення ЕБП: 1) показники, що характеризують фінансову перспективу; 2) показники, що характеризують перспективу кадрового потенціалу; 3) показники, що характеризують перспективу бізнес-процесів; 4) показники, що характеризують перспективу співпраці з контрагентами.

Для кожного з показників обґрунтовано порогові значення, що визначають певний рівень економічної безпеки. Для визначення відхилень фактичних показників від еталонних пропонується застосовувати метод бальних оцінок. Тоді інтегральний показник ЕБП за кожною групою (перспективою) пропонується визначати як середній бал групи – за моделлю середньої арифметичної простої. Інтегральний показник оцінки ЕБП визначається за моделлю середньої арифметичної зваженої, як сума добутків інтегральних групових показників на їх вагу (коефіцієнт значимості). На всіх етапах визначення рівня ЕБП застосовується єдина шкала: максимальний рівень (80-100 балів); високий рівень (50-79 балів); достатній рівень (20-49 балів); низький рівень (0-19 балів).

Для оцінювання рівня ЕБП бальний метод пропонують використовувати й інші дослідники, зокрема, Ф. Євдокімов, О. Мізіна та О. Бородіна [210]. В основу визначення рівня ЕБП вони покладають граничні величини і їх рейтинг показників та пропонують таку шкалу: перший клас – якщо величина перевищує норматив; другий – якщо величина в межах від нормативного до критичного значення; третій – якщо величина нижче критичного значення.

Отже, *індикаторний підхід* може застосовуватись як для одноступеневої так й для двоступеневої оцінки ЕБП. Він *обов'язково передбачає*: 1) наявність індикаторів або порогових значень обраних часткових або/та інтегрального показника ЕБП; 2) порівняння фактичних показників з пороговими; 3) визначення, як правило, якісного рівня ЕБП за певною шкалою градації [290].

Законою альтернатив при формуванні методик оцінювання ЕБП на засадах індикаторного підходу є: 1) вибір одноступеневого або двоступеневого підходу до оцінки; 2) обґрунтування показника ЕБП – при виборі одноступеневого підходу; 3) виокремлення груп показників – на засадах певних принципів та розуміння змісту ЕБП; 4) вибір показників діяльності підприємства до кожної групи – на засадах певних принципів (фінансові, нефінансові, кількісні, якісні, відповідно до джерел даних, тощо); 5) вибір підходів до формування порогових значень показників та визначення порогових значень (нормативний підхід – відповідно до певних нормативів, бенчмаркетинговий підхід – відповідно до середньогалузевих значень або значень конкурентів, стратегічний підхід – відповідно до стратегічних цілей підприємства тощо); 6) вибір методів порівняння фактичних значень

показників з пороговими (методи статистичних відносних величин, методи бальних оцінок); 7) вибір математичної моделі визначення інтегрального показника ЕБП за кожною групою та в цілому (середня арифметична проста чи зважена, адитивна, тощо); 8) вибір методу та визначення значущості кожного показника в межахгрупи та кожної групи в межах інтегрального показника ЕБП (метод експертних оцінок); 9) вибір методу формування (метод експертних оцінок) та розмірності (дворівнева, триврівнева, чотирирівнева, і т.д.) якісної шкали градації рівня ЕБП та її кількісних меж, що відповідають можливим значенням інтегральних групових показниківЕБП та інтегрального показника ЕБП [290].

Показовою методикою оцінки рівня економічної безпеки підприємства на засадах *ресурсно-функціонального підходу* в його початковому розумінні єметодика С. Покропивного [255], в якій 1) визначено функціональні складові ЕБП; 2) оцінка ЕБП за кожною функціональною складовою здійснюється на засадах порівняння можливої величини збитку підприємства та витрат (ресурсів) на реалізацію заходів пов'язаних з його попередженням.

Так, значення окремих функціональних критеріїв ЕБП визначаються за формулою 2.6:

$$k_i = \frac{CZ_i}{Z_i}, \quad (2.6)$$

де CZ_i – сукупний збиток за і-тим функціональною складовою економічної безпеки, грн;
 Z_i – сумарні витрати на реалізацію заходів щодо попередження збитку за і-тим функціональною складовою економічної безпеки, грн.

Інтегральний показник ЕБП визначається за формулою 2.7:

$$K_{ЕБП} = \sum_{i=1}^n \lambda_i * k_i, \quad (2.7)$$

де λ_i – коефіцієнт, що відображає значущість функціональної складової економічної безпеки;

k_i – величина часткового критерію за і-тою функціональною складовою;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства.

До методик на засадах ресурсно-функціонального підходу відносять [205] й розробку І. Плетникової [256], в якій рівень ЕБП пропонується визначати як функцію багатьох змінних – показників діяльності підприємства, тобто як суму добутків значень локальних функцій залежності рівня ЕБП від значення і-го показника діяльності підприємства на рівень значимості і-го показника, що визначається пропорційно середнім відсоткам відповідної функції при зміні аргументу на 1%. Рівень ЕБП визначається за формулою (2.8):

$$У_{ЕБП} = F(X_1) = a_1f(x_1) + a_2f(x_2) + \dots + a_if(x_i), \quad (2.8)$$

де $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_i)$ – функції залежності рівня економічної безпеки підприємства від відповідних показників діяльності;

$a_1, a_2, \dots, a_i$ – питома вага значущості кожного показника для забезпечення

$$\text{економічної безпеки підприємства, } \sum_{i=1}^n a_i = 1;$$

n – кількість показників складових.

Залежність рівня ЕБП від показника його діяльності визначається у такий спосіб (2.9) і (2.10) [256]:

$$F_1(x_i) = -I + e^{-\lambda(x-x_{кр})}, \quad (2.9)$$

або

$$F_2(x_i) = I - e^{-\lambda(x-x_{кр})}, \quad (2.10)$$

де $F_1(x_i)$ – функція, що описує залежність рівня економічної безпеки від показника діяльності підприємства на інтервалі від 0 до $x_{кр}$;

$F_2(x_i)$ – функція, що описує залежність рівня економічної безпеки від показника діяльності підприємства, коли його значення перевищує $x_{кр}$.

e – основа натурального логарифма, що дорівнює 2,71828;

λ – постійна додатна величина.

Ця методика є наочною ілюстрацією застосування так званого *економіко-математичного підходу* до оцінювання ЕБП на засадах кількісного виміру її рівня [210]. Проте, за своєю суттю вона віддзеркалює варіант вибору математичної моделі визначення інтегрального показника ЕБП.

В подальшому в методиках в рамках ресурсно-функціонального підходу почали виділяти різні комбінації функціональних складових економічної безпеки підприємства, відходячи від концепції ЕБП як захищеності від загроз, на якій гуртувались перші розробки в межах даного підходу. Таким чином, ключові ознаки ресурсно-функціонального підходу стали змінюватись та перетинатись з ознаками інших підходів [290].

Існуючі підходи до визначення складових ЕБП, зокрема за функціональним принципом, детально розглянуті в [210].

Так, до ресурсно-функціонального підходу відносять методику С. Ілляшенко [260], який пропонує проводити оцінку ЕБП на основі синтезу таких функціональних складових, як: фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна.

Фінансову складову пропонується досліджувати на основі оцінки фінансової стійкості та типу фінансової ситуації. Методика визначення типу фінансового стану (фінансової стійкості) підприємства на засадах визначення достатності різних джерел фінансування для покриття запасів та витрат загальновідома в методології фінансового аналізу [375, 376, 400]. Відповідно до типу фінансового стану надається якісна характеристика рівню фінансової безпеки підприємства (табл. 2.28).

Таблиця 2.28 – Визначення рівня фінансової безпеки (джерела: [240, 260])

Тип фінансової стійкості	Тривимірний показник	Джерела, які використовуються для покриття витрат	Стан фінансової безпеки
Абсолютна фінансова стійкість	$S = (1, 1, 1)$	у підприємства для нормального функціонування в наявності достатній обсяг власних оборотних коштів	абсолютний
Нормальна фінансова стійкість	$S = (0, 1, 1)$	підприємству не вистачає власних оборотних коштів та використовується механізм довгострокового кредитування	нормальний
Нестійкий фінансовий стан	$S = (0, 0, 1)$	підприємству не вистачає власних оборотних коштів та використовується механізм короткострокового кредитування)	хиткий
Кризовий фінансовий стан	$S = (0, 0, 0)$	Підприємству не вистачає основних джерел коштів та використовується поточна кредиторська заборгованість для фінансування запасів	кризовий

Аналіз ринкової складової економічної безпеки в цій методиці пропонується визначати на основі оцінки ступеня відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім факторам, що складаються у ринковому середовищі на засадах моделі SWOT-аналізу.

Вплив кожного з факторів на ринкову безпеку підприємства має бути оцінений експертами за допомогою коефіцієнтів впевненості за шкалою від -1 до $+1$. Значення коефіцієнтів висловлюють ступінь впевненості експертів у тому, що вплив окремого чинника збільшує або зменшує ринкову безпеку підприємства. Подано детальну градацію рівнів ринкової безпеки (табл. 2.29).

Таблиця 2.29 – Оцінка рівня ринкової безпеки (джерело: [195, 260])

Значення інтегрального показника I	Характеристика стану ринкової безпеки
$I \leq -0,8$	кризовий стан
$-0,8 \leq I \leq -0,6$	критичний;
$-0,6 \leq I \leq -0,3$	передкризовий
$-0,3 \leq I \leq 0,3$	ситуація невизначеності
$0,3 \leq I \leq 0,6$	нестійкий стан
$0,6 \leq I \leq 0,8$	нормальний рівень
$I \geq 0,8$	абсолютна ринкова безпека

Рівень інтерфейсної складової, тобто надійності контрагентів підприємства за методикою С. Ілляшенко [260] також оцінюють експертним методом за допомогою комплексу критеріїв, таких як імідж, досвід роботи, фінансовий стан, обов'язковість виконання контрактів, тенденції розвитку, економічний потенціал тощо. Оцінки

проставляються за допомогою цифрових відміток (наприклад «1»). Усі виставлені оцінки після проведення комплексного аналізу всіх контрагентів перераховуються у відносні кількісні величини, де відносна оцінка контрагента за певним критерієм становить відношення бальної оцінки контрагента за цим критерієм до максимально можливої оцінки. Сукупна надійність контрагента визначається за моделлю середньозваженої за всіма критеріями оцінки (сума добутків відносної оцінки за кожним критерієм на коефіцієнт значущості цього критерію). Комплексна оцінка надійності всіх контрагентів підприємства розраховується як середньоарифметичну або середньозважену. Залежно від її значення можна виділити такі рівні інтерфейсної безпеки підприємства: 1) абсолютна безпека ($H_{заг} = 1$); 2) нормальна безпека ($0,75 \leq H_{заг} < 1$); 3) нестабільне положення ($0,50 \leq H_{заг} < 0,75$); 4) критичний стан ($0,25 \leq H_{заг} < 0,50$); 5) кризовий стан ($0,00 \leq H_{заг} < 0,25$)

Рівень інтелектуальної складової ЕБП у методиці пропонується визначати за допомогою окремих коефіцієнтів [195, 220, 260]: 1) плінність робітників високої кваліфікації розраховується як відношення кількості робітників, яких було звільнено або які звільнились за власним бажанням до загальної кількості робітників певної кваліфікації; 2) питома вага інженерно-технічних та наукових робітників розраховується як відношення їх кількості до загальної кількості робітників; 3) показник винахідницької (раціоналізаторської) активності визначається як відношення кількості винаходів (раціональних пропозицій, ноу-хау тощо) до кількості робітників або саме до кількості інженерно-технічних робітників; 4) показник освітнього рівня можна розрахувати як відношення кількості осіб, що мають вищу освіту (або спеціальну освіту) відповідно до профілю діяльності підприємства до загальної кількості працівників. Після розрахунку значення всіх наведених показників вони зводяться до інтегрального показника за формулою 2.11:

$$P_i = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i) * B_i, \quad (2.11)$$

де n – кількість показників;

B_i – питома вага i -ого показника;

δ_i – відносна оцінка i -ого показника, яка розраховується як відношення фактичного значення показника до його максимального значення, якщо показник є стимулятором та як обернена величина для показника-дестимулятора.

Висновок про рівень економічної інтелектуальної безпеки можна зробити лише в динамічному аспекті. Частіше всього порівняння показників здійснюються з середнім значенням, якщо вище середнього, то рівень високий, якщо нижче – низький рівень інтелектуальної безпеки підприємства [440].

За такою ж формулою, яка дозволяє врахувати розмежування показників стимуляторів та дестимуляторів, може визначатись [220, 260]: 1) рівень кадрової складової, при цьому авторами використовуються такі показники, як: коефіцієнти загальної плінності кадрів по підприємству, визначення середнього віку працюючих на підприємстві, загального кваліфікаційного рівня, суміщення посад та виконуваних обов'язків [440]; 2) рівень

технологічної безпеки – рівень прогресивності технологій, рівень прогресивності продукції, рівень технологічного потенціалу; 3) визначення правової безпеки передбачає включення показників: співвідношення втрат підприємства внаслідок порушення правових норм та загального розміру втрат, яким юридична служба змогла запобігти; 4) рівень екологічної безпеки – рівень викидів в атмосферу, ґрунти; 5) інформаційної безпеки – коефіцієнт повноти інформації, коефіцієнт точності інформації, коефіцієнт протирічності інформації; 6) силовій безпеки – аналіз імовірності загроз підприємству, тобто фізичного та морального впливу на окремих осіб, особливо керівництво та провідних спеціалістів, несанкціонований доступ на територію підприємства.

Загальний рівень економічної безпеки розраховується як інтегральний показник, який повинен враховувати вагові коефіцієнти, що визначаються за допомогою евристичних методів [260].

Дана розглянута методика є наочним відображенням синтезу декількох вищезначених підходів в процесі оцінювання ЕБП та визначення її рівня. Від ресурсно-функціонального підходу в частині функціонального – декомпозиція ЕБП на складові за функціональною ознакою, в частині ресурсного – ресурсна модель визначення деяких окремих показників (як відношення вигід до затрачених ресурсів). Водночас, в методиці є ознаки індикаторного підходу – порівняння фактичних значень інтерфейсних показників з максимально можливими, визначення типу фінансової стійкості та фінансової безпеки. Визначення рівня ЕБП за функціональними складовими за якісною шкалою є ознакою індикаторного – статичного підходу, а не ресурсно-функціонального, який розглядається як динамічний. Втім, відсутність градації рівня загальної ЕБП – свідчить про необхідність його визначення на засадах порівняння у динаміці або з певними плановими показниками.

На засадах поєднання декількох підходів, але позиціонуючи в межах ресурсно-функціонального, пропонує авторську методику І. Отенко [204, 205]. Так, в частині структуризації рівнів ЕБП в роботі [204] сформовано системи показників для оцінки передумов досягнення певного рівня та поточного рівня ЕБП.

Система показників для оцінки основних передумов досягнення певного рівня ЕБП включає підсистеми показників, що характеризують здатності підприємства до: 1) протистояння загрозам (містить показники структури активів та пасивів підприємства); 2) адаптації (частки основних засобів, виробничих запасів та незавершеного виробництва у вартості активів, показник динаміки фонду заробітної плати); 3) постійного розвитку (коефіцієнти забезпеченості інтелектуальною власністю, покриття капітальних інвестицій, капітального будівництва, інвестицій на будівництво, інформатизації та витрат на інформатизацію, кадрів як підвищили кваліфікацію та освоїли нові професії).

Система показників для оцінки поточного рівня ЕБП містить підсистеми показників, що характеризують результати діяльності підприємства, зокрема: 1) фінансово-економічну стійкість підприємства (коефіцієнти фінансової незалежності, фінансового ризику, ліквідності); 2) стабільність та безперервність виробничої діяльності підприємства (коефіцієнти оборотності активів, показники собівартості, адміністративних, збутових витрат, матеріальних витрат та витрат на оплату праці, коефіцієнти матеріалоемності, енергоемності, фондоозброєності, трудоемності); 3) ефективність використання ресурсів підприємства (показники рентабельності, зношеності та придатності основних засобів та

нематеріальних активів, коефіцієнти плінності кадрів, продуктивності праці, використання фонду робочого часу).

Слід зазначити, що майже всі запропоновані показники є фінансовими та сформованими на даних фінансової звітності підприємства. Водночас, саме такий вибір показників викликає багато питань щодо його обґрунтованості. Так, недоречним є використання в рамках однієї системи показників, що є взаємооберненими – як, наприклад коефіцієнти зносу та придатності основних засобів та нематеріальних активів, а також абсолютних показників (суми витрат, тривалості обороту в днях) та відносних. Водночас, у методиці пропонується система показників для визначення стану техніко-технологічної складової ЕБП, яка містить як техніко-технологічні, так й економічні параметри. Ця система показників, на відміну від попередньої, є специфічною та визначеною для окремого підприємства. Додатково в методиці пропонуються такі групи індикаторів ЕБП: 1) індикатори виробництва; 2) фінансові індикатори; 3) соціальні індикатори.

Без наведення певних порогових значень індикаторів пропонується, відповідно до специфіки підприємства, фактичних і нормативних значень його техніко-економічних показників та величини їх відхилення від бар'єрних (граничних) значень індикаторів стан ЕБП характеризувати як: 1) нормальний, коли індикатори знаходяться у межах граничних значень, а рівень використання наявного потенціалу близький до технічно обґрунтованих нормативів завантаження устаткування і площ; 2) передкризовий, коли переступається бар'єрне значення хоча б одного з індикаторів, а інші наблизилися до деякої межі своїх бар'єрних значень і при цьому не були втрачені технічні і технологічні можливості поліпшення умов і результатів виробництва; 3) кризовий, коли переступаються бар'єрні значення більшості основних (на думку експертів) індикаторів і з'являються ознаки необоротності спаду виробництва і часткової втрати потенціалу унаслідок вичерпання технічного ресурсу обладнання і площ, скорочення персоналу; 4) критичний, коли порушуються всі (або майже всі) бар'єри, що відокремлюють нормальний і кризовий стан розвитку виробництва, а часткова втрата потенціалу стає неминучою і невідворотною.

Отже, проведені дослідження класифікацій підходів та методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки рівня ЕБП дозволяють зробити такі основні висновки:

По-перше: на сучасному етапі розвитку методології оцінювання ЕБП межі між раніше визначеними підходами до формування інструментів оцінювання ЕБП «стерлися», що унеможливує визначення обов'язкових ознак та зони альтернатив до ресурсно-функціонального та інших підходів (крім індикаторного) та *обумовлює доцільність удосконалення класифікації існуючих підходів до оцінювання ЕБП на засадах застосування нових підходів до їх систематизації та визначення критеріїв класифікації.*

По-друге: застосування розглянутих методик є трудомістким та потребує доступу до значного масиву як статистичних, так й внутрішніх даних підприємств (даних управлінського обліку), що майже унеможливує їх використання зовнішніми аналітиками, та *обумовлює обґрунтування підходу до формування методичних засад щодо зовнішнього оцінювання ЕБП [290].*

Як виявилось в ході дослідження класифікація підходів, наведених у працях фахівців, не була заснована на певному одному критерії. Проте, різні підходи можуть бути віднесені до різних завдань (кроків) процедури оцінювання ЕБП, які, на прикладі двоступеневої оцінки, розглянуто на рис. 2.7.

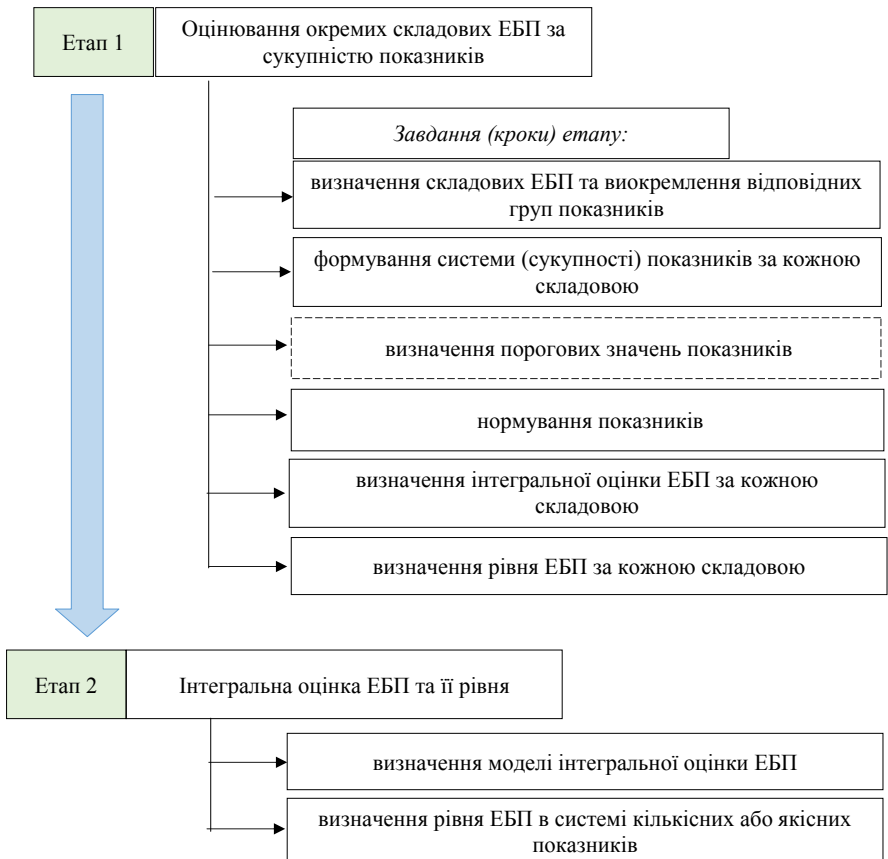

Рисунок 2.7 – Кроки та завдання процедури оцінювання економічної безпеки промислового підприємства при застосуванні двоетапного підходу(власна розробка [290])

Так, *індикаторний підхід* відноситься до кроку оцінки рівня ЕБП, *ресурсно-функціональний* – до кроку декомпозиції ЕБП на окремі складові, *програмно-цільовий* (стратегічний) – до кроку вибору показників оцінки ЕБП та їх порогових значень, *економіко-математичний* – до кроку інтегрального оцінювання ЕБП. Водночас, на кожному кроці оцінювання можливе застосування й альтернативних підходів. Кожний підхід засновується на певних методах та моделях.

Оже, для систематизації та класифікації підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства пропонується застосовувати *ітераційний підхід*, де критерієм класифікації є певний крок (ітерація) процедури її оцінювання та притаманні йому завдання методичного забезпечення.

Підходи, притаманні їм методи та моделі наведено в табл. 2.30.

Таблиця 2.30 – Класифікація підходів до оцінювання економічної безпеки промислового підприємства та його методичного забезпечення за ознакою ітерації (кроку) її оцінювання (власна розробка [290])

Критерій (крок оцінки)	Підходи	Стислий зміст, методи та приклади
1	2	3
Рівень деталізації оцінювання	одноступеневий (інтегральний, експрес-оцінки)	оцінка ЕБП та визначення її рівня за певним інтегральним показником (кількісним або якісним). <i>Методи: економіко-математичні, функціональної залежності</i>
	двоступеневий (декомпозиційний, деталізованої оцінки)	декомпозиція ЕБП на складові, оцінювання ЕБП спочатку за визначеними складовими з наступною інтеграцією отриманих оцінок у інтегральному показнику ЕБП та його рівня. <i>Методи: ієрархії, статистичного, економічного, фінансового аналізу</i>
Визначення рівня ЕБП	пороговий (індикаторний, статичний)	порівняння фактичних (статичних) показників ЕБП (в т.ч. в розрізі складових та показників діяльності) з встановленими пороговими значеннями, вектор та ступінь відхилення від яких визначає рівень ЕБП <i>Метод: нормування, статистичних відносних величин, бальних оцінок</i>
	динамічний	порівняння фактичного значення показника ЕБП (як, правило, інтегрального) з показниками попередніх періодів або стратегічними орієнтирами <i>Метод: статистичних відносних величин, бальних оцінок</i>
Визначення складових ЕБП	функціональний	Декомпозиція ЕБП за функціональною ознакою – функціями забезпечення ЕБП <i>Метод: декомпозиції, ієрархії, аналізу.</i> <i>Типові складові: фінансова, інтелектуально-кадрова, управлінська, техніко-технологічна, інформаційна, політико-правова, екологічна, силова [209, 210, 260, 292]</i>
	ресурсний	Декомпозиція ЕБП за ресурсною ознакою: економічну безпеку слід формувати через виокремлення загроз кожному з видів корпоративних ресурсів підприємства. <i>Метод: декомпозиції, ієрархії, аналізу.</i> <i>Типові складові: безпека капіталу, персоналу, інформації та технології, виробничих фондів, інтелектуальних прав</i>
	ресурсно-функціональний (інвестиційний)	Декомпозиція ЕБП за напрямками витрат ресурсів на забезпечення функціональних складових ЕБП. <i>Метод: декомпозиції, ієрархії, аналізу.</i> <i>Типові складові: див. функціональний підхід</i>
Визначення складових ЕБП	стратегічний	Декомпозиція на засадах теорії системи збалансованих показників [323, 325, 326] Метод: декомпозиції, ієрархії. Типові складові: фінанси, кадри, бізнес-процеси, контрагенти [195, 297]
	системний	Декомпозиція за системною ознакою: підприємство та система його ЕБП розуміється як система елементів, притаманних будь-якій галузі Метод: декомпозиції, ієрархії. Типові складові: технологічна, ресурсна, фінансова, соціальна [210]

Продовження таблиці 2.30

1	2	3
Відбір показників, що характеризують чинники ЕБП, за ознакою виміру	фінансовий	Оцінка на основі фінансових показників (<i>грошовий вимір</i>), показників фінансової звітності та похідних від них коефіцієнтів Методи: фінансового аналізу
	економічний	Оцінка на основі фінансових та нефінансових кількісних показників діяльності та похідних від них коефіцієнтів Методи: економічного аналізу
	комплексний	Оцінка на основі фінансових, нефінансових, кількісних та якісних показників. Методи: економічного аналізу
	альтернативний	Оцінка на основі показників наявності чинників ЕБП, загроз, засобів попередження загроз тощо, що мають альтернативні значення (так чи ні; 0 або 1). Методи: альтернативних ознак, опитування, бінарної оцінки
Формування груп (сукупності) показників	системний	оцінювання за системою (системами) показників Метод: формування системи показників, ієрархічний, логіко-змістовного моделювання, причинно-наслідкових зв'язків Приклади: системи показників за функціональними складовими ЕБП
	факторний	оцінювання за ключовими показниками-чинниками, що мають найбільший вплив на ЕБП Методи: факторного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу Приклади: регресійні моделі оцінки ймовірності банкрутства
	списочний	оцінювання за переліком показників, що характеризують різні аспекти ЕБП, але не мають достатніх ознак системності Методи: евристичні, експертних оцінок, монографічного обстеження, логіко-змістовного моделювання
Визначення порогових значень	нормативний	основою визначення порогових значень є певні нормативи (внутрішні, галузеві, національні тощо) показників діяльності, що характеризують чинники ЕБП Методи: нормативний Приклади: показники ліквідності
	порівняльний (бенчмаркетинговий)	основою визначення порогових значень є певні еталони показників (показники конкурентів, середньогалузеві, середньостатистичні) Методи: бенчмаркінг, порівнянь Приклади: показники частки ринку
	цільовий (програмно-цільовий, стратегічний)	основою визначення порогових значень є цільові орієнтири стратегії розвитку підприємства методи: цілепокладання, евристичні (експертні), прогностичні, стратегічного управління (SMART) прикладі: показники рентабельності
Формування моделі інтегрального показника ЕБП	статистичний	Розрахунок інтегрального показника на засадах моделей статистичного аналізу Методи: статистичних середніх, Приклади: середня статистична проста, середня статистична зважена

Продовження таблиці 2.30

1	2	3
	<i>економіко-математичний</i>	Розрахунок інтегрального показника на засадах моделей економіко-математичного аналізу та моделювання Методи: факторного аналізу, лінійного програмування Приклади: модель лінійної факторної залежності, адитивні моделі
Формування моделі інтегральної оцінки ЕБП	дескриптивний	якісна оцінка за певною шкалою трансформації кількісного значення показника ЕБП в якісний вимір Методи та моделі: дескриптивні, метод шкал Приклад: дескриптивна шкала від найнижчого рівня до найвищого (еталонного) рівня ЕБП
	кількісний	кількісна оцінка в системі реальних чисел в діапазонах: $(-\infty; +\infty)$ або $(-1; +1)$ або $(0; 1)$. методи: абсолютних величин, бінарної оцінки приклади: кількісна шкала
	графічний (графо-аналітичний)	Методи та моделі: матричного аналізу, графічного аналізу Приклади: матричні моделі, тримірна графічна модель, пелюсткова графоаналітична модель
Градація рівня ЕБП	дворівневий	Визначення одного з двох рівнів ЕБП Метод: кластерного аналізу, шкал, альтернативних величин Приклад: безпечний або небезпечний
Градація рівня ЕБП	трирівневий	Визначення одного з трьох рівнів ЕБП Метод: кластерного аналізу, шкал, рейтингової оцінки Приклад: перший рівень – перевищує норматив, другий рівень – в межах від нормативного до критичного значення; третій рівень – нижче критичного значення
	чотирівневий	Визначення одного з чотирьох рівнів ЕБП Метод: кластерного аналізу, шкал, рейтингової оцінки Приклад: нормальний, передкризовий, кризовий, критичний; максимальний, високий, нормальний, низький
	п'ятирівневий	Визначення одного з п'яти рівнів ЕБП Метод: кластерного аналізу, шкал, рейтингової оцінки Приклад: абсолютний, нормальний, нестабільний, критичний, кризовий; дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий
	сьомірівневий	Визначення одного з семи рівнів ЕБП Метод: кластерного аналізу, шкал, рейтингової оцінки Приклад: підтримуючий, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий

Наведена класифікація є універсальною та в подальшому може доповнюватись новими підходами та методами. Проте, будь-яка методика оцінювання ЕБП може ґрунтуватись на виборі певного підходу та методу або ж на їх поєднанні на кожному кроці процедури оцінювання.

Як вже зазначалось, майже жодна з розглянутих вище методик оцінювання не може бути використана в повному обсязі для зовнішньої (незалежної) оцінки ЕБП підприємства, так як потребує доступу до даних управлінського обліку підприємства.

Отже, при дослідженні стану економічної безпеки промислових підприємств у даній роботі з позиції зовнішнього аналітика постає проблема вибору та обґрунтування

відповідних підходів та методів, застосування яких засноване за загальнодоступній інформації щодо діяльності підприємств.

Найбільш доступними для зовнішнього оцінювання рівня економічної безпеки підприємств виявляються методи засновані на фінансовому підході, який передбачає застосування при оцінюванні ЕБП фінансових показників діяльності підприємства (показників у грошовому вимірі), показників фінансової звітності підприємств та похідних від них фінансових коефіцієнтів. Відповідно, основне методичне забезпечення оцінювання ЕБП на засадах фінансового підходу становлять методи фінансового аналізу, а основне інформаційне забезпечення – дані фінансової звітності підприємств.

Цей підхід звичайно застосовується для оцінювання фінансової складової ЕБП при використанні майже будь-якого з декомпозиційних підходів (функціонального, ресурсного, стратегічного, системного) до оцінювання ЕБП. Водночас, дослідження сутності існуючих підходів до декомпозиції ЕБП та визначених на їх засадах її складових [191, 210, 240] дозволяє зробити висновок, що саме фінансова складова (що віддзеркалює фінансові чинники, фінансові ресурси, фінансовий стан та результати діяльності, фінансову перспективу або фінансовий потенціал безпечного розвитку) є ключовою складовою економічної безпеки підприємств. Отже, є підстави застосування існуючих методичних рекомендацій щодо оцінювання фінансової складової ЕБП (фінансової безпеки) до зовнішнього експрес-оцінювання ЕБП промислових підприємств.

Як свідчать дослідження методичних засад оцінювання фінансової безпеки підприємств, наведених в працях [195, 209, 210, 214, 220, 260, 278, 292] фінансовий підхід застосовується у поєднанні: з інтегральним або декомпозиційним підходом до оцінки ЕБП (ознаками декомпозиції фінансової безпеки можуть бути напрями аналізу фінансового стану підприємств – ліквідність, фінансова стійкість, рентабельність тощо), пороговим чи динамічним підходом до визначення рівня ЕБП, статистичним та економіко-математичним підходом до формування моделі інтегральної оцінки ЕБП. Водночас, в межах фінансового підходу в залежності від обраних показників та моделей інтегральної оцінки можна визначити ще низку підходів (рис.2.8).

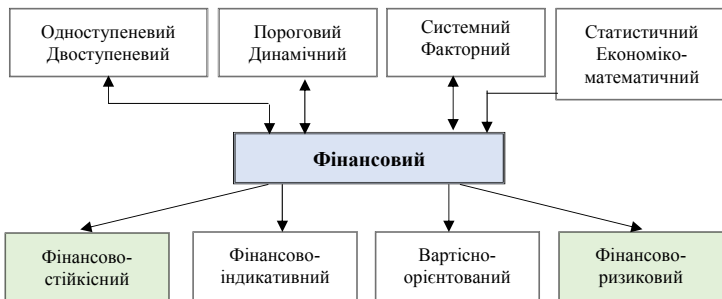

Рисунок 2.8 – Різновиди та методичні форми реалізації фінансового підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства (власна розробка [290])

Фінансово-стійкісний підхід заснований на оцінюванні фінансової безпеки підприємства за типом його фінансової стійкості. Ця методика, давно відома в методології фінансового аналізу, полягає у визначенні одного з чотирьох типів фінансової стійкості

(типу фінансової ситуації) та відповідних рівнів фінансової безпеки на основі визначення абсолютних показників або коефіцієнтів покриття запасів різними джерелами фінансування, основним серед яких є власний оборотний капітал. Вперше – як методика оцінки фінансової безпеки, запропонована С. Ілляшенко [260], та адаптована автором до сучасних форм фінансової звітності вітчизняних промислових підприємств [375, 377].

Вадами підходу є простота застосування та доступність інформаційного забезпечення (дані бухгалтерських балансів підприємств). *Недоліками підходу* є: статичність та ретроспективність, врахування обмеженої кількості чинників фінансової безпеки, які є дуже залежними від галузевої приналежності та масштабу підприємства. Так, розмір запасів (зокрема, запасів у незавершеному виробництві) обумовлюється тривалістю технологічного циклу виробництва, доступ до довгострокових та короткострокових кредитних ресурсів (що визначає проміжні між абсолютним та кризовим рівні фінансової стійкості та фінансової безпеки) обумовлюється масштабом підприємства. Відповідно, малі та середні промислові підприємства звичайно мають або абсолютний рівень фінансової стійкості та безпеки, або ж кризовий [441].

Фінансово-індикативний підхід ґрунтується на поєднанні фінансового, системного (списочного) та індикаторного підходів до оцінки фінансової безпеки на основі сукупності показників фінансового стану, результатів та ефективності діяльності підприємства та їх порівняння з встановленими пороговими значеннями. Приладом такого підходу є методичні рекомендації Л. Гнилицької [195] (табл. 2.31).

Таблиця 2.31 – Визначення рівня фінансової безпеки підприємства за комплексом фінансових показників(джерело[195])

Найменування показника	Високий рівень ФБП	Середній рівень ФБП	Низький рівень ФБП
Коефіцієнт фінансової незалежності	>0,5	0,3-0,5	<0,3
Доля позикових коштів в загальній сумі джерел	0,5	0,5-0,7	>0,7
Коефіцієнт фінансового важеля	1,0	1,0-2,3	>2,3
Коефіцієнт поточної ліквідності	>2,0	1,0-2,0	<1,0
Коефіцієнт швидкої ліквідності	>0,8	0,4-0,8	<0,4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,1-0,2	<0,1
Рентабельність всіх активів	>0,1	0,05-0,1	<0,05
Рентабельність власного капіталу	>0,15	0,1-0,15	<0,1
Коефіцієнт оборотності сукупних активів	>1,6	1,0-1,6	<1,0

Вадами підходу, як й у попередньому випадку, є загальна доступність інформаційного забезпечення та уніфікованість логічних моделей розрахунку запропонованих показників. *Недоліками підходу* є статичність та ретроспективність, залежність порогових значень від специфіки діяльності підприємства (так, підприємство з високими темпами оборотності, які також залежать від специфіки технологічного процесу, може дозволити собі більш низькі нормативи поточної ліквідності та рентабельності). *Недоліками наведеної методики* є: дублювання одних й тих самих чинників впливу на фінансову безпеку (структури капіталу) у декількох показниках, відсутність рекомендацій щодо інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки та вагових коефіцієнтів кожного факторного показника інтегральної моделі [440].

Вартісний (вартісно-орієнтований) підхід ґрунтується на вартісно-орієнтованому підході до управління підприємством та передбачає оцінювання ЕБП з позиції вартості підприємства на засадах сукупності показників вартості та похідних від них коефіцієнтів.

Саме такий підхід обґрунтовує С. Міщенко [210], пропонуючи оцінювати інтегральний показник ЕБП з позиції ринкової вартості та економічної захищеності його капіталу у такий спосіб:

$$V_{\Pi} = V_{\text{бал}} \times K_1 \times K_2 \times K_3 \times K_4, \quad (2.12)$$

де V_{Π} – розрахункова вартість підприємства, яка має забезпечити економічну захищеність його капіталу, грн;

$V_{\text{бал}}$ – скоригована вартість майна підприємства (середньорічна), грн;

K_1 – темпи зміни чистих активів;

K_2, K_3, K_4 – темп зміни рівня відповідно: капіталізації прибутку (чистий прибуток або прибуток до оподаткування, або грошовий потік), спрямований на розвиток підприємства за рахунок інвестиційної діяльності; ризику функціонування підприємства; показника ліквідності балансу.

Заслуговує на увагу підхід, запропонований С. Філіпповою, С. Нізяєвою [209]. *Вадами підходу* є врахування зв'язку економічної безпеки та ринкової вартості підприємства, як однієї з ключових фінансових орієнтирів сучасної концепції управління (на відміну від попередньої, де орієнтиром виступав прибуток підприємства). *Недоліками підходу* є недоступність відкритої інформації щодо ринкової вартості підприємств, що не є публічними акціонерними товариствами [210].

Загальним недоліком всіх розглянутих підходів є їх статичність та ретроспективність. Водночас, вважається що *управління економічною безпекою та відповідно його аналітичне забезпечення має бути превентивним та антисипативним*. Цей недолік певною мірою нівелюється при застосуванні фінансово-ризикового підходу [441].

Фінансово-ризиковий підхід заснований на оцінюванні фінансової та економічної безпеки на засадах визначення рівня інтегрального показника фінансового ризику підприємства, до якого в методології фінансового та економічного аналізу звичайно відносять показник імовірності банкрутства [195, 210, 220, 240, 292, 376, 402, 407, 441].

Імовірність банкрутства – одна з оцінних характеристик поточного фінансового стану й перспектив підприємства, що дозволяє визначити чи відноситься дане підприємство до потенційних банкрутів або ні. Тому існуючі моделі діагностики та прогнозування банкрутства можуть застосовуватись для інтегральної оцінки фінансової безпеки [210, 441]. Логіка такого оцінювання заснована на тому, що якісно характеристики ймовірності банкрутства та економічної безпеки підприємства є оберненими: чим вища ймовірність банкрутства підприємства, тим нижчий рівень його економічної (як найменш, фінансової) безпеки, та навпаки [441]. Заснування існуючих моделей прогнозування банкрутства та відповідних моделей визначення рівня фінансової (економічної) безпеки на економіко-математичному підході нівелює недоліки певної необґрунтованості вибору показників та їх порогових значень, притаманних іншим розглянутим підходам.

Завдяки своїй розробленості, інформаційній забезпеченості та практичній апробованості застосування таких моделей позбавлене вище згаданих недоліків та труднощів

оцінювання економічної безпеки підприємства за фінансово-індикативним та вартісно-орієнтованим підходами.

Серед найбільш відомих моделей прогнозування банкрутства є такі: модель Бівера, модель Альтмана, модель Ліса, модель Спрингейта, модель Таффлера, R-модель прогнозу ризику банкрутства, універсальна дискримінантна функція [195, 376, 377, 402, 441].

Нижче розглянуто методичні рекомендації щодо застосування означених моделей для зовнішнього експрес-оцінювання рівня економічної безпеки підприємств. Логічні моделі розрахунку факторних фінансових коефіцієнтів адаптовані автором до змісту фінансової звітності вітчизняних підприємств [210, 376, 441].

Формула Z-рахунку Альтмана для підприємств, акції яких не котируються на біржі, була розроблена в 1983 році, та має вигляд:

$$Z = 0,717x_1 + 0,847x_2 + 3,107x_3 + 0,42x_4 + 0,995x_5, \quad (2.13)$$

де x_1 – відношення власного обігового капіталу до суми активів або частка власних обігових коштів в активах (BOK/CA);

x_2 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів або рентабельність активів, розрахована з використанням величини нерозподіленому прибутку ($\Pi_{нераспр}/CA$);

x_3 – відношення прибутку від операційної діяльності до суми активів ($\Pi_{од}/CA$);

x_4 – відношення балансової вартості акцій до суми зобов'язань або відношення власного капіталу до суми позикового капіталу ($BK/ПК$);

x_5 – відношення чистого виторгу від реалізації до суми активів (валюти балансу) підприємства ($ЧВР/CA$).

Проводячи оцінку ймовірності банкрутства за допомогою коефіцієнта Альтмана слід урахувати, що в зарубіжних країнах і в Україні існують різні критерії визнання підприємств банкрутами. Проте, метою застосування даної моделі є не скільки прогнозування банкрутства, як юридичного явища, скільки визначення рівня фінансової небезпеки підприємства.

Відповідно до моделі Альтмана, ступінь імовірності банкрутства та відповідний рівень фінансової безпеки визначається за наступною шкалою, що представлена у табл. 2.32.

Таблиця 2.32 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Z-рахунку Альтмана ([210, 441])

Значення коефіцієнта Альтмана	Імовірність банкрутства	Рівень економічної безпеки
менше 1,2	Дуже висока	Дуже низький
від 1,21 до 2,04	Висока/Середня	Низький
від 2,05 до 2,9	Середня/Можлива	Середній
більше 2,9	Низька/Дуже низька	Дуже високий

Дж. Таффлер і Г. Тішоу запропонували в 1977 року чотирифакторну прогнозну модель, використавши такий підхід:

$$Z = 0,53A + 0,13B + 0,18C + 0,16D, \quad (2.14)$$

- де A – Операційний прибуток / Короткострокові зобов'язання ($P_{\text{опер}}/KЗ$);
 B – Оборотні активи / Загальна сума зобов'язань ($KЗ/33$);
 C – Короткострокові зобов'язання / Загальна вартість активів ($KЗ/\overline{CA}$);
 D – Виручка від реалізації / Загальна вартість активів ($ЧВР/\overline{CA}$).

Імовірність банкрутства та рівень фінансової безпеки підприємства відповідно до моделі Дж. Таффлера і Г. Тішоу визначається за критеріями наведеними у табл. 2.33.

Таблиця 2.33 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Дж. Таффлер і Г. Тішоу ([210,441])

Значення Z	Імовірність банкрутства, %	Рівень економічної безпеки
Менше 0,3	Максимальна (90-100%)	Дуже низький
Більше 0,3	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий

Недоліком моделі є відсутність проміжних рівнів економічної безпеки, незрозумілість градації рівнів ймовірності банкрутства (значення = 0,3 містить від 10 до 90% ймовірності банкрутства).

Модель Спрінгейта побудована на підставі дослідження впливу фінансових показників і має наступний вигляд [402]:

$$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D, \quad (2.15)$$

- де A – відношення робочого капіталу до загальної вартості активів ($CK/\overline{CA}$);
 B – відношення прибутку до загальної вартості активів ($CK/\overline{CA}$);
 C – відношення прибутку до суми поточних зобов'язань ($ЧП/ПЗ$);
 D – відношення обсягу продажу до вартості активів ($ЧВР/\overline{CA}$)

Імовірність банкрутства та рівень економічної безпеки підприємства відповідно до моделі Спрінгейта визначається за критеріями наведеним у табл. 2.34.

Таблиця 2.34 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Спрінгейта ([210, 441])

Значення Z	Імовірність банкрутства, %	Рівень економічної безпеки
Менше 0,862	Висока (90-100%)	Низький
Більше 0,862	Низька (15–20%)	Високий

Модель має ті ж недоліки, що й попередня – відсутність проміжних рівнів економічної безпеки.

Модель Романа Ліса для оцінки фінансового стану була створена у 1972 р. Він отримав таку формулу для підприємств Великобританії:

$$Z = 0,06x_1 + 0,092x_2 + 0,087x_3 + 0,001x_4, \quad (2.16)$$

де x_1 – обіговий капітал / сума активів ($\overline{BOK}/\overline{CA}$);
 x_2 – операційний прибуток / сума активів ($\Pi_{oper}/\overline{CA}$);
 x_3 – нерозподілений прибуток / сума активів ($\overline{НП}/\overline{CA}$);
 x_4 – власний капітал / позиковий капітал ($\overline{CK}/\overline{PK}$).

Імовірність банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства відповідно до моделі Р.Ліса визначається за критеріями наведеним у табл. 2.35.

Таблиця 2.35 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі Ліса ([210,441])

Значення Z	Імовірність банкрутства, %	Рівень економічної безпеки
Менше 0,037	Висока (90-100%)	Низький
Більше 0,037	Низька (15–20%)	Високий

Найбільш розповсюдженою з вищенаведених моделей у практиці економічної діагностики вітчизняних підприємств досі залишається модель Альтмана. Вона, є найбільш придатною серед «західних» моделей для оцінювання економічної безпеки, так як на відміну від інших надає більш деталізовану шкалу визначення її рівня.

Проте, зарубіжні моделі, розраховані за даними зарубіжних підприємств в інших ринкових та економічних умовах, можуть у підсумку давати не достатньо об'єктивну оцінку стосовно підприємств вітчизняних. Тому доцільним та необхідним стає застосування аналогічних моделей, розроблених для умов перехідної вітчизняної економіки.

Одним з аналогів традиційної моделі Альтмана, адаптованої до умов перехідної економіки, є модель R, запропонована російськими вченими й розроблена на основі даних російських компаній [400]. Модель R має вигляд:

$$R = 0,38k_1 + k_2 + 0,054k_3 + 0,63k_4, \quad (2.17)$$

де k_1 – частка власного обігового капіталу в активах ($\overline{BOK}/\overline{CA}$);
 k_2 – відношення чистого прибутку до величини власного капіталу, тобто рентабельність власного капіталу ($\overline{ЧП}/\overline{BK}$);
 k_3 – відношення чистого виторгу від реалізації до сукупних активів, тобто коефіцієнт оборотності сукупних активів ($\overline{ЧВР}/\overline{CA}$);
 k_4 – відношення чистого прибутку до сукупних витрат, тобто коефіцієнт рентабельності сукупних витрат діяльності ($\overline{ЧП}/\overline{Cв}$).

Імовірність банкрутства та рівень економічної безпеки підприємства відповідно до моделі R визначається за шкалою, наведеною у табл. 2.36.

Таблиця 2.36 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою моделі R ([210, 376, 441])

Значення R	Імовірність банкрутства, %	Рівень економічної безпеки
Менше 0	Максимальна (90-100%)	Дуже низький
0 – 0,18	Висока (60-80%)	Низький
0,18 – 0,32	Середня (35-50%)	Середній
0,32 – 0,42	Низька (15–20%)	Високий
Більше 0,42	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий

Як видно з моделі максимальним рівнем імовірності банкрутства та мінімальним рівнем економічної безпеки характеризуються підприємства, які не мають власного обігового капіталу або одержують чисті збитки за результатами діяльності, що надає інтегральній оцінці R негативне значення.

Для вітчизняних підприємств розроблена універсальна дискримінантна модель із шістьма змінними, визначена на основі аналізу фінансових показників 850 підприємств усіх видів економічної діяльності [195,402]:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6, \quad (2.18)$$

де x_1 – відношення чистого грошового потоку до зобов'язань ($\overline{ЧГП}/\overline{ПЗ}$);

x_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань ($\overline{ВБ}/\overline{ПЗ}$);

x_3 – відношення чистого прибутку до валюти балансу ($\overline{ЧП}/\overline{ВБ}$);

x_4 – частина чистого прибутку у виторзі від реалізації ($\overline{ЧП}/\overline{ЧВР}$);

x_5 – відношення запасів до виторгу від реалізації ($\overline{З}/\overline{ЧВР}$);

x_6 – частка виторгу від реалізації у валюті балансу ($\overline{ЧВР}/\overline{ВБ}$).

Для наведеної дискримінантної моделі пропонується такий «ключ інтерпретації» значень інтегрального показника, що визначає рівень імовірності банкрутства та економічної безпеки (табл. 2.37).

Таблиця 2.37 – Оцінка ймовірності банкрутства та рівня економічної безпеки підприємства за допомогою узагальненої дискримінантної моделі ([210, 441])

Значення Z	Імовірність банкрутства, %	Рівень економічної безпеки
$Z > 2$	Мінімальна (до 10%)	Дуже високий
$1 < Z < 2$	Середня (35-50%)	Середній
$0 < Z < 1$	Висока (60-80%)	Низький
$Z < 0$	Максимальна (90-100%)	Дуже низький

Використання цієї моделі дає змогу з високим рівнем імовірності спрогнозувати майбутній фінансовий стан підприємства, а отже, оцінити рівень його економічної безпеки.

Дослідження наведених моделей також дозволяє визначити ключові фінансові індикатори, що впливають на ймовірність банкрутства та рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

В наступній табл. 2.38 наведено результати ранжування фінансових індикаторів, що використовуються в розглянутих моделях, за ваговим коефіцієнтом та, відповідно, ступенем впливу на фінансово-економічну безпеку промислового підприємства.

Розглянуті регресійні моделі діагностики банкрутства містять показники, які віддзеркалюють всі ключові складові фінансової безпеки: показники ліквідності (частка власного оборотного капіталу у майні, частка поточних активів у майні, відношення чистого грошового потоку до позикового капіталу), показники фінансової стійкості (фінансового левереджу у різних модифікаціях), показники оборотності активів, показники рентабельності (власного та сукупного капіталу за чистим прибутком та прибутком операційної діяльності, загальної рентабельності діяльності за витратами та виручкою).

Таблиця 2.38 – Ранжування фінансових показників, що використовуються в базових моделях прогнозування банкрутства, за ступенем впливу на рівень економічної безпеки підприємства (авторська розробка [210])

Модель	Універсальна дискримінантна модель	Модель Альтмана	Модель Лісе	R-модель
Ранг				
1	2	3	4	5
1	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Рентабельність активів по прибутку від операційної діяльності: $\frac{ФР_{од}}{СА}$	Рентабельність активів по прибутку від операційної діяльності: $\frac{ФР_{од}}{СА}$	Рентабельність власного капіталу: $\frac{ЧП}{СК}$
2	Рентабельність діяльності за виручкою: $\frac{ЧП}{ЧВР}$	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$	Частка поточних активів у майні $\frac{ПА}{СА}$	Загальна рентабельність витрат діяльності $\frac{ЧВР}{Витрати}$
3	Відношення чистого грошового потоку до позикового капіталу $\frac{ЧГП}{ПК}$	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком: $\frac{ЧП}{СА}$	Доля власного оборотного капіталу в структурі фінансування: $\frac{ВОК}{СА}$
4	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів (обернений показник): $\frac{ВЗ}{ЧВР}$	Доля власного оборотного капіталу в структурі фінансування: $\frac{ВОК}{СА}$	Відношення власного та позикового капіталу: $\frac{ВК}{ЗК}$	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$

Продовження таблиці 2.38

1	2	3	4	5
5	Оборотність сукупних активів: $\frac{ЧВР}{СА}$	Відношення власного та позикового капіталу: $\frac{ВК}{ЗК}$	–	–
6	Доля позикового капіталу в структурі коштів підприємства $\frac{ЗК}{ВБ}$	–	–	–

Структура розглянутих моделей з точки зору ваги в них показників, що відображають різні складові фінансової безпеки підприємства наведена в табл. 2.39, як видно найбільшу вагу у всіх моделях мають показники рентабельності. *Ті ж самі показники, як чинники ймовірності банкрутства, віддзеркалюють відповідні фінансові ризики підприємства: ризик ліквідності, ризик фінансової залежності, ризик падіння прибутковості тощо.*

Таблиця 2.39 – Структура моделей прогнозування банкрутства за вагою фінансових показників, що відображають складові фінансової безпеки

Модель	Універсальна дискримінантна модель	Модель Альтмана	Модель Лісе	R-модель
Складова				
Ліквідність	33,2%	20%	25%	25%
Структура капіталу	16,6%	20%	25%	-
Оборотність	16,6%	20%	-	25%
Рентабельність	33,2%	40%	50%	50%

Отже, значна частина інформації щодо ризиків, зокрема фінансових, розкривається у окремих показниках фінансової звітності, аналітичне читання якої та застосування методів аналізу дозволяє визначити їх прояв у зміні фінансового стану та ефективності діяльності підприємства, як ключових ознак його економічної безпеки. Форми фінансової звітності для обізнаних користувачів є певною картою ризиків, яка містить інформацію про наслідки ризиків, що мали місце у звітному періоді і не виключено, що можуть проявитися в майбутньому. Особливо корисною така інформація є при оцінці ближнього кола зовнішнього оточення підприємства стосовно здійснення тих чи інших трансакцій з ними. Віддзеркалення ризиків у фінансовій звітності підприємства наведено в Додатку Д.

Слід зазначити, що жодну з вищерозглянутих моделей прогнозування банкрутства не можна вважати досконалою, тому оцінювати рівень економічної безпеки підприємства доцільно на основі декількох альтернативних моделей, доповнюючи таку оцінку дослідженням ключових ризиків, віддзеркалених у фінансовій звітності.

Проведені дослідження підсумовують такі висновки та результати.

Обґрунтовано доцільність та визначено концептуальні засади аналітичних досліджень стану та розвитку внутрішнього середовища промислового підприємства на засадах фінансового підходу, який наближує результати аналітичних досліджень, як підґрунтя прийняття управлінських рішень, до рівня безпосереднього управління

ключовими цільовими орієнтирами інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства, забезпечуючи їх порівнянність у часі та просторі.

Методологічні засади *аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства удосконалено в частині* методів та моделей аналітичних досліджень на засадах *фінансового підходу* за рахунок: відокремлення методів фінансового аналізу та аналізу фінансової звітності; систематизації методів, моделей та прийомів аналітичних досліджень; уточнення класифікації видів аналітичних досліджень; розроблення типової процедури та механізму аналітичних досліджень; систематизації, удосконалення в частині розрахункових моделей, та доповнення – в частині систем показників аналізування розвитку, ефективності, інвестиційної діяльності, грошових потоків, інструментів аналітичних досліджень промислових підприємств, зокрема суб'єктів малого підприємництва; систематизації показників-індикаторів ознак інноваційності розвитку промислових підприємств; розроблення практичних рекомендацій щодо аналізування та оцінювання внутрішнього середовища промислового підприємства на засадах запропонованого аналітичного інструментарію.

Методичні підходи аналізування інноваційного розвитку промислових підприємств, та їх класифікаційні засади, *удосконалено* за рахунок уточнення *класифікації показників-індикаторів інноваційного розвитку* за ознаками: складової інноваційного розвитку; рівня деталізації аналізу інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу; об'єктів аналізування інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу; рівня доступності застосування показників на засадах фінансового підходу в залежності від їх характеру та джерел первісної інформації.

Обґрунтовано систему показників аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства, що на відміну від існуючих: містить показники та індикатори (вектор зміни показників) економічного розвитку підприємства та ознак його інноваційності; ґрунтується на фінансовому підході та фінансовій звітності, та, отже є повністю інформаційно-забезпеченою.

Систематизовано методичні підходи та методи оцінювання економічної безпеки підприємства та вперше *запропоновано їх класифікацію* на засадах *ітераційного підходу*, за якого класифікаційними ознаками є кроки (ітерації) визначеної процедури оцінювання економічної безпеки та відповідні їм завдання формування та застосування аналітичних інструментів.

На засадах уточнення змісту фінансового підходу до оцінки ЕБП *вперше класифіковано* та надано характеристику його різновидам (методичним формам), до яких віднесено: фінансово-стійкісний, фінансово-індикативний, вартісно-орієнтований та фінансово-ризиковий підходи.

Методологічні засади оцінювання стану ЕБП *розвинуто* в частині фінансово-ризикового підходу, що ґрунтується на застосуванні при інтегральній оцінці декількох альтернативних моделей прогнозування ймовірності банкрутства, що були адаптовані до оцінки ЕБП за даними фінансової звітності вітчизняних промислових підприємств; ранжуванні фінансових показників на засадах існуючих моделей за рівнем їх впливовості на стан економічної безпеки підприємства у фінансовому вимірі, що визначає ключові фінансові ризики та відповідні орієнтири управління економічною безпекою інноваційного розвитку промислового підприємства.

В другому розділі досліджено методологію комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, визначено його сутність, завдання та методи; обґрунтовано методологічні засади аналізування зовнішнього та внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства з урахуванням чинника економічної безпеки.

1. *Визначено сутність комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства промислового підприємства – безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком (БОУРПП)*, як окремого виду управлінської діяльності в межах системи управління інноваційним розвитком, що спрямоване на забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку, ключові особливості якого розкрито у сукупності запропонованих положень.

2. Уточнено зміст інноваційних ризиків та *розроблено класифікацію інноваційних загроз та ризиків* промислового підприємства, яка на відміну від існуючих, містить не тільки ризики інноваційної діяльності, пов'язані з ймовірністю її неефективності на різних етапах інноваційного розвитку – процесу, але й загрози та ризики інноваційного розвитку, що виникають в разі успішності інноваційної діяльності (внаслідок інноваційного розвитку – результату) та спричинюються обуренням зовнішнього середовища у відповідь на економічне зростання підприємства.

3. *Обґрунтовано методичний підхід* до аналізування зовнішніх умов інноваційного розвитку промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки, який містить: 1) визначення середовищ ближнього та дальнього кола зовнішнього впливу на інноваційний розвиток промислового підприємства; 2) систему чинників зовнішнього середовища інноваційного розвитку промислових підприємств в розрізі макро та мезооточення, що найбільшим чином віддзеркалюють економічний розвиток, ознаки його інноваційності та безпечності, їх індикаторів та методів аналітичних досліджень; 3) класифікацію видів економічної діяльності в секторі промислового виробництва за технологічними укладами, що дозволяє визначати параметри ознак економічного розвитку, його інноваційності та безпечності за кластерами технологічних укладів; 4) систему показників діяльності промислових підприємств, що є водночас ознаками їх інноваційного розвитку та чинниками економічної безпеки.

4. *Визначено концептуальні засади* аналітичних досліджень стану та розвитку внутрішнього середовища промислового підприємства *на основі фінансового підходу*, який визначено як такий, що передбачає використання лише фінансових показників (у грошовому вимірі) та похідних від них відносних величин при формуванні інструментів аналітичних досліджень.

5. *Методологічні засади* аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства *удосконалено в частині* методів та моделей аналітичних досліджень на засадах *фінансового підходу*, практичних рекомендацій щодо аналізування та оцінювання внутрішнього середовища промислового підприємства на засадах запропонованого аналітичного інструментарію.

6. *Методичні підходи* аналізування інноваційного розвитку промислових підприємств *розвинуто* за рахунок *удосконалення класифікації* показників-індикаторів інноваційного розвитку за новітніми ознаками: складових інноваційного розвитку; рівня

деталізації аналізу; об'єктів аналізування; рівня застосовуваності показників на засадах фінансового підходу в залежності від їх характеру та джерел первісної інформації.

7. *Обґрунтовано систему показників аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства, що на відміну від існуючих: містить показники та індикатори економічного розвитку підприємства та ознак його інноваційності; ґрунтується на фінансовому підході та фінансовій звітності, та, отже є повністю інформаційно-забезпеченою з позиції як внутрішніх так й зовнішніх аналітиків.*

8. *На засадах уточнення змістовності процесу оцінювання економічної безпеки промислового підприємства, систематизовано методичні підходи та методи оцінювання економічної безпеки підприємства та вперше запропоновано їх класифікацію на засадах ітераційного підходу, за якого класифікаційними ознаками є кроки визначеної процедури оцінювання економічної безпеки та відповідні їм завдання формування та застосування аналітичних інструментів (методів та моделей виміру, аналізу та оцінки).*

9. *На засадах уточнення змісту фінансового підходу до оцінки ЕБП, за ознакою об'єктів економічної безпеки та застосовуваних методів та моделей оцінки вперше класифіковано та надано характеристику його різновидам (методичним формам), до яких віднесено: фінансово-стійкісний, фінансово-індикативний, вартісно-орієнтований та фінансово-ризиковий підходи.*

10. *Методологічні засади оцінювання економічної безпеки підприємств, що обрали інноваційний шлях розвитку, розвинуто в частині фінансово-ризикового підходу, за рахунок: обґрунтування застосування при інтегральній оцінці декількох альтернативних моделей прогнозування ймовірності банкрутства, що були адаптовані до оцінки ЕБП за даними фінансової звітності вітчизняних промислових підприємств; ранжування фінансових показників на засадах існуючих моделей за рівнем їх впливовості на стан економічної безпеки підприємства у фінансовому вимірі, що визначає ключові фінансові ризики та відповідні орієнтири управління економічною безпекою інноваційного розвитку промислового підприємства.*

Результати апробації запропонованих методичних підходів, методів та моделей аналітичних досліджень зовнішнього та внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства з урахуванням чинника економічної безпеки наведено в наступному розділі монографії.

3 АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩА ТА ПЕРЕДУМОВ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1 Аналіз зовнішніх умов інноваційного розвитку вітчизняного промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки

Як було визначено в п. 2.1., вагомим чинником зовнішнього середовища, що закладає регуляторні важелі сприяння розвитку інноваційних процесів підприємств, або ж, навпаки, вказує на чинники, що ці процеси гальмують, є нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності та розвитку в країні. Його дослідження дозволяє визначити пріоритети державного управління та регулювання в сфері розвитку національної економіки (зокрема, пріоритети інноваційного розвитку) та забезпечення економічної безпеки країни.

Так, про вибір Україною інноваційної моделі розвитку свідчать численні документи, затверджені на рівні Президента, Верховної Ради та КМУ протягом років незалежності, зокрема: 1) Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [442], з підписанням якої у 1998 році Україна обрала курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю; 2) Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999) [443], в якій визначені окремі напрями та складові інноваційної моделі економічного розвитку України; 3) Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2001) [444], що визначає правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні; 4) Закон України «Про інноваційну діяльність» (2002) [66], що визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом; 5) Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки (2004, втратила чинність в 2015) [445], схвалена з метою реалізації стратегічних пріоритетів економічного та соціального розвитку України щодо забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальної переорієнтації економічної політики, створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі; 6) Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки» (2008) [446], спрямована на створення у 2009-2013 роках в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки; 7) Концепція розвитку національної інноваційної системи (2009) [447], яка визначає основні засади формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки; 8) «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2010) [448], прийнята з метою створення в країні організаційних, економічних та інших умов для підвищення ефективності інноваційної діяльності організацій та розвитку національної інноваційної інфраструктури; 9) Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2012) [449], метою якого є забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; 10) Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [450], що визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та

індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України, та спрямована на впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

З точки зору задекларованих намірів та пріоритетів розвитку, аналіз означених нормативних документів свідчить про формування сприятливого нормативно-правового кола здійснення інноваційної діяльності та процесів, спрямованих на інноваційний розвиток суб'єктів національної економіки.

Так, підтверджуючи раніше задекларований рух України в напрямку інтеграції до ЄС на засадах впровадження інноваційної моделі розвитку економіки, «Стратегія сталого розвитку» визначає декілька векторів руху країни, серед яких ключовими є вектор розвитку та вектор безпеки. Поєднання цих векторів у Стратегії розвитку країни вперше декларує нарізку необхідність комплексного управління економічним розвитком та безпекою на рівні держави. Реалізація «Стратегії сталого розвитку» передбачає досягнення 25 ключових показників, серед яких, зокрема: значне підвищення позицій України у міжнародних рейтингах (рейтинг Світового банку «Doing Business», кредитному рейтингу рейтингового агентства Standard and poors, рейтингу за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього Економічного Форуму), підвищення ВВП у розрахунку на одну особу до 16 тис. доларів США, підвищення чистих надходжень прямих іноземних інвестицій за період 2015-2020 до 40 млрд. доларів США.

І хоча безпосередніх індикаторів інноваційної діяльності та інноваційного розвитку країни в запропонованому Стратегією переліку немає, зрозуміло, що в сучасних умовах інноваційної та знаннєвої економіки, зростання конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості країни, як й її валового внутрішнього продукту, можливо лише за умов активізації інноваційного чинника економічного зростання.

Втім, аналіз сучасного стану вітчизняної економіки за ключовими індикаторами свідчить про значний розрив між сучасністю та стратегічними цілями.

У рейтингу «Індексу глобальної конкурентоспроможності 2014-2015» Україна знаходиться на 76 місці (в 2013-2014 році посідала 84 місце) з 144 досліджуваних країн [365, 451]. У рейтингу Світового банку «Doing Business – 2015» Україна посідає 96 місце з 189 досліджуваних країн, порівняно з 112 місцем у рейтингу «Doing Business – 2014» [452]. У рейтингу за Глобальним індексом інновацій Всесвітньої організації інтелектуальної власності динаміка України серед 143 досліджуваних країн виглядає так: у 2012 р. вона займала 63-є місце й була між Македонією і Індією; у 2013 р. – 71-е місце – між Тунісом та Монголією; у 2014 р. – 63-є місце – між Бахрейном і Йорданією [366].

Очікуваний розмір ВВП на душу населення, за даними [453] у 2015 році складатиме 8 430 дол. США, а, отже, темпи зростання ВВП у найближчі 5 років мають складати близько 20% щорічно.

Втім, за даними Держкомстату України та НБУ [338] падіння фізичного обсягу ВВП за даними 2014 року склало 6,8%, та у 2015 році ця тенденція продовжується: в I кварталі 2015 падіння склало 17,2% порівняно з аналогічним періодом 2014 року (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції).

Обсяги промислового виробництва в 2014 році також суттєво скоротилися, а за певними видами виробництва промислової продукції – скоротилися критично, що безперечно впливатиме на зниження потенціалу економічного зростання країни у майбутньому.

Звісно, події 2014 року негативно віддзеркалились на всіх макроекономічних показниках. Тому, в подальшому вважаємо за доцільне дослідження динаміки ключових індикаторів економічного зростання у 2013-2014 роках та їх впливу на зміну більш тривалого

тренду розвитку 2004-2014 років, на початку якого (в 2004 році) спостерігались найвищі темпи зростання ВВП та обсягів промислового підприємства.

В табл. 3.1. наведено розрахунки ланцюгових та базисних індексів ВВП та обсягів промислового виробництва, результати яких дозволяють зробити такі висновки.

Найбільші темпи зростання ВВП спостерігалися в 2004, 2006 та 2007 роках, найбільше падіння спостерігалось у 2009 році, у період з 2010 по 2015 найбільші темпи зростання у 2011 році, в 2012 уповільнення зростання, в 2013 – відсутність будь-якої динаміки та втрата 6,8% ВВП за підсумками 2014 року. Проте, дякуючи досить високим темпам зростання ВВП у «кращі роки» в цілому за 10 років його динаміка залишилась позитивною, та склала 106,8%.

Гірша ситуація спостерігається у промисловому секторі, який за методологією статистичних досліджень з 2010 року представлено трьома підсекторами: 1) добувна промисловість та розроблення кар'єрів; 2) переробна промисловість; 3) постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Найбільші темпи зростання сектору спостерігались у 2004 та 2010 роках з 12% та 11% приросту відповідно, найбільш кризовими виявились 2009 та 2014 роки з падінням обсягів виробництва на 20,9% та 10,7% відповідно. За даними січня-лютого 2015 року падіння обсягів виробництва порівняно з аналогічним періодом 2014 вже склало 21,7% (без урахування АР Крим). Отже, загальне зниження обсягів промислової продукції за 10 років склало вже 13,2% та ця тенденція ще погіршується.

Водночас, індекс цін виробників промислової продукції в 2014 році склав 131,8%, а за 10 років – 394,7%, зокрема у добувній промисловості 559,5%, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 496,1, у переробній промисловості – 389,4% (табл.3.2).

Щодо динаміки обсягів виробництва у трьох ключових секторах, слід зазначити, що всі вони зазнали падіння в 2014 році. Найбільше – у добувній промисловості – падіння на 13,8% порівняно з 2013 роком, причому саме у добувній промисловості це перший рік з від'ємною динамікою за період з 2010 року. Обсяги виробництва у переробній промисловості скорочувались ще з 2012 року, в 2014 скорочення склало 10,1% порівняно з 2013 р. Найменшого падіння у 2014 році зазнали обсяги постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 6,6%.

В підсумку за 10 років лише ця сфера демонструє позитивну динаміку – зростання на 8,1% порівняно з 2004 роком. Добувна ж та переробна промисловість у порівнянні з 2004 роком втратили 13,1% та 15,1% обсягів виробництва відповідно, а з врахуванням показників початку 2015 року – 36,2% та 32,5% відповідно (таке порівняння є не досить коректним проте дуже показовим).

Серед секторів промислового виробництва провідна роль належить переробній промисловості, проте починаючи з 2004 року її частка в промисловому виробництві незмінно знижується. Так, в 2004 році вона становила 76,4%, в 2013 – 61,8%, в 2014 році – 68,2%. Частка добувної промисловості і розроблення кар'єрів за даними за 2014 р. складала 13,0% загального обсягу реалізації промислової продукції, порівняно з 7,3% у 2004 році, та 11,3% у 2013 році. Частка постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – за даними 2014 р. складало 18,8% загального обсягу реалізації промислової продукції, порівняно з 16,3% у 2004 році, та 26,9% у 2013 році. Обсяги та структура промислового виробництва в розрізі трьох секторів у 2001-2014 роках наведено наведені в табл. 3.3.

Такі структурні зрушення у промисловому секторі з позиції інноваційної моделі розвитку можна вважати негативними, адже саме у переробній промисловості зосереджені види виробництва більш високих технологічних переділів (п. 2.2), тоді як добувна промисловість та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря представляють 3 технологічний уклад.

Таблиця 3.1 – Індекси ключових показників економічного розвитку України у 2004-2015 роках
(складено та розраховано за даними Державної служби статистики України та Національного банку України)

Показник	Значення по роках, %											
	2015**	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
	Ланцюгові індекси, % (у відсотках до попереднього року)											
Валовий внутрішній продукт (фізичний обсяг)	-	93,2*	100,0*	100,2*	105,5*	104,1*	84,9	102,2	108,2	107,6	103,1	111,8
ВВП у розрахунку на одну особу	-	-	100,3*	100,4*	105,8*	104,5*	85,2	102,8	108,9	108,3	103,8	112,6
Обсяг промислової продукції (*без урахування АР Крим)	78,3	89,3*	95,3	98,2	107,3	111,0	78,1	94,8	107,6	106,2	103,1	112,5
Обсяг продукції добувної промисловості	73,5	86,3	100,4	101,9	106,9	103,7	89,3	87,6	102,7	105,8	104,4	104,1
Обсяг продукції переробної промисловості	79,5	89,9	92,3	96,3	107,7	113,5	73,4	96,8	111,7	106,3	103,0	114,6
Обсяги постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	82,9	93,4	99,0	103,0	105,4	109,5	88,9	97,6	103,2	106,7	102,9	98,9
	Базисні індекси, % (у відсотках до попереднього року)											
Валовий внутрішній продукт (фізичний обсяг)	-	106,8	114,6	114,6	114,4	108,4	104,2	122,7	120,0	110,9	103,1	100,0
Обсяг промислової продукції	68,0	86,8	97,2	102,0	103,9	96,8	87,2	111,7	117,8	109,5	103,1	100,0
Обсяг продукції добувної промисловості	63,8	86,9	100,6	100,2	98,4	92,0	88,7	99,4	113,4	110,5	104,4	100,0
Обсяг продукції переробної промисловості	67,5	84,9	94,4	102,3	106,2	98,6	86,9	118,4	122,3	109,5	103,0	100,0
Обсяги постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	89,6	108,1	115,7	116,9	113,5	107,6	98,3	110,6	113,3	109,8	102,9	100,0

** дані наведені за січень-лютий 2015 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2014 року

Таблиця 3.2 – Індеси цін виробників промислової продукції у 2004–2015 роках
(складено та розраховано за даними Державної служби статистики України та Національного банку України)

Показник	Значення по роках											
	2015**	2014*	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
	Ланцюгові індеси, % (у відсотках до попереднього року)											
Індеси цін виробників промислової продукції	107,2	131,8	101,7	100,3	114,2	118,7	114,3	123,0	123,3	114,1	109,5	124,1
Індеси цін виробників продукції в добувній промисловості	107,7	124,3	105,8	88,4	125,0	144,4	111,2	122,3	127,3	120,6	127,7	126,0
Індеси цін виробників продукції в переробній промисловості	107,7	124,3	99,8	99,8	110,1	117,1	111,2	118,4	123,4	120,6	124,5	125,8
Індеси цін у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	97,8	128,5	105,2	109,1	121,0	112,5	103,9	142,2	120,9	123,4	112,1	113,0
	Базисні індеси, % (у відсотках до попереднього року)											
Індеси цін виробників промислової продукції	423,1	394,7	299,5	294,5	293,6	257,1	216,6	189,5	154,1	124,9	109,5	100,0
Індеси цін виробників продукції в добувній промисловості	602,6	559,5	450,1	425,4	481,3	385,0	266,6	239,8	196,1	154,1	127,7	100,0
Індеси цін виробників продукції в переробній промисловості	419,4	389,4	313,3	313,9	314,5	285,7	243,9	219,4	185,3	150,1	124,5	100,0
Індеси цін у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	485,1	496,1	386,1	366,9	336,4	277,9	247,1	237,8	167,2	138,3	112,1	100,0

Таблиця 3.3 – Обсяги та структура промислового виробництва у 2001-2014 роках (складено та розраховано автором за даними ДССУ)

Рік	Обсяги промислового виробництва, млн. грн	Обсяги виробництва, млн. грн			Частка у загальному обсязі промислового виробництва,%		
		Добувна	Переробна	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Добувна	Переробна	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води
2001	210842,7	20549,0	138042,9	52250,8	9,5	65,5	25,0
2002	229634,4	19642,2	155439,9	54552,3	8,6	67,7	23,7
2003	289 117,3	22 127,4	207 906,3	59 083,6	7,7	71,9	20,4
2004	400 757,1	29 059,0	306 267,9	65 430,2	7,3	76,4	16,3
2005	468 562,6	38 867,1	355 079,9	74 615,6	8,3	75,8	15,9
2006	551 729,0	45 077,4	405 466,3	101 185,3	8,2	73,5	18,3
2007	717 076,7	56 348,6	530 162,7	130 565,4	7,9	73,9	18,2
2008	917 035,5	85 755,4	668 466,4	162 813,7	9,4	72,9	17,7
2009	806 550,6	67 242,6	559 266,5	180 041,5	8,3	69,3	22,4
2010	1 065 850,5	106 055,1	716 400,6	221 808,4	10,0	67,2	20,8
2011	1 331 887,6	146 085,7	868 392,4	317 409,5	11,0	65,2	23,8
2012	1 400 680,2	146 588,5	889 496,6	364595,1	10,5	63,5	26,0
2013	1 354 130,1	154 615,9	836 571,7	362 942,5	11,3	61,8	26,9
2014	1 186013,5	153726, 0	808906,3	223 381,2	13,0	68,2	18,8

Як свідчать дані структурного аналізу обсягів промислового виробництва (табл. 3.4) в структурі переробної промисловості протягом останніх 10 років чітко визначаються три домінуючі підгалузі, серед яких перша представляє 3-тій технологічний уклад:

1) Металургійне виробництво. Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування;

2) Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів;

3) Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування.

Металургія та харчова промисловість «змагаються» за позицію лідера в переробному секторі промисловості, проте машинобудування стійко займає 3-місце протягом усього аналізованого періоду. Проте, дані таблиці 3.4. свідчать, що з майже 50% промислового виробництва, що забезпечували означені підгалузі у 2014 році, майже 20% (40% виробництва означених підгалузей) належить до виробництва 3-го технологічного укладу. Та, незважаючи на задекларований шлях до інноваційної економіки, частка виробництв 4-го технологічного укладу в обсязі виробництва домінуючих галузей знизилась з 71,5% у 2001, до 68,0% у 2009 та 60,0% у 2014 році.

Таблиця 3.4 – Обсяги виробництва у переробній промисловості та її доміантних галузях (складено та розраховано автором за даними ДССУ)

Рік	Обсяги промислового виробництва, млн.грн.	Обсяги виробництва у переробній промисловості, млн.грн	у % до обсягів промислової продукції	Показники виробництва у доміантних галузях переробної промисловості України					
				Металургійне виробництво. Вир-во готових металевих виробів, крім машин і устаткування		Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів		Машинобудування	
				у діючих цінах відповідного року, млн.грн	% до загального обсягу	у діючих цінах відповідного року, млн.грн	% до загального обсягу	у діючих цінах відповідного року, млн.грн	% до загального обсягу
2001	210842,7	138042,9	65,47	38045,7	18,04	34905,4	16,55	21523,1	10,21
2002	229634,4	155439,9	67,69	41859,5	18,23	39160,3	17,05	24492,2	10,67
2003	289 117,3	207 906,3	71,91	57 871,1	20,02	49 234,6	17,03	35 133,1	12,15
2004	400 757,1	306 267,9	76,42	93 410,7	23,31	63 387,4	15,82	53 569,3	13,37
2005	468 562,6	355 079,9	75,78	103 331,4	22,05	76 329,1	16,29	59 668,1	12,73
2006	551 729,0	405 466,3	73,49	120 660,5	21,87	85 822,0	15,55	68 730,6	12,46
2007	717 076,7	530 162,7	73,93	157 450,5	21,96	109 959,9	15,33	98 339,9	13,71
2008	917 035,5	668 466,4	72,89	202 034,6	22,03	139 892,4	15,25	121 780,4	13,28
2009	806 550,6	559 266,5	69,34	141 498,0	17,54	159 550,1	19,78	85 833,0	10,64
2010	1 065 850,5	716 400,6	67,21	200 635,8	18,82	193 055,6	18,11	99 270,5	9,31
2011	1 331 887,6	868 392,4	65,20	242 525,9	18,21	222 387,8	16,70	133 469,0	10,02
2012	1 400 680,2	889 496,6	63,50	223 832,5	15,98	254 459,9	18,17	143 533,1	10,25
2013	1 354 130,1	836 571,7	61,78	208 225,4	15,37	261 783,7	19,33	117 301,9	8,67
2014	1 186 013,5	808 906,3	68, 20	227 433,9	19,18	254 523,5	21,46	86 773,9	7,32

Дані за 2010-2014 рр. наведені без урахування АР Крим

Динаміка обсягів реалізації у підгалузях переробної промисловості, визначена за ланцюговими та базисними індексами наведено в табл. 3.5.

Структура та динаміка розвитку промислового комплексу України за періоди 2013-2014 та 2004-2014 роки наведено на рис. 3.1.

Таблиця 3.5 – Індекси розвитку(обсягів виробництва) галузей переробної промисловості України у 2004-2015 роках (розраховано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України)

Показник	Значення по роках												
	2015*	2014*	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	Ланцюгові індекси, % (у відсотках до попереднього року)												
Обсяг продукції переробної промисловості	79,5	89,9	92,3	96,3	107,7	113,5	73,4	96,8	111,7	106,3	103,0	114,6	
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	76,9	85,1	94,2	94,8	108,5	112,3	73,4	89,4	108,3	116,8	88,5	112,0	
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	89,1	102,0	94,5	101,5	99,3	102,9	93,9	98,6	110,0	110,0	113,7	112,4	
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	73,3	78,7	86,2	94,0	116,9	134,5	54,9	108,6	128,6	115,2	107,1	128,0	
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	86,6	97,3	93,8	94,7	106,1	107,8	74,1	96,6	100,4	88,1	100,3	113,6	
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка	96,5	102,0	100,0	98,2	108,5	108,7	75,1	109,6	122,1	113,9	119,5	125,5	
<i>Целюлозно-паперове виробництво та поліграфічна діяльність</i>	85,3	92,5	97,0	104,5	98,3	102,5	81,2	107,3	110,6	110,3	112,7	125,9	
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	44,6	78,6	88,8	73,6	91,5	99,9	96,6	85,0	103,3	87,9	86,6	103,4	
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	77,1	83,3	82,5	107,1	114,4	121,5	76,8	93,8	103,9	100,9	107,81	111,0	
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	81,6	101,6	111,6	108,2	102,5	131,4	100,7	103,8	108,6	106,5	117,7	113,7	
Виробництво гумових виробів	75,4	89,7	98,4	94,7	71,4	108,4	64,7	95,3	96,1	100,8	110,7	122,5	
Виробництво пластмасових виробів	75,4	89,7	98,4	104,8	106,3	108,7	79,5	105,7	120,9	115,8	121,0	132,2	
Інша неметалева мінеральна продукція	95,8	91,0	94,9	94,2	110,7	108,0	61,6	104,3	116,9	112,8	114,3	119,3	

Продовження таблиці 3.5

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Базисні індекси, % (у відсотках до базисного 2004 року)											
Обсяг продукції переробної промисловості	67,5	84,9	94,4	102,3	106,2	98,6	86,9	118,4	122,3	109,5	103,0	100,0
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	52,3	68,0	79,9	84,9	89,5	82,5	73,5	100,1	111,9	103,4	88,5	100,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	113,4	127,3	124,8	132,1	130,2	131,1	127,4	135,6	137,6	125,1	113,7	100,0
Машинобудування	69,5	94,8	120,5	139,8	148,7	127,2	94,6	172,3	158,7	123,4	107,1	100,0
Текстильне виробництво, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	54,4	62,8	64,5	68,8	72,6	68,5	63,5	85,7	88,7	88,4	100,3	100,0
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка	155,7	161,4	158,3	158,3	161,2	148,5	136,8	182,1	166,2	136,1	119,5	100,0
Целолюзно-паперове виробництво та поліграфічна діяльність	96,5	113,1	122,3	126,1	120,7	122,8	119,7	147,5	137,5	124,3	112,7	100,0
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	13,5	30,3	38,6	43,4	59,0	64,5	64,6	66,8	78,6	76,1	86,6	100,0
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	64,2	83,3	99,9	121,2	113,2	98,9	81,4	106,0	113,0	108,8	107,8	100,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	191,8	235,1	231,4	207,4	191,6	186,9	142,3	141,3	136,1	125,4	117,7	100,0
Виробництво гумових виробів	32,3	42,8	47,7	48,5	51,2	71,7	66,1	102,2	107,2	111,6	110,7	100,0
Виробництво пластмасових виробів	114,7	152,2	169,6	172,4	164,5	154,7	142,4	179,1	169,4	140,1	121,0	100,0
Інша неметалева мінеральна продукція	90,2	94,2	103,5	109,1	115,8	104,5	96,8	157,2	150,7	128,9	114,3	100,0

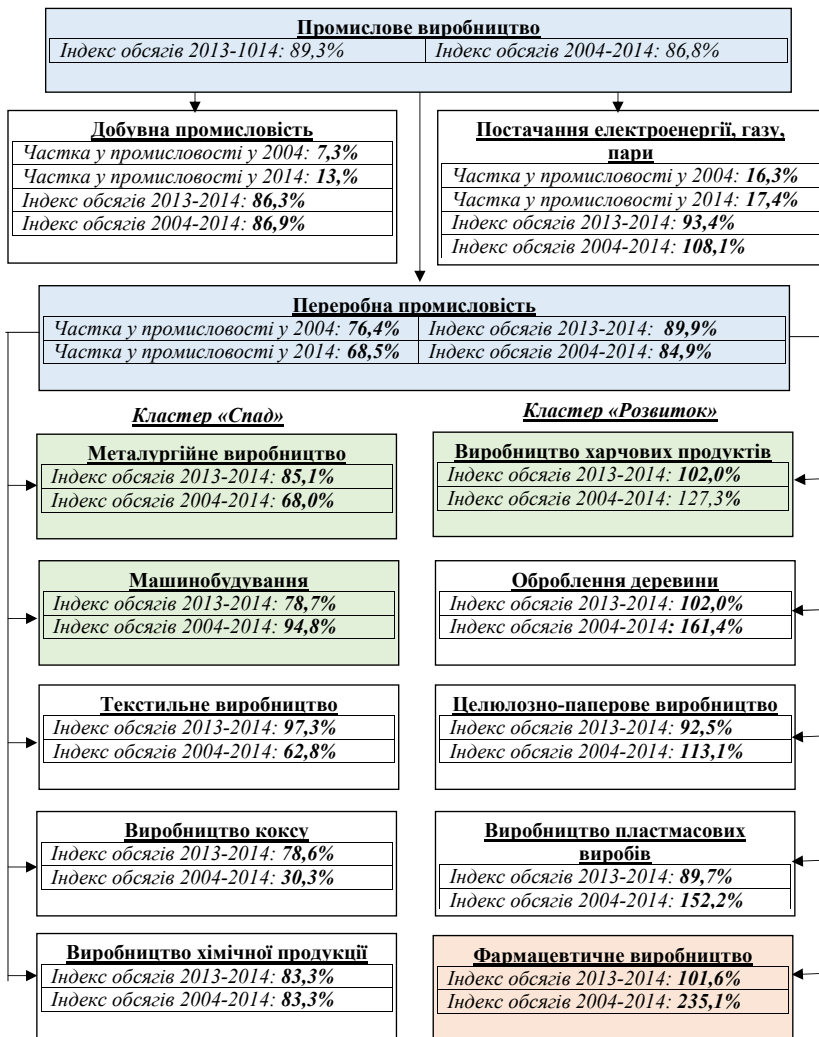

Рисунок 3.1 – Кластери та показники розвитку промислового сектору економіки України за 2004-2014 рр. (складено автором за даними ДССУ та результатами власних розрахунків)

Як видно, спад промислового виробництва за 10 років склав 13,2%.

Переробна промисловість залишається ключовою у промисловому секторі економіки України, хоча за період 2004-2014 її частка знизилася на 8 відсоткових пунктів. В цілому по переробній промисловості спад обсягів виробництва за 10 років склав 15,1%.

Серед домінантних (за часткою в загальному обсязі продукції) галузей переробної промисловості розвиток демонструє лише харчова промисловість (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів) з індексом 127,3% за десятирічний період.

Дві інші домінуючі галузі – металургія та машинобудування внаслідок кризових явищ останнього періоду демонструють значний спад: так в металургійному виробництві він склав 15% за період 2013-2014 та 32% за період 2004-2014 рр., в машинобудуванні ситуація у 2013-2014 була ще гіршою – втрата 21,3% обсягу, проте у періоді 2004-2014 рр. спад склав лише 5,2% порівняно з 2004 роком.

У динаміці за 2004-2014 роки ще гірша ситуація склалася у хімічній промисловості, де спад склав 16,7%, текстильній промисловості з індексом 62,8%, та виробництві коксу, обсяги якого за 10 років скоротились втричі.

Незважаючи на спад у 2013-2014 році позитивну динаміку розвитку в підсумку за десятилітній період демонструють целюлозно-паперове виробництво та поліграфія (загальний індекс зростання 113,1% попри спад у 2013-2014 році на 7,5%), виробництво пластмасових виробів, що, на відміну від гумових, за 10 років зросло в 1,5 рази.

Наряду з харчовою промисловістю в 2013-2014 роках «втрималися» такі підгалузі переробної промисловості, як оброблення деревини та фармацевтичне виробництво.

Слід зазначити, що фармацевтичне виробництво відноситься науковцями до 5-го технологічного укладу. До того ж, воно демонструє найбільші темпи зростання за період з 2004 до 2014 років та є єдиним видом виробництва, обсяги якого щорічно зростали протягом всього аналізованого періоду. Проте, навіть при таких темпах зростання частка фармацевтичного виробництва у промисловому на кінець 2013 складала лише 0,9%, а у структурі переробної промисловості лише 1,46%.

Виявлені кризові явища у домінуючих галузях не тільки переробної промисловості, але й всього промислового комплексу, безперечно віддзеркаляться на погіршенні всіх ключових показників економічного розвитку країни. Адже, у попередні роки саме ці галузі були основними експортоорієнтованими у вітчизняній економіці (табл. 3.6)

Таблиця 3.6 – Частка товарів переробної промисловості у загальному обсязі експорту України у 2013 році (складено за даними ДССУ)

Галузь промисловості	Вид продукції	Частка у загальному обсязі експорту,%	
Металургійна	недорогоцінні метали та вироби з них	27,7	27,7
Хімічна	продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,8	19,8
	полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,2	
	мінеральні продукти	11,8	
Машинобудівна	машини, обладнання та механізми;електротехнічне обладнання	11,0	16,8
	засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,3	
	прилади і апарати оптичні, фотографічні	0,5	
Харчова	готові харчові продукти	5,6	11,1
	жири та олії тваринного або рослинного походження	5,5	
Деревообробна	деревина і вироби з деревини	1,8	3,8
	маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,0	
Легка	текстильні матеріали та текстильні вироби	1,3	1,6
	взуття, головні убори, парасольки	0,3	

Вплив динаміки розвитку окремих галузей та видів промислового виробництва на реалізацію стратегії інноваційного розвитку віддзеркалюється у структурних зрушеннях технологічного рівня промислового сектору.

Так, за розрахунками М. Данька, у 2002 році технологічна структура промисловості України мала такий вигляд: третій технологічний уклад – 50,4%, четвертий – 44,56%, п'ятий – 4,99% та шостий – 0,05% [352].

За даними академіків НАН України В. Геєця та В. Семиноженка [17], у 2004 році технологічна структура економіки була такою: 3-й уклад – 54,8%, 4-й – 42,8%, 5-й – 2,3%, 6-й – 0,1%.

За розрахунками Т. Близнюк [353,354] вітчизняне промислове виробництво у 2001-2006 роках містило лише 3-тій та 4-тій технологічні уклади, обсяги між якими у 2006 році розподілялись так: 3-тій уклад – 79,8%, 4-тій уклад – 20,2%.

Відповідно до даних Інституту економічного прогнозування Академії наук України [454] в 2006 році було таке співвідношення обсягів промислового виробництва за укладами: 3-й уклад – 57,9%, 4-й – 38,0%, 5-й – 4,0%, 6-й – 0,1%.

Отже, за оцінками експертів в Україні близько 95% обсягів виробленої продукції належало до 3-го і 4-го укладів. Хоча існуючі оцінки технологічної структури української економіки дещо відрізняються, але загалом усі вони свідчать про істотне відставання України за технологічним розвитком від розвинених країн.

Застосування запропонованої у п. 2.2 класифікації ВЕД за технологічними укладами дозволило визначити технологічну структуру промисловості у 2013 та 2014 роках, та її динаміку з 2002 року (табл. 3.7).

Для визначення умовного середнього технологічного укладу по промисловості застосовано модель середньоарифметичної зваженої [344, с.55], де «номер» укладу є дискретною ознакою (x), а частка укладу – коефіцієнтом вагомості i -ї ознаки. Динамікою, що позитивно характеризує структурні зрушення у технологічній структурі промисловості, є зростання усередненого показника, рівень якого свідчить про домінуючий технологічний уклад у промисловості.

Як видно, домінуючим у структурі промисловості є третій технологічний уклад, який разом із 4-тим склав в 2014 році 95,8% обсягів виробництва. За віддзеркалений період найкращий усереднений показник технологічної структури спостерігався в 2002 році, до рівня якого після падіння у 2004-2013 наблизилась показники 2014 року.

Таблиця 3.7 – Технологічна структура промислового сектору економіки України (складено за даними оцінок експертів (2002, 2004, 2006 рр. [351, 352, 353, 355, 454]) та результатами власних розрахунків (2013, 2014 рр.) за даними ДССУ [338] та табл. 2.4)

Уклад	Частка у обсязі промислового виробництва,% (за КВЕД В,С,Д,Е)					Зміна, %-вих пунктів		
	2002	2004	2006	2013	2014	2014/2002	2014/2004	2014/2013
3-тій	50,40	54,8	57,9	50,5	50,0	-0,40	-4,7	-0,5
4-тій	44,56	42,8	38,0	45,4	45,8	+1,24	+3,0	+0,4
5-тій	4,99	2,3	4,0	4,1	4,1	-0,89	+1,8	+0,0
6-тій	0,05	0,1	0,1	0,0	0,1	+0,05	-0,1	+0,1
Середній уклад	3,547	3,477	3,443	3,536	3,543	-0,004	+0,066	+0,007

Така технологічна структура характеризує економіку України протягом довгострокового періоду як «сировинну» і засвідчує з одного боку – технологічну деградацію країни, а з іншого – неефективність реалізації нормативно-правового забезпечення активізації інноваційного розвитку, що було створене з 2002 року й донині.

Позитивними змінами можна назвати: 1) розвиток виробництва фармацевтичної продукції, що укріплює 5-тий технологічний уклад; 2) появу у структурі продукції 6-го технологічного укладу, а саме виробництва радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування, медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів (КВЕД 26.6, 32.5).

Ключовим носієм технологій 5-го укладу вважається саме машинобудування, а саме виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, електричного устаткування, металообробних машин і верстатів, повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування.

Машинобудівний комплекс України є однією з домінуючих галузей переробної промисловості, який об'єднує більше 11 тисяч підприємств, з яких більше 140 – великих, понад 1800 – середніх та близько 9200 – малих; виробляє близько 3,5 тис. найменувань машин та обладнання, забезпечує зайнятість близько 382 тис. осіб (16,9% загальної кількості працюючих у промисловості) та внесок до валової доданої вартості у переробній промисловості близько 25% і біля 3,5% до загальної валової доданої вартості України [455].

За даними Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [455] в 2013 році більше 50% продукції машинобудування вироблялося сектором транспорту, а саме залізничним, авіаційним/суднобудівним та автотранспортним машинобудуванням (КВЕД 29, 30). Дана підгалузь також включає й військові транспортні засоби (КВЕД 30.4), дані про які, звичайно, офіційно не публікуються. Виробництво машин та устаткування загального призначення, а також виробництво електричного устаткування також є відносно великими підгалуззями машинобудування, внесок яких до загального випуску сектору машинобудування становить 27% та 16%, відповідно.

Проте, за останнє десятиріччя вітчизняне машинобудування характеризується суттєвим спадом обсягів виробництва, що особливо стосується саме транспортного машинобудування. Так, в табл. 3.8 наведено дані щодо динаміки обсягів виробництва певних груп машинобудівної продукції за 2004-2014 роки, які можна було визначити та порівняти за даними щорічних повідомлень ДССУ. В табл. 3.9 наведено дані щодо динаміки виробництва окремих видів машинобудівної продукції у 2011-2013 роках розраховані за даними ДССУ та згруповані в порядку зниження індексів.

Як видно з табл. 3.8 найбільший спад виробництва спостерігається у виробництві залізничних локомотивів і рухомого складу, обсяги якого на кінець 2014 року склали 17% обсягів виробництва 2004 року. За даними ДССУ (табл.3.9) продукція означеної підгалузі навіть не зазначена, проте видно, що ще в 2011-2013 роках автомобілебудування та виробництво машин зазнали різкого падіння.

Таблиця 3.9 – Виробництво машинобудівної продукції у 2011-2013 роках (складено, розраховано та систематизовано за даними ДССУ).

Найменування продукції	Обсяги виробництва			Індекс 13/11,%
	2011	2012	2013	
Приймачі телевізійні, тис.шт.	165	391	315	190,9
Косарки (у т.ч. тракторні навісні різальні механізми), шт.	2264	2803	2724	120,3
Верстати токарні, розточувальні, свердловальні, фрезерувальні, шт.	103	108	117	113,6
Бетонозмішувачі чи розчинозмішувачі, шт.	6606	7309	7009	106,1
Вантажопідіймачі та конвєсери пневматичні та іншої безперервної дії, для вантажів і матеріалів, шт.	3963	4473	4149	104,7
Лампи електричні, млн.шт.	175	171	168	96,0
Апаратура електрична для комутації або захисту електричних схем, на напругу 1000 В та більше, тис.шт.	11855	17357	1119 3	94,4
Помпи відцентровані, для перекачування; інші, тис.шт.	261	253	231	88,5
Верстати для оброблення деревини, корка, кістки, ебоніту, твердих пластмас і матеріалів твердих подібних, шт.	1485	2033	1307	88,0
Крани мостові, перевантажувальні, порталні, шт.	356	307	269	75,6
Сівалки, шт.	4939	2721	3589	72,7
Машини пральні, для сушіння одягу, побутові, тис.шт.	312	297	225	72,1
Автобуси, шт.	3745	3594	2571	68,7
Тролейбуси, шт.	224	149	-	66,5
Велосипеди двоколісні та інші, тис.шт.	164	138	106	64,6
Автомобілі вантажні, шт.	3158	2943	2011	63,7
Машини для приготування кормів для тварин, тис.шт.	161	123	102	63,4
Трактори для сільського та лісового господарства, шт.	6847	5280	4273	62,4
Розпушувачі та культиватори, шт.	7396	4652	4358	59,0
Борони (дискові та інші), шт.	18475	9145	9744	52,7
Машини та молоти, кувальні або штампувальні; преси гідравлічні та преси для оброблення металу, шт.	22	51	11	50,0
Електродвигуни; двигуни постійного та змінного струму; генератори постійного та змінного струму, інші; тис.шт.	562,9	380,1	274, 9	48,8
Автомобілі легкові, тис.шт.	97,5	69,7	45,8	47,0
Екскаратори, шт.	116	78	48	41,4
Комбайни зернозбиральні, шт.	399	59	68	17,0

На думку експертів [455] основними причинами спаду виробництва у машинобудуванні стало:

- зниження попиту на вироблену продукцію та зниження фінансової спроможності у замовників на придбання продукції підприємств;
- загострення конкурентної боротьби з підприємствами, що реалізують свою продукцію на українському й російському ринках, насамперед з тими, що завозять та реалізують продукцію з Китаю;
- значна заборгованість державного бюджету з відшкодування податку на додану вартість підприємствам машинобудування – суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що

приводить до фактичного вимивання обігових коштів підприємств-виробників експортної продукції та істотно погіршує їх фінансовий стан.

До однієї з найбільш постраждалих підгалузей машинобудування можна віднести автомобілебудування, обсяги виробництва в якій за 10 років скоротилися на 75% (табл. 3.8). Значне падіння обсягів виробництва автомобілів у 2011-2013 роках зумовлене сукупною дією факторів – посилення конкуренції з боку імпорту та зниження попиту через відсутність стимулюючих факторів для придбання автомобілів. Зокрема, у період з 2011-2013 роки обсяги виробництва легкових автомобілів скоротилися на 53,1%, вантажних автомобілів – на 36,3%, автобусів – на 31,3%.

Недостатній внутрішній попит на продукцію через низьку конкурентоспроможність вітчизняних автомобілів порівняно з імпортованими аналогами, незахищеність внутрішнього ринку, низький рівень державного замовлення, інноваційних зрушень, поглиблення науково-технологічного відставання виробництва від світових лідерів та «консервування» застарілих технологічних укладів особливо негативно впливає на розвиток вітчизняного автомобілебудування. Водночас, нестабільна економічна ситуація, постійні та різкі зміни у законодавстві, несприятливе податкове та інвестиційне середовище негативно впливають на заінтересованість потенційних іноземних інвесторів у розвиток автомобільної галузі в Україні.

Основними проблемами, що впливають на розвиток транспортної підгалузі машинобудування, на думку [455] можна визначити:

- різке скорочення обсягів споживчого кредитування, як наслідок, падіння попиту;
- фінансові проблеми виробників, викликані збоями у виробничих програмах, збутових планах, складнощами у взаємовідносинах з банківсько-кредитними установами;
- збільшення тиску імпоротної техніки, на яку різко було знижено ціни, а також зниженням ставок імпортного ввізного мита, у зв'язку із вступом України до СОТ;
- податкове навантаження на виробництво, а також висока вартість інвестиційних та обігових кредитних ресурсів;
- введення обмежувальних заходів щодо постачання вітчизняної продукції на зовнішні ринки, зокрема продукції автомобілебудування та вагонобудування.

Водночас, сектор машинобудування є найбільш залежним від російського ринку збуту серед всіх секторів економіки України, експортуючи 32% випущеної продукції до РФ. Найбільша підгалузь, залізничне машинобудування, продає 82% від загального обсягу випуску до РФ та на внутрішньому ринку України. Залежність сектору машинобудування від російського ринку є найвищою серед всіх секторів промисловості України. Так, основною причиною спаду виробництва продукції вагонобудування стало зниження обсягів експорту вітчизняної вагонобудівної продукції, з якої більше 80% постачається на ринок країн СНД (з яких, близько 85% – до РФ).

Переорієнтація машинобудівних підприємств на інші зовнішні ринки гальмується низьким рівнем конкурентоспроможності їх продукції, що особливо стосується найбільш впливової транспортної підгалузі.

Так, за результатами розрахунків експертів [455] продуктивність праці в машинобудуванні складає лише дві третини від аналогічного середнього показника по країні, що свідчить про дефіцит капіталу і технологій, а також обумовлює проблеми з конкурентоздатністю на світовому ринку.

Дефіцит капіталу та технологій в Україні, швидше за все, викликаний дією двох факторів: 1) низькі витрати на робочу силу є стимулом для ефективного поєднання виробничих факторів в бік більш трудомісткого виробництва до того моменту, поки витрати на робочу силу не стануть зростати; 2) ускладнений доступ до кредитування та високі відсоткові ставки, що знижують стимули інвестувати в основний капітал.

Це дозволяє зробити припущення, що існує величезний простір для здійснення інвестицій та зростання продуктивності сектору машинобудування, що також, ймовірно, призведе до зростання його міжнародної конкурентоспроможності, де конкурентоздатність по ціні може бути досягнута за рахунок низьких витрат на робочу силу, але більш капіталоємне і технологічне виробництво має сприяти зростанню якісної конкурентоздатності. Проте, через існуючий низький рівень конкурентоспроможності, у найближчі роки можливість зростання обсягів виробництва в галузі вітчизняного машинобудування залишається невисокою.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в цілому в промисловому секторі, переробній промисловості та її домінуючих за обсягами виробництва та кількістю зайнятих підгалузях металургійного та машинобудівного виробництва спостерігається початок чергової кризи, яка, ймовірно, буде тільки загострюватись в найближчі роки.

Так, за висновком експертів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [347], загальними причинами спаду промислового виробництва в 2013-2015 роках є:

- деструктивні соціально-політичні процеси, що відбуваються в країні (анексія Криму, проведення антитерористичних операцій на території східних регіонів України);
- згорання економічних стосунків з Російською Федерацією – основного споживача продукції українського виробництва;
- значна кількість промислових підприємств з вкладеним російським капіталом;
- зупинка значної частини промислових виробництв на території Донецької та Луганської областей внаслідок проведення АТО (повністю зруйновані понад 130 промислових об'єктів, значних пошкоджень завдано більше 650 підприємствам, зупинені промислові підприємства машинобудування, металургійної та хімічної промисловості, спад промислового виробництва складає у Донецькій області – 24,3%, Луганській – 30,0%);
- сировинна спрямованість промислового виробництва;
- використання застарілих технологій та високий рівень енергоємності промислового виробництва.

Як видно з означеного переліку лише остання причина має відношення безпосередньо до рівня управління підприємствами, та, зокрема, до рівня управління інноваційною активністю підприємств, всі ж інші є наслідком політичної ситуації, що склалася в 2013-2015 роках.

Ситуація різкого падіння промислового виробництва та її основні причини ще раз підтверджують припущення щодо нерозривного зв'язку процесів розвитку та забезпечення національної безпеки, зокрема в економічній сфері.

В зв'язку з цим слід також зазначити, що динаміка обсягів промислового виробництва за галузями, що склалася в 2013-2015 роках, значним чином залежала від географічної концентрації тих чи інших видів виробництва. Промисловість України розподілена по її території нерівномірно. У східних, південно-східних та центральних областях України зосереджені підприємства добувної промисловості, гірничо-металургійного та

машинобудівного комплексу, хімічної галузі. Підприємства харчової та легкої промисловості розташовані майже у всіх регіонах. Деревообробна галузь практично повністю зосереджена на заході країни.

За даними Мінекономрозвитку серед регіонів України зростання індексу промислової продукції у січні-вересні 2014 року (до січня – вересня 2013 року) забезпечено у 8 областях, зниження – у 17. Найбільший темп промислового виробництва досягнуто у Тернопільській (115,4%), Житомирській (107,4%), Одеській (103,9%) та Кіровоградській (104,1%) областях. Значне зниження темпів промислової продукції спостерігалося у Донецькій (на 24,3%), Луганській (на 30,0%), Сумській (на 12,2%) областях та м. Києві (на 14,2%).

У січні-вересні 2014 р. на фоні проведення активної фази військового конфлікту на сході країни, введених обмежень на поставку окремих видів продукції машинобудування на ринок РФ та накопичених структурних проблем переважна більшість промислових підприємств Луганської та Донецької областей (добувних, коксохімічних, металургійних, хімічних та машинобудівних) були повністю або частково зупинені, що, у свою чергу, вплинуло на скорочення обсягів промислової продукції в цілому по Україні на 8,6%.

Так, на початок жовтня 2014 р. не працювали ПАТ «Єнакіївський металургійний завод», ПАТ «Єнакіївський Коксохімпром», ПАТ «Харцизький трубний завод», Донецький металургійний завод – Донецьксталь, Донецький металопрокатний завод, Донецький електрометалургійний завод, Донецький коксохімічний завод «Донецьккокс», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (м. Алчевськ), ДП «Лутугінський валковий комбінат» (м. Лутугіне), Алчевський коксохімічний завод (м. Алчевськ), Луганський трубний завод, ПАТ «Стаханівський завод феросплавів» (м. Стаханов). Підприємства хімічної промисловості на Донбасі не працюють з травня 2014 р. (ПрАТ «Євродонецьке об'єднання Азот» (Луганська обл.), ПАТ «Концерн Стирол» (м. Горлівка, Донецька обл.). Відновлення виробництва продукції неможливе в умовах дестабілізації політичної ситуації у Донецькій та Луганській областях.

Отже, основною причиною суттєвого спаду обсягів промислового виробництва в Україні в 2013-2015 роках можна вважати пошкодження або зупинення діяльності значної частки підприємств металургійної, машинобудівної та хімічної галузей, відновлення яких потребуватиме значних капіталовкладень. Непошкоджені підприємства також переважно скоротили свою діяльність.

Відмова від ринку збуту РФ потребує їх переорієнтації на інші, європейські ринки, яка, в свою чергу потребує технологічного оновлення виробництв та приведення якості продукції до міжнародних (європейських) стандартів. Через низький рівень конкурентоспроможності, у найближчі роки можливість зростання обсягів промислового виробництва, зокрема, в галузі вітчизняного машинобудування, залишається вкрай низькою.

Вирішення проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності, в свою чергу, є питанням, як найменш, часу, інвестицій, причому інноваційно-орієнтованих інвестицій, та якісного менеджменту на всіх рівнях. Проте, ситуація з капітальними інвестиціями в країні, є також несприятливою.

Недостатність капітальних інвестицій у промисловості розглядалась як одне із ключових гальм її розвитку й у попередні «стабільні» роки. Жодне розширення, а тим більше технологічне оновлення виробництва неможливе без інвестування, яке потребує відповідних джерел фінансування, яких, у вітчизняних реаліях завжди не вистачає.

Зростання обсягів капітального інвестування у промисловості зазвичай свідчить про активізацію процесів розвитку, зокрема, інноваційного. Втім, аналіз обсягів інвестування та їх динаміки засвідчує протилежне.

Так, обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами та організаціями країни за рахунок усіх джерел фінансування, за 2014 рік порівняно з 2013 роком скоротився на 24,1% і склав 204 млрд. грн.

Головним джерелом капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 71,5% загального обсягу. Частка залучених та запозичених коштів, зокрема кредитів банків і коштів іноземних інвесторів, становила в 2014 році лише 11,5%. Частка капітальних інвестицій, освоєних за рахунок Держбюджету, з 2011 року стрімко скорочується з 7,1% у 2011, 5,8% у 2012, 2,4% у 2013 до 1,3% у 2014 році.

За видами активів в структурі інвестування традиційно переважають матеріальні, в які в 2014 році спрямовано 96,5% від загального обсягу капітальних інвестицій, зокрема, 37,8% – в машини, обладнання та інвентар, транспортні засоби. У нематеріальні активи спрямовано лише 3,5% загального обсягу капітальних інвестицій, з яких 39% становили права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії тощо, 44,5% – витрати на придбання (створення) засобів програмного забезпечення та бази даних.

В структурі освоєння капітальних інвестицій найбільша частка припадає саме на промислові підприємства. Так, за даними 2014 року вона складала 40,55% їх загального обсягу. Динаміка освоєння капітальних інвестицій в промисловості України за останні 5 років наведена в табл. 3.10.

Таблиця 3.10 – Динаміка капітальних інвестицій в економіці в 2010-2014 роках (складено та розраховано автором за даними НБУ)

Рік	Всього обсяг капітальних інвестицій, млн. грн	Індекс, % до попереднього періоду	Показники капітальних інвестицій в промисловості		Показники динаміки капітальних інвестицій в промисловості	
			Обсяги інвестицій, млн. грн.	Частка, % у загальному обсязі капітальних інвестицій	Індекс, % до попереднього періоду	Індекс, % до базового періоду
2010	189 060,6	-	56 725,3	30,0	-	100,0
2011	259 932,3	118,8	89 146,3	34,3	141,6	141,6
2012	293 691,9	108,5	103 472,6	35,2	107,5	152,2
2013	267 728,0	88,9	105 593,7	39,4	100,3	152,7
2014	204 061,7	75,9	82 743,8	40,6	74,3	113,4

Позитивним явищем є стійке зростання частки капітальних інвестицій, що спрямовуються у промисловий сектор. Проте, негативним є стрімке уповільнення зростання обсягів інвестицій починаючи з 2012 року, та різке падіння більш ніж на 25% – у 2014 році.

Скорочення капіталовкладень спрямованих у розвиток підприємств мало місце у всіх сферах промислового виробництва: у підприємства з постачання електроенергії, газу, пари та

кондиційованого повітря – на 29,7%, добувної промисловості і розроблення кар’єрів – на 26,6%, переробної промисловості – на 21%.

Серед підприємств переробної промисловості в 2014 році було скорочено обсяги освоєння капітальних інвестицій на підприємствах з виготовлення деревини, паперу та поліграфічної діяльності (на 38%), з виробництва електричного устаткування (на 33,7%), хімічних речовин і хімічної продукції (на 31,3%), автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (на 29,6%), машин та устаткування не віднесених до інших угруповань (на 27,4%), з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (на 25,7%), гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (на 23,8%), харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 21,7%), металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин та устаткування (на 10,1%). Отже, темпи скорочення інвестування у машинобудуванні навіть перевищували темп середній по промисловості.

Обсяги освоєння капіталовкладень в 2014 році було нарощено лише підприємствами з виробництва фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (на 19,7%) та текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри (на 5,5%).

Слід також зазначити, що дані щодо обсягів інвестицій в табл. 3.10 наведені у млн. грн., а індекси їх динаміки визначені без врахування знецінення національної валюти у 2014 році порівняно з 2013 та попередніми роками. Отже, насправді, обсяги падіння капітальних інвестицій в промисловість в 2014 році ще значніші.

У 2014 році в економіку України іноземними інвесторами вкладено 2451,7 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерний капітал), що на 14,3% менше показника попереднього 2013 року, та майже вдвічі менше рівня 2010 року (табл.3.11). Проведений динамічний аналіз обсягів прямих іноземних інвестицій свідчить про їх стрімке скорочення з 2012 року й досі.

За даними ДССУ до десятки основних країн-інвесторів, які формували майже 83% загального обсягу прямих інвестицій в 2014 році, ввійшли Кіпр (29,9%), Німеччина (12,5%), Нідерланди (11,1%), Російська Федерація (5,9%), Австрія (5,5%), Велика Британія (4,7%), Віргінські (Британські) острови (4,4%), Франція (3,5%), Швейцарія (3,0%), Італія (2,2%).

Таблиця 3.11 – Обсяги прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) в економіці України у 2010-2014 роках (розраховано за даними ДССУ)

Показники	Дані по роках				
	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США, станом на 1 січня	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	58156,9
Вкладено прямих іноземних інвестицій, млн. дол.	4753,0	5527,9	4962,9	2860,1	2451,7
Індекс, % до попереднього року	100,0	116,3	89,8	57,6	85,7
Індекс, % до 2010 року	100,0	116,3	104,4	60,2	51,6

Проте, у промисловому секторі в 2014 році було зосереджено лише 32,3% загального обсягу інвестицій, в 2013 році – 31,0%. На підприємствах переробної промисловості в 2014

році було зосереджено 27,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, в 2013 році – 25,3%.

Структура розподілу прямих іноземних інвестицій у промисловості 2013-2014 роках наведена в табл. 3.12.

Таблиця 3.12 – Структура розподілу прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності (складено за даними ДССУ)

Види економічної діяльності	Частка у загальному обсязі вкладених прямих іноземних інвестицій, %	
	2013	2014
Промисловість	31,0	32,3
Переробна промисловість	25,3	27,4
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	10,8	12,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	5,7	6,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2,5	2,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	1,9	2,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,8	2,0

Як видно з даних табл. 3.12, серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій зосереджені на підприємствах металургійного виробництва, підприємства машинобудування займають четверту позицію.

Проте, порівняння наведених показників з часткою прямих іноземних інвестицій, зосереджених в секторі фінансової та страхової діяльності (26,4% у 2013 році та 25,1% у 2014 році) та сфері оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (13,0%-13,1% у 2013-2014 роках відповідно) дає підстави для висновків щодо порівняно низької інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів вітчизняної переробної промисловості, та, зокрема, машинобудування.

Зниження інвестиційної активності нерозривно пов'язане із зниженням інноваційної активності в промисловості.

Так, у 2014 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств, або 16,1% обстежених промислових (у 2013р. – 1715 підприємств, або 16,8% обстежених, у 2012 р. – 1758 підприємств, або 17,4%). Впроваджували інновації – три чверті інноваційно активних промислових підприємств або 12,1% обстежених промислових. Загальні дані щодо інноваційної активності промислових підприємств України наведено в табл. 3.13.

Як видно, найбільший рівень інноваційної активності та участі підприємств у впровадженні інновацій спостерігався в 2000 та 2002 роках, майже наблизились до показників 2000 та 2002 років показники 2012 року, з 2013 спостерігається поновлення спаду інноваційної активності підприємств.

Рівень інноваційної активності також визначається обсягами інноваційних витрат, структурно-динамічний аналіз яких наведено в табл. 3.14. Як видно, обсяги витрат не

інноваційну діяльність в 2014 році значно знизилась, і це – без врахування знецінення національної валюти.

Таблиця 3.13 – Частка інноваційно-активних підприємств в промисловості України (складено та розраховано автором за даними ДССУ)

Роки	Частка промислових підприємств, %, які:		Показники динаміки (індекси, %) частки підприємств, які			
	Займались інноваційною діяльністю (інноваційно-активні)	Впроваджували інновації	Займались інноваційною діяльністю		Впроваджували інновації	
			ланцюгові	базисні	ланцюгові	базисні
2000	18,0	14,8	100,0	100,0	100,0	100,0
2001	16,5	14,3	91,7	91,7	96,6	96,6
2002	18,0	14,6	109,1	100,0	102,1	98,7
2003	15,1	11,5	83,9	83,9	78,8	77,7
2004	13,7	10,0	90,7	76,1	87,0	67,6
2005	11,9	8,2	86,9	66,1	82,0	55,4
2006	11,2	10,0	94,1	62,2	122,0	67,6
2007	14,2	11,5	126,8	78,9	115,0	77,7
2008	13,0	10,8	91,6	72,2	93,9	73,0
2009	12,8	10,7	98,5	71,1	99,1	72,3
2010	13,8	11,5	107,8	76,7	107,5	77,7
2011	16,2	12,8	117,4	90,0	111,3	86,5
2012	17,4	13,6	107,4	96,7	106,3	91,9
2013	16,8	13,6	96,6	93,3	100,0	91,9
2014	16,1	12,1	95,8	89,4	89,0	81,8

Щодо їх спрямування в 2014 році: понад дві третини спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 15,9% – на здійснення науково-дослідних розробок (далі – НДР) власними силами, 6,9% – на придбання результатів НДР у інших підприємств (організацій), 0,6% – на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) та 10,1% – на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати).

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 85,0% загального обсягу витрат, кошти державного бюджету – 4,5%, кошти іноземних інвесторів – 1,8%, кредитні та інші джерела – 8,7%.

Таблиця 3.14 – Інноваційні витрати та джерела їх фінансування у промисловості (складено та розраховано за даними ДССУ).

Роки	Сума інноваційних витрат, млн.грн	Індекси інноваційних витрат, %		Частка джерел фінансування, %			
		ланцюгові	базисні	власні	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	100,0	100,0	79,6	0,4	7,6	12,4
2001	1971,4	112,2	112,2	83,9	2,8	2,9	10,3
2002	3013,8	152,9	170,0	71,1	1,5	8,8	18,7
2003	3059,8	101,5	172,6	70,2	3,0	4,2	22,5
2004	4534,6	148,2	255,7	77,2	1,4	2,5	18,9
2005	5751,6	126,8	324,3	87,7	0,5	2,8	9,0
2006	6160,0	107,1	347,3	84,6	1,9	2,9	10,7
2007	10850,9	176,2	611,9	73,7	1,3	3,0	22,0
2008	11994,2	110,5	676,2	60,6	2,8	1,0	35,7
2009	7949,9	66,2	447,7	65,0	1,6	19,0	14,3
2010	8045,5	101,2	453,0	59,4	1,1	30,0	9,6
2011	14333,9	178,2	807,3	52,9	1,0	0,4	45,6
2012	11480,6	80,1	646,7	63,9	2,0	8,7	25,5
2013	9562,6	83,3	538,7	72,9	0,3	13,1	13,7
2014	7 700,0	80,5	438,3	85,0	4,5	1,8	8,7

Як вже зазначалось в п. 2.2., інноваційна активність та впровадження інновацій у методології вітчизняної статистики є різними явищами. Отже, в процесі аналітичних досліджень відокремлено: 1) рівень інноваційної активності підприємств (ступінь участі підприємств промисловості в інноваційній діяльності), структурно-динамічний аналіз якого за видами інноваційної діяльності наведено в табл. 3.15; 2) діяльність з впровадження інновацій (об'єктом є обсяги та структура впроваджених інновацій), дані структурно-динамічного аналізу якої наведено в табл. 3.16.

За підсумками 2014 року інноваційні види продукції впроваджували 600 підприємств, кількість таких видів становила 3661 найменування, з них 1314 – нові види машин, устаткування, прилади, апарати тощо. Нову виключно для ринку продукцію впровадили 137 підприємств із кількістю найменувань 540 одиниць.

Таблиця 3.15 – Структурно-динамічний аналіз інноваційної активності промислових підприємств України у 2008-2014рр. (джерело: складно та розраховано автором на основі даних ДССУ)

Показники	2014	2013	2012	2011	2010	2009	Роки
	2	3	4	5	6	7	2008
1							8
Кількість промислових підприємств	9994	10208	10089	10350	10606	10995	10728
Кількість промислових підприємств, які:							
а) займалися інноваційною діяльністю	1609	1715	1758	1679	1462	1411	1397
б) впроваджували інновації	1208	1312	1362	1327	1217	1180	1160
в) впроваджували інноваційні процеси	614	557	703	677	593	540	582
г) освоювали виробництво інноваційних видів продукції	600	683	704	731	615	614	667
д) реалізували інноваційну продукцію	905	1031	1073	1043	964	994	993
- з них продукцію, що була новою для ринку	137	145	243	260	270	288	322
- продукцію, що була новою тільки для підприємства	768	886	889	882	812	816	792
е) реалізували інноваційну продукцію за межі України	295	344	332	378	343	334	341
Частка промислових підприємств, %, які:							
а) займалися інноваційною діяльністю	16,1	16,8	17,4	16,2	13,8	12,8	13,0
б) впроваджували інновації	12,1	12,8	13,5	12,8	11,5	10,7	10,8
в) впроваджували інноваційні процеси	6,1	5,5	6,9	6,5	5,6	4,9	5,4
г) освоювали виробництво інноваційних видів продукції	6,0	6,7	6,9	7,1	5,8	5,6	6,2
д) реалізували інноваційну продукцію	9,1	10,1	10,3	10,1	9,1	9,0	9,3
- з них продукцію, що була новою для ринку	1,4	1,4	2,4	2,5	2,5	2,6	3,0
- продукцію, що була новою тільки для підприємства	7,7	8,7	8,8	8,5	7,7	7,4	7,4
е) реалізували інноваційну продукцію за межі України	2,9	3,3	3,3	3,7	3,2	3,0	3,2

Продовження таблиці 3.15

1	2	3	4	5	6	7	8
Частка інноваційно-активних промислових підприємств, %, які:							
б) впроваджували інновації	75,1	77,0	77,5	79,0	83,2	83,6	83,0
в) впроваджували інноваційні процеси	38,2	32,5	40,0	40,3	40,5	38,3	41,6
г) освоювали виробництво інноваційних видів продукції	37,3	39,8	40,0	43,5	42,1	43,5	47,7
д) реалізували інноваційну продукцію	56,2	60,1	59,0	62,1	65,9	70,5	71,1
- з них продукцію, що була новою для ринку	8,5	8,5	13,8	15,5	18,5	20,4	23,1
- продукцію, що була новою тільки для підприємства	47,7	51,7	50,6	52,5	55,5	57,8	56,7
е) реалізували інноваційну продукцію за межі України	18,3	20,0	18,9	22,5	23,5	23,7	24,4
Ланцюгові індекси кількості промислових підприємств, %, які:							
а) займалися інноваційною діяльністю	93,8	97,6	104,7	114,8	103,6	101,0	-
б) впроваджували інновації	92,1	95,7	103,3	109,0	103,1	101,7	97,8
в) впроваджували інноваційні процеси	110,2	79,2	103,8	114,2	109,8	92,8	-
г) освоювали виробництво інноваційних видів продукції	87,9	97,0	96,3	118,9	100,2	92,1	-
д) реалізували інноваційну продукцію	87,8	96,1	102,8	108,2	97,0	100,1	-
е) реалізували інноваційну продукцію за межі України	85,8	103,6	87,8	110,2	102,7	98,0	-
Базисні індекси кількості промислових підприємств, %, які:							
а) займалися інноваційною діяльністю	115,2	122,8	125,8	120,1	104,6	101,0	100,0
б) впроваджували інновації	104,1	113,0	118,1	114,3	104,9	101,7	100,0
в) впроваджували інноваційні процеси	105,5	95,7	120,8	116,4	101,9	92,8	100,0
г) освоювали виробництво інноваційних видів продукції	90,0	102,5	105,7	109,7	92,3	92,1	100,0
д) реалізували інноваційну продукцію	91,1	103,8	108,0	105,1	97,1	100,1	100,0
е) реалізували інноваційну продукцію за межі України	86,5	100,9	97,4	110,9	100,7	98,0	100,0

Таблиця 3.16 – Структурно-динамічний аналіз впровадження інновацій промисловими підприємствами (складено та розраховано автором за даними ДССУ)

Показник	Значення по роках											
	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
	Впровадження інновацій на промислових підприємствах											
Впроваджено нових технологічних процесів, од.	1743	1576	2188	2510	2043	1893	1647	1419	1145	1808	1727	1482
- у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі, од./%	447 25,6	502 31,9	554 25,3	517 20,6	479 23,5	753 39,8	680 41,3	634 44,7	424 37,0	690 38,2	645 37,3	606 40,9
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3661	3138	3403	3238	2408	2685	2446	2526	2408	3152	3978	7416
- з них нові види техніки, од	1314	809	942	897	663	641	758	881	786	657	769	710
/%	35,9	25,8	27,7	27,7	27,5	23,9	31,0	34,9	32,6	20,8	19,3	9,6
	Ланцюгові індекси динаміки впровадження інновацій на промислових підприємствах, % до попереднього року											
Впроваджено нових технологічних процесів	110,6	72,0	87,2	122,9	107,9	114,9	116,1	123,9	63,3	104,7	116,5	129,8
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	116,7	92,2	105,1	134,5	89,7	109,8	96,8	104,9	76,4	79,2	53,6	-
	Базисні індекси динаміки впровадження інновацій на промислових підприємствах, %											
Впроваджено нових технологічних процесів	100,9	91,2	126,7	145,2	118,2	109,5	95,3	82,1	66,3	104,7	100,0	-
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	92,0	78,9	85,5	81,4	60,5	67,5	61,4	63,5	60,5	79,2	100,0	-
	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %											
Дані по роках, %	2,5	3,3	3,3	3,8	3,8	4,8	5,9	6,7	6,7	6,5	5,8	5,6
Ланцюгові індекси, %	75,8	100,0	86,8	100,0	79,2	81,4	88,1	100,0	103,1	112,1	103,5	80,0
Базисні індекси, %	43,1	57,0	57,0	65,6	65,6	82,9	101,8	115,6	115,6	112,1	100,0	-

Інноваційні процеси у 2014 році впровадили 614 підприємств, з яких 459 – нові або вдосконалені технологічні процеси, кількість яких становила 1743, у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих – 447; 123 підприємства – нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції, 190 – нову або вдосконалену діяльність із підтримки процесів матеріально-технічного обслуговування або операцій щодо закупівель, обліку або розрахунків. Організаційні інновації здійснювало 125 підприємств, маркетингові – 157.

У 2014 р. 905 підприємств реалізувало інноваційну продукцію на 25,7 млрд. грн., або 2,5% загального обсягу реалізованої промислової продукції. У розрізі видів економічної діяльності цей показник складав: на підприємствах з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення – 13,7%, машинобудування – 8,2%, з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – 6,1%, хімічних речовин і хімічної продукції – 4,8%. Реалізацію продукції за межі України здійснювало 295 підприємств, обсяг якої становив 29,2% від загального обсягу інноваційної продукції.

За даними статистичного аналізу на засадах міжнародної методології, упродовж 2012-2014 рр. інноваційною діяльністю в промисловості займалося 2259 підприємств, або 22,6% обстежених; упровадженням інновацій займалось 1595 підприємств (15,9% серед обстежених промислових). Інноваційну продукцію впроваджувало 1054 підприємства, з яких 257 – нову для ринку і 923 – нову лише для підприємства; інноваційні процеси впровадили 1127 підприємств, з яких 926 – нові або вдосконалені методи обробки чи виробництва продукції, 233 – нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції та 349 – нову або вдосконалену діяльність із підтримки процесів, зокрема системи матеріального обслуговування, операцій щодо закупівель, обліку та розрахунків; 289 підприємств упровадили маркетингові інновації; 232 підприємства – організаційні інновації.

Розподіл впровадження інновацій в розрізі їх видів та видів економічної діяльності підприємств за 2011-2013 роки наведені в табл. 3.17.

Таблиця 3.17 – Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації у 2011-2013 рр. за видами діяльності та типами інновацій відповідно до міжнародних стандартів, % (складено за даними ДССУ)

Види діяльності	Типи інновацій			
	інноваційна продукція	інноваційні процеси	організаційні інновації	маркетингові інновації
1	2	3	4	5
Промисловість	11,7	12,2	2,6	3,0
Переробна промисловість	13,9	13,0	2,7	3,5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	37,2	23,1	10,3	14,1
Машинобудування				
- Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	30,8	24,7	7,7	6,1
- Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	30,6	16,8	5,6	4,1
- Виробництво електричного устаткування	24,2	17,8	5,7	5,7
- Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	21,6	16,2	4,9	4,6

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	22,8	21,5	4,0	5,9
Вироблення коксу та продуктів нафтоперероблення	16,7	12,5	6,3	8,3
1	2	3	4	5
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	14,0	12,7	2,3	4,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	12,9	12,8	2,5	2,8
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	9,2	9,0	1,7	2,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	9,1	11,3	1,6	2,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	8,3	10,3	1,3	1,8
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	7,4	9,6	1,5	1,8

Як видно, за рівнем активності у впровадженні інновацій підприємства машинобудування займають лідируючі позиції, поступаючись лише фармацевтичному виробництву, а рівень їх активності значно перевищує середньогалузевий по промисловості. *Це підтверджує думку, що виробництвам більш високого технологічного укладу властиві більш високі рівні інноваційної активності та темпи впровадження інновацій.*

Нижче наведено дані щодо інновацій, впроваджуваних на підприємствах машинобудування в 2011-2013 роках (табл. 3.18). Як видно, в 2013 році в машинобудуванні кількість впроваджених технологічних процесів, машин, устаткування, апаратів, приладів навіть зросла порівняно з попереднім періодом.

Таблиця 3.18 – Впровадження інновацій на підприємствах машинобудування протягом 2011-2013 рр. (джерело: опрацьовано автором на підставі даних ДССУ)

Показники	Підприємства машинобудування, всього:					
	2011		2012		2013	
	Од.	У % до загальної кількості	Од.	У % до загальної кількості	Од.	У % до загальної кількості
Впроваджено нових технологічних процесів, од.	996	35,60	1351	42,40	1428	46,47
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, з них найменувань, од.	1100	39,31	1266	39,74	1047	34,07
Машин, устаткування, апаратів, приладів, од.	702	25,09	569	17,86	598	19,46
Всього:	2798	100,00	3186	100,00	3073	100,00

Серед промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, провідне місце мають також машинобудівні (табл. 3.19). Навіть в 2013 році, коли спад машинобудівного виробництва склав порівняно з попереднім роком 13,8%, воно було найбільш впливовим в реалізації інноваційної продукції у промисловості – частка машинобудівних підприємств серед підприємств переробної промисловості, що реалізовували інноваційну (нову для ринку) продукцію становила майже 50% (46,8%), а серед тих, що експортували інноваційну продукцію – 41,2%.

Таблиця 3.19 – Кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію у 2013 році (складено та розраховано автором за даними ДССУ).

Види діяльності	Кількість підприємств що реалізували інноваційну продукцію	У тому числі продукцію, що є новою		Кількість підприємств, що експортували інноваційну продукцію
		для ринку тільки	для підприємства	
Промисловість	1031	248	887	344
Переробна промисловість	1015	246	872	342
Виробництво машин і устаткування, не віднесені до інших угруповань	113	35	91	57
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	72	31	53	34
Виробництво електричного устаткування	57	20	45	29
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	51	29	34	21
Всього машинобудування	293	115	223	141
<i>Частка у переробній промисловості, %</i>	28,9	46,8	25,6	41,2

Втім, найвища в промисловості інноваційна активність та діяльність з впровадження інновацій, не втримала машинобудівельне виробництво від значного падіння обсягів. Це підтверджує попередні висновки, що інноваційна діяльність не завжди спричинює розвиток підприємства. Отже, аналітичні дослідження процесів інноваційного розвитку неможливо обмежувати лише аналізом обсягів та структури інноваційної діяльності промислових підприємств.

В цілому, визначена динаміка інноваційної діяльності в промисловості має негативний характер як в короткостроковому, так й в довгостроковому періоді. Водночас, щодо окремих ключових показників інноваційної діяльності вона має вельми суперечливий характер.

Так, падіння інноваційної активності промислових підприємств у 2013-2014 роках (за кількістю підприємств, що займалися інноваційною діяльністю та впроваджували інновації), супроводжувалось зростанням показників впровадження інновацій в 2014 році (як стосовно інноваційних процесів, так й стосовно інноваційної продукції), та падінням результатного показника інноваційної діяльності – частки реалізованої інноваційної продукції.

Висновки щодо рівня інноваційної активності та її результативності можуть бути засновані на нормуванні фактичних значень показників діяльності з впровадження інновацій

та частки реалізованої інноваційної продукції за рівнем безпечності для національної економіки, запропонованому в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [235].

В табл. 3.20 наведено визначення рівня «безпечності» цих показників у 2000-2014 роках відповідно до нормативів, встановлених в [235], та результатів проведеного статистичного аналізу.

Таблиця 3.20 – Рівень інноваційної безпеки промислових підприємств (складено автором на основі попередніх розрахунків та [235])

Роки	Значення показника по роках, %										
	частка промислових підприємств, що впроваджували інновації					частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості					
	Рівень безпечності показників										
	критичний-небезпечний 5-10%	небезпечний-незадовільний 10-15%				абсолютно-небезпечний 0-3%	критичний-небезпечний 3-7%				
2000						14,8					6,6
2001						14,3					6,8
2002						14,6					7,0
2003				11,5						5,6	
2004	10,0									5,8	
2005	8,2										6,5
2006	10,0										6,7
2007				11,5							6,7
2008			10,8							5,9	
2009			10,7						4,8		
2010				11,5				3,8			
2011					12,8			3,8			
2012						13,6		3,3			
2013						13,6		3,3			
2014					12,1		2,5				

Як видно, інноваційна активність промислових підприємств щодо впровадження інновацій перебувала переважно в діапазоні між небезпечним та незадовільним рівнями, та після коливань між нижньою та верхньою межею діапазону, за підсумками 2014 опинилася всередині між небезпечним та незадовільним рівнями, що складає 35% від нижньої межі діапазону показника, що відповідає оптимальному рівню безпечності.

Водночас, частка реалізованої інноваційної продукції, яка є результатним показником інноваційної активності, в 2000-2013 роках знаходилась в діапазоні між критичним та небезпечним рівнями, з 2010 року все більше наближалася до критичного та в 2014 році перетнула межу в діапазон значень між абсолютно-небезпечним та критичними рівнями.

В умовах інноваційної економіки інноваційна діяльність має призводити до прискорення темпів розвитку підприємства, підвищення його доходності та прибутковості – на засадах властивих інноваціям не лише ризиків, а й надприбутків. З цієї точки зору проведений аналіз ключових показників розвитку промисловості потребує доповнення показниками фінансової рентабельності їх діяльності, яка в методології вітчизняної статистики вимірюється показником рентабельності операційної діяльності.

Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств також є вагомим чинником національної економічної безпеки та має діапазони значень в розрізі рівнів безпечності, що можуть бути застосовані для оцінювання її рівня. В табл. 3.21 наведено

визначення рівня «безпеки» рентабельності операційної діяльності промислових підприємств, зокрема у найбільш інноваційно-активній галузі машинобудування, у 2008-2014 роках відповідно до нормативів, встановлених в [235], та результатів проведеного статистичного аналізу.

Як свідчать дані аналізу, рентабельність операційної діяльності зазнала суттєвого падіння у 2014 роках – як у промисловості в цілому, так й у переробній промисловості та машинобудуванні. Причому саме в машинобудуванні показник знизився критично – з рівня, відповідного діапазону оптимального рівня безпеки, в якому воно перебувало протягом 2010-2013 років, до абсолютно небезпечного, що характеризує цілковиту збитковість галузі – у 2014 році.

Таблиця 3.21 – Рівень та динаміка безпеки рентабельності операційної діяльності вітчизняних промислових підприємств (визначено на основі даних ДССУ та [235])

Рік	Рівень безпеки					
	абсолютно-небезпечний < 0 < 1%	критичний-небезпечний 1-3%	небезпечний-незадовільний 3-4%	незадовільний-задовільний 4-5%	задовільний-оптимальний 5-6%	оптимальний 6-10%
<i>Рентабельність операційної діяльності, %. Промисловість</i>						
2008					4,9	
2009		1,8				
2010			3,5			
2011				4,7		
2012			3,4			
2013			3,0			
2014		2,3				
<i>Рентабельність операційної діяльності, %. Переробна промисловість</i>						
2008			3,1			
2009		1,4				
2010			2,3			
2011			2,9			
2012		1,8				
2013			2,1			
2014	0,2					
<i>Рентабельність операційної діяльності, %. Машинобудування</i>						
2008			2,9			
2009				4,7		
2010					7,0	
2011						9,3
2012						9,9
2013					6,6	
2014	-2,9					

Порівняння означеної динаміки з технологічною структурою промисловості, переробної промисловості та машинобудування дозволяє зробити суперечливий висновок:

1) переробна промисловість, в якій домінує 4 технологічний уклад, є менш прибутковою ніж добувна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та пари, що відносяться до 3-го укладу; 2) машинобудування, яке є найбільш інноваційно-активним та містить виробництва 4-го та 5-го технологічних укладів, зазнало більших збитків у 2014 році, ніж в цілому переробна промисловість; зокрема, збитковість виробництв 5-го технологічного укладу(КВЕД 26,27) склала 8,5% та 3,1% відповідно, порівняно з виробництвами 4-го укладу (КВЕД 28,29, 30) – 1,2% та 2,8% відповідно.

Узагальнений аналіз динаміки ключових показників економічного розвитку та ключових параметрів його інноваційності наведено в табл. 3.22.

Таблиця 3.22 – Аналіз динаміки ключових статистичних показників розвитку та інноваційної активності промислових підприємств (складено за даними попередніх розрахунків)

Показник	Значення по роках										
	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Ланцюгові індекси ключових показників розвитку та інноваційної активності промислових підприємств											
Обсяг промислової продукції	89,3	95,7	99,5	108,0	111,2	78,1	94,8	107,6	106,2	103,1	112,5
Рентабельність операційної діяльності в промисловості	76,7	88,2	72,3	134,3	194,4	36,7	-	-	-	-	-
Обсяг продукції переробної промисловості	89,9	92,3	96,3	107,7	113,5	73,4	96,8	111,7	106,3	103,0	114,6
Рентабельність операційної діяльності в переробній промисловості, %	9,5	116,7	62,1	126,1	164,3	45,2	-	-	-	-	-
Обсяги продукції машинобудування	78,7	86,2	94,0	116,9	134,5	54,9	108,6	128,6	115,2	107,1	128,0
Рентабельність операційної діяльності в машинобудуванні	-	66,7	106,5	132,9	148,9	162,1	-	-	-	-	-
Частка інноваційно-активних підприємств	93,8	97,6	104,7	114,8	103,6	101,0	98,5	126,8	94,1	86,9	90,7
Частка підприємств, що впроваджували інновації	92,1	95,7	103,3	109,0	103,1	101,7	97,8	115,0	122,0	82,0	87,0
Впроваджено нових технологічних процесів	82,4	72,0	87,2	122,9	107,9	114,9	116,1	123,9	63,3	104,7	116,5
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	87,9	92,2	105,1	134,5	89,7	109,8	96,8	104,9	76,4	79,2	53,6
Питома вага реалізованої інноваційної продукції, %	75,8	100,0	86,8	100,0	79,2	81,4	88,1	100,0	103,1	112,1	103,5
Інноваційні витрати	80,5	148,2	126,8	107,1	176,2	110,5	66,2	101,2	178,2	80,1	83,3

Як видно, найбільші темпи активізації інноваційної діяльності в промисловості спостерігались в 2009-2012 роках, а пікові темпи зростання – в 2011 році; в 2003-2011 роках (за винятком 2006) спостерігається стійка тенденція нарощування впровадження нових технологічних процесів. Проте, в той же період спостерігається й зниження частки реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової. Фази активізації інноваційної активності у промисловості не завжди співпадали з фазами зростання обсягів промислового виробництва (власне, фазами розвитку). З наведеного у табл. 3.22 порівнянні видно, зокрема, що зростання обсягів промислового виробництва у 2004-2006 роках проходило на фоні суттєвого зниження показників інноваційної активності, крім впровадження нових технологічних процесів. В той же період спостерігається зростання частки реалізованої інноваційної продукції на фоні суттєвого зниження освоєння виробництва нових видів інноваційної продукції. Водночас, зростання інноваційної активності у 2012 році не призвело до зростання обсягів виробництва ані в 2012, ані в 2013, ані в 2014 роках.

Це може свідчити як про відсутність прямого зв'язку між інноваційною активністю та економічним зростанням у вітчизняній економіці, так й про необ'єктивність даних статистичних досліджень щодо інноваційної діяльності промислових підприємств.

Отже, за результатами проведеного аналізу виявлені кризові явища та тенденцію їх загострення у 2014 році у домінуючих галузях не тільки переробної промисловості, зокрема машинобудуванні, але й всього промислового комплексу. Серед основних індикаторів кризи в економіці є скорочення обсягу ВВП та обсягів промислового виробництва у 2014 році на 6,8% та 10,7% відповідно. В структурі промислового виробництва найбільшого падіння зазнала переробна промисловість, зниження обсягів якої у 2014 році склало 10,1% та за період з 2004 року – 15,1%. Ключові підгалузі переробної промисловості: металургійне виробництво та машинобудування зазнали скорочення обсягів виробництва у 2014 році на 14,9% та 21,3% відповідно. Наряду з основною причиною кризи – географічним розташуванням більшості потужностей металургії, машинобудування, хімічної промисловості в зоні АТО, суттєвий негативний вплив спричинило зниження обсягів капітальних інвестицій на тлі низької інвестиційної привабливості галузей переробної промисловості для іноземних інвесторів протягом всього аналізованого періоду.

Визначено, що незважаючи на коливання у 2004-2014 роках, інноваційна активність промислових підприємств перебувала в діапазоні між небезпечним та незадовільним рівнями, а частка реалізованої інноваційної продукції – в діапазоні між критичним та небезпечним рівнями, та в 2014 році перетнула межу до абсолютно-небезпечного рівня. Рентабельність операційної діяльності, як фінансовий результат інноваційної активності та процесів розвитку, зазнала найбільших коливань у найбільш інноваційно-активній галузі – машинобудуванні, та в 2014 році знизилась з оптимального рівня безпеки до абсолютно-небезпечного, що характеризує цілковиту збитковість галузі.

Виявлені суперечливі тенденції економічного зростання, інвестиційної та інноваційної активності, впровадження інновацій та частки реалізованої інноваційної продукції галузей промислового виробництва різних технологічних укладів *можуть свідчити як про відсутність прямого зв'язку між інноваційною активністю та економічним зростанням у вітчизняній економіці, так й про необ'єктивність даних статистичних досліджень щодо інноваційної діяльності промислових підприємств.*

3.2 Оцінювання тенденцій економічного розвитку та ознак його інноваційності на промислових підприємствах Одеського регіону

Для апробації вище визначених методичних засад аналітичних досліджень інноваційного розвитку промислових підприємств на основі фінансового підходу було обстежено 35 промислових підприємств Одеського регіону.

Формування початкової вибірки підприємств ґрунтувалось на відповідності таким критеріям: 1) відображення підприємств різних видів економічної діяльності, зокрема в домінуючих галузях переробної промисловості: металургійному виробництві, харчовій промисловості, машинобудуванні; 2) відображення підприємств за видами економічної діяльності, що віднесені до 3-го, 4-го та 5-го технологічних укладів; 3) відображення підприємств різного розміру (за чисельністю працівників); 4) доступності, як найменш, фінансової звітності підприємств у відкритих джерелах (даних Національного депозитарію «SMIDA»).

Базою формування вибірки стало: 1) перелік підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та формують економічний потенціал Одеської області [456], з яких за критерієм відкритого доступу до фінансової звітності було відібрано 16 промислових підприємств; 2) перелік підприємств переробної промисловості (крім вище зазначених), зокрема, металургійного виробництва та машинобудування, економічна діяльність яких (згідно запропонованої в п. 2.2 класифікації) відноситься до 3-го, 4-го та 5-го технологічних укладів, з яких за критерієм відкритого доступу до фінансової звітності було відібрано 19 промислових підприємств.

Сформована сукупність обстежених промислових підприємств містить 2 групи: 1) стратегічні підприємства; 2) інші підприємства. Перелік обстежених підприємств, систематизований за КВЕД, технологічним укладом та чисельністю працівників наведено в Додатку Е (табл. Е.1).

Структура обстежуваної сукупності підприємств в розрізі підгалузей основного виду діяльності та технологічних укладів наведено в табл. 3.23, в розрізі розміру та чисельності працівників – в табл. 3.24. Для розподілу підприємств у табл. 3.23 використано тільки той код КВЕД, що зазначений у фінансовій звітності підприємств за 2011-2012 роки, а отже, на думку підприємства, віддзеркалює його основну операційну діяльність.

Таблиця 3.23 – Розподіл обстежених підприємств за видами економічної діяльності та технологічними укладами.

Група підприємств	Підгалузь / код КВЕД				Технологічний уклад		
	Харчова промисловість 10;11.	Металургійне виробництво 24;25.	Машинобудування, в т.ч. монтаж, ремонт машин 26;27; 28; 33	Інші 17;20;22; 23; 32.5. 35	3	4	5
Кількість підприємств							
Стратегічні	7	1	1	7	3	11	2
Інші	-	3	15	1	3	11	5
Всього	7	4	16	8	6	22	7
Частка підприємств у загальній кількості, %							
Стратегічні	43,8	6,3	6,3	43,8	18,8	68,8	12,4
Інші	-	15,8	78,9	5,3	15,8	57,9	26,3
Всього	20,0	11,4	45,7	25,7	17,1	62,9	20,0

Щодо розподілу підприємств за чисельністю працівників, то слід зазначити, що всі підприємства, що визнані стратегічними, визначені такими й за критерієм чисельності – не менш 100 працівників. Серед інших відібраних промислових підприємств при дослідженні на початок 2012 року виявився майже рівномірний розподіл між мікропідприємствами (чисельність до 10 осіб включно), малими підприємствами (чисельність від 11 до 50 осіб), середніми та великими підприємствами, який у 2014 році змінився в бік скорочення чисельності та зростання частки малих підприємств в обстеженій сукупності.

Таблиця 3.23 – Розподіл обстежених промислових підприємств за чисельністю працюючих (станом на 01.01.2012 та 01.01.2014 за даними фінансової звітності підприємств)

Група підприємств	Середньорічна чисельність працюючих, осіб					
	Мікро 0-10	Малі 11-50	51-100	Середні та великі		
	101-500	501-1000	>1000			
2012. Кількість підприємств, од.						
Стратегічні	-	-	-	6	4	6
Інші	4	6	4	5		
Всього	4	6	4	11	4	6
2012. Частка у загальній кількості, %						
Стратегічні	-	-	-	37,5	25,0	37,5
Інші	21,1	31,5	21,1	26,3	-	-
Всього	11,4	17,2	11,4	31,4	11,4	17,2
2014. Кількість підприємств, од.						
Стратегічні	-	-	1	6	5	4
Інші	5	8	4	2		
Всього	5	8	5	8	5	4
2014. Частка у загальній кількості, %						
Стратегічні	-	-	6,3	37,5	31,2	25,0
Інші	26,3	42,1	21,1	10,5	-	-
Всього	14,3	22,8	14,3	22,8	14,3	11,4

Слід зазначити, що скорочення чисельності працівників за період 2012-2014 рр. спостерігався на 12-ти підприємствах з групи стратегічних та 14-ти підприємствах з групи інших, а отже – на 74% досліджуваних підприємств, майже незмінною залишилась чисельність працівників на 5-ти підприємствах з групи «інших» (14,3% обстежених підприємств), зростання кількості працюючих спостерігалось лише на 4-ьох стратегічних підприємствах (11,4% обстежених), а самена ПАТ «Одеський коньячний завод», ПрАТ «Фірма Еліпс», Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат», ПАТ «Одесаобленерго».

Така негативна динаміка чисельності працівників обстежених підприємств може попередньо свідчити про скорочення обсягів діяльності більшості з них, адже зростання кількості працюючих є однією з визнаних нефінансових ознак розвитку будь-якого бізнесу.

Дослідження тенденцій інноваційного розвитку обраних підприємств доцільно, на засадах існуючої методології та фінансового підходу, здійснювати в декілька етапів.

На першому етапі аналітичних досліджень доцільно визначити загальні ознаки економічного розвитку підприємств, що проявляються у зростанні його майнового потенціалу на тлі одночасного зростання ефективності його використання. Необхідно-достатнім на цьому етапі може бути дослідження підприємств на предмет виконання умов т.з. «золотого правила економіки підприємства», зокрема, його розширеного варіанту, запропонованого в п. 2.3.

Так, дослідження виконання нерівності «золотого правила економіки підприємства» за порівнянням динаміки показників валюти балансу, виручки від реалізації продукції, валового прибутку, прибутку від операційної діяльності та чистого прибутку дає підстави для висновків не тільки щодо розвитку (зростання) майнового потенціалу, але й ефективності його застосування за рахунок, зокрема, зростання обсягів реалізації продукції, зниження її питомої собівартості, питомих накладних витрат, витрат фінансової та інвестиційної діяльності (табл. 3.25). *Водночас, невиконання всіх або окремих умов «золотого правила» свідчить про прояв фінансових ризиків діяльності підприємства в розрізі визначених методологією бухгалтерського обліку та звітності видів його діяльності: основної операційної, операційної, інвестиційної та фінансової.* Інноваційна діяльність підприємства не є окремим об'єктом фінансового обліку та у фінансовій звітності ніяк не віддзеркалюється. Проте, впровадження інновацій в кінці кінців спрямоване саме на уникнення можливих фінансових ризиків підприємства в частині, зокрема, зниження питомої собівартості продукції за рахунок впровадження технологічних інновацій, зростання обсягів реалізації за рахунок впровадження продуктивних та маркетингових інновацій, зниження накладних витрат за рахунок організаційних інновацій, тощо.

Таблиця 3.25 – Основні висновки щодо чинників розвитку або стагнації підприємства в розрізі виконання умов «золотого правила економіки підприємства» *(складено автором за підсумками власних досліджень)*

Умови виконання «золотого правила економіки підприємства»	Ключові висновки щодо тенденцій розвитку підприємства в разі виконання або невиконання зазначеної умови	
	Виконання	Невиконання
1	2	3
Індекс росту вартості сукупних активів (валюти балансу) $ІВБ > 1$	Свідчить про зростання майнового потенціалу розвитку підприємства; за умов зростання за рахунок капітальних інвестицій – про інвестиційні процеси та майбутнє розширення обсягів виробництва. Потребує уточнень – вплив курсових різниць на оцінку вартості активів (наприклад, коштів та дебіторської заборгованості в іноземній валюті)	У більшості випадків може свідчити про скорочення обсягів діяльності та прояв ризиків операційної діяльності Потребує уточнень: вартість проданих невикористовуваних активів, вплив курсових різниць на оцінку вартості активів
Індекс росту виручки від реалізації ІВР більше ІВБ	Свідчить про зростання доходності основної операційної діяльності та підтверджується зростанням коефіцієнту оборотності сукупних активів підприємства (розрахованим за виручкою від реалізації) та скороченням терміну оборотності майна підприємства. Може бути досягнуто за рахунок двох чинників «верхнього рівня»: зростання обсягів реалізації (у натуральному вимірі) або зростання ціни реалізації продукції продукції.	Свідчить про зниження доходності (оборотності) сукупного капіталу, вкладеного в діяльність підприємства. Може виникнути внаслідок: 1) значних вкладень (реальних інвестицій) в зростання матеріально-технічної бази виробництва, що в звітному періоді ще не призвели до відповідного зростання обсягів виробництва та реалізації (потребує уточнення); 2) скорочення обсягів реалізації продукції внаслідок втрати частки ринку збуту, зокрема внаслідок недостатньої конкурентоспроможності продукції (за критеріями ціна-якість)

Продовження таблиці 3.25

<p>Індекс росту валового прибутку ІВП більше ІВР</p>	<p>Свідчить про зростання ефективності основної операційної діяльності та підтверджується зростанням показника рентабельності продукції (за валовим прибутком). Може бути досягнуто за рахунок двох чинників «верхнього рівня»: 1) зростання ціни реалізованої продукції (потребує уточнень вплив індексу цін промислової продукції); 2) зниження питомої собівартості виробництва продукції, внаслідок, зокрема, впровадження технологічних та нетехнологічних (маркетингових, організаційних) процесних інновацій.</p>	<p>Свідчить про зниження ефективності основної операційної діяльності та підтверджується зниженням показника рентабельності продукції. Може бути спричинено: 1) зниженням ціни реалізованої продукції (потребує уточнень вплив індексу цін промислової продукції); 2) зростанням питомої собівартості виробництва продукції, внаслідок, зокрема, зростання вартості оплати праці та відрахувань з фонду оплати праці, вартості енергоносіїв та їх частки у собівартості, вартості матеріалів (зокрема, імпортованих) та їх частки у собівартості, тощо.</p>
<p>Індекс росту прибутку операційної діяльності ІФРОД більше ІВР</p>	<p>Свідчить про зростання ефективності операційної діяльності та підтверджується зростанням показника рентабельності операційної діяльності. Може бути досягнуто за рахунок: зростання ефективності основної операційної діяльності (зростання обсягів реалізації при незмінному рівні або зниженні питомої собівартості продукції); зниженні питомих накладних (адміністративних та збутових) витрат; зростанні результату іншої операційної діяльності.</p>	<p>Свідчить про зниження ефективності операційної діяльності та підтверджується зниженням показника рентабельності операційної діяльності. Може бути спричинено: зниженням ефективності основної операційної діяльності внаслідок зниження обсягів реалізації, зниження ціни реалізованої продукції, зростанням питомої собівартості продукції; зростанням питомих накладних витрат (адміністративних та збутових); збитковістю іншої операційної діяльності, тощо</p>
<p>Індекс росту чистого прибутку ІЧП більше ІВР</p>	<p>Свідчить про зростання ефективності діяльності підприємства та підтверджується зростанням показника загальної рентабельності діяльності (за чистим прибутком та виручкою від реалізації). Може бути досягнуто за рахунок: зростання рентабельності продукції, зниження питомих накладних витрат та витрат іншої операційної діяльності, зниження витрат інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, тощо.</p>	<p>Свідчить про зниження ефективності діяльності підприємства та підтверджується зниженням показника загальної рентабельності діяльності. Може бути спричинено: зниженням обсягів реалізації та рентабельності продукції, зростанням накладних витрат, витрат іншої операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.</p>

Дослідження виконання означених умов за даними обстежених підприємств за період 2012-2014 років виявило такі методичні проблеми застосування цього інструментарію щодо сукупності підприємств: 1) ситуація повного виконання всіх умов одночасно, як й ситуація їх повного не виконання, є вкрай рідкою; 2) в більшості випадків виконуються лише декілька умов нерівності, та на різних підприємствах в різні періоди ці умови різні; 3) певну методичну проблему складає оцінка виконання умов розвитку у випадках скорочення абсолютних значень показників звітності (де індекс динаміки набуває значень < 1), або у площині від'ємних показників (збитків), де математичне визначення індексу динаміки є недоцільним, отже здійснення оцінки потребує застосування додаткових прийомів, яким

може бути розрахунок питомих показників, а саме коефіцієнту оборотності активів та показників рентабельності (для перевірки виконання 2 та 3,4,5 умов).

Так, за підсумками періоду 2012-2014 зростання вартості валюти балансу спостерігалась на 18-ти (51,4%) підприємствах, зростання виручки від реалізації – на 15-ти (42,9%) підприємствах, зростання чистого прибутку – лише на 11-ти (31,4%) підприємствах. Серед останніх 24 підприємств – зниження прибутку мали 2, збитки мали 22 підприємства, серед яких на 7 підприємствах спостерігалось скорочення обсягів збитку, що з точки зору фінансового обліку означає наявність чистого прибутку у звітному періоді, за рахунок якого було покрито частину накоплених збитків минулих періодів, та, отже є позитивним явищем та віддзеркалює в цілому позитивний фінансовий результат діяльності підприємства, незважаючи на абсолютне значення чистого збитку у Звіті про фінансові результати.

У цьому останньому випадку, в залежності від динаміки виручки від реалізації, може спостерігатись як скорочення, так і зростання рівня «збитковості» діяльності підприємства, що відповідно, буде визначати виконання або невиконання умови розвитку. Аналогічно при скороченні обсягу чистої виручки від реалізації в залежності від динаміки балансової вартості майна може спостерігатись як скорочення, так й зростання коефіцієнту оборотності активів.

В табл. 2.25 та 2.26 наведено основні ознаки розвитку, виявлені на обстежених підприємствах за підсумками трилітнього періоду 2012-2014.

Як видно, всупереч очікуванням, результати фінансово-господарської діяльності 2014 року для багатьох підприємств були здебільшого позитивними: 1) зростання майнового потенціалу, віддзеркаленого у балансовій вартості активів, спостерігалось на 20 підприємствах з 35-ти (57,4% обстежених підприємств), зокрема на 10 з 16 стратегічних підприємствах області; 2) зростання оборотності активів, рентабельності операційної діяльності та загальної рентабельності – на 16 підприємствах (45,7% обстежених); 3) зростання рентабельності продукції (основної операційної діяльності) – на 23 підприємствах (65,7% обстежених).

Результати аналізу за трирічний період демонструють нижчий рівень показників наявності ознак розвитку (табл. 2.26).

Така різниця свідчить про значне відставання ключових фінансових показників діяльності підприємств за підсумками 2014 року від аналогічних показників кінця 2011 – початку 2012 року.

Таблиця 3.26 – Ознаки розвитку обстежених промислових підприємств у 2014 році (за результатами власних розрахунків)

№	Назва підприємства	Умови «золотого правила» та відповідні ознаки розвитку підприємства				
		ІВБ > І	ІВР > ІВБ	ВП > ІВР	ФРОД > ІВР	ІЧП > ІВР
		Зростання вартості майна	Зростання оборотності активів	Зростання рентабельності	Зростання рентабельності операційно	Зростання загальної рентабельності
1	2	3	4	5	6	7
Стратегічні промислові підприємства Одеської області						
1	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	+	+	+	+	+
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	-	+	+	-	+
3	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	-	-	+	-	-
4	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	-	+	+	+	+

Продовження таблиці 3.26

1	2	3	4	5	6	7
5	ПАТ «Одеський коровай»	+	-	-	+	-
6	ЗАТ «Одесакондитер»	-	+	+	-	-
7	ПАТ «Одеський коньячний завод»	-	-	+	-	+
8	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	-	-	-	-	-
9	ПАТ «Одеський припортовий завод»	+	-	-	-	-
10	ПрАТ «Фірма Еліпс»	+	+	+	+	+
11	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	+	-	+	+	+
12	ПАТ «Одескабель»	+	-	+	+	-
13	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	+	-	+	-	-
14	ПАТ «Гемопласт»	+	+	+	-	+
15	ПАТ «Одесаобленерго»	+	+	+	+	-
16	ПАТ «Одесагаз»	+	+	-	-	+
<i>Всього кількість стратегічних підприємств</i>		10	8	12	7	8
Інші промислові підприємства Одеської області						
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	+	-	-	-	-
18	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	+	-	-	-	-
19	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	+	+	+	-	-
20	ПАТ «Елемент»	+	-	+	+	+
21	ПАТ «Завод «Тіра»	-	-	+	+	+
22	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	-	-	+	+	+
23	ПАТ «Будгідраліка»	-	+	+	+	+
24	ПрАТ «Будгідраліка»	+	+	+	-	-
25	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	+	+	-	+	-
26	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛОДМАШ»	-	-	+	-	-
27	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	-	+	+	-	-
28	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	-	-	-	+	+
29	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	-	-	-	-	-
30	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	+	-	+	+	+
31	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	-	-	-	+	-
32	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	+	+	-	-	-
33	ПАТ «Полімет»	+	+	+	-	+
34	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	-	-	-	-	-
35	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	+	+	+	+	+
<i>Всього кількість інших промислових підприємств</i>		10	8	11	9	8
<i>Всього кількість обстежених підприємств</i>		20	16	23	16	16
<i>У% до загальної кількості обстежених</i>		57,4	45,7	65,7	45,7	45,7

Таблиця 3.26 – Ознаки розвитку обстежених промислових підприємств у 2012-2014 роках (за результатами власних розрахунків)

№	Назва підприємства	Умови «золотого правила» та відповідні ознаки розвитку підприємства				
		ІВБ >1	ІВР > ІВБ	ВП > ІВР	ФРОД > ІВР	ІЧП > ІВР
		ростання вартості майна	Зростання оборотності активів	Зростання рентабельності продукції	Зростання рентабельності операційної діяльності	Зростання загальної рентабельності діяльності
Стратегічні промислові підприємства Одеської області						
1	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	+	-	-	+	+
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	+	-	+	+	-
3	ПАТ «Ллчівський олійножировий комбінат»	-	+	+	+	-
4	ПрАТ «АДМ-Ллчівськ»	+	+	+	+	+
5	ПАТ «Одеський коровай»	-	+	+	-	-
6	ЗАТ «Одесакондитер»	-	-	+	-	-
7	ПАТ «Одеський коньячний завод»	-	-	-	-	+
8	ПАТ «Змільський целюлозно-картонний комбінат»	+	-	-	-	-
9	ПАТ «Одеський припортовий завод»	+	-	-	-	-
10	ПрАТ «Фірма Еліс»	+	+	+	+	+
11	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	-	+	+	+	+
12	ПАТ «Одескабель»	+	-	-	+	-
13	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	+	-	-	-	-
14	ПАТ «Гемопласт»	-	+	+	+	+
15	ПАТ «Одесаобленерго»	+	-	-	-	-
16	ПАТ «Одесагаз»	+	-	-	-	-
<i>Всього кількість стратегічних підприємств</i>		10	6	8	8	6
Інші промислові підприємства Одеської області						
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	+	-	+	-	-
18	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	-	-	+	-	-
19	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	+	+	+	-	-
20	ПАТ «Елемент»	+	+	+	+	+
21	ПАТ «Завод «Гіра»	-	-	-	+	+
22	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	-	-	+	+	+
23	ПАТ «Будгідравліка»	-	+	-	-	-
24	ПрАТ «Будгідравліка»	-	-	-	+	+
25	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	-	-	-	+	-
26	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛЮДМАШ»	-	-	+	-	-
27	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	+	-	+	-	-
28	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	-	+	-	-	-
29	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	+	-	-	-	-
30	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	+	-	+	+	+
31	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	-	-	-	+	-
32	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	+	+	-	-	-
33	ПАТ «Полімет»	+	+	-	-	-
34	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	-	-	-	-	-
35	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	-	-	-	+	+
<i>Всього кількість інших промислових підприємств</i>		8	6	8	8	6
<i>Всього кількість обстежених підприємств</i>		18	12	16	16	12
<i>У % до загальної кількості обстежених</i>		51,4	34,3	45,7	45,7	34,3

Дослідження структури сукупності підприємств за виявленими ознаками розвитку також дозволило зробити такі висновки: 1) розподіл підприємств у підгрупах «стратегічні» та «інші» відрізняється несуттєво, що може свідчити про відсутність значного впливу масштабу підприємства на потенціал та ризики розвитку; 2) ключовою ознакою розвитку, притаманною більшості підприємств сукупності за аналізований період, є зростання вартості активів, а не ефективності їх використання, що, в свою чергу *обумовлює доцільність подальшого дослідження впливу здійснених капітальних інвестицій на зростання вартості активів підприємств*; 3) зростання рентабельності продукції у 2014 році на 65% підприємств може бути спричинене й чинниками інфляції, що *обумовлює доцільність подальшого дослідження чинників зниження собівартості*.

Водночас, проведене дослідження виявило й методичні проблеми застосування інструментарію «золотого правила» щодо визначення та порівняння тенденцій розвитку за сукупністю підприємств, яке є неможливим водночас за всіма умовами нерівності. Відповідно, *визначення динаміки розвитку певного підприємства та середньої за сукупністю, як й ранжування підприємств за виявленими ознаками розвитку потребує запровадження інтегрального підходу до оцінювання*.

Аналіз можливостей застосування існуючих підходів до формування інтегральних показників за системою часткових (якими, в даному випадку, виступають темпи зростання валового балансу, виручки від реалізації, валового прибутку, прибутку операційної діяльності та чистого прибутку підприємства) дозволило зробити висновки: 1) ознаками розвитку є не самі індекси показників, а перевищення індексів зростання одних показників над іншими, тому усереднення або мультиплікація означених індексів у інтегральній моделі є недоцільними; 2) застосування коефіцієнтів випередження динамічних індексів одних показників над іншими в якості часткових показників моделі інтегрального показника є також недоцільним внаслідок неможливості визначення індексів фінансових результатів, а відповідно й коефіцієнтів їх випередження над індексом виручки від реалізації, у випадку переходу підприємства з зони прибутковості у зону збитковості та навпаки (що математично надає від'ємне значення індексу у обох випадках), або динаміки фінансових результатів в збитковій зоні (що математично надає індексу позитивне значення – більше у випадку нарощення збитків, та менше у випадку їх скорочення, що прямо протилежно віддзеркалює сутність означених змін базових показників). *Означені чинники обумовлюють доцільність розгляду в якості часткових показників не кількісних, а якісних альтернативних ознак (наприклад, позитивні зміни або негативні зміни)*.

Тому для інтегральної оцінки ознак розвитку підприємств за умовами виконання нерівності «золотого правила» запропоновано застосування *підходу нормування показників*. Так, найбільшим з можливих є виконання всіх п'яти умов нерівності «золотого правила», а критичним (мінімально можливим) – невиконання жодної. Це обумовлює граничні значення інтегрального показника від 0 до 1 (0-100%). Виконання кожної з існуючих п'яти умов пропонується оцінювати як 0,2 (20%), ґрунтуючись на припущенні, що всі означені умови є рівноцінними.

Тоді інтегральний показник «розвитку підприємства» за ознакою виконання умов «золотого правила» буде визначатися як частка умов, що виконуються, у їх загальній кількості в моделі «золотого правила», або ж як добуток кількості виконуваних умов та коефіцієнту їх вагомості 0,2.

Застосування запропонованого підходу дозволило визначити динаміку ознак розвитку підприємств у 2012-2014 роках (табл. 3.27), а також розподілити досліджувані підприємства за значенням інтегрального показника розвитку, що надало можливості їх порівняння у сукупності.

Таблиця 3.27 – Динаміка інтегрального показника розвитку за моделлю «золотого правила економіки підприємства» обстежених промислових підприємств (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Код КВЕД	Уклад	Інтегральний показник розвитку			
				2012	2013	2014	2014/ 2011
Стратегічні підприємства одеської області							
1	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	10.39	4	0,6	0,2	1,0	0,6
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	10.41	4	0,4	0,4	0,6	0,6
3	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	10.42	4	0,2	0,6	0,2	0,6
4	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	10.41	4	0,8	0,2	0,8	1,0
5	ПАТ «Одеський коровай»	10.71	4	0,4	0,6	0,2	0,4
6	ЗАТ «Одесакондитер»	10.82	4	0,0	0,0	0,4	0,2
7	ПАТ «Одеський коньячний завод»	11.02	4	0,6	0,2	0,4	0,2
8	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	17.21	4	0,4	0,2	0,0	0,2
9	ПАТ «Одеський припортовий завод»	20.15	4	0,2	0,6	0,2	0,2
10	ПрАТ «Фірма Еліпс»	22.22	4	0,8	0,4	1,0	1,0
11	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	24.34	3	0,8	0,8	0,8	0,8
12	ПАТ «Одескабель»	27.31	5	0,4	0,8	0,6	0,4
13	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	28.92	4	0,2	0,4	0,4	0,2
14	ПАТ «Гемопласт»	32.50	5	0,8	0,8	0,8	0,8
15	ПАТ «Одесаобленерго»	35.13	3	0,4	0,0	0,8	0,2
16	ПАТ «Одесагаз»	35.22	3	0,2	0,4	0,4	0,2
Інші промислові підприємства Одеської області							
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	25.62	3	0,0	0,6	0,2	0,4
18	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	25.11	3	0,2	0,2	0,2	0,2
19	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	25.12	3	0,4	0,4	0,6	0,6
20	ПАТ «Елемент»	26.51	5	0,4	0,2	0,8	1,0
21	ПАТ «Завод «Гіра»	27.90;	5	0,0	0,0	0,6	0,4
22	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	28.11	4	0,0	0,4	0,4	0,6
23	ПАТ «Будгідраліка»	28.12	4	0,0	0,2	0,8	0,4
24	ПрАТ «Будгідраліка»	28.12;	4	0,0	0,2	0,6	0,2
25	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	28.22	4	0,2	0,6	0,6	0,4
26	ПАТ «Одеське ВО«ХОЛОДМАШ»	28.25	4	0,2	0,8	0,2	0,2
27	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	28.29	4	0,4	0,2	0,4	0,4
28	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	28.30; 68.20	4	0,2	0,8	0,4	0,2
29	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	28.41	5	0,4	0,4	0,0	0,2
30	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	28.41	5	0,8	0,4	0,8	0,8
31	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	28.99	4	0,2	0,6	0,2	0,6
32	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	28.92; 68.20	4	0,4	0,2	0,4	0,4
33	ПАТ «Полімет»	32.50;	5	0,6	0,4	0,8	0,4
34	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	33.20	4	0,6	0,4	0,0	0,0
35	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	33.13;	4	0,4	0,4	1,0	0,4
Середній показник за сукупністю підприємств				0,36	0,41	0,50	0,44

Як видно з даних розрахунків, в 2012 та 2013 роках всі п'ять ознак розвитку не спостерігались на жодному з обстежених підприємств, тоді як жодної умови нерівності «золотого правила» не виконувалось на 6-ти підприємствах у 2012 році та 3-х у 2013 та 2014 роках.

Серед стратегічних підприємств області, що стійко мали досить високі показники розвитку (0,6-1,0) слід зазначити Одеську філію ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат», ПрАТ «АДМ-Іллічівськ», ПАТ «Гемопласт», ПрАТ «Фірма Еліпс». В групі інших підприємств значення інтегрального показника розвитку суттєво коливались в аналізованому періоді, стійкість розвитку спостерігалась лише на ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів». Стійко низькі показники (0,0-0,2) розвитку мали підприємства: ЗАТ «Одесакондитер», ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат», ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян».

Попередній розподіл обстежених підприємств за технологічними укладами основного виду їх економічної діяльності дозволив визначити середній показник розвитку в розрізі технологічних укладів (табл. 3.28).

Таблиця 3.28 – Середній показник розвитку підприємств за групами технологічних укладів (систематизовано за запропонованою класифікацією)

Уклад	Кількість підприємств	Значення середнього показника розвитку групи по роках (0-1)			
		2012	2013	2014	2014/2012
3	6	0,33	0,40	0,50	0,40
4	22	0,33	0,39	0,46	0,42
5	7	0,48	0,43	0,63	0,57
За всією сукупністю		0,36	0,41	0,50	0,44

Як видно з таблиці, найбільші показники розвитку властиві підприємствам 5-го технологічного укладу, найнижчі (за 3 роки) – 3-го укладу.

На наступному етапі аналітичних досліджень потрібне з'ясування наявності ознак інноваційності розвитку досліджуваних підприємств. Нажаль, з позиції зовнішнього оцінювання, статистична звітність підприємств щодо інноваційної діяльності є доступною лише у зведеному виді в розрізі ознак мезорівня: регіонів та видів економічної діяльності. Аналітичні дослідження на її базі дозволяють зробити вельми обмежені висновки в частині, зокрема, порівняння ключових показників інноваційної діяльності промисловості певного регіону із середньонаціональними. Водночас, перевищення регіонального рівня показників над середніми у країні може опосередковано свідчити про більш потужний інноваційний потенціал промислового сектору та більш сприятливе до інновацій середовище у певному регіоні.

Так, наведені дані (табл. 3.29) щодо інноваційної активності промислових підприємств Одеського регіону свідчить про їх перевищення над середніми по промисловості України, проте різке зниження за 2013-2014 роки.

Серед ключових ознак інноваційної активності слід зазначити: 1) незначну частку та різке скорочення підприємств, що здійснювали дослідження та розробки; 2) найбільшу значущість (за кількістю підприємств) такого напрямку інноваційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Таблиця 3.29 – Інноваційна активність промислових підприємств Одеської області за напрямками проведених інновацій (складено за даними Головного управління статистики в Одеській області)

Напрями витрат інноваційної діяльності	Інноваційна активність промислових підприємств					
	усього			% до загальної кількості обстежених промислових підприємств		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
<i>Кількість та частка підприємств, що займались інноваційною діяльністю</i>	83	69	67	22,3	17,6	16,8
з них витрачали кошти за напрямками інноваційної діяльності:						
дослідження і розробки	11	9	6	3,0	2,3	1,5
внутрішні науково-дослідні роботи	7	6	4	1,9	1,5	1,0
зовнішні науково-дослідні роботи	4	3	2	1,1	0,8	0,5
придбання інших зовнішніх знань	4	1	1	1,1	0,3	0,3
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	58	50	46	15,6	12,8	11,5
виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва	x	x	x	x	x	x
інші	23	12	13	6,2	3,0	3,3

Дослідження рівня та динаміки впровадження інновацій промисловими підприємствами Одеського регіону (табл. 3.30), навпаки, свідчить не лише про різке скорочення таких підприємств, але й про значне відставання їх частки у структурі промисловості регіону від загальнонаціонального рівня.

Таблиця 3.30 – Впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області за напрямками проведених інновацій (складено за даними Головного управління статистики в Одеській області)

Напрями впровадження інновацій	Підприємства, що впроваджували інновації					
	усього			% до загальної кількості обстежених промислових підприємств		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
<i>Кількість та частка підприємств, що впроваджували інновації</i>	52	44	39	14,0	11,2	9,8
у тому числі:						
впроваджували нові технологічні процеси	22	18	13	5,9	4,6	3,3
з них маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні	14	10	5	3,8	2,6	1,3
освоювали виробництво нових видів продукції	27	23	23	7,3	5,9	5,8
освоювали виробництво нових видів техніки	3	3	3	0,8	0,8	0,8

Аналогічно до негативної динаміки скорочення кількості та частки інноваційно-активних підприємств та тих, що впроваджували інновації в промисловості Одеського регіону, у 2012-2014 роках спостерігається й скорочення кількості впроваджених інновацій за всіма їх видами, обсягів інноваційних витрат, обсягів реалізації інноваційної

продукції (табл. 3.31), що свідчить про зниження як потенціалу інноваційного розвитку, так й про зниження його результатів в промисловості Одеського регіону.

Таблиця 3.31 – Впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області за напрямками інновацій (*систематизовано та розраховано за даними Головного управління статистики в Одеській області*)

Показники інноваційної діяльності промисловості Одеського регіону	Значення по роках			Індекс 2014/2012
	2012	2013	2014	
Кількість впроваджених інновацій				
Впроваджено нових технологічних процесів	35	24	30	0,857
з них маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	28	20	11	0,393
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	108	87	82	0,759
з них нових видів техніки	8	9	7	0,875
Інноваційні витрати та джерела їх фінансування				
Загальний обсяг інноваційних витрат, тис.грн	1497384,8	91028,7	323891,6	0,216
витрати на дослідження і розробки, тис.грн	26339,9	4358,0	960,6	0,037
витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, тис.грн	1460535,3	85481,6	321468,4	0,220
витрати за рахунок власних коштів підприємств, тис.грн	135902,7	88310,1	320582,3	2,36
<i>частка (%) власних коштів підприємств у фінансуванні витрат інноваційної діяльності</i>	<i>9,3</i>	<i>97,0</i>	<i>99,0</i>	<i>10,60</i>
<i>частка коштів іноземних інвесторів у фінансуванні витрат інноваційної діяльності</i>	<i>40,1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0,0</i>
<i>частка кредитів у фінансуванні витрат інноваційної діяльності</i>	<i>50,6</i>	<i>1,3</i>	<i>0</i>	<i>0,00</i>
Реалізація інноваційної продукції				
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у фактичних цінах, тис.грн	887606,5	916771,6	698698,6	0,787
у тому числі нової на ринку, тис.грн	498125,5	551550,2	525058,5	1,054
у тому числі поставлено на експорт, тис.грн.	261209,1	201181,6	135350,7	0,518

Як видно, обсяг інноваційних витрат у промисловості регіону скоротився більш ніж на 80%, а майже єдиним джерелом їх фінансування у 2013-2014 році були власні кошти підприємств. Отже, *скорочення інноваційної активності в період чергу пов'язане з відсутністю у підприємств доступу до зовнішніх джерел фінансування*. Так, якщо в 2012 р. частка банківського кредитування складала 50% від загального обсягу, в 2014 р. його обсяги скоротилися до нуля. З 2013 року спостерігається припинення фінансування інноваційних процесів промислових підприємств з боку як вітчизняних, так й іноземних інвесторів. Фінансування за рахунок коштів держбюджету відсутнє, а за рахунок коштів місцевого бюджету – вкрай мале.

Скорочення обсягів реалізації інноваційної продукції та її експорту, за умов знецінення національної валюти та зростання індексу цін продукції промисловості, є набагато більш суттєвим, ніж визначено в табл. 3.31 за фактичними цінами.

В означених умовах перед підприємствами ще більшою мірою постає завдання не стільки активізації інноваційної діяльності, скільки забезпечення її результативності, в

першу чергу фінансової, що надасть можливість відтворення та зростання фінансової складової інноваційного розвитку.

Проведене дослідження статистики інновацій промислових підприємств Одеського регіону в розрізі видів їх економічної діяльності, на засадах систематизації даних за ознаками належності виду економічної діяльності до певного технологічного укладу (п. 2.2), дозволило визначити суттєву розбіжність параметрів інноваційної діяльності на підприємствах різних технологічних укладів (Додаток Ж). Зведені показники інноваційної активності обстежених підприємств Одеської області наведено в табл. 3.32.

Таблиця 3.32 – Показники інноваційної активності окремих підприємств переробної промисловості Одеської області за різними технологічними укладами (систематизовано та розраховано автором за даними Головного управління статистики в Одеській області)

Показники інноваційної діяльності		Значення по роках			
		2011	2012	2013	2014
Кількість обстежених промислових підприємств	3-й уклад	30	28	27	27
	4-й уклад	102	89	59	62
	5-й уклад	23	23	17	18
	разом	155	140	103	107
Частка інноваційно активних підприємств в загальній кількості обстежених, %	3-й уклад	16,7	21,4	7,4	3,7
	4-й уклад	16,7	30,3	20,3	22,6
	5-й уклад	30,4	34,8	23,6	11,1
	разом	18,7	29,3	17,5	15,9
Частка підприємств що впроваджували інновації в загальній кількості обстежених, %	3-й уклад	6,7	3,6	3,7	3,7
	4-й уклад	10,8	15,7	16,9	12,9
	5-й уклад	30,4	26,1	17,6	11,1
	разом	12,9	15,0	13,6	10,3
Обсяг інноваційних витрат в розрахунку на одне підприємство тис.грн	3-й уклад	205,5	530,5	2,9	0,0
	4-й уклад	10,9	192,7	43,1	28,3
	5-й уклад	42,5	312,4	139,2	0,0
	разом	53,3	279,9	48,4	16,4

Наведені дані свідчать про таке: 1) існування прямої залежності рівня інноваційної активності від виду економічної діяльності та технологічного укладу промислового підприємства – *більш високий уклад обумовлює більш високий рівень інноваційної активності та впровадження інновацій на підприємствах*; 2) тенденцію падіння частки інноваційно-активних підприємств та тих, що впроваджували інновації у 2013-2014 роках без чіткої залежності від технологічного укладу; 3) різке скорочення інноваційних витрат, розподіл яких за укладами може свідчити про більшу інвестиційну привабливість та фінансову спроможність підприємств 3-го укладу у 2011-2012 роках, 5-го укладу – у 2012-2013 роках, 4-го укладу – у 2014 році.

Параметром результатів інноваційної діяльності, віддзеркалюваним у статистичних обстеженнях, є частка реалізованої інноваційної продукції та рівень її новизни. Дані обстежених промислових підприємств в розрізі видів економічної діяльності наведено в табл. 3.33.

Таблиця 3.33 – Реалізація інноваційної продукції обстеженими промисловими підприємствами Одеського регіону (систематизовано автором за даними Головного управління статистики в Одеській області)

Технологічні уклади	КВЕД	Частка реалізованої інноваційної продукції, %		
		2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	0,00	0,00	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	0,10	0,00	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
	28 – «виробництво машин і устаткування».	5,90	11,6	5,10
	<i>з неї нової для ринку</i>	1,00	2,10	2,50
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	0,40	30,30	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	0,00	6,50	5,90
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	6,50	5,90
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	3,60	1,00	0,80
<i>з неї нової для ринку</i>	3,40	0,00	0,00	
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	55,20	77,90	64,20
	<i>з неї нової для ринку</i>	55,20	75,90	63,10
	27 – «виробництво електричного устаткування»	7,40	10,10	1,10
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00

Як видно, інноваційна діяльність та інноваційні витрати на підприємствах 3-го технологічного укладу не призводять до створення та реалізації інноваційної продукції, отже спрямовані на забезпечення скоріше моделей екстенсивного та інтенсивного розвитку, аніж інноваційного. Найвищий рівень результативності інноваційної діяльності та витрат в частині виробництва та реалізації інноваційної продукції спостерігається на підприємствах 5-го технологічного укладу, що реалізують переважно продукцію нову для ринку. Підприємства машинобудування знаходяться на критичному рівні реалізації інноваційної продукції, що свідчить про вкрай низьку результативність їх інноваційної активності.

У фінансовій звітності підприємств, яка є основною інформаційною базою аналітичних досліджень на засадах фінансового підходу, інноваційна діяльність окремо не зазначається. Проте, деякі показники фінансової звітності та їх динаміка можуть опосередковано свідчити про активізацію інвестиційно-інноваційних процесів та ознаки їх результативності.

До таких показників віднесено: 1) *обсяг капітальних інвестицій*, що свідчить про вкладення в розвиток техніко-технологічної бази виробництва та реалізації продукції, а саме: капітальне будівництво, оновлення нематеріальних активів та основних засобів, що властиві й інноваційній діяльності, а саме формуванню та відтворенню майнового (виробничого) потенціалу інноваційного розвитку; 2) *обсяг та вартість нематеріальних активів*, що є єдиною складовою інтелектуального потенціалу інноваційного розвитку віддзеркаленою в балансі, та, відповідно, зростання нематеріальних активів може свідчити про інноваційні процеси на підприємстві; 3) *динаміку вартості та рівень придатності основних засобів підприємства* – впровадження технологічних та продуктових інновацій потребує оновлення основних засобів, що віддзеркалюється, як правило, у позитивній динаміці їх балансової вартості та зростанні рівня їх придатності.

Означені показники та попередньо визначений як індикатор розвитку підприємства показник динаміки вартості сукупних активів логічно пов'язані як такі, що віддзеркалюють *ознаки формування та відтворення потенціалу інноваційного розвитку промислового підприємства.*

Вони мають місце якщо: 1) зростання вартості активів супроводжується наявністю капітальних інвестицій та їх вагомою часткою у прирості валюти балансу; 2) капітальні інвестиції призводять до зростання вартості основних засобів та нематеріальних активів та досягнення як найменш задовільного рівня їх придатності.

Невиконання означених умов може свідчити про такі явища: 1) при відсутності капітальних інвестицій (їх від'ємному значенні, а отже скороченні вартості капітального будівництва, основних засобів та нематеріальних активів) зростання вартості сукупних активів досягається за рахунок зростання фінансових необоротних активів (наприклад, довгострокових фінансових інвестицій, що може свідчити про перерозподіл інвестицій з реальної у фінансову сферу як захід страхування ризиків основної операційної діяльності), або вартості оборотних активів (зокрема, активів у розрахунках); 2) зниження вартості основних засобів та рівня їх придатності на тлі позитивних капітальних інвестицій може свідчити про вкладення в швидко зношувальні групи основних засобів та переважання таких груп у структурі основних засобів підприємства (що, напеврядчи є ознакою інноваційного розвитку в промисловому виробництві), або про вкладення в незавершене капітальне будівництво. Більш детальне з'ясування чинників потребує детального аналізу структурних зрушень у складі активів підприємства.

Результати розрахунку означених показників за даними обстежених промислових підприємств за період 2012-2014 роки наведено у табл. 3.34.

Таблиця 3.34 – Аналіз обсягів та напрямів інвестиційної діяльності обстежених промислових підприємств *(розраховано автором)*

№	Назва підприємства	Уклад	Абсолютний приріст, тис.грн		Індекс росту 2014-2012	
			зміна вартості сукуп. активів	капітальні інвестиції (зміна вартості нефінансових необоротних активів)	Вартості основних засобів	Вартості нематер. активів
1	2	3	4	5	6	7
Стратегічні підприємства Одеської області						
1	ПрАТ «Виробниче об'єднання «Одеський консервний завод»	4	17568	-11632	0,684	1,684
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	105566	-32365	0,871	1,540
3	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	25754	7052	1,167	0,335
4	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	4	2093	3638	0,980	x
5	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	6519134	174282	1,025	0,992
6	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	6845	3858	1,462	0,503
7	ПАТ «Одескабель»	5	210577	100768	1,422	0,584
8	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	2331	17487	2,672	2,813
9	ПАТ «Одесаобленерго»	3	1348842	1351448	1,597	1,519
10	ПАТ «Одесагаз»	3	89782	86792	1,060	0,443
11	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	-105338	5415	0,909	0,999
12	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	-640528	-386469	0,749	0,670
13	ПАТ «Одеський коровай»	4	-127026	-56615	0,577	0,761

Продовження таблиці 3.34

1	2	3	4	5	6	7
14	ЗАТ «Одесакондитер»	4	-26054	-13803	0,475	1,819
15	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	-64564	-122770	0,747	1,344
16	ПАТ «Гемопласт»	5	-37857	-1598	0,954	0,963
Інші промислові підприємства Одеської області						
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	345	-64	0,967	x
18	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	14	-144	0,864	x
19	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	1836	-238	0,831	0,341
20	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	10	-91	0,961	x
21	ПАТ «Елемент»	5	3941	503	1,576	2,000
22	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	5	4163	3898	1,11	x
23	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	1921	125	1,192	0,40
24	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	53407	57366	6,438	x
25	ПАТ «Полімет»	5	711	204	3,521	x
26	ПАТ «Будгідраліка»	4	-3260	823	2,393	x
27	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	-90489	964	1,064	0,72
28	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛОДМАШ»	4	-2125	1566	0,882	1,00
29	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	-259	651	1,012	x
30	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	3	-78	-2	0,852	x
31	ПАТ «Завод «Тіра»	5	-678	-343	0,953	x
32	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	-5429	-1218	0,777	x
33	ПрАТ «Будгідраліка»	4	-2303	-1215	0,775	1,00
34	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	-2290	-2768	0,554	0,86
35	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	4	-11625	-1176	0,853	0,25

Згідно із прийнятою методологією до капітальних інвестицій відносяться вкладення в нефінансові необоротні активи, відповідно їх обсяг визначено як абсолютний приріст балансової вартості необоротних активів підприємств за період за вирахуванням їх фінансових статей (табл. В.13)

Як видно з даних табл. 3.35 серед 19-ти підприємств, що мали позитивну динаміку вартості сукупних активів у 2012-2014 роках *капітальні інвестиції спостерігались лише на 13 підприємствах* (зокрема 8 стратегічних), на інших 6-ти підприємствах зростання вартості активів супроводжувалось зниженням вартості нефінансових необоротних активів, зокрема вартості основних засобів. *Частка капітальних інвестицій у прирості вартості активів підприємств склала 20,4% у групі стратегічних та 92,7% у групі інших.*

Серед найбільш інвестиційно-активних стратегічних підприємств чітко визначаються ПАТ «Обсагаз» та ПАТ «Одесаобленерго», проте таке відношення обсягів капітальних інвестицій та приросту валюти балансу спричинене специфікою їх діяльності, що віддзеркалюється й на балансовій структурі активів (як то відсутність залишків незавершеного виробництва та готової продукції). Серед найбільш інвестиційно-активних

стратегічних підприємств переробної промисловості слід зазначити: ПАТ «Одеський машинобудівний завод «Червона гвардія», ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат», ПрАТ «Фірма Еліпс»; серед підприємств групи «інші» – ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин», ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів».

Окремо виділяється група з 5-ти підприємств, де капітальні інвестиції мали місце на тлі зниження вартості сукупних активів: ПАТ «Одеський коньячний завод», ПАТ «Будгідрավліка», ПрАТ «Конекрейнс Україна», ПАТ «Одеське ВО «Холодмаш», ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Вега».

Серед 18-ти підприємств, що мали капітальні інвестиції, на 15-ти підприємствах (83,3%) спостерігалось зростання балансової вартості основних засобів.

Характеристика структури обстеженої сукупності за ознаками інноваційного розвитку наведено в табл. 3.35.

Щодо динаміки вартості нематеріальних активів, то будь якого стійкого її зв'язку із наявністю або відсутністю капітальних інвестицій, як й з динамікою вартості сукупних активів, в дослідженій сукупності підприємств не простежується. Це викликано дуже незначною вартістю та часткою нематеріальних активів в структурі майна промислових підприємств.

Так, 12 з 35-ти (34,3%) підприємств не мають на балансі жодних нематеріальних активів. Якщо для мікропідприємств, що складають фінансову звітність за скороченою формою (ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод», ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин», ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян») це пов'язане саме із відсутністю такої статті у балансі, то для всіх інших – є негативною ознакою. Зростання вартості нематеріальних активів спостерігалось на 7-ми підприємствах (20%), зокрема 6-ти стратегічних; зниження – на 14-ти підприємствах (40%), зокрема 9-ти стратегічних. *Отримані результати свідчать про недоцільність, за існуючої методології фінансового обліку, врахування показників динаміки нематеріальних активів як об'єктивних індикаторів ознак інноваційного розвитку підприємства.*

Таблиця 3.35 – Структурний аналіз ознак інноваційного розвитку підприємств різних технологічних укладів

Групи підприємств	Уклади	Частка підприємств, %, що мають ознаки розвитку та його інноваційності			
		зростання вартості сукупних активів	наявність капітальних інвестицій	зростання вартості основних засобів	зростання вартості нематеріальних активів
Стратегічні	3	66,7	66,7	66,7	33,3
	4	63,6	54,6	33,3	33,3
	5	50,0	50,0	50,0	50,0
Інші	3	66,7	0,0	0,0	0,0
	4	27,3	45,5	33,3	16,7
	5	80,0	80,0	80,0	20,0
Всі обстежені	3	66,7	33,3	33,3	16,7
	4	45,5	50,0	36,4	27,3
	5	71,4	71,4	71,4	28,6

Проведені дослідження підсумовують такі висновки та результати.

Дослідження тенденцій інноваційного розвитку промислових підприємств здійснено на засадах фінансового підходу в декілька етапів, де на першому – визначено загальні ознаки економічного розвитку підприємств з використанням удосконаленої моделі «золотого правила економіки підприємства», на другому – наявність ознак інноваційності розвитку підприємств, зокрема капітальних інвестицій на їх впливу на зростання вартості необоротних активів та придатності основних засобів.

Запропоновано методичний підхід та модель визначення *інтегрального показника розвитку підприємства* за ознакою виконання умов «золотого правила економіки», що дозволило на засадах отриманої інтегральної оцінки визначити рівень розвитку окремих підприємств та його динаміку у 2012–2014 роках, ранжувати підприємства за значенням інтегрального показника розвитку, визначити середній рівень розвитку груп підприємств в розрізі ознак їх стратегічної важливості та належності до певного технологічного укладу.

За результатами аналізу визначено, що а) середній показник розвитку за сукупністю обстежених підприємств за підсумками 2014 року склав 0,5 (50%) та перевищив аналогічний за підсумками 2012 та 2013 років; б) найбільші значення інтегральних показників розвитку були властиві підприємствам 5-го технологічного укладу, а найнижчі – 3-го укладу, що підтверджує гіпотезу про існування взаємозв'язку між рівнем інноваційності підприємства, що обумовлюється його технологічним укладом, та його економічним розвитком, віддзеркаленим у динаміці ключових фінансових показників.

За результатами аналізу інноваційності економічного розвитку у 2012–2014 роках серед ключових ознак інноваційної активності промислових підприємств Одеського регіону визначено: 1) незначну частку та різке скорочення підприємств, що здійснювали дослідження та розробки; 2) найбільшу значущість такого напрямку інноваційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; 3) різке скорочення підприємств, що впроваджували інновації та значне відставання їх частки у структурі промисловості регіону від загальнонаціонального рівня; 4) скорочення кількості впроваджених інновацій за всіма їх видами, обсягів інноваційних витрат, обсягів реалізації інноваційної продукції, що свідчить про зниження як потенціалу інноваційного розвитку, так й його результатів.

Реалізація запропонованого методичного підходу щодо аналізу показників інноваційної активності промислових підприємств *в розрізі технологічних укладів дозволила* підтвердити існування прямої залежності рівня інноваційної активності від технологічного укладу промислового підприємства – *більш високий уклад обумовлює більш високий рівень інноваційної активності та впровадження інновацій.*

Аналіз ознак інноваційності економічного розвитку промислових підприємств за показниками капітальних інвестицій, динаміки вартості майна, основних засобів та нематеріальних активів дозволив зробити такі висновки: а) серед 19-ти підприємств, що мали позитивну динаміку вартості сукупних активів *капітальні інвестиції спостерігались лише на 13 підприємствах*; частка капітальних інвестицій у прирості вартості активів підприємств склала 20,4% у групі стратегічних та 92,7% у групі інших; б) серед 18-ти підприємств, що мали капітальні інвестиції, на 15-ти підприємствах (83,3%) спостерігалось зростання балансової вартості основних засобів; в) стійкого зв'язку динаміки вартості нематеріальних активів із наявністю капітальних інвестицій не простежується, що свідчить про недоцільність

врахування динаміки нематеріальних активів як об'єктивного індикатору інноваційного розвитку.

Аналіз ознак інноваційного розвитку в розрізі технологічних укладів довів, що частка промислових підприємств що здійснювали капітальні інвестиції, спрямовані на оновлення основних засобів та нематеріальних активів зростала із зростанням технологічного укладу. Визначені взаємозв'язки між показниками розвитку та його інноваційності підприємств різних технологічних укладів обумовлює доцільність їх врахування при встановленні цільових орієнтирів управління інноваційним розвитком промислового підприємства та оцінюванні його результативності.

3.3 Оцінювання рівня економічної безпеки інноваційно-активних промислових підприємств Одеського регіону

Стан економічної безпеки підприємства, як визначено в п. 1.2 та 1.3, може розглядатись й як складова потенціалу інноваційного розвитку (адже, за критичного стану економічної безпеки неможливо міркувати про наявність та достатність інноваційного потенціалу), та як результат інноваційного розвитку підприємства, адже інноваційні процеси на рівні стратегічних цілей спрямовуються й на забезпечення та зміцнення стану економічної безпеки підприємства. Таким чином, *поточний рівень та динаміка стану економічної безпеки здебільшого й визначають передумови запровадження безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* як такого, що має одним з ключових цільових орієнтирів забезпечення задовільного стану економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку підприємства.

В попередньому розділі (п. 2.3) було досліджено та систематизовано численні підходи, відповідні методи та моделі оцінки економічної безпеки підприємства, визначено вади, недоліки та «зони альтернатив» їх практичного застосування з позиції як внутрішніх, так і зовнішніх аналітиків та за умов існуючої методології бухгалтерського (фінансового) обліку діяльності промислових підприємств. Було обґрунтовано доцільність оцінювання економічної безпеки підприємства на засадах фінансового підходу, що є а) найбільш інформаційно забезпеченим даними фінансового обліку та звітності; б) найбільш методично забезпеченим методологією фінансового аналізу; в) дозволяє здійснювати оцінювання не тільки у динамічному розрізі в межах внутрішнього середовища підприємства, а й в просторовому розмірі в межах ближнього кола зовнішнього оточення підприємства, що дозволяє визначати свої позиції за ознакою рівня економічної безпеки та оцінювати ризики співробітництва з контрагентами.

Отже, подальше дослідження та оцінка рівня економічної безпеки промислових підприємств, що підлягають обстеженню, буде здійснюватися у двох напрямках, що передбачають застосування відповідних методів та моделей аналізування та оцінки:

1) аналізування та оцінювання ознак економічної безпеки за окремими показниками діяльності підприємств, що віддзеркалюють як ознаки їх розвитку та його інноваційності, так і зворотній вплив результатів розвитку на рівень національної економічної безпеки (за виробничою складовою), мають рекомендовані на рівні нормативної бази діапазони рівнів

безпеності; до таких показників (п. 2.3) віднесено: рентабельність операційної діяльності, рівень придатності основних засобів, рівень продуктивності праці.

2) оцінювання рівня економічної безпеки за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу та відповідних адаптованих моделей прогнозування ймовірності банкрутства, що були запропоновані в п. 2.3.

Об'єктом дослідження виступатимуть 35 промислових підприємств Одеського регіону, відібрані для обстеження, та систематизовані за ознаками стратегічної важливості для розвитку регіону, розміру, видами економічної діяльності та відповідними технологічними укладами (Додаток Е).

Результати розрахунку та динамічного аналізу показників рентабельності операційної діяльності, придатності основних засобів та продуктивності праці означених підприємств наведено в Додатку З.

Як видно з наведених даних, зростання рентабельності операційної діяльності спостерігалось лише на 8-ми підприємствах (22,9%), в т.ч. 7-ми стратегічних; на 3-х підприємствах (8,6%) спостерігалось зниження її рівня. На кінець 2014 року на більшості з обстежених (21 підприємство або 60% сукупності), зокрема 53,3% з групи стратегічних та 68,3% з групи інших, операційна діяльність була збитковою. На кінець 2011 року частка підприємств із збитковою операційною діяльністю становила 48,5%, зокрема 26,6% в групі стратегічних та 68,3% в групі інших. Неможливість економічно-змістовного визначення індексів динаміки у множині від'ємних значень показника рентабельності, а також при їх переході з додатної множини до від'ємної та навпаки, унеможливає й подальший структурно-динамічний аналіз та аналіз середніх показників.

Зростання придатності основних засобів спостерігалось на 10 підприємствах (28,6%); на інших 25 підприємствах (71,4%) рівень придатності основних засобів знизився. На тлі зростання балансової вартості основних засобів на 15-ти підприємствах може свідчити про їх оновлення переважно в частині активів з високими нормами амортизації.

Зростання продуктивності праці у 2012-2014 роках спостерігалось на 11-ти підприємствах (33,3%), зокрема на 4-х стратегічних. Проте чинником зростання на 9-ти з них, зокрема 3-х стратегічних, наряду з динамікою обсягу виручки, слугувало й скорочення чисельності персоналу, що є негативним.

В цілому такі зрушення свідчать про негативні тенденції в процесах розвитку більшості підприємств, проте врахування чинника економічної безпеки вимагає оцінювання рівня безпеності означених індикаторів діяльності, розвитку та безпеки, що визначатиме й наявність або відсутність у кожного підприємства певного запасу безпеності за окремою ознакою.

Так як наведені показники діяльності промислових підприємств визнані одними з чинників національної економічної безпеки, наведеними в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [235], існуючі нормативні діапазони їх значень дозволяють перевести оцінку з шкали безперервних ознак до шкали дискретних, де кожне дискретне значення має відповідний діапазон розрахункових значень показника та якісне значення ознаки рівня його економічної безпечності. Запропонована шкала наведена в табл. 3.36.

Таблиця 3.36 – Шкала дискретних значень показників діяльності підприємства відповідно до рівня економічної безпеки (складено автором на засадах [235])

Діапазон рівня безпечності показників діяльності підприємства	абсолютно-небезпечний-критичний	критичний-небезпечний	небезпечний-незадовільний	незадовільний-задовільний	задовільний-оптимальний	оптимальний
Дискретна оцінка рівня безпечності, балів	1	2	3	4	5	6
Діапазони значень рентабельності операційної діяльності, %	< 1 > 60%	1-3 40-60	3-4 30-40	4-5 20-30	5-6 10-20	6-10
Діапазони значень коефіцієнта придатності основних засобів, %	<20	20-30	30-40	40-50	50-60	>60%
Діапазони значень коефіцієнта продуктивності праці	<5 >50	5-6,6 45-50	6,6-10 40-45	10-12,5 30-40	12,5-20 25-30	20-25

Результати аналізу рентабельності операційної діяльності обстежених підприємств за дискретною шкалою наведено в табл. 3.37.

Як видно з даних розрахунків середній показник за сукупністю показників знизився з 2,34 у 2011 році до 2,03 у 2014 році, що відповідає діапазону значень економічної безпечності «критичний-небезпечний» з наближенням до критичного рівня, що в цілому збігається із загальнонаціональними тенденціями у промисловості.

За групою стратегічних підприємств середній показник також знизився з «3,19», що відповідає діапазону значень економічної безпечності «небезпечний-незадовільний», до «2,69» що є більш наближеним до небезпечного рівня, ніж сукупність підприємств в цілому. Водночас, група «інші підприємства» за показниками рентабельності операційної діяльності весь час перебувала в найнижчому діапазоні «абсолютно-небезпечний – критичний», та погіршила свою позицію в 2014 році.

Таблиця 3.37 – Динаміка рентабельності операційної діяльності обстежених промислових підприємств за дискретною шкалою оцінки рівня безпечності (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Уклад	Дискретна оцінка рентабельності, балів				векторз міні +/-/б.з
			2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8
Стратегічні підприємства							
1	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	4	4	6	2	6	+
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	1	1	1	1	б.з
3	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	1	1	1	1	б.з
4	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	2	5	1	5	+
5	ПАТ «Одеський коровай»	4	5	1	1	1	-
6	ЗАТ «Одесакондитер»	4	1	1	1	1	б.з
7	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	2	4	4	1	-

Продовження таблиці 3.37

1	2	3	4	5	6	7	8
8	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	4	2	1	1	1	-
9	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	6	1	1	1	-
10	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	6	6	4	5	-
11	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	6	6	5	5	-
12	ПАТ «Одескабель»	5	6	6	6	5	-
13	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	2	1	1	1	-
14	ПАТ «Гемопласт»	5	1	3	5	2	+
15	ПАТ «Одесаобленерго»	3	5	6	2	6	+
16	ПАТ «Одесагаз»	3	1	1	1	1	б.3
	<i>Модальна оцінка за сукупністю</i>		<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>б.3</i>
<i>Середнє за сукупністю стратегічних підприємств</i>			<i>3,19</i>	<i>3,13</i>	<i>2,31</i>	<i>2,69</i>	<i>-</i>
Інші підприємства							
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	2	1	1	1	-
18	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	3	1	1	1	1	б.3
19	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	1	1	1	1	+
20	ПАТ «Елемент»	5	1	4	6	4	+
21	ПАТ «Завод «Тіра»	5	1	1	1	1	б.3
22	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	1	1	1	1	б.3
23	ПАТ «Будгідравліка»	4	1	1	1	1	б.3
24	ПрАТ «Будгідравліка»	4	5	6	1	1	-
25	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	6	3	1	2	-
26	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛОДМАШ»	4	1	1	1	1	б.3
27	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	1	1	1	1	б.3
28	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	1	1	1	1	б.3
29	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	5	1	1	6	1	б.3
30	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	1	6	6	4	+
31	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	1	1	1	1	б.3
32	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	1	1	1	1	б.3
33	ПАТ «Полімет»	5	1	1	1	1	б.3
34	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	4	2	2	2	1	-
35	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	2	1	1	3	+
	<i>Модальна оцінка за сукупністю</i>		<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>б.3</i>
<i>Середнє за сукупністю інших підприємств</i>			<i>1,63</i>	<i>1,84</i>	<i>1,84</i>	<i>1,47</i>	<i>-</i>
<i>Середній показник за сукупністю підприємств</i>			<i>2,34</i>	<i>2,43</i>	<i>2,06</i>	<i>2,03</i>	<i>-</i>

Структурний аналіз сукупності за результатами розрахунків (табл. 3.38) також зауважує на той факт, що у дослідженій сукупності майже відсутні значення дискретних ознак середини ряду розподілу: «2», «3», «4», а переважають крайні значення: «1», «5», «6», що свідчить про розподіл підприємств між збитковими та вкрай низькорентабельними, та такими, що мають задовільний та оптимальний рівні рентабельності операційної діяльності з

позицій економічної безпеки. Водночас, модальним значенням сукупності є «1», що свідчить про абсолютно небезпечний рівень рентабельності операційної діяльності більшості підприємств.

Таблиця 3.38 – Структура сукупності підприємств за дискретними значеннями рентабельності операційної діяльності підприємства

Діапазон рівня безпечності рентабельності операційної діяльності		абсолютно небезпечний-критичний	критичний-небезпечний	небезпечний-незадовільний	незадовільний-задовільний	задовільний-оптимальний	оптимальний	Середнє значення за сукупністю
Дискретна оцінка, балів		1	2	3	4	5	6	-
кількість підприємств, од. всі/стратегічні/інші	2011	19/5/14	7/4/3	0/0/0	1/1/0	3/2/1	5/4/1	-
	2012	22/8/14	1/0/1	2/1/1	2/1/1	2/1/1	7/5/2	-
	2013	24/9/15	3/2/1	0/0/0	2/2/0	2/2/0	4/1/3	-
	2014	24/9/15	2/1/1	1/0/1	2/0/2	4/4/0	2/2/0	-
частка підприємств, % всі/стратегічні/інші	2011	54/30/74	20/25/16	0/0/0	3/7/0	9/13/5	14/25/5	2,34/3,19/1,63
	2012	63/50/74	3/0/5	6/6/5	6/6/5	6/6/5	20/32/10	2,43/3,13/1,84
	2013	69/56/79	9/13/5	0/0/0	6/13/0	6/13/0	11/5/15	2,06/2,31/1,84
	2014	69/56/79	6/6/5	3/0/5	6/0/10	11/25/0	6/13/0	2,03/2,69/1,47

Така характеристика розподілу може також свідчити про різний вплив інноваційної активності підприємств на ефективність їх операційної діяльності, який, відповідно до концепції технологічних укладів, більш позитивно віддзеркалюється на більш інноваційно-активних підприємствах вищого технологічного укладу.

Зведені результати розподілу наведені у табл. 3.39, а середній рівень безпечності показника в розрізі технологічних укладів – в табл. 3.40.

Таблиця 3.39 – Структура сукупності обстежених підприємств за дискретною оцінкою рентабельності операційної діяльності та технологічними укладами (складено за результатами розрахунків)

Діапазон рівня безпечності рентабельності операційної діяльності		абсолютно небезпечний-критичний	критичний-небезпечний	небезпечний-незадовільний	незадовільний-задовільний	задовільний-оптимальний	оптимальний
Оцінка рівня рентабельності, балів		1	2	3	4	5	6
кількість підприємств, од. 3-го/4-го/5-го укладу	2011	3/10/6	1/6/0	0/0/0	0/1/0	1/2/0	1/3/1
	2012	4/15/3	0/1/0	0/1/1	0/1/1	0/1/0	2/3/2
	2013	4/18/2	1/2/0	0/0/0	0/2/0	1/0/1	0/0/4
	2014	4/17/3	0/1/1	0/1/0	0/0/2	1/2/1	1/1/0
частка підприємств, % 3-го/4-го/5-го укладу	2011	50/45/86	17/27/0	0/0/0	0/5/0	17/9/0	17/14/14
	2012	66/68/43	0/4/0	0/4/14	0/4/14	0/4/0	34/13/28
	2013	66/82/28	17/9/0	0/0/0	0/9/0	17/0/14	0/0/57
	2014	66/77/43	0/5/14	0/5/0	0/0/29	17/9/14	17/5/0

Таблиця 3.40 – Середній рівень безпечності операційної діяльності обстежених підприємств в розрізі технологічних укладів за дискретною шкалою (складено за результатами розрахунків)

Групи за технологічним укладом	Значення середньої дискретної оцінки по роках			
	2011	2012	2013	2014
3-й уклад	2,67	2,67	1,83	2,50
4-й уклад	2,45	2,14	1,36	1,73
5-й уклад	1,71	3,14	4,43	2,57
В цілому за сукупністю	2,34	2,43	2,06	2,03

Як видно, *найвища оцінка у 2012-2014 роках, незважаючи на падіння, дійсно спостерігається на підприємствах вищого 5-го технологічного укладу*, що протягом аналізованого періоду знаходився в діапазоні між небезпечним та задовільним рівнем безпечності за показником рентабельності операційної діяльності. Проте, слід зазначити, що саме в цій групі, на відміну від інших, вона зазнала падіння в 2014 році. Трохи гірша ситуація спостерігається на підприємствах 3-го технологічного укладу, де протягом періоду рівень безпечності знаходився в діапазоні між небезпечним та незадовільним (проте, слід врахувати, що до досліджуваної вибірки підприємств включено такі монополісти регіонального ринку як ПАТ «Одесаобленерго» та ПАТ «Одесагаз»). Найгірша ситуація спостерігається у групі підприємств 4-го технологічного укладу, що, втім, містить найбільшу кількість підприємств у виборці, зокрема малих та середніх підприємств машинобудування.

Узагальнені результати аналогічних розрахунків за показником придатності основних засобів, та структура розподілу досліджуваної сукупності наведені в табл. 3.41 та 3.42 відповідно.

Таблиця 3.41 – Структура сукупності підприємств за дискретними значеннями придатності основних засобів підприємства (складено за результатами розрахунків)

Діапазон рівня безпечності придатності основних засобів		абсолютно небезпечний-критичний	критичний-небезпечний	небезпечний-незадовільний	незадовільний-задовільний	задовільний-оптимальний	оптимальний	Середнє
Оцінка рівня придатності, балів		1	2	3	4	5	6	-
кількість підприємств, всі/ /стратегічні/ /інші	2011	2/1/1	4/1/3	6/2/4	9/5/4	4/3/1	8/4/4	-
	2012	2/1/1	5/1/4	4/2/2	9/6/3	7/3/4	6/3/3	-
	2013	3/2/1	5/1/4	7/2/5	10/7/3	4/1/3	6/3/3	-
	2014	3/2/1	5/2/3	13/5/8	5/4/1	4/1/3	5/2/3	-
частка підприємств, % всі/стратегічні/ /інші	2011	6/6/6	12/6/18	18/13/24	27/31/24	12/19/6	23/25/24	4,00/4,25/3,76
	2012	6/6/6	15/6/24	12/13/12	27/39/18	21/19/24	18/19/18	3,97/4,13/3,82
	2013	9/13/5	14/6/21	20/13/26	29/44/16	11/6/16	17/19/16	3,71/3,81/3,63
	2014	9/13/5	14/13/16	37/31/42	14/25/5	11/6/16	14/19/16	3,49/3,38/3,58

Як видно, середній рівень придатності основних засобів (визначений за дискретною шкалою) у 2011-2014 роках неухильно знижувався, проте залишався в межах діапазону між небезпечним та незадовільним. Група стратегічних підприємств до 2014 року мала в середньому більш високий рівень придатності основних засобів, що у 2011-2012 роках знаходився в діапазоні між незадовільним та задовільним рівнями.

Таблиця 3.42 – Структура сукупності обстежених підприємств за дискретною оцінкою придатності основних засобів за технологічними укладами (складено за даними розрахунків)

Діапазон рівня безпечності придатності основних засобів		абсолютно небезпечний-критичний	Критичний-небезпечний	Небезпечний-незадовільний	Незадовільний-задовільний	Задовільний-оптимальний	оптимальний
Оцінка рівня придатності, балів		1	2	3	4	5	6
кількість підприємств, од. 3-го/4-го/5-го укладу	2011	0/0/2	0/3/1	1/3/2	2/7/0	0/3/1	3/4/1
	2012	0/0/1	0/3/2	1/3/1	2/7/0	2/3/2	1/4/1
	2013	0/1/2	1/3/1	0/6/1	2/7/1	2/1/1	1/4/1
	2014	0/1/2	2/3/0	1/9/3	1/3/1	1/3/0	1/3/1
частка підприємств, % 3-го/4-го/5-го укладу	2011	0/0/29	0/15/14	17/15/29	33/35/0	0/15/14	50/20/14
	2012	0/0/14	0/15/29	17/15/14	33/35/0	33/15/29	14/20/14
	2013	0/4/29	17/14/14	0/27/14	33/32/14	33/5/14	17/18/14
	2014	0/4/29	33/14/0	17/41/43	17/14/14	17/14/0	17/14/14

Середній рівень безпечності показника придатності основних засобів в розрізі технологічних укладів наведено в табл. 3.44.

Таблиця 3.44 – Середній рівень безпечності придатності основних засобів обстежених підприємств в розрізі технологічних укладів за дискретною шкалою (складено за результатами розрахунків)

Групи за технологічним укладом	Значення середньої дискретної оцінки по роках			
	2011	2012	2013	2014
3-й уклад	4,83	4,50	4,33	3,67
4-й уклад	4,10	4,10	3,73	3,59
5-й уклад	3,00	3,14	3,14	3,00
В цілому за сукупністю	4,00	3,97	3,71	3,49

Як видно, на відміну від показника рентабельності операційної діяльності, щодо показника придатності основних засобів спостерігається обернена залежність між рівнем його безпечності та технологічним укладом підприємства. Така диспропорція може бути пов'язана із структурою основних засобів, обумовленою саме специфікою виду економічної діяльності, та складом досліджуваних груп за ознакою розміру підприємств.

Аналогічні розрахунки за показником продуктивності праці показали, що модальним значенням дискретної оцінки показника є «1», що відповідає абсолютно небезпечному рівню продуктивності праці в цілому за сукупності обстежених підприємств. Лише на двох підприємствах спостерігається дискретне значення «5» та «6», що відповідає задовільному та оптимальному рівням безпечності. Середній рівень безпечності показника продуктивності праці в розрізі груп обстежених підприємств наведено в табл. 3.44.

Таблиця 3.44 – Середній рівень безпечності за показником продуктивності праці обстежених підприємств за дискретною шкалою (складено за результатами розрахунків)

Групи підприємств	Значення середньої дискретної оцінки по роках			
	2011	2012	2013	2014
За стратегічною важливістю				
стратегічні	2,44	2,50	2,25	2,38
інші	1,56	1,63	1,81	1,75
За технологічним укладом				
3-й уклад	2,50	2,50	2,25	2,25
4-й уклад	2,05	2,14	2,14	2,14
5-й уклад	1,57	1,57	1,57	1,57
В цілому за сукупністю	2,00	2,07	2,03	2,07

Як й в попередньому випадку спостерігається обернена залежність між рівнем безпечності підприємства за показником продуктивності праці та його технологічним укладом.

В цілому проведені дослідження свідчать про незадовільний та критичний рівень означених показників діяльності підприємств як чинників їх економічної безпеки вне залежності від належності підприємства до будь-якої групи як за ознакою розміру, так і за ознакою технологічного укладу економічної діяльності. До того ж, абсолютній більшості підприємств притаманні як раз критичні значення показників (модальна дискретна оцінка за сукупністю за всіма показниками склала «1», що характеризує їх рівень як абсолютно небезпечний-критичний), які у середній оцінці за сукупністю компенсувались поодинокими задовільними та близькими к оптимальним значеннями окремих підприємств. До таких підприємств в 2014 році можна віднести лише стратегічні: Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат», ПАТ «Одесаобленерго», ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод», ПрАТ «АДМ-Іллічівськ», ПрАТ «Фірма Еліпс», ПАТ «Одескабель», ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат», ПАТ «Одесагаз».

Рівень придатності основних засобів виробництва, що є невід'ємною складовою потенціалу інноваційного розвитку, має найвищий середній рівень за сукупністю та знаходиться в діапазоні між незадовільним та задовільним. Слід, однак, зазначити, що його найвищий рівень спостерігається, зокрема на малих підприємствах ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА», ПАТ «Будгідраліка», ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян», які з 2014 року головним видом діяльності визначили надання в оренду нерухомості (код КВЕД 68.20), отже наврядчи застосовують ці ресурси в процесах інноваційного розвитку. Показники, що характеризують результативність розвитку – рентабельність та продуктивність операційної діяльності, за виключенням деяких стратегічних підприємств, знаходяться на критичному рівні; а певне зростання продуктивності пов'язане із скороченням чисельності персоналу, а не із збільшенням обсягів виробництва.

Все це свідчить про негативний вплив діяльності означених підприємств на рівень національної економічної безпеки, низьку результативність інноваційних процесів або їх відсутність, внаслідок впливу як зовнішніх чинників (ринкових, політичних тощо), так і внутрішніх, що обумовлюють недостатню ефективність управління інноваційними розвитком, як в цілому, так і з позицій безпекоорієнтованого управління.

Незважаючи на певну обмеженість розглянутого методичного підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства за трьома показниками-індикаторами, вони, як такі що мають нормативно-визначені рівні безпечності, повинні бути закладені у цільові орієнтири безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Для оцінювання рівня економічної безпеки обстежуваних підприємств за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу, серед моделей прогнозування ймовірності банкрутства, розглянутих та адаптованих в п. 2.3., були обрані такі: модель Альтмана, R-модель та узагальнена дискримінантна модель.

Як зазначалось в п. 2.3., що жодну з існуючих та розглянутих моделей прогнозування банкрутства не можна вважати досконалою, тому оцінювати рівень економічної безпеки підприємства доцільно на основі декількох альтернативних моделей. Вибір саме цих трьох моделей обґрунтовано таким: 1) на відміну від інших вони надають найширшу градацію рівнів економічної безпеки (чотирьох та п'ятирівневу, на відміну від дворівневої в інших моделях); 2) складені в період або за підсумками економічних криз на різних ринках, кожен з яких має свою специфіку: модель Альтмана – економіка США 1946-1965 рр, найбільш поширена у світовій практиці оцінювання; модель R – економіка РФ, 1993-1997 рр.; універсальна дискримінантна модель О. Терещенка – вітчизняна економіка кінець 1990-х – 2003 р.

Моделі були розраховані для 35 обраних підприємств за доступними даними фінансової звітності 2012-2014 року. Результати розрахунку інтегрального показника ймовірності банкрутства обраних підприємств наведено у табл. 3.45.

Таблиця 3.45 – Результати розрахунків інтегрального показника за різними моделями оцінки ймовірності банкрутства (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Уклад	Значення інтегрального показника		
			Альтмана	Модель Р	УДФ
1	2	3	4	5	6
Стратегічні підприємства					
1.	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	4	3,056	0,374	1,356
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	-1,378	-1,194	-10,452
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	-1,004	-0,988	-17,035
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	2,263	-0,009	0,691
5.	ПАТ «Одеський коровай»	4	1,167	-1,488	-2,107
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	4	2,009	-0,082	-1,526
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	0,435	-0,186	-0,416
8.	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	4	0,42	2,788	-1,098
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	0,365	-0,944	-0,389
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	4,148	0,834	3,927
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	1,745	0,014	0,107
12.	ПАТ «Одескабель»	5	1,483	-0,185	-0,612
13.	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	-0,552	-3,132	-4,363
14.	ПАТ «Гемопласт»	5	0,321	-0,062	0,197

Продовження таблиці 3.45

1	2	3	4	5	6
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	3	1,433	-0,231	-0,019
16.	ПАТ «Одесагаз»	3	1,184	-0,236	-0,065
Інші підприємства					
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	1,102	0,293	0,994
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	3	24,5	0,002	-1,482
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	78,05	0,007	0,012
20.	ПАТ «Елемент»	5	2,614	0,282	1,814
21.	ПАТ «Завод «Тіра»	5	0,66	-0,06	1,93
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	64,41	-0,15	20,57
23.	ПАТ «Будгідрավіка»	4	1,002	-0,723	-2,312
24.	ПрАТ «Будгідрավіка»	4	1,964	0,135	-0,192
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	4,69	0,745	2,257
26.	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛОДМАШ»	4	-2,79	-1,94	-13,40
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	-3,014	-2,416	-3,152
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	-4,8465	1,655	-85,858
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердлильних верстатів»	5	2,63	-0,10	-1,07
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	6,75	0,520	8,618
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	-0,19	0,02	5,54
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	2,84	0,40	12,39
33.	ПАТ «Полімет»	5	1,77	0,09	0,44
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	4	11,2	0,313	-0,24
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	28,08	0,387	0,867

Як видно, отримані значення показників дуже різняться у сукупності, а за деякими підприємствами дуже відрізняються від діапазонів, властивих сукупності в середньому. До таких підприємств відносяться ті, що є малими та складають спрощену фінансову звітність суб'єктів малого підприємництва, що частково може впливати на погіршеність розрахунків.

Для надання дескриптивної оцінки рівня економічної безпеки підприємств необхідне застосування шкал оцінювання, запропонованих у відповідних моделях та адаптованих до оцінки ЕБП. Так як в розглянутих моделях шкали містять різну кількість рівнів градації, в процесі їх узгодження визначено, що різниця у рівнях міститься у зоні «дуже високий рівень ЕБП», який відсутній у моделях Альтмана та моделі R. Проте, загальний підхід до градації рівнів ґрунтується на умовному «чим вище значення інтегрального показника, тим вищий рівень економічної безпеки». Це дозволило запровадити узгоджену п'ятирівневу шкалу градації рівнів ЕБП за трьома розглянутими моделями (табл. 3.46).

Таблиця 3.46 – Шкала визначення рівня економічної безпеки промислового підприємства моделей оцінювання на засадах фінансово-ризикового підходу (уточнено автором)

Модель	Значення інтегрального показника моделі за рівнем економічної безпеки				
	дуже низький	низький	середній	високий	дуже високий
Альтмана	< 1,2	1,21-2,04	2,05-2,9	>2,9 (2,9-4,0)	> 4,0
Модель R	< 0	0-0,18	0,18-0,32	0,32-0,42	>0,42
Універсальна дискримінантна	< 0	0-1	1-2	>2 (2-3)	> 3

Як видно, будь-які від'ємні значення інтегрального показника за російською та вітчизняною моделями вже віддзеркалюють дуже низький рівень економічної безпеки підприємства, проте нижня межа високого рівня ЕБП в російській моделі суттєво відрізняється від інших.

Виходячи з отриманих даних та вище наведених рекомендацій визначено рівень економічної безпеки аналізованих підприємств (табл. 3.47).

Таблиця 3.47 – Визначення рівня економічної безпеки обстежених промислових підприємств на кінець 2014 року (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Уклад	Значення інтегрального показника		
			Альтмана	Модель Р	УДФ
1	2	3	4	5	6
Стратегічні підприємства					
1.	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	4	високий	високий	середній
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	середній	дуже низький	низький
5.	ПАТ «Одеський коровай»	4	низький	дуже низький	низький
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	4	низький	дуже низький	дуже низький
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
8.	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	4	дуже низький	дуже високий	дуже низький
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	дуже високий	дуже високий	дуже високий
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	низький	низький	низький
12.	ПАТ «Одескабель»	5	низький	дуже низький	дуже низький
13.	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
14.	ПАТ «Гемопласт»	5	дуже низький	дуже низький	низький
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	3	низький	дуже низький	дуже низький
16.	ПАТ «Одесагаз»	3	низький	дуже низький	дуже низький
Середнє (модальне) за сукупністю стратегічних підприємств			низький - дуже низький	дуже низький	дуже низький

Продовження таблиці 3.47

1	2	3	4	5	6
Інші підприємства					
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	дуже низький	середній	низький
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	3	дуже високий	низький	дуже низький
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	дуже високий	низький	низький
20.	ПАТ «Елемент»	5	середній	середній	середній
21.	ПАТ «Завод «Тіра»	5	дуже низький	дуже низький	середній
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	дуже високий	дуже низький	дуже високий
23.	ПАТ «Будгідравліка»	4	дуже низький	дуже низький	дуже високий
24.	ПрАТ «Будгідравліка»	4	середній	низький	дуже низький
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	дуже високий	дуже високий	високий
26.	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛОДМАШ»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	дуже низький	дуже низький	дуже низький
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	дуже низький	дуже високий	дуже низький
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердлильних верстатів»	5	середній	дуже низький	дуже низький
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	дуже високий	дуже високий	дуже високий
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	дуже низький	низький	дуже високий
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	середній	високий	дуже високий
33.	ПАТ «Полімет»	5	низький	низький	низький
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	4	дуже високий	низький	дуже низький
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	дуже високий	високий	низький
Середнє за сукупністю інших підприємств			низький-середній	низький	низький
Середній показник за сукупністю підприємств			низький	низький	низький

Проведені розрахунки дозволяють зробити висновки: 1) більшості підприємств, за поодиноким виключенням, притаманний низький та вкрай низький рівень економічної безпеки; 2) збитковість підприємства, за даними звітності, майже автоматично зараховує його до вкрай небезпечних (що не завжди відповідає дійсності), а серед прибуткових підприємств найбільш вагомий вплив на рівень безпеки має структура капіталу за джерелами фінансування; саме тому малі підприємства, які звичайно не мають доступу до зовнішніх джерел фінансування, мають вищий рівень безпеки ніж промислові гіганти; 3) для деяких підприємств результати оцінки за різними моделями носять суперечливий характер, що підтверджує доцільність застосування для оцінки декількох альтернативних моделей та з'ясування показників-чинників, що входять до інтегральної оцінки.

Проведені дослідження підсумовують такі висновки та результати.

Обгрунтовано, що поточний рівень та динаміка стану економічної безпеки промислового підприємства здебільшого й визначають передумови запровадження комплексного безпекоорієнтованого управління його інноваційним розвитком як такого, що має одним з ключових цільових орієнтирів забезпечення задовільного стану економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку підприємства.

Оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств запропоновано здійснювати у двох напрямках, що передбачають застосування відповідних методів та моделей аналізування та оцінки: 1) аналізування та оцінювання ознак економічної безпеки за окремими показниками діяльності підприємств, що віддзеркалюють як ознаки їх розвитку та його інноваційності, так і зворотній вплив результатів розвитку на рівень національної економічної безпеки, мають рекомендовані на рівні нормативної бази діапазони рівнів безпечності; 2) оцінювання рівня економічної безпеки за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу та відповідних адаптованих моделей прогнозування ймовірності банкрутства.

Проведений аналіз динаміки показників рентабельності операційної діяльності, придатності основних засобів та продуктивності праці обстежених промислових підприємств в цілому свідчить про негативні тенденції в процесах розвитку більшості з них в 2012-2014 роках.

Для оцінювання рівня безпечності означених індикаторів діяльності, розвитку та безпеки, *розроблено* дискретну шкалу оцінки, що ґрунтується на існуючих нормативних діапазонах значень показників за рівнями економічної безпеки, та дозволяє визначити динаміку рівня безпеки за кожним з показників промислового підприємства, середній рівень безпечності за кожним показником в розрізі груп підприємств.

За підсумками аналізу *визначено*, що за показником рентабельності операційної діяльності, найвища оцінка у 2012-2014 роках в діапазоні між небезпечним та задовільним рівнем безпечності, *спостерігається на підприємствах 5-го технологічного укладу*. Середній рівень придатності основних засобів у 2012-2014 роках неухильно знижувався, та залишався в діапазоні між небезпечним та незадовільним. Водночас, на відміну від показника рентабельності операційної діяльності, щодо показника придатності основних засобів спостерігається обернена залежність між рівнем його безпечності та технологічним укладом підприємства. За показником продуктивності праці також спостерігається обернена залежність між рівнем безпечності підприємства та його технологічним укладом, а модальна оцінка за сукупністю підприємств відповідає абсолютно-небезпечному рівню. В цілому проведені дослідження свідчать *про незадовільний та критичний рівень означених показників діяльності підприємств як чинників їх економічної безпеки вне залежності від належності підприємства до будь-якої групи*.

Обгрунтовано, що незважаючи на певну обмеженість розглянутого методичного підходу до оцінювання ЕБП за трьома показниками-індикаторами, вони повинні бути закладені у цільові орієнтири безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства.

Для оцінювання рівня економічної безпеки за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу *обгрунтовано вибір моделей*: Альтмана, R-моделі та узагальненої дискримінантної моделі.

Для надання дескриптивної оцінки рівня економічної безпеки підприємств запропоновано єдину узгоджену шкалу оцінювання. За результатами аналізу визначено: 1) більшості підприємств, за поодиноким виключенням, притаманний низький та вкрай низький рівень економічної безпеки; 2) збитковість підприємства майже автоматично зараховує його до вкрай небезпечних (що не завжди відповідає дійсності), а серед прибуткових підприємств найбільш вагомий вплив на рівень безпеки має структура капіталу за джерелами фінансування; 3) для деяких підприємств результати оцінки за різними моделями носять суперечливий характер, що підтверджує доцільність застосування для оцінки декількох альтернативних моделей та з'ясування показників-чинників, що входять до інтегральної оцінки.

Отже, обидва запропонованих підходи до оцінки економічної безпеки промислових підприємств, незважаючи на альтернативність, вказують на її низький та вкрай низький рівень на більшості промислових підприємств, вне залежності від технологічного укладу їх економічної діяльності.

Висновки за розділом 3

В третьому розділі досліджено середовище та передумови запровадження безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств на прикладі Одеського регіону.

1. Аналіз нормативних документів з питань економічного та інноваційного розвитку свідчить про декларації формування сприятливого нормативно-правового кола здійснення інноваційної діяльності суб'єктів економіки, а поєднання у «Стратегії сталого розвитку 2020» векторів розвитку та безпеки вперше декларує нарізлу необхідність комплексного управління економічним розвитком та безпекою на рівні держави.

2. *Методичні підходи статистичного аналізу з метою оцінювання умов інноваційного розвитку промислових підприємств розвинуто в частині:* 1) динамічного аналізу показників – параметрів економічного розвитку та його інноваційності; 2) структурно-кластерного аналізу за індексами розвитку, що дозволило визначити галузі промисловості, що формують кластери спаду та розвитку в 2004-2014 роках; 3) структурного аналізу за ознакою належності до технологічного укладу, що дозволило визначити технологічну структуру промисловості та структурні зрушення технологічного рівня промислового сектору з 2002 року; 4) оцінювання рівня економічної безпечності в зовнішньому середовищі за показниками – параметрами потенціалу та результатів інноваційного розвитку промислових підприємств.

3. За результатами аналізу виявлені кризові явища та тенденцію їх загострення у 2014 році у домінуючих галузях не тільки переробної промисловості, зокрема машинобудуванні, але й всього промислового комплексу. Наряду з основною причиною кризи – географічним розташуванням більшості потужностей металургії, машинобудування, хімічної промисловості в зоні АТО, суттєвий негативний вплив спричинило зниження обсягів капітальних інвестицій на тлі низької інвестиційної привабливості галузей переробної промисловості для іноземних інвесторів протягом всього аналізованого періоду.

4. Визначено, що у 2004-2014 роках, інноваційна активність промислових підприємств перебувала в діапазоні між небезпечним та незадовільним рівнями, а частка реалізованої інноваційної продукції – в діапазоні між критичним та небезпечним рівнями, та в 2014 році перетнула межу до абсолютно-небезпечного рівня. Рентабельність операційної діяльності, як фінансовий результат інноваційної активності, зазнала найбільших коливань у найбільш інноваційно-активній галузі – машинобудуванні, та в 2014 році знизилась з оптимального рівня безпеки до абсолютно-небезпечного, що характеризує цілковиту збитковість галузі.

5. На засадах методології фінансового підходу дослідження тенденцій інноваційного розвитку промислових підприємств *запропоновано здійснювати в декілька етапів*, де на *першому етапі* – визначити загальні ознаки економічного розвитку підприємств з використанням удосконаленої моделі «золотого правила економіки підприємства», *на другому* – наявність ознак інноваційності розвитку досліджуваних підприємств, зокрема капітальних інвестицій на їх впливу на зростання вартості нефінансових необоротних активів та придатності основних засобів.

6. *Запропоновано* методичний підхід та модель визначення *інтегрального показника розвитку підприємства* за ознакою виконання умов «золотого правила економіки», що дозволило на засадах отриманої інтегральної оцінки визначити рівень розвитку окремих підприємств та його динаміку у 2012-2014 роках, ранжувати підприємства за значенням інтегрального показника розвитку, визначити середній рівень розвитку груп підприємств в розрізі ознак їх стратегічної важливості для економіки регіону та належності до певного технологічного укладу.

7. За результатами аналізу інноваційності економічного розвитку серед ключових ознак інноваційної активності промислових підприємств Одеського регіону визначено: незначну частку та різке скорочення підприємств, що здійснювали дослідження та розробки; найбільшу значущість такого напрямку інноваційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; різке скорочення підприємств, що впроваджували інновації та значне відставання їх частки у структурі промисловості регіону від загальнонаціонального рівня; скорочення кількості впроваджених інновацій за всіма їх видами, обсягів інноваційних витрат, обсягів реалізації інноваційної продукції, що свідчить про зниження як потенціалу інноваційного розвитку, так й про зниження його результатів.

8. Реалізація запропонованого методичного підходу щодо аналізу показників інноваційної активності промислових підприємств *в розрізі технологічних укладів дозволила* підтвердити існування прямої залежності рівня інноваційної активності від технологічного укладу підприємства. Визначено, що найвищий рівень результативності інноваційної діяльності та витрат в частині виробництва та реалізації інноваційної продукції спостерігається на підприємствах 5-го технологічного укладу, що реалізують переважно продукцію нову для ринку. *Аналіз ознак інноваційного розвитку в розрізі технологічних укладів* довів, що частка промислових підприємств що здійснювали капітальні інвестиції, спрямовані на оновлення основних засобів та нематеріальних активів зростала із зростанням технологічного укладу.

9. *Обґрунтовано*, що рівень економічної безпеки промислового підприємства здебільшого й визначає передумови запровадження комплексного безпекоорієнтованого управління його інноваційним розвитком як такого, що має одним з цільових орієнтирів

забезпечення задовільного стану економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку.

10. Оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств *запропоновано здійснювати у двох напрямках, що передбачають застосування відповідних методів та моделей аналізування та оцінки*: 1) оцінювання ознак економічної безпеки за окремими показниками діяльності підприємств, що віддзеркалюють як ознаки їх розвитку та його інноваційності, так і зворотній вплив результатів розвитку на рівень економічної безпеки; 2) оцінювання рівня економічної безпеки за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу та відповідних адаптованих моделей прогнозування ймовірності банкрутства.

11. Для оцінювання рівня безпечності означених індикаторів діяльності, розвитку та безпеки, *розроблено* дискретну шкалу оцінки, що ґрунтується на існуючих нормативних діапазонах значень показників за рівнями економічної безпеки, та дозволяє визначити динаміку рівня безпеки за кожним з показників промислового підприємства, середній рівень безпечності за кожним показником в розрізі груп підприємств. За підсумками аналізу *визначено*, що за показником рентабельності операційної діяльності, найвища оцінка спостерігається на підприємствах 5-го технологічного укладу, що знаходився в діапазоні між небезпечним та задовільним рівнем безпечності. Водночас, щодо показників придатності основних засобів та продуктивності праці спостерігається обернена залежність між рівнем його безпечності та технологічним укладом підприємства. В цілому засвідчено критичний рівень означених показників діяльності підприємств як чинників їх економічної безпеки вне залежності від належності до будь-якої групи.

12. *Обґрунтовано* вибір моделей для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки промислового підприємства. Для надання дескриптивної оцінки рівня економічної безпеки підприємств *запропоновано* єдину узгоджену шкалу оцінювання. За результатами аналізу визначено: 1) більшості підприємств, за поодиноким виключенням, притаманний низький та вкрай низький рівень економічної безпеки; 2) збитковість підприємства, за даними звітності, майже автоматично зараховує його до вкрай небезпечних, а серед прибуткових підприємств найбільш вагомий вплив на рівень безпеки має структура капіталу за джерелами фінансування; 3) результати оцінки за різними моделями носять суперечливий характер, що підтверджує доцільність застосування декількох альтернативних моделей.

Обидва запропонованих підходи до оцінки ЕБП вказують на її низький рівень на більшості промислових підприємств, вне залежності від технологічного укладу їх економічної діяльності, що підтверджує необхідність запровадження комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком на промислових підприємствах.

4 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТОМ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

4.1 Концептуальні положення та модель комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства

Засновуючись на розумінні концепції, як елементу наукових знань [204], *концепція комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* – це система теоретико-методологічних поглядів, що відображає розуміння сутності безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства та визначає його цілі, завдання, об'єкти, принципи, концептуальну модель та відповідні концептуальні положення.

Як було зазначено в п. 2.1 загальною метою безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (БОУІППР) є забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку, тобто певного бажаного стану економічної безпеки інноваційного розвитку, а ключовим завданням БОУІППР стає убалансування між інноваційністю та безпечністю розвитку в системі певних їх ознак [307].

Отже, *концепція безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком інтегрована із загальною концепцією управління інноваційним розвитком промислового підприємства та опирається на її теоретичний базис*, що містить: цілі та пріоритетні напрями інноваційного розвитку, цілі, завдання та принципи, суб'єкти та об'єкти управління інноваційним розвитком, механізм управління та його забезпечення.

Управління інноваційним розвитком підприємства є відкритою системою – цілісною сукупністю взаємопов'язаних елементів, на вході якої – ресурси та інформація, а на виході – комплекс впливів на інші функціональні підсистеми підприємства (внутрішнє середовище) та зовнішнє середовище (зокрема, цільовий ринок) за допомогою системи економічних інструментів [30, 308]. Суб'єктом управління є керівництво підприємства, а об'єктом – процес інноваційного розвитку. Визначальним елементом, що обумовлює склад та зміст застосовуваних управлінських інструментів та управлінських впливів, є цілі інноваційного розвитку, що формуються та уточнюються в процесі управління. Таким чином, суб'єкт, виходячи з цілей інноваційного розвитку, має визначити механізм запровадження інноваційних змін на підставі фактичного ресурсного забезпечення, і застосовуючи відповідні методи та інструменти, впливати на об'єкт управління [457].

Водночас, застосування принципу безпекоорієнтованості вимагає відповідної трансформації означених елементів концепції та системи управління інноваційним розвитком підприємства.

Систему безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (БОУІППР) можна розглядати та формувати на засадах двох альтернативних підходів: 1) як додаткову функціональну підсистему загальної системи управління інноваційним розвитком підприємства (СУІРП), що передбачає доповнення СУІРП елементами управління економічною безпекою; 2) як різновид системи управління інноваційним розвитком підприємства, трансформованої на засадах цільового орієнтування його безпекоорієнтованості.

Незважаючи на те, що перший підхід є більш традиційним в сучасній методології управління, вважаємо більш доцільним саме другий підхід, що обумовлюється, зокрема, принципом економічної доцільності.

Ключовим чинником трансформації системи є обмеження, що обумовлені загрозами та ризиками інноваційної діяльності та розвитку, розглянутими в п. 2.1. Тобто система безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства спирається на чотири ключових моменти – цілі інноваційного розвитку, ресурси, обмеження, що викликані загрозами та ризиками інноваційної діяльності та розвитку, економічні (методолого-методичні) інструменти (рис. 4.1).

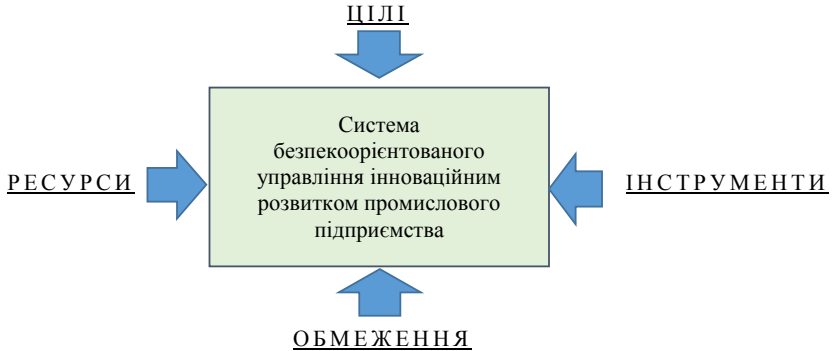

Рисунок 4.1 – Базис формування системи безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (уточнено на засадах [457])

Інноваційні загрози та ризики можуть бути як попередньо існуючими (вхідні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища), так і викликаними реакцією внутрішнього та зовнішнього середовища на процеси здійснення підприємством інноваційної діяльності (управлінські впливи системи управління в процесі інноваційного розвитку) та інноваційний розвиток як її результат.

Реакція та адаптація системи управління передбачає врахування цих обмежень в частині: 1) уточнення цільового блоку (цілей інноваційного розвитку та управління інноваційним розвитком); 2) модифікації ресурсного блоку (зокрема, нарощення інноваційного потенціалу); 3) модифікації механізму та інструментарію управління.

Це обумовлює необхідність формування системи БОУІРПП на засадах принципів адаптивності та динамічності.

Система БОУІРПП має містити такі елементи:

– суб'єкти стратегічного рівня, що на засадах оцінювання чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, визначають цілі та пріоритетні напрями інноваційного розвитку; суб'єкти функціонального (тактичного) рівня, що визначають відповідні функціональні цілі інноваційного розвитку;

– цілі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком, що визначають завдання та об'єкти управління та його функцій на різних рівнях відповідно до принципу ієрархічності управління;

- принципи безпекоорієнтованого управління, що визначають засади формування механізму управління та вимоги до його ресурсів;
- механізм безпекоорієнтованого управління, що визначає сукупність методів та засобів впливу на об'єкти управління, та забезпечує реалізацію системою своїх управлінських функцій;
- ресурсне забезпечення та інструментарій безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства.

Наведені елементи визначають склад концепції безпекоорієнтованого управління на засадах системного підходу, сутнісний зміст якої розкривається у наступних концептуальних положеннях.

Положення 1. Так як система БОУІРПП є різновидом системи управління інноваційним розвитком промислового підприємства її суб'єктами на стратегічному рівні є керівництво підприємства, відповідне за формування, корегування та реалізацію стратегії інноваційного розвитку [307]. Суб'єктами тактичного рівня є керівники функціональних підрозділів, задіяних в процесі інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства, суб'єктами оперативного рівня – окремі працівники підприємства. Причому суб'єкти тактичного та оперативного рівнів водночас виступають й об'єктами управління, як складові його ресурсного забезпечення в частині інтелектуального потенціалу інноваційного розвитку.

Положення 2. Цілі безпекоорієнтованого управління є підпорядкованими цілям управління інноваційним розвитком та цілям інноваційного розвитку підприємства, які не є тотожними [190].

Трансформація системи управління ІРПП в систему БОУІРПП відбувається саме на рівні цільового блоку під впливом обмежень, спричинених інноваційними загрозами та ризиками (рис. 4.2)

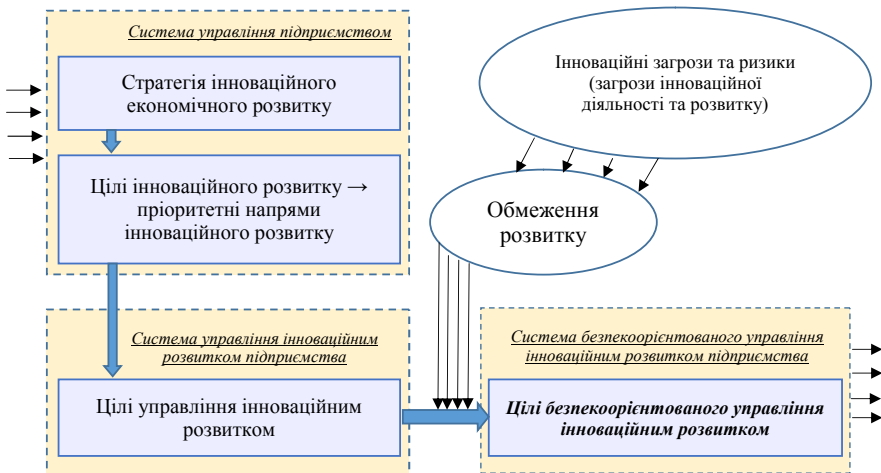

Рисунок 4.2 – Принципова схема трансформації системи управління інноваційним розвитком в систему безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства на рівні цільового блоку (авторська розробка)

Так, стратегічні *цілі інноваційного розвитку* передбачають цілі економічного розвитку підприємства (що мають вектор – зростання, зниження, збереження тощо, та цільові орієнтири, що кількісно або якісно віддзеркалюють досягнення цілі) за рахунок чинника інноваційності та визначаються концепцією та стратегією інноваційного розвитку підприємства.

Цілі управління інноваційним розвитком полягають у функціональному забезпеченні досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку в частині управління інноваційними змінами (інноваціями, інноваційними процесами, інноваційними проектами), що сприяють досягненню цільових орієнтирів інноваційного розвитку [190, 191].

Цілі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком доповнюють цілі управління інноваційним розвитком в частині забезпечення збереження (за рахунок захисту від інноваційних загроз та ризиків) результатів інноваційного розвитку на різних його етапах, зокрема конкурентних переваг підприємства, отриманих внаслідок запровадження відповідних інновацій.

Об'єкти управління – процеси, що визначаються цілями інноваційного розвитку, обумовлюють склад об'єктів безпекоорієнтованого управління та його ключових функцій – планування, аналізу, контролю.

В табл. 4.1. наведено приклад узгодження типових цілей інноваційного розвитку та цілей безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Як визначено в п. 1.1 на першому рівні декомпозиції інноваційного розвитку як об'єкту управління, об'єктами стають інноваційна діяльність та інноваційний потенціал підприємства, що мають забезпечити інноваційний розвиток (з позиції як процесу так й результату) та досягнення цілей економічного розвитку підприємства за рахунок чинника інноваційності. Це обумовлює загальні типи для будь-яких підприємств цілі інноваційного розвитку.

Дослідження визначених в низці статистичних та наукових джерел [48, 51, 52, 308, 457, 458] найбільш розповсюджених цілей інноваційної діяльності промислових підприємств дозволили виокремити основні типи напрями інноваційного розвитку та згрупувати їх за ознакою сфери реалізації: ринкові, виробничі та комерційні (сфера комерціалізації).

Водночас, загальна мета безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства обумовлює появу цілей безпекоорієнтованого управління та відповідних об'єктів управління та його функцій, які не є безпосередньо похідними від цілей інноваційного розвитку промислового підприємства. Зокрема, такими комплексними об'єктами є процес забезпечення та параметри стану економічної безпеки підприємства [307].

Так, якщо сучасна концепція економічної безпеки підприємства визначає головною метою її забезпечення розвиток промислового підприємства, а інновації в системі економічної безпеки – засобом підвищення рівня ефективності її функціонування (п. 1.2.), то сучасні концепції інноваційного розвитку (п. 1.1) не визначають стан економічної безпеки підприємства як цільовий орієнтир управління. Як свідчить визначена типологія зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства як явищ та об'єктів управління (п. 1.3.), жоден з них не має бути пріоритетним в умовах безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком. Адже, пріоритетність економічної безпеки може обмежувати можливості розвитку (стримувати розвиток), а пріоритетність інноваційної діяльності – порушувати стан економічної безпеки. Ключовий принцип безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком полягає в інтеграції цих пріоритетів в їх взаємному взаємовраханні [190, 191, 307].

Таблиця 4.1 – Узгодження цілей інноваційного розвитку та безпекоорієнтованого управління та його функцій (авторська розробка)

Групи цілей	Цілі інноваційного розвитку – економічний розвиток за рахунок чинника інноваційності	Цілі управління інноваційним розвитком – забезпечення досягнення цілей інноваційного розвитку	Цілі БОР/РПІІ – забезпечення досягнення цілей інноваційного розвитку та захисту його результатів	Об'єкти управління (процес)	Об'єкти планування, аналізу, контролю (результат)
1	2	3	4	5	6
Зарядні	<p>активізація інноваційної діяльності у напрямках, що відповідають умовам зовнішнього середовища та обраній стратегії інноваційного розвитку</p> <p>формування інноваційного потенціалу та інноваційного середовища, необхідного для забезпечення безперервності інноваційної діяльності</p>	<p>функціональне забезпечення активізації інноваційної діяльності відповідно до стратегії інноваційного розвитку</p> <p>функціональне забезпечення формування інноваційного потенціалу та інноваційного середовища</p>	<p>функціональне забезпечення активізації інноваційної діяльності за умов забезпечення задовільного рівня економічної безпеки</p> <p>функціональне забезпечення формування інноваційного потенціалу, інноваційного середовища та їх захисту (збереження)</p>	<p>інноваційна діяльність, інноваційні процеси</p> <p>процес формування інноваційного потенціалу та інноваційного середовища підприємства</p>	<p>Обсяги та результати інноваційної діяльності, параметри економічної безпеки</p> <p>параметри інноваційного потенціалу, параметри інноваційного середовища</p>
Ринкові	<p>вихід на нові ринки</p> <p>зростання частки цільового ринку</p>	<p>функціональне забезпечення виходу продукції підприємства на нові ринки або зростання частки цільового ринку, за рахунок продуктивних, маркетингових, організаційних інновацій</p>	<p>функціональне забезпечення виходу продукції підприємства на нові ринки або зростання частки цільового ринку, та захист конкурентних переваг інноваційної продукції, маркетингових та організаційних інновацій</p>	<p>процес виходу на нові ринки або збільшення частки цільового ринку за рахунок продуктивних, маркетингових, організаційних інновацій</p>	<p>параметри ринкових позицій підприємства (частка ринку, позиція щодо конкурентів, тощо)</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5	6
	Зростання потужності виробництва продукції, робіт, послуг	функціональне забезпечення зростання потужності виробництва продукції, робіт, послуг за рахунок процесних або організаційних інновацій	функціональне забезпечення зростання потужності, виробництва продукції, робіт, послуг та захист конкурентних переваг засобів та організації виробництва	процес організації виробництва та його удосконалення за рахунок процесних або організаційних інновацій	параметри потужності виробництва
Виробничі	Зростання ефективності використання ресурсів (ресурсовіддачі) в частині, зокрема, зростання продуктивності, матеріало-віддачі, енергозбереження тощо	функціональне забезпечення зростання ефективності використання ресурсів за рахунок процесних (технологічних) інновацій	функціональне забезпечення зростання ефективності використання ресурсів та захист конкурентних переваг від впровадження процесних інновацій	процес використання ресурсів та його удосконалення за рахунок процесних (технологічних) інновацій	параметри ефективності використання ресурсів
	поліпшення якості продукції	функціональне забезпечення поліпшення якості продукції за рахунок процесних та продуктових інновацій	функціональне забезпечення поліпшення якості продукції та захист конкурентних переваг продукції за параметрами якості	процес забезпечення якості продукції та її поліпшення за рахунок процесних та продуктових інновацій	параметри якості
Комерційні	скорочення часу на вихід інновації на ринок (скорочення часу комерціалізації інновацій)	функціональне забезпечення скорочення часу виходу інновації на ринок (комерціалізації інновацій)	функціональне забезпечення комерціалізації та захисту інновацій	процес комерціалізації інновацій	параметри комерціалізації

Отже, цільовий блок безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства не є тотожним цільовим блокам управління інноваційним розвитком або управління економічною безпекою підприємства.

Він містить два підблоки цілей: 1) цілі управління інноваційним розвитком, трансформовані під впливом обмежень інноваційних загроз та ризиків та з урахуванням чинника захисту конкурентних переваг – результатів інноваційного розвитку; 2) цілі управління економічною безпекою підприємства в розрізі її функціональних складових (фінансової, техніко-технологічної, матеріально-сировинної, інтелектуально-кадрової, інформаційної, силової, політико-правової [195, 196, 204, 210, 260], трансформовані з урахуванням визначених напрямів інноваційного розвитку.

Положення 3. Задачі безпекоорієнтованого управління підпорядковані його цілям та спрямовані на певний об'єкт управління, який може бути як комплексним (системи, процеси, ресурси) так і частковим (окремі результати, характеристики, параметри). Їх склад та зміст в розрізі окремих цілей є типовим та відрізняється саме об'єктом.

Тому задачі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства доцільно визначити та систематизувати в розрізі функцій управління: планування, організації, обліку, контролю, мотивації, регулювання та *мета-функції аналізу*, виконання завдань якої передус, створюючи аналітичне підґрунтя для прийняття управлінських рішень, виконанню завдань всіх інших функцій (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Задачі безпекоорієнтованого управління у розрізі його функцій та об'єктів (авторська розробка)

Задачі безпекоорієнтованого управління	Об'єкти управління
1	2
ПЛАНУВАННЯ	
– Розроблення стратегії, планів та програм інноваційного розвитку підприємства на засадах сценарного підходу з урахуванням чинника загроз інноваційного розвитку	процес інноваційного розвитку та інноваційна діяльність підприємства
– Визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку та видів інноваційної діяльності	
– Визначення планових цільових параметрів інноваційного розвитку підприємства з урахуванням чинника економічної безпеки (цільових параметрів БОУІРПП)	цільові параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства
– Планування інноваційної діяльності за кожним з відібраних варіантів інноваційного розвитку в системі планів: науково-технічного, технологічного, виробничо-збутового, фінансового з врахуванням вимог до збереження або зміцнення економічної безпеки підприємства	параметри варіантів інноваційного розвитку (науково-технологічні, технологічні, виробничо-збутові, фінансові, параметри безпеки)
– Планування окремих інноваційних проєктів з врахуванням інноваційних загроз та ризиків	параметри інноваційних проєктів
– Планування параметрів інноваційного потенціалу підприємства з врахуванням вимог до збереження або зміцнення економічної безпеки підприємства	параметри потенціалу інноваційного розвитку
– Планування інноваційних витрат (витрат на формування інноваційного потенціалу та здійснення інноваційної діяльності)	інноваційні витрати та відповідні грошові потоки

Продовження таблиці 4.2

1	2
– Планування джерел фінансування інноваційних витрат (з урахуванням впливу на рівень фінансової безпеки підприємства)	процес та структура фінансування витрат інноваційної діяльності
– Планування заходів з моніторингу стану економічної безпеки підприємства в процесі інноваційного розвитку,	процес моніторингу стану економічної безпеки підприємства
– Планування заходів з передбачення інноваційних ризиків та захисту результатів інноваційного розвитку	процес передбачення інноваційних ризиків та захисту результатів інноваційного розвитку
* Всі перелічені завдання можуть та мають виконуватись на засадах сценарного підходу у плануванні	
ОРГАНІЗАЦІЯ	
– Організація системи безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства (в т.ч. її функціональних підсистем)	система БОУІРПП (елементи та функціональні зв'язки)
– Формування і адаптаційна перебудова організаційної структури безпекоорієнтованого управління й організаційно-економічних зв'язків її елементів для реалізації процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки;	організаційна структура безпекоорієнтованого управління, організаційно-економічні зв'язки її елементів
– Організація та ресурсне (зокрема, кадрове, інформаційно-аналітичне) забезпечення заходів з розроблення стратегії, планів та програм інноваційного розвитку підприємства	процеси стратегічного планування інноваційного розвитку та його ресурсного забезпечення
– Організація системи прийняття рішень, відповідних інформаційних потоків та їх ресурсного забезпечення	система прийняття рішень та процес її забезпечення
– Ресурсне забезпечення формування інноваційного потенціалу та інноваційного середовища підприємства;	процеси формування інноваційного потенціалу та інноваційного середовища
– Організація інноваційних процесів, використання інноваційного потенціалу та діяльності підрозділів, задіяних в інноваційних процесах (інноваційних проектах)	інноваційні процеси, інноваційні проекти, діяльність задіяних структурних підрозділів
– Організація заходів зі створення (поліпшення) інноваційного середовища підприємства (зокрема, інноваційної культури)	процес формування належного інноваційного середовища та культури
– Створення системи ситуаційного реагування на появу можливостей чи загроз інноваційного розвитку;	Процес реагування на можливості та загрози
– Організація маркетингу інновацій	процес маркетингу інновацій
– Організація та ресурсне забезпечення заходів з моніторингу стану економічної безпеки підприємства в процесі інноваційного розвитку,	процес моніторингу економічної безпеки підприємства
– Організація та ресурсне забезпечення заходів з передбачення інноваційних ризиків та захисту результатів інноваційного розвитку	процеси превентивної діагностики інноваційних ризиків та захисту від них
МОТИВАЦІЯ	
– мотивація персоналу, зайнятого в інноваційній діяльності;	персонал, задіяний в інноваційній діяльності
– мотивація персонального саморозвитку персоналу як складової інтелектуальної складової інноваційного потенціалу;	процеси саморозвитку персоналу
– мотивація інноваційної сприйнятливості (інноваційної культури) персоналу, як складової інноваційного середовища	параметри інноваційної сприйнятливості та культури персоналу
– мотивація персоналу щодо захисту результатів інноваційного розвитку (на різних стадіях інноваційного процесу)	відповідальність персоналу щодо захисту результатів інноваційного розвитку

Продовження таблиці 4.2

1	2
ОБЛІК	
– Організація господарського та бухгалтерського обліку інноваційних процесів, інноваційної діяльності, інноваційних проектів	господарські операції в ході інноваційних процесів, інноваційної діяльності, інноваційних проектів та спричинені ними зміни параметрів підприємства
– Облік результатів інноваційного розвитку підприємства	результати інноваційного розвитку (параметри якісних змін стану підприємства)
– Фінансовий облік інноваційної діяльності (інноваційних витрат та фінансових результатів інноваційної діяльності в різних аналітичних розрізах) та інноваційного потенціалу	фінансові (в грошовому вимірнику) параметри інноваційного потенціалу та інноваційної діяльності
– Управлінський облік інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу підприємства	параметри (в будь-якому вимірнику) інноваційного потенціалу та інноваційної діяльності
– Статистичний облік інноваційної діяльності підприємства, структурних підрозділів в розрізі видів інноваційної активності, інновацій, витрат	результати інноваційної діяльності (види, обсяги, витрати, джерела фінансування)
– Облік інтелектуальної складової інноваційного потенціалу підприємства	інтелектуальні активи, параметри інтелектуального потенціалу та капіталу
– Розробка інструментарію обліку параметрів економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства в розрізі її складових	складові економічної безпеки підприємства та їх обліковувані характеристики
– Облік параметрів економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства	
КОНТРОЛЬ	
– здійснення контролю за процесами інноваційного розвитку в умовах змін зовнішнього і внутрішнього середовища	процеси реалізації (досягнення) цілей інноваційного розвитку
– визначення контрольованих показників відповідно до стратегічних, тактичних та оперативних цілей інноваційного розвитку підприємства;	
– інноваційний контролінг [457]	параметри інноваційної діяльності підприємства
– бюджетування інноваційних проектів та інноваційної діяльності підприємства;	параметри бюджетів інноваційних проектів
– аудит: інноваційних проектів, технологічний аудит, фінансовий аудит	параметри достовірності даних щодо інноваційних проектів, технологій, фінансових відносин
– визначення контрольованих параметрів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що сигналізують (містять) загрози та ризики інноваційної діяльності та розвитку	параметри зовнішнього та внутрішнього середовища – чинники інноваційних загроз та ризиків

Продовження таблиці 4.2

1	2
– моніторинг параметрів економічної безпеки підприємства	параметри економічної безпеки підприємства
– здійснення контролю за процесами забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства	процеси забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку
РЕГУЛЮВАННЯ	
– регулювання (коригування) цілей, шляхів, варіантів інноваційного розвитку підприємства відповідно на реакцію зовнішнього та внутрішнього середовища	цілі, обрані напрями, варіанти інноваційного розвитку
– регулювання системи БОУІРПП на засадах принципів саморегуляції та саморозвитку	система БОУІРПП (склад та взаємозв'язки елементів системи)
– регулювання організаційної структури управління та діяльності структурних підрозділів;	організаційна структура управління
– регулювання процесів інноваційного розвитку та інноваційної діяльності	процес інноваційного розвитку, інноваційна діяльність
– регулювання процесів формування інноваційного потенціалу	процеси формування інноваційного потенціалу
– регулювання процесів забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку	процеси забезпечення економічної безпеки
– коригування цільових параметрів інноваційних проєктів, інноваційного розвитку, економічної безпеки	цільові параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
– регулювання (розробка заходів з регулювання) фактичних параметрів інноваційних проєктів, інноваційного розвитку, економічної безпеки	фактичні параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
АНАЛІЗ	
– аналіз зовнішнього економічного середовища підприємства та тенденцій його розвитку	параметри зовнішнього економічного середовища
– аналіз діяльності контрагентів як чинників розвитку та економічної безпеки	параметри діяльності контрагентів та економічних відносин з ними
– аналіз ринкових позицій підприємства, рівня конкурентоспроможності та конкурентних переваг	параметри ринкових позицій, конкурентоспроможності, конкурентних переваг підприємства
– стратегічний аналіз: аналіз сильних та слабких сторін, можливостей та загроз розвитку	параметри потенціалу (можливостей) та загроз розвитку
– аналіз сценаріїв інноваційного розвитку підприємства	параметри варіантів інноваційного розвитку
– аналіз внутрішнього середовища підприємства	параметри внутрішнього середовища
– аналіз наявного інноваційного потенціалу підприємства та можливостей його формування	характеристики інноваційного потенціалу в цілому та за складовими
– аналіз обсягів та ефективності інноваційної діяльності	види, обсяги, структура, параметри ефективності інноваційної діяльності

Продовження таблиці 4.2

1	2
– аналіз ефективності інноваційних проєктів: інвестиційний аналіз	параметри ефективності окремих інноваційних проєктів
– аналіз впливу окремих інноваційних проєктів на досягнення цілей розвитку	результати окремих інноваційних проєктів
– аналіз результатів інноваційного розвитку підприємства	результати інноваційного розвитку
– аналіз ефективності системи управління: управлінський аналіз	параметри ефективності системи управління
– аналіз фінансового стану та фінансової ефективності діяльності підприємства: фінансовий аналіз	параметри фінансового стану та ефективності
– аналіз рівня платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості та фінансової ефективності як чинників розвитку та економічної безпеки	характеристики платоспроможності, ліквідності, ефективності
– ідентифікація та оцінка інноваційних ризиків	інноваційні ризики
– аналіз ефективності заходів із захисту результатів інноваційного розвитку	параметри ефективності заходів (витрати, попереджені втрати)
– аналіз та оцінка чинників (складових) економічної безпеки та її загального рівня	параметри економічної безпеки
** всі перелічені завдання аналізу можуть бути розширені в частині прогнозування певних параметрів, потрібних для реалізації завдань планування	

Звісно, наведений перелік не є вичерпним, та деталізується на тактичному та оперативному рівнях безпекоорієнтованого управління.

Як видно, завдання щодо забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку інтегруються в функції та відповідні завдання безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком, що реалізуються відповідними функціональними підрозділами. *Це спростовує необхідність створення окремого структурного підрозділу (у фізичній формі), відповідального за процес забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку, проте обумовлює необхідність набуття персоналом існуючих структурних підрозділів окремих функціональних компетенцій з управління економічною безпекою.*

Положення 4. Об'єкти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства переважно співпадають з об'єктами управління інноваційним розвитком, проте доповнюються в частині чинників економічної безпеки, які також мають підлягати управлінському впливу.

Визначення цілей та завдань безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства дозволяє *класифікувати та систематизувати його об'єкти за ознаками:* 1) цілей управління; 2) функцій управління; 3) сфери знаходження; 4) складності; 5) статусу (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Класифікація об'єктів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (*авторська розробка*)

Критерій	Види об'єктів	Загальна характеристика об'єктів
за цілями	– цілі інноваційного розвитку	процеси та параметри інноваційного розвитку (інноваційної діяльності, інноваційного потенціалу)
	– цілі економічної безпеки	процеси забезпечення та параметри (чинники) економічної безпеки
за функціями управління	– об'єкти планування	цільові (планові) параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
	– об'єкти організації	процеси інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки
	– об'єкти мотивації	персонал та процес змін його характеристик – як складових потенціалу та економічної безпеки інноваційного розвитку
	– об'єкти обліку	господарські операції в процесі інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки; обліковувані параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
	– об'єкти контролю	контрольовані параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
	– об'єкти регулювання	процеси та параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки, що підлягають регулюванню
	– об'єкти аналізу та прогнозування	фактичні та прогнозовані параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
за сферою знаходження	– внутрішні	об'єкти внутрішнього середовища інноваційного розвитку підприємства(процеси та їх параметри)
	– зовнішні	об'єкти зовнішнього середовища інноваційного розвитку, що підлягають управлінському впливу з боку підприємства (наприклад, деякі зовнішні інноваційні ризики)
за складністю та домінуючим рівнем ієрархії управління	– комплексні (стратегічний, тактичний рівень)	система та підсистеми управління, процеси, комплекси ресурсів, задіяні в інноваційному розвитку та забезпеченні його економічної безпеки; комплекси параметрів та інтегральні параметри інноваційного розвитку (діяльності, потенціалу) та економічної безпеки
	– одиничні (оперативний, тактичний рівень)	окремі операції та окремі параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки
за статусом	– динамічні (процесні)	процеси та їх складові (операції, заходи, дії), спрямовані на реалізацію завдань БОУІРПП
	– статичні (результатні)	цільові, планові, фактичні параметри інноваційного розвитку та економічної безпеки інноваційного розвитку

Різноманітність об'єктів БОУІРПП у функціонально-просторовому розрізі обумовлює відповідне різноманіття *застосовуваного управлінського інструментарію*, що інтегрує в собі інструментарій загальної методології управління підприємством, методології управління інноваційним розвитком та економічною безпекою, методології аналізу, планування, обліку, контролю та контролю, мотивації тощо.

Положення 5. Принципи безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком спираються на загальні принципи управління, що притаманні будь-яким управлінським системам, специфічні принципи управління інноваційним розвитком та принципи безпекоорієнтованості системи управління, що є комплексним та поєднує в собі певні принципи управління економічною безпекою підприємства (рис. 4.3).

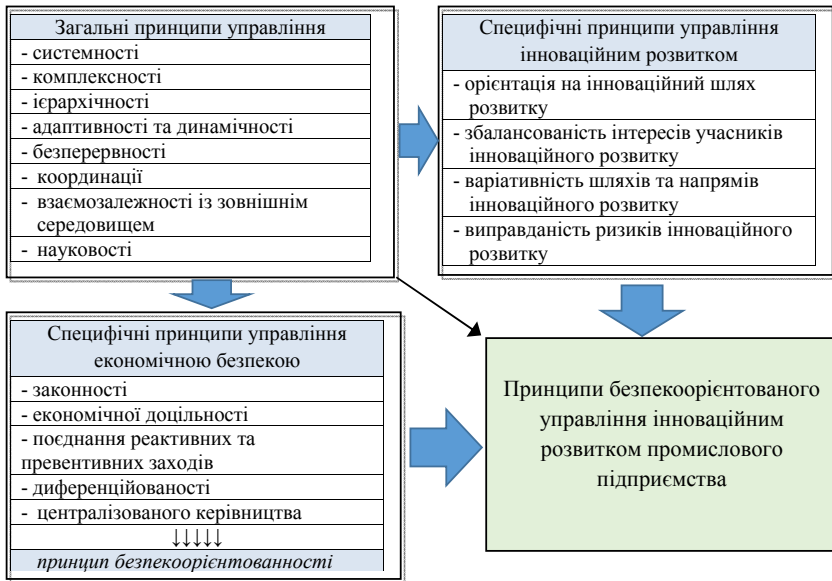

Рисунок 4.3 – Формування принципів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства – інтеграційний підхід (авторська розробка [307])

Проте система принципів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком, незважаючи на поєднання в ній загальних принципів управління та специфічних принципів управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства, не є їх простим симбіозом, адже у взаємозв'язку в системі БОУІРПП їх змістовна сутність видозмінюється (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Базові принципи безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства(уточнено та доповнено на засадах [25, 30, 53, 97, 125, 304, 308])

Принципи	Сутність та призначення
1	2
Загальні принципи управління, адаптовані до системи БОУІРПП	
Системність	реалізація функцій управління відкритою динамічною системою безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства
Комплексність	взаємно обумовлений і взаємно узгоджений розвиток системи БОУІРПП як єдиного цілого, що забезпечує зв'язок усіх підсистем і елементів.
Ієрархічність	реалізація функцій та завдань безпекоорієнтованого управління на всіх його рівнях – стратегічному, тактичному, оперативному
Адаптивність – саморегуляція	оперативне коригування системи БОУІРПП відповідно до змін: умов функціонування, варіантів інноваційного розвитку, інноваційних загроз та ризиків.
Динамічність – саморозвиток	зміни складу, змісту та взаємозв'язків елементів системи БОУІРПП на засадах самоорганізації – самостійного забезпечення підтримки умов функціонування з урахуванням чиннику економічної безпеки, та саморозвитку – самостійного забезпечення умов тривалого виживання та розвитку за рахунок чинника інноваційності.
Безперервність	постійне (безперервне) функціонування системи БОУІРПП

Продовження таблиці 4.4

1	2
Координація	узгодженість діяльності функціональних елементів (підрозділів) системи БОУІРПП із цільовим блоком системи та зовнішнім нормативно-правовим середовищем
Взаємозалежність із зовнішнім середовищем	формування та трансформація властивостей системи БОУІРПП в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем, внаслідок його реакції на результати інноваційного розвитку підприємства
Науковість	врахування сучасних наукових досягнень та тенденцій розвитку науки при організації системи БОУІРПП та її функціонування
Специфічні принципи БОУІРПП	
Орієнтація на інноваційний шлях розвитку	орієнтація системи БОУІРПП на безупинні пошуки і використання новацій для досягнення цілей економічного розвитку з урахуванням чинника економічної безпеки
Варіативність напрямів інноваційного розвитку	сценарність інноваційного розвитку підприємства з урахуванням потенційних інноваційних загроз та ризиків, що передбачає модифікацію цілей БОУІРПП в розрізі кількох найбільш ймовірних сценаріїв: оптимістичного, найбільш вірогідного та песимістичного
Збалансованість інтересів учасників інноваційного розвитку	відповідність цілей та очікуваних результатів інноваційного розвитку інтересам підприємства та всіх (в ідеалі) його контрагентів (інвесторів, розробників, персоналу підприємства, споживачів, суспільства), що сприяє зниженню потенційних загроз інноваційного розвитку.
Законність	відповідність напрямів інноваційного розвитку, відповідної інноваційної діяльності підприємства та заходів щодо забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку існуючим нормам вітчизняного та міжнародного права (законодавства)
Виправданість ризиків інноваційного розвитку	виправданість співвідношення (з позицій економічної ефективності) інноваційного розвитку підприємства – як процесу та результату, та викликаних ним можливих інноваційних загроз та ризиків, витрат на їх запобігання та нейтралізацію, здійснених в процесі забезпечення задовільного стану економічної безпеки інноваційного розвитку.
Економічна доцільність	виправданість витрат на трансформацію системи УІРПП в систему БОУІРПП порівняно з вигодами від її функціонування; виправданість витрат на запобігання та нейтралізацію інноваційних загроз та ризиків за рахунок запровадження БОУІРПП та очікуваного ефекту інноваційного розвитку підприємства з урахуванням чинника економічної безпеки
Свочасність	поєднання реактивних та превентивних заходів в процесі забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства, що передбачає своєчасне передбачення та оперативне ситуаційне реагування системи БОУІРПП на загрози та ризики інноваційної діяльності та розвитку
Диференційованість	диференційованість вибору заходів з подолання інноваційних загроз залежно від їх характеру та ступеня тяжкості відповідних інноваційних ризиків
Централізоване керівництво	Підконтрольність системи БОУІРПП керівництву підприємства; підпорядкованість інтересів системи БОУІРПП загальним інтересам інноваційного розвитку підприємства.

Усі означені принципи реалізуються комплексно, а їх комбінування залежить від конкретних умов функціонування організаційної структури безпекоорієнтованого управління.

Положення 6. Ті ж вищеозначені принципи застосовані для формування механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (МБОУІРПП).

На думку І. Грузнова [23] механізм управління – це інструмент призначений для підвищення ефективності всіх видів діяльності підприємства, зокрема за рахунок: 1) удосконалення та підвищення ефективності організаційної діяльності персоналу, що здійснює функції управління та забезпечує зростання продуктивності фізичної та

інтелектуальної праці; 2) підвищення ефективності організаційно-економічної роботи в результаті планомірної та цілеспрямованої розробки та впровадження комплексу заходів; 3) активізації та раціонального використання творчого потенціалу персоналу підприємства.

Так як цілі формування механізму управління відповідають цілям розвитку підприємства, його головним завданням є сприяння встановленню, забезпеченню, досягненню та утриманню оптимальних значень показників, що характеризують належний рівень удосконалення та підвищення ефективності діяльності на основі цілеспрямованого розроблення та впровадження комплексу заходів технічного, організаційного, економічного характеру [23].

На думку Л. Федулової [53] механізм управління інноваційним розвитком підприємства є сукупністю методів та засобів впливу на інноваційні процеси та базується на формуванні інноваційного потенціалу та його перетворенні в інноваційний капітал.

В цілому погоджуючись з наведеними точками зору, зміст механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства можна визначити як сукупність методів, засобів, заходів, процедур та інструментів впливу системи БОУІРПП на процеси інноваційного розвитку та забезпечення його економічної безпеки, а головним завданням його функціонування – сприяння досягненню цілей інноваційного розвитку підприємства, досягнення та утримання оптимальних значень параметрів, що характеризують бажаний рівень інноваційного розвитку та його економічної безпеки, за рахунок розроблення та впровадження необхідного комплексу заходів.

Так, механізм БОУІРПП є невід’ємною складовою системи БОУІРПП та практичним втіленням концепції БОУІРПП, та саме його існування та реалізація забезпечує функціональність та дієвість системи БОУІРПП.

Ґрунтуючись на концепції інноваційного розвитку підприємства та відповідній концепції безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком, як теоретичної бази, формування та реалізація МБОУІРПП потребує відповідного забезпечення: нормативно-правового (на рівні нормативної бази підприємства (за умов її відповідності існуючому нормативно-правовому полю держави), організаційного, ресурсного (фінансові, матеріальні, інтелектуально-кадрові ресурси), інформаційного (інформаційні ресурси), методично-інструментального (методи та інструменти реалізації функцій та завдань безпекоорієнтованого управління).

Положення 7. Ресурсне забезпечення системи та механізму БОУІРПП переважно співпадає із забезпеченням управління інноваційним розвитком, та в першу чергу втілюється у інноваційному потенціалі, який, як згадувалось у п. 1.1., містить не тільки сукупність фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, але й здатність системи управління ефективно застосовувати ці ресурси в процесі інноваційного розвитку (яку можна розглядати й як складову інтелектуального потенціалу інноваційного розвитку).

Специфіка безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства висуває додаткові вимоги до складу його ресурсного забезпечення, а саме у частині інтелектуальної складової, яка набуває найбільш вагомої значущості не тільки як складова потенціалу інноваційного розвитку, але й як чинник забезпечення його економічної безпеки. Іншою специфічною складовою ресурсного забезпечення БОУІРПП (яка також може розглядатись й як частина інтелектуального потенціалу інноваційного розвитку) є його інформаційно-аналітичне забезпечення, що формує підґрунтя прийняття обґрунтованих управлінських рішень суб’єктами БОУІРПП [307].

Наведені концептуальні положення узагальнено у запропонованій концептуальній моделі БОУІРПП (рис. 4.4).

Більш детально складові механізму БОУІРПП та його забезпечення будуть розглянуті у наступних пунктах роботи.

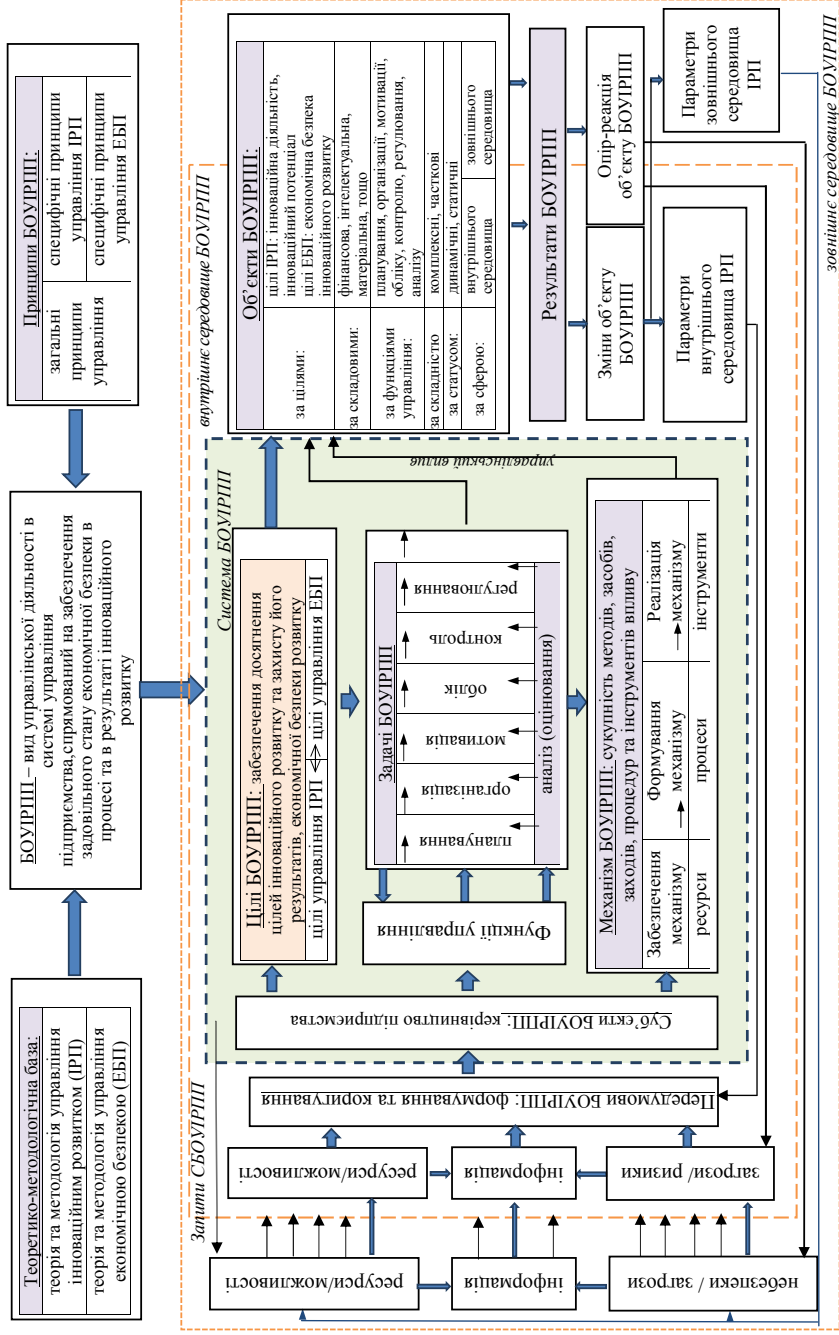

Рисунок 4.4 – Концептуальна модель безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Проведені дослідження підсумовують такі наукові результати.

Визначено, що *концепція безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком інтегрована із загальною концепцією управління інноваційним розвитком промислового підприємства та опирається на її теоретичний базис*: цілі, завдання та принципи, суб'єкти та об'єкти управління інноваційним розвитком, механізм управління та його забезпечення. Проте, застосування принципу безпекоорієнтованості вимагає трансформації елементів концепції та системи управління інноваційним розвитком.

Запропоновано альтернативні підходи до формування системи БОУІРПП, що передбачають її формування: 1) як додаткової функціональної підсистеми загальної системи управління інноваційним розвитком підприємства, що передбачає її доповнення елементами управління економічною безпекою; 2) як різновиду системи управління інноваційним розвитком підприємства, трансформованої на засадах цільового орієнтуру його безпекоорієнтованості, де другий підхід було визнано більш доцільним.

Запропоновано концепцію БОУІРПП, що ґрунтується на системному та інтеграційному підходах та розкривається у сукупності концептуальних положень, які містять обґрунтування: 1) елементів системи БОУІРПП; 2) цілей БОУІРПП, узгоджених зцілями управління інноваційним розвитком; 3) задач БОУІРПП, що спрямовані на певний об'єкт управління; 4) об'єктів БОУІРПП та їх класифікації; 5) базових принципів БОУІРПП, що спираються на загальні принципи управління, специфічні принципи управління інноваційним розвитком та принцип безпекоорієнтованості; 6) змісту механізму БОУІРПП як сукупності методів, засобів, заходів та інструментів впливу системи БОУІРПП на інноваційний розвиток та забезпечення економічної безпеки; 7) специфіки ресурсного забезпечення системи та механізму БОУІРПП.

Розроблено концептуальну модель безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що містить всі означені складові концепції БОУІРПП, елементи системи БОУІРПП та їх взаємозв'язки.

4.2 Концептуальні засади формування механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства та його інформаційно-аналітичного забезпечення

З позиції системного підходу загальний механізм безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (МБОУІРПП), як будь-яка система, є сукупністю пов'язаних локальних механізмів, визначення яких обумовлюється структурою об'єктів управління. Найбільш доцільним є декомпозиція загального механізму БОУІРПП за функціональною ознакою, що обумовлює виокремлення локальних механізмів за відповідними функціями, функціональними цілями, завданнями та об'єктами БОУІРПП.

Отже, *загальний механізм безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства в подальшому розглядатиметься як система функціональних локальних механізмів, обумовлених функціональними завданнями системи БОУІРПП, реалізація кожного з яких спрямована на досягнення функціональних цілей БОУІРПП, а в сукупності – цілей БОУІРПП, що підпорядковані загальним цілям інноваційного розвитку підприємства.*

Відтак, на вході загального механізму БОУІРПП як системи маємо цілі та функціональні завдання БОУІРПП, обумовлені цілями інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки; на виході – досягнення цілей інноваційного розвитку *за рахунок функціонування механізму БОУІРПП – прийняття управлінських рішень та здійснення комплексу цілеспрямованих заходів управлінського впливу на об'єкти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства з використанням сукупності економічних інструментів.*

Формування та реалізація загального механізму БОУІРПП та його локальних функціональних механізмів потребує відповідного забезпечення, яке складається з таких блоків: 1) ресурси (фінансові (в т.ч. інвестиційні), матеріальні (в т.ч. техніко-технологічні), інтелектуальні (в т.ч. кадрові), інформаційні, організаційні тощо); 2) інструменти-важелі (методи та економічні інструменти реалізації функцій та завдань управління), які визначаються не тільки теорією та методологією відповідних видів цільового та функціонального управління, але й існуючою нормативно-правовою базою у економічному середовищі, де функціонує підприємство. *Разом із організаційною структурою системи БОУІРПП означені елементи формують організаційно-економічне забезпечення механізму БОУІРПП.*

Відповідно до функцій та функціональних блоків БОУІРПП, визначених в п. 4.1, *до функціональних локальних механізмів віднесено:* 1) аналітичний (аналізування та оцінювання); 2) планування; 3) організаційний (організації); 4) мотиваційний (мотивування); 5) обліковий (обліку); 6) контрольний (контролювання); 7) регуляторний (регулювання та коригування).

В системі загального механізму БОУІРПП вони утворюють циклічний ланцюг, де «початковим» є аналітичний механізм, а «завершальним» – механізм регулювання, що, зокрема, передбачає коригування як інших функціональних механізмів, та й цільового блоку БОУІРПП.

Визначальна роль аналітичного механізму обумовлюється глобальною роллю функції аналізу серед інших функцій в системі управління, зокрема БОУІРПП. Саме в результаті аналізування та оцінювання середовища та об'єктів управління (реалізації аналітичного механізму) формується необхідне інформаційне підґрунтя для прийняття управлінських рішень та реалізації задач управління у всіх інших функціональних блоках – механізмах.

Сформоване внаслідок реалізації аналітичного механізму інформаційне підґрунтя управлінських рішень уособлює в собі одне із змістовних значень інформаційно-аналітичного забезпечення управління, яке, як поняття, у наукових працях також ототожнюють з інформаційно-аналітичним механізмом або механізмом інформаційно-аналітичного забезпечення управління.

Концептуальна модель механізму БОУІРПП, декомпованого за функціональною ознакою, наведена на рис. 4.5.

Специфіка БОУІРПП проявляється у його цілях, функціональних цілях та задачах, та відповідних об'єктах (п. 4.1.).

Проте найбільшим чином вона має проявлятися саме у інформаційно-аналітичному забезпеченні, як підґрунті прийняття управлінських рішень в системі БОУІРПП. Тому в подальшому увага приділена розробленню концептуальних засад формування інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.

В ході попередніх досліджень [153, 385, 386, 387] визначено, що формування інформаційно-аналітичного забезпечення, яке повинно сприяти розширенню можливостей формування та використання інноваційного потенціалу підприємства, є одним з першочергових завдань активізації процесів інноваційного розвитку. Водночас, швидкі та часто непередбачувані зміни економічної ситуації в зовнішньому середовищі промислового підприємства висувають нові вимоги до системи управління з метою швидкого та адекватного реагування на відповідні виклики, що також обумовлює зростання ролі інформаційно-аналітичного забезпечення як одного з ключових інструментів управління.

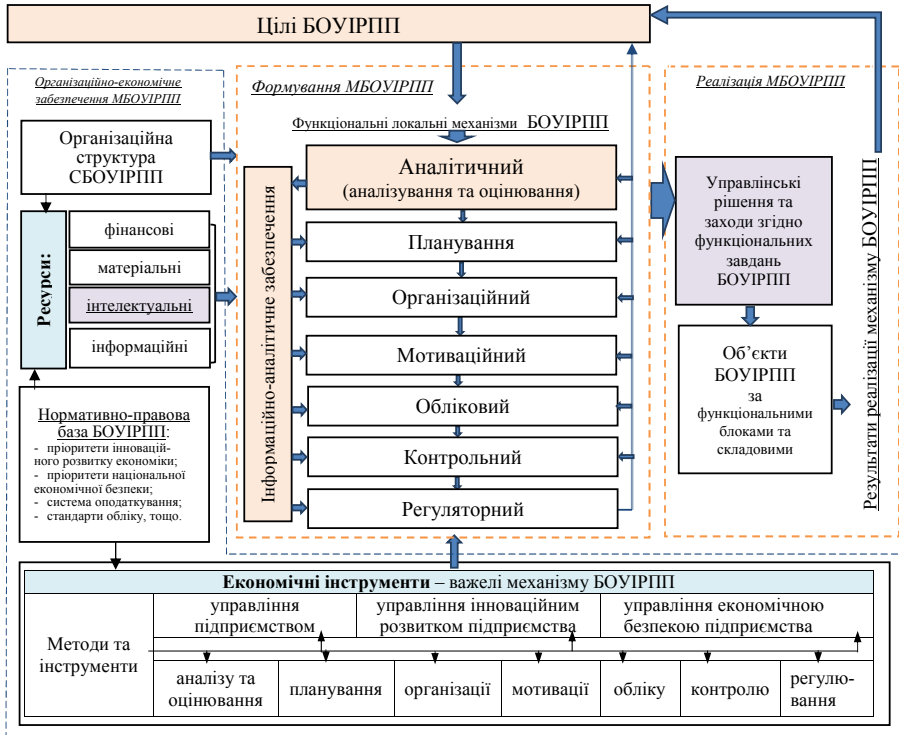

Рисунок 4.5 – Концептуальна модель механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства декомпованого за функціональною ознакою (авторська розробка)

Дослідженню методології інформаційно та обліково-аналітичного забезпечення присвячена багата кількість робіт вітчизняних вчених. Проте, незважаючи на існуючі результати їх досліджень, можна стверджувати, що методологія інформаційно-аналітичного та, зокрема, обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством знаходиться ще на стадії формування та має такі недоліки [153]:

– досі не існує категоріальної визначеності означених понять: 1) інформаційно-аналітичне забезпечення часто отожднюється з обліково-аналітичним та навпаки, а підходи до визначення відмінностей у їх змісті та складі різняться; 2) використовуються терміни

«обліково-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітична система», «обліково-аналітичний механізм», що за суттю мають одні й ті ж ключові завдання у системі управління, проте різні тлумачення, структуру та структуроутворюючі складові;

– недостатньо дослідженими є й особливості інформаційно та обліково-аналітичного забезпечення процесами інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління.

Це ускладнює та, водночас, обумовлює доцільність досліджень та розробок щодо обґрунтування теоретико-практичних положень формування інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислових підприємств.

Вважаючи, що вирішальний вплив в інформаційно-аналітичному забезпеченні управління належить обліку та обліковій інформації, деякі фахівці часто ототожнюють поняття інформаційно-аналітичного та обліково-аналітичного забезпечення.

Втім, *вважаємо, що поняття інформаційно-аналітичного забезпечення є ширшим та містить не тільки інформацію, яка використовується в системі управління, а також комплекс інформаційних технологій, технічних та програмних засобів, що забезпечують надходження, обробку та переміщення інформаційних потоків. Система обліково-аналітичного забезпечення і система інформаційного забезпечення є складовими системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством, де перша має переважно методично-інструментальний характер та становить змістовне ядро інформаційно-аналітичного забезпечення, а друга – переважно організаційний та технічний характер, та є обслуговуючою.* Система інформаційного забезпечення інтегрується в систему обліково-аналітичного забезпечення, а ефективність її функціонування є необхідною передумовою формування та якісного функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення. І лише ефективність обох систем у комплексі здатна забезпечити ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством та процесами його розвитку в цілому [386, 387].

Так як інформаційні технології як засоби організації інформаційних потоків не є предметом дослідження в даній роботі, *надалі увага приділятиметься проблематиці обліково-аналітичного забезпечення, як змістовного методичного ядра інформаційно-аналітичного забезпечення, що продукує обліково-аналітичну інформацію необхідну для прийняття управлінських рішень в системі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства.*

Попередні дослідження існуючих тлумачень, наведених у вітчизняних наукових джерелах показали, що застосовувані поняття обліково-аналітичне забезпечення, обліково-аналітична система або обліково-аналітичний механізм мають практично синонімічний зміст [153, 386]. Його головним призначенням є забезпечення системи управління (поточного, фінансового, стратегічного) *обліково-аналітичною інформацією*, необхідною для прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень. Термін «*забезпечення*» у контексті обліково-аналітичного розглядається як своєчасне формування та передача якісної обліково-аналітичної інформації в рамках системи управління підприємством, а також зовнішнім користувачам..

Водночас, обліково-аналітичне забезпечення у поширеному розумінні є поєднанням підсистем управління, що виконують відповідні функції та взаємодіють між собою через інформаційні потоки. Отже, *обліково-аналітичне забезпечення має ознаки системи: можна*

виділити предмет, об'єкт, елементи, зв'язки, зокрема, зворотний, межі та зовнішнє середовище [153, 386].

Тому вважаємо доцільним використання терміну «система обліково-аналітичного забезпечення», що відображає головне призначення функціонування та необхідність системної взаємодії його складових, відповідальних за формування якісної обліково-аналітичної інформації. Це не суперечить розумінню обліково-аналітичного забезпечення як складової загального механізму БОУІРПП, проте обумовлює застосування системного підходу до його формування.

В більшості джерел зазначається дві складових цієї системи – підсистема обліку та підсистема економічного аналізу. Проте, на межі між цими двома підсистемами потрібне «втручання» підсистеми аудиту, оскільки саме аудит призначений забезпечити необхідний рівень якості та достовірності облікової інформації для її подальшої аналітичної обробки.

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення поєднує в собі елементи декількох функціональних механізмів загального механізму БОУІРПП, а саме: аналітичного, облікового та контрольного (у частині методів та інструментів аудиту)

Надалі систему обліково-аналітичного забезпечення управління на рівні підприємства пропонується розглядати як єдність підсистем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих через інформаційні потоки в процесі формування і передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обгрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень [386, 459]. Таке твердження є доволі універсальним та застосовним для будь-якого виду системного управління. Загальна спрощена змістовна схема обліково-аналітичного забезпечення управління наведена на рис. 4.6.

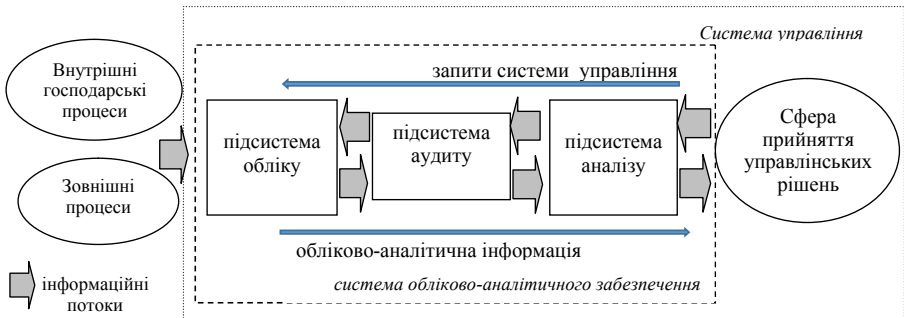

Рисунок 4.6 – Спрощена змістовна схема системи обліково-аналітичного забезпечення управління на рівні підприємства (авторська розробка [459])

Слід зазначити, що за найбільш розповсюдженого підходу, що здебільшого зустрічається в працях фахівців з обліку, основоположне місце в обліково-аналітичному забезпеченні віддається системі обліку – як основному продуценту інформації, а аналітична система виступає похідною, де існуючі облікові дані аналізуються та далі передаються зацікавленим користувачам обліково-аналітичної інформації.

За такого підходу взаємозв'язок складових обліково-аналітичного забезпечення можна віддзеркалити ланцюгом: «облік→аналіз→управління», а вирішальними стають наявні

ресурси та можливості системи обліку підприємства. *Вважаємо, що такий підхід є занадто вузьким та потребує принципового уточнення.*

Обліково-аналітична інформація, що створюється в системі обліково-аналітичного забезпечення, має відповідати певним запитам системи управління підприємства та її функціональних підсистем, які обумовлюються цілями та відповідними функціональними завданнями управління. Ці запити звичайно містять певні формалізовані або неформалізовані параметри стану та розвитку об'єктів управління, які визначаються саме системою аналізу у вигляді певних показників. Надалі саме аналітична система формує запити до облікової щодо тієї облікової інформації, що необхідна для визначення цільових параметрів та відповідних аналітичних показників. Та якщо в системі обліку така інформація відсутня вона повинна бути модифікована у відповідності до актуальних запитів аналітичної системи, а не навпаки. Таким чином облікова система стає обслуговуючою по відношенню до аналітичної. Це ж стосується підсистеми аудиту, яка виконуючи функцію забезпечення достовірності облікових даних, стає обслуговуючою як для підсистеми обліку так й для підсистеми аналізу, та, відповідно, має інтегруватися до однієї з цих підсистем.

За *уточненого підходу* взаємозв'язок складових обліково-аналітичного забезпечення віддзеркалюється циклічним ланцюгом: «*управління→аналіз→облік→аналіз→управління*», а вирішальними стають запити системи та відповідних суб'єктів управління на інформацію необхідну для прийняття певних управлінських рішень.

Саме це обумовлює специфічність обліково-аналітичного забезпечення для різних видів цільового управління та різних його об'єктів у частині: 1) об'єктно-цільової спрямованості управлінських рішень; 2) складу обліково-аналітичної інформації; 3) складу та змісту ресурсів та економічних інструментів, застосовуваних у механізмі управління при формуванні системи інформаційно-аналітичного забезпечення.

У сучасних працях фахівців досліджуються обліково-аналітичне забезпечення управління фінансами, стратегічного управління, управління витратами, управління якістю тощо [153]. Водночас, проблематика формування системи інформаційно- та обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку підприємства, та, звісно, економічної безпеки інноваційного розвитку, досі окремо майже не розглядалася [190, 307].

Інтеграція цілей та завдань управління інноваційним розвитком та економічної безпекою у системі безпедорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства обумовлює необхідність інтеграції систем інформаційно-обліково-аналітичного забезпечення управління обох вищезначених процесів.

Враховуючи визначені у попередніх розділах (п. 1.1) ключові ознаки та складові інноваційного розвитку надане базове визначення системи обліково-аналітичного забезпечення управління стосовно управління інноваційним розвитком може бути уточнено. Так, *систему обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства* пропонується розглядати як *єдність систем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційним розвитком та його складовими: інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та якісними змінами стану підприємства* [153, 386, 459].

В результаті дослідження сформовано основні аспекти концепції *системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком промислового підприємства* (рис. 4.7), що є підґрунтям подальшого визначення концептуальних засад

формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком та її аналітичних інструментів.

Метою її функціонування є формування та передача оперативної якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційним розвитком підприємства [153, 386].

Система виконує інформаційну, облікову, аналітичну та контрольну функції та відповідні їм завдання, що забезпечують досягнення мети: 1) надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень в сфері інноваційного розвитку; 2) облік потенціалу підприємства та операцій щодо його формування та використання в інноваційній діяльності; 3) аналіз процесів та результатів розвитку, інноваційності розвитку, складових інноваційного розвитку; 4) контроль економічної діяльності підприємства за аналітичними індикаторами інноваційного розвитку [153, 386, 459].

Рисунок 4.7 – Концептуальні засади системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства
(джерело: авторська розробка [153, 396])

Складовими системи є підсистеми: господарського обліку; аудиту та внутрішнього фінансового контролю; економічного аналізу. Кожна зі складових містить відповідні інструментальні блоки: «методика»; «організаційна структура та управлінські процедури»; «технології», стислий зміст яких наведено в табл. 4.5.

Всі елементи системи поєднані через інформаційне забезпечення, що забезпечує формування та рух інформаційних потоків між ними за допомогою сукупності засобів пошуку, отримання, збереження, накопичення, передачі та обробки інформації.

Таблиця 4.5 – Зміст інструментальних блоків системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства (уточнено автором на засадах [460], оприлюднено в [153]).

Блоки	Складові системи інформаційно-аналітичного забезпечення		
	підсистема обліку	підсистема аудиту	підсистема аналізу
	<i>методичне забезпечення обліку, аналізу та аудиту</i>		
Методика	спеціальні методи обліку, орієнтовані на забезпечення інноваційного розвитку підприємства та враховуючі специфіку інноваційних процесів, що дозволяє формувати раціональне та прозоре облікове середовище, підвищувати якість облікової інформації.	методики комплексної перевірки та поточного моніторингу облікової системи, спрямованих на підтвердження достовірності облікових даних та відповідності порядку ведення обліку законодавчим вимогам.	комплексні методики аналізу та оцінювання стану та розвитку підприємства, з метою розроблення оптимальної стратегії інноваційного розвитку, забезпечення розвитку підприємства на засадах підвищення ефективності його інноваційної діяльності
Організаційна структура та управлінські процедури	організаційні структури обліку, аналізу та аудиту – сукупність спеціалізованих функціональних підрозділів, взаємопов'язаних у процесі обґрунтування, виробітки, прийняття та реалізації управлінських рішень, дозволяють гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та враховують інноваційні прийоми управлінської діяльності		
	управлінські процедури обліку, аналізу та аудиту, що містять формування цілей, завдань, визначення складу та місця відповідних підрозділів, їх ресурсне забезпечення, розробку документів, положень, що регулюють форми, методи, процеси, здійснювані в системі управління.		
Технологія	технології обліку, аналізу та аудиту; відповідні технічні та програмні засоби; засоби, способи, інструменти, форми, прийоми, регламенти виконання, за допомогою яких здійснюється кожний з вказаних процесів.		

Ключовими в системі обліково-аналітичного та інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком є підсистеми обліку та економічного аналізу, основні характеристики яких розглянуті в працях [153, 154, 329, 331, 357, 362, 363, 375, 380, 383, 385, 417] та п. 2.3 даної монографії.

Система бухгалтерського обліку є основним продуцентом первинної інформації для інших функціональних підсистем та системи управління підприємством, та «інформаційним фундаментом» системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком.

Сукупність облікових інструментів становлять елементи фінансового, статистичного, оперативного, управлінського обліку: облікові реєстри, плани рахунків, облікова політика,

звітність, тощо. Основним джерелом облікової інформації для аналітичної підсистеми є саме звітність: фінансова, статистична, управлінська.

Апріорі облікове забезпечення присутнє на будь-якому підприємстві, що веде бухгалтерський облік згідно із законодавством України, але нерідко рівень такого забезпечення не є достатнім для повноцінного інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю та розвитком.

Структуру облікової системи підприємства як складової обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком наведено на рис. 4.8. Змістовні ознаки та завдання різних видів обліку наведені в [153].

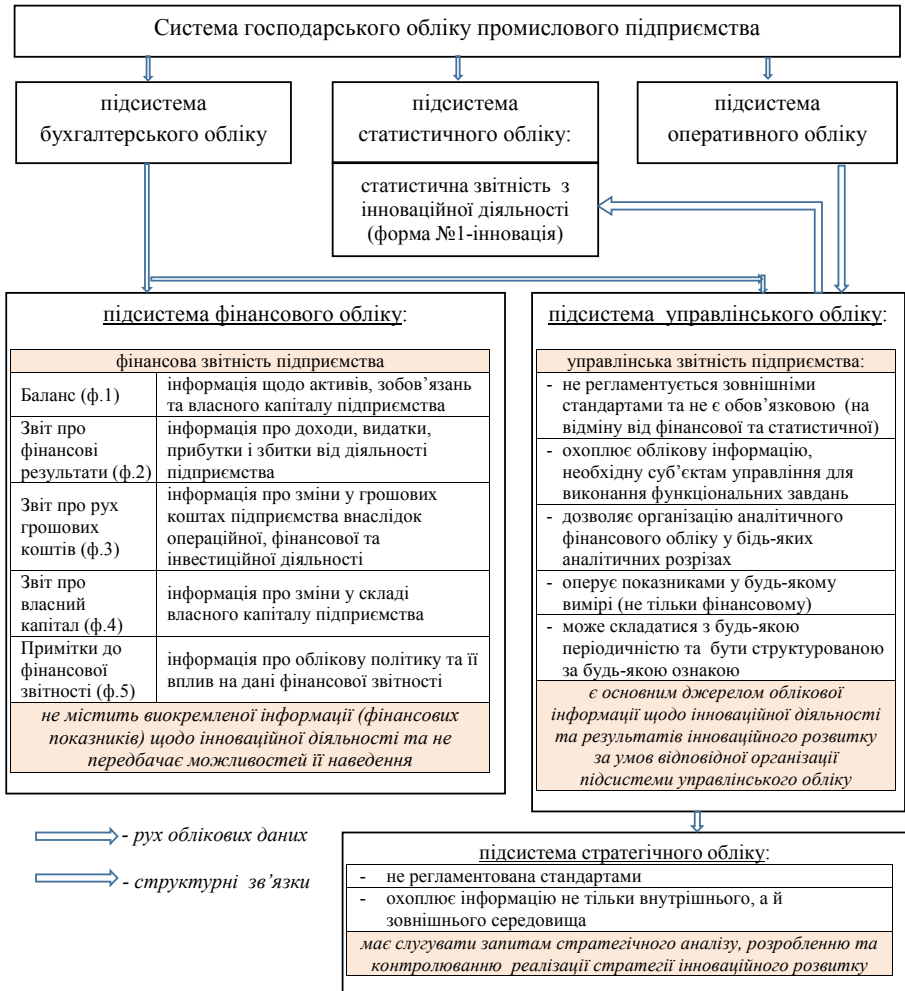

Рисунок 4.8 – Структура та зміст облікової системи як складової системи інформаційно-аналітичного інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Так, як було визначено за підсумками досліджень у попередніх розділах роботи, основна інформація щодо інноваційної діяльності промислових підприємств міститься у статистичній звітності, та майже не віддзеркалюється у фінансовій. Статистичний облік, хоча і є обов'язковим, потребує відповідного удосконалення системи управлінського обліку, що далеко не завжди здійснюється підприємствами. Так, серед фахівців-обліковців досі дискусійними залишаються методики обліку інноваційних витрат, та, відповідно, фінансових результатів інноваційної діяльності. Недосконалість нормативно-методичного забезпечення (на рівні стандартів) та практична неконтрольованість достовірності статистичних даних підприємств щодо інноваційної діяльності обумовлює й недостатньо низький рівень їх якості та корисності для цілей управління інноваційним розвитком. Водночас, постійне реформування нормативно-методичних засад фінансового та статистичного обліку та звітності підприємств, що спостерігаються останнє десятиріччя, іноді призводять до ще більшого зниження якості облікової інформації, її порівняльного аналізу, та, як наслідок, результативності прийняття управлінських рішень [153].

Для забезпечення сучасних потреб управління облік не може залишатися в рамках так званого фінансового, а повинен набути рис системи – оперативного, бухгалтерського, управлінського, стратегічного.

До ключових завдань облікових інструментів в управлінні інноваційним розвитком треба віднести формування такої обліково-звітної інформації, що максимально достовірно віддзеркалює інноваційні процеси, інноваційну діяльність та інноваційний потенціал підприємства в різних аналітичних розрізах. За існуючих стандартів фінансового обліку та звітності реалізація цих завдань можлива лише в системі управлінського обліку підприємства.

Систему економічного аналізу промислового підприємства – як складову системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління його інноваційного розвитку спрощено можна представити у такий спосіб (рис. 4.9).

Всі перелічені складові аналітичної системи орієнтовані на задоволення певних потреб системи управління розвитком підприємств. Проте, як видно з рис. 4.9, такий напрям економічного аналізу як «інноваційний аналіз» або «аналіз інноваційного розвитку» в сучасній методології економічного аналізу досі не визначається.

Проте, враховуючи, що в основі інноваційного розвитку лежать інноваційні проекти, інноваційні процеси та інноваційна діяльність, об'єктом аналізування вони часто виступають в рамках інвестиційного та проектного аналізу (аналізу інвестиційних проектів). Аналіз інноваційної діяльності за деякими фінансовими показниками, зокрема витрат на НДДКР, придбання та створення нематеріальних активів і т.і., здійснюється в рамках фінансового аналізу. Обґрунтування вибору та аналіз інноваційних стратегій (стратегій інноваційного розвитку) здійснюється в рамках стратегічного аналізу. Отже, майже всі перелічені складові аналітичної системи частково орієнтовані на задоволення певних потреб системи управління процесами інноваційного розвитку підприємств, в залежності від сфери впровадження інновацій та прояву ефекту від цього впровадження. Проте, важливість процесів інноваційного розвитку в діяльності сучасних промислових підприємств вимагає виокремлення його складових як об'єктів аналізу в рамках певного напрямку економічного аналізу [153].

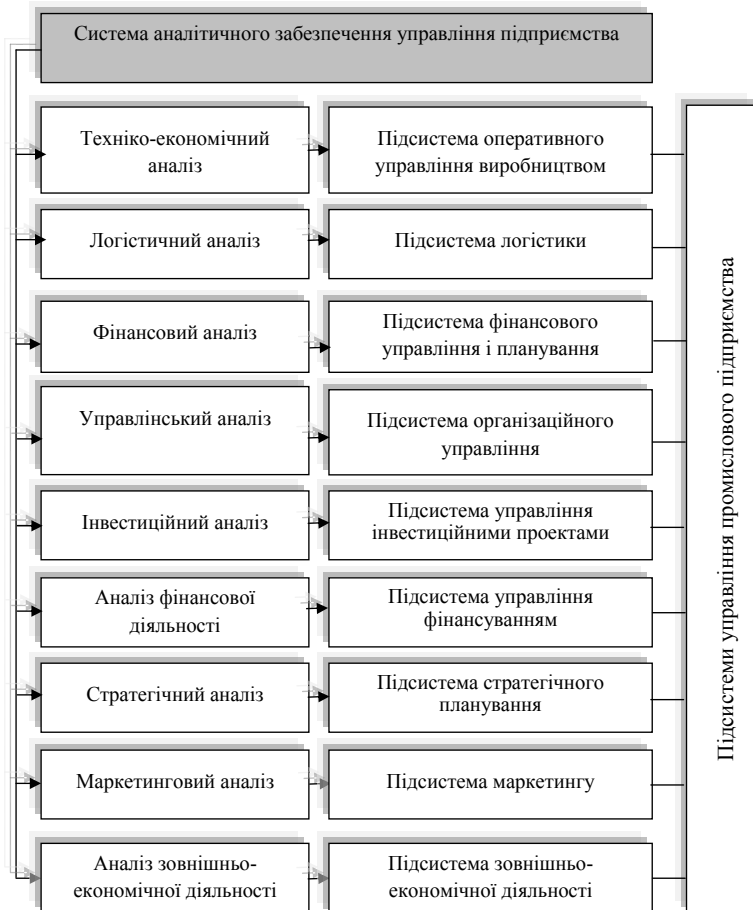

Рисунок 4.9 – Структура системи аналітичного забезпечення управління підприємством за видами управлінської діяльності (фрагмент) (джерело: авторська розробка [153])

Грунтуючись на результатах попередніх досліджень (п. 2.3) до основних аналітичних інструментів в управлінні інноваційним розвитком промислового підприємства віднесено: 1) аналітичні методи та системи показників оцінювання якісних змін стану підприємства, що характеризують результати процесу його розвитку; 2) аналітичні методи та системи показників оцінювання інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу, як ознак інноваційності процесів розвитку [154, 189].

Таким чином, вирішення завдань формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства потребує розв'язання існуючих методичних проблем як у системі господарчого обліку – щодо об'єктивного відображення результатів інноваційних процесів та розвитку, так і у системі економічного

аналізу, де досі не є остаточно сформованим аналітичний інструментарій оцінки інноваційного розвитку підприємств [153, 154].

Формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком потребує додаткових до вищеозначених перетворень облікової та аналітичної підсистем (функціональних механізмів) з врахуванням вимог забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку.

Як свідчать проведені дослідження [192, 210, 240, 290], система інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, її сутність та інструментальне наповнення, досі знаходяться у процесі свого формування у вітчизняній теорії та практиці безпекознавства.

На думку І. Отенко [204] система інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства повинна включати такі підсистеми: інформації, систем показників, індикаторів та методів оцінки та аналізу економічної безпеки підприємства. Втім, тут не віддзеркалено зв'язку вказаних аналітичних інструментів з обліковими, які, ймовірно, віднесені до підсистеми інформації.

Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства як системне поняття вперше було розглянуто Л. Гнилицькою [195], яка визначає його як «цілісну інформаційну систему стратегічного типу, що об'єднує методи та технології обліку, аналізу та безпекознавства, з метою генерування релевантної та достовірної інформації про внутрішні бізнес-процеси і зовнішнє середовище підприємства для оцінювання його конкурентних переваг, превентивного управління ризиками та упередження загроз безпечній діяльності та сталому розвитку» [195: с. 10]. За змістом означених завдань тут обліково-аналітичне забезпечення відповідає завданням інформаційно-аналітичного забезпечення, що підтверджує попередні висновки про їх змістовне ототожнення у дослідженнях фахівців.

Проведені дослідження [153, 210] свідчать про схожість складу як облікової, так й аналітичної складової інформаційно-аналітичного забезпечення процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки.

Зокрема, в обох випадках, облікова складова містить організацію, методикау та технології обліку (оперативного, фінансового, управлінського), а аналітична – методичні основи та інструментарій економічного аналізу з урахуванням специфіки процесів у формуванні певних методик оцінювання та аналізування їх характеристичних параметрів. Втім, відмінною рисою аналітичних інструментів в управлінні економічною безпекою слід визначити спроможність їх застосування в умовах превентивного та стратегічного управління підприємством.

Інтеграція завдань систем інформаційного та обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства дозволяє уточнити сутність *системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* як єдність підсистем та функціональних механізмів обліку, аудиту та економічного аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки з використанням сучасних інформаційних технологій в процесі формування та передачі якісної обліково-аналітичної інформації щодо статико-динамічних параметрів об'єктів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства: внутрішніх та зовнішніх чинників інноваційного розвитку та економічної безпеки, результатів процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки в цілому та за їх складовими.

Внаслідок означених завдань *особливістю даної системи інформаційно-аналітичного забезпечення є саме склад обліково-аналітичної інформації, що має віддзеркалювати параметри цільових об'єктів БОУІРПП, та вимоги до її якості, обумовлені превентивно-індикативним характером БОУІРПП.*

Основні змістовні блоки обліково-аналітичної інформації та відповідні їм блоки облікової та аналітичної підсистем СБОУІРПП наведені у табл. 4.6. Основні ознаки якості обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП наведені в табл. 4.7, стислий зміст яких розкрито в Додатку І.

Таблиця 4.6 – Змістовні блоки обліково-аналітичної інформації за цільовими об'єктами БОУІРПП та джерела її формування (*авторська розробка*)

Параметри досліджуваних цільових об'єктів БОУІРПП	Блоки підсистеми аналізу (методи та інструменти)	Блоки підсистеми обліку (види господарського обліку)
Параметри зовнішнього та внутрішнього середовища як чинників можливостей та загроз інноваційного розвитку	аналітичні методи та системи показників оцінювання параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища – чинників розвитку та загроз	стратегічний управлінський облік
Фінансово-економічний стан підприємства та ознаки його економічного розвитку	аналітичні методи та системи показників оцінювання якісних змін стану підприємства, що характеризують результати процесу його розвитку;	фінансовий облік стратегічний управлінський облік
Ознаки інноваційності економічного розвитку: обсяги та результативність інноваційної діяльності; рівень інноваційного потенціалу тощо	аналітичні методи та системи показників оцінювання інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу, як ознак інноваційності процесів розвитку	управлінський облік статистичний облік
Ознаки економічної безпеки: як складової інноваційного потенціалу, як результату інноваційного розвитку	аналітичні методи та системи показників оцінювання економічної безпеки інноваційного розвитку (на вході, в процесі, на виході)	фінансовий облік управлінський облік

Таблиця 4.7 – Ознаки якості обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП (*уточнено автором на засадах [195]*)

Якісні ознаки обліково-аналітичної інформації	<i>методичні ознаки</i>	<i>технічні ознаки</i>	<i>соціальні ознаки</i>
	достовірність	оперативність	<i>доступність</i>
	повнота	своєчасність	<i>корисність</i>
	<i>багатофункціональність</i>	цілісність	адекватність
	<i>індикативність</i>	конфіденційність	релевантність
	<i>превентивність</i>	<i>альтернативність</i>	
	<i>конкурентоспроможність</i>		

Попередньо отримані наукові результати дозволяють сформувати змістовну концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП із її уточненням у частині: мети, предмету, функцій, задач, складових та їх взаємозв'язків (рис. 4.10).

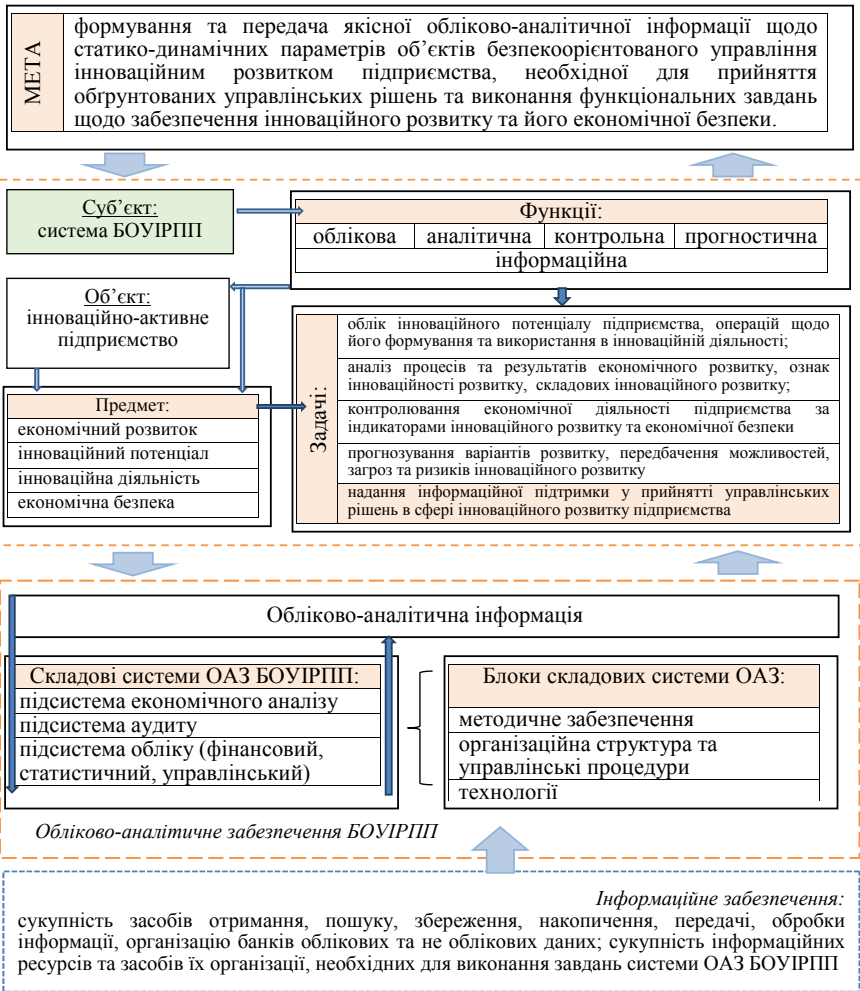

Рисунок 4.10 – Змістовна концептуальна модель інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства
(авторська розробка)

Запропонована модель є підґрунтям формування аналітичних інструментів БОУІРПП, як ключової складової його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Проведені дослідження та розробки підсумовують такі результати.

Визначено, що *загальний механізм БОУІРПП* доцільно розглядати та формувати як систему функціональних локальних механізмів, обумовлених функціональними завданнями системи БОУІРПП, реалізація кожного з яких спрямована на досягнення функціональних цілей БОУІРПП, а в сукупності – цілей БОУІРПП, що підпорядковані загальним цілям інноваційного розвитку підприємства. *Розроблено* концептуальну модель механізму БОУІРПП, декомпованого за функціональною ознакою, де ключову роль відведено *інформаційно-аналітичному забезпеченню*, яке продукується реалізацією аналітичного механізму та є підґрунтям забезпечення реалізації інших локальних механізмів та прийняття управлінських рішень в системі БОУІРПП.

Обґрунтовано концептуальні засади *системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком промислового підприємства*. На засадах інтеграції завдань систем інформаційного та обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства *визначено сутність системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП, особливістю якої визнано саме склад обліково-аналітичної інформації*, що має віддзеркалювати параметри цільових об'єктів БОУІРПП, *та вимоги до її якості*, обумовлені превентивно-індикативним характером БОУІРПП.

Розроблено *змістовну концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП* із її уточненням у частині: мети, предмету, функцій, задач, складових та їх взаємозв'язків, що є підґрунтям формування аналітичних інструментів БОУІРПП, як ключової складової його інформаційно-аналітичного забезпечення.

4.3 Концептуальні засади формування та оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислових підприємств як об'єкту безпекоорієнтованого управління

В умовах інноваційного розвитку підприємства саме інтелектуальна складова набуває найбільш вагомий значущості, не тільки як складова потенціалу інноваційного розвитку, але й як чинник забезпечення його економічної безпеки. Як було запропоновано в п. 1.1. ґрунтуючись на балансовому підході, ключові внутрішні складові інноваційного розвитку підприємства містять: фінансову, матеріальну та інтелектуальну, що знаходяться у циклічному взаємозв'язку та лише у ефективній взаємодії здатні забезпечити безперервність процесу розвитку [185]. Водночас, інтелектуальна складова є окремою функціональною складовою економічної безпеки підприємства, що передбачає ефективне управління персоналом, збереження та розвиток інтелектуального потенціалу та капіталу підприємства [440].

Поєднуючи в собі такі явища та поняття як інтелектуальні активи та ресурси, об'єкти інтелектуальної власності, корпоративні знання та компетенції, людські трудові ресурси, систему управління персоналом, імідж тощо, з *точки зору складової розвитку*, саме інтелектуальна є найважливішим чинником конкурентних переваг, наддоходності та надприбутків [184], проте з *точки зору економічної безпеки* – вона ж є найвпливовішим чинником загрози інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства [440].

Це обумовлює пріоритетність інтелектуальної складової в системі об'єктів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, та потребує: 1) визначення її змісту, структури та процесу її формування як комплексного об'єкту; 2) дослідження та виокремлення економічних інструментів застосовуваних в управлінні нею, зокрема підходів та інструментів її аналізу та оцінювання в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.

Інтелектуальна складова інноваційного розвитку та економічної безпеки підприємства здебільшого пов'язується з його інтелектуальним капіталом, що як явище в сучасній теорії економічного розвитку є одним з домінантних об'єктів наукових досліджень та розробок [187].

Так, аналіз еволюції інноваційних теорій (п. 1.1) дозволяє зробити висновок, що на відміну від XX ст., де інновації пов'язувалися здебільшого з матеріальною складовою та технологічним оновленням матеріальної бази виробництва, у XXI ст. вирішальним чинником інноваційного розвитку стає саме інтелектуальний капітал підприємства (Додаток К). Дані провідних світових корпорацій, ринкова вартість яких в рази перевищує облікову, що спричинено саме існуванням так званого «невидимого» – інтелектуального капіталу, підтверджує думку сучасних економістів, що інтелектуальний капітал – це основна рушійна сила економіки XXI століття [184]. Це й обумовлює зростання уваги фахівців до проблематики управління інтелектуальним капіталом на всіх рівнях.

Незважаючи на численні дослідження в даному напрямку протягом останніх 20 років сутність інтелектуального капіталу остаточно не визначена. Як видно з аналізу існуючих визначень в працях фахівців (табл. К2), можна виокремити 2 ключових підходи до визначення цієї категорії: 1) *структурний* – що базується на розгляді інтелектуального капіталу як сукупності складових; 2) *результатний* – що базується на розгляді інтелектуального капіталу як результату, здатності до покращення характеристик підприємства [188].

Більшість науковців схиляється до виділення трьох ключових складових інтелектуального капіталу, а саме: людського капіталу, структурного (організаційного) капіталу та ринкового(клієнтського) капіталу з подальшою їх деталізацією (рис. К1). З часом зміст цих складових інтелектуального капіталу набуває все більш широкого та комплексного характеру, що підтверджує його складність та невизначеність як об'єкту управління. Відповідно, остаточно не вирішеними залишаються питання як визначення сутності та складових інтелектуального капіталу, так й методів реалізації та інструментального забезпечення функцій управління стосовно такого об'єкту.

Роль складових інтелектуального капіталу, на нашу думку, неоднакова: *людський капітал виступає базовою складовою, ринковий капітал – цільовою складовою, а структурний – певною обслуговуючою складовою, що має сприяти підвищенню ефективності використання людського капіталу для формування ринкового* [183, 188]. Таке розмежування дозволяє визначити зв'язки та залежності між структурними складовими інтелектуального капіталу з позицій системного підходу.

Водночас, інтелектуальна складова проявляється в інтелектуальному потенціалі – складовій потенціалу інноваційного розвитку підприємства [183]. Отже, *визначення сутності та завдань управління інтелектуальною складовою інноваційного розвитку підприємств потребує з'ясування сутності та ролі в інноваційному розвитку й супутніх*

категорій, а саме інтелектуальних ресурсів (активів) та інтелектуального потенціалу [185].

Аналіз визначень наведених категорій (Додаток К) дозволяє стверджувати, що *інтелектуальний капітал є результатом активного використання інтелектуального потенціалу в інноваційній діяльності підприємства для досягнення цілей його інноваційного розвитку.*

Очевидно, що інтелектуальний потенціал є ширшим поняттям ніж інтелектуальний капітал. Втім, до складу як інтелектуального капіталу, так і інтелектуального потенціалу фахівці відносять приблизно одні й ті ж самі складові елементи, що поєднуються в понятті інтелектуальні ресурси (інтелектуальні активи). Проте, у складі *інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу інтелектуальні ресурси перебувають у якісно різному стані.* Так, інтелектуальний потенціал – це сукупність всіх наявних інтелектуальних ресурсів, що містить в собі ще нереалізовані можливості інноваційного розвитку; в складі інтелектуального потенціалу інноваційні ресурси перебувають в неактивному стані, так як ще не використовуються в інноваційній діяльності підприємства. *Інтелектуальний капітал – є активною частиною інтелектуального потенціалу, тобто сукупністю наявних інтелектуальних ресурсів, що активно використовуються в інноваційній діяльності підприємства для досягнення певних цілей його інноваційного розвитку. Отже, складові інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу тотожні за змістом, але різняться за якістю: в складі потенціалу – це наявні можливості інноваційного розвитку, а в складі інтелектуального капіталу – реалізовані.* Тому саме капітал, а не потенціал, є чинником інноваційного розвитку та сприяє досягненню його цілей [187, 188].

Дослідження сутності інтелектуального капіталу у взаємозв'язку з поняттями інтелектуального потенціалу, інтелектуальних ресурсів, інтелектуальних активів ([187, 188]) дозволяє зробити висновок, що будучі пов'язаними як послідовні ланки в ланцюгу вони *формують інтелектуальну складову інноваційного розвитку підприємства у складі тріади: інтелектуальні ресурси (активи), інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал* [185].

Інтелектуальні ресурси (активи), що є основою інтелектуального потенціалу як сукупності створених ними можливостей інноваційного розвитку [461], при їх активному використанні в інноваційній діяльності – реалізації інтелектуального потенціалу в процесах інноваційного розвитку, трансформуються в інтелектуальний капітал підприємства, що виступає головним чинником його інноваційного розвитку.

Інтелектуальний капітал є ключовим елементом інтелектуальної складової інноваційного розвитку підприємств, що являючи собою сукупність реалізованих можливостей розвитку, створених інтелектуальними ресурсами та закладених в інтелектуальному потенціалі, забезпечує ефективність інноваційної діяльності в процесах інноваційного розвитку (рис. 4.11).

Трансформація складових елементів інтелектуального потенціалу в складові елементи інтелектуального капіталу проходить під впливом системи управління в процесі їх активного залучення до здійснення інноваційної діяльності підприємства [187, 359].

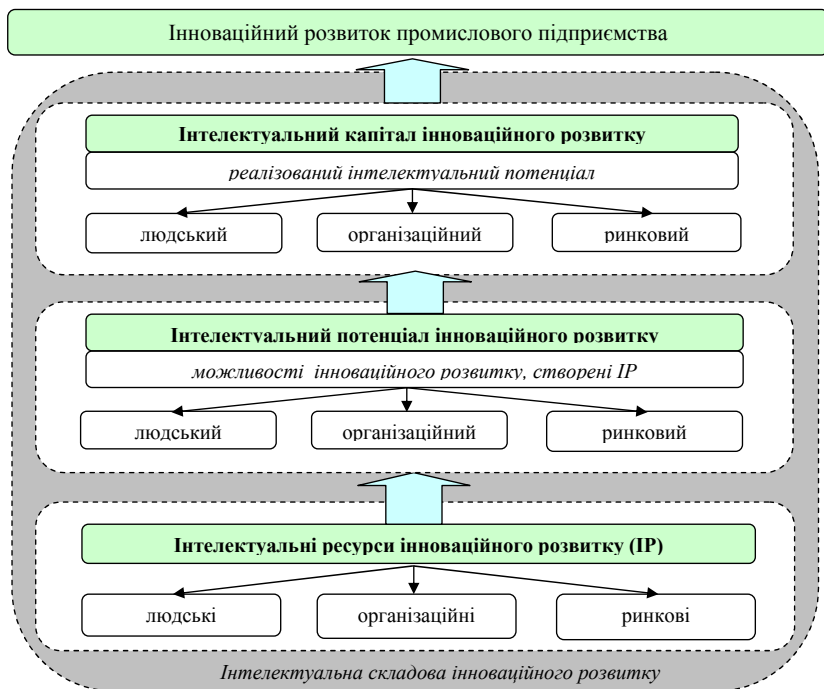

Рисунок 4.11 – Зміст та етапи формування інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства (авторська розробка [187, 188])

Таким чином, *інтелектуальний капітал формується лише за умови поєднання інтелектуального потенціалу з потенціалом системи управління щодо її здатності до забезпечення ефективного використання можливостей інтелектуального потенціалу (наявних інтелектуальних ресурсів) в процесах інноваційного розвитку підприємства.*

Отже, формування інтелектуального капіталу як результату трансформації інтелектуальних ресурсів в процесі інноваційної діяльності потребує налагоджених механізмів системи управління щодо розв'язання відповідних завдань на етапах [187, 188, 359]:

1) *формування інтелектуальних ресурсів*, що містять можливості інноваційного розвитку, та *інтелектуального потенціалу* як їх сукупності, що може відбуватися як за рахунок внутрішніх джерел, так і за рахунок залучення зовнішніх джерел інтелектуальних ресурсів;

2) *формування інтелектуального капіталу на основі використання інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу в інноваційній діяльності* під впливом системи управління інноваційним розвитком із забезпеченням необхідного рівня ефективності.

Відповідно, управління інтелектуальною складовою інноваційного розвитку повинно охоплювати процеси формування інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу, їх раціонального та ефективного використання в інноваційній діяльності та трансформації в

інтелектуальний капітал, що забезпечує зростання ринкової вартості та потенціал подальшого розвитку підприємства [185, 188].

На першому етапі система управління інноваційним розвитком підприємства формує запити на необхідні елементи інтелектуального потенціалу (інтелектуальні ресурси) у відповідності до стратегічних та поточних завдань інноваційного розвитку.

Необхідні інтелектуальні ресурси можуть бути створеними власними силами (підвищення кваліфікації персоналу на власній базі, створення об'єктів інтелектуальної власності, засобів машинного інтелекту, тощо), або із залученням зовнішніх постачальників. У світовій практиці за умов концепції «відкритих інновацій» основним зовнішнім джерелом інтелектуальних ресурсів для підприємств промислового сектору виступає освітньо-науковий сектор (ОНС), який може бути постачальником майже всіх різновидів інтелектуальних ресурсів, особливо людських (нові знання, компетенції, працівники) та організаційних (нові технології, ноу-хау, нематеріальні активи) [462]. Новостворені в ОНС на запит підприємства інтелектуальні ресурси передаються останньому через механізми трансферу та комерціалізації. Взаємодія з ОНС в процесі формування інтелектуального капіталу стає однією з особливостей промислових підприємств, що реалізують стратегію інноваційного розвитку [359, 461, 462].

Отже, *перший етап потребує*: 1) створення системи моніторингу наявних інтелектуальних ресурсів та системи постачання необхідних інтелектуальних ресурсів; 2) активізації механізмів взаємодії з освітньо-науковим сектором, як зовнішнім постачальником інтелектуальних ресурсів.

Другий етап потребує наявності та дієвості відповідних управлінських механізмів та інструментів, що забезпечують реалізацію функцій управління (планування, організації, обліку, аналізу, контролю, регулювання) стосовно інтелектуальної складової інноваційного розвитку та її елементів [187, 188].

Враховуючи визначальну роль аналітичної функції для виконання завдань всіх інших, першочерговим стає завдання формування відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання інтелектуального капіталу, як складової системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Проблематиці оцінки інтелектуального капіталу присвячено численні наукові праці зарубіжних та вітчизняних авторів, в яких досліджуються сутність та структура інтелектуального капіталу, методичні підходи до його оцінки як у комплексі, так і за окремими його підсистемами й елементами, вплив інтелектуального капіталу на зростання вартості підприємств [463]. Проте, більшість з цих питань досі залишаються дискусійними. Це пов'язано, перш за все, з неоязгністю більшості складових елементів інтелектуального капіталу, що робить важко можливим застосування традиційних методів, в тому числі бухгалтерських, їх виміру, та ускладнює вироблення єдиних підходів до його оцінювання [437, 464]. В підсумку, *вітчизняні інноваційно-активні підприємства, не маючи методичного інструментарію адекватної оцінки інтелектуальних активів та капіталу, не можуть сформувати виважену стратегію управління ними, що гальмує процеси їх інноваційного розвитку, з одного боку, та створює потенційні інноваційні загрози, з іншого.* Відсутність універсальної методики зовнішнього оцінювання інтелектуального капіталу підприємств унеможливує їх порівняння за цим найважливішим індикатором інноваційного розвитку.

Основні відомі методи оцінки інтелектуального капіталу та проблеми їх застосування в практиці вітчизняних підприємств та установ розглянуто в публікаціях [183, 187, 188, 435-438, 463-466], зокрема в [187, 188] наведено стислу характеристику найбільш відомих методів оцінки інтелектуального капіталу, що розроблені світовою теорією. Як видно,

сучасна теорія управління інтелектуальним капіталом налічує як найменш декілька десятків найбільш відомих методів його оцінки, проте жоден з них не є універсальним, особливо у вітчизняних умовах господарювання.

Основну методичну проблему досі складає оцінювання саме вартості інтелектуального капіталу (активів, ресурсів, потенціалу) підприємства. Виходячи з гіпотези, що саме існування інтелектуального капіталу спричинює позитивну різницю між ринковою та балансовою вартістю підприємств, найбільш розповсюдженими методами його вартісної оцінки є ті, що засновані на порівнянні цих двох вартостей підприємства. Серед найбільш розповсюджених у світовій практиці показників можна зазначити: 1) інтегральний показник інтелектуального капіталу підприємства, що розраховується як різниця між загальною сукупною вартістю акцій за ринковою та балансовою ціною; 2) коефіцієнт Тобіна, що розраховується як відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його заміни, відповідно вартість інтелектуального капіталу є похідним показником коефіцієнту [188, 463].

Як видно, ключовим показником в означених моделях є ринкова вартість підприємства, визначення якої для підприємств, що не є публічними акціонерними товариствами та акції яких не котуються на фондовому ринку, є вельми проблематичною.

Спробу розв'язання цієї проблеми було здійснено у 2009 році введенням до складу активів, відзеркалюваних у бухгалтерському балансі вітчизняних підприємств (крім суб'єктів малого підприємництва), відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, статті «Гудвіл», призначеної для відображення різниці між ринковою та балансовою вартістю активів підприємства [465]. Згідно ст.14 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»: «гудвіл – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, нових технологій тощо» [467].

Враховуючі сутність складових інтелектуального капіталу (інтелектуальних активів) серед яких значну частку становлять так звані нематеріальні активи [436, 437, 438, 467], та існуючу вітчизняну практику їх відображення у фінансовому обліку та звітності підприємств, це дозволило сформувати рекомендації щодо визначення вартості інтелектуального капіталу за даними фінансової звітності підприємства за підсумком статей його балансу: нематеріальні активи, інші нематеріальні активи, гудвіл [465].

$$IK = \text{Нематеріальні активи} + \text{Гудвіл} + \text{Інші нематеріальні активи.} \quad (4.1)$$

Проте, гудвіл як об'єкт бухгалтерського обліку виникає лише при придбанні або приватизації підприємств [467]. Отже, для більшості вітчизняних промислових підприємств, що не підлягли поглинанню та перепродажу, його вартість не може бути визначена. Крім того, внаслідок останніх змін формату бухгалтерського балансу підприємств (згідно НСПБО1 [418]), стаття «гудвіл» була майже спростована (віднесена до додаткових). Відповідно оцінка інтелектуального капіталу за даними фінансової звітності вітчизняних підприємств знову зводиться максимум до оцінки вартості нематеріальних активів за витратним методом, що не надає об'єктивної оцінки інтелектуального капіталу.

Застосування різноманітного математичного та аналітичного інструментарію в різних методах оцінки інтелектуального капіталу, зміст та форма отриманої оцінки (грошова, коефіцієнтна, бальна, тощо) породили питання їх відповідної класифікації.

Так, проведені дослідження дозволили визначити декілька ключових підходів до класифікації методів виміру та оцінки інтелектуального капіталу підприємств: 1) за

економічною природою: методи прямого виміру інтелектуального капіталу, методи ринкової капіталізації, методи віддачі на активи, методи підрахунку балів; 2) за одиницею виміру: кількісні, якісні та інші; 3) за методами отримання кількісної (грошової) оцінки компонентів інтелектуального капіталу або його загальної вартості: витратні, доходні та ринкові. *Означені методи більш детально досліджені в працях [183, 184, 187, 188, 435, 463-466], а їх узагальнення дозволяє уточнити їх класифікацію за рахунок інтеграції окремих класифікаційних ознак (рис. 4.12).*

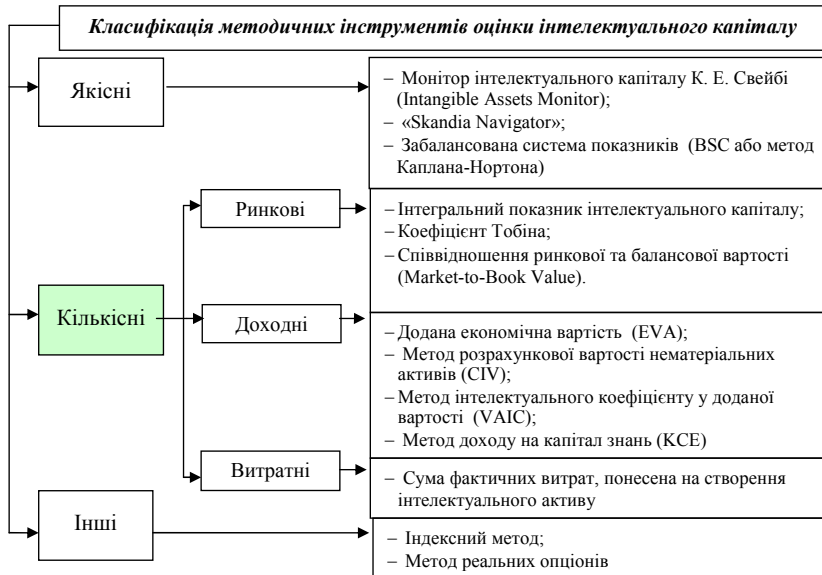

Рисунок 4.12 – Класифікація методичного інструментарію оцінювання інтелектуального капіталу підприємства (уточнено автором [187])

Основні вади та недоліки означених методів можна узагальнити у наступних висновках [188]:

– метою якісних методів є аналіз структури інтелектуального капіталу та ролі окремих його елементів у функціонуванні підприємства, будучи історично першими та найбільш розповсюдженими вони, однак, не дають грошової оцінки інтелектуального капіталу, та отже можливостей порівняння підприємств за ознакою інтелектуального капіталу;

– витратні методи ґрунтуються на визначенні суми фактичних витрат, понесених на створення інтелектуальних активів, є найдоступнішими для оцінювання інтелектуального капіталу, особливо зовнішніми аналітиками; проте їх застосування фактично зводиться до оцінки балансової вартості нематеріальних активів, а витратний облік інтелектуального капіталу не відображає його корисності; звідси, оцінка інтелектуального капіталу за витратним методом може мати аналітичну цінність лише за умов її поєднання з іншими методами оцінки – доходними або ринковими, які ґрунтуються на результативності використання інтелектуальних активів у діяльності підприємства;

– за доходними методами вартість інтелектуального капіталу визначається його здатністю генерувати додатковий прибуток та додаткову рентабельність, проте в більшості з цих методів оцінка інтелектуального капіталу має не грошовий, а коефіцієнтний вираз, та є вельми суб'єктивною;

– ринкові методи ґрунтуються на порівнянні ринкової та балансової вартості активів або акцій підприємства на засадах гіпотези, що саме інтелектуальний капітал обумовлює різницю між ними, та компенсують неможливість відображення всіх складових інтелектуального капіталу в балансі підприємств; проте, незважаючи на найбільше розповсюдження в світовій практиці їх застосування у практиці вітчизняних підприємств ускладнене проблемою визначення ринкової вартості активів підприємства в цілому, та їх інтелектуальної складової зокрема.

Додатково доцільно виділити два ключових підходи до оцінки інтелектуального капіталу, що лежать в основі означених методів [187]:

1) *інтегральний підхід* до оцінки інтелектуального капіталу, як комплексної та неділюмої категорії, що базується на оцінці проявів його існування та ефективного використання на підприємстві, тобто на тлумаченні інтелектуального капіталу як результату та визначенні загальної вартості або коефіцієнту вартості інтелектуального капіталу (переважно, доходні та ринкові методи);

2) *структурний (поелементний) підхід* до оцінки інтелектуального капіталу, як сукупності складових, що базується на оцінці його окремих складових елементів з наступним їх підсумовуванням для загальної оцінки (переважно, витратні методи).

Методи першої групи, зокрема, найбільш відомі – інтегральний показник інтелектуального капіталу підприємства та коефіцієнт Тобіна, активно застосовується в практиці країн з розвиненим фондовим ринком та є майже єдиними універсальними методами оцінки, що дозволяють порівнювати вартість інтелектуального капіталу різних підприємств та вивчати його динаміку. Проте, переважно ринкова природа методів цієї групи робить їх важко застосованими для вітчизняних підприємств в умовах нерозвинутого фондового ринку. До того ж, вагомий інтелектуальний капітал накопичується на малих та середніх інноваційно-активних підприємствах, які на вітчизняному фондовому ринку майже не представлені. Більшість інтегральних доходних методів заснована на порівнянні показників ефективності досліджуваного підприємства з середньогалузевими та припущенні, що їх перевищення є слідством наявності інтелектуального капіталу, що є причиною створення надприбутків. Отримані значення показників за такого припущення можуть бути застосовані для ранжування підприємств галузі за рівнем капіталу, проте навряд чи надають об'єктивну оцінку його вартості [187, 188, 463, 465].

Розробники методів оцінки інтелектуального капіталу на основі другого підходу намагаються оцінити його в розрізі окремих складових, наприклад: людського, організаційного та клієнтського капіталу. Оцінка інтелектуального капіталу в розрізі структурних складових блоків надає можливість здійснення його структурно-динамічного аналізу та визначення тих складових, що надають підприємству найбільших вигід. Проте, викликає сумнів об'єктивність порівняння оцінок складових, отриманих різними методами. Виконання умов порівняння даних вимагає застосування до всіх складових одного методу оцінки: доходного, витратного або ринкового [187, 188].

Стає очевидним, що *«досконалою» методикою оцінки інтелектуального капіталу буде така, що при паралельному застосуванні обох підходів буде давати однаковий результат*, проте, саме такої методики на практиці досі не існує. Концептуальна модель комплексного оцінювання інтелектуального капіталу промислового підприємства наведена на рис. 4.13.

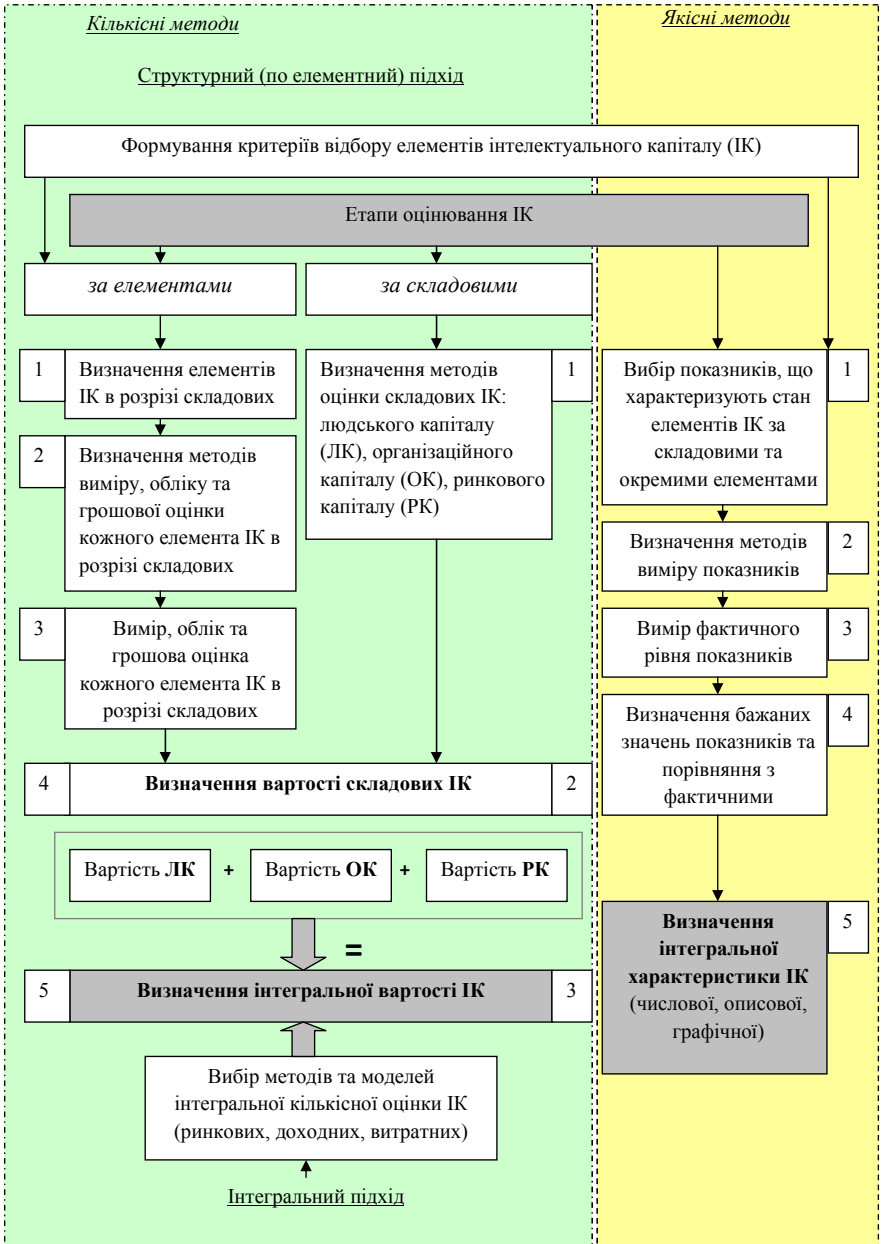

Рисунок 4.13 – Концептуальна модель комплексного оцінювання інтелектуального капіталу промислового підприємства (авторська розробка, оприлюднено [187, 188])

В ідеальному випадку має визначатись вартість кожного елемента складової інтелектуального капіталу, які в сумі повинні давати повну вартісну оцінку інтелектуального капіталу підприємства. *Така оцінка має складатись з трьох послідовних етапів* [187, 188]:

1) ідентифікація всіх без винятку елементів інтелектуального капіталу в розрізі його складових (людського, організаційного та клієнтського капіталу);

2) оцінка кожного елемента в системі властивих йому вимірників та трансформація її в грошовий вимірник;

3) визначення підсумкового значення (вартості) інтелектуального капіталу.

Проблема постає на перших двох етапах:

1) перший етап потребує досконалого дослідження сутності інтелектуального капіталу та визначення всіх його складових елементів, потім формування системи обліку всіх без винятку елементів;

2) другий етап потребує розробки інструментів (принципів) трансформації «умовної вартості» або «умовної цінності» кожного елемента в універсальний вимірник.

Ці проблеми є досі не вирішеними на рівні загальної методології.

Другий підхід властивий не тільки кількісним, але і якісним методам оцінки. При якісній оцінці інтелектуального капіталу, зазвичай застосовуються методи бальних оцінок, апріорного ранжування, індексні методи – засновані на порівнянні рівня (у властивому кількісному або якісному вимірнику) певної складової інтелектуального капіталу з визначеними еталонами, а також матричні методи (по аналогії з матричними методами стратегічного аналізу). Інтегральна оцінка інтелектуального капіталу отримується з використанням: 1) різних математичних моделей визначення сукупного індексу (або рангу) на основі узагальнення індивідуальних індексів складових інтелектуального капіталу; 2) графічних, зокрема матричних та пелюсткових, моделей. Застосування якісних методів на засадах поелементного підходу до оцінки інтелектуального капіталу створює безліч можливостей для формування інструментів та методик аналізу та оцінювання у відповідності до його бачення фахівцями та керівниками певного підприємства та певних аналітичних цілей [187, 188, 463, 465, 466]. Проте, вони можуть застосовуватись лише внутрішніми аналітиками, так як засновані на внутрішніх даних системи управління та управлінського обліку, та використовуватись для задоволення суто внутрішніх аналітичних потреб менеджменту підприємства. Результати такої оцінки навряд чи можуть бути достатньо об'єктивними та корисними для зовнішніх користувачів інформації, та використовуватись для порівняння з оцінками інших підприємств.

Оцінювання інтелектуального капіталу підприємства та його результати мають бути корисними та доступними як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. Вибір методів для зовнішньої та внутрішньої оцінки обумовлюється вимогами до вхідної інформації та рівнем її доступності. Так, зовнішня оцінка може здійснюватися лише методами, заснованими за загальнодоступній інформації фінансової звітності підприємств, статистичної галузевої та національної звітності, доступних ринкових даних щодо вартості цінних паперів підприємства-емітента (рис. 4.14).

Ці вимоги значно звужують спектр методів, що можуть застосовуватись підприємством як зовнішнім аналітиком інтелектуальної складової розвитку своїх контрагентів, конкурентів або підприємств – «еталонів».

Методичні засади оцінки ІК		
Інформаційна база	Підходи до визначення	
Внутрішня оцінка	<i>Загальнодоступні дані</i>	<i>Інтегральний підхід (кількісні методи)</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансова звітність підприємств ▪ статистична звітність на рівні галузі, регіону, держави ▪ статистика фондових ринків 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ринкові методи (коефіцієнт Тобіна та т.п.) ▪ доходні методи ▪ витратні методи (як балансова вартість нематеріальних активів та гудвілу)
	<i>Внутрішні дані підприємства</i>	<i>Поелементний підхід (кількісні методи)</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ дані управлінського обліку ▪ дані маркетингових досліджень (бенчмаркетинг) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ринкові методи (сума ринкової вартості елементів та складових ІК) ▪ доходні методи (сума очікуваних додаткових доходів від застосування елементів та складових ІК) ▪ витратні методи (вартість витрат на створення або придбання елементів та складових ІК)
	<i>Поелементний підхід (якісні методи)</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ методи індексного аналізу ▪ методи графічного (матричного, пелюсткового аналізу) 	

Зовнішня оцінка

Рисунок 4.14 – Підходи та інформаційна база оцінювання інтелектуального капіталу підприємства для потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів (*авторська розробка, оприлюднено в [187,188]*)

Проте, досконалого універсального аналітичного інструментарію оцінювання інтелектуального капіталу на засадах структурного підходу досі не існує, а його формування потребує як подальших досліджень сутності та складу інтелектуальної складової інноваційного розвитку підприємства та його економічної безпеки, так й значних розробок в галузі методології їх поелементного обліку та оцінювання.

Висновки за розділом 4

В четвертому розділі обґрунтовано концептуальні положення комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства та відповідну концептуальну модель; сутність та концептуальну модель механізму безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства; концептуальні засади та змістовну концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП; сутність та методичні підходи оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства, як пріоритетної в системі об'єктів БОУІРПП.

1. Визначено, що концепція безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком інтегрована із загальною концепцією управління інноваційним розвитком промислового підприємства та опирається на її теоретичний базис: цілі, завдання та принципи, суб'єкти та об'єкти управління інноваційним розвитком, механізм управління та його забезпечення. Проте, застосування принципу безпекоорієнтованості вимагає трансформації елементів концепції та системи управління інноваційним розвитком.

2. Запропоновано альтернативні підходи до формування системи БОУІРПП, що передбачають її формування: 1) як додаткової функціональної підсистеми загальної системи управління інноваційним розвитком підприємства, що передбачає її доповнення елементами управління економічною безпекою; 2) як різновиду системи управління інноваційним розвитком підприємства, трансформованої на засадах цільового орієнтування його безпекоорієнтованості, де другий підхід було визнано більш доцільним.

3. Запропоновано концепцію БОУІРПП, що ґрунтується на системному та інтеграційному підходах та розкривається у сукупності концептуальних положень, які містять обґрунтування: 1) елементів системи БОУІРПП; 2) цілей БОУІРПП, узгоджених з цілями управління інноваційним розвитком; 3) задач БОУІРПП, що спрямовані на певний об'єкт управління; 4) об'єктів БОУІРПП та їх класифікації; 5) базових принципів БОУІРПП, що спираються на загальні принципи управління, специфічні принципи управління інноваційним розвитком та принципи безпекоорієнтованості, 6) змісту механізму БОУІРПП як сукупності методів, засобів, заходів та інструментів впливу системи БОУІРПП на інноваційний розвиток та забезпечення економічної безпеки; 7) специфіки ресурсного забезпечення системи та механізму БОУІРПП.

4. Розроблено концептуальну модель безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що містить всі означені складові концепції БОУІРПП, елементи системи БОУІРПП та їх взаємозв'язки.

5. Визначено, що загальний механізм БОУІРПП доцільно розглядати та формувати як систему функціональних локальних механізмів, обумовлених функціональними завданнями системи БОУІРПП, реалізація кожного з яких спрямована на досягнення функціональних цілей БОУІРПП, а в сукупності – цілей БОУІРПП, що підпорядковані загальним цілям інноваційного розвитку підприємства. *Розроблено концептуальну модель механізму* БОУІРПП, декомпованого за функціональною ознакою, де ключову роль відведено інформаційно-аналітичному забезпеченню, яке продукується реалізацією аналітичного механізму та є підґрунтям забезпечення реалізації інших локальних механізмів та прийняття управлінських рішень в системі БОУІРПП.

6. Обґрунтовано концептуальні засади системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком промислового підприємства. На засадах інтеграції завдань систем інформаційного та обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства *визначено сутність системи інформаційно-аналітичного забезпечення* БОУІРПП, особливості якої визнано саме склад обліково-аналітичної інформації, що має віддзеркалювати параметри цільових об'єктів БОУІРПП, та вимоги до її якості, обумовлені превентивно-індикативним характером БОУІРПП. Запропоновано основні змістовні блоки обліково-аналітичної інформації та відповідні їм блоки облікової та аналітичної підсистем системи БОУІРПП та уточнено основні ознаки якості обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.

7. Розроблено змістовну концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП із її уточненням у частині: мети, предмету, функцій, задач, складових та їх взаємозв'язків, що є підґрунтям формування аналітичних інструментів БОУІРПП, як ключової складової його інформаційно-аналітичного забезпечення.

8. *Визначено сутність інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства* у складі ланцюгової тріади: інтелектуальні ресурси (активи), інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, та обґрунтовано її пріоритетність в системі об'єктів БОУІРПП. Обґрунтовано, що трансформація складових елементів інтелектуального потенціалу в складові елементи інтелектуального капіталу проходить під впливом системи управління в процесі їх активного залучення до здійснення інноваційної діяльності підприємства, що обумовлює зміст, етапи та відповідні завдання формування інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства, серед яких першочерговим стає формування відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення.

9. *Уточнено класифікацію методичного інструментарію та визначено два ключових підходи до оцінки інтелектуального капіталу: інтегральний та структурний; систематизовано методи, моделі та інформаційну базу оцінювання інтелектуального капіталу підприємства в межах визначених підходів; обґрунтовано, що більш інформативним для системи БОУІРПП є структурний підхід, а «досконалою» методикою оцінки буде така, що при паралельному застосуванні обох підходів буде давати однаковий результат.*

Запропоновано концептуальну модель комплексного оцінювання інтелектуального капіталу промислового підприємства та визначено методологічні проблеми її реалізації, що обумовлюють напрямки подальших досліджень та розробок в галузі методології поелементного обліку та оцінювання його складових.

5 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

5.1 Концептуальний та методологічний базис формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства

Обґрунтування концептуальних засад формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства потребує, по-перше, з'ясування сутності та змісту аналітичних інструментів управління як мети та результату процесу їх формування.

Незважаючи на те, що згадування аналітичних інструментів або аналітичного інструментарію управління доволі часто зустрічаються в сучасних публікаціях з проблематики управління різними явищами як на рівні підприємств, так й на рівні держави, усталеного визначення змісту цього поняття не було наведено в жодній з проаналізованих праць.

Узагальнення публікацій (Додаток Л), в яких згадується термін «аналітичні інструменти» дозволив виявити, що доволі часто їх ототожнюють з аналітичними інструментами оцінки, та в контексті різних досліджень розглядають як: 1) інструменти аналізу, до яких в різних працях відносять види або напрямки аналізу, підходи до аналізу, методи аналізу, моделі аналізу (зокрема, відомі на новітні моделі стратегічного аналізу та планування), методики аналізу, системи показників аналізу та навіть окремі показники; 2) інструменти оцінки – оптимальні значення певних показників або їх оптимальні співвідношення, підходи до визначення рівня розвитку певних явищ та процесів; 3) дані обліку та довідкову інформацію – фінансову та нефінансову звітність, інформаційно-аналітичні довідки, тощо.

Отже, *під аналітичними інструментами (аналітичним інструментарієм) управління* в широкому змісті розуміється сукупність підходів, методів, моделей, показників аналізу (параметрів стану та розвитку явища), а також їх значень (діапазонів значень) для оцінки рівня стану та розвитку явищ, що застосовуються в процесі аналітичних досліджень та процедур з метою аналітичного забезпечення управлінської діяльності. У вузькому розумінні аналітичні інструменти розглядаються як окремі методи, моделі або показники, спрямовані на розв'язання певної аналітичної задачі, що є складовими існуючого аналітичного інструментарію управління певним об'єктом (процесом, явищем діяльності та розвитку підприємства).

В подальшому спиратимемося на розуміння змісту аналітичних інструментів системи управління, запропонованого Л. Горшковою [468], яка визначає дві їх ключові складові: методику та відповідне організаційне забезпечення, кожна з яких представлена сукупністю відповідностей певних структур (табл. 5.1). Проте, визначення змісту цих складових, на наш погляд, потребує уточнення.

Так, означене організаційне забезпечення, а також інформаційні носії у складі інформаційного забезпечення, є скоріше складовими забезпечення процесів формування та застосування аналітичних інструментів в управлінні, аніж складовими самих аналітичних інструментів. Водночас, визначені теоретико-пізнавальні категорії, об'єкти, цілі та завдання

аналізу, а також параметри аналізованих об'єктів є скоріше вхідною установчою інформацією для формування аналітичних інструментів, аніж їх складовою.

Складова «Методика» уособлює в собі пов'язану сукупність вже раніше згаданих елементів: принципів, методів, моделей та показників аналізу. Самі ці елементи, є, напевно, типовими у складі аналітичних інструментів управління, проте певний перелік методів, моделей та показників обумовлюється змістом об'єкта управління, цілями управління, відповідними завданнями аналізу та параметрами об'єкту управління, що підлягають аналізуванню.

Таблиця 5.1 – Складові аналітичних інструментів управління (уточнено автором на основі [468])

Складові аналітичних інструментів системи управління	Відповідні елементи складових аналітичних інструментів	Відношення складових елементів до складу аналітичних інструментів або забезпечення процесів їх формування та застосування
Методика	Теоретико-пізнавальні категорії	процес формування аналітичних інструментів
	Завдання аналізу: об'єкти та цілі	процес формування аналітичних інструментів
	Принципи	процес формування АІ аналітичні інструменти
	Методи	аналітичні інструменти
	Інформ. забезпечення:	
	- параметри,	процес формування АІ
	- показники,	аналітичні інструменти
- інформаційні носії	процес формування та застосування АІ	
Організаційне забезпечення	технології	процес формування та застосування аналітичних інструментів
	виконавці	

Водночас, аналітичні інструменти є складовою аналітичної підсистеми системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства (рис. 5.1).

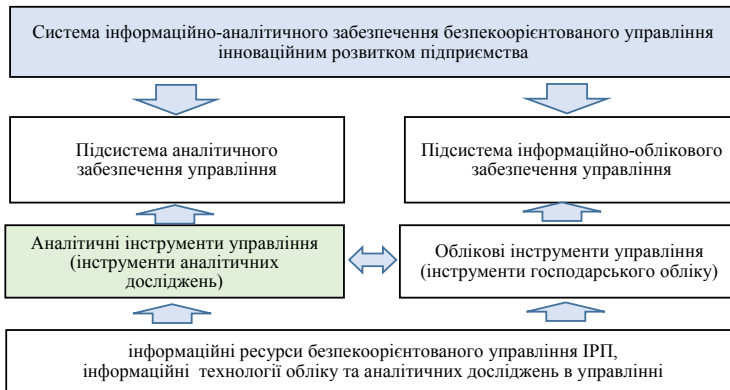

Рисунок 5.1 – Місце аналітичних інструментів в системі інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства (авторська розробка)

Відповідно, сутність та концепція системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (п. 4.2) є теоретичним підґрунтям *концепції формування відповідних аналітичних інструментів*.

Аналітичні інструменти безпекоорієнтованого управління інноваційного розвитку підприємства, як складову системи його інформаційно-аналітичного забезпечення, пропонується визначити як дієву сукупність інструментів управління аналітичної природи, яка містить: підходи, методи, моделі, індикатори, показники та їх обмеження, застосування яких дозволяє отримати характеристику результатів інноваційного розвитку для обґрунтування рішень у сфері безпекоорієнтованого управління (планування, організації, мотивації, контролю, регулювання) інноваційним розвитком промислового підприємства (рис. 5.2). Їх відмінною рисою є наявність поряд з аналітичними методами та моделями, системами індикаторів та показників, відповідних систем нормативів та обмежень, що характеризують стан економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства (ЕБІРПП).

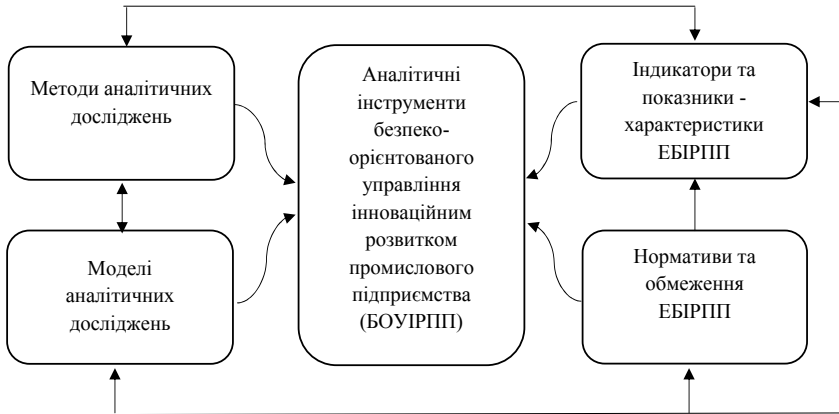

Рисунок 5.2 – Склад аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства
(авторська розробка)

Завдяки такому визначенню аналітичних інструментів БОУРПП можна стверджувати, що вони мають та можуть забезпечувати виконання таких функцій стратегічного, поточного та превентивного управління: 1) аналітичної; 2) контрольної; 3) діагностичної; 4) оцінювальної; 5) прогностичної, які втілюються у такі види управлінської діяльності як: аналізування, оцінювання, діагностику, контролювання, прогнозування та планування стану ЕБІРПП (рис. 5.3).

Сформована сукупність аналітичних інструментів управління має бути спрямована на аналізування не тільки внутрішнього середовища (стану), але й зовнішнього середовища підприємства, що виступає чинником економічної безпеки та інноваційного розвитку.

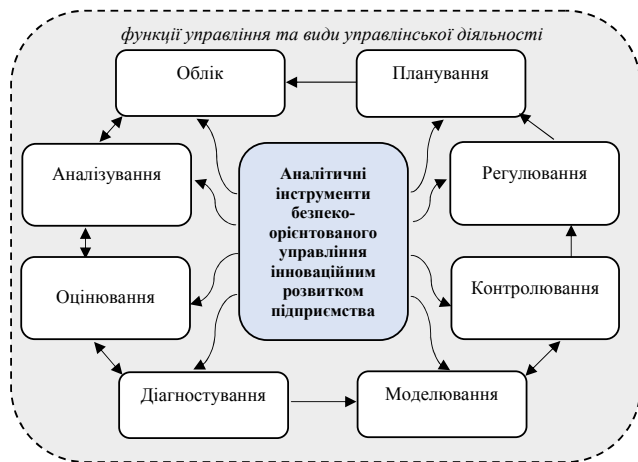

Рисунок 5.3 – Функціональність аналітичних інструментів у виконанні різних видів управлінської діяльності в системі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Зокрема, спрямування аналітичних інструментів БОУІРПП на оцінювання зовнішнього середовища та контрагентів дозволить оцінити його конкурентні позиції та позиціонувати в системі індикаторів розвитку, інноваційності та безпечності, передбачити загрози від співробітництва з «потенційно небезпечними» контрагентами, визначити цільові орієнтири стратегії БОУІРПП та відповідні нормативи безпечності розвитку (рис. 5.4.).

Рисунок 5.4 – Спрямованість та основні завдання аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Водночас, плинність та безперервність функціонування та розвитку підприємства як процесів потребує застосування аналітичних інструментів з метою забезпечення потреб управління на їх різних етапах.

Так, об'єкти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства – процеси інноваційного розвитку та забезпечення його економічної безпеки, а також його результат – стан економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства, мають підлягати управлінському впливу та реалізації функцій управління *«на вході»*, *«в межах»* та *«на виході»* процесу економічно-безпечного інноваційного розвитку підприємства (рис. 5.5).

Це обумовлює різні завдання та підходи до формування та застосування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Рисунок 5.5 – Функціональний управлінський вплив на процес умовно економічно-безпечного інноваційного розвитку підприємства
(авторська розробка)

Так, аналізування стану економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства «на вході» спрямоване на оцінювання потенціалу (початкових можливостей, здатностей, загроз) інноваційного розвитку та рівня економічної безпеки підприємства як його складової. Відповідно, це оцінювання має ретроспективний та статичний характер.

Аналізування стану економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства в ході процесу економічно-безпечного інноваційного розвитку спрямоване на оцінювання якісних змін стану підприємства та його економічної безпеки за рахунок

інноваційності розвитку. Це оцінювання має поточний та динамічний характер, тут доцільне застосування прийомів моніторингу та контролювання динаміки змін.

Аналізування стану економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства «на виході» процесу (певної ітерації процесу) економічно-безпечною інноваційного розвитку має подвійну мету та характер: по-перше, воно спрямоване на оцінювання *результатів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком* у системі критеріїв якісних змін, їх інноваційності та економічної безпечності, та, по-друге – на оцінювання початкового стану економічної безпеки інноваційного розвитку як складової потенціалу інноваційного розвитку підприємства на наступній його ітерації.

Отже, *стан економічної безпеки інноваційного розвитку* як об'єкт функцій управління має подвійний (дуальний) зміст: як складова потенціалу інноваційного розвитку промислового підприємства та як його результат. Ця дуальність обумовлює й відповідні підходи до формування аналітичних інструментів *безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком* промислового підприємства.

Вище розглянуте *визначення сутності, складу та ключових завдань аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* слугує підґрунтям подальшого розроблення концептуальних засад процесу їх формування.

Слід зазначити, що сам процес формування аналітичних інструментів управління в працях фахівців також окремо не розглядався. Деякі автори [469, 470] ототожнюють процес формування аналітичних інструментів власне з процесом аналізу, де він містить відповідні об'єкту типові та специфічні етапи аналізу.

Вважаємо, що сутнісний зміст *процесу формування аналітичних інструментів* взагалі, та, зокрема, аналітичних інструментів БОУІРПП, є достатньо типовим. Як будь-який процес він може розглядатись як логічний, послідовний, взаємозалежний набір заходів, що використовує ресурси, створює цінність і видає результат, та для якого характерні: протяжність у часі, існування перехідних станів внаслідок певних дій, наявність чітко визначених подій, обмеженість обсягів ресурсного забезпечення щодо підтримки виконання процесу та його завершення [23]. Як стосовно будь-якого процесу його зміст визначається очікуваним результатом, що визначає його мету, ключові завдання та етапи.

Водночас вважаємо, що процес формування аналітичних інструментів управління та процес аналізу не ідентичні, а їх ототожнення є некоректним. Аналіз, як функція управління, або аналізування та оцінювання, як види управлінської діяльності, є сферою застосування попередньо сформованих аналітичних інструментів. Отже, процес формування аналітичних інструментів передує процесу аналізу, де на кожному етапі використовуються певні аналітичні інструменти. Проте, саме потреби аналізу, що в свою чергу відповідають потребам інформаційно-аналітичного забезпечення управління певним явищем, процесом або його певним параметром, обумовлюють зміст, завдання та етапи процесу формування відповідних аналітичних інструментів.

Отже, зв'язок між цими процесами також має дуальний характер (рис. 5.6), а в основі обох процесів лежить сутність об'єкта управління, його складові та параметри, що підлягають управлінському впливу.

Відповідно до визначеної сутності аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства *метою та очікуваним результатом процесу їх формування є створення дієвого комплексу інструментів управління аналітичної природи, який дозволяє отримати якісне інформаційно-аналітичне підґрунтя та забезпечує прийняття рішень у сфері безпекоорієнтованого управління процесом інноваційного розвитку.*

Отримання означеного результату передбачає: 1) дослідження та обґрунтування вибору існуючих аналітичних інструментів для потреб аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства; 2) розроблення нових аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Отже, *під процесом формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства в дослідженні розумітимемо послідовний взаємозалежний набір етапів та відповідних заходів досліджень та розробок спрямований на створення дієвого комплексу аналітичних інструментів що відповідають запитам аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.*

Запити до аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком витікають з сутності його об'єктів – процесів інноваційного розвитку та забезпечення економічної безпеки, та параметрів його результатів, які підлягають плануванню, обліку, аналізуванню, оцінюванню, контролюванню.

Отже, предметом досліджень та розробок в ході процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП є інструменти аналітичних досліджень процесу інноваційного розвитку підприємства та його ознак: 1) розвитку (якісних позитивних змін стану); 2) інноваційності розвитку; 3) економічної безпечності.

Відносно до певного промислового підприємства процес формування аналітичних інструментів управління може бути як зовнішнім, так й внутрішнім. В обох випадках, він потребує ресурсного забезпечення, проте із різною структурою його складових. Так, при зовнішньому підході до формування, що передбачає придбання розробленої аналітичної технології, найбільшої ваги набувають фінансові ресурси, а при внутрішньому – *внутрішні матеріальні та інтелектуальні ресурси підприємства.*

Процес практичного впровадження та застосування аналітичних інструментів зосереджено на рівні промислового підприємства та його управлінського персоналу. Його метою є ефективна та своєчасна діагностика, оцінка, контроль та прогнозування параметрів економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства. Застосування аналітичних інструментів в процесі управління має відбуватись «на вході», «в межах», та «на виході» певної ітерації процесу інноваційного розвитку. Це також потребує від підприємства витрат ресурсів та створення відповідного організаційного забезпечення. Отже, при формуванні аналітичних інструментів управління слід враховувати не тільки ресурси задіяні безпосередньо в процесі формування, але й майбутні потреби ресурсного забезпечення їх впровадження та застосування в управлінні.

Рисунок 5.6 – Взаємозв'язок процесів аналітичних досліджень та формування аналітичних інструментів управління (авторська розробка)

Процес формування складається з ланцюга послідовних блоків та етапів, кожний з яких передбачає вирішення певних завдань щодо дослідження та розроблення комплексу аналітичних інструментів управління. Таких ключових блоків можна виділити три:

1) *підготовчий (постановчий)*, на якому виходячи з сутності об'єкта управління та завдань системи управління визначаються запити системи управління до його аналітичного забезпечення, а також необхідні складові забезпечення процесу формування аналітичних інструментів управління, отже формується *концептуальний базис* майбутнього комплексу аналітичних інструментів;

2) *змістовний (основний)*, на якому формується *методологічний та методичний базис* майбутнього комплексу аналітичних інструментів, що містить обґрунтований набір підходів, принципів та методів формування аналітичних інструментів;

3) *результатний*, на якому, власне, формується результат процесу у вигляді комплексу відповідних запитам аналітичних інструментів та розробляються рекомендації з їх практичного застосування в процесі безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства.

Створений комплекс аналітичних інструментів є результатом процесу їх формування та водночас, вхідним ресурсом процесу їх впровадження й практичного застосування, в ході якого запити системи управління до аналітичного забезпечення можуть підлягати коректуванню, що потребуватиме відповідних змін аналітичних інструментів та повторного процесу їх формування. Спрощена схема процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП наведена на рис. 5.7.

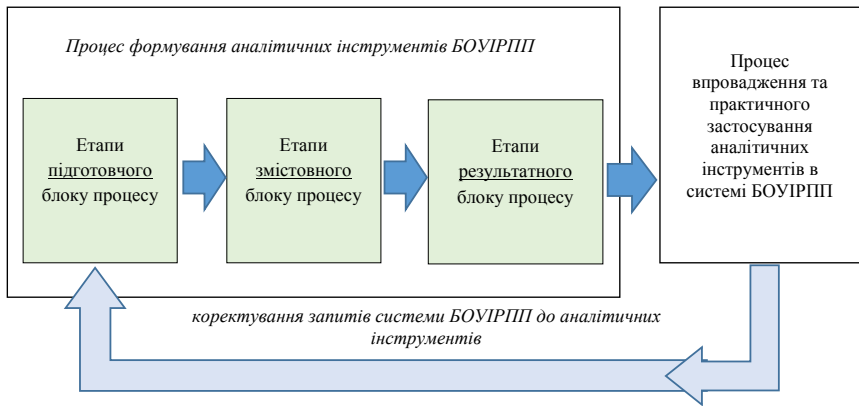

Рисунок 5.7 – Ланцюг процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Змістова наповненість етапів кожного блоку процесу відповідає завданням формування аналітичних інструментів управління.

Так, *підготовчий блок* містить такі основні завдання та відповідні етапи:

- визначення змісту, складу та ключових ознак економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства (ЕБІРПП) як об'єкту управління та аналітичних досліджень;

- визначення змісту та складу аналітичних інструментів управління, що мають бути сформовані в результаті процесу, та відповідних завдань їх формування;

- визначення складових та необхідних елементів забезпечення процесу формування та впровадження аналітичних інструментів управління.

В ході попередніх досліджень визначено, що явище економічно-безпечного інноваційного розвитку, як об'єкт БОУІРПП, є за природою мультіоб'єктним та негетерогенним, т.я. синтезує в собі різні за статусом явища – об'єкти управління: 1) інноваційний розвиток підприємства (процес) та 2) економічну безпеку підприємства (стан). Тому його запропоновано розглядати дуально (п. 1.3.) з позиції процесу та з позиції стану – результату процесу, де об'єктом управління виступає процес інноваційного розвитку, а об'єктом аналітичних досліджень (в межах функцій управління) – стан – результат процесу за певний проміжок або на певний момент часу.

Водночас, інноваційний розвиток підприємства є також синтетичним об'єктом, що поєднує процеси економічного розвитку та процеси інноваційної діяльності підприємства, яка й обумовлює інноваційність розвитку. Отже, ЕБІРПП як об'єкт управління формується синтезом (інтеграцією) двох явищ, проте як об'єкт аналітичних досліджень – є тримірним, та інтегрує результати: 1) процесів діяльності та розвитку підприємства; 2) інноваційної діяльності та інноваційних процесів; 3) процесів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Формування аналітичних інструментів БОУІРПП, як процес, потребує паралельного формування та розроблення його забезпечення, ключовими складовими якого визначені:

1) концептуальна; 2) методологічна; 3) методична; 4) інструментальна; 5) інформаційна; 6) організаційна; 7) економічна. Перші чотири складові – спрямовані на формування аналітичних інструментів БОУІРПП на теоретико-методичному рівні, останні три – на їх практичну імплементацію та застосування на практичному рівні аналітичних досліджень (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 – Визначення змісту складових забезпечення процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (*авторська розробка*)

Складові	Стислий зміст та завдання
Забезпечення на теоретико-методологічному рівні (на рівні розроблення)	
Концептуальне	Розроблення системи теоретико-методичних поглядів, що віддзеркалює розуміння аналітичних інструментів БОУІРПП та процесу їх формування, визначає цілі, завдання, етапи, методи, принципи, концептуальні моделі та положення щодо формування аналітичних інструментів та їх імплементації у систему БОУІРПП
Методологічне	Обґрунтування методологічних засад формування аналітичних інструментів БОУІРПП, що передбачає обґрунтований вибір, удосконалення та розроблення взаємопов'язаних підходів та принципів формування аналітичних інструментів
Методичне	Обґрунтування методичних засад формування аналітичних інструментів БОУІРПП, що передбачає обґрунтований вибір методів відповідно до визначеного концептуального та методологічного базису
Інструментальне	Розроблення систематизованого набору інструментів аналітичних досліджень економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства та рекомендацій щодо їх застосування
Забезпечення на практичному рівні (на рівні впровадження)	
Інформаційне	сукупність засобів отримання, пошуку, збереження, накопичення, передачі, обробки інформації, організації банків даних; сукупність інформаційних ресурсів та засобів їх організації, необхідних для практичного застосування аналітичних інструментів БОУІРПП.
Організаційне	сукупність організаційних зв'язків та процедур; процедури організації інформаційних потоків, потоків ресурсів, потоків управлінських рішень; оргструктура управління, адаптована до завдань БОУІРПП з використанням аналітичних інструментів.
Економічне	сукупність економічних ресурсів (фінансових, матеріальних, техніко-технологічних, інтелектуальних), необхідних для впровадження та практичного застосування аналітичних інструментів БОУІРПП

Визначені складові забезпечення процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП обумовлюють й зміст завдань та етапів наступних його блоків, що визначають *концептуальну модель процесу формування аналітичних інструментів* БОУІРПП (рис. 5.8).

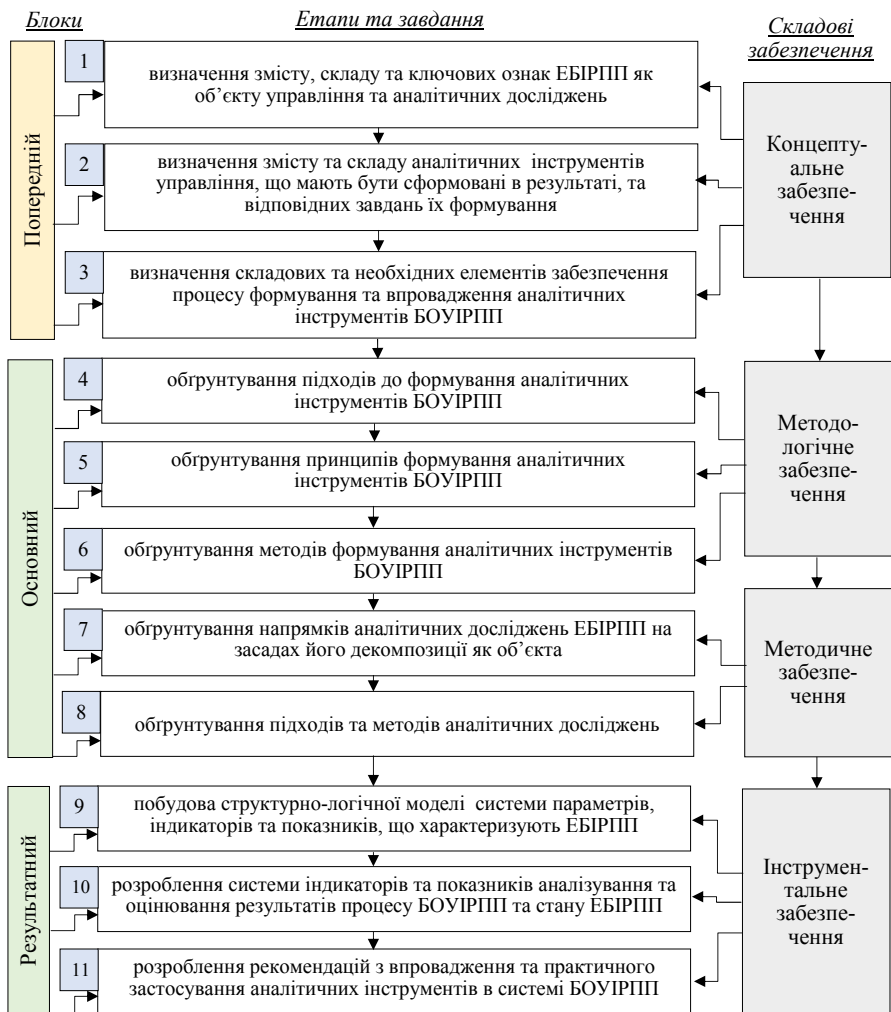

Рисунок 5.8 – Концептуальна модель процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

В межах змістовного (основного) блоку процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП виконуються такі завдання, що обумовлюють його етапи:

- обґрунтування (вибір, удосконалення або розроблення) підходів до формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства;
- обґрунтування принципів формування аналітичних інструментів БОУІРПП;
- обґрунтування методів формування аналітичних інструментів БОУІРПП;

– обґрунтування напрямків аналітичних досліджень економічної безпеки інноваційного розвитку (ЕБІРПП) на засадах декомпозиції за складовими;

– обґрунтування підходів та методів аналітичних досліджень в процесі БОУІРПП.

В межах *результатного* (заключного) блоку процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП виконуються завдання, що обумовлюють такі його етапи:

– обґрунтування структурної-логічної моделі системи показників та індикаторів, на засадах визначених параметрів стану економічної безпеки інноваційного розвитку та результатів БОУІРПП, які підлягають управлінському впливу;

– розроблення системи показників аналізування інноваційного розвитку промислового підприємства та відповідних орієнтирів оцінювання рівня його інноваційності та безпечності, стану економічної безпеки інноваційного розвитку;

– обґрунтування рекомендацій з практичного застосування аналітичних інструментів в БОУІРПП.

Визначені ключові елементи концептуального забезпечення формування аналітичних інструментів БОУІРПП наведені в табл. 5.3.

Таблиця 5.3 – Концептуальний базис формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства *(розроблено автором)*

Елементи	Зміст
Сутність та мета процесу	послідовний взаємозалежний набір етапів та відповідних заходів досліджень та розробок спрямований на створення дієвого комплексу аналітичних інструментів що відповідають запитам аналітичного забезпечення БОУІРПП
Очікуваний результат	комплекс інструментів управління аналітичної природи, який дозволяє отримати якісне інформаційно-аналітичне підґрунтя та забезпечує прийняття рішень в системі БОУІРПП
Сфера реалізації процесу	промислове підприємство або суб'єкт зовнішнього середовища, що має необхідні інтелектуальні ресурси (знання, компетенції, інформаційну базу досліджень та розробок)
Сфера застосування результату	процес аналітичних досліджень, що здійснюється в системі БОУІРПП в межах виконання функцій управління та видів управлінської діяльності (аналітичної, контрольної, діагностичної, оцінювальної, прогностичної) на «вході», в ході, та «на виході» процесу інноваційного розвитку або його певної ітерації.
Завдання та етапи	<i>підготовчий блок:</i> 1) визначення змісту, складу та ключових ознак ЕБІРПП як об'єкту управління та аналітичних досліджень; 2) визначення змісту та складу аналітичних інструментів управління, що мають бути сформовані; 3) визначення складових забезпечення процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП
	<i>змістовий блок:</i> 4) обґрунтування підходів до формування аналітичних інструментів БОУІРПП; 5) обґрунтування принципів формування аналітичних інструментів БОУІРПП; 6) обґрунтування методів формування аналітичних інструментів БОУІРПП; 7) обґрунтування напрямків аналітичних досліджень; 8) обґрунтування підходів та методів аналітичних досліджень.
	<i>результатний блок:</i> 9) побудова структурно-логічної моделі системи параметрів, показників та індикаторів ЕБІРПП; 10) розроблення системи показників аналізування ЕБІРПП; 11) розроблення рекомендацій з практичного застосування аналітичних інструментів в системі БОУІРПП.
Складові забезпечення	<i>на теоретико-методичному рівні:</i> 1) концептуальна; 2) методологічна; 3) методична; 4) інструментальна; <i>на практичному рівні:</i> 5) інформаційна; 6) організаційна; 7) економічна.

Отримані результати є вхідними для наступних блоків процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП, визначають їх завдання та напрями досліджень та розробок.

Створення методологічного базису формування аналітичних інструментів управління передбачає обґрунтоване визначення переліку підходів, принципів та методів, що стають основою розроблення дієвої сукупності інструментів аналітичних досліджень – складових системи аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Так як явище економічно-безпечного інноваційного розвитку підприємства як об'єкт управління та аналітичних досліджень, та процес формування аналітичних інструментів БОУІРПП, досі не розглядалися у вітчизняній теорії управління підприємством, створення методологічного базису формування аналітичних інструментів БОУІРПП має спиратися як на певні традиційні підходи, так й на специфічні, що обумовлені сутністю та специфічними ознаками явища ЕБІРПП та вимогами системи управління промислового підприємства до інструментів його аналітичних досліджень.

Синтезованість явища економічно-безпечного інноваційного розвитку промислового підприємства як такого, що поєднує ознаки процесів економічного розвитку, інноваційної діяльності, забезпечення економічної безпеки, обумовлює склад методологічної платформи формування аналітичних інструментів БОУІРПП, в якій інтегруються через призму методології економічного аналізу:

- методологія управління економічним розвитком промислового підприємства;
- методологія управління інноваційною діяльністю та інноваційним розвитком промислового підприємства;
- методологія управління економічною безпекою промислового підприємства;

Це визначає сутність основоположного підходу до формування аналітичних інструментів БОУІРПП, який можна визначити, як *підхід тримірної (потрійної) інтеграції або інтеграційний підхід* (рис. 5.9).

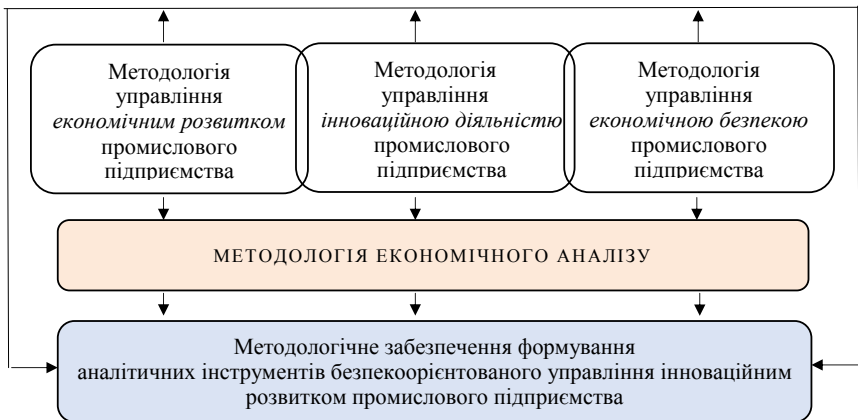

Рисунок 5.9 – Інтеграційний підхід до формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Той же *інтеграційний підхід* (тримірної інтеграції) застосовується на наступних ітераціях процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП щодо обґрунтування його методичного та інструментального забезпечення.

В цьому виявляється *ітераційний підхід* до формування аналітичних інструментів БОУІРПП – *інтеграція відбувається на етапах*:

- формування методів аналітичних досліджень;
- формування моделей аналітичних досліджень;
- формування показників та індикаторів, що характеризують інноваційний розвиток, як процес, та економічну безпеку інноваційного розвитку – як його результат.

Дослідження явища ЕБІРП та його складових, як об’єктів управління та аналітичних досліджень, дуально – з позиції процесу та з позиції стану (результату процесу), обумовлює застосування *дуального підходу* до формування аналітичних інструментів БОУІРПП, що передбачає їх розроблення одночасно в двох напрямках: 1) з позиції динамічного підходу, де об’єктом досліджень виступає процес ЕБІРП та його ключова динамічна ознака – розвиток; 2) з позиції статичного підходу, де об’єктом досліджень є стан ЕБІРП та його ключова статична ознака – рівень економічної безпеки. Так, *аналітичні дослідження «на вході» процесу спираються на статичний підхід, в ході процесу – на динамічний підхід, «на виході» – на статичний та динамічний підходи*.

Спрямованість аналітичних досліджень як на внутрішнє, так й на зовнішнє середовище промислового підприємства, обумовлює застосування *двовекторного підходу*, який проявляється 1) в розробленні аналітичних інструментів управління внутрішнього та зовнішнього спрямування враховуючи наявність та доступність необхідного інформаційного забезпечення; 2) в обґрунтуванні можливостей проєкції аналітичних інструментів управління складовими ЕБІРП, що застосовуються у зовнішньому середовищі (наприклад, на рівні макроекономічних аналітичних досліджень) на рівень управління промисловим підприємством.

Складність ЕБІРПП як об’єкта управління та необхідність його багаторівневої декомпозиції в процесі аналітичних досліджень відповідно до потреб аналітичного забезпечення на різних рівнях БОУІРПП обумовлює застосування *ієрархічного (декомпозиційного) підходу*, що передбачає формування аналітичних інструментів «зверху-вниз» від першого рівня ієрархії (декомпозиції), на якому досліджуються ключові складові та результатні ознаки БОУІРПП – розвитку, інноваційності, безпечності, до *n*-го рівня, де досліджуються окремі складові та чинники розвитку, інноваційної діяльності, інноваційного потенціалу, економічної безпеки.

Комплексне застосування визначених складових забезпечення обумовлює *системний підхід* до формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства

Стисла характеристика означених підходів наведена в табл. 5.4.

Таблиця 5.4 – Підходи до формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (*авторська розробка*)

Підходи	Стислий зміст
1	2
<i>Специфічні</i>	
Інтеграційний-тривимірний (потрійної) інтеграції	Інтеграція методології управління трьома негетерогенними об’єктами управління: 1) економічним розвитком промислового підприємства; 2) інноваційною діяльністю та інноваційними процесами промислового підприємства; 3) економічною безпекою промислового підприємства через призму методології економічного аналізу.

Продовження таблиці 5.4

1	2
Ітераційний (ітераційної інтеграції)	Інтеграція методології управління різними об'єктами (складовими ЕБІРП першого рівня) на різних ітераціях (етапах) процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП: 1) формування методів аналітичних досліджень; 2) формування моделей аналітичних досліджень; 3) формування показників та індикаторів, що характеризують параметри БОУІРПП.
Дуальний- дуального розгляду явища	Формування аналітичних інструментів на засадах задоволення завдань дослідження об'єкту БОУІРПП та його складових з подвійної (дуальної) позиції: як процесу – на засадах динамічного підходу, та як результату процесу – на засадах статичного підходу.
Двовекторний	Розроблення аналітичних інструментів управління у напрямках внутрішнього та зовнішнього спрямування аналітичних досліджень, враховуючи наявність та доступність необхідного інформаційного забезпечення, можливостей проєкції аналітичних інструментів управління складовими ЕБІРП, що застосовуються у зовнішньому середовищі на рівень управління промисловим підприємством.
Ієрархічний (декомпозиційний)	формування аналітичних інструментів «зверху-вниз» від першого рівня ієрархії (декомпозиції), на якому досліджуються ключові складові та результатні ознаки БОУІРПП – розвитку, інноваційності, безпечності, до <i>n</i> -го рівня, де досліджуються окремі складові та чинники розвитку, інноваційної діяльності, інноваційного потенціалу, економічної безпеки підприємства.
<i>Традиційні</i>	
Системний	Системне забезпечення процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП: на теоретико-методичному рівні – концептуальне, методологічне, методичне, інструментальне; на практичному рівні – інформаційне, організаційне, економічне.

Застосування інтеграційного підходу до формування аналітичних інструментів БОУІРПП та до забезпечення цього процесу без будь-яких обмежень призведе до надмірного обсягу аналітичних інструментів.

Це вимагає введення низки обмежувальних принципів до формування аналітичних інструментів БОУІРПП.

Обґрунтування таких принципів хоч і стосується процесу формування аналітичних інструментів управління, ґрунтується на положеннях процесу їх впровадження та практичного застосування в ході аналітичних досліджень при реалізації різних функцій управління та видів управлінської діяльності.

До традиційних принципів щодо формування аналітичних інструментів управління можна віднести принципи системності, комплексності, регулярності, об'єктивності, корисності тощо. Проте, стосовно безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства навіть традиційні принципи формування аналітичних інструментів набувають специфічного змісту.

До специфічних принципів слід віднести: принцип вибірковості, принцип необхідності та достатності, принцип зворотного зв'язку, принцип координації, принцип доступності, принцип економічної доцільності.

Стисла характеристика принципів, що рекомендуються, наведена в табл. 5.5.

Таблиця 5.5 – Принципи формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Принципи	Стислий зміст
<i>Специфічні</i>	
Вибірковості	передбачає вибір тих методів, моделей та інструментів аналітичних досліджень з існуючих в методології управління економічним розвитком, економічною безпекою, інноваційною діяльністю промислового підприємства та методології економічного аналізу, які стосуються саме ознак ЕБРП: розвитку (змін), інноваційності, безпечності
Необхідності та достатності	передбачає вибір тих методів, моделей та інструментів, що є необхідними та достатніми для аналітичних досліджень та оцінювання «контрольних» параметрів економічно-безпечної інноваційного розвитку промислового підприємства на різних рівнях декомпозиції (деталізації).
Зворотного зв'язку	передбачає коректування комплексу (системи) аналітичних інструментів управління у відповідь на зміну вимог системи БОУІРПП його аналітичного забезпечення
Координації (узгодженості)	передбачає, що сформований комплекс аналітичних інструментів, як складова системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління, має бути узгодженим з іншими її складовими з урахуванням потенційних реальних можливостей їх розвитку: 1) підсистемою обліку (фінансового, статистичного, оперативного, управлінського) підприємства та статистичного обліку зовнішнього середовища; 2) існуючими інформаційними технологіями, застосованими в системі управління підприємства
Доступності	є похідним від попереднього, та передбачає, що сформований комплекс аналітичних інструментів є доступним для практичного застосування на рівні типового промислового підприємства з урахуванням типових компетенцій задіяного в цьому процесі персоналу (наприклад, працівника аналітичного відділу), типового складу інформаційного (програмного) забезпечення процесу управління та обліково-аналітичної роботи, та не вимагає значної реструктуризації або реінжинірингу.
Економічної доцільності	передбачає орієнтацію на критерій економічної ефективності при формуванні аналітичних інструментів – досягненні «максимального» ефекту при «мінімальній» втраті економічних ресурсів не тільки в процесі формування аналітичних інструментів, але й в процесі їх впровадження та застосування в системі аналітичного забезпечення БОУІРПП
<i>Традиційні</i>	
Системності	передбачає, що сформований комплекс аналітичних інструментів управління повинен мати ознаки системи, як сукупності логічно (формалізовано) взаємопов'язаних елементів.
Корисності	передбачає, що сформований комплекс аналітичних інструментів має відповідати вимогам системи БОУІРПП до його аналітичного забезпечення на різних його рівнях (стратегічному, тактичному, оперативному), а інформація (аналітична, оцінювальна, діагностична, прогностична тощо) отримана в результаті їх практичного застосування має бути корисною для прийняття управлінських рішень в системі БОУІРПП.

Система визначених підходів та принципів формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства наведена на рис. 5.10.

Застосування ієрархічного (декомпозиційного) підходу та принципу системності обумовлює вибір *методу розроблення системи показників*, як ключового методу формування аналітичних інструментів БОУІРПП.

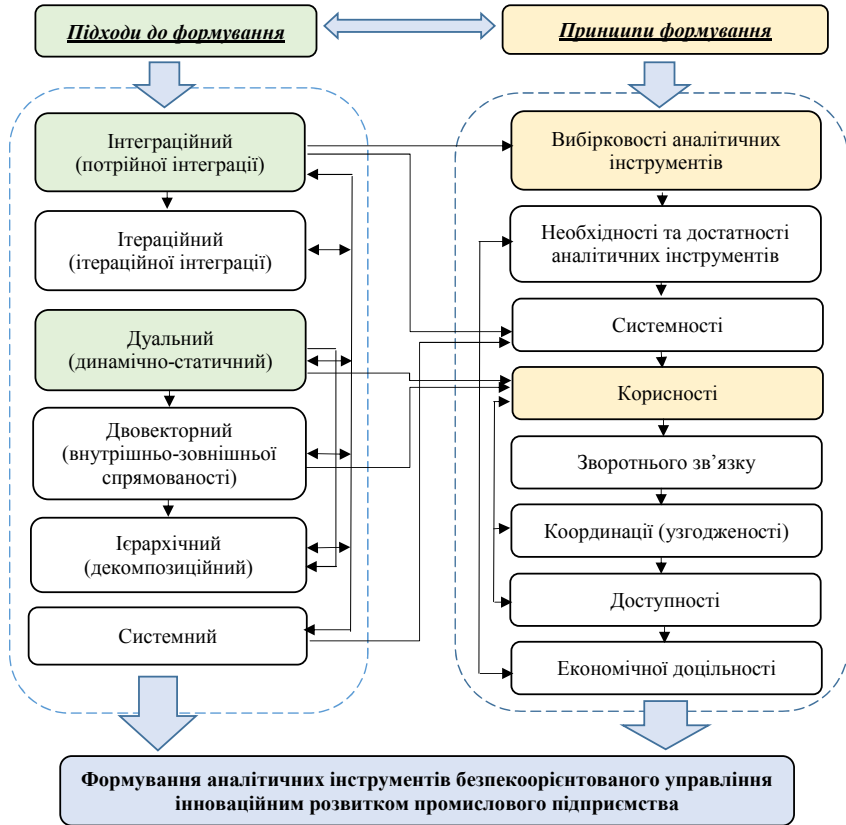

Рисунок 5.10 – Система підходів та принципів формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

Розроблений концептуальний базис формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства та його методологічне забезпечення, спираючись на принцип інтеграції методологій управління інноваційним розвитком, економічною безпекою та економічного аналізу, дозволяє в подальшому науково обґрунтувати склад показників та методуку оцінювання результативності БОУІРПП.

5.2 Методичний базис формування та структурно-логічна модель системи аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком машинобудівного підприємства

У методології економічного аналізу під системою показників, що характеризує певний економічний суб'єкт або явище, розуміють сукупність взаємопов'язаних величин, що всесторонньо віддзеркалюють стан або розвиток даного суб'єкта або явища [346] упорядковану сукупність показників, у якій кожний показник дає кількісну або якісну характеристику певної сторони господарської діяльності промислового підприємства, має властивості зведення й подільності, пов'язаний з іншими показниками, але не дублює їх.

Систему показників аналітичних досліджень в системі БОУІРПП на засадах дуального підходу можна визначити як упорядковану сукупність величин (показників та індикаторів), що всесторонньо віддзеркалюють стан економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства та динаміку результатів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, мають властивості зведення та подільності, пов'язані з іншими показниками, але не дублюють їх.

Узагальнення рекомендацій фахівців [205, 346, 471] дозволяє уточнити зміст традиційних вимог до формування системи показників стосовно аналітичних досліджень в системі БОУІРПП:

- система повинна містити групи окремих (частинних) – факторних показників та відповідні узагальнюючі – результатні показники, залежні від частинних;
- система повинна мати ознаки загальнотеоретичної інтерпретації, взаємозв'язку і цілеспрямованості як окремих показників, їх груп, так і всієї системи в цілому;
- для системи повинна бути характерною інтегрованість, що дозволяє застосовувати її при програмно-цільовому управлінні економічним розвитком, інноваційним розвитком, економічною безпекою промислового підприємства;
- система повинна містити необхідно-достатню кількість показників для оцінки окремих складових та ознак економічної безпеки інноваційного розвитку та результатів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства;
- система повинна містити показники, стосовно яких є чітко визначені алгоритми розрахунку, так і його інформаційне забезпечення;
- система повинна передбачати можливості порівняння показників у просторі та часі, прогнозування спрямованості їх динаміки;
- показники повинні бути значимими для дослідження інноваційного розвитку та результатів безпекоорієнтованого управління;
- система показників має враховувати особливості виду економічної діяльності та галузевої приналежності промислового підприємства.

Виконання означених умов передбачає виконання певних принципів до формування системи показників у складі аналітичних інструментів БОУІРПП.

Так, до традиційних принципів формування системи показників у працях фахівців [341, 346, 373, 389, 401] віднесено принципи: деревовидної структури системи показників, її обзоровості, допустимої мультиколінеарності, верифікованості, оптимального співвідношення абсолютних та відносних показників. Стосовно системи показників аналітичних досліджень у системі БОУІРПП на засадах дуального та двовекторного підходів

означені принципи слід доповнити такими: суттєвості, поєднання статичних та динамічних показників, одновекторної спрямованості, об'єктивності, врахування чинників зовнішнього впливу. Стисла характеристика рекомендованих принципів формування системи показників наведено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6 – Принципи формування системи показників-індикаторів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка на засадах уточнення (джерела))

Принципи	Стилий зміст
1	2
<i>Специфічні</i>	
Суттєвості	передбачає включення до системи тих показників, що є суттєвими при дослідженні явища економічно-безпечного інноваційного розвитку певного промислового підприємства, отже віддзеркалюють суттєві чинники впливу на процес та стан економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства. Виконання означеного принципу передбачає попередню класифікацію показників на суттєві та несуттєві, для якої можуть бути застосовані як методи евристичних досліджень, так й методи сучасного факторного аналізу (наприклад, метод головних компонент).
Поєднання статистичних та динамічних показників	передбачає наявність в системі динамічних показників, що характеризують розвиток з позиції змін якісно-кількісних параметрів, на які можна цілеспрямовано впливати в процесі управління, та статичних показників, що характеризують стан та рівень інноваційної активності, інноваційного потенціалу, економічної безпеки та їх складових чинників. Це передбачає класифікацію показників на такі, що характеризують розвиток (як наявність змін), та такі, що характеризують стан складових та чинників розвитку.
Одновекторної спрямованості	передбачає відбір до системи тих показників, позитивна зміна яких має однаковий вектор (наприклад, показників-стимуляторів або показників-дестимуляторів). Так, наприклад, показник зносу основних засобів є дестимулятором відносно явища розвитку, так як його зростання свідчить про погіршення їх стану, як складової потенціалу розвитку. Тому, в системі показників аналізування розвитку більш доцільне використання оберненого показника – придатності основних засобів, зростання якого є позитивним та свідчить про розвиток матеріальної бази промислового виробництва. Виконання означеного принципу передбачає необхідність попередньої класифікації показників, що віддзеркалюють певні чинники та результати інноваційного розвитку підприємства, на стимулятори, дестимулятори та показники змішаного типу.
Об'єктивності	передбачає, що система показників має формуватися на засадах тих, що мають у своїй основі (алгоритмі розрахунку та його інформаційному забезпеченні) якісну та об'єктивну облікову інформацію щодо діяльності та результатів розвитку підприємства, стану складових його інноваційного розвитку та економічної безпеки. Його виконання вимагає застосування методів та прийомів аудиту звітності (фінансової, статистичної, управлінської) підприємства – при здійсненні аналітичних досліджень внутрішнього середовища, та його контрагентів – при здійсненні аналітичних досліджень зовнішнього середовища.

Продовження таблиці 5.6

1	2
Врахування впливу зовнішнього середовища	є похідним від попереднього та передбачає внесення до системи показників тих, що враховують вплив зовнішнього середовища на процес та результати інноваційного розвитку. Такі показники є переважно допоміжними (корегувальними) для оцінювання рівня результатів БОУІРПП та складових стану ЕБІРПП. Так, наприклад, індекс інфляції або індекс «знецінення національної валюти» має бути враховано при корегуванні показників динаміки майнового потенціалу підприємства, середньогалузеві показники частки реалізованої інноваційної продукції можуть слугувати базою порівняння для визначення рівня результативності інноваційної активності певного промислового підприємства, тощо.
<i>Традиційні</i>	
Деревовидної структури	спрямований на задоволення вимоги щодо наявності часткових та узагальнюючих показників, та передбачає забезпечення можливості логічного розкладання узагальнюючого показника на складові (на засадах застосування прийому деталізації) та навпаки, логічної згортки (із застосуванням певних методів та моделей) часткових показників в узагальнюючий.
Обозримості	передбачає наявність достатнього набору показників, оптимального для певного підприємства, які б віддзеркалювали всі суттєві сторони явища, що досліджується, при цьому взаємно доповнюючи, але не дублюючи один одного.
Допустимої мультиколінеарності	доповнює попередній та передбачає недоцільність одночасного застосування в системі показників, що корелюють між собою, та, отже, у динаміці поводять себе однаково та призводять до інформаційної перевантаженості системи показників
Верифікованості	спрямований на виконання вимог щодо можливостей перевірки, однозначності тлумачення алгоритму розрахунку та наявності інформаційного забезпечення розрахунку показників. Він логічно витікає з принципу узгодженості до формування аналітичних інструментів управління та передбачає наявність чіткого зв'язку між аналітичними та обліковими інструментами управління.
Розумного співвідношення абсолютних та відносних величин	спрямований на виконання вимоги щодо можливості порівняння показників у просторі та часі, якому в більшому ступені відповідають відносні показники, що дозволяють виявити вплив чинників на розвиток явища.

Застосування методу розроблення системи показників та ключового принципу її деревовидної структури обумовлює необхідність визначення напрямків аналітичних досліджень.

У відповідності до визначених складових та ознак явища ЕБІРПП, як об'єктів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком до основних напрямів досліджень на першому рівні деталізації слід віднести такі:

- аналітичні дослідження економічного розвитку підприємства з позиції результатного підходу, що на верхньому рівні ієрархії може ґрунтуватись на фінансовому підході до аналітичних досліджень розвитку;
- аналітичні дослідження ознак інноваційності розвитку підприємства, ключовими з яких визначено результати інноваційної діяльності – характеристики інноваційної активності, та стан інноваційного потенціалу;

– аналітичні дослідження ознак економічної безпеки розвитку підприємства, що можуть ґрунтуватися на засадах функціонального, ресурсного, потенціального, системно-цільового та інших підходів.

Означені напрямки є основою для подальшого конструювання структурно-логічної моделі системи показників-індикаторів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Обґрунтування принципів формування системи показників та визначення ключових напрямків аналітичних досліджень з позицій дуального підходу дозволяє визначити ключові критерії класифікації показників, що є основою для подальшого відбору та формування показників системи аналітичних досліджень (табл. 5.7).

Відповідно до деревовидної структури системи показників методи їх формування можна розділити на дві ключові групи:

- 1) методи формування часткових показників;
- 2) методи формування інтегральних (узагальнюючих) показників.

До методів першої групи відносяться фундаментальні методи статистичного та економічного аналізу: методи прямих та обернених показників, методи абсолютних та відносних величин, методи середніх величин, метод коефіцієнтів. Ці методи детально розглянуті в працях з статистики, економічного та фінансового аналізу [339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 372, 375, 376, 377, 379, 390, 401].

Таблиця 5.7 – Критерії класифікації показників при формуванні системи показників аналітичних досліджень економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства (авторська розробка).

Критерії класифікації	Види показників
1	2
Напрямки аналітичних досліджень ЕБІРПП	<ul style="list-style-type: none"> - ті, що віддзеркалюють параметри економічного розвитку промислового підприємства на засадах результатного підходу; - ті, що віддзеркалюють ознаки інноваційності розвитку, а саме параметри інноваційної активності та інноваційної діяльності, інноваційного потенціалу промислового підприємства; - ті, що віддзеркалюють чинники, параметри, індикатори економічної безпеки промислового підприємства в процесі інноваційного розвитку
Статус явища ЕБІРПП як об'єкта досліджень	<ul style="list-style-type: none"> - динамічні, що якісно-кількісні зміни стану промислового підприємства, як результати процесу інноваційного розвитку; - статичні, що віддзеркалюють стан складових інноваційного розвитку підприємства та його економічної безпеки (рівень економічної безпеки інноваційного розвитку).
Суттєвість	<ul style="list-style-type: none"> - суттєві, що віддзеркалюють суттєві параметри (чинники, складові, результати) ЕБІРПП; - несуттєві, що віддзеркалюють чинники, що не мають суттєвого впливу на результати ЕБІРПП, або не підлягають керуванню на рівні підприємства

Продовження таблиці 5.7

1	2
Вектор впливу на рівень стану ЕБІРПП та процес ЕБІРПП	<ul style="list-style-type: none"> - <i>стимулятори</i>: зростання яких віддзеркалює позитивні зміни – результати розвитку (процесу ЕБІРПП) або зміцнення складових ЕБІРПП промислового підприємства; - <i>дестимулятори</i>: зростання яких віддзеркалює негативні зміни – результати діяльності та розвитку, що негативно характеризує результати розвитку та стану його складових; - <i>змішаного типу</i>: показники, які до певного свого значення є стимуляторами, а потім – дестимуляторами ЕБІРПП.
Колінеарність впливу на рівень стану ЕБІРПП та процес ЕБІРПП	<ul style="list-style-type: none"> - <i>колінеарні</i>: ті, що віддзеркалюють будь-який один параметр (чинник, результат) явища з різних боків, мають тісний логічний та/або математичний зв'язок; - <i>неколінеарні</i>: ті, що віддзеркалюють різні параметри явища, не мають тісного логічного зв'язку
Напряг впливу на процес ЕБІРПП та стан ЕБІРПП	<ul style="list-style-type: none"> - ті, що віддзеркалюють чинники внутрішнього впливу; - ті, що віддзеркалюють чинники зовнішнього впливу.

Так, застосування методу обернених показників слугуватиме виконанню принципу одновекторної спрямованості показників у системі; методів абсолютних та відносних величин – виконанню принципів розумного співвідношення абсолютних та відносних показників у системі, наявності статичних та динамічних показників, виконанню вимог нормування показників тощо; методів середніх величин – виконанню вимоги щодо можливості порівняння показників у просторі та часі, узагальненої характеристики стану та розвитку агрегованих груп однорідних параметрів тощо; методу коефіцієнтів – застосуванню ustalених та розроблених нових коефіцієнтів, що характеризують певні характеристики досліджуваних складових економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства.

До методів другої групи можна віднести методи та моделі факторного аналізу (багатовимірний статистичний аналіз): диференціальний, логарифмічний, інтегральний, кореляційно-регресійного аналізу, головних компонент, моделі згортки часткових показників в інтегральний, які також детально розглянуті у відповідних працях [341, 346, 376]. Вибір означених методів обґрунтовується поліфакторністю явища економічно-безпечного інноваційного розвитку промислового підприємства, яке розвивається в просторовому та історичному аспектах. Так, якщо моделі згортки показників слугуватимуть отриманню узагальненої характеристики певної складової ЕБІРПП, застосування методів сучасного факторного аналізу, зокрема, головних компонент, та методу кореляційно-регресійного аналізу дозволяють не лише виокремити найбільш суттєві чинники впливу, але й здійснювати прогностичний аналіз та оцінювання рівня узагальнюючого показника.

Наведені положення щодо принципів формування системи показників, їх класифікації при відборі до системи та методів формування окремих показників системи складають методичний базис формування аналітичних інструментів БОУІРПП (рис. 5.11).

Визначенні елементи концептуального, методологічного та методичного забезпечення процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства підґрунтям подальшого формування його інструментального забезпечення.

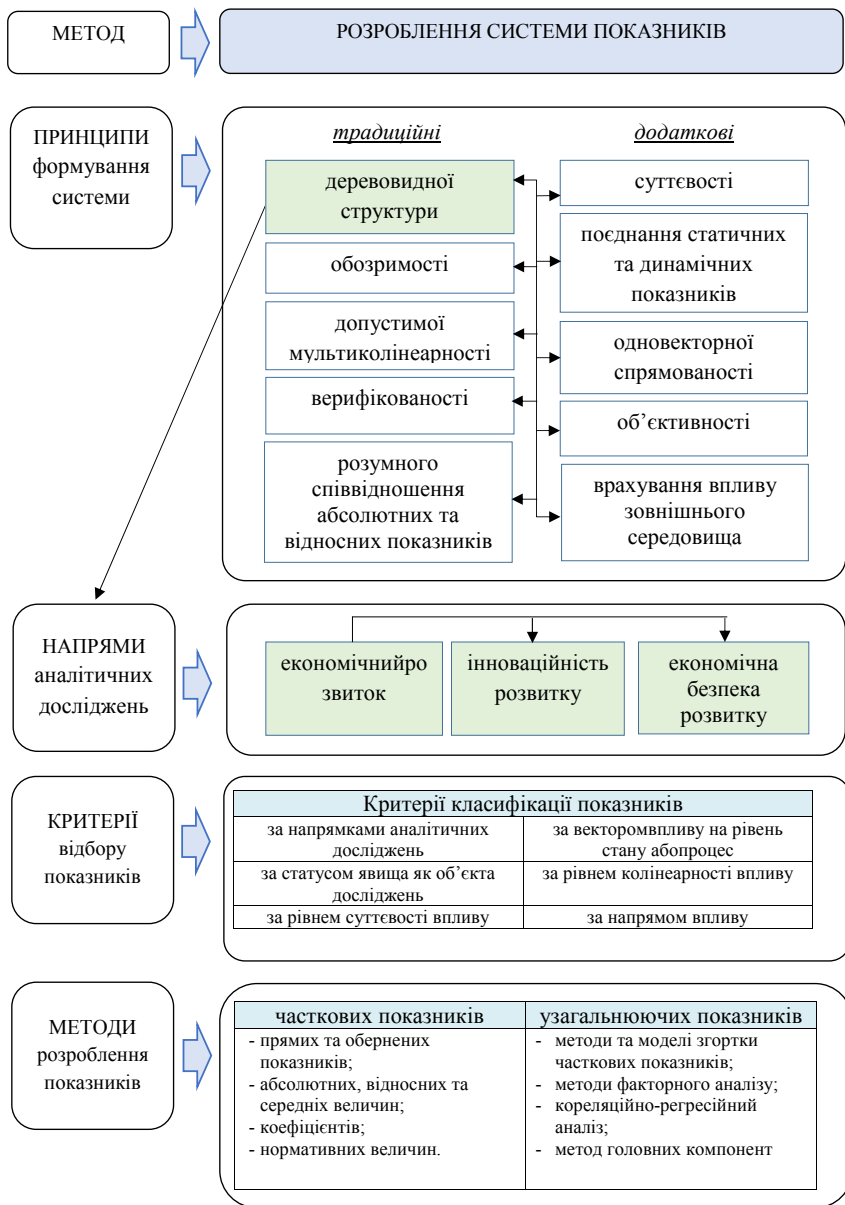

Рисунок 5.11 – Методичні засади формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (авторська розробка)

На засадах запропонованого двоетапного підходу до оцінки економічної безпеки підприємства в залежності від рівня деталізації (п. 2.3), визначеного зв'язку аналітичної та облікової складових в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП (п. 4.2), особливостей аналітичного інструментарію БОУІРПП (п.5.1) система аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства (*далі – САІ БОУІРПП*) має містити три складові:

- 1) аналітичну – систему показників-індикаторів інноваційного розвитку підприємства;
- 2) облікову – систему інструментів обліку інноваційного розвитку, яка має забезпечити аналітичну систему необхідним обліковими даними;
- 3) оцінювальну – систему нормативів та обмежень значень аналітичних показників, що характеризують стан економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства (ЕБІРПП).

До основних аналітичних інструментів в безпекоорієнтованому управлінні інноваційним розвитком підприємства слід віднести власне методика та систему показників аналізу інноваційного розвитку підприємства, побудовану в розрізі визначених ключових складових інноваційного розвитку.

До основних облікових інструментів в управлінні підприємством та процесами його розвитку можна віднести: 1) реєстри обліку; 2) план рахунків синтетичного та аналітичного обліку, зокрема управлінського; 3) облікову політику; 4) фінансову, статистичну та управлінську звітність.

До основних інструментів оцінки рівня економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства – як складової його потенціалу, та як ознаки його результативності, слід віднести шкали значень аналітичних показників (як інтегральних, так й часткових; як статичних, так й динамічних), що дозволяють отримати якісну оцінку рівня економічної безпеки підприємства.

Слід відзначити, що визначальними є саме аналітичні інструменти та індикатори розвитку, оцінювальні є допоміжними, що трансформують кількісні значення аналітичних показників у якісну оцінку стану ЕБІРПП як об'єкта безпекоорієнтованого управління, облікові грають обслуговуючу роль, як джерела облікових даних, а не навпаки, як часто розглядається в працях з питань обліково-аналітичного забезпечення управління.

Відповідно, формування САІ БОУІРПП здійснюється послідовно у трьох напрямках (етапах): 1) обґрунтування індикаторів інноваційного розвитку, необхідних системі управління для діагностики та моніторингу інноваційного розвитку, зміст яких обумовлює вимоги до системи облікових інструментів; 2) визначення необхідних облікових даних та формування (удосконалення) відповідних облікових інструментів в системі обліку підприємства; 3) обґрунтування шкали значень індикаторів інноваційного розвитку, що відповідають різним рівням його економічної безпеки.

Загальна принципова схема побудови системи аналітичних інструментів управління інноваційним розвитком підприємства наведена на рис. 5.12.

Обґрунтування системи індикаторів інноваційного розвитку, необхідних для його оцінки, діагностики та моніторингу, необхідно здійснювати у розрізі визначених ключових складових інноваційного розвитку підприємства, які виступають окремими об'єктами управління: 1) стан підприємства та його якісні зміни; 2) інноваційна діяльність підприємства; 3) інноваційний потенціал підприємства.

Відповідно аналіз інноваційного розвитку містить 3 основні напрями (етапи): 1) аналіз стану підприємства та його якісних змін; 2) аналіз інноваційної активності та інноваційної діяльності підприємства; 3) аналіз інноваційного потенціалу підприємства.

На першому етапі аналізу має здійснюватися ідентифікація фактів розвитку підприємства – мав він місце чи ні в аналізованому періоді. Розвиток підприємства може проявлятися в зростанні фінансових показників (майнового стану, доходів та фінансових результатів, фінансової ефективності, ринкової вартості тощо) та покращенні якісних характеристик (ліквідність, фінансова незалежність, ефективність, конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість тощо). Проте, не завжди зміни стану підприємства, навіть позитивні, обумовлені його інноваційною діяльністю. Водночас, на початкових етапах інноваційних процесів активізація інноваційної діяльності на підприємстві може негативно відобразитись на загальних показниках розвитку.

Рисунок 5.12 – Загальна принципова схема побудови системи аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства (джерело: авторська розробка[153])

На наступних етапах визначається ступінь інноваційності розвитку – зв'язок розвитку підприємства з його інноваційною діяльністю та інноваційним потенціалом. Він може проявлятися в зростанні інноваційної активності підприємства, зростанні його інноваційного, зокрема, інтелектуального потенціалу.

В методології економічного аналізу, зокрема на засадах фінансового підходу (п. 2.3), розповсюджений підхід, що передбачає його умовний поділ на 2 види: 1) експрес-аналіз та 2) деталізований (комплексний аналіз).

За результатами дослідження існуючих методичних засад та підходів оцінки інноваційної діяльності, проведених у другому розділі (п. 2.3), також визначено декілька рівнів деталізації аналізу: 1) аналіз інноваційної діяльності в цілому по підприємству (його інноваційної активності); 2) аналіз структури інноваційної діяльності підприємства; 3) аналіз окремих видів інновацій (продукції, проектів, процесів).

Для оцінки інноваційного розвитку підприємства важливе значення мають як кількісні, так і якісні показники, структуровані за об'єктами аналізу (критеріями якісних змін стану підприємства, складовими інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу), які потребують класифікації та побудови у вигляді ієрархічної системи показників.

Отже, за кожним напрямом аналізу інноваційного розвитку підприємства доцільно передбачити декілька рівнів деталізації з розробкою систем показників для кожного рівня. Структурно-логічна модель системи показників – індикаторів інноваційного розвитку, побудована на засадах ієрархічного підходу, наведена на рис. 5.13.

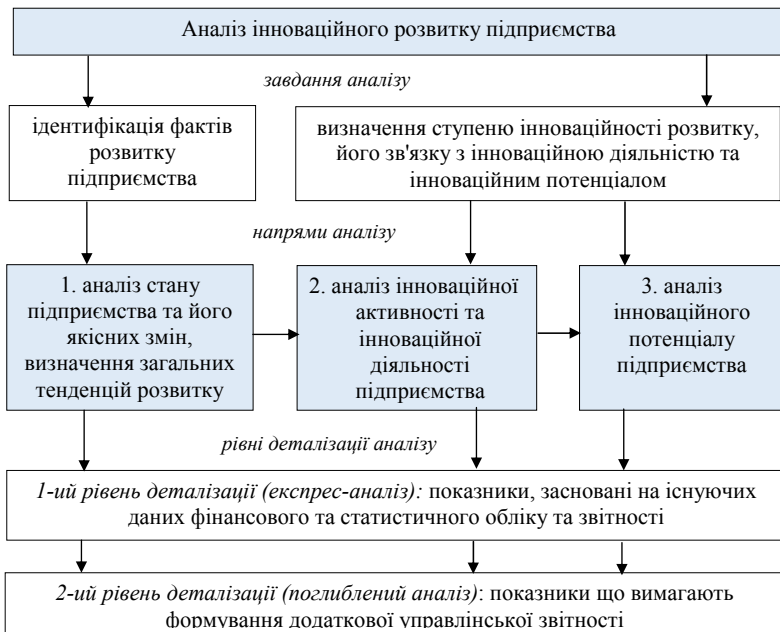

Рисунок 5.13 – Структурно-логічна модель системи показників аналізу інноваційного розвитку підприємства за напрямками аналізу та рівнями деталізації (джерело: авторська розробка [153])

До показників першого рівня доцільно віднести загальні індикатори розвитку підприємства, його інноваційної активності та інноваційного потенціалу – ті, що є максимально обліково-забезпеченими існуючими інструментами фінансового та статистичного обліку (відображені у фінансовій та статистичній звітності). Таким чином, результати аналізу показників першого рівня можуть бути доступні не лише внутрішнім, а й зовнішнім користувачам, та застосовуватися для зовнішнього аналізу інноваційного розвитку підприємств.

До показників другого рівня доцільно віднести показники факторів розвитку, структури інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу, як такі що доступні у фінансовому та статистичному обліку, так і ті, що вимагають формування додаткової управлінської звітності та відповідного розвитку системи управлінського обліку на підприємстві.

Такий підхід дозволить здійснювати поетапне впровадження САІ БОУІРПП в обліково-аналітичній діяльності підприємств, водночас з процесами удосконалення системи управлінського обліку.

5.3 Аналітичні інструменти безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства

Кожен з вищезначених напрямів (рис. 5.13) потребує розробки окремої методики та системи індикаторів, а також розробки рекомендацій з застосування існуючих або формування необхідних облікових інструментів. Отже, потрібно обґрунтувати рекомендації з формування трьох складових системи індикаторів інноваційного розвитку: 1) системи показників аналізу змін стану підприємства; 2) системи показників аналізу інноваційної діяльності; 3) системи показників оцінки інноваційного потенціалу.

Як вже зазначалось вище, розвиток підприємства може проявлятися у поліпшенні його фінансових показників та відповідних якісних характеристик фінансового стану та фінансової ефективності. Система показників оцінки фінансового стану заснована на даних фінансової звітності підприємства та детально розглянута у другому розділі. Зокрема, серед загальних показників розвитку підприємства зазначаються: 1) темп приросту вартості майна; 2) темп приросту виторгу від реалізації; 3) темп приросту фінансових результатів: валового прибутку, результату операційної діяльності, чистого прибутку. Отже, факт розвитку віддзеркалюється в зростанні цих показників, що відображається відносними показниками темпу росту або приросту абсолютних значень статей звітності.

Таким чином, *критеріями (індикаторами) розвитку є зміна показників, що має позитивний характер* (це стосується й показників, для яких зменшення є позитивним явищем, наприклад, знос основних засобів, період інкасації дебіторської заборгованості і т.і.), *а показниками розвитку – статистичні відносні величини темпу росту (приросту) базових показників.*

Крім власне фінансових показників та похідних від них фінансових коефіцієнтів розвиток може проявлятися в позитивній зміні якісних характеристик стану підприємства, яка не може бути відображена у вигляді відносної статистичної величини темпу росту або приросту (враховуючи описовий характер характеристики стану підприємства). Отже, при

формуванні системи індикаторів розвитку доцільно розмежовувати кількісні та якісні показники, так як показники розвитку в них будуть різнитися. Так, для якісних показників показники розвитку можуть формуватися на засадах шкали: покращення – «+1», без змін – «0», погіршення – «-1».

Аналізуючи систему показників оцінки фінансового стану, що застосовується в методиках аналізу фінансової звітності, можна виокремити три групи показників розвитку: 1) показники, засновані на статтях фінансової звітності підприємства; 2) показники засновані на абсолютних та відносних показниках оцінки фінансового стану та фінансової ефективності діяльності підприємства; 3) показники, засновані на якісних характеристиках стану підприємства, отриманих внаслідок попереднього аналізу. Всі вони можуть бути визначені за даними фінансової звітності підприємства, отже є обліково-забезпеченими, й тому в системі показників можуть бути віднесені до 1-ого рівня деталізації аналізу.

Крім того, за межами аналізу фінансової звітності залишається низка важливих показників та якісних характеристик стану підприємства, що також мають засвідчувати його розвиток. Це, зокрема стосується характеристик конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, безпечності, кредитоспроможності, і т.і. Вони потребують не тільки розвитку системи управлінського обліку для отримання необхідних даних, але й здійснення ґрунтовного аналізу та порівняння з іншими підприємствами. Проте, складовими перелічених якісних характеристик можуть бути кількісні, що стосуються безпосередньо підприємства, як наприклад, доля ринку, кількість замовників продукції (робіт, послуг) і т.і. Такі показники можуть бути віднесені до 2-го рівня деталізації аналізу.

Отже, система індикаторів розвитку підприємства має містити такі елементи: 1) *базові показники*, зміна яких віддзеркалює тенденції розвитку підприємства; 2) *критерії розвитку* – визначення вектору змін базових показників, що характеризує розвиток; 3) *показники розвитку*: для кількісних показників – темпи (індекси) росту базових показників, для якісних – шкала «+1, 0, -1».

Для визначення критеріїв та показників розвитку значення базових показників за звітний період (на звітну дату) порівнюються із значеннями відповідних показників у базовому періоді (на базову дату), прийнятими за базу порівняння.

На першому рівні деталізації аналізу пропонується така система показників розвитку підприємства, заснована на даних фінансової звітності та показниках її аналізу (табл. 5.8).

Таблиця 5.8 – Система індикаторів розвитку підприємства за даними фінансової звітності (джерело: авторська розробка [153])

Базові показники	Джерело даних, модель визначення	Критерій розвитку	Показник розвитку <i>ip</i>
1	2	3	4
1. Показники, засновані на даних статей фінансової звітності			
Вартість майна (валюти балансу)	Ф.1. ряд. 1300	збільшення	темп росту
Вартість власного капіталу	Ф.1. ряд. 1495	збільшення	темп росту
Вартість основних засобів	Ф.1. ряд. 1010	збільшення	темп росту
Вартість нематеріальних активів	Ф.1. ряд. 1000	збільшення	темп росту
Обсяг чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг)	Ф.2. ряд. 2000	збільшення	темп росту
Обсяг прибутку від операційної діяльності	Ф.2. ряд. 2190 (2195)	збільшення	темп росту
Обсяг чистого прибутку	Ф.2. ряд. 2350 (2355)	збільшення	темп росту
Обсяг чистого грошового потоку	Ф.3. ряд. 3400	збільшення	темп росту

Продовження таблиці 5.8

1	2	3	4
2. Кількісні показники, засновані на даних аналізу фінансової звітності			
Рівень придатності основних засобів, %	Ф.1.ряд.1010./ряд.1011	збільшення	темп росту
Власний оборотний капітал	Ф.1: ряд 1495-ряд.1095	збільшення	темп росту
Забезпеченість запасів власним оборотним капіталом	Ф.1.ряд: (1495-1095) / Ф.1.ряд.(1100+1170)	збільшення	темп росту
Коефіцієнт загальної ліквідності	Ф.1.(ряд.1195+1200) / Ф.1(ряд.1695+1700)	збільшення	темп росту
Коефіцієнт фінансової незалежності	Ф.1 ряд. 1495 / ряд.1900	збільшення	темп росту
Коефіцієнт оборотності сукупних активів	Ф.2. ряд. 2000 / / Ф.1.ряд.1300	збільшення	темп росту
Коефіцієнт оборотності запасів	Ф.2. ряд.2050 / / Ф.1. ряд.1100	збільшення	темп росту
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги	Ф.2. ряд. 2000 / / Ф.1 ряд.1125	збільшення	темп росту
Коефіцієнт продуктивності праці	Ф.2. ряд. 2000 / / Ф.2 ряд.2505+2510	збільшення	темп росту
Коефіцієнт фондівдачі	Ф.2. ряд. 2000 / / ф.1 ряд. 1095	збільшення	темп росту
Коефіцієнт матеріалівдачі	Ф.2. ряд. 2000 / / Ф.2. ряд. 2500	збільшення	темп росту
Рентабельність сукупних активів	Ф.2. ряд.2350 / / Ф.1. ряд.1300	збільшення	темп росту
Рентабельність власного капіталу	Ф.2. ряд.2350 / / ф.1 ряд. 1495	збільшення	темп росту
Рентабельність продукції	Ф.2. ряд. 2090/ряд.2050	збільшення	темп росту
Загальна рентабельність діяльності підприємства	Ф.2 ряд.2350/ряд.2000	збільшення	темп росту
3. Якісні показники, засновані на даних аналізу фінансової звітності			
Тип фінансової ситуації	Визначається за показниками покриття запасів та витрат різними джерелами фінансування	покращення	+1; 0; -1
Рівень фінансової безпеки (стійкості фінансового стану)	Визначається на основі моделей прогнозування банкрутства	покращення	+1; 0; -1

До запропонованої системи було навмисно відібрано ті базові показники, для яких критерієм (індикатором) розвитку є збільшення. Отже, нормативним значенням показника розвитку є індекс росту > 1,0.

Додатково до розглянутої системи показників пропонується визначити (при необхідності) інтегральний показник розвитку підприємства, який може бути розраховано двома способами:

1) як підсумковий індекс розвитку – перемноженням індексів росту за всіма базовими показниками:

$$I_p = \prod i_{p_i} \quad (5.1)$$

2) як середній показник розвитку – за моделлю середньої геометричної:

$$I_p = \sqrt[n]{\prod p_i} \quad (5.2)$$

Значення інтегрального показника розвитку може бути об'єктом аналізу в динаміці за декілька періодів, контролю та моніторингу, а також порівняння з аналогічними показниками підприємств-контрагентів.

До переваг наведеної методики слід віднести таке: 1) вона дозволяє чітко ідентифікувати факти розвитку підприємства, виявити ключові «точки розвитку» та «точки стагнації»; 2) є повністю обліково-забезпеченою даними фінансової звітності, що дозволяє віднести її до інструментів моніторингу розвитку підприємства як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами.

Визначення ступеню інноваційності розвитку та його зв'язку з інноваційними процесами на інноваційною діяльністю на підприємстві має відбуватися на наступних етапах аналізу.

Проведене дослідження існуючих методик оцінки інноваційної діяльності дозволило визначити такі групи індикаторів за напрямками (об'єктами) аналізу: 1) аналіз інноваційної продукції (розробка, випуск, реалізація, якісні характеристики); 2) аналіз інноваційних процесів та технологій (впровадження, розробка та реалізація інноваційних технологій); 3) аналіз фінансової складової інноваційної діяльності (інноваційні витрати, інноваційні інвестиції, джерела фінансування інноваційної діяльності); 4) аналіз ефективності інноваційної діяльності.

Також було виявлено декілька рівнів деталізації аналізу: 1) аналіз інноваційної діяльності в цілому по підприємству (його інноваційної активності); 2) аналіз структури інноваційної діяльності підприємства; 3) аналіз окремих видів інновацій (продукції, проєктів, процесів).

Отже, на першому рівні деталізації аналізу доцільно здійснення оцінки загальних показників інноваційної активності підприємства та визначення впливу інноваційної діяльності на розвиток підприємства.

На подальших рівнях деталізації аналізу має здійснюватися: 1) аналіз структури інноваційної діяльності (за видами інновацій, інноваційної продукції, інноваційних процесів, видом джерел фінансування інновацій, спрямуванням інноваційних витрат, тощо), який частково може бути заснований на даних фінансового та статистичного обліку, але у повному обсязі потребує даних управлінського обліку; 2) аналіз окремих інноваційних проєктів та їх ефективності, що потребує даних управлінського обліку, систем бізнес-планування та бюджетування.

Основним джерелом облікової інформації системи індикаторів 1-го рівня мають стати існуючі дані фінансового та статистичного обліку, зокрема, наведені у формах фінансової звітності «Баланс» (Б), «Звіт про фінансові результати» (ЗФР) та формі статистичної звітності №1 «Інновація» (ІН).

Слід зазначити, що форма звітності №1 «Інновація» (ІН), як та що застосовується в більшій мірі для макроекономічного статистичного аналізу, надає дуже обмежену інформацію для аналізу інноваційної діяльності підприємства, та її впливу на ефективність його фінансово-господарської діяльності. Вагома частка показників формі «Інновація» засвідчує лише факт («так» чи «ні») здійснення підприємством певного виду інноваційної

діяльності, впровадження інноваційної продукції та технологій, що не супроводжується відповідними кількісними або вартісними показниками. Отже, за даними цієї форми можливо відстежити лише обмежену кількість загальних показників інноваційної активності підприємства, та деякі показники структури інноваційної діяльності.

Як і в попередній системі показників, система індикаторів інноваційної активності має містити такі групи: 1) показники, засновані на абсолютних значеннях статей обліку та звітності (в натуральному або грошовому виразі); 2) показники засновані на порівнянні певних статей фінансової та статистичної звітності (відносні показники); 3) показники, засновані на якісних характеристиках інноваційної діяльності, отриманих внаслідок попереднього аналізу.

Інноваційний розвиток підприємства проявляється в активізації інноваційної діяльності (зростанні інноваційної активності) та навпаки, активізація інноваційних процесів є передумовою інноваційного розвитку, це є взаємообумовлючі явища.

Отже, *індикаторами розвитку*, як і в попередній системі, є не самі значення показників інноваційної активності, а вектор їх змін, що характеризує розвиток. Безпосередньо показниками розвитку виступають відносні величини динаміки базових показників – індекси динаміки (індекси росту), нормативне значення яких становить > 1,0. Пропонована система показників 1-го рівня наведена в табл. 5.9.

Показники були відібрані за принципами: 1) облікової забезпеченості; 2) одновекторності позитивних змін; 3) необхідності та достатності (уникнення надмірної деталізації). В якості показника ефективності в запропонованій системі зазначено рентабельність інноваційних витрат (як відношення прибутку операційної діяльності до інноваційних витрат підприємства).

Таблиця 5.9 – Система індикаторів інноваційної активності підприємства за даними фінансового та статистичного обліку (*джерело: авторська розробка*)

Базові показники	Джерело даних	Критерій розвитку	Показник розвитку
1	2	3	4
1. Абсолютні показники, засновані на даних фінансового та статистичного обліку та звітності			
Кількість видів інноваційної діяльності, в яких задіяне підприємство (від 0 до 9)	Ф.№1 «Інновація», ряд.101-109	збільшення	темп росту
Кількість впроваджених інноваційних видів продукції	Ф.№1 «Інновація», ряд.204	збільшення	темп росту
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг)	Ф.№1 «Інновація», ряд.206	збільшення	темп росту
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (робіт, послуг), нової для ринку	Ф.№1 «Інновація», ряд.207	збільшення	темп росту
Кількість придбаних нових технологій	Ф.№1 «Інновація», ряд.306	збільшення	темп росту
Кількість переданих нових технологій	Ф.№1 «Інновація», ряд.306	збільшення	темп росту
Загальний обсяг інноваційних витрат	Ф.№1 «Інновація», ряд.110	збільшення	темп росту
Обсяг інноваційних витрат на внутрішні НДР	Ф.№1 «Інновація», ряд.111	збільшення	темп росту
Обсяг витрат на об'єкти прав інтелектуальної власності	рах.123,124,125	збільшення	темп росту

Продовження таблиці 5.9

2. Відносні показники, засновані на даних фінансового та статистичного обліку			
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації	Ф.1 Інновація, ряд.206	збільшення	темپ росту
	Ф.2 ЗФР, ряд. 2000		
Частка інноваційної продукції нової для ринку в загальному обсязі реалізованої продукції	Ф.1 Інновація, ряд.207	збільшення	темп росту
	Ф.2 ЗФР, ряд. 2000		
Частка інноваційних витрат в загальному обсязі витрат підприємства	Ф.1 Інновація, ряд.110	збільшення	темп росту
	Ф.2 ЗФР, ряд.2550 або 2050+2130+2150+2180		
Рентабельність інноваційних витрат (за прибутком операційної діяльності)	Ф.2 ЗФР, ряд. 2190	збільшення	темп росту
	Ф.1 Інновація, ряд.110		
3. Якісні показники, засновані на попередніх розрахунках			
Рівень інноваційної активності	визначається на основі порівняння з середньостатистичним показником (на рівні регіону або держави)	зростання	+1; 0; -1

Враховуючи доступність більшості з запропонованих показників у відповідних звітах Держкомстату – в середньому по промисловості України, або у розрізі регіонів, доцільним є визначення в рамках аналізу якісного показника «рівень інноваційної активності підприємства». Для його розрахунку кожен із складових показників системи оцінки інноваційної активності порівнюється з аналогічним середньостатистичним показником, на основі отриманих відносних величин порівняння (індексів порівняння) із застосуванням моделі середньої геометричної визначається середній індекс порівняння. Відношення отриманого значення середнього індексу порівняння до «1» (яке віддзеркалює середньостатистичне значення) буде визначати якісну характеристику рівня інноваційної активності підприємства: 1) нижче середнього – при значенні індексу < 1; 2) на середньому рівні – призначенні індексу біля 1; 3) вище середнього – при значенні індексу >1.

Логічним завершенням аналізу є визначення інтегрального показника розвитку інноваційної активності (активізації інноваційної діяльності) підприємства *lia*.

Однотипність побудови систем індикаторів розвитку дозволяє застосувати для визначення інтегрального показника розвитку інноваційної активності ті ж підходи та моделі, що були запропоновані вище: 1) модель підсумкового індексу розвитку інноваційної активності – як добуток індексів росту за всіма базовими показниками; 2) модель середнього індексу розвитку інноваційної активності – як середня геометрична індексів інноваційної активності підприємства.

Отриманий інтегральний показник розвитку інноваційної активності також може бути порівняний з середньостатистичними значеннями.

Відтак, запропонована система показників є повністю обліково-забезпеченою даними фінансової та статистичної звітності, що дозволяє віднести її до інструментів

моніторингу інноваційної активності підприємства як внутрішніми так і зовнішніми користувачами.

Інноваційний потенціал є третім ключовим складовим елементом інноваційного розвитку як об'єкта обліку та аналізу. Як і у випадку з інноваційною активністю, зростання інноваційного потенціалу та інноваційний розвиток є взаємообумовлюючими явищами. Отже, об'єктом аналізу має стати зміна інноваційного потенціалу підприємства.

З точки зору облікової забезпеченості інноваційний потенціал є найбільш складним з трьох. Як показали дослідження, проведені в п. 2.3, інноваційний потенціал, як об'єкт оцінки, розглядається як сукупність ресурсів (складових), при тому погляди на його структуризацію дуже різняться. Кожна складова містить в собі як кількісні, так і якісні елементи, деякі з яких можуть бути оцінені переважно експертним шляхом (наприклад, інноваційна культура, сприйняття інновацій персоналом, тощо). Така комплексність та багатовимірність обумовлює переважно якісний характер інтелектуального потенціалу, як інтегрального показника. Це викликає труднощі при побудові системи індикаторів розвитку інноваційного потенціалу.

По-перше, система індикаторів має бути побудована в розрізі ключових складових інноваційного потенціалу.

Узагальнення існуючих підходів до структуризації інноваційного потенціалу дозволило зробити висновок, що він уособлює в собі дві ключові складові: 1) інноваційні ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності (науково-дослідні, виробничі, технологічні, фінансові, маркетингові, кадрові) та 2) здатність підприємства (системи управління) формувати та використовувати ці інноваційні ресурси в інноваційній діяльності. При цьому ця здатність проявляється двічі – у так званому інтелектуальному потенціалі, який а) є частиною інноваційних ресурсів (кадрових, науково-дослідних, інформаційних, організаційно-управлінських) та б) є фактором, що забезпечує використання інноваційного потенціалу. В свою чергу інноваційні ресурси можуть бути структуровані на дві складові: 1) фінансові та 2) матеріальні.

Отже, інноваційний потенціал доцільно розглядати у розрізі трьох складових: 1) фінансова; 2) матеріальна; 3) інтелектуальна. Цей підхід співпадає й з запропонованим підходом до виокремлення ключових складових інноваційного розвитку підприємства, зазначеним в п. 1.1. Якщо розглядати кожну складову як інтегральний якісний або кількісний показник – модель оцінки розвитку інноваційного потенціалу може мати вигляд, запропонований у табл. 5.10.

Таблиця 5.10 – Система індикаторів розвитку інноваційного потенціалу підприємства за складовими (джерело: авторська розробка [153])

Складові інноваційного потенціалу	Джерело даних	Критерій розвитку	Показник розвитку
Фінансовий потенціал	результати попереднього аналізу	зростання	+1; 0; -1
			темп росту
Матеріальний потенціал	результати попереднього аналізу	зростання	+1; 0; -1
			темп росту
Інтелектуальний потенціал	результати попереднього аналізу	зростання	+1; 0; -1
			темп росту
Інноваційний потенціал	сума (або індекс) показників розвитку за складовими	зростання	-3 <ІП> +3
			$I_{ФП} \times I_{МП} \times I_{ІП}$

Наступною методичною проблемою стає побудова системи індикаторів розвитку кожної з перелічених складових інноваційного потенціалу.

Фінансовий потенціал являє собою фінансові ресурси підприємства, необхідні для формування матеріального та інтелектуального потенціалу та здійснення інноваційної діяльності.

Для його оцінки можна скористатися методикою, запропонованою А. Трифіловою [84], в якій рівень інноваційного потенціалу пов'язується з типом фінансової ситуації на підприємстві. На нашу думку ототожнення інноваційного потенціалу лише з фінансовим станом підприємства є недоречним (так як не враховуються інтелектуальна складова), проте запропонований підхід може застосовуватись при оцінці фінансового потенціалу.

Якщо провести аналогію між типом фінансового стану (фінансової стійкості) підприємства та рівнем фінансового потенціалу (на засадах підходу запропонованого А. Трифіловою), то відповідно фінансовий потенціал може бути якісно охарактеризований як високий – за умов абсолютної фінансової стійкості, середній – за умов нормального фінансового стану, низький – за умов нестійкого фінансового стану, та «нульовий» - у випадку кризового фінансового стану (табл. 5.11).

Таблиця 5.11 – Якісна оцінка фінансового потенціалу підприємства (джерело: удосконалено на основі [84])

Достатність джерел фінансування для покриття запасів та витрат	Тип фінансової ситуації (стійкості)	Рівень фінансового потенціалу	Характеристика рівня фінансового потенціалу
Власний оборотний капітал	абсолютна фінансова стійкість	високий	висока забезпеченість власними ресурсами, інноваційний розвиток підприємство може здійснювати без зовнішніх позичань
Власний оборотний капітал та довгострокові позикові джерела	нормальна фінансова стійкість	середній	нормальна фінансова забезпеченість виробничого процесу необхідними ресурсами, для впровадження нових технологій потребує залучення певних позикових коштів
Власний оборотний капітал, довгострокові позикові джерела, короткострокові кредити	нестійкий фінансовий стан	низький	задовільна фінансова підтримка поточних запасів та витрат, проте реалізація інноваційного розвитку потребує значного зовнішнього фінансування
Недостатність перелічених джерел, фінансування за рахунок поточної кредиторської заборгованості	кризовий фінансовий стан	«нульовий»	дефіцит або відсутність джерел формування запасів та фінансування витрат

Наведена методика є повністю обліково-забезпеченою та надає достатньо об'єктивну якісну оцінку фінансового потенціалу. Відповідно, його розвиток буде проявлятися у підвищенні його рівня, або збереженні на високому рівні.

Кількісна оцінка розвитку фінансового потенціалу при застосуванні наведеного підходу може базуватись на відповідних фінансових показниках, що характеризують тип фінансової ситуації.

А саме: сумі власного оборотного капіталу (ВОК) та коефіцієнті покриття запасів власним оборотним капіталом (значення коефіцієнта більше 1 свідчить про абсолютну фінансову стійкість), або сумі чистого оборотного капіталу (ЧОК) та коефіцієнті покриття запасів чистим оборотним капіталом (значення якого більше за 1 свідчить про нормальний фінансовий стан). Індикаторами розвитку фінансового потенціалу є зростання означених показників (табл. 5.12). Відповідно, інтегральний показник розвитку фінансового потенціалу розраховується як добуток всіх показників (індексів) розвитку або як середній індекс (за моделлю середньої геометричної).

Таблиця 5.12 – Кількісна оцінка фінансового потенціалу підприємства (джерело: удосконалено на основі [375])

Базові показники	Розрахункова модель	Критерій розвитку	Показник розвитку
Власний оборотний капітал, тис.грн	Ф.1(Б) : ряд.1495-ряд.1095	збільшення	темп росту
Чистий оборотний капітал, тис.грн.	Ф.1 (Б): ряд.1495-ряд.1095	збільшення	темп росту
Коефіцієнт покриття запасів власним оборотним капіталом	Ф.1 (Б).ряд:(1495-1095) /Ф.1 (Б).ряд.(1100+1170)	збільшення	темп росту
Коефіцієнт покриття запасів чистим оборотним капіталом	Ф.1 (Б).ряд:(1495-1095) /Ф.1 (Б).ряд.(1100+1170)	збільшення	темп росту

Матеріальний потенціал віддзеркалює стан матеріальної бази виробництва та її здатність до впровадження інноваційних процесів та виробництва інноваційної продукції. До основних показників розвитку матеріальної складової інноваційного потенціалу можна віднести наступні (табл. 5.13).

Таблиця 5.13 – Система індикаторів розвитку матеріального потенціалу підприємства

Базові показники	Розрахункова модель або джерело даних	Критерій розвитку	Показник розвитку
1	2	3	4
Частка оновлених (уведених) основних засобів (ОЗ) в загальній вартості ОЗ	вартість введених ОЗ/ середньорічна вартість ОЗ (за балансом)	збільшення	темп росту
Частка прогресивної техніки в загальній вартості машин та устаткування	вартість прогресивної техніки / загальна вартість машин та устаткування	збільшення	темп росту
Частка матеріальних необоротних активів (МНОА), задіяних в НДДКР	вартість МНОА, задіяних в НДДКР/ загальна вартість МНОА	збільшення	темп росту

Продовження таблиці 5.13

1	2	3	4
Частка виробничих потужностей, що придатні до виготовлення інноваційної продукції	вартість потужностей здатних до виробництва інноваційної продукції / загальна вартість виробничих потужностей	збільшення	темп росту
Кількість впроваджених нових технологічних процесів	Ф.1 «Інновація», ряд. 304	збільшення	темп росту
Кількість впроваджених нових методів логістики, доставки бо розповсюдження продукції	дані статистичного обліку	збільшення	темп росту
Кількість впроваджених нових управлінських технологій (АСУ)	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка автоматизованих процесів (технологічних, управлінських)	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту

Відповідно, індекс розвитку матеріальної складової розраховується як інтегральний індекс (добуток індексів всіх складових) або як середній індекс.

Для проведення якісної оцінки матеріального потенціалу ті ж самі показники можуть оцінюватися в балах відповідно до шкали (табл. 5.14).

Таблиця 5.14 – Шкала якісної оцінки елементів матеріального потенціалу

Бальна оцінка	Якісна оцінка рівня матеріального потенціалу	Характеристика рівня матеріального потенціалу
0	«нульовий»	елемент потенціалу відсутній або вкрай низький
1	низький	потребує значних радикальних змін, класифікується як слабка сторона потенціалу
2	середній	в цілому задовільний стан, потребує незначних змін для доведення до нормативної моделі потенціалу
3	високий	задовільний стан, відповідає нормативній моделі потенціалу, класифікується як сильна сторона потенціалу із запасом невикористаних можливостей

Відповідно, при «якісному підході» до оцінки інтегральна оцінка матеріального потенціалу буде оцінюватись як середня арифметична оцінок його елементів, а її рівень пропонується визначати за такою шкалою (табл. 5.15):

Таблиця 5.15 – Шкала інтегральної якісної оцінки матеріального потенціалу

Значення інтегральної оцінки матеріального потенціалу	0-0,5	0,5-1,5	1,5-2,5	2,5 – 3,0
Якісна оцінка рівня матеріального потенціалу	«нульовий»	низький	середній	високий

Інтелектуальний потенціал – уособлює в собі як сукупність інтелектуальних ресурсів (кадрових, науково-дослідних, інформаційних, організаційно-управлінських, що можуть бути певним чином обліковані), так і здатність до їх застосування в інноваційній діяльності (що є комплексною якісною характеристикою). Тому він досі є найскладнішим об'єктом аналізу.

Якісну оцінку інтелектуального потенціалу можливо здійснювати на засадах рекомендацій, наведених вище у розрізі його складових елементів.

Серед ключових елементів інтелектуального потенціалу фахівці визначають кадри (людський потенціал) та інтелектуальну власність, а також інформаційне забезпечення та інноваційну культуру. Втім, інтелектуальний потенціал та його поелементний склад є досі предметом наукових дискусій, як й всі категорії пов'язані з інтелектуальною складовою розвитку. Досі не існує будь-якого уніфікованого переліку елементів інтелектуального потенціалу та єдиного підходу до його декомпозиції.

Узагальнюючи численні погляди фахівців можна стверджувати, що інтелектуальний потенціал – це сукупність всіх наявних інтелектуальних ресурсів, що містить в собі ще нереалізовані можливості інноваційного розвитку. Безперечно, визначальним інтелектуальним ресурсом у складі інтелектуального потенціалу є персонал (людський потенціал) з властивими йому знаннями, компетенціями, особистими зв'язками та іншими особистісними культурними, соціальними, фізичними та психологічними ознаками, які можуть використовуватись в процесах інноваційного розвитку підприємства.

Другим за важливістю елементом інтелектуального потенціалу вважаються нематеріальні активи, зокрема об'єкти інтелектуальної власності, які, будучи об'єктами бухгалтерського обліку, можуть бути оцінені не тільки якісно, але й кількісно. Такий елемент інтелектуального потенціалу як інформаційне забезпечення може розглядатись як сукупність технічних та програмних засобів збору, обробки та передачі інформації – з точки зору кількісної оцінки, та як, наприклад, налагодженість та швидкість інформаційних потоків – з точки зору якісної оцінки.

Отже, при якісній оцінці інтелектуального потенціалу підприємства основним предметом оцінки має стати: 1) кваліфікація персоналу, її відповідність завданням розвитку, фізично-психологічна сприйнятливість персоналу до інноваційних змін; 2) наявність, достатність та ефективність використання об'єктів інтелектуальної власності; 3) достатність та якість управлінської інформації, швидкість інформаційних потоків.

Можливості кількісної оцінки інтелектуального потенціалу лімітовані даними бухгалтерського обліку підприємства. Основні кількісні показники оцінки розвитку інтелектуального потенціалу, що можуть бути застосовані на 1-му рівні деталізації аналізу, наведені в табл. 5.16.

Індекс розвитку інтелектуального потенціалу визначається як добуток темпів росту (індивідуальних індексів) або як середній темп росту базових показників запропонованої системи.

Інтегральний показник оцінки розвитку інноваційного потенціалу підприємства визначається як добуток або середнє (за моделлю середньої геометричної) індексів розвитку його складових: фінансового, матеріального та інтелектуального потенціалу.

Таблиця 5.16 – Система кількісних індикаторів розвитку інтелектуального потенціалу підприємства (джерело: авторська розробка)

Базові показники	Розрахункова модель або джерело даних	Критерій розвитку	Показник розвитку
1. Показники, засновані на даних фінансового обліку та звітності			
Частка нематеріальних активів у необоротних активах підприємства	Ф.1.ряд.1000 / ф.1.ряд.1095	збільшення	темپ росту
Вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності	рах. 123, 124,125	збільшення	темп росту
Частка об'єктів прав інтелектуальної власності у нематеріальних активах	рах.123, 124, 125 / ф.1.ряд.1000	збільшення	темп росту
Частка програмного забезпечення у вартості нематеріальних активів	рах.127 / ф.1. ряд 1000	збільшення	темп росту
Кількість придбаних ліцензій	Ф1 Інновація, ряд. 307	збільшення	темп росту
Кількість цілеспрямовано прийнятих на роботу кваліфікованих фахівців	Ф1 Інновація, ряд. 311	збільшення	темп росту
кількість поданих заявок для одержання авторських свідоцтв та патентів	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
2. Показники засновані на даних управлінського обліку			
Кількість зареєстрованих авторських свідоцтв, патентів/ліцензій на закінчені НДДКР	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка власних розробок підприємства у загальному обсязі інноваційної продукції	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка персоналу, задіяного в НДДКР	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка персоналу, задіяного в інноваційній діяльності	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка працівників з вищою освітою, задіяних в інноваційній діяльності	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка робітників, що пройшли стажування та підвищення кваліфікації	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Частка персоналу, ознайомленого з стратегією інноваційного розвитку	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Кількість нагород, отриманих підприємством та працівниками на конкурсах і виставках	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту
Витрати на рекламу	дані управлінського обліку	збільшення	темп росту

Запропонований підхід до оцінки розвитку інноваційного потенціалу, заснований на його декомпозиції та формуванні систем індикаторів розвитку в розрізі трьох ключових складових, та наведені системи кількісних показників оцінки, складає методичний інструментарій аналізу інноваційного потенціалу підприємства на першому рівні деталізації.

В сукупності, запропоновані у дослідженні системи показників: індикаторів розвитку підприємства (за змінами фінансового стану), індикаторів розвитку інноваційної активності, індикаторів розвитку інноваційного потенціалу, методичні підходи до їх формування та рекомендації з облікового забезпечення, утворюють перший рівень системи аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що складає інструментальне забезпечення аналітичного блоку процедури оцінки економічної безпеки інноваційного розвитку. Формування систем показників наступних рівнів деталізації аналізу потребує більш детальної декомпозиції визначених складових інноваційного розвитку – об'єктів БОУІРПП та відповідних удосконалень системи управлінського обліку підприємства.

Розроблення оцінювального блоку – системи нормативів та обмежень значень аналітичних показників, що характеризують стан економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства (ЕБІРПП), потребує обґрунтування шкали значень індикаторів інноваційного розвитку, що відповідають різним рівням його економічної безпеки. Для цього застосовні методичні рекомендації, розглянуті в п. 2.3 даної монографії.

Висновки за розділом 5

В п'ятому розділі обґрунтовано концептуальні положення процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що розкривають його концептуальний та методологічний базис, методичне та інструментальне забезпечення.

1. *Уточнено сутність аналітичних інструментів управління, що стосовно безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* визначено як дієву сукупність інструментів управління аналітичної природи, відмінною рисою яких є наявність поряд з аналітичними методами та моделями, системами індикаторів та показників, відповідних систем нормативів та обмежень, що характеризують стан економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства.

2. *Уточнено сутність процесу формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства* як послідовного взаємозалежного набору визначених етапів та відповідних заходів досліджень та розробок спрямованого на створення дієвого комплексу аналітичних інструментів що відповідають запитам аналітичного забезпечення БОУІРПП, що дозволяє розмежувати та визначити його послідовний зв'язок з процесом власне аналітичних досліджень, що полягає у практичному застосуванні створених аналітичних інструментів.

3. *Розроблено концептуальний базис* формування аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства, який містить: визначення сутності аналітичних інструментів та процесу їх формування, специфіка яких обумовлюється мультиоб'єктною та негетерогенною природою об'єктів БОУІРПП; визначення сфер реалізації процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП та його результатів; *концептуальну модель* процесу формування аналітичних інструментів

БОУІРПП, яка містить послідовність його визначених блоків, етапів, завдань та складових забезпечення.

4. *Розроблено методологічний базис* формування аналітичних інструментів БОУІРПП у вигляді системи обґрунтованих методологічних підходів та принципів, в якій ключовим підходом визначено підхід тримірної інтеграції, що передбачає інтеграцію через призму методології економічного аналізу методологій управління економічним розвитком, інноваційною діяльністю та економічною безпекою промислового підприємства, та який доповнено специфічними підходами: ітераційним, дуальним, двовекторним, ієрархічним; а систему відповідних принципів складено на засадах узгодження із запропонованими підходами та вимогами інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.

5. *Розроблено методичний базис* формування аналітичних інструментів БОУІРПП, що містить: уточнення сутності системи показників аналітичних досліджень економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства на засадах дуального підходу; обґрунтування комплексу принципів формування системи показників; визначення блоків та напрямів аналітичних досліджень на засадах ієрархічної декомпозиції об'єктів БОУІРПП; класифікацію показників за критеріями напрямів аналітичних досліджень, статусу об'єкта БОУІРПП, вектору впливу на параметри об'єкта БОУІРПП, колінеарності впливу, сфери чинників впливу, що слугує обґрунтуванню відбору показників до системи; обґрунтування методів та моделей формування часткових та узагальнюючих показників в системі; структурно-логічну модель системи показників-індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства.

6. *Розроблено систему* показників-індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства, яка ґрунтується дуальному (статико-динамічному) підході до визначення об'єктів БОУІРПП, фінансовому та нефінансовому підходах до формування аналітичних інструментів та їх облікового забезпечення; містить системи статичних та динамічних показників та моделей інтегральної оцінки, які за узгодження з відповідними шкалами оцінки рівня економічної безпеки складають систему аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

В монографії наведено наукове обґрунтування теоретичних та методологічних засад, методичних підходів та рекомендацій щодо комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства. Проведені дослідження підсумовують такі результати.

1. Уточнено змістове визначення сутності явища інноваційного розвитку промислового підприємства як об'єкту управління, що запропоновано розглядати дуально: з позиції процесу (динамічний підхід) та з позиції результату (статичний підхід), та системно – у взаємозв'язку з інноваційним потенціалом та інноваційною діяльністю, що визначені ознаками інноваційності економічного розвитку підприємства. Дослідження особливостей сучасної парадигми та теорій інноваційного розвитку на тлі уточнення його сутності склало підставу для визначення складових інноваційного розвитку підприємства та обґрунтування необхідності його досліджень у взаємозв'язку з явищем та з врахуванням чинника економічної безпеки.

2. Обґрунтовано класифікацію підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства за двома ознаками: її вектору (цільової спрямованості) та статусу як явища. Уточнено сутність ЕБП як об'єкту управління на засадах інтеграції статичного та двовекторного підходів, що дозволяє: розмежувати її з поняттями забезпечення ЕБП та системи ЕБП; в подальшому досліджувати з позиції результату управління, який може бути характеризовано сукупністю певних характеристик та індикаторів; припустити, що ЕБП не є окремим об'єктом управління, а виступає статичною результатною характеристикою управління процесами функціонування та розвитку підприємства на певний момент часу, що підлягає плануванню, аналізу та контролюванню в процесі управління інноваційним розвитком підприємства.

3. Розроблено типологію зв'язків інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства як об'єктів управління, що визначає їх ієрархічні відносини та типи взаємовпливу, що обумовило доцільність виокремлення синтезованого явища, як новітнього об'єкту управління та його окремих функцій. Запропоновано комплексну категорію, що синтезує явища інноваційного розвитку та економічної безпеки промислового підприємства як об'єкти управління, та розглядається також дуально та системно: з позиції динамічного підходу – як умовно економічно-безпечний інноваційний розвиток підприємства; з позицій статичного підходу – як економічна безпека інноваційного розвитку підприємства. Обґрунтовано доцільність застосування підходу комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою промислового підприємства.

4. Визначено сутність комплексного управління інноваційним розвитком та економічною безпекою підприємства промислового підприємства - безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком (БОУІРПП), як окремого виду управлінської діяльності в межах системи управління інноваційним розвитком, що спрямоване на забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку, ключові особливості якого розкрито у сукупності запропонованих положень. Розроблено класифікацію інноваційних загроз та ризиків промислового підприємства, яка містить не тільки ризики інноваційної діяльності, пов'язані з ймовірністю її неефективності на різних етапах інноваційного розвитку – процесу, але й загрози та ризики інноваційного розвитку,

що виникають в разі успішності інноваційної діяльності (внаслідок інноваційного розвитку – результату) та спричинюються обуренням зовнішнього середовища у відповідь на економічне зростання підприємства.

5. Обґрунтовано методичний підхід до аналізування зовнішніх умов інноваційного розвитку промислового підприємства з врахуванням чинника економічної безпеки, який містить: визначення середовищ ближнього та дальнього кола зовнішнього впливу на інноваційний розвиток промислового підприємства; систему чинників зовнішнього середовища інноваційного розвитку промислових підприємств, що найбільшим чином віддзеркалюють економічний розвиток, ознаки його інноваційності та безпечності, їх індикаторів та методів аналітичних досліджень; класифікацію видів економічної діяльності в секторі промислового виробництва за технологічними укладами, що дозволяє визначати параметри ознак економічного розвитку, його інноваційності та безпечності за кластерами технологічних укладів; систему показників діяльності промислових підприємств, що є водночас ознаками їх інноваційного розвитку та чинниками економічної безпеки.

6. Визначено концептуальні засади аналітичних досліджень стану та розвитку внутрішнього середовища промислового підприємства на основі фінансового підходу. Методологічні засади аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства удосконалено в частині методів та моделей аналітичних досліджень на засадах фінансового підходу, практичних рекомендацій щодо аналізування та оцінювання внутрішнього середовища промислового підприємства на засадах запропонованого аналітичного інструментарію. Методичні підходи аналізування інноваційного розвитку промислових підприємств розвинуто за рахунок удосконалення класифікації показників-індикаторів інноваційного розвитку за новітніми ознаками, зокрема рівня їх застосовуваності на засадах фінансового підходу в залежності від їх характеру та джерел первісної інформації. Обґрунтовано систему показників аналізування внутрішнього середовища інноваційного розвитку промислового підприємства, що містить показники - індикатори економічного розвитку підприємства та ознак його інноваційності та ґрунтується на фінансовому підході.

7. Уточнено змістовність процесу оцінювання економічної безпеки промислового підприємства, систематизовано методичні підходи та методи оцінювання ЕБП та вперше запропоновано їх класифікацію на засадах ітераційного підходу, за якого класифікаційними ознаками є кроки визначеної процедури оцінювання ЕБП та відповідні їм завдання формування аналітичних інструментів. Уточнено сутність фінансового підходу до оцінки ЕБП та вперше класифіковано та надано характеристику його методичним формам, до яких віднесено: фінансово-стійкісний, фінансово-індикативний, вартісно-орієнтований та фінансово-ризиковий підходи. Методологічні засади оцінювання ЕБП розвинуто в частині фінансово-ризикового підходу за рахунок: адаптації до оцінювання ЕБП за даними фінансової звітності вітчизняних промислових підприємств існуючих моделей прогнозування ймовірності банкрутства; ранжування фінансових показників за рівнем їх впливовості на стан економічної безпеки підприємства, що визначає ключові фінансові ризики та відповідні орієнтири управління.

8. Методичні підходи статистичного аналізу зовнішніх умов інноваційного розвитку промислових підприємств розвинуто в частині: динамічного аналізу показників – параметрів економічного розвитку та його інноваційності; структурно-кластерного аналізу за індексами розвитку, що дозволило визначити кластери спаду та розвитку в промисловості в

2004-2014 роках; структурного аналізу за ознакою належності до технологічного укладу, що дозволило визначити структурні зрушення технологічного рівня промислового сектору з 2002 року; оцінювання рівня економічної безпечності в зовнішньому середовищі за показниками – параметрами потенціалу та результатів інноваційного розвитку промислових підприємств. За результатами аналізу виявлені кризові явища та тенденції їх загострення у 2014 році у доміантних галузях промислового комплексу, зокрема машинобудуванні; небезпечний та критичний рівень як інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств, так й її результатів.

9. На засадах методології фінансового підходу обґрунтовано етапи дослідження внутрішнього середовища та тенденцій інноваційного розвитку промислових підприємств, де на першому – визначаються загальні ознаки економічного розвитку, на другому – наявність ознак його інноваційності. Запропоновано методичний підхід та модель визначення інтегрального показника розвитку підприємства за ознакою виконання умов «золотого правила економіки», що дозволило на засадах отриманої інтегральної оцінки визначити рівень розвитку окремих підприємств та його динаміку у 2012-2014 роках, ранжувати підприємства за значенням інтегрального показника розвитку, визначити середній рівень розвитку груп підприємств в розрізі ознак їх стратегічної важливості та належності до певного технологічного укладу. Реалізація запропонованого методичного підходу щодо аналізу показників інноваційної активності промислових підприємств в розрізі технологічних укладів дозволила підтвердити існування прямої залежності рівня інноваційної активності та інвестування в оновлення основних засобів від технологічного укладу підприємства.

10. Обґрунтовано методичний підхід до оцінювання рівня ЕБП за двома напрямками: за окремими показниками діяльності підприємств, що віддзеркалюють як ознаки їх розвитку та його інноваційності, так і зворотній вплив результатів розвитку на рівень економічної безпеки; за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу. Для оцінювання рівня безпечності окремих індикаторів діяльності розроблено дискретну шкалу оцінки, що дозволяє визначити динаміку рівня безпеки за кожним з показників окремого підприємства та середній рівень безпечності за кожним показником в розрізі груп підприємств. За підсумками аналізу в цілому засвідчено критичний рівень окремих показників діяльності підприємств – чинників їх економічної безпеки вне залежності від належності до будь-якої групи. Обґрунтовано вибір моделей для інтегрального оцінювання та запропоновано єдину узгоджену шкалу оцінювання для надання описової оцінки рівня ЕБП. За результатами аналізу визначено, що більшості підприємств притаманний низький та вкрай низький рівень економічної безпеки. Отримані результати аналізу підтвердили необхідність запровадження комплексного безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком на промислових підприємствах (БОУІРПП).

11. Запропоновано концепцію БОУІРПП, що ґрунтується на системному та інтеграційному підходах та розкривається у сукупності концептуальних положень, які містять обґрунтування: елементів системи БОУІРПП; цілей БОУІРПП, узгоджених з цілями управління інноваційним розвитком; задач БОУІРПП, що спрямовані на певний об'єкт управління; об'єктів БОУІРПП та їх класифікації; базових принципів БОУІРПП, що спираються на загальні принципи управління, специфічні принципи управління інноваційним розвитком та принцип безпекоорієнтованості; змісту механізму та ресурсного забезпечення БОУІРПП. Розроблено концептуальну модель безпекоорієнтованого

управління інноваційним розвитком промислового підприємства, що містить всі означені складові концепції БОУІРПП, елементи системи БОУІРПП та їх взаємозв'язки.

12. Визначено сутність загального механізму БОУІРПП як системи функціональних локальних механізмів, обумовлених функціональними завданнями системи БОУІРПП, що підпорядковані загальним цілям інноваційного розвитку підприємства. Розроблено концептуальну модель механізму БОУІРПП, декомпованого за функціональною ознакою, де ключову роль відведено інформаційно-аналітичному забезпеченню, яке продукується реалізацією аналітичного механізму та є підґрунтям забезпечення реалізації інших локальних механізмів в системі БОУІРПП.

13. Визначено сутність та обґрунтовано концептуальні засади системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП, особливістю якої визнано саме склад обліково-аналітичної інформації, що має віддзеркалювати параметри цільових об'єктів БОУІРПП, та вимоги до її якості, обумовлені превентивно-індикативним характером БОУІРПП. Запропоновано основні змістовні блоки та уточнено основні ознаки якості обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП. Розроблено змістовну концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП із її уточненням у частині: мети, предмету, функцій, задач, складових та їх взаємозв'язків, що є підґрунтям формування аналітичних інструментів БОУІРПП.

14. Обґрунтовано пріоритетність в системі об'єктів БОУІРПП та визначено сутність інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства у складі ланцюгової тріади: інтелектуальні ресурси (активи), інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, що обумовлює зміст, етапи та відповідні завдання її формування, серед яких першочерговим стає розроблення відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення. Уточнено класифікацію та визначено два ключових підходи до оцінки інтелектуального капіталу: інтегральний та структурний; систематизовано методи, моделі та інформаційну базу оцінювання інтелектуального капіталу підприємства в межах визначених підходів. Запропоновано концептуальну модель комплексного оцінювання інтелектуального капіталу промислового підприємства та визначено методологічні проблеми її реалізації, що обумовлюють напрямки подальших досліджень та розробок в галузі методології поелементного обліку та оцінювання його складових.

15. Уточнено сутність аналітичних інструментів БОУІРПП та процесу їх формування, що дозволяє розмежувати та визначити його послідовний зв'язок з процесом власне аналітичних досліджень, що полягає у практичному застосуванні створених аналітичних інструментів. Розроблено концептуальний базис формування аналітичних інструментів БОУІРПП, який містить: визначення сутності аналітичних інструментів та процесу їх формування, специфіка яких обумовлюється мультіоб'єктною та негетерогенною природою об'єктів БОУІРПП; визначення сфер реалізації процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП та його результатів; розроблену концептуальну модель процесу формування аналітичних інструментів БОУІРПП, яка містить послідовність визначених блоків, етапів, завдань та складових забезпечення.

16. Розроблено методологічний базис формування аналітичних інструментів БОУІРПП у вигляді системи обґрунтованих методологічних підходів та принципів, в якій ключовим підходом визначено підхід тримірної інтеграції, що передбачає інтеграцію через призму методології економічного аналізу методологій управління економічним розвитком,

інноваційною діяльністю та економічною безпекою промислового підприємства, та який доповнено специфічними підходами: ітераційним, дуальним, двовекторним, ієрархічним; а систему відповідних принципів складено на засадах узгодження із запропонованими підходами та вимогами інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.

17. Розроблено методичний базис формування аналітичних інструментів БОУІРПП, що містить: уточнення сутності системи показників аналітичних досліджень економічної безпеки інноваційного розвитку промислового підприємства на засадах дуального підходу; обґрунтування комплексу принципів формування системи показників; визначення блоків та напрямів аналітичних досліджень на засадах ієрархічної декомпозиції об'єктів БОУІРПП; класифікацію показників за критеріями напрямів аналітичних досліджень, статусу об'єкта БОУІРПП, вектору впливу на параметри об'єкта БОУІРПП, колінеарності впливу, сфери чинників впливу, що слугує обґрунтуванню відбору показників до системи; обґрунтування методів та моделей формування часткових та узагальнюючих показників в системі; структурно-логічну модель системи показників-індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства.

18. Розроблено систему показників-індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства, яка ґрунтується дуальному підході до визначення об'єктів БОУІРПП, фінансовому та нефінансовому підходах до формування аналітичних інструментів та їх облікового забезпечення; містить системи статичних та динамічних показників та моделей інтегральної оцінки, які за узгодження з відповідними шкалами оцінки рівня економічної безпеки складають систему аналітичних інструментів безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства.

Застосування наведених пропозицій сприятиме активізації процесів інноваційного розвитку промислових підприємств та забезпечення його економічної безпеки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития: избранное / Й. Шумпетер. – М. : ЭКСМО, 2008. – 157 с.
2. Schumpeter J. Essays on entrepreneurs, innovators, business cycles and the evolution of capitalism / Schumpeter J.; edited by Richard Clemence // Transaction publishers. – 1989. – 342 p.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер.с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер / Пер. з англ. В. Старка . – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
5. Друкер П. Управління у час глибоких змін / П. Друкер // Аналітичний журнал з менеджменту «Синергія». – 2001. – № 1 (2). – С. 3-7.
6. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles (1985) / Drucker P. // Русскоязычное издание: Бизнес и инновации. – М.: «Вильямс», 2007. – 432 с.
7. Drucker P. Management Challenges for the 21st Century (1999) / P. Drucker // Русскоязычное издание: Задачи менеджмента в XXI веке. – М.: «Вильямс», 2007. – 272 с.
8. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогрес, 1990. – 291 с.
9. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс; [сокр. пер. с англ. ; авт. предисл. и науч. ред. К.Ф. Пузыня]. – М.: Экономика, 1989. – 271 с.
10. Бельтюков Є.А. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія. // М.П. Денисенко, Л.І. Михайлова, І.М. Грищенко, А.П. Гречан, Є.А. Бельтюков, І.А. Ігнат'єва/. – Суми: Університетська книга, 2008.
11. Бельтюков Є.А. Проблеми формування та реалізації пріоритетів інноваційного розвитку України / Є.А. Бельтюков, О.В. Толмачова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3. – С.17-20.
12. Бельтюков Є.А. Причини та шляхи подолання низької інноваційної сприйнятливості промислових підприємств / Є.А. Бельтюков, О.В. Толмачова // Вісник соціально-економічних досліджень (Одеський національний економічний університет). – 2012. – № 4. – С. 142-147.
13. Бланк І.А. Управление инвестициями предприятия / И.А. Бланк – К.: Ника – Центр, Эльга, 2003. – 480 с.
14. Бланк І.О. Фінансове забезпечення розвитку підприємств / І.О. Бланк, Г.В. Ситник та ін. / За ред. проф. Бланка І.О. – К.: КНТЕУ, 2011. – 344 с.
15. Геєц В. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23-53

16. Гесць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: [монографія у 2 ч.] – Ч. 1 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
17. Гесць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Гесць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
18. Гесць В.М. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України (в 3 т.) / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 539 с.
19. Гриньова В.М. Функціонально-вартісний аналіз в інноваційній діяльності підприємства: [монографія] / В.М. Гриньова // Харк. держ. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 124 с.
20. Гриньова В.М. Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємствах: [методический материал] / В.М. Гриньова, В.В. Власенко // Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2005. – 196 с.
21. Гриньова В.М. Соціально-економічні проблеми інноваційного розвитку підприємств / В.М. Гриньова, О.В. Козирева // Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 187 с.
22. Гриньова В.М. Стимулювання праці в інноваційній діяльності підприємств машинобудування: [монографія] / В.М. Гриньова, А.А. Тараненко. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. – 163 с.
23. Грузнов И.И. Эффективные организационно-экономические механизмы управления (теория и практика) / И.И. Грузнов. – Одесса: Полиграф, 2009. – 528 с.
24. Захарченко В.И. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: [монографія] / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов, Л.В. Ширяева. – Одесса: «Печатный дом», «Фаворит». – 2011. – 598 с.
25. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: [навч. посіб.] / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 448 с.
26. Захарченко В.І. Актуальні питання інноваційного розвитку держави, регіонів, підприємств: [кол. монографія] / В.І. Захарченко, М.М. Меркулов та ін. / під ред. В.І. Захарченко. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2014. – 182 с.
27. Ильяшенко С.Н. Инновационное развитие субъектов хозяйственной деятельности / С.Н. Ильяшенко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2000. – Випуск 1. – Суми. – С. 110-116.
28. Ильяшенко С.М. Інноваційний менеджмент: [підручник] / С.Н. Ильяшенко. – Суми: ВТД – Університетська книга, 2010. – 334 с.
29. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: [монографія] / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенко. – Суми: ТОВ «ТД «Папірус»», 2010. – 624 с.
30. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства у транзитивній економіці: [монографія] / за заг.ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 582с.

31. Кузьмін О.Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність / С.В. Князь, Н.В. Тувакова, А.Я. Кузнєцова; за наук. ред. О.Є. Кузьміна / Нац. ун-т «Львівська політехніка», НБУ, Львів. банк. ін-т. – Л.: ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
32. Князь С.В. Активізування інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств / С.В. Князь, О.Й. Вівчар, Л.І. Мельник; за наук. ред. О.Є. Кузьміна. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2005. – 250 с.
33. Кузьмін О.Є. Економіка інноваційного підприємства: [навчальний посібник] / О.Є. Кузьмін, І.Н. Пашенко, Л.І. Чернобай, А.О. Босак. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 456 с.
34. Кузьмін О.Є. Управління ризиками в інноваційній діяльності: [навч.-метод. посіб.] / Н.Ю. Подольчак, Н.І. Подольчак. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 176 с.
35. Кузьмін О.Є. Фактори інноваційного розвитку підприємств / О.Є. Кузьмін, Т. Кужда // Схід. – 2006. – № 6. – С. 16-19.
36. Кузьмін О.Є. Проблеми стимулювання інновацій машинобудівних підприємств України / О.Є. Кузьмін, Ю.Л. Логвиненко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2008. – № 624 – С. 151-159.
37. Кузьмін О.Є. Показники інноваційності економічних явищ, процесів і діяльності підприємств: досвід економічно розвинених країн / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. – К.: Вид-во-полігр. центр «Київський ун-т», 2009. – Вип. 19. – С. 38-45.
38. Кузьмін О.Є. Модель фінансово-інноваційного розвитку машинобудівного підприємства / О.Є. Кузьмін, Т.І. Кужда // Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал «Фінанси України». – № 9 (166). – С.78-86.
39. Кузьмін О.Є. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха // Науковий журнал «Економіка України». – Київ: Видавництво «Преса України», 2010. – № 2 (579) – С. 14-23.
40. Лапко О.О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О.О. Лапко // Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К., 1999. – 253 с.
41. Лапко О.О. Державне регулювання інноваційної діяльності: економічний механізм і його вдосконалення : Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 / О.О. Лапко; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2000. – 32 с.
42. Лапко О.О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні / О.О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 55-62.
43. Лапко О.О. Проблеми фінансування інноваційного підприємництва / О.О. Лапко // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2007. – № 579. – С. 149-152.
44. Меркулов М.М. Науково-технологічний розвиток і управління інноваціями: [монографія] / М.М. Меркулов // Одеськ. національн. Ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса: Фенікс, 2008. – 344 с.

45. Чухрай Н.І. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком: [монографія] / Н.І. Чухрай; за заг. ред. О.А. Біловодської. Розділ 6. Партнерський маркетинг у створенні та комерціалізації інновацій. – С. 192-220. – Суми: Університетська книга, 2010. – 432 с.
46. Чухрай Н.І. Товарна інноваційна політика: управління інноваціями на підприємстві: [підручник] / Н. І.Чухрай, Р. Патора. – К.: КОНДОР, 2006. – 398 с.
47. Чухрай Н.І. Організаційно-управлінські інновації в економіці, що спирається на знання: [монографія] / Н.І. Чухрай // Інновації: проблеми науки і практики. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 336 с.
48. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика: [монографія] / Л.І. Федулова, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, М.С. Данько, І.С. Кузнецова, О.О. Лапко, І.В. Одотюк, О.С. Олійник, В.К. Хаустов, Т.І. Щедрина // Інс-т екон. прогнозування НАН України. – К.: Основа, 2005. – 549 с.
49. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства / І.В. Федулова // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 36. – С. 114-118.
50. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л.І. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
51. Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України / Л.І. Федулова // Економіка України. – 2013. – № 4. – С. 15-23.
52. Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України (закінчення) / Л.І. Федулова // Економіка України. – 2013. – № 5. – С. 30-37.
53. Федулова Л.І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств / Л.І. Федулова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С. 122-135
54. Федулова Л.І. Концептуальні засади формування інноваційної системи підприємств / Л.І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – 195 с.
55. Філіппова С.В. Трансформаційні процеси в промисловому виробництві в умовах нестабільності: [монографія] / С.В. Філіппова. – Одеса: ОРІДУ НАДУ – 2005. – 416 с.
56. Філіппова С.В. Політика інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах ринкових трансформацій: структурний підхід: [монографія] / С.В. Філіппова, Г.А. Смоквіна. – Одеса: ОНПУ, 2008. – 74 с.
57. Філіппова С.В. Інноваційна трансформація промислового сектору економіки України та механізми її регулювання: [монографія] / С.В. Філіппова, Л.О. Волощук, Г.А. Смоквіна, С.О. Черкасова, Н.М. Сімакова; під ред. С.В. Філіппової. – Одеса: «ВМВ», 2009. – 180 с.
58. Філіппова С.В. Особливості процесу комерціалізації інноваційних розробок промислового підприємства: [монографія.] / С.В. Філіппова, Ю.В. Ковтуненко. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 214 с.
59. Філіппова С.В. Формирование стратегии развития машиностроительного предприятия в условиях роста его наукоемкости [монографія] / Ван Тао, С.В. Філіппова, Н.А. Заец. – Донецк: Изд-во «Ноулідж» (донецкое отделение), 2013. – 250 с.

60. Харичков С.К. Инновационно-инвестиционная система: методология формирования и развития. / Э.Н. Забарная, С.К. Харичков / – Одесса. ИПРЭД НАНУ, 2002. – 140 с.
61. Харічков С.К. Екоінноваційний збалансований розвиток як імператив суспільного прогресу / С.К. Харічков // Економічні інновації. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – 2010.
62. Харічков С.К. Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на засадах сталого природогосподарювання / С.К. Харічков, В.И. Крутякова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 2(12). – С. 175-183.
63. Вікіпедія: вільна енциклопедія. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Інновації>.
64. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. – 3-е изд., совместная публикация ОЭСР и Евростат. – М.: Центр исследований и статистики науки, 2006. – 192 с.
65. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition. Manuel d'Oslo: Principes directeurs pour le recueil et 'interpretation des donnees sur l'innovation, 3e. OECD.EQ2005. Перевод на русский язык. Государственное учреждение «Центр исследований и статистики науки» (ЦИСН), 2010. – 107 с.
66. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Голос України. – 2002. – № 144. – С. 10-15. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
67. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: [стат. збірник] / Держкомстат України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 314 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
68. Методологічні положення зі статистики інноваційної діяльності. Затверджено Наказом Державної служби статистики України № 3 від 10.01.2013. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2013/03/3_2013.htm.
69. Концепция межгосударственной инновационной политики государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2005 г. // Инновация. – 2001. – № 7. – 488 с.
70. Rathwell R. Invention, innovation, re-innovation and the role of the user / R. Rathwell, P. Cardiner // Technovation. – 1985. – 3. – P. 131-180.
71. Tidd J. Managing innovation / J. Tidd, J. Bessant, K. Pavitt. – John wiley & Sons, LTD, Chichester, 2001.
72. Hippel V. L.U.S. high technology trade and competitiveness. Staf-freport / V. Hippel // U.S. Department of Commerce. – 1985.
73. Freeman C. The Economics of Industrial innovation / C. Freeman, L. Soete – [3 edit]. – London : Cassel, 1997. – 470 p.
74. Портер М. Конкуренция : [учебное пособие] / М. Портер; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2001. – 495 с.
75. Дихтль В. Практический маркетинг: [учебное пособие] / В. Дихтль, Х. Хершген; пер. с нем. И.С. Минко. – М.: Высшая школа, 1996. – 255 с.

76. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии: сокр. пер. со словац. / Л. Водачек., О. Водачкова. – М.: Экономика, 1989. – 167 с.
77. Лапин Н.И. Актуальные проблемы исследования нововведений / Н.И. Лапин // Социальные факторы нововведений в организационных системах. – М.: 1985. – С. 150.
78. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А.И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989. – 206с.
79. Гвишиани Д.М. Теоретические аспекты исследований инновационного процесса и формирования инновационной политики / Д.М. Гвишиани, В.И. Громека // Инновационная политика развитых капиталистических государств. – М.: ВМИИСИ, 1990. – С. 5.
80. Кондратьев Н.Д. Главные проблемы экономической статики и динамики / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1992. – С. 27-32.
81. Гугелев А.В. Мотивация к высокоэффективному и качественному труду / А.В. Гугелев // Система обеспечения качества продукции: трудовая теория потребительской стоимости. – М.: Изд-во стандартов, 1993.– С. 196.
82. Хучек М. Приватизация и инновации / М. Хучек // Российский эконом. журн. – 1994. – № 2. – С. 6-8.
83. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент : [учеб. для вузов] / С.Д. Ильенкова – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
84. Соколов Д.В. Предпосылки анализа и формирования инновационной политики / Д.В. Соколов, А.Б. Титов, Н.М. Шабанова – СПб.: ГУЭФ, 1997. – С. 32.
85. Завлин П.Н. Инновационный менеджмент: [справочное пособие] / П.Н. Завлин.; под ред. П.Н. Завлина, А. Казанцева, Л.Э Миндели. – [изд. 2-е, перераб. и доп.]. – М.: ЦИСН, 1998. – 475 с.
86. Фатфутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатфутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
87. Морозов Ю. Инновационный менеджмент / Ю. Морозов. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2000. – 146 с.
88. Мединский В. Инновационный менеджмент / В. Мединский – М.: Инфра-М, 2002. – 232 с.
89. Афонин И.В. Управление развитием предприятия: стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены: [учебное пособие] / И.В. Афонин / – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2002. – 380с.
90. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – 444 с.
91. Азгальдов Г.Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г.Г. Азгальдов, А.В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 2 (60). – С. 162-164
92. Покропивний С.Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання / С.Ф. Покропивний // Економіка України. – 1995. – № 2. – С. 24.
93. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: [монографія] / О. Лапко. – К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 1999. – 254 с.

94. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія у 3-х томах / редкол. С.В. Мочерного та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
95. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення : [монографія] / Н.І. Чухрай. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2002. – 316 с.
96. Будникевич И.Г. Становление регионального рынка инноваций в Украине / И.М. Будникевич, И.М. Школа / Ин-т региональных докл. НАН Украины. – Чернів.: Зелена Буковина, 2002. – 200 с.
97. Черваньов Д.М. Система інноваційного менеджменту: теорія і практика: підручник / Д.М. Черваньов. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2012. – 1391 с.
98. Антонюк Л.Л. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : [монографія] / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
99. Волощук Л.О. Активізація інноваційно-спрямованого інвестування у промисловості України : дис. канд. екон. наук: 08.02.02 / Л.О. Волощук. – Одеса, 2004. – 272 с.
100. Станіславик О.В. Оцінювання інноваційного потенціалу промислових підприємств України: [монографія] / О.В. Станіславик; під ред. С.В. Філіппової. – Одеса: ТЕС, 2007. – 140 с.
101. Крамської Д.Ю. Аналіз та удосконалення економічного змісту понять інновації і інноваційний розвиток / Д.Ю. Крамської, В.А. Кучинський // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х. : НТУ «ХПІ», 2013. – № 22 (995). – С. 22-33.
102. П'ятницька Г.Т. Інноваційний розвиток організацій: невід'ємні складові та чинники впливу / Г.Т. П'ятницька // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 76-91
103. Основы инновационного менеджмента: теория и практика / под ред. П.Н. Завлина. – М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. – 475 с.
104. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент: учеб. пос. / И.Т. Балабанов. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с.
105. Janáková H. Creative management and innovation / Hana Janáková // Creative and Knowledge Society. – August, 2012. – Volume 2, Issue 1. – P. 95-112.
106. Гумба Х.М. Теоретические основы инновационного развития предприятий строительной отрасли: [монография] / Х.М. Гумба // МОН РФ, ФГБОУ ВПО «Моск. гос. строит. ун-т». – М. : МГСУ, 2012. – 200 с.
107. Lesáková L. Innovations in Small and Medium Enterprises in Slovakia / Eubica Lesáková // Acta Polytechnica Hungarica. – 2009. – Vol. 6, No. 3. – P. 23-34.
108. Найдюк В.С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств / В.С. Найдюк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 251-263
109. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження: [монографія] / С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
110. П'ятницька Г.Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: [монографія] / Г.Т. П'ятницька. – К. : Логос, 2006. – 568 с.

111. Еволюція парадигми інноваційного розвитку. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.managerhelp.org/hoks-1496-3.html>
112. Кун Т. Структура наукових революцій / Т. Кун. – К. : Port-Royal, 2001. – 228 с.
113. Балацкий Е.В. Диалектика познания и новая парадигма экономической науки / Е.В. Балацкий // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2006. – № 7. – С. 73-79.
114. Мамонтова Н.А. Криза сучасної економічної парадигми у формуванні механізму інноваційного розвитку / Н.А. Мамонтова // *Наукові записки. Серія «Економіка».* – 2013. – Випуск 23. – С. 74-77.
115. Дрига С.Г. Становлення парадигми інноваційного розвитку вітчизняного підприємництва: макроекономічні передумови / С.Г. Дрига // *Вісник Хмельницького національного університету.* – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 269-275.
116. Рудь Н.Т. Відкриті інновації – нова парадигма інноваційного розвитку / Н.Т. Рудь // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка.* – 2013. – Вип. 21. – С. 81-85.
117. Трифилова А.А. «Открытые инновации» – парадигма современного инновационного менеджмента / А.А. Трифилова // *Инновационная экономика.* – 2008. – № 1.
118. Ванхавербеке В. «Открытые иновации»: Scio me nihil scire / В. Ванхавербеке, М. Торккелі, А. Трифилова // *Инновации.* – 2010. – № 7. – С. 3-5.
119. Chesbrough H. «Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profiting from Technology» / Chesbrough H. – Harvard Business School Press, ISBN 1-57851-837-7.
120. Chesbrough H. «Open Business Models. How to Thrive in the New Innovation Landscape» / H. Chesbrough. – Harvard Business School Press, ISBN 1-4221-0427-3.
121. Chesbrough H. «Open Innovation. Researching a New Paradigm» / H. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, J. West. – Oxford University Press, ISBN 978-0-19-929072-7.
122. Глазьев С.Ю. Возможности и ограничения технико-экономического развития России в условиях структурных изменений в мировой экономике / С.Ю. Глазьев // *Научный доклад на заседании Отделения общественных наук РАН 15 декабря 2008 года.* – М.: ГУУ, 2008.
123. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев; под ред-кол. Л.И. Абалкин (отв. ред) и др. – М. : Экономика, 1989. – 526 с.
124. Модельски Дж. Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика / Дж. Модельски, У. Томпсон // *Вопросы экономики.* – 1992. – № 10. – С. 49-57.
125. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: [підручник] / Л.І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
126. Афонін Е.А. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: [навчальний посібник] / Е.А. Афонін, Я.В. Бережний, О.Л. Валецький та ін.; за заг. ред. В.А. Ребкала. – К.: НАДУ, 2010. – 300 с.
127. Економічна теорія: Політекономія: [підручник] / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.

128. Posner M.V. International Trade and technical Change / M.V. Posner // *Oxf. Econ. Pap.* – 1961. – Vol. 13 (3). – P. 323-341.
129. Мазаракі А. Зовнішньоторговельна політика: від меркантилізму до неотехнологізму / А. Мазаракі, Т. Мельник // *Товари і ринки.* – 2010. – № 2. – С. 9-20.
130. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. – М.: Изограф, 2000. – 256 с.
131. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. Хайек. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 644 с.
132. Buckley W.F. Essays on Hayek / W.F. Buckley et al., eds. // *Routledge Library Editions. Economics*, 31. – London: Routledge, 2003. – 182 pp.
133. Barnett H. Innovation: The Basis of Cultural Change / H. Barnett. – N.Y., 1963.
134. Денисон М. Блауг An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past / М. Денисон Блауг, Ф. Эдвард // *100 великих економістів після Кейнса (Great Economists since Keynes).* – СПб.: Економікус, 2009. – С. 83-85
135. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / М.Е. Портер. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
136. Фототов А.Г. Россия: От мобилизационного общества к инновационному / А.Г. Фототов. – М.: Наука, 1993. – 272 с.
137. Поповенко Н.С. Оценка инновационного потенциала хозяйственной системы / Н.С. Поповенко, Э.Н. Забарная // *Бизнес-Информ.* – 1998. – № 3. – С. 51-52.
138. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // *Проблемы теории и практики управления.* – 2001. – № 5. – С. 57-63.
139. Механизмы инновационного развития предприятия: [инноватика] / В. Баранчев, Л. Мартынов, А. Рузанкин, А. Степанов // *Изобретательство.* – 2002. – № 7. – С. 9-17
140. Поляков С.Г. Модель инновационного развития предприятия / С.Г. Поляков, И.М. Степанов // *Инновации.* – 2003. – № 2-3. – С. 36-38.
141. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: Концепція, методологія, стратегічне управління: [монографія] / А.В. Гриньов. – Х., 2003. – 308 с.
142. Погорелов Ю.С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія / Ю.С. Погорелов. – Луганськ : Глобус, 2010. – 512 с.
143. Інноваційний менеджмент: [навч. посіб.] / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К.: Академвидав, 2006. – 463 с.
144. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств / О.А. Адаменко // *Наукові праці Національного у-ту харчових технологій.* – 2010. – № 35. – С. 5-10.
145. Кибиткин А.И. Концептуальный подход к оценке инновационного развития предприятия / А.И. Кибиткин, М.Н. Чечурина // *Вестник МГТУ.* – 2011. – Том 14. – № 2. – С. 427-434.
146. Підкамінний І.М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства / І.М. Підкамінний, В.С. Ціпуринда // *Ефективна економіка.* – 2011. – № 3.
147. Борисова И.С. Основы инновационного развития предприятий / И.С. Борисова // *Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского.* – 2011. – № 24. – С. 225-229.

148. Заглумина Н.А. Формирование инструментария оценки уровня инновационного развития предприятия: автореф. дисс. на соискание ученой степени к.э.н.: 08.00.05 / Н.А. Заглумина. – Н. Новгород, 2011. – 26 с.
149. Касс М.Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами: монография / М.Е. Касс. – Н. Новгород: ННГАСУ, 2011. – 159 с.
150. Рогоза М.Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія / М.Є. Рогоза, К.Ю. Вергал. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
151. Мороз О.С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства / О.С. Мороз // Экономика Крыма. – 2012. – № 3(40). – С. 263-266
152. Пілявоз Т.М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки / Т.М. Пілявоз // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2012. – № 4. – С. 185-190.
153. Волощук Л.О. Аналітичні інструменти управління інноваційним розвитком промислового підприємства: [монографія] / Л.О. Волощук, В.В. Кірсанова, С.В. Філіппова. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2014. – 180 с.
154. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління / Л.О. Волощук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 75-79.
155. Волощук Л.О. Сутність інноваційного розвитку підприємства як об'єкту управління / Л.О. Волощук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування економіки України: ефективне виробництво, конкурентні регіони, макроекономічна рівновага» (30-31 жовтня 2014, м.Київ) МОН України, Нац.гірн.ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – С. 111-115.
156. Пашута М.Т. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання: [навчальний посібник] / М.Т. Пашута, О.М. Шкільнюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 118с.
157. Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А.А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
158. Мызрова О.А. Развитие и современное состояние теории инновации / О.А. Мызрова // Вестник саратовского государственного технического университета. – 2006. – № 3 (15). – С. 152-162.
159. Сербенівська А.Ю. Сутність та значення інноваційних процесів в діяльності підприємств / А.Ю. Сербенівська // «Ефективна економіка». – 2012. – № 5. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1690>
160. Матохин В.В. Технология коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности в научно-технической сфере / В.В. Матохин // Инновации. – 2001. – №8. – С. 59-62
161. Завлин П.Н. Инновационная деятельность в современных условиях / П.Н. Завлин // Инновации. – 2001. – № 8 – 45 с.

162. Евсеєва Л.А. Стратегія інноваційної діяльності за рубежом / Л.А. Евсеєва, А.Ф. Сергєєв // Інновації. – 2002. – № 4. – 59 с.
163. Корчагин А.Д. Значення і роль малого бізнесу в інноваційному процесі / А.Д. Корчагин, Ю.Г. Смирнов // Інновації. – 2002. – № 5 (52). – С. 23-29
164. Ильина И.А. Розробка методических підходів і визначення рівня інноваційної вразливості виробничих суб'єктів АПК / И.А. Ильина, Е.А. Егоров, В.А. Миранчук, О.П. Миронова // Інноваційна економіка. – 2005. – № 9. – С. 12-17.
165. Мендрул А.Г. Форми і пріоритети інноваційного процесу в контексті державного регулювання / А.Г. Мендрул // Інновації. – 2007. – № 8. – С. 57-59.
166. Монастырний Е.А. Терміни і визначення в інноваційній сфері / Е.А. Монастырний // Інновації. – 2008. – № 2. – С. 28-31.
167. Жариков И.А. Управление инновационными процессами: [учебное пособие] / В.В. Жариков, И.А. Жариков, В.Г. Однолько, А.И. Евсейчев / – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. унта, 2009. – 180 с. – С. 123-138.
168. Лепейко Т.І. Управління інноваційними процесами на промислових підприємствах: методологія та практика : [монографія] / Т.І. Лепейко, М.О. Боярська. – Х.: Вид-во ХНЕУ, 2013. – 220 с.
169. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
170. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко. – К.: Б.в., 2000. – 180 с.
171. Пилипенко А.А. Формирование организационного экономического механизма обеспечения устойчивости работы предприятия: Дис. канд. экон. наук: 08.06.01. – Харьков, 2000.–188 с.
172. Безуглий А. Про вилучення амортизаційних відрахувань підприємств / А. Безуглий // Економіка України. – 2002. – № 5. – С. 36-43.
173. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: [підручник] / Л.І. Федулова. – К.: Либідь, 2003. – 448 с.
174. Бреус С.В. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні / С.В. Бреус // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5. – С. 121-128
175. Данилишин Б. Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины / Б. Данилишин, В. Чижова // Экономика Украины. – 2004. – № 3. – С. 4-11.
176. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 4-13.
177. Шаперенков А.В. Сучасні термінологічні контури дослідження інноваційного потенціалу / А.В. Шаперенков // Економіч. вісн. Донбасу. – 2012. – № 2 (28). – С. 155-161.
178. Малюта Л.Я. Особливості моделювання інноваційних процесів на підприємстві / Л.Я. Малюта // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8 (2). – С. 166-173.

179. Малюта Л.Я. Оцінювання рівня інноваційного розвитку промислового підприємства // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 4. – С. 14-21.
180. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку (Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development): [монографія] / В.В. Зянько // Вінниц. нац. техн. ун-т. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.
181. Волощук Л.О. Фактори інноваційного розвитку підприємства як об'єкти моніторингу / Л.О. Волощук, А.Ю. Устинюк // Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (ОНПУ, 21-25 травня 2013). – Том 1. – Одеса: ОНПУ, 2013. – С. 68-70.
182. Волощук Л.О. Визначення складових інноваційного розвитку промислового підприємства / Л.О. Волощук, А.Ю. Устинюк // Матеріали восьмої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 20-23 травня 2014). – Одеса: ОНПУ, 2014.
183. Волощук Л.О. Технологія оцінки і обліку інтелектуальної складової діяльності як передумова для комплексного аналізу інноваційного потенціалу виробничого підприємства / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 89-93.
184. Волощук Л.О. Роль інтелектуального капіталу у підвищенні ефективності і конкурентоспроможності підприємства. Інформаційне забезпечення оцінки інтелектуального капіталу за даними фінансової звітності / Л.О. Волощук, К.В. Ковтуненко, Л.В. Скороходова // в кн. Особливості обліку та оцінки інтелектуального капіталу як фактору інноваційного розвитку промислового підприємства: [монографія]. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 125 с.
185. Волощук Л.О. Інтелектуальна складова інноваційного розвитку промислових підприємств: сутність та проблеми управління / Л.О. Волощук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка: реалії часу та перспективи» (ОНПУ, м. Одеса, 20-21 лютого 2014 р.). – Том I. – Одеса, ОНПУ, 2014. – С. 59-61.
186. Волощук Л.О. Оцінка фінансового потенціалу виробничого підприємства / Л.О. Волощук, Я.В. Шаповал // Матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 15-25 травня 2012). – Одеса: Вид-во «Політех-дизайн», 2012. – С. 187-189.
187. Волощук Л.О. Організаційно-економічне забезпечення комерціалізації результатів науково-технічних досліджень вищих навчальних закладів та їх наукових підрозділів, що сприяє інноваційному розвитку України: [монографія] / С.В. Філіппова, К.В. Ковтуненко, Л.О. Волощук, С.А. Нізяєва, І.О. Башинська. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 326 с.

188. Волощук Л.О. Методичні засади та проблеми оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства / Л.О. Волощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 18. – № 2 (2014). – С. 87-94.
189. Волощук Л.О. Принципові засади формування системи індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства / Л.О. Волощук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 163-168.
190. Волощук Л.О. Економічна безпека та інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та взаємозв'язок як об'єктів управління / Л.О. Волощук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 217-223.
191. Voloschuk L.O. Enterprise's economic and financial security: nowadays essence and reciprocity with innovative development. (Економічна та фінансова безпека підприємств: сучасний зміст та взаємозв'язок з процесами інноваційного розвитку) / L.O. Voloschuk // England. Sheffield: Science and Education Ltd. News of Science and Education. – 2015. – NR 4 (28). – p. 50-56.
192. Волощук Л.О. Проблеми фінансово-економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства / Л.О. Волощук // V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня, 2014 р.). – С. 39-43.
193. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
194. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. – Х., 2006. – 240 с.
195. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства: дисерт. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Л.В. Гнилицька. – Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана», 2012. – 483 с.
196. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко – К. : Либра, 2003. – 280 с.
197. Козаченко Г.В. Експлейнарний базис екосесента: принципівий підхід до змісту / Г.В. Козаченко, О.М. Кузьменко // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – 2013. – № 25 (1). – С. 209-217.
198. Козаченко Г.В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура / Г.В. Козаченко, О.В. Ілляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3 (3). – С. 25-28.
199. Козаченко Г.В. Екосесент: зміст, предмет і структура / Г.В. Козаченко, Л.С. Шульженко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 8-12

200. Ляшенко О.М. Вплив економічної безпеки на розвиток підприємства / О.М. Ляшенко // Вісник ДОНГТУ, 2008.
201. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / О.М. Ляшенко. – Луганськ: СНУ ім. В.Даля, 2011. – 400 с.
202. Ляшенко О.М. Системоутворення економічної безпеки підприємства: коеволуція, комплементаризм, гармонізація / О.М. Ляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – Вип. 25 (1). – С. 195-201
203. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – Київ : КВЦ, 1999. – 463 с.
204. Отенко І.П. Економічна безпека підприємства: [навч. посіб.] / І.П. Отенко, Г.А. Івашенко, Д.К. Воронков // Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 251 с.
205. Отенко І.П. Оцінювання економічної безпеки в процесах розвитку підприємства / І.П. Отенко, І.А. Яртим // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 255-261
206. Отенко І.П. Ідентифікація поняття «економічна безпека стратегічних змін підприємства» / І.П. Отенко, І.А. Яртим // Пробл. економіки. – 2014. – № 1. – С. 204-210
207. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: дис. кандидата екон. наук: 08.06.01 / В.П. Пономарьов. – Луганськ, 2000. – 216 с.
208. Сухоруков А.І. Система економічної безпеки держави: [монографія] / За заг. ред. Сухорукова А.І. / НІПМБ при РНБОУ. – К.: ВД «Стіло», 2009. – 685с.
209. Філіппова С.В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання: монографія / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 179 с.
210. Волощук Л.О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: [монографія] / С.В. Філіппова, Л.О. Волощук, С.О. Черкасова. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 196 с.
211. Хома І.Б. Структурно-функціональна діагностика рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства : монографія / І.Б. Хома // Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Л., 2010. – 231 с.
212. Хома І.Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства: [монографія] / І.Б. Хома // Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Л., 2012. – 503 с.
213. Шкарлет С.М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Київ, 2007
214. Шульженко Л.Є. Теоретичні та прикладні засади формування системи економічної безпеки стратегічного альянсу: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України / Л.Є. Шульженко. – Северодонецьк, 2015. – 38 с.
215. Толковий словарь Даля онлайн. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=1328>.

216. Запоточний І.В. Державне регулювання регіональної економіки / за заг.ред. Захарченка В.І. – Харків – Львів – Одеса: ТОВ «Одісей», 2003. – 592 с.
217. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «ИнтелСинтез», 1997. – 288 с.
218. Горячова К. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. Горячова // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
219. Рудніченко Є.М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / Є.М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво // Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2013. – № 25 (I). – С. 188-195
220. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: [навч. посібник.] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
221. Подольчак Н.Ю. Управління ризиками машинобудівних підприємств: планування та мотивування: [монографія] / Н.Ю. Подольчак, О.Є. Кузьмін, О.Р. Беднарська. – Львів: Міські інформаційні системи, 2011. – 128 с.
222. Подольчак Н.Ю. Управління фінансовими ризиками господарської діяльності підприємств: [монографія] / Н.Ю. Подольчак, М.І.Діба, А.Г. Загородній. – Львів: ЗУКЦ, 2014. – 176 с.
223. Кузьмін О.Є. Управління ризиками в інноваційній діяльності: [навчальний посібник з грифом МОН] / О.Є. Кузьмін, Н.І. Подольчак, Г.Л. Вербицька. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 240с.
224. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки / Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська // Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – 268 с.
225. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком / Г.Л. Вербицька // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 34-41.
226. Висящев В.А. Государственное регулирование экономической безопасности предпринимательской деятельности / В.А. Висящев, Т.М. Гладченко // Менеджер. – 2003. – № 3 (25). – С. 112-115.
227. Башинська І.О. Розділ 3.2. Уточнення визначення дефініції та економічного змісту категорії «економічна безпека підприємства» (С. 14-20) у кол. монографії Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія у 2т.]. – Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. – Т. 2. – 349 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecofin.at.ua/monografy/monografija_ehb_t2.pdf.
228. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України (схвалено ВРУ 16.01.1997) // Національна безпека України. – 1994-1996 рр.: Наук. доповідь НІСД / За ред.: О.Ф. Белов та ін. – К.: НІСД, 1997. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/otch/roz23.htm>.
229. Про основи національної безпеки України: закон України від 19.06.2003 № 964-IV. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

230. Указ Президента України № 105/2007 від 12.02.2007 р. «Про Стратегію національної безпеки України». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
231. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: указ Президента України від 08.06.2012 р. № 389/2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
232. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15 серпня 2012 р. № 569-р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.
233. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/para7#n7>.
234. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. А.І. Сухорукова. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003.– 64 с.
235. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
236. Шлемко В.Т. Економічна безпека України, сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с. – Вип. 2.
237. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: [монографія] / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
238. Шаваев А.Г. Экономическая безопасность: [энциклопедия] / А.Г. Шаваев, А.Т. Багаутдинов и др. – М.: Правовое посвящение, 2001. – 512 с.
239. Чечіна А.О., Волощук Л.О. Сутність фінансової безпеки промислового підприємства // Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України», Том 1 (Одеський національний політехнічний університет, 21-25 травня 2013), — Одеса: ОНПУ, 2013.С. 50-52.
240. Волощук Л.О. Проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємницької діяльності підприємства / Л.О. Волощук, Х.А. Осипчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи економічної інтеграції: бачення наукової молоді» (Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 24-25 квітня 2014 року). – Одеса, ІПРЕЕД НАН України, 2014. – С. 73-74.
241. Тамбовцев В. Объект экономической безопасности России / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 35-42.

242. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: [чебн. пособие] / Пер. с франц. под ред. проф. Я.В.Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
243. Современный толковый словарь. – М.: Большая Советская Энциклопедия, 1997. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/files/languages/rus/dictionaries/explanatory/>.
244. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность: [учебно-практическое пособие] / Под ред Е.А.Ишенкова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 278 с.
245. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. – № 24. – С. 63-65.
246. Ковалев Д. Экономическая безопасность / Д.Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
247. Стратегии бизнеса: Аналитический справочник / Под ред. Г.Б.Клейнера. – М.: КОНСЭКО, 1998. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.aup.ru/books/m71>.
248. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 11-12. – С. 45-47.
249. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37
250. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков // Санкт-Петербургский ун-т; Рязанский ин-т права и экономики МВД России. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.
251. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В.П. Мак-Мак. – М.: Мир безопасности, 1999. – 160 с.
252. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М.А. Бендиков // Консультант директора. – 2010. – №2. – С. 7-13.
253. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Київський нац. екон. ун-т / А.В. Кірієнко. – К., 2000. – 19 с.
254. Гусев В.С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин и др. – СПб: Очарованный странник, 2001. – 288 с.
255. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: [підручник] / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
256. Плетнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук: спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку» / Харківська держ. академія залізничного транспорту / І.Л. Плетнікова. – Х., 2001. – 15 с.

257. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации: [учеб. пособ.] / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. – 160 с.
258. Меламедов С.Л. Формирование стратегии экономической безопасности предпринимательских структур: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 / Меламедов Сергей Леонидович. – СПб, 2002. – 146 с.
259. Климочкин О.В. Экономическая безопасность промышленного предприятия: проблемы вывода из-под криминального влияния : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / О.В. Климочкин. – М.: МГИУ, 2002. – 196 с.
260. Ильяшенко С.И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / СИ. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
261. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. экон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Інститут економіки промисловості НАН України / Н.О. Подлужна. – Донецьк, 2003. – 20 с.
262. Євдокимов Ф.І. Дослідження категорії «економічний потенціал промислового підприємства» / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна // Наук. пр. ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 75. – С. 54-59.
263. Евдокимов Ф.И. Экономическая безопасность – необходимое звено в планировании развития / Ф.И. Евдокимов.: Экономика та право. – 2000. – №1. – С. 100-106.
264. Дацків Р.М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р.М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С. 143-153.
265. Лысенко Ю.Г. Механизмы управления экономической безопасностью. Понятия, классификация рисков та методы борьбы з ними / Ю.Г. Лысенко, В.Г. Лопатовський // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 4.4.1.– Т.1. – С. 177-180.
266. Градов А.П. Национальная экономика / А.П. Градов. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240с.
267. Такулов З. Сутність поняття «економічна безпека підприємства»: неінституціональний підхід // Схід. – 2005. – № 6 (72). – 35-37 с.
268. Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В.В. Белокуров. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : // [http : // www.safetyfactor.ru](http://www.safetyfactor.ru).
269. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – № 12. – С. 7.
270. Судакова О.І. Стратегія забезпечення належної економічної безпеки підприємства / О.І. Судакова, Д.В. Гречко, А.В. Шкурупій. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/4._SVMN_2007/Economics/18818.doc.htm.
271. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навч.пос.] / Л.І. Донець, Н.В. Вашенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

272. Фісуненко П.А. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства / П.А. Фісуненко, В.В. Нагорний, В.Ф. Левченко // *Економічний простір*. – 2008. – № 1. – С. 139-144.
273. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства: [навч. посібник] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
274. Мелихов А.А. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия» / А.А. Мелихов, Э.В. Камышникова // *Вісник Приазовського державного технічного університету*. – 2009. – № 19. – С. 316–319.
275. Економічна безпека: [навч. посіб.] / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
276. Сорокіна І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / І.В. Сорокіна // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 12. – С. 114-122.
277. Гічова Н.Ю. Діагностика економічної безпеки підприємства / Н.Ю. Гічова // *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць*. – Випуск 247. – В 4 т. – Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2004. – С. 634-636.
278. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: дис. на здоб. наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.04 / Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ, 2010. – 190 с.
279. Горлачук В.В. Економіка підприємства: [навч. посібник] / В.В. Горлачук, І.Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 344 с.
280. Карачина Н.П. Термінологічний взаємозв'язок категорій в контексті економічної безпеки / Н.П. Карачина // *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»* : збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7 (26). – Ч. 2. – Луцьк, 2010.
281. Іващенко Г.А. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» / Г.А. Іващенко, О.Ф. Ярошенко // *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. – № 9. – Харків, 2011. – С. 129–131.
282. Мельник О.О. Дослідження сучасних тенденцій та визначення методологічних основ забезпечення економічної безпеки підприємства // *Економіка розвитку*. – № 3. – 2011. – С. 115-118.
283. Зубок М.І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко та ін.; за ред. М.І. Зубка. – К., 2012 – 226 с.
284. Ружицький А.В. Взаєморозрахунки в підвищенні рівня економічної безпеки енергогенеруючих підприємств / А.В. Ружицький, О.С. Хринюк // *Бізнес Інформ*, 2013. – № 13. – С. 327-331.
285. Єфімова Г.В. Визначення категорій «економічна безпека підприємства» і «безпечний розвиток підприємства» / Г.В. Єфімова, С.М. Марущак // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 11. – С. 8-13.
286. Черкасова С.О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С.О. Черкасова // *Економіка: реалії часу*. – 2013. – № 2. – С. 22-27.

287. Князева Е.А. Современные подходы к определению сути экономической безопасности предприятия / Е.А. Князева, А.А. Сечняк // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 34-40. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>.
288. Шуміло О.С. Особливості наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 339-344.
289. Гавкалова Н.Л. Підходи щодо визначення безпеки підприємства / Н.Л. Гавкалова, Ю.С. Чаплигіна // Економіка розвитку. – № 4, 2011. – С. 68-71.
290. Волошук Л.О. Класифікація підходів та методів формування аналітичних інструментів оцінювання економічної безпеки промислового підприємства / Л.О. Волошук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 5 (15). – С. 224-231.
291. Мельник О.О. Дослідження сучасних тенденцій та визначення методологічних основ забезпечення економічної безпеки підприємства // Економіка розвитку, 2011. – № 3. – С. 115-118.
292. Ляшенко О.М. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний та ін.; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
293. Кириченко О.А. Управління фінансово-економічною безпекою: [навч. посіб.] / О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, П.Я. Пригунов, О.І. Захаров та ін. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 480 с.
294. Прус Н.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи / Н.В. Прус // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 675-679
295. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С.282-289
296. Лабунська С.В. Методологічні засади управління витратами інноваційної діяльності підприємства: аспекти економічної безпеки. Автореферат на здобуття наукового ступеня д.е.н. за спеціальністю 08.00.04. – Суми: Сумський державний університет. – 2015. – 40 с.
297. Кочевой М.М. Організаційно-економічний механізм управління безпечним економічним розвитком промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / М.М. Кочевой ; Одес. нац. політехн. ун-т. – О., 2013. – 23 с.
298. Максимова Т.С. Формування інноваційної політики підприємства / Т.С. Максимова, О.В. Філімонова, К.В. Лиштван // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20) – С. 181-183.
299. Яремко Л.А. Формування безпечного функціонування економіки на інноваційних засадах: регіональний аспект / Л.А. Яремко // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки і управління. – 2007. – № 579. – С. 326-329.

300. Краснощочкова Ю.В. Інноваційна безпека підприємства як запорука конкурентоспроможності в умовах інтеграції / Ю.В. Краснощочкова // Управління розвитком. – 2011. – № 4 (101). – С. 177-178.
301. Сухоруков А.І. Науково-технологічний потенціал та інноваційна безпека України / А.І. Сухоруков, О.О. Олейніков. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/naukovo-tehnolog456c-hnii-potenc456al-ta-456nnovac456ina-bezpeka-ukrani>.
302. Маслак О.О. Безпека інноваційного розвитку промисловості як складова національної безпеки країни / О.О. Маслак // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2014. – № 7. – С. 93-97.
303. Никифорова В.Г. Одеський національний економічний університет. Активізація інноваційного розвитку – підґрунтя економічної безпеки підприємства / В.Г. Никифорова, В.О. Кравченко // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 92-96
304. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: [навчальний посібник] / Під заг. ред. д-ра екон. наук, професора Ястремської О.М., канд. екон. наук, доцента Верещагіної Г.В. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 392 с.
305. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
306. Лобунська С.В. Підходи щодо формування показника інноваційної спроможності в загальній системі економічної безпеки підприємства / С.В. Лобунська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 39. – 2012. – С. 55-59.
307. Волощук Л.О. Концептуальні засади управління економічно-безпечним інноваційним розвитком промислового підприємства та формування його аналітичних інструментів / Л.О. Волощук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 1 (17). – С. 234-241.
308. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія / С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. – Суми : Університетська книга, 2010. – 281 с.
309. Рудь Н.Т. Економіка і організація інноваційної діяльності: [навч. посіб.] / Н.Т. Рудь. – Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2007. – 476 с.
310. Рудь О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку підприємства / О.В. Рудь // Стратегія економічного розвитку України. – 2013. – № 33. – С. 24-30.
311. Рудь Н.Т. Інфраструктурне забезпечення інноваційних процесів: [монографія] /З.В. Герасимчук, Н.Т. Рудь. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 260с.
312. Альошин С.Ю. Формування механізму управління інноваційним розвитком промислового підприємства на засадах контролінгу. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики / С.Ю. Альошин. – 2014. – № 2 (26). – С. 126-137.
313. Писаренко Б.А. Управління інноваційним розвитком підприємств / Б.А. Писаренко, Н.Б. Проценко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 81-85

314. Інноваційний менеджмент: [навч. посіб.] / В.О. Василенко, В.Г. Шматько; за редакцією В.О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, Феніс, 2003. – 440 с.
315. Кот Л.Л. Ризики інноваційної діяльності підприємств. Теоретичні та прикладні питання економіки / Л.Л. Кот. – 2013. – Вип. 28. – Т.1. – С. 410-418.
316. Козловський С.В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю: [монографія] / С. В. Козловський. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2010. – 432 с.
317. Герасимович І.А. Системний підхід та імітаційне моделювання – основа управління сучасним підприємством / І.А.Герасимович // Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 17. – № 2. – С. 5-9.
318. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: [монографія] / О.В. Раєвнева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
319. Коюда В.О. Організаційно-методичні аспекти управління інноваційним розвитком підприємства / В.О. Коюда, А.М. Осикова // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2014. – № 4. – С. 50-59.
320. Серов В.П. Индикативное планирование: теория и пути совершенствования : [монографія] / В.П. Серов. – СПб. : Знание, 2000. – 96 с.
321. Редченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі: [навч. посіб.] / К.І. Редченко. – [вид. 2-ге, допов.]. – Львів : Новий світ, 2003. – 272 с.
322. Ансофф И. Стратегический менеджмент : классическое издание: [пер. с англ.] / И. Ансофф ; пер. О. Литун ; ред. А. Н. Петров. – СПб. : Питер, 2009. – 343 с.
323. Каплан Р. Стратегические карты / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: Олимп-Бизнеса, 2005
324. Кандалинцев В.Г. Сбалансированное управление предприятием: [учебное пособие] / В.Г. Кандалинцев. – М.: Кнорус, 2006. – 224 с.
325. Разработка сбалансированной системы показателей. Практическое руководство с примерами. – 2-е изд., расшир. / Под ре. А.М. Гершуна, Ю.С. Нефедьевой. – М.: ЗАО «Олимп-бизнес», 2005. – 128 с.
326. Фридаг Р. Хервиг. Сбалансированная система показателей: руководство по внедрению / Хервиг Р.Фридаг, Вальтер Шмидт: пер. с нем. – Москва: Омега-Л, 2006. – 267 с.
327. Волощук Л.О. Проблеми впровадження системи бюджетування на вітчизняних підприємствах / Л.О. Волощук, С.В. Філіппова, Л.С. Петрова // Економіка: проблеми теорії та практики. – Випуск 250. – Том VI. – Одеса. – 2009. – С. 1313-1320.
328. Волощук Л.О. Основні проблеми впровадження бюджетування як інструменту фінансового управління на підприємствах України / Л.О. Волощук, К.А. Кісель // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – Вип. 261. – Том III. – 2010. – С. 795-800.
329. Волощук Л.А. Инвестиционный анализ в процессе стратегического планирования / Л.А. Волощук, А.С. Балан, С.В. Филиппова // Труды Одесского политехнического университета: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. – Одесса, 2004. – Вип. 2 (22). – С. 303-306.

330. Волощук Л.О. Стратегічний аналіз як інструмент забезпечення аналітичних потреб підприємства в умовах розвитку ринкових відносин в Україні / Л.О. Волощук, В.А. Лівінська // Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу й аудиту в умовах модернізації економіки: матеріали всеукраїнської наукової конференції, (21 березня 2008р. Донецьк, ДНУЕіТ ім. М.Тугана-Барановського). – С. 142-144.
331. Волощук Л.О. Спеціальні методи аналітичного дослідження, як методичний апарат стратегічного фінансового аналізу / Л.О. Волощук, В.А. Лівінська // Матеріали Другої Всеукраїнської Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». – Одеса: Вид-во «ВМВ», 2008. – С. 69-70.
332. Павлюк В.І. Проблеми ототожнення антиципативного та превентивного антикризового управління підприємством / В.І. Павлюк // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2014. – № 9. – С. 316-321.
333. Адамів М.Є. Анисипативне управління машинобудівними підприємствами на засадах слабких сигналів : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М.Є. Адамів. – Львів, 2013. – 25с.
334. Руденський Р.А. Моделювання процесів антисипативного управління економічною безпекою : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Р.А. Руденський ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 16 с.
335. Мельник О.Г. Антисипативне управління підприємствами на засадах слабких сигналів / О.Г. Мельник, М.Є. Адамів // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – С. 32 – 41.
336. Кузьмін О.Є. Концептуальні засади формування та використання систем антисипативного управління на підприємствах / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, М.Є. Адамів // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2012. – № 11 (182). – Ч. 1. – С. 242–248.
337. Jablonski A. Business Models in the Future: the theory and practices / Edited by Adam Jablonski // Academy of Busines in Dabrowa Gornicza. – 2010. – 140 p.
338. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
339. Ясінський В.Л. Теорія ймовірностей та математична статистика: [навчальний посібник] / В.Л. Ясінський, В.Д. Козаченко. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 119 с.
340. Парфенцева Н.О. Статистичне вивчення соціально-економічного розвитку України : [підручник] / Н.О. Парфенцева, Р.О. Кулинич. – К.: ВПД «Формат», 2011. – 456 с.
341. Войнаренко М.П. Обліково-аналітичні аспекти управлінських концепцій: процеси формування та реалізації: [монографія] / за ред. М.П. Войнаренко і Л.В. Скоробогатої. – Хмельницький: ХНУ, ФОП Мельник А.А., 2014. – 605 с.
342. Єріна А.М. Теорія статистики: [практикум] / А.М. Єріна, З.О. Пальян. – 5-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 255 с.
343. Просянюк Н.О. Статистика: от теории к практике: [учебно-методическое пособие] / Н.О. Просянюк, О.А. Варчук. – Харьков, Бурун книга, 2008. – 128 с.

344. Волощук Л.О. Статистика: теория и практика: [учебно-методическое пособие] (Рекомендовано ВР ІБЕІТ ОНПУ, протокол № 3 від 22.10.2009) / Л.О. Волощук/ Изд. 2-е. – Одесса: «ВМВ», 2010. – 136с.
345. Волощук Л.О. Авторське свідоцтво № 58506 (про реєстрацію авторського права на твір) «Учбово-методичний посібник «Статистика» / Л.О. Волощук / Дата реєстрації 10.02.2015. Державна служба інтелектуальної власності України.
346. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 560 с.
347. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо економічного стану промисловості та її окремих галузей. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.me.gov.ua/.
348. Офіційний сайт НБУ. Макроекономічні показники. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896.
349. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С.Ю. Глазьев. – М. : Наука, 1990. – 232 с.
350. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Сост. Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.
351. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: [монографія] / В.М. Геєць, В.П. Александрова, Т.І. Артёмова, Ю.М. Бажал, О.І. Барановський, В.В. Близнюк, О.Ю. Болховітінова, Є.В. Бридун, Т.П. Вахненко, В.І. Голіков; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 2003. – 1006 с.
352. Данько М.С. Статистичний моніторинг структурних технологічних змін у промисловості / М.С. Данько // Статистика України. – 2002. – № 2. – С. 39-41.
353. Близнюк Т.П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства: [монографія] / Т.П. Близнюк. – Харків: видавництво ІНЖЕК, 2008 – 318 с.
354. Близнюк Т.П. Характеристика проходження циклів М. Кондратьєва в Україні / Т.П. Близнюк // Економіка розвитку. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. – № 1 (41). – С. 26-30.
355. Пирог О.В. Технологічний розвиток промисловості України // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону; за ред. І.Г. Ткачук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. університету ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 248-252.
356. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 / Наказ Держспоживстандарту України № 457 від 11.10.2010 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN61334.html.
357. Волощук Л.О. Обліково-аналітичні інструменти управління реальними інвестиціями в процесі інноваційного розвитку промислових підприємств: [монографія] / В.В. Кірсанова, Л.О. Волощук, С.В. Філіппова. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 190 с.
358. Волощук Л.О. Джерела внутрішнього фінансування підприємства / Л.О. Волощук, А.В. Франасюк // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва, м. Харків, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2008. – С.125-127.

359. Волощук Л.О. Проблеми організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку промисловості та комерціалізації результатів наукових досліджень вищих навчальних закладів. / Л.О. Волощук, С.В. Філіппова // Матеріали V Міжнародної конференції «Стратегія якості в промисловості і освіті» (6-13 червня 2009 р., Варна, Болгарія), том II. Дніпропетровськ-Варна, 2009. – С.80-83.
360. Волощук Л.О. Специфіка інноваційного розвитку підприємств промисловості України. / Л.О. Волощук, Е.М. Забарна // Матеріали VIII Международной конференции «Стратегия качества в промышленности и образовании» (г.Варна, 8-15 июня 2012). В трех томах. – Том 2. – Дніпропетровськ-Варна, 2012. – С. 63-66.
361. Волощук Л.А. Оценка целесообразности инвестирования инновационных изменений / Л.А. Волощук / Економіка розвитку. Науковий журнал. – Харків: ХНЕУ, 2005. – Вип. № 2 (34). – С.26-29.
362. Волощук Л.О. Інноваційна діяльність та розвиток промислових підприємств України: проблеми статистичного та економічного аналізу / Л.О. Волощук // Проблеми економіки. – 2014. – №4. – С. 269-274.
363. Волощук Л.О. Проблеми статистичного аналізу інноваційного розвитку промислових підприємств України / Л.О. Волощук // Економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами в умовах ризиків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 листоп. 2014 р., м. Чернігів / ред. кол. : В.П. Ільчук [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – С. 153-156.
364. Європейська методика визначення узагальненого інноваційного індекса. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Svfin/2008_3/16-154.pdf.
365. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation [Electronic resource]. – 2014. – Accessed mode : <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2014>.
366. Fedulova L. Human innovative factor in socio-economic development of ukraine: international measuring / L. Fedulova, A. Prysiazhniuk // Economic Annals-XXI – 2015. – 1-2 (1). – p. 15-19.
367. Економічна статистика. Наука, технології та інновації: методологічні пояснення. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
368. Наказ Держстата України «Про затвердження форм державних статистичних спостережень зі статистики науки та інновацій» від 20.11.2012 г. № 471. За редакцією Наказ Держстата України «Про внесення змін до деяких форм державних статистичних спостережень щодо перенесення термінів подання» від 20.09.2013 г. № 283. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vnesennjazzmin-do-dejakih-form-derzhavnih-statistichnih--doc164655.html>.
369. Пархоменко О.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття рішень в системі науково-технічної інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О.В. Пархоменко. – Київ, 2006. – 24 с.

370. Савчук В.П. Управление прибылью и бюджетирование / В.П. Савчук – М.: БИНОМ. – Лаборатория знаний, 2005. – 432 с.
371. Баканов М.И. Теория экономического анализа / М.И. Баканов, А.Д. Шеремет. – М., 2002.
372. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: [навч. посіб.]. – К. : Знання, 2004. – 654 с.
373. Мних С.В. Економічний аналіз: [підручник] / С. В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
374. Тычинина Н.А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия / Н.А. Тычинина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 2. – С. 107-113.
375. Волощук Л.О. Методологія фінансового аналізу як складова обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового сектору економіки України: [монографія] / Л.О. Волощук. – Одеса, Вид-во «ВМВ», 2010. – 220 с.
376. Волощук Л.А. Финансовый анализ: [учебное пособие с грифом МОНМС Украины] (Гриф МОНМС України, лист № 1/11-11960 від 20.12.2011.) / Л.А. Волощук, М.А. Юдин; под ред. Филипповой С.В. – К.: Кафедра, 2012. – 320 с.
377. Волощук Л.О. Авторське свідоцтво № 58505 (про реєстрацію авторського права на твір) Україна, Державна служба інтелектуальної власності України. «Учбовий посібник «Фінансовий аналіз» / Л.О. Волощук, М.А. Юдін. – Дата реєстрації 10.02.2015 р.
378. Филиппова С.В. Управленческий анализ : теория и практика. Цикл : «Современные управленческие технологии» / С.В. Филиппова. – К.: Аврор. – 2004. – 336 с.
379. Свиарева А.Б. Аналитическое обеспечение управления предпринимательскими структурами в промышленном секторе экономики: [монография] / А.Б. Свиарева. – Одесса: ТЭС, 2004. – 158 с.
380. Волощук Л.А. Теоретико-практические аспекты разработки организационно-экономического обеспечения автоматизированной системы управленческого учета и анализа малого предприятия: [монография] / С.В. Филиппова, А.Б. Свиарева, К.В. Ковтуненко, Л.А. Волощук, В.А. Сааджан. – Одеса: Астропринт, 2004. – 140 с.
381. Волощук Л.О. Проблемні питання та напрямки удосконалення фінансового аналізу / Л.О. Волощук // Сборник научных трудов «Вестник Национального технического университета «ХПИ». Тематический выпуск «Технический прогресс и эффективность производства». – 2006. – № 13 (1). – С. 61-63.
382. Волощук Л.О. Проблемні питання та напрямки удосконалення фінансового аналізу / Л.О. Волощук // Труды 5 міжнар. наук-практ. конференції «Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум – 2006»». – Харків, НТУ «ХПИ», 2006. – С. 25-26.
383. Волощук Л.О. Аналіз фінансової звітності як елемент обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовим станом підприємства / Л.О. Волощук // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2009. – № 15 (93). – С. 48-55.

384. Волощук Л.О. Фінансовий аналіз як елемент системи управління фінансово-господарською діяльністю підприємства / Л.О. Волощук, Г.А. Єлисеєва, Ю.М. Островська // Матеріали 4-ої Всеукраїнської конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Перспективи та пріоритети розвитку економічного аналізу», (м.Донецьк., ДНУ). – 2007. – С. 84-87.
385. Волощук Л.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття інвестиційних рішень / Л.О. Волощук, О.С. Балан // Вісник технологічного університету Поділля. – 2004. – № 6. – С. 47-50.
386. Волощук Л.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства / Л.О. Волощук // Труды Одесского политехнического университета: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. – Одеса, 2011. – Вып. 2 (36). – С. 229-234.
387. Волощук Л.О. Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління розвитком підприємства / Л.О. Волощук, О.С. Статник // Збірник наукових праць ОДЕУ «Вісник соціально-економічних досліджень». – 2011. – № 41. – С. 25-30.
388. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування / Г.О. Крамаренко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003 – 224 с.
389. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М.: ИНФРА, 1995.
390. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
391. Бочаров В.В. Финансовый анализ. Краткий курс. 2-е изд. / В.В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2008. – 240с.
392. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: [навчальний посібник] / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 432с.
393. Деєва Н.М. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / Н.М. Деєва, О.І. Дедіков. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.
394. Дыбаль С.В. Финансовый анализ: теория и практика: [учеб. пособ.] – СПб.: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2005. – 304с.
395. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: [навч. посібник.] / К.В. Ізмайлова. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 2001. – 152 с.
396. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності. – Х.:Фактор, 2002. – 144 с.
397. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия. – К.: Ника-Центр, 2004.–720 с.
398. Гридчина М.В. Финансовый менеджмент: [курс лекций]. – К.: МАУП, 2004. – 166 с.
399. Івахненко С.В. Фінансовий контролінг : методи та інформаційні технології / С.В. Івахненко, О.В. Мелих. – К.: Знання, 2009. – 319 с.
400. Черненко А.Ф. Финансовое положение и эффективность использования ресурсов предприятия: [монография] / А.Ф. Черненко, Н.Н. Илышева, А.В. Башарина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 207 с.
401. Войтоловский Н.В. Комплексный экономический анализ предприятия / Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. – СПб.: Питер, 2009. – 576 с.

402. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / О.О. Терещенко, Я.І. Невмержицький, А.П. Куліш та ін.; за заг. ред. О.О. Терещенка. – К.: КНЕУ, 2006. – 312 с.
403. Хотомлянський О.Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства / О.Л. Хотомлянський, П.А. Знахуренко // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 111-117.
404. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства / М.Д. Білик // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 117-123.
405. Внукова Н.М. Формування системи кількісних показників оцінки фінансового стану підприємств-емітентів / Н.М. Внукова, Н.І. Зінченко // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 112-120.
406. Юдін М.А. Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства / М.А. Юдін // Економіка промисловості. – 2009. – № 5 (48). – С. 158-162.
407. Хиггинс Роберт С. Финансовый анализ: инструменты для принятия бизнес-решений / Роберт С. Хиггинс. – М.: ООО «Вильямс», 2007. – 464 с.
408. Лист Державної податкової адміністрації України від 27.01.98 р. № 759/10/20-2117 зі змінами та доповненнями щодо методичних рекомендацій з аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI1722.html.
409. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затверджене наказом Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. № 49/121 з змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.
410. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємств та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України від 17 січня 2001 р. № 10. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text1518/pg1.htm>.
411. Волошук Л.О. Теоретико-методичні засади оцінки результатів діяльності підприємства за даними його фінансової звітності / Л.О. Волошук, О.П. Доба // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2009. – № 12 (90). – С. 93-100.
412. Волошук Л.О. Удосконалення методичного забезпечення аналізу грошових потоків та інвестиційної діяльності промислового підприємства як складових оцінки його фінансового стану / Л.О. Волошук, А.В. Скаленко // Труды Одесского политехнического университета: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. – Одесса, 2010. – Вып. 1(33)-2(34). – С. 256-262
413. Волошук Л.А. Формирование системы показателей оценки финансовой рентабельности предприятий и субъектов малого предпринимательства / Л.А. Волошук, А.В. Скаленко, Е.А. Кисель // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – № 5 (130). – С. 54-63

414. Волощук Л.О. Методика оцінки фінансового стану малих машинобудівних підприємств / Л.О. Волощук, О.В. Скаленко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – № 27 (152): Ювілейний випуск. – С. 79-87.
415. Волощук Л.О. Аудит фінансового результату / Л.О. Волощук, В.А. Лівінська // Учетно-аналитическое обеспечение инновационной трансформации экономики Украины: Збірник матеріалів Першої науково-практичної Інтернет-конференції. – Одеса: Вид-во «ВМВ», 2007. – С. 24-25.
416. Волощук Л.А. Формирование системы показателей рентабельности по данным финансовой отчетности / Л.А. Волощук // Матеріали Третньої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». – Одеса: Вид-во «ВМВ», 2009. – С. 13-15.
417. Волощук Л.О. Обліково-аналітичні інструменти управління фінансовими ресурсами підприємства / Л.О. Волощук, А.В. Скаленко // Матеріали 4-ї Всеукраїнської Науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України». – Одеса: «ВМВ». – 2010. – С. 11-12.
418. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu1/>.
419. Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності (наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=293536.
420. Пилипенко А.А. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: [монографія] / А.А. Пилипенко, І.П. Дзьобко, О.В. Писарчук. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 344 с.
421. Князь С.В. Оцінювання інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства на засадах активізування маркетингової діяльності / С.В. Князь, О.В. Князь, Ю.О. Андріанов. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/Portal/natural/VNULP/>.
422. Загородній А.Г. Стратегічний аналіз конкурентоспроможності інноваційної продукції / А.Г. Загородній, В.М. Чубай. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009_647/10.pdf.
423. Куліков П.М. Економіка та організація інноваційної діяльності: [навч. посібник] / П.М. Куліков, Д.О. Тищенко, Н.В. Кулешова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Харківський нац. екон. ун-т. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. – 247 с.
424. Литвин І.В. Управління венчурними організаціями в машинобудуванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І.В. Литвин. – Львів, 2009. – 20 с.

425. Павлиш Е.В. Організаційно-економічне забезпечення конкуренто-спроможності регіону : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Донецьк, 2007. – 20 с.
426. Чижова В.І. Підвищення ролі регіонів в активзації інноваційного процесу в Україні / В.І. Чижова. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_arti cle25.pdf.
427. Єжакова Н.В. Методичні підходи до управлінського обліку та аналізу ефективності інноваційної діяльності й інноваційної активності підприємств / Н.В. Єжакова. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.ceikneu.edu.ua/blocks/doc_info.php?id=525.
428. Чайка В.В. Оценка и анализ динамики инновационного уровня производства в черной металлургии Украины / В.В. Чайка // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2006. – Вип. 221. – С. 110-123.
429. Каракай Ю.В. Маркетинг на ринку інноваційних товарів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ю.В. Каракай. – К.: 2008. – 29 с.
430. Юдіна О.І. Інноваційна діяльність підприємств промисловості як засіб ресурсозбереження. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Vdnuet/econ/2009_3/17.pdf.
431. Іванков В.М. Оценка состояния инновационной деятельности промышленных предприятий / В.М. Іванков / Науково-практичне видання «Незалежний аудитор», 2013– № 6 (IV). – С. 70-76.
432. Матросова В.О. Аналіз інноваційної активності підприємств України та стратегія формування корпоративного інноваційного потенціалу / В.І. Матросова, О.О. Семенова // Вісник НТУ «ХПІ». – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 67 (1040). – С. 53-63.
433. Чабан В.Г. Інноваційний потенціал підприємства та його оцінка / В.Г. Чабан // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 142-148.
434. Волошук Л.О. Франчайзингова угода як кінцевий продукт інтелектуальної складової партнерських відносин / Л.О. Волошук, Л.В. Скороходова // Матеріали міжнародної українсько-японської конференції з питань науково-промислового співробітництва. – Том. 2. – 25 жовтня 2013 р. – Одеса: ОНПУ, 2013. – С. 60-62.
435. Волошук Л.О. Проблеми оцінки інтелектуального капіталу сучасних підприємств / Л.О. Волошук, Л.В. Скороходова // Materialy VI Miedzynarodowej konferencji «Perspektywiczne opracowania sa nauka I technikami – 2010». Ekonomiczne nauki.: Przemysl. Nauka I studia. – Volume 4. – С. 102-104.
436. Voloschuk L.O. Intangible assets in the context of the accounting policies of the industrial enterprise (Нематеріальні активи в контексті облікової політики виробничого підприємства) / E.I. Maslennikov, L.O. Voloschuk, Y.A. Nekipelova / Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3 (13). – С. 104-108.
437. Волошук Л.О. Сучасні проблеми відображення інтелектуальних активів в системі обліку вітчизняних підприємств. / Л.О. Волошук, А.В. Каба // Матер. міжнар. науково-практ. інтернет-конф. «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (Одеса, ОНПУ, 16-18 травня 2012 року). – С. 91-93.

438. Волошук Л.О. Проблеми визначення та оцінки в системі бухгалтерського обліку нематеріальних активів, створених самостійно / Л.О. Волошук, Ю.А. Некіпелова // Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (ОНПУ, ІПРЕЕД НАН України. 12-19 грудня 2013). – Одеса, 2013. – С. 22-23.
439. Волошук Л.О. Вплив нематеріальних активів на інноваційний розвиток підприємства / Л.О. Волошук, Ю.А. Некіпелова // Міжнародна науково-практична конференція «Динаміка наукових досліджень», Польща, Publishing house Education and Science, 7-15 червня 2014р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/22_DNI_2014/Economics/7_175207.doc.htm.
440. Волошук Л.О. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства / Л.О. Волошук, Ю.А. Некіпелова // V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті», (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня, 2014 р.). – С. 43-48.
441. Волошук Л.О. Використання моделей прогнозування банкрутства для діагностики фінансової безпеки підприємства // Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (Одеський національний політехнічний університет, 20-23 травня 2014 року). – Одеса: ОНПУ, 2014.
442. Указ президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Стратегія від 11.06.1998 № 615/98. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента N 398/2015 (398/2015) від 07.07.2015). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
443. Постанова Верховної Ради України Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 37, ст.336). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/916-14>.
444. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. Верховна Рада України; Закон від 11.07.2001 № 2623-III. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
445. Указ президента України Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки від 28.04.2004 № 493/2004 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента N 398/2015 (398/2015) від 07.07.2015). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>.
446. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки. Постанова КМУ від 14 травня 2008 р. N 447. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF>.

447. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи. Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 17.06.2009 № 680-р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.
448. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Схвалено Постановою Верховної Ради України від 21 жовтня 2010 року N 2632-VI. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>.
449. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Верховна Рада України; Закон від 08.09.2011 № 3715-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 19-20, ст.166). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
450. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалено Наказом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
451. The Global Competitiveness Report 2014 – 2015. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.
452. Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2015>.
453. ВВП и внешний долг Украины. Счетчик. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://countrymeters.info/ru/Ukraine/economy>.
454. Геєць В.М. Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття / В.М. Геєць, В.П. Александрова, М.І. Скрипниченко, Л.І. Федулова, А.Г. Наумовець; Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. – К.: Фенікс, 2007. – 152 с.
455. Сектор машинобудування в Україні: стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією. Берлін /Київ, серпень 2014 року. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>.
456. Перелік підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та формують економічний потенціал Одеської області, затверджений Розпорядженням голови Одеської обласної державної адміністрації від 17 червня 2014 року № 518/А- 2014.
457. Селіванова Н.М. Управління розвитком інноваційно-активного промислового підприємства на засадах контролінгу: автореферат... канд. екон. наук, спец.: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Н.М. Селіванова. – Одеса: Одеський нац. політехнічний ун-т, 2015. – 24 с.
458. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку: [монографія] / за ред. Ю. В. Кіндзерського. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 928 с.

459. Волощук Л.О. Сутність системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку підприємств. / Л.О. Волощук, Л.С. Петрова // Обліково-аналітичне забезпечення в системі фінансово-економічної інформації: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв, НУК, 2010.
460. Камінська Т.Г. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.05.06 «Облік, аналіз та аудит» / Т.Г. Камінська. – К.: 2006. – С. 15.
461. Волощук Л.О. Становлення технічного університету як постачальника інтелектуальних ресурсів для інноваційного розвитку економіки: європейський досвід // Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (ОНПУ, 21-25 травня 2013). – Том 1. – Одеса: ОНПУ, 2013. – С. 142-144.
462. Волощук Л.О. Роль освітньо-наукового сектору у формуванні конкурентного потенціалу та забезпеченні інноваційного розвитку промислового сектору економіки України / Л.О. Волощук // Матеріали міжнародної конференції «Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України», м. Одеса, 21-22 жовтня 2010 р. / ІПРЕД НАН України, 2010. – С.35-37.
463. Волощук Л.О. Методичні основи оцінки інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства / Л.О. Волощук, О.М. Церковна, Л.В. Скороходова // Збірник наукових праць ОНЕУ «Вісник соціально-економічних досліджень». – Вип. 3 (43). – 2011. – С. 220-226.
464. Волощук Л.О. Проблеми відображення інтелектуального капіталу в структурі майна промислових підприємств / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова, Л.С. Петрова // Матеріали II науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми ринку і розвитку регіонів України у 21 столітті»: (ОНПУ, 17-19 травня 2011). – Одеса: ВМВ, 2011. – С. 12-14.
465. Волощук Л.О. Особливості застосування методів вартісної оцінки інтелектуального капіталу у фінансовому аналізі / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова, О.М. Церковна // Науковий журнал «Економіка харчової промисловості». – 2012. – № 1(13). – С. 32-34.
466. Волощук Л.О. Проблеми адаптації методик оцінки інтелектуального капіталу у вітчизняній економіці / Л.О. Волощук, Л.В. Скороходова // Матеріали XIV Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми економічної кібернетики 2011» (ОНПУ, м.Одеса, 14-16 вересня 2011). В трьох томах. – Том 3. – Одеса, ОНПУ, 2011. – С. 12-13.
467. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
468. Горшкова Л.А. Аналитический инструментарий системы управления хозяйствующих субъектов / Л.А.Горшкова. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.auditfin.com/fin/2005/1/Gorshkova/Gorshkova%20.pdf>.
469. Отенко В.І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства / В.І. Отенко // БІЗНЕС-ІНФОРМ. Економіка. Економіка підприємства. – 2013 – № 5. С. 232–237.

470. Борщ В.И. Аналитический инструментарий оценки эффективности системы управления предприятием в инновационной экономике / В.И. Борщ // Труды Одесского политехнического университета. Економіка. Управління. – 2012. – Вип. 2 (39). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pratsi.opu.ua/app/webroot/articles/1364640463.pdf>.
471. Антипцева О.Ю. Аналітичний інструментарій оцінка рівняння фінансового розвитку підприємства за умов реалізації мотиваційно-орієнтованого управління / О.Ю. Антипцева // Вісник НТУ «ХПІ», 2014. – № 65. – [Електронний ресурс] – Режим електронного доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/13910/1/vestnik_HPI_2014_65_Antyptseva_Analitychnyi.pdf
472. Отенко І.П. Аналітичні інструментарій управління економічною безпекою підприємства / І.П. Отенко, О.Ф. Ярошенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4. – Т. 2. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_4_2/pdf/038-041.pdf.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
Семантичне коло категорії «інноваційний розвиток»

Таблиця А.1 – Визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства» в різних дослідженнях (складено автором на засадах систематизації джерел)

Зміст визначення	Автори
Інноваційний розвиток – неперервний цілеспрямований процес пошуку, підготовки та реалізації нововведень, які дозволяють підвищити ефективність функціонування виробництва, підвищити ступінь реалізації потреб підприємства.	А.Г. Фонов [136]
Інноваційний розвиток передбачає наявність постійно діючого комплексу робіт по розробці, освоєнню та впровадженню у виробництво різноманітних нововведень.	Н. Поповенко, Е. Забарна [137]
Інноваційний розвиток – процес господарювання, що спирається на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятної мотивації діяльності і який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту.	С.М. Ілляшенко [27]
Інноваційний розвиток – сукупність реалізованих нововведень, які більш успішні, коли охоплюють не одну вузьку область, а включають в себе також сфери, що впливають на загальний результат.	А. Ніколаєв [138]
Інноваційний розвиток – посилення та використання своїх інноваційних можливостей для досягнення цілей.	В.П. Баранчєєв [139]
Інноваційний розвиток підприємства – це такий розвиток підприємства, де джерелом розвитку є інновації.	І. Степнов [140], І. Федулова [141], Ю. Погорелов [142]
Інноваційний розвиток підприємства – це визначений безперервний рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку.	С.М. Ілляшенко [30]
Інноваційний тип розвитку – спосіб економічного зростання, оснований на систематичних нововведеннях, спрямованих на поліпшення усіх аспектів діяльності господарської системи, періодичному перегрупованні сил, обумовленому логікою НТП, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних чинників для створення інноваційних товарів і формування конкурентних переваг.	В.В. Стадник, М.А. Йохна [143]
Інноваційний розвиток підприємства – це: – діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживацьких потреб та підвищення ефективності господарювання; – розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства.	О. Адаменко [144]

Продовження таблиці А.1

1	2
Інноваційний розвиток підприємства – це розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень (частіше за все технічного, технологічного характеру).	А. Кібіткін, М. Чечуріна [145]
Інноваційний розвиток підприємства – це шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей.	І. Підкамінний, В. Ціпуринда [146]
Інноваційний розвиток підприємства – це створення на фондовому ринку привабливості з точки зору дохідності інвестиційного ризику, тобто підвищення вартості бізнесу шляхом управління інноваціями.	І. Борисова [157]
Інноваційний розвиток підприємства – це сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності організації на основі інновацій.	Н. Заглуміна [148]
Інноваційний розвиток підприємства – це: 1) складний та довготривалий процес інноваційних перетворень на підприємстві, що включає набір цілей, заходів, які плануються, систему мотивації та способи фінансування; 2) закономірно та послідовно здійснюваний процес конкретних заходів щодо проведення наукових досліджень і розробок, створення новинок та освоєння їх у виробництві з метою отримання нової або покращеної продукції, нової або удосконаленої технології виробництва.	М. Касс [149]
Інноваційний розвиток – це здатність підприємства динамічно розвиватися на власній основі за рахунок систематичного формування комплексу дій, направлених на розробку, впровадження, подальшу модифікацію нововведень.	М.С. Рогоза, К.Ю. Вергал [150]
Інноваційний розвиток підприємства – це не тільки основний інноваційний процес, але і розвиток системи факторів та умов, необхідних для його здійснення, тобто інноваційного потенціалу.	Х. Гумба [106]
Інноваційний розвиток підприємства – це процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, стійкості в зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту тощо).	О. Мороз [151]
Інноваційний розвиток підприємства – це процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно-функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки.	Т. Пілявко [152]
Інноваційний розвиток промислового підприємства – це процес необоротної закономірної зміни підприємства і бізнес-процесів у ньому, викликаний розробкою і впровадженням інновацій.	Д.Ю. Крамської, В.А. Кучинський [101]
Інноваційний розвиток підприємства – це процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від інноваційного потенціалу цього підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації уміння знаходити нові рішення, ідеї та у результаті винаходів.	В.С. Найдюк [108]

Таблиця А.2 – Визначення понять «інноваційний діяльність», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал» в різних дослідженнях (складено на засадах [24, 57, 66, 101, 108, 153, 156-177])

Зміст визначення	Автори
1	2
<i>Інноваційна діяльність</i>	
Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг.	Закон України «Про інноваційну діяльність» [66]
Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається (товарів, послуг), удосконалення технологій їх виробництва з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому чи зовнішньому ринках. Інноваційна діяльність – це цілий комплекс наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів, сукупність яких приводить до інновацій у вигляді нового або удосконаленого продукту.	М.Т. Пашута, О.М. Шкільнюк [156]
Інноваційна діяльність – це процес, спрямований на втілення результатів наукових досліджень та розробок, або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, який реалізується на ринку, у новий або удосконалений технологічний процес, який використовується у практичній діяльності.	Г.О. Трифілова [157]
Інноваційна діяльність – це сукупність науково-дослідних, прикладних, експериментальних робіт, необхідних для створення інновацій; робіт, пов'язаних із створенням дослідних та серійних зразків нової продукції та технологій, з сертифікацією і стандартизацією інноваційних продуктів; з проведенням маркетингових досліджень і організацією ринків збуту інноваційних продуктів; всі види посередницької діяльності і інші види робіт, що взаємопов'язані в єдиний процес з метою створення і поширення інновацій	О.А. Мизрова [158]
Інноваційна діяльність (інноваційна функція підприємства) – сукупність робіт з розвитку, виконувана на підприємстві, в рамках якої здійснюється як технологічний, так і організаційний розвиток підприємства, проводиться оновлення продукції.	В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов [24,25]
Інноваційна діяльність – сукупність бізнес-процесів, які мають інноваційну складову та спрямовані на досягнення підприємством своєї стратегічної мети	А.Ю. Сербенівська [159]

Продовження таблиці А.2

1	2
<i>Інноваційний процес</i>	
Інноваційний процес – це процес інтеграції технологій, виробництва, управління, фінансів, інформації.	В.В. Матохін [160]
Інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання в інновацію, який можна представити як послідовний ланцюг подій, в ході яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється при практичному використанні.	П.Н. Завлін [161]
Інноваційний процес – це діяльність по створенню, реалізації й поширенню інновацій в суспільному виробництві а саме: створення готової до вживання розробки, що пройшла всі стадії перевірки на виробництві й у споживача.	Л.А. Свєєва [162]
Інноваційний процес – це технологічний ланцюг: дослідження – створення об’єкту техніки і технологій – його правова охорона – введення в господарський обіг об’єкту техніки й технологій (комерціалізація).	А.Д. Корчагин [163]
Інноваційний процес – це постійний і безперервний потік перетворення конкретних технічних або технологічних ідей на основі наукових розробок в нові технології або окремі її складові частини і доведення їх до освоєння безпосередньо у виробництві з метою здобуття якісно нової продукції.	І.А. Ільїна [164]
Інноваційний процес – це сукупність послідовних дій із створення й впровадження нових або вдосконалених технологій. Він вимагає залучення багатьох функціональних сфер, у тому числі, служби НІОКР, маркетингу, виробництва, фінансів, персоналу.	А.Г. Мендрул [165]
Інноваційний процес – це процес змін елементів системи й взаємозв’язків між ними, внутрісистемний процес формування результату, процес реакції системи у відповідь на зміну зовнішніх умов, в першу чергу, на зміну вимог ринку.	Е.А. Монастирний [166]
Інноваційний процес – це послідовність подій, під час яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології, структури або послуги і розповсюджується у господарській практиці і суспільній діяльності.	І.А. Жаріков [167]
Інноваційний процес – це комплекс взаємозв’язаних між собою дій, ведучих до виникнення нових ідей і їх реалізації в результатах, засобах, процесах виробництва і управління.	С.В. Філіппова [57]
Інноваційний процес – це період часу від зародження ідеї, створення новачі та до її впровадження та/або ринкового використання у вигляді інновації.	Л.О. Волощук [57]

Продовження таблиці А.2

1	2
Інноваційний процес – процес перетворення наукового знання в інновацію, яка задовольняє нові суспільні потреби; послідовний ланцюг дій, що охоплює всі стадії створення новації та її практичного застосування.	В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов [24,25]
Інноваційний процес – це послідовний ланцюг подій, в якому новація з ідеї перетворюється на розробки і з'являється у вигляді конкретної продукції, технології чи послуги. Це логічна послідовність таких етапів: фундаментальні дослідження, прикладні розробки, впровадження і комерціалізація.	М.С. Рогоза К.Ю. Вергал [153]
Інноваційний процес – це сукупність послідовних дій інтелектуальної творчості та діяльності людини, що спрямована на додавання вартості і цінності отриманому кінцевому результату з чітко зазначеними параметрами орієнтованими на довготривалу перспективу.	А.Ю. Сербенівська [156]
Інноваційний процес – це сукупність робіт у області інноваційної діяльності, яка регламентована певними етапами від зародження ідеї до комерціалізації продукту.	Д.Ю. Крамської, В.А. Кучинський [101]
<i>Інноваційний потенціал</i>	
Інноваційний потенціал – це сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності.	І. Ансофф [169]
Інноваційний потенціал – це одна з трьох складових інноваційного простору, яка включає в себе особисті й ділові якості керівників, професійну й економічну підготовку, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), матеріально-технічне і фінансове забезпечення.	А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко [170]
Інноваційний потенціал підприємства – це сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства.	А.А. Пилипенко [171]
Інноваційний потенціал вміщає приховані можливості накопичених ресурсів, які можуть бути приведені до дії з метою досягнення цілей економічних суб'єктів.	А. Безуглий [172]
Інноваційний потенціал – комплексна характеристика підприємства, що віддзеркалює: 1) параметри, що обумовлюють систему внутрішніх економічних відношень та спосіб взаємодії з чинниками зовнішнього середовища; 2) чинники, що характеризують внутрішні ресурси підприємства.	Э.Н. Забарная, С.К. Харичков [126]

Продовження таблиці А.2

1	2
Інноваційний потенціал підприємства – це ступінь готовності виконати завдання для досягнення поставленої інноваційної мети шляхом реалізації проекту чи програм відповідних інноваційних змін.	Л.І. Федулова [173]
Інноваційний потенціал – це накопичення певної кількості інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції.	С.В. Бреус [174]
Інноваційний потенціал – це система факторів та умов, необхідних для інноваційного процесу.	Б. Данілішин, В. Чижова [175]
Інноваційний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів.	О. Білорус [176]
Інноваційний потенціал – це сукупні можливості підприємства щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення.	М.Є. Рогоза К.Ю. Вергал [153]
Інноваційний потенціал – узагальнююча характеристика рівня наукового забезпечення виробництва: науки, техніки, технології, інженерної справи, виробничого досвіду, можливостей і ресурсів, які є у розпорядженні підприємства для вирішення науково-технічних проблем.	В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов [24,25]
Інноваційний потенціал – сукупність ресурсів, які безпосередньо беруть участь в інноваційному процесі, перебувають у взаємозв'язку, і факторів, що створюють необхідні передумови для ефективного використання цих ресурсів з метою досягнення відповідних орієнтирів інноваційної діяльності.	В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов [24,25]
Інноваційний потенціал на мікроекономічному рівні – це система відносин з приводу створення, накопичення, перерозподілу та ефективного використання усіх наявних і потенційних можливостей інноваційного розвитку окремих суб'єктів.	А.В. Шаперенков [177]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 – Визначення поняття «економічна безпека» в межах мікроекономічного підходу (складено автором на засадах систематизації)

Автор, рік	Визначення
1	2
В. Тамбовцев, 1994 [241]	Економічна безпека – сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.
В. Коласс, 1997 [242]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру [с. 256].
Е.А. Олейников, 1997 [243]	Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.
Е.А. Ишенков, 1997 [244]	Економічна безпека підприємства – це найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.
Е. Раздина, 1997 [245]	Економічна безпека підприємства – це комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.
Д. Ковалёв, Т. Сухорукова, 1998 [246]	Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності.
Г.Б. Клейнер, 1998 [247]	Економічна безпека підприємства (фірми) – стан даного господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури та діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін.
В.І. Мунтян, 1999 [203]	Економічна безпека підприємства – такий стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.
Н. Капустин, 1999 [248]	Економічна безпека підприємства – це сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів.
В. Забродський, 1999 [249]	Економічна безпека підприємства – кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відображає здатність до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічних загроз.
В. Шликов, 1999 [250]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз.

Продовження таблиці Б.1

1	2
П. Мак-Мак, 1999 [251]	Економічна безпека підприємства – стан найбільш ефективного використання всіх видів ресурсів з метою запобігання (нейтралізації, ліквідації) загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах ринкової економіки.
М. Бендиков, 2000 [262]	Економічна безпека підприємства – це захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, наприклад, пов'язаних з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища, і здатність до його відтворення.
А.В. Кірієнко, 2000 [253]	Економічна безпека підприємства – стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі.
В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин, 2001 [254]	Економічна безпека підприємства – стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.
С.Ф. Покропивний, 2001 [255]	Економічна безпека підприємства – стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку підприємства, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам.
І.Л. Плетникова, 2001 [256]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність.
Енциклопедія економічної безпеки, 2001 [238]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей.
О.А. Грунін, 2002 [257]	Економічна безпека – це такий стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.
С.Л. Меламедов, 2002 [258]	Економічна безпека підприємства – захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового та інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, який забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.
О.В. Климовкин, 2002 [259]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства у фінансово-економічній, виробничій, господарчій, технологічній сферах від різного роду загроз, в першу чергу, соціально-економічного характеру, який настає дякуючи прийнятій керівництвом системи заходів правового, організаційного, соціально-економічного та інженерно-технічного характеру.

Продовження таблиці Б.1

1	2
Г.В. Козаченко, А.Н. Ляшенко, 2003 [196]	Економічна безпека підприємства – міра гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза його межами
С. Пляшенко, 2003 [260]	Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечує тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.
І.В. Запоточний, В.І. Захарченко, 2003 [216]	Економічна безпека підприємства – стан правових, виробничих відносин та організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, який забезпечує стабільність функціонування, фінансово-комерційний результат, прогресивний науково-технологічний розвиток.
Н.О. Подлужна, 2003 [261]	Економічна безпека підприємства – це стан в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, дій непередбачуваних та складно прогнозованих факторів; характеристика системи, що самоорганізовується й саморозвивається; стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості, рівновагу і стійкість при мінімізації загроз
Ф.І. Євдокимов, 2004 [262,263]	Економічна безпека підприємства – захищеність його потенціалу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих чи непрямих економічних погроз зі здатністю підприємства до відтворення.
Р. Дацків, 2004 [264]	Економічна безпека підприємства – такий стан економічного розвитку, який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища.
Ю. Лисенко, 2004 [265]	Економічна безпека підприємства – стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства.
А.П. Градов, 2005 [266]	Економічна безпека підприємства – стан, при якому стратегічний потенціал фірми не знаходиться поблизу межі адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки зростає з наближенням ступеня адаптивності стратегічного потенціалу до зони межі.
З. Такулов, 2005 [267]	Економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх погроз, дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.
В.В. Белокуров, 2005 [268]	Економічна безпека підприємства – наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань.
Ю.Б. Кракос, Н.І. Серик, 2006 [269]	Економічна безпека підприємства – захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін в цих сферах як з боку зовнішніх, так і внутрішніх чинників.
В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк, 2006 [194]	Економічна безпека підприємства: поєднання економічних, правових та інших умов, що забезпечують стійке функціонування і розвиток підприємства, його захищеність від негативного впливу дестабілізуючих факторів для реалізації цілей статутної діяльності і комерційних інтересів.

Продовження таблиці Б.1

1	2
О. Судакова, 2007 [270]	Економічна безпека підприємства – такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу.
Т.Г. Василюк, 2008 [193]	Економічна безпека підприємства – такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найефективніше використання ресурсів, інтелектуального і кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.
Л.І. Донець, Н.В. Ващенко, 2008 [271]	Економічна безпека підприємства – система створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу на свою економічну безпеку.
П.А. Фісуненко, 2008 [272]	Економічна безпека підприємства – стійке, протидіюче впливу руйнівних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, поточне функціонування підприємства за умови максимально безризикового використання ресурсів і можливостей, орієнтації на базові цілі та стратегію, наслідком чого є нарощування високого потенціалу розвитку.
Т.М. Іванюта, А.О.Заїчковський 2009 [273]	Економічну безпеку підприємства складають юридичні, виробничі відносини й організаційні зв'язки, матеріальні й інтелектуальні ресурси, що забезпечують стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.
А.А. Меліхов, 2009 [274]	Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів підприємства (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо) та наявних ринкових можливостей, що дозволяє попередити негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпечити його довгострокове виживання й стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної.
А.І. Сухоруков, 2009 [208]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності підприємства від різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, що гарантує найбільш продуктивне використання ресурсів підприємства та досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження інтересів підприємства з інтересами суб'єктів у часі та просторі.
З.С. Варналій, 2009 [275]	Економічна безпека – забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів.
І.В. Сорокіна, 2009 [276]	Економічна безпека – такий стан управлінської системи підприємства, за якого досягається ефективне управління ресурсами і є можливість адекватно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі та проектувати можливі загрози і реакцію на них з метою забезпечення безризикового розвитку підприємства.

Продовження таблиці Б.1

1	2
Н.Ю. Гічова, 2010 [277,278]	Економічна безпека підприємства – стан, протилежний кризі, який досягається при найбільш ефективному використанні ресурсів підприємства, а також відповідності напрямку його розвитку основним тенденціям зовнішнього середовища.
В.В. Горлачук, 2010 [279]	Економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.
Н.П. Карачина, 2010 [280]	Економічна безпека підприємства – стан потенційної або відносної захищеності підприємства, який забезпечує незалежність, стабільність, стійкість, здатність до розвитку та спроможність запобігати і підтримувати вплив в певних межах.
І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко, 2011 [220]	Економічна безпека – найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування; стійке забезпечення ресурсами та розвиток, а також послідовну реалізацію економічних інтересів.
Г.А. Іващенко, О.Ф. Ярошенко, 2011 [281]	Економічна безпека підприємства – це стан його захищеності, який забезпечується при органічному симбіозі досягнення результатів діяльності підприємства та формуванні його здатностей. Досягнення результатів діяльності пропонується розглядати за критеріями: стабільності та безперервності виробничої діяльності підприємства; фінансово-економічної стійкості підприємства; ефективності використання ресурсів підприємства.
О.О. Мельник, 2011 [282]	Економічна безпека підприємства – стан захищеності діяльності підприємства, який досягається у результаті комплексу складових елементів суб'єкта господарювання – фінансових, правових, капіталу, технологій, кадрів, соціально-психологічних та інших, які забезпечують здійснення найбільш ефективного використання ресурсів, стабільного функціонування підприємства, досягнення поставленої мети, подолання різного роду загроз та швидкої адаптації до умов середовища, що змінюється.
М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко, 2012 [283]	Економічна безпека підприємства – стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, гарантований захист ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації.
І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков, 2012 [204]	Економічна безпека підприємства – це такий стан господарського суб'єкта, при якому він, при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів, добивається запобігання, ослаблення або захисту від існуючих небезпек і загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику. Це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.

Продовження таблиці Б.1

1	2
С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва, 2012 [209].	Економічна безпека підприємства – захищеність підприємства від небажаних змін, що можуть статися під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища за умови створення системи управління по ключовим факторам загроз. Тобто ЕБП – це відкрита, штучна підсистема існуючої системи «підприємство», яка потребує відповідної регламентації, оцінки і управління.
І.П. Отенко, І.А. Яртим, 2013 [205].	Економічна безпека підприємства – стан ефективного використання ресурсів і можливостей, що забезпечує динамічний розвиток в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх погроз.
А.В. Ружицький, О.С. Хринюк, 2013 [284].	Економічна безпека підприємства – це така комплексна характеристика стану підприємства, яка відображає рівень можливостей підприємства забезпечувати функціонування та розвиток.
Г.В. Єфімова, С.М. Марущак, 2013 [285]	Економічна безпека підприємства – це економічна категорія, яка характеризує умови функціонування підприємства, не контрольовані або контрольовані ним, що забезпечують йому певний рівень стабільності та стійкості, можливість самореалізації та розширеного самовідтворення шляхом протистояння зовнішнім загрозам і запобігання внутрішнім при наявності відповідних ресурсів.
С.А. Черкасова, С.В. Філіппова, 2014 [286]	Економічна безпека підприємства – система забезпечення та захисту економічних інтересів та потенціалу розвитку від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз; здатність відновлюватись та постійно розвиватись в умовах високо динамічних змін ринкового середовища
Е.А. Князева, 2014 [287]	Економічна безпека підприємства (в загальному розумінні) – це стан підприємства, що характеризує його здатності до існування та розвитку в конкурентному середовищі, а саме: фінансова, інформаційна, організаційна, технологічна (інноваційна), людська (кадрова) стійкість та мобільність; захищеність життєво важливих інтересів, потенціалу; високий рівень керованості організації; організаційна гнучкість, наявність внутрішніх оптимізаційних механізмів тощо. Економічна безпека підприємства (в специфічному розумінні) – це стан підприємства, який характеризує його можливості передбачення, виявлення, оцінки загроз успішному функціонуванню та розвитку підприємства в конкурентних умовах, а також можливості протидіяти даним загрозам на різних етапах розвитку.
О.С. Шуміло, 2014 [288]	Економічна безпека підприємства – це стан економічного розвитку підприємства, який характеризується максимальним досягненням основних цілей функціонування підприємства в поточному і майбутньому періодах, та його здатність адаптуватися до мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища.

ДОДАТОК В

Інструментарій аналітичних досліджень стану та розвитку промислового підприємства на засадах фінансового підходу за даними фінансової звітності

(джерело: авторська розробка, удосконалено на засадах [375,376])

Таблиця В.1 – Аналіз виконання «золотого правила економіки підприємства» на основі питомих показників

Показник	Розрахунок	Темп приросту, %
Чиста виручка на 1 гривню вартості майна, грн.	$\frac{\text{ЧВР (ф.№2, стр. 2000)}}{\text{ВБ (ф.№1 стр. 1300)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Валовий прибуток (збиток) на 1 гривню чистої виручки	$\frac{\text{ВП (ф.№2, стр. 2090 (2095))}}{\text{ЧВР (ф.№2 стр. 2000)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Прибуток (збиток) від операційної діяльності на 1 гривню чистої виручки	$\frac{\text{ФРОД (ф.№2, стр. 2190 (2195))}}{\text{ЧВР (ф.№2 стр. 2000)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Чистий прибуток (збиток) на 1 гривню чистої виручки	$\frac{\text{ЧП (ф.№2, стр. 2350 (2355))}}{\text{ЧВР (ф.№2 стр. 2000)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Валовий прибуток (збиток) на 1 гривню вартості майна, грн..	$\frac{\text{ВП (ф.№2, стр. 2090(2095))}}{\text{ВБ (ф.№1 стр. 1300)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Прибуток від операційної діяльності на 1 гривню вартості майна, грн.	$\frac{\text{ФРОД (ф.№2, стр. 2190(2195))}}{\text{ВБ (ф.№1 стр. 1300)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$
Чистий прибуток на 1 гривню вартості майна, грн..	$\frac{\text{ЧП (ф.№2, стр. 2350(2355))}}{\text{ВБ (ф.№1 стр. 1300)}}$	$\left(\frac{\text{П}_{\text{отч}}}{\text{П}_{\text{баз}}} - 1\right) * 100\%$

Таблиця В.2 – Групування статей балансу за ступенем ліквідності активів та терміновості погашення зобов'язань (аналітичний баланс ліквідності)

Код групи активу	Коди статей активу	Код групи пасиву	Коди статей пасиву	Платіжний надлишок/ нестача
A1	1160+1165	П1	1610+1615+1620+1625+1630+1690+1700	A1–П1
A2	1125+1130+1135+1155+1190	П2	1600	A2–П2
			$\sum \text{П1+П2}$	
A3	1100+1110+1170+1200	П3	1500+1510+1515	A3–П3
ПА	$\sum \text{A1+A2+A3}$	ПК	$\sum \text{П1+П2+П3}$	$\sum \text{A} - \sum \text{П}$
A4	1095	П4	1495+1520+1525+1660+1665	ВОК
				П4–A4
ВБ	$\sum \text{A1+A2+A3+A4}$	ВБ	$\sum \text{П1+П2+П3+П4}$	0

Таблиця В.3 – Групування статей активу у аналітичному ущільненому балансі

№	Найменування статей Балансу та агрегованих показників	Коди рядків Балансу	Код групи за рівнем ліквідності
1	НЕОБОРОТНІ АКТИВИ	1095	A4
	– нематеріальні активи	1000	
	– матеріальні активи	1005+1010+1015+1020	
	– фінансові активи	1030+1035+1040+1045+ +1090	
2	ПОТОЧНІ АКТИВИ	1195+1200	A1+A2+A3
2.1	Запаси та витрати	1100+1110+1170+1200	A3
	– запаси	1100+1110	
	– витрати майбутніх періодів	1170	
	– необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття	1200	
2.2	Дебіторська заборгованість	1125+1130+1135+1155+ +1190	A2
	– за продукцію, товари, послуги	1125	
	– за розрахунками	1130+1135+1155+1190	
2.3	Гроші та поточні фінансові інвестиції	1160+1165	A1

Таблиця В.4 – Групування статей пасиву в ущільненому аналітичному балансі

№	Найменування статей Балансу та агрегованих показників	Коди рядків Балансу	Код групи за рівнем ліквідності
1	ВЛАСНІ КОШТИ	1495+1520+1525+1660+1665	П4
	– власний капітал	1495	
	– в т.ч. нерозподілений прибуток	1420	
	– забезпечення	1520+1525+1660	
	– доходи майбутніх періодів	1665	
2	ПОЗИКОВІ КОШТИ	1500+1510+1515+ +(1695-1660-1665)+1700	П1+П2+П3
2.1	Довгострокові зобов'язання	1500+1510+1515 або 1595-1520-1525	П3
2.2	Поточні зобов'язання	(1695-1660-1665)+1700	П1+П2
2.2.1	– короткострокові кредити банків	1600	П2
2.2.2	– поточна кредиторська заборгованість	1610+1615+1620+1625+ +1630+1690+1700	П1
	– за продукцію, товари, послуги	1615	
	– за розрахунками	1610+1620+1625+1630+ +1690+1700	

Таблиця В.5 – Система ключових коефіцієнтів аналізу майнового стану та джерел формування капіталу підприємства

Назва показника	Змістова модель розрахунку	Модель розрахунку за статтями балансу (коди рядків)	Модель розрахунку за нетто-балансом
Темп приросту вартості майна (валюти балансу)	$\left(\frac{\Delta ВБ}{ВБ_{п.п.}} - 1\right) * 100\%$	$\left(\frac{\Delta 1300}{1300 \text{ п.п.}} - 1\right) * 100\%$	$\left(\frac{\Delta(A1+A2+A3+A4)}{A_{\text{Ін.п.}}+A_{\text{Зн.п.}}+A_{\text{Зпл.}}+A_{\text{Пл.}}} - 1\right) * 100\%$
Частка необоротних активів у структурі майна	$\frac{\text{Необоротні активи}}{\text{Валюта балансу}} * 100\%$	$\left(\frac{1095}{1300}\right) * 100\%$	$\left(\frac{A4}{A1 + A2 + A3 + A4}\right) * 100\%$
Відношення мобільних та іммобілізованих коштів в активах	$\frac{\text{Поточні активи}}{\text{Необоротні активи}}$	$\frac{1195 + 1200}{1095}$	$\left(\frac{A1 + A2 + A3}{A4}\right)$
Рівень зносу основних засобів	$\frac{\text{Зн основних засобів}}{\text{Початкова вартість ОЗ}}$	$\frac{1012}{1011}$	-
Рівень придатності основних засобів	$\frac{\text{Залишкова вартість ОЗ}}{\text{Початкова вартість ОЗ}}$	$\frac{1010}{1011}$	-
Коефіцієнт накопичення запасів	$\frac{\text{Виробничі запаси} + \text{НЗВ}}{\text{Готова продукція} + \text{Товари}}$	$\frac{1101 + 1102}{1103 + 1104}$	-
Частка власного капіталу (власних коштів)	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Валюта балансу}} * 100\%$	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}{1300}$	$\frac{\text{П4}}{\text{П1} + \text{П2} + \text{П3} + \text{П4}}$
«Фінансовий важіль»	$\frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Власні кошти}}$	$\frac{1500 + 1510 + 1515 + (1695 - 1660 - 1665) - 1700}{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}$	$\frac{\text{П1} + \text{П2} + \text{П3}}{\text{П4}}$

Таблиця В.6 – Моделі розрахунку індикаторів ліквідності на базі даних аналітичного балансу або балансу ліквідності

Назва показника	Змістовна модель розрахунку	Модель розрахунку за статтями балансу	Модель розрахунку за нетто-балансом
Абсолютна ліквідність	Грошові кошти + ПФІ Поточні зобов'язання	$\frac{1160+1165}{1610+1615+1620+1625+1630+1690+1700+1600}$	A1/ (П1+П2)
Швидка ліквідність	Грошові кошти + ПФІ + ДЗ Поточні зобов'язання	$\frac{1160+1165+1125+1130+1135+1155+1190}{1610+1615+1620+1625+1630+1690+1700+1600}$	(A1+A2) / (П1+П2)
Загальна ліквідність (коефіцієнт покриття)	Поточні активи Поточні зобов'язання	$\frac{1160+1165+1125+1130+1135+1155+1190+1100+1110+1170+1200}{1610+1615+1620+1625+1630+1690+1700+1600}$	(A1+A2+A3) / (П1+П2)
Власний оборотний капітал (ВОК)	Власні кошти (капітал) — — Необоротні активи	1495+1520+1525+1660+1665-1095	П4 – A4
Оборотний капітал (ОК)	Поточні активи — — Поточні зобов'язання	(1495+1520+1525+1660+1665-1095) + 1100+1110+1170+1200	(П4 - A4) + A3
Маневреність власного капіталу	ВОК Власний капітал	$\frac{1495+1520+1525+1660+1665-1095}{1495+1520+1525+1660+1665}$	(П4 – A4) / П4
Маневреність власного оборотного капіталу	Грошові кошти ВОК	$\frac{1160+1165}{1495+1520+1525+1660+1665-1095}$	A1 / (П4-A4)

Таблиця В.7 – Визначення показників покриття запасів і витрат різними джерелами їх формування (визначення типу фінансової ситуації)

Назва показника	Модель розрахунку за нетто-балансом	Модель розрахунку за статтями балансу	Модель розрахунку за балансом ліквідності
Покриття запасів власним оборотним капіталом, тис. грн	±ВОК	$1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 - 1095 - 1100 + 1110 + 1170 + 1200$	П4-А4-А3
Покриття запасів довгостроковими джерелами фінансування (чистим оборотним капіталом), тис. грн	±ЧОК	$(1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 + 1500 + 1510 + 1515) - (1095 + 1100 + 1110 + 1170 + 1200)$	(П4+П3)- (А4+А3)
Покриття запасів основними джерелами фінансування, тис. грн	±ОДФЗ	$(1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 + 1500 + 1510 + 1515 + 1600) - (1095 + 1100 + 1110 + 1170 + 1200)$	(П4+П3+П2)- (А4+А3)
Коефіцієнт покриття запасів власним оборотним капіталом	-	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 - 1095}{1100 + 1110 + 1170 + 1200}$	(П4-А4) / А3
Покриття запасів довгостроковими джерелами фінансування (чистим оборотним капіталом)	-	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 + 1500 + 1510 + 1515 - 1095}{1100 + 1110 + 1170 + 1200}$	(П4+П3-А4) / А3
Покриття запасів основними джерелами фінансування	-	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 + 1500 + 1510 + 1515 + 1600 - 1095}{1100 + 1110 + 1170 + 1200}$	(П4+П3+П2-А4) / А3

Таблиця В.8 – Показники фінансової стійкості та їх розрахунок за даними балансу підприємства

Назва показника	Змістова модель розрахунку	Модель розрахунку за аналітичним нетто-балансом	Модель розрахунку за балансом ліквідності
Коефіцієнт автономії (концентрації власних коштів)	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Валюта балансу}}$	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}{1900}$	$\frac{\text{П4}}{(\text{П1} + \text{П2} + \text{П3} + \text{П4})}$
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}}$	$\frac{1495}{1900}$	-
Коефіцієнт фінансування	$\frac{\text{Довгострокові} + \text{Короткострокові зобов'язання}}{\text{Власний капітал} + \text{Забезпечення} + \text{ДМП}}$	$\frac{1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630 + 1690 + 1700 + 1600 + 1500 + 1510 + 1515}{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}$	$\frac{\text{П1} + \text{П2} + \text{П3}}{\text{П4}}$
Коефіцієнт фінансової стабільності	$\frac{\text{Власний капітал} + \text{Забезпечення} + \text{ДМП} + \text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Валюта балансу}}$	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 + 1500 + 1510 + 1515}{1900}$	$\frac{\text{П4} + \text{П3}}{\text{П1} + \text{П2} + \text{П3} + \text{П4}}$
Коефіцієнт інвестування	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Необоротні активи}}$	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}{1095}$	$\frac{\text{П4}}{\text{А4}}$
Коефіцієнт «фінансового важеля»	$\frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Власні кошти}}$	$\frac{1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630 + 1690 + 1700 + 1600 + 1500 + 1510 + 1515}{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665}$	$\frac{(\text{П1} + \text{П2} + \text{П3})}{\text{П4}}$
Частка ВОК у структурі капіталу (норматив 30%)	Відношення ВОК до вартості балансу	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 - 1095}{1300}$	$\frac{(\text{П4} - \text{А4})}{(\text{П1} + \text{П2} + \text{П3} + \text{П4})}$
Частка ВОК у товарних запасах (норматив 50%)	Відношення ВОК до вартості запасів	$\frac{1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665 - 1095}{1100 + 1110 + 1170 + 1200}$	$\frac{(\text{П4} - \text{А4})}{\text{А3}}$
Сальдо заборгованості (норматив $\rightarrow > 0$)	Різниця дебіторської та кредиторської заборгованостей	$\frac{(1125 + 1130 + 1135 + 1155 + 1190) - (1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630 + 1690 + 1700)}{1125 + 1130 + 1135 + 1155 + 1190}$	$\text{А2} - \text{П1}$
Коефіцієнт заборгованості (норматив $\rightarrow > 1,0$)	Відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	$\frac{1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630 + 1690 + 1700}{1125 + 1130 + 1135 + 1155 + 1190}$	$\frac{\text{А2}}{\text{П1}}$

Таблиця В.9 – Показники ділової активності підприємства (кофіцієнти оборотності)

Назва показника	Змістова модель розрахунку	Модель розрахунку за статтями балансу (ф. 1) та звіту про фінансові результати (ф. 2)
Оборотність сукупних активів	Чиста виручка від реалізації Середньорічна валюта балансу	2000 1300
Оборотність поточних активів	Чиста виручка від реалізації Середньорічні поточні активи	2000 1195
Оборотність власного капіталу	Чиста виручка від реалізації Середньорічний власний капітал	2000 1495
Оборотність запасів	Виробнича собівартість Середньорічна вартість запасів	2050 1100
Оборотність виробничих запасів	Виробнича собівартість Середньорічна вартість виробничих запасів	2050 1101
Оборотність НЗВ	Виробнича собівартість Середньорічна вартість незавершеного виробництва	2050 1102
Оборотність готової продукції (товарів)	Виробнича собівартість Середньорічна вартість готової продукції	2050 1103
Оборотність сукупної дебіторської заборгованості	Чиста виручка від реалізації Середньорічна вартість дебіторської заборгованості	2000 1125 + 1130 + 1135 + 1155
Оборотність ДЗ за товари, роботи, послуги	Чиста виручка від реалізації Середньорічна вартість ДЗ за товари, роботи, послуги	2000 1125
Оборотність сукупної кредиторської заборгованості	Чиста виручка від реалізації Середньорічна вартість кредиторської заборгованості	2000 1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630
Оборотність КЗ за товари, роботи, послуги	Чиста виручка від реалізації Середньорічна вартість КЗ за товари, роботи, послуги	2000 1615
Фондовіддача	Чиста виручка від реалізації Середньорічна вартість необоротних активів	2000 1095

Таблиця В.9 – Показники ділової активності підприємства (періоди обороту)

Назва показника	Змістова модель розрахунку	Модель розрахунку за статтями балансу (ф.1) та звіту про фінансові результати (ф.2)
Період обороту сукупних активів	Середньорічна валюта балансу Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1300}{2000/T_{пер}}$
Період обороту поточних активів	Середньорічна вартість поточних активів Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1195}{2000/T_{пер}}$
Період обороту власного капіталу	Середньорічна вартість власного капіталу Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1495}{2000/T_{пер}}$
Період зберігання запасів	Середньорічна вартість запасів Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1000}{2050/T_{пер}}$
Період зберігання виробничих запасів	Середньорічна вартість виробничих запасів Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1101}{2050/T_{пер}}$
Період НЗВ	Середньорічна вартість незавершеного виробництва Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1102}{2050/T_{пер}}$
Період зберігання готової продукції	Середньорічна вартість готової продукції Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1103}{2050/T_{пер}}$
Період погашення дебіторської заборгованості	Середньорічна вартість дебіторської заборгованості Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1125 + 1130 + 1135 + 1155}{2000/T_{пер}}$
Період погашення ДЗ за товари, роботи, послуги	Середньорічна вартість ДЗ за товари, роботи, послуги Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1125}{2000/T_{пер}}$
Період погашення кредиторської заборгованості	Середньорічна вартість кредиторської заборгованості Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1610 + 1615 + 1620 + 1625 + 1630}{2000/T_{пер}}$
Період погашення КЗ за товари, роботи, послуги	Середньорічна вартість КЗ за товари, роботи, послуги Чиста виручка від реалізації/Т _{пер}	$\frac{1615}{2000/T_{пер}}$

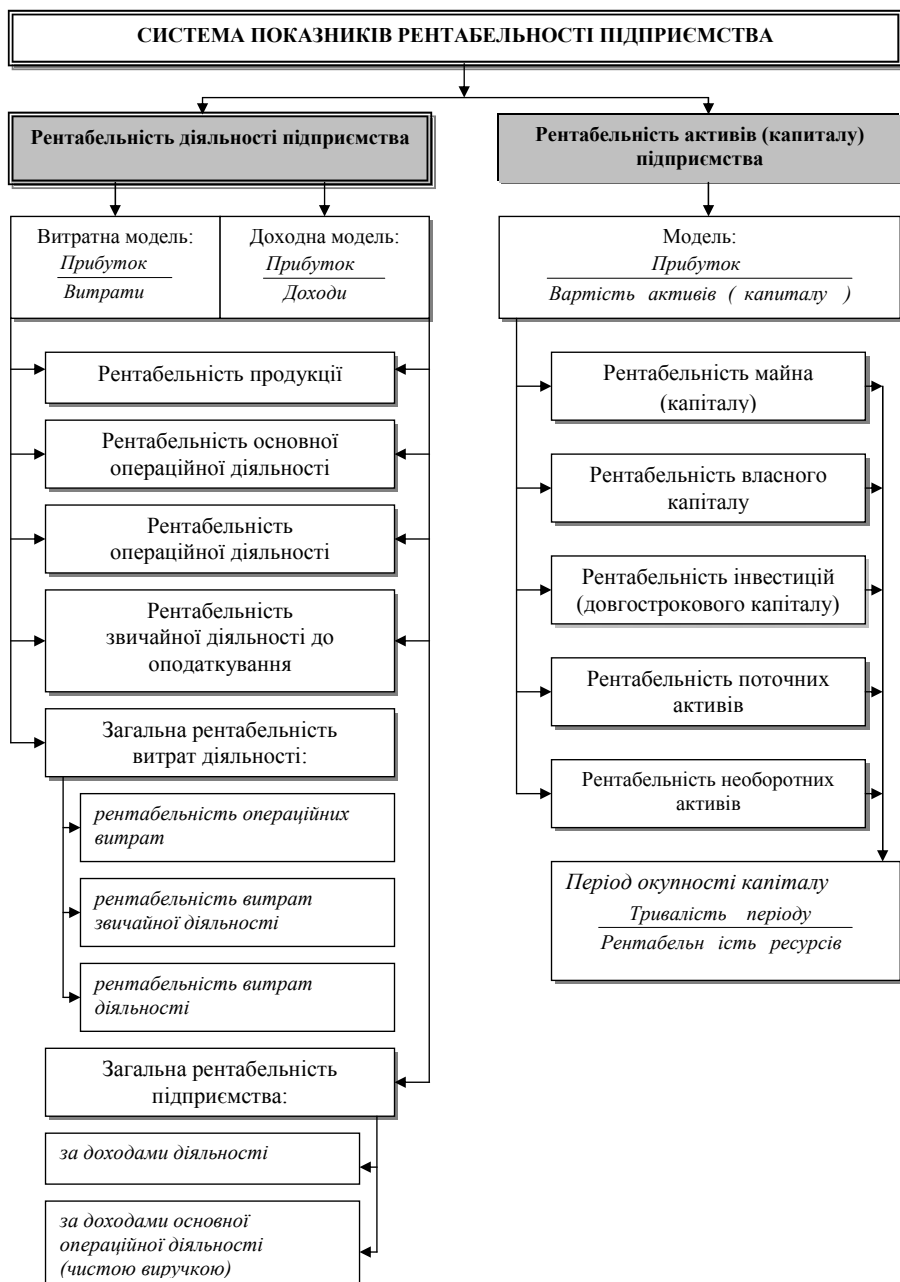

Рисунок В.1 – Система показників оцінки рентабельності промислового підприємства (авторська розробка)

Таблиця В.10 – Аналіз рівня ефективності за основними показниками рентабельності

Показник	Змістова модель розрахунку		По кодам строчок звітності
	2	3	
	Рентабельність активів і капіталу		
Рент. сукупних активів	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Валюта балансу	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1300	
Рент. власного капіталу	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Власний капітал	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1495	
Рент. власних коштів	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Власний капітал + Забезпечення + ДМП	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1495 + 1520 + 1525 + 1660 + 1665	
Рент. інвестиційного капіталу	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Власний капітал + Забезпечення + ДМП + Довгострокові зобов'язання	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1495 + 1520 + 1525 + 1595 + 1660 + 1665	
Рент. поточних активів	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Поточні активи	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1195 + 1200 + 1170	
Рент. необоротних активів	<u>Чистий прибуток або Фінансовий результат до оподаткування</u> Необоротні активи	<u>ф. 2 ряд. 2350(2355) або ряд. 2290(2295)</u> ф. 1 ряд. 1095	
	Рентабельність діяльності		
Рентабельність продукції	<u>Фінансовий результат до оподаткування</u> Собівартість реалізованої продукції	<u>По собівартості:</u> ф. 2 ряд. 2090(2095) ф. 2 ряд. 2050	
	<u>Фінансовий результат до оподаткування</u> Чиста виручка від реалізації	<u>Від виручки:</u> ф. 2 ряд. 2090(2095) ф. 2 ряд. 2000	

Продовження таблиці В.10

1	2	3
Рент. основної операційної діяльності	Фінансовий результат до оподаткування – Адміністративні витрати – – Витрати на збут Собівартість реалізованої продукції + Адміністративні витрати + + Витрати на збут Фінансовий результат до оподаткування – Адміністративні витрати – – Витрати на збут Чиста виручка від реалізації	По витратам: ф. 2 ряд. 2090(2095) – 2130 – 2150 ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 Від виручки: ф. 2 ряд. 2090(2095) – 2130 – 2150 ф. 2 ряд. 2000
Рентабельність операційної діяльності	Фінансовий результат від операційної діяльності Собівартість реал. продукції + Адмін. витрати + Витрати на збут + + Інші операційні витрати Фінансовий результат до оподаткування Собівартість реалізованої продукції + Інші операційні доходи	По витратам: ф. 2 ряд. 2190(2195) ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 + 2180 По доходам: ф. 2 ряд. 2190(2195) ф. 2 ряд. 2000 + 2120
Рентабельність звичайної діяльності	Фінансовий результат до оподаткування Собівартість реалізованої продукції Фінансовий результат від операційної діяльності Собівартість реалізованої продукції Фінансовий результат до оподаткування Собівартість реалізованої продукції + Адмін. витрати + + Витрати на збут + Інші операційні витрати + Фінансові витрати + + Витрати від участі в капіталі + Інші витрати Фінансовий результат до оподаткування Чиста виручка від реалізації + Інші операційні доходи + + Дохід від участі в капіталі + Інші фінансові доходи + + Інші доходи Фінансовий результат до оподаткування Собівартість реалізованої продукції + Адмін. витрати + + Витрати на збут + Інші операційні витрати + Фінансові витрати + + Витрати від участі в капіталі + Інші витрати	Від виручки (спрошено): ф. 2 ряд. 2190(2195) ф. 2 ряд. 2000 По витратам: ф. 2 ряд. 2290(2295) ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 + 2180 + 2250 + 2255 + 2270 По доходам: ф. 2 ряд. 2290(2295) ф. 2 ряд. 2000 + 2120 + 2200 + 2220 + 2240 Від виручки (спрошено): ф. 2 ряд. 2290(2295) ф. 2 ряд. 2000

Продовження таблиці В.10

1	2	3
Загальна рентабельність операційних витрат	<p style="text-align: center;">Загальна рентабельність</p> <p style="text-align: center;">Чистий фінансовий результат</p> <p>Собівартість реалізованої продукції + Адмін. витрати + +Витрати на збут + Інші операційні витрати</p>	$\frac{\text{ф. 2 ряд. 2350(2355)}}{\text{ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 + 2180}}$
Загальна рентабельність витрат звичайної діяльності	<p>Чистий фінансовий результат</p> <p>Собівартість реалізованої продукції + Адмін. витрати + +Витрати на збут + Інші операційні витрати + Фінансові витрати + +Витрати від участі в капіталі + Інші витрати</p> <p>Чистий фінансовий результат</p>	$\frac{\text{ф. 2 ряд. 2350(2355)}}{\text{ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 + 2180 + 2250} + 2255 + 2270}$
Загальна рентабельність витрат діяльності	<p>Собівартість реалізованої продукції + Адмін. витрати + +Витрати на збут + Інші операційні витрати + Фінансові витрати + +Витрати від участі в капіталі + Інші витрати + +Витрати з податку на прибуток</p> <p>Чистий фінансовий результат</p>	$\frac{\text{ф. 2 ряд. 2350(2355)}}{\text{ф. 2 ряд. 2050 + 2130 + 2150 + 2180 + 2250} + 2255 + 2270 + 2300}$
Рентабельність підприємства	<p>Чиста виручка від реалізації + Інші операційні доходи + + Дохід від участі в капіталі + Інші фінансові доходи + + Інші доходи</p> <p>Чистий фінансовий результат</p> <p>Чиста виручка від реалізації</p>	<p>По доходам:</p> $\frac{\text{ф. 2 ряд. 2350(2355)}}{\text{ф. 2 ряд. 2000 + 2120 + 2200 + 2220 + 2240}}$ <p>Від виручки:</p> $\frac{\text{ф. 2 ряд. 2350(2355)}}{\text{ф. 2 ряд. 2000}}$

Таблиця В. 11 – Формування вихідних даних для розрахунку показників рентабельності суб'єктів малого підприємництва (авторська розробка [375, 376, 377, 413, 414])

Показник	Модель визначення за формою №2-м, 2-мс
Доходи	
Доходи операційної діяльності $D_{од}$	$D_{од} = ЧВР + \text{Інші операційні доходи} + \text{Доходи від визнання біоактивів}$ $D_{од} = \text{ряд.030} + 040 + 041$
Доходи звичайної діяльності $D_{зд}$	$D_{зд} = D_{од} + \text{Інші звичайні доходи}$ $D_{зд} = \text{ряд.030} + 040 + 041 + 050$
Разом чисті доходи $D_{заг}$	$D_{заг} = D_{зд} + \text{Надзвичайні доходи}$ $D_{заг} = \text{ряд.030} + 040 + 041 + 050 + 060$
Витрати	
Витрати операційної діяльності $V_{од}$	$V_{од} = \text{Операційні витрати} + \text{Зміна залишків НЗВ та ГП} + \text{Собівартість товарів}$ $V_{од} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140$
Витрати звичайної діяльності $V_{зд}$	$V_{зд} = V_{од} + \text{Інші звичайні витрати}$ $V_{зд} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150$
Витрати діяльності до оподаткування $V_{д}$	$V_{д} = V_{зд} + \text{Надзвичайні витрати}$ $V_{д} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150 + 160$
Разом витрати $V_{заг}$	$V_{заг} = V_{д} + \text{Податок на прибуток}$ $V_{заг} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150 + 160 + 170$
Фінансові результати	
Валовий прибуток від реалізації товарів	$Пвал = ЧВР - \text{Собівартість товарів}$ $Пвал = \text{ряд.030} - \text{ряд.140}$
Фінансовий результат операційної діяльності $ФР_{од}$	$ФР_{од} = D_{од} - V_{од}$
Фінансовий результат звичайної діяльності (до оподаткування) $ФР_{зд}$	$ФР_{зд} = D_{зд} - V_{зд}$
Фінансовий результат діяльності (до оподаткування) $ФР_{д}$	$ФР_{д} = D_{заг} - V_{д} =$ $= ФР_{зд} + \text{Надзвичайні доходи} -$ $- \text{Надзвичайні витрати}$
Фінансовий результат діяльності після оподаткування – чистий прибуток (збиток)	$ЧП = D_{заг} - V_{заг}$

Таблиця В.12 – Моделі розрахунку показників рентабельності діяльності промислових підприємств – суб'єктів малого підприємництва (авторська розробка [375, 376, 377, 413, 414])

Показник	Описова модель розрахунку	
	Витратна	Доходна
Рентабельність основної операційної діяльності	<u>за собівартістю:</u> $P_{ТТ}(\text{за } C_T) = \frac{ЧВР - C_T}{C_T}$	<u>за виручкою:</u> $P_{ТТ(ЧВР)} = \frac{ЧВР - C_T}{ЧВР}$
Рентабельність операційної діяльності	<u>за витратами:</u> $P_{ОД}(\text{витр}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{B_{ОД}}$	<u>за виручкою:</u> $P_{ОД}(\text{вир}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{ЧВР}$
Рентабельність звичайної діяльності	<u>за витратами:</u> $P_{ЗД}(\text{витр}) = \frac{\Phi P_{ЗД}}{B_{ЗД}}$	<u>за виручкою:</u> $P_{ЗД}(\text{вир}) = \frac{\Phi P_{ЗД}}{ЧВР}$
Загальна рентабельність операційних витрат	$P_{ОПВ} = \frac{ЧП}{B_{ОД}}$	—
Рентабельність витрат звичайної діяльності	$P_{ВЗД} = \frac{ЧП}{B_{ЗД}}$	—
Загальна рентабельність підприємства	<u>за витратами:</u> $P_{В\text{ заг}} = \frac{ЧП}{B_{\text{заг}}}$	<u>за доходами:</u> $P_{\text{заг Д}} = \frac{ЧП}{Д_{\text{заг}}}$
		<u>за виручкою:</u> $P_{\text{заг ЧВР}} = \frac{ЧП}{ЧВР}$

Таблиця В.13 – Система показників аналізу обсягів та ефективності інвестиційної діяльності промислового підприємства за даними фінансової звітності (авторська розробка [358, 375, 376, 377, 412])

Показники	Підходи щодо визначення інвестицій	
	«Бухгалтерський»: вкладення у приріст необоротних активів підприємства та поточних фінансових інвестицій	«Економічний»: вкладення у приріст вартості майна підприємства
Валові інвестиції, тис. грн.	$VI_{бух} = \Delta HoA + \Delta ПФІ + Am$, де ΔHoA – абсолютний приріст балансової вартості необоротних активів; $\Delta ПФІ$ – приріст вартості поточних фінансових інвестицій Am – сума амортизаційних відрахувань	$VI_{ек} = \Delta CA + Am$ де ΔCA – абсолютний приріст балансової вартості сукупних активів підприємства; Am – сума амортизаційних відрахувань
Чисті інвестиції, тис. грн.	$ЧИ_{бух} = \Delta HoA + \Delta ПФІ$	$ЧИ_{ек} = \Delta CA$
Додатковий вихід продукції на 1 грн. інвестицій	$= \Delta ЧВР / ЧІ$, де $\Delta ЧВР$ – приріст чистої виручки від реалізації продукції $ЧІ$ – сума чистих інвестицій	
Ріст прибутку від операційної діяльності на 1 грн. інвестицій	$= \Delta Под / ЧІ$, де $\Delta Под$ – приріст прибутку від операційної діяльності $ЧІ$ – сума чистих інвестицій	
Ріст чистого прибутку на 1 грн. інвестицій	$= \Delta ЧП / ЧІ$, де $\Delta ЧП$ – приріст чистого прибутку $ЧІ$ – сума чистих інвестицій	

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1 – Основні показники аналізування інноваційної діяльності та потенціалу промислових підприємств (систематизовано на основі джерел та запропонованої класифікації показників).

Автор	Перелік показників	Характер		Джерела		
		фін.	н/фін	ФЗ	СЗ	УОЗ
1	2	3	4	5	6	7
Інновації (структура та якість)						
С. Князь [421]	– кількість інновацій, реалізованих підприємством; кількість інновацій, реалізованих у сфері формування асортименту і номенклатури продукції підприємства; кількість інновацій, реалізованих щодо виробництва продукції; кількість інновацій, реалізованих у збутовій і маркетинговій діяльності підприємства; кількість інновацій, реалізованих у сфері управління підприємством; – рівень якості реалізованих підприємством інновацій; рівень частоти реалізації підприємством інновацій; кількість якісно нових інновацій; кількість покращених інновацій; кількість фактів застосування підприємством інновацій у новій сфері.		+		+	
І. Литвин [424]	– обсяг реалізованої промислової інноваційної продукції. – обсяг виробленої інноваційної продукції;	+	+		+	+
Е. Павлиш [425]	– обсяг виробленої інноваційної продукції; – кількість освоєних нових видів продукції; – темпи зниження (збільшення) кількості освоєних нових видів інноваційної продукції. – обсяги реалізації інноваційної продукції; – частка інноваційної продукції, що експортується.	+	+		+	+
Інноваційна продукція						
В. Гесць, [18]	– темпи оновлення номенклатури продукції. – обсяги випуску інноваційної продукції; – час окупності нового продукту; – обсяги експорту наукомісткої продукції.	+	+		+	+
І. Чижова [426]	– кількість нових видів продукції, що освоєні у виробництві.		+		+	
Д. Черваньов П. Куліков [97, 423]	– динаміка нової продукції (тривалість життєвого циклу, частота появи нової продукції, технологічна новизна продукції);		+			+

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4	5	6	7
Н. Єжакова [427]	– коефіцієнт освоєння нової продукції (частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізації).	+	+		+	+
А. Загородній [422]	– значення параметра якості інноваційної продукції підприємства; – показник співвідношення значень окремого параметра якості інноваційної продукції підприємства та конкурентів до максимального з цих значень; – показник співвідношення мінімального значення окремого параметра якості інноваційної продукції підприємства та конкурентів до кожного з цих значень; – рівень якості певного виду інноваційної продукції; – груповий показник конкуренто-спроможності інноваційної продукції підприємства за якістю; – ціна продажу інноваційної продукції; – приведена ціна інноваційної продукції до максимального терміну експлуатації продукції; – експлуатаційні витрати внаслідок використання інноваційної продукції; – загальні витрати на придбання та експлуатацію інноваційної продукції.		+			+
Інноваційні процеси та технології						
Е. Павлиш ДССУ [68] І. Чижова [425, 426]	– кількість впроваджених нових прогресивних технологічних процесів; кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих та безвідходних технологічних процесів.		+		+	
Д. Черваньов П. Куліков В. Захарченко [97, 423, 25]	– динаміка технології (тривалість життєвого циклу, частота появи нових технологій, кількість конкуруючих технологій).		+			+
Н. Меркулов [44]	– кількість впроваджених у виробництво нових технологічних процесів.		+		+	
В. Чайка [428]	– інтегральний показник інноваційного рівня виробництва; – темп приросту інтегрального показника інноваційного рівня виробництва.		+			+
Інноваційні витрати, інноваційні інвестиції, джерела фінансування інновацій						
ДССУ [68, 368]	– загальна сума витрат на здійснення інноваційної діяльності, придбання нових технологій;	+			+	

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4	5	6	7
	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг витрат на придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій; – обсяг витрат на підготовку виробництва для впровадження інновацій; – розмір і частка власних коштів як джерела фінансування інновацій, а також коштів державного бюджету, іноземних інвесторів та з інших джерел. 	+			+	
І. Литвин [424]	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг інвестицій в НДДКР; – обсяг інвестицій в технологічні інновації; – обсяг витрат на НДДКР. 	+			+	+
Е. Павлиш [425]	<ul style="list-style-type: none"> – обсяги фінансування інноваційної діяльності; – обсяги витрат на технологічні інновації; – частка інноваційних витрат на технологічну підготовку виробництва; – частка НДДКР, що виконуються власними силами підприємства. 	+			+	
В. Гесць, [18]	<ul style="list-style-type: none"> – інноваційні капітальні витрати; – розмір витрат на технологічні інновації; – частка витрат на дослідження і розробки у загальній структурі витрат; – витрати на придбання інноваційних машин і обладнання, – частка витрат на придбання машин та обладнання; частка витрат на продуктові інновації; – розмір витрат на НДДКР; – структура загальних витрат на технологічні інновації; динаміка фінансування витрат на НДДКР за джерелами (власні джерела, внутрішні інвестори, зовнішні інвестори); вартість прогресивних машин та устаткування. 	+			+	+
І. Чижова [426]	<ul style="list-style-type: none"> – сума витрат на технологічні інновації; – частка витрат на дослідження і розробки у загальній сумі інноваційних витрат; – частка витрат на маркетингові дослідження та рекламу нової продукції; – обсяг фінансування інноваційної діяльності у розрізі окремих джерел; – питома вага кредитів у фінансуванні технологічних інновацій. 	+			+	
Н. Меркулов [44]	<ul style="list-style-type: none"> – вартість власних досліджень та конструкторських розробок. 	+				+
Ю. Каракай [429]	<ul style="list-style-type: none"> – частка власних коштів у загальній сумі фінансування витрат на інновації. 	+			+	+

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4	5	6	7
Д. Черваньов П. Куліков В. Захарченко [97, 25, 423]	<ul style="list-style-type: none"> – обсяги та джерела фінансування НДДКР; – обсяги капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи, необхідні для виконання НДДКР; – обсяги інвестицій у НДДКР; – частка витрат на НДДКР у прибутку; – частка інноваційних витрат від обсягу продажів. 	<ul style="list-style-type: none"> + + + + 			+	
Н. Єжакова [427]	<ul style="list-style-type: none"> – частка прибутку, спрямованого на інновації у загальному обсязі використаного підприємством прибутку; – коефіцієнт інноваційного зростання (частка витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі витрат). 	<ul style="list-style-type: none"> + + 				+
О. Станіславик [100]	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг фінансування інноваційної діяльності загалом та за джерелами. 	<ul style="list-style-type: none"> + 			+	
О. Юдіна [430]	<ul style="list-style-type: none"> – темп збільшення витрат на інновації; – частка витрат на закупівлю машин, устаткування, установок у загальному обсязі витрат на інновації; – частка витрат на виробниче проектування і підготовку до впровадження інновацій; – частка витрат на придбання нових технологій у загальному обсязі витрат; – частка витрат на дослідження та розробки у загальному обсязі витрат на інновації; – витрати на інноваційну діяльність на одну грошову одиницю прибутку; – загальні витрати на інновації на одиницю собівартості продукції; – індекс зростання інноваційних витрат на придбання машин, устаткування до собівартості. 	<ul style="list-style-type: none"> + + + + + + + + 			+	+
Ефективність інноваційної діяльності						
Н. Меркулов [44]	<ul style="list-style-type: none"> – рівень ефекту від впровадження результатів НДДКР; – рівень економічної ефективності витрат на НДДКР; – рівень середньої тривалості циклу «дослідження-виробництво». 	<ul style="list-style-type: none"> + + 	<ul style="list-style-type: none"> + + 			+
Ю. Каракай [429]	<ul style="list-style-type: none"> – термін окупності інновацій; – рівень ризику від впровадження інновацій. 	<ul style="list-style-type: none"> + 	<ul style="list-style-type: none"> + + 			+

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4	5	6	7
Д. Черваньов П. Куліков В. Захарченко [25, 97, 423]	<ul style="list-style-type: none"> – показники підвищення техніко-організаційного рівня виробництва завдяки запровадженій інновації: характеристики щодо зниження собівартості продукції; – зростання фондоозброєності, продуктивності праці; збільшення обсягу реалізації продукції або обсягу продажу; – підвищення рентабельності продажів та інших виробничих і фінансових показників; – приріст продуктивності праці, відносне відхилення чисельності працюючих і фонду оплати праці; – приріст матеріаловіддачі; відносний приріст фондівіддачі основних виробничих засобів; – приріст швидкості обігу обігових коштів, відносне відхилення (вивільнення або зв'язування) обігових коштів; – приріст обсягу випуску продукції за рахунок інтенсифікації використання виробничих ресурсів. 	+		+/-		+
Людський капітал (людський інноваційний потенціал)						
Е. Павлиш [425]	– кількість працівників, що задіяні у сфері НДДКР.		+			+
І. Чижова [426]	– чисельність фахівців, які займаються науковими та науково-технічними роботами на підприємстві.		+			+
Н. Єжакова [427]	– коефіцієнт кваліфікації персоналу, зайнятого в інноваційній сфері (частка працівників, зайнятих в інноваційній сфері).		+			+
В. Іванков [431]	– склад, кількість, структура, кваліфікація персоналу, який обслуговує НДДКР;		+			+
О. Юдіна [430]	– коефіцієнт забезпечення працівників інноваційним устаткуванням;		+			+
Н. Меркулов [44]	<ul style="list-style-type: none"> – кількість співробітників, котрі виконують науково-технічні роботи; – рівень забезпеченості кадрами вищої кваліфікації; – рівень забезпеченості кадрами з вищою освітою; – рівень фондо-, капіталоозброєності праці науково-технічного персоналу; – рівень інформаційної озброєності науково-технічного персоналу. 		+	+		+

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4	5	6	7
Інтелектуальна власність						
Е. Павлиш [425]	– кількість поданих заявок для одержання патентів.		+			+
Н. Єжакова [427]	– коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю (частка об'єктів інтелектуальної власності у структурі нематеріальних активів).		+			+
В. Іванков [431]	– вартість патентів та ліцензій на об'єкти права інтелектуальної власності.		+			+
Н. Меркулов [44]	– коефіцієнт ефективності придбаной ліцензії; строк окупності витрат на придбання та освоєння ліцензій – ступінь патентної захищеності закінчених НДВКР; кількість авторських свідоцтв, патентів, ліцензій на закінчені НДДКР.		+			+
Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності						
В. Гесць, [18]	– частка прогресивної техніки в загальній вартості машин та устаткування; – озброєність прогресивними машинами та устаткуванням.	+				+
Н. Єжакова [427]	– коефіцієнт забезпеченості устаткуванням, необхідним для інноваційної сфери (частка вартості виробничого устаткування, пов'язаного з технологічними інноваціями у загальній вартості устаткування виробничого призначення).	+				+
О. Станіславик [100]	– частка виробничих потужностей, що придатні для виготовлення конкурентоспроможної продукції.		+			+
В. Іванков [431]	– оснащеність дослідно-експериментальним обладнанням, матеріалами, приладами, оргтехнікою, комп'ютерами, та ін.; – стан інформаційних ресурсів, науково-технічної інформації, науково-технічної документації у вигляді звітів, регламентів, технічних проектів та іншої проектно-конструкторської документації.		+			+
Інноваційна культура, інноваційний клімат						
С. Князь [421]	– коефіцієнт поінформованості працівників щодо особливостей реалізації інновацій.		+			+

* Характер показників: фінансові (фін.) або нефінансові (н/фін)

** Джерела інформації: фінансова звітність (ФЗ), статистична звітність (СЗ), управлінський облік та звітність (УОЗ)

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1 – Віддзеркалення ризиків у фінансовій звітності підприємства *(удосконалено автором на засадах [195])*

Форма звітності	Вид ризику	Розкриття інформації про ризик
Баланс (ряд. 1300)	Ризик підприємницької діяльності	Відображається інформація про оцінений підприємством розмір резервного капіталу для усунення можливих наслідків ризику отримання збитків від підприємницької діяльності чи виникнення непередбачуваних зобов'язань, що потребують погашення
Баланс (ряд. 1127 – резерв сумнівних боргів)	Ризик непогашення зобов'язань дебіторами	Відображається інформація про створений резерв сумнівних боргів у складі дебіторської заборгованості підприємства
Баланс (ряд. 1660 – поточні забезпечення)	Ризики, пов'язані зі здійсненням майбутніх витрат та платежів	Відображається інформація про розмір зарезервованих підприємством коштів під усі заплановані види майбутніх витрат та платежів
Звіт про рух грошових коштів (ряд.3410 – вплив валютних курсів)	Валютний ризик	Відображається інформація про наслідки впливу зміни валютних курсів за звітний період на залишок грошових коштів
Звіт про власний капітал (ряд. 4005, 4010, 4090 – зміни облікової політики)	Ризик облікової політики	Відображаються наслідки інформаційних ризиків, пов'язані з переоцінкою статей фінансової звітності в результаті зміни прийнятих в обліковій політиці способів (методів) ведення обліку
Звіт про власний капітал (ряд.4110), Звіт про фінансові результати (ряд. 2460) – інший сукупний дохід	Ризик зміни вартості необоротних активів	Відображається інформація про вплив переоцінки необоротних активів на власний капітал підприємства
Баланс (ряд.1195 : ряд. 1695) – коефіцієнт загальної ліквідності	Ризик ліквідності	Відображається інформація, що дозволяє визначити коефіцієнт поточної ліквідності, який характеризує достатність оборотних активів для погашення поточних зобов'язань підприємства. Його величина не повинна бути нижчою за 1,5
Баланс ((ряд.1495 + ряд.1525+ряд.1530) : (ряд.1500..1515 + ряд. 1600..1650 + ряд.1670..1700))	Ризик фінансової незалежності	Відображається інформація, що дозволяє визначити коефіцієнт фінансового ризику, який показує скільки одиниць власних коштів підприємства припадає на одиницю його зобов'язань. Його величина в залежності від виду економічної діяльності може бути від 0,2 до 0,6
Звіт про фінансові результати (ряд. 2290 : ряд. 2250)	Ризик непогашення банківських відсотків	Відображається інформація, що дозволяє визначити коефіцієнт покриття відсотків за користування запозиченими коштами, який виступає індикатором гарантування погашення відсоткових платежів за рахунок прибутку підприємства. Зростання цього коефіцієнта в динаміці знижує ризик непогашення відсотків.
Звіт про фінансові результати (ряд. 2350) : Баланс (ряд. 1495 + ряд.1520..1530)	Ризики зниження прибутковості капіталу	Відображається інформація, що дозволяє визначити коефіцієнт рентабельності власного капіталу, який показує економічний ефект від використання підприємством власного капіталу. Зростання цього коефіцієнта в динаміці знижує ризик неприбутковості діяльності підприємства.

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
Примітки до річної фінансової звітності (розділи I та II.)	Ризик зміни вартості основних засобів та нематеріальних активів	Відображається інформація про вплив переоцінки та зменшення корисності на зміну балансової вартості основних засобів та нематеріальних активів
Примітки до річної фінансової звітності (розділ I ряд. 081, 082 та розділ II ряд. 261, 262)	Ризик права власності	Відображається інформація про вартість основних засобів та нематеріальних активів щодо яких існують обмеження права власності чи оформлених в заставу
Примітки до річної фінансової звітності (розділ IV ряд. 424, 425)	Ризик зміни вартості фінансових інвестицій	Відображається інформація про вплив коригування собівартості фінансових інвестицій до їх справедливої вартості на суму доходів та витрат іншої звичайної діяльності
Примітки до річної фінансової звітності (розділ V ряд. 450, 600)	Валютний ризик	Відображається інформація про вплив зміни курсів валют за операціями, пов'язаними з операційною та неопераційною діяльністю підприємства на його прибуток
Примітки до річної фінансової звітності (розділ V ряд. 470)	Комерційний ризик	Відображається інформація про вплив нарахованих витрат, пов'язаних зі сплатою штрафних санкцій за порушення договірних умов на прибуток підприємства
Примітки до річної фінансової звітності (розділ V ряд. 491)	Ризик непогашення зобов'язань дебіторами	Відображається інформація про вплив ризику, пов'язаного зі списанням вчасно не стягненої дебіторської заборгованості, на прибуток підприємства
Примітки до річної фінансової звітності (розділ V ряд. 492)	Виробничий ризик	Відображається інформація про вплив непродуктивних витрат на прибуток підприємства
Примітки до річної фінансової звітності (розділ V ряд. 632)	Інші ризики підприємницької діяльності	Відображається інформація про ризики щодо недоотримання доходу від реалізації при здійсненні операцій з пов'язаними особами
Примітки до річної фінансової звітності (розділ VI ряд. 691)	Ризик права власності	Відображається інформація про суму грошових коштів щодо яких існують обмеження стосовно їх використання
Примітки до річної фінансової звітності (розділ VII)	Ризики, пов'язані зі здійсненням майбутніх витрат та платежів	Відображається інформація про розмір зарезервованих підприємством коштів під усі заплановані види майбутніх витрат та платежів та їх фактичне використання у звітному періоді
Примітки до річної фінансової звітності (розділ VIII)	Ризик зміни вартості запасів	Відображається інформація про вплив переоцінки запасів на доходи та витрати іншої операційної діяльності підприємства
Примітки до річної фінансової звітності (розділ IX ряд. 951)	Ризик втрати грошових коштів	Відображається інформація про суму списаної безнадійної дебіторської заборгованості за якою не стягнуто грошові кошти
Примітки до річної фінансової звітності (розділ X ряд. 960)	Майновий ризик	Відображається інформація про суму виявлених у звітному періоді нестач та втрат
Примітки до річної фінансової звітності (розділ X ряд.980)	Ризик втрати грошових коштів	Відображається інформація про суму нестач та втрат, за якими не встановлено винуватців, або не стягнуто заборгованість
Додаток до річної фінансової звітності	Ризики, пов'язані з діяльністю звітних сегментів	Відображається інформація за звітними сегментами з урахуванням джерел та характеру наявних ризиків та отриманих прибутків

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1. – Перелік обстежених промислових підприємств Одеської області

№ п/п	Назва підприємства	Код КВЕД	Уклад	Чисельність 2014 2012
1	2	3	4	5
Підприємства, що мають стратегічне значення для економіки та формують економічний потенціал Одеської області				
1.	ПрАТ «Виробниче об'єднання «Одеський консервний завод»	10.20,10.39 10.82	4	845 853
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	10.41,10.42 10.84	4	88 243
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	10.41,10.42	4	177 398
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	10.41, 46.21	4	172 178
5.	ПАТ «Одеський коровай»	10.71, 10.72	4	937 1211
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	10.72, 10.82	4	633 1035
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	11.01, 11.02	4	338 326
8.	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	17.12, 17.21	4	488 522
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	20.15	4	3786 4030
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	22.22, 22.29	4	192 179
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	24.34; 25.93	3	3145 2908
12.	ПАТ «Одескабель»	27.31, 27.32 24.44	5 4	887 935
13.	ПАТ «Одеський машинобудівний завод «Червона гвардія»	28.92 24.51, 24.53	4 3	180 228
14.	ПАТ «Гемопласт»	32.50 22.29	5 4	888 948
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	35.12, 35.14	3	5969 5424
16.	ПАТ «Одесагаз»	35.22,35.23	3	2929 2960
Інші промислові підприємства Одеської області				
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	23.63; 25.62;25.99	3	12 22

Продовження таблиці Е.1.

1	2	3	4	5
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	25.11 68.20	3	4 5
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	25.12; 25.99	3	7 13
20.	ПАТ «Елемент»	26.51; 33.20	5 4	38 41
21.	ПАТ «Завод «Тіра»	27.90; 25.61; 25.99	5 3	32 65
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	28.11	4	68 116
23.	ПАТ «Будгідравліка»	28.12; 28.13	4	<u>5</u> 8
24.	ПрАТ «Будгідравліка»	28.12; 28.30; 25.93	4 3	<u>172</u> 185
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	28.22	4	<u>103</u> 108
26.	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛОДМАШ»	28.25; 33.12; 33.20	4	33 123
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	28.29; 28.93; 25.29	4 3	12 16
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	28.30 68.20	4	<u>95</u> 94
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	28.41; 28.49	5	72 180
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	28.41; 22.23; 25.11	5 4 3	<u>82</u> 83
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	28.99; 28.29; 28.49	4 5	10 9
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	28.92; 33.12; 68.20	4	<u>13</u> 19
33.	ПАТ по виробництву полімерної сировини і медичних виробів «Полімет»	32.50; 20.16; 22.29	5 4	8 10
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	33.20	4	31 79
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	33.13 68.20	4	29 33

ДОДАТОК Ж

**Результати обстеження інноваційної діяльності підприємств переробної промисловості
Одеського регіону у розрізі технологічних укладів**
(складено та розраховано автором на підставі даних наданих Головним управлінням
статистики в Одеській області)

Таблиця Ж.1 – Характеристика обстежених промислових підприємств

Технологічні уклади	КВЕД	Кількість обстежених промислових підприємств			
		2011	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	5	5	5	6
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	25	23	22	21
Разом		30	28	27	27
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.	38	35	29	26
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	5	5	5	5
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	10	8	3	2
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	49	41	22	29
Разом		102	89	59	62
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	13	14	5	5
	27 – «виробництво електричного устаткування»	10	9	12	13
Разом		23	23	17	18
<i>Разом кількість обстежених промислових підприємств</i>		155	140	103	107
Структура сукупності, %					
<i>3-й уклад</i>		19,4	20,0	26,2	25,3
<i>4-й уклад</i>		65,8	63,6	57,3	57,9
<i>5-й уклад</i>		14,8	16,4	16,5	16,8

Таблиця Ж.2 – Кількість інноваційно активних підприємств у обстеженій сукупності

Технологічні уклади	КВЕД	2011	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	1	1	0	1
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	4	5	2	0
<i>Разом</i>		5	6	2	1
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.»	6	10	5	8
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	1	1	1	0
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	2	2	2	1
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	8	14	4	5
<i>Разом</i>		17	27	12	14
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	5	5	2	1
	27 – «виробництво електричного устаткування»	2	3	2	1
<i>Разом</i>		7	8	4	2
<i>Разом кількість обстежених промислових підприємств</i>		29	41	18	17

Таблиця Ж.3 – Питома вага інноваційно активних підприємств в загальній кількості обстежених промислових підприємств

Технологічні уклади	КВЕД	2011	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	20,00	20,00	0,00	16,70
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	16,00	17,40	9,10	0,00
<i>Разом</i>		16,7	21,4	7,4	3,7
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.»	14,57	17,30	17,20	30,80
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	20,00	20,00	20,00	0,00
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	22,50	22,86	66,70	50,00
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	22,25	23,07	18,20	17,20
<i>Разом</i>		16,7	30,3	20,3	22,6
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	46,94	23,13	40,00	20,00
	27 – «виробництво електричного устаткування»	47,60	70,00	16,70	7,70
<i>Разом</i>		30,4	34,8	23,6	11,1
<i>Разом по сукупності обстежених підприємств</i>		18,7	29,3	17,5	15,9

Таблиця Ж.4 – Кількість та частка підприємств що впроваджували інновації за типами інновацій

Технологічні уклади	КВЕД	2011	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	0	0	0	1
	з них впроваджували інноваційну продукцію	0	0	0	1
	впроваджували інноваційні процеси	0	0	0	0
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	2	1	1	0
	з них впроваджували інноваційну продукцію	0	0	1	0
	впроваджували інноваційні процеси	1	0	1	0
	Разом	2	1	1	1
<i>Частка підприємств, що впроваджували інновації, %</i>		<i>6,7</i>	<i>3,6</i>	<i>3,7</i>	<i>3,7</i>
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.	4	5	5	4
	з них впроваджували інноваційну продукцію	2	2	2	2
	впроваджували інноваційні процеси	1	1	1	0
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	0	1	1	0
	з них впроваджували інноваційну продукцію	0	1	0	0
	впроваджували інноваційні процеси	0	1	1	0
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	1	1	2	1
	з них впроваджували інноваційну продукцію	1	1	1	1
	впроваджували інноваційні процеси	1	1	2	1
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	6	7	3	3
з них впроваджували інноваційну продукцію	5	4	0	1	
	впроваджували інноваційні процеси	1	2	2	2
	Разом	11	14	10	8
<i>Частка підприємств, що впроваджували інновації, %</i>		<i>10,8</i>	<i>15,7</i>	<i>16,9</i>	<i>12,9</i>
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	5	4	1	1
	з них впроваджували інноваційну продукцію	3	3	1	0
	впроваджували інноваційні процеси	1	1	0	0
	27 – «виробництво електричного устаткування»	2	2	2	1
	з них впроваджували інноваційну продукцію	1	1	1	1
	впроваджували інноваційні процеси	1	1	1	1
	Разом	7	6	3	2
<i>Частка підприємств, що впроваджували інновації, %</i>		<i>30,4</i>	<i>26,1</i>	<i>17,6</i>	<i>11,1</i>
<i>Разом по сукупності, од</i>		<i>20</i>	<i>21</i>	<i>14</i>	<i>11</i>
<i>Разом по сукупності, %</i>		<i>12,9</i>	<i>15,0</i>	<i>13,6</i>	<i>10,3</i>

Таблиця Ж.5 – Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції

Технологічні уклади	КВЕД	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	0,00	0,00	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	0,10	0,00	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.»	5,90	11,6	5,10
	<i>з неї нової для ринку</i>	1,00	2,10	2,50
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	0,40	30,30	0,00
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	0,00	6,50	5,90
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	6,50	5,90
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	3,60	1,00	0,80
<i>з неї нової для ринку</i>	3,40	0,00	0,00	
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	55,20	77,90	64,20
	<i>з неї нової для ринку</i>	55,20	75,90	63,10
	27 – «виробництво електричного устаткування»	7,40	10,10	1,10
	<i>з неї нової для ринку</i>	0,00	0,00	0,00

Таблиця Ж.6 – Обсяг та структура інноваційних витрат

Технологічні уклади	КВЕД	Обсяг інноваційних витрат, тис.грн			
		2011	2012	2013	2014
3	24 – «металургійне виробництво»	0,00	0,00	0,00	0,00
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,00	0,00	0,00
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,00	0,00
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	0,00	0,00	0,00	0,00
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00
	Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00
	25 – «виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування»	6165,80	14852,50	77,40	0,00
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,50	15,40	0,00
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,00	0,00
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	6165,80	14852,00	62,00	0,00
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00
	Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00
	Разом	6165,80	14852,50	77,40	0,00

Продовження таблиці Ж.6

Технологічні уклади	КВЕД	Обсяг інноваційних витрат, тис.грн				
		2011	2012	2013	2014	
4	28 – «виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.	0,00	6824,30	1744,10	1539,20	
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,00	209,50	0,00	
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	122,00	0,00	0,00	
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	0,00	6351,90	1534,60	1528,10	
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	17,90	0,00	0,00	
	Інші витрати	0,00	235,80	0,00	11,10	
	29 – «виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів»	0,00	0,00	0,00	0,00	
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,00	0,00	0,00	
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,00	0,00	
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	0,00	0,00	0,00	0,00	
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00	
	Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00	
	30 – «виробництво інших транспортних засобів»	0,00	0,00	601,00	0,00	
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,00	195,00	0,00	
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,00	0,00	
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	0,00	0,00	406,00	0,00	
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00	
	Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00	
	33 – «ремонт і монтаж машин і устаткування»	1114,00	10328,50	195,20	214,80	
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	2002,60	0,00	20,00	
	На придбання науково-дослідних розробок	123,20	309,10	157,00	157,30	
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	976,60	7669,30	8,30	11,20	
	Придбання інших зовнішніх знань	14,20	17,90	22,90	2,20	
	Інші витрати	0,00	252,60	7,00	24,10	
		Разом	1114,00	17152,80	2540,30	1754,00

Продовження таблиці Ж.6

Технологічні уклади	КВЕД	Обсяг інноваційних витрат, тис.грн			
		2011	2012	2013	2014
5	26 – «виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції»	976,60	3312,10	1190,80	0,00
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	1905,90	1014,00	0,00
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,0	0,00
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	976,60	1394,40	176,80	0,00
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00
	Інші витрати	0,00	11,80	0,00	0,00
	27 – «виробництво електричного устаткування»	0,00	3872,20	1175,30	0,00
	На внутрішні науково-дослідні розробки	0,00	0,00	0,00	0,00
	На придбання науково-дослідних розробок	0,00	0,00	0,00	0,00
	На придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	0,00	3872,20	1175,30	0,00
	Придбання інших зовнішніх знань	0,00	0,00	0,00	0,00
	Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00
	Разом		976,60	7184,30	2366,10
Обсяг інноваційних витрат за сукупністю підприємств		8256,4	39189,6	4983,8	1754,00
<i>Структура сукупності за обсягом інноваційних витрат, %</i>					
3-й уклад		74,7	37,9	1,5	0,0
4-й уклад		13,5	43,8	51,0	100,0
5-й уклад		11,8	18,3	47,5	0,0

ДОДАТОК 3

Розрахункові дані для визначення рівня економічної безпеки за окремими показниками діяльності промислових підприємств Одеського регіону

Таблиця 3.1 – Рівень та динаміка рентабельності операційної діяльності обстежених промислових підприємств (розраховано автором)

№ п/п	Назва підприємства	Код КВЕД	Уклад	Рентабельність операційної діяльності, %				Індекс зміни, 2014/2011
				2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стратегічні підприємства								
1	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	10.39	4	4,8	6,0	2,6	8,6	1,81
2	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	10.41	4	-80,0	-17,9	-18,6	-23,2	X
3	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	10.42	4	-161,6	-48,8	-38,7	-73,8	X
4	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	10.41	4	1,8	5,4	0,2	10,5	5,68
5	ПАТ «Одеський коровай»	10.71	4	11,3	0,0	0,1	0,3	2,51
6	ЗАТ «Одесакондитер»	10.82	4	-3,6	-5,7	-9,6	-8,4	X
7	ПАТ «Одеський коньячний завод»	11.02	4	2,8	4,7	4,7	-4,3	X
8	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	17.21	4	1,4	0,7	-4,7	-5,4	X
9	ПАТ «Одеський припортовий завод»	20.15	4	7,7	-1,8	-22,9	-4,2	X
10	ПрАТ «Фірма Еліпс»	22.22	4	6,3	7,1	4,8	11,2	1,77
11	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	24.34	3	6,9	9,6	10,8	13,2	1,90
12	ПАТ «Одескабель»	27.31	5	6,7	6,3	7,2	12,1	1,82
13	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	28.92	4	2,4	-82,6	-39,8	-48,9	X
14	ПАТ «Гемопласт»	32.50	5	0,7	3,5	5,1	1,7	2,52
15	ПАТ «Одесаобленерго»	35.13	3	10,4	8,3	2,3	6,3	0,61
16	ПАТ «Одесагаз»	35.22	3	-6,7	-9,5	-3,9	-5,8	X
Інші підприємства								
17	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	25.62	3	1,1	-4,7	0,5	0,3	0,31
18	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	25.11	3	-20,9	-27,7	-35,9	-32,5	X
19	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	25.12	3	-250,4	-2,9	-3,5	-8,1	X
20	ПАТ «Елемент»	26.51	5	-11,8	21,6	7,9	21,6	X
21	ПАТ «Завод «Гіра»	27.90;	5	-5,9	-7,1	-11,2	-4,9	X
22	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	28.11	4	-35,9	-31,9	-34,1	-17,7	X
23	ПАТ «Будгідравліка»	28.12	4	-261,6	-294,1	-1010,2	-180,1	X
24	ПрАТ «Будгідравліка»	28.12;	4	14,5	8,5	-17,3	-4,7	X
25	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	28.22	4	8,3	3,3	0,4	2,2	0,27

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
26	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛОДМАШ»	28.25	4	-12,2	-21,1	-23,6	-251,4	X
27	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	28.29	4	-1,1	-27,9	-4,7	-7,1	X
28	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	28.30;	4	-597,0	-371,5	-97,9	-101,4	X
29	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	28.41	5	-5,6	-37,2	6,1	-24,5	X
30	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	28.41	5	-6,8	8,5	8,5	20,7	X
31	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	28.99	4	-3,4	-0,2	-1,4	0,2	X
32	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	28.92;	4	-14,6	-8,2	-35,7	-25,2	X
33	ПАТ «Полімет»	32.50;	5	0,5	-11,8	0,5	-2,3	X
34	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	33.20	4	1,2	1,8	1,5	-3,3	X
35	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	33.13;	4	1,1	-0,3	0,2	3,0	2,73

Таблиця 3.2. – Рівень та динаміка коефіцієнта придатності основних засобів обстежених промислових підприємств (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Код КВЕД	Уклад	Придатність основних засобів,%				2014/2011
				2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стратегічні підприємства								
1.	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	10.39	4	59	51	45	38	0,64
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	10.41	4	44	42	40	38	0,87
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	10.42	4	91	85	83	80	0,88
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	10.41	4	68	72	68	34	0,50
5.	ПАТ «Одеський коровай»	10.71	4	34	30	26	23	0,68
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	10.82	4	29	24	18	14	0,47
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	11.02	4	43	40	35	33	0,77
8.	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	17.21	4	46	45	43	41	0,89
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	20.15	4	41	40	40	38	0,93
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	22.22	4	50	49	45	44	0,88
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	24.34	3	61	55	50	46	0,75
12.	ПАТ «Одескабель»	27.31	5	10	11	16	16	1,60
13.	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	28.92	4	35	33	30	57	1,63
14.	ПАТ «Гемопласт»	32.50	5	50	53	49	47	0,94
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	35.13	3	47	49	44	21	0,45
16.	ПАТ «Одесагаз»	35.22	3	73	69	67	80	1,09

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Інші підприємства								
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	25.62	3	30	30	29	29	0,97
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Країн»	25.11 68.20	3	60	58	55	52	0,87
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	25.12	3	45	42	40	38	0,86
20.	ПАТ «Елемент»	26.51	5	30	26	26	37	1,24
21.	ПАТ «Завод «Гіра»	27.90;	5	34	51	39	38	1,12
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	28.11	4	24	22	21	20	0,83
23.	ПАТ «Будгідравліка»	28.12	4	0	0	37	68	1,81
24.	ПрАТ «Будгідравліка»	28.12;	4	0	0	39	35	0,91
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	28.22	4	48	44	45	35	0,73
26.	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛОДМАШ»	28.25	4	53	52	53	52	0,98
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	28.29	4	41	38	36	34	0,83
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	28.30; 68.20	4	46	43	35	32	0,70
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	28.41	5	64	63	64	63	0,98
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	28.41	5	16	20	19	18	1,13
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	28.99	4	25	25	25	25	1,00
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	28.92; 68.20	4	35	50	48	47	1,37
33.	ПАТ «Полімет»	32.50;	5	25	8	54	35	1,40
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	33.20	4	67	64	62	57	0,86
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	33.13; 68.20	4	75	73	69	66	0,87

Таблиця 3.3. – Рівень та динаміка коефіцієнта продуктивності праці обстежених промислових підприємств (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Код КВЕД	Уклад	Продуктивність праці				2014/2011
				2011	2012	2013	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Стратегічні підприємства								
1.	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	10.39	4	9,38	8,59	7,74	7,84	0,83
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	10.41	4	8,77	13,5	9,66	12,1	1,38
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	10.42	4	5,47	7,23	2,79	2,81	0,51
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	10.41	4	4,86	4,33	4,61	4,55	0,93
5.	ПАТ «Одеський коровай»	10.71	4	5,65	5,46	7,60	8,70	1,53
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	10.82	4	4,80	4,18	3,63	4,02	0,83
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	11.02	4	20,1	13,9	15,6	11,4	0,56
8.	ПАТ «Ізмайльський целюлозно-картонний комбінат»	17.21	4	6,14	4,9	4,59	5,13	0,83
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	20.15	4	12,1	12,0	10,5	12,0	0,99

Продовження таблиці 3.3.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	22.22	4	3,83	3,90	3,93	5,05	1,31
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	24.34	3	8,14	7,13	6,15	5,87	0,72
12.	ПАТ «Одескабель»	27.31	5	9,2	8,4	7,8	8,8	0,95
13.	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	28.92	4	2,7	1,93	2,27	1,66	0,61
14.	ПАТ «Гемопласт»	32.50	5	4,56	4,42	3,83	4,39	0,96
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	35.13	3	8,04	8,10	7,65	7,42	0,92
16.	ПАТ «Одесагаз»	35.22	3	6,66	8,82	6,88	7,51	1,12
Інші підприємства								
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	25.62	3	3,1	1,32	1,38	1,52	0,49
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	25.11 68.20	3	x	x	x	x	x
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	25.12	3	x	x	x	x	x
20.	ПАТ «Елемент»	26.51	5	1,68	3,10	3,02	3,59	2,13
21.	ПАТ «Завод «Тіра»	27.90;	5	2,3	2,3	2,4	2,7	1,17
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	28.11	4	2,03	1,52	1,73	2,27	1,16
23.	ПАТ «Будгідравліка»	28.12	4	2,9	2,9	0,17	2,1	0,72
24.	ПрАТ «Будгідравліка»	28.12;	4	3,42	2,57	1,79	2,4	0,70
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	28.22	4	9,86	10,2	7,62	7,68	0,77
26.	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛЮДМАШ»	28.25	4	4,17	1,97	1,76	1,8	0,43
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	28.29	4	2,97	2,97	13,1	6,18	2,08
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	28.30; 68.20	4	0,46	1,01	1,31	1,23	0,46
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	28.41	5	9,05	7,44	8,03	7,27	0,80
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	28.41	5	1,82	1,82	2,13	2,26	1,24
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	28.99	4	x	x	x	x	x
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	28.92; 68.20	4	21,5	21,5	26,6	27,6	1,29
33.	ПАТ «Полімет»	32.50;	5	2,1	2,6	3,7	6,3	3,0
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	33.20	4	3,36	2,54	2,74	2,5	0,74
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	33.13; 68.20	4	2,94	2,94	2,48	2,58	0,88

Таблиця 3.4 – Динаміка рентабельності операційної діяльності обстежених промислових підприємств за дискретною шкалою оцінки в розрізі технологічних укладів

№ пп	Назва підприємства	Уклад	Дискретна оцінка рентабельності, балів				вектор зміни +/-б.з
			2011	2012	2013	2014	
	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	6	6	5	5	-
	ПАТ «Одесаобленерго»	3	5	6	2	6	+
	ПАТ «Одесагаз»	3	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	2	1	1	1	-
	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян» 68.20	3	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	1	1	1	1	б.з
	Середній показник за 3 укладом		2,67	2,67	1,83	2,50	-
	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	4	4	6	2	6	+
	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	1	1	1	1	б.з
	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	2	5	1	5	+
	ПАТ «Одеський коровай»	4	5	1	1	1	-
	ЗАТ «Одесакондитер»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	2	4	4	1	-
	ПАТ «Ізмайльський целюлозно-картонний комбінат»	4	2	1	1	1	-
	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	6	1	1	1	-
	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	6	6	4	5	-
	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	2	1	1	1	-
	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Будгідравліка»	4	1	1	1	1	б.з
	ПрАТ «Будгідравліка»	4	5	6	1	1	-
	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	6	3	1	2	-
	ПАТ «Одеське виробниче об'єднання «ХОЛЮДМАШ»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	1	1	1	1	б.з
	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Спецавтоматика»	4	2	2	2	1	-
	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	2	1	1	3	+
	Середній показник за 4 укладом		2,45	2,14	1,36	1,73	-
	ПАТ «Одескабель»	5	6	6	6	5	-
	ПАТ «Гемопласт»	5	1	3	5	2	+
	ПАТ «Елемент»	5	1	4	6	4	+
	ПАТ «Завод «Тіра»	5	1	1	1	1	б.з
	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	5	1	1	6	1	-
	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	1	6	6	4	+
	ПАТ «Полімет»	5	1	1	1	1	б.з
	Середній показник за 5 укладом		1,71	3,14	4,43	2,57	+
	Середній показник за сукупністю укладів		2,34	2,43	2,06	2,03	-

Таблиця 3.5 – Динаміка безпечності основних засобів обстежених промислових підприємств (за результатами власних розрахунків)

№ п/п	Назва підприємства	Уклад	Дискретна оцінка придатності основних засобів, балів				
			2011	2012	2013	2014	+/- /б.з
Стратегічні підприємства							
1.	ПрАТ «ВО «Одеський консервний завод»	4	5	5	4	3	-
2.	ПАТ «Одеський олійножировий комбінат»	4	4	4	4	3	-
3.	ПАТ «Іллічівський олійножировий комбінат»	4	6	6	6	6	б.з
4.	ПрАТ «АДМ-Іллічівськ»	4	6	6	6	3	-
5.	ПАТ «Одеський коровай»	4	3	3	2	2	-
6.	ЗАТ «Одесакондитер»	4	2	2	1	1	-
7.	ПАТ «Одеський коньячний завод»	4	4	4	3	3	-
8.	ПАТ «Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат»	4	4	4	4	4	б.з
9.	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4	4	4	4	3	-
10.	ПрАТ «Фірма Еліпс»	4	5	4	4	4	-
11.	Одеська філія ПрАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Силур» завод «Стальканат»	3	6	5	5	4	-
12.	ПАТ «Одескабель»	5	1	1	1	1	б.з
13.	ПАТ «Одеський машинобуд. завод «Червона гвардія»	4	3	3	3	5	+
14.	ПАТ «Гемопласт»	5	5	5	4	4	-
15.	ПАТ «Одесаобленерго»	3	4	4	4	2	-
16.	ПАТ «Одесагаз»	3	6	6	6	6	б.з
Середнє за сукупністю стратегічних підприємств			4,25	4,13	3,81	3,38	
Інші підприємства							
17.	ПАТ «Вилківський завод пресових вузлів»	3	3	3	2	2	-
18.	ПАТ «Зовнішньо-торгівельна фірма «Краян»	3	6	5	5	5	-
19.	ПАТ «Одеський експериментальний ремонтно-механічний завод»	3	4	4	4	3	-
20.	ПАТ «Елемент»	5	3	2	2	3	б.з
21.	ПАТ «Завод «Тіра»	5	3	5	3	3	б.з
22.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»	4	2	2	2	2	б.з
23.	ПАТ «Будгідравліка»	4	-	-	3	6	+
24.	ПрАТ «Будгідравліка»	4	-	-	3	3	б.з
25.	ПрАТ «КОНЕКРЕЙНС УКРАЇНА»	4	4	4	4	3	-
26.	ПАТ «Одеське ВО «ХОЛОДМАШ»	4	5	5	5	5	б.з
27.	ПАТ «ОДЕСАХАРЧОРЕММАШ»	4	4	3	3	3	-
28.	ПАТ «Одеський завод сільськогосподарського машинобудування»	4	4	4	3	3	-
29.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів»	5	6	6	6	6	б.з
30.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»	5	1	2	1	1	б.з
31.	ВАТ «Одеський завод поліграфічних машин»	4	2	2	2	2	б.з
32.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»	4	3	5	4	4	+
33.	ПАТ «Полімет»	5	2	1	5	3	+
34.	Публічне акціонерне товариство «Спецавтоматика»	4	6	6	6	5	-
35.	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «ВЕГА»	4	6	6	6	6	б.з
Середнє за сукупністю інших підприємств			3,76	3,82	3,63	3,58	
Середній показник за сукупністю підприємств			4,00	3,97	3,71	3,49	

ДОДАТОК І

Таблиця І.1 – Стисла характеристика якісних ознак обліково-аналітичної інформації в системі інформаційно-аналітичного забезпечення безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком підприємства (*уточено та доповнено автором*)

Властивість інформації	Стисла характеристика
1	2
Методичні ознаки – забезпечуються блоком «Методика» системи інформаційно-аналітичного забезпечення	
Достовірність	Інформація вважається <i>достовірною</i> , якщо вона не містить суттєвих помилок, є неупередженою, а фахівці можуть покласти на неї настільки, наскільки вона відображає або, як очікується, буде відображати реальний стан справ щодо функціонування підприємства. У розумінні достовірності інформації є два аспекти: 1) безпомилковість – властивість інформації не мати прихованих випадкових технічних помилок; та 2) істинність – властивість інформації не містити спотворень, спричинених людиною навмисно чи ненавмисно. Достовірність обліково-аналітичної інформації у першу чергу визначається законодавчими нормами формування облікової інформації як її складової частини.
Повнота	<i>Повною</i> є обліково-аналітична інформація, якщо вона відображає усі факти про внутрішні бізнес-процеси та зовнішнє середовище господарюючого суб'єкта, пов'язані з забезпеченням належного рівня економічної безпеки і базується на принципах раціонального ведення обліку. Основною відмінністю формування обліково-аналітичної інформації в системі БОУІРПП є попередня перевірка повноти та достовірності зовнішніх даних шляхом застосування механізмів спеціального забезпечення інформаційної безпеки, зокрема – засобів аудиту облікових даних.
<i>Багатофункціональність</i>	<i>Багатофункціональною</i> є обліково-аналітична інформація, що може застосовуватись для виконання різних функціональних завдань системи БОУІРПП (зокрема, планування – стратегічного, тактичного, оперативного; контролювання та контролінгування, тощо).
<i>Індикативність</i>	<i>Індикативність</i> обліково-аналітичної інформації передбачає її застосовність для визначення індикаторів стану та розвитку об'єктів БОУІРПП у системі обраних координат-вимірників. Зокрема, потребує виконання умов порівнянності обліково-аналітичних даних у просторі та часі, що забезпечується обліковою політикою підприємства (методи, принципи, процедури фінансового обліку), внутрішніми регламентами управлінського обліку та аналізу.

Продовження таблиці І.1

1	2
<i>Превентивність</i>	<i>Превентивність</i> обліково-аналітичної інформації передбачає: 1) її орієнтацію на превентивні запити системи БОУІРПП; 2) застосовність для утворення інформаційних моделей відображення об'єктів БОУІРПП випереджаючого характеру; та забезпечує спроможність реалізації прогностичної функції інформаційно-аналітичного забезпечення БОУІРПП.
<i>Конкурентоспроможність</i>	<i>Конкурентоспроможною</i> є обліково-аналітична інформація, що виступає додатковим <i>інтелектуальним ресурсом</i> підприємства: 1) без якого функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку не можливе; 2) <i>створює або впливає на створення додаткових конкурентних переваг підприємства.</i>
Технічні ознаки – забезпечуються блоком «Технології» системи ІАЗ	
<i>Своєчасність</i>	<i>Своєчасною</i> є обліково-аналітична інформація, якщо вона корисна для прийняття управлінського рішення в системі БОУІРПП і використана перш ніж втратити здатність впливати на це рішення. Своєчасність надання інформації досягається шляхом забезпечення її оперативності (часу обробки інформації) та адекватності (здатності відповідати інформаційним потребам, визначеним соціально-психологічними мотивами користувачів при підтриманні економічної безпеки інноваційного розвитку).
<i>Цілісність</i>	<i>Цілісність</i> інформації визначається її незмінністю неавторизованими користувачами як поза межами підприємства, так і серед власного персоналу, та забезпечує захищеність обліково-аналітичної інформації від несанкціонованого доступу з метою навмисної заміни чи викривлення.
<i>Конфіденційність</i>	<i>Конфіденційною</i> є інформація, що містить у собі перелік відомостей, які становлять комерційну таємницю. Конфіденційність визначає статус обліково-аналітичної інформації для відповідних груп користувачів та необхідний ступінь її захисту. Це передбачає розмежування облікової інформації у відповідності до обмеженості доступу до неї на інформацію фінансового обліку, яка узагальнюється у фінансовій звітності і є відкритою для зовнішніх користувачів та інформацію управлінського обліку, що фіксується у внутрішній звітності підприємства і забезпечує збереження комерційної таємниці. При цьому дані управлінського обліку носять закритий характер не лише для зовнішніх користувачів інформації, але й для персоналу самого підприємства, який не має прямого відношення до вирішення тієї чи іншої проблеми, що значно підвищує її конфіденційність.

Продовження таблиці І.1

1	2
<i>Альтернативність</i>	<i>Альтернативною</i> є обліково-аналітична інформація, що дозволяє розглядати різні альтернативні варіанти управлінських рішень щодо інноваційного розвитку підприємства та прогнозувати наслідки їх реалізації; призначена та необхідна для запровадження сценарного підходу в безпекоорієнтованому управлінні інноваційним розвитком підприємства.
Соціальні – забезпечують виконання принципів соціальної відповідальності ІАЗ	
Доступність	<i>Доступною</i> є інформація, що дохідлива для розуміння користувачам у сфері управління інноваційним розвитком та забезпечення його економічної безпеки, які як володіють спеціальною економічною освітою, так і не володіють нею.
Корисність	<i>Корисність</i> інформації з погляду зовнішніх користувачів зводиться до того, щоб на базі достовірної фінансової, статистичної та податкової звітності, приймати адекватні рішення щодо співпраці з цим підприємством. Проте адекватна інформація про фінансово-майновий стан підприємства сформована для зовнішніх користувачів не завжди вважається корисною з погляду внутрішнього забезпечення процесів забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку.
Адекватність	<i>Адекватність</i> інформації полягає у правильному відображенні зв'язків і відносин у внутрішніх бізнес-процесах та зовнішньому середовищі господарюючого суб'єкта.
Релевантність	<i>Релевантну</i> обліково-аналітичну інформацію формують відомості, що можуть бути зміненими під впливом певних управлінських рішень. Така інформація носить прогностичний характер і дозволяє передбачувати наслідки фінансово-господарської діяльності в майбутньому з метою виключення можливості нанесення шкоди фінансовим, матеріальним, інтелектуальним та інформаційним ресурсам суб'єкта господарювання. В основу формування релевантної обліково-аналітичної інформації покладено інформацію, що надає управлінський облік.

ДОДАТОК К

Семантичне коло інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства та методологія її оцінювання

Таблиця К.1 – Стислий зміст наукових публікацій з питань ролі інтелектуального капіталу (ІК) в економічному та інноваційному розвитку підприємства (узагальнено автором, оприлюднено в [181])

Автор, назва публікації	Стислий виклад визначення ролі інтелектуального капіталу в економіці та розвитку
1	2
Авраменко У.О., Єфременко О.О. Інтелектуальний капітал та його трансформація в інноваційний продукт [1]	Відзначено, що головним і визначальним ресурсом розвитку сучасного суспільства стають знання і людський інтелект. Наголошено, також, що характерними рисами економічного зростання в умовах конкурентного середовища є інтелектуалізація основних факторів виробництва та інноваційний розвиток. ІК має дві взаємозалежні складові, а саме – людина, її знання, освіта, професіоналізм (людський капітал) та результат творчої праці – інтелектуальний продукт (інновації).
Андрейчіков А.О. Аналіз значення інтелектуального капіталу в сучасному світі [2]	В роботі визначено, що сучасна організація без ІК неповноцінна. Як колись виділили ядро в атомі, так сьогодні виділяють ядро організації майбутнього, де інтелектуальний капітал та знання мають вирішальну роль, а їх виробництво є джерелом росту.
Афанасєва К.О. Інтелектуальний капітал як основа діяльності видавництва. [3]	Підкреслено, що саме інтелектуальний капітал сьогодні перетворюється у провідний сектор економіки, що визначає інноваційні процеси в науці і техніці, а також духовному житті країни.
Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект [4]	Зазначається, що сьогодні світова Промислова економіка уступає місце Інтелектуальній економіці. При цьому найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей. Світовий досвід показує, що в економіці, яка найбільше спирається на ідеї та в меншому – на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проривів. Інтелектуальна економіка стимулює отримання достатньо високих прибутків на малій базі капіталу та кількості працюючих. Ключовим в інтелектуальній економіці є інтелектуальний капітал.
Кириленко В.І. Управління інтелектуальним капіталом як фактор підвищення рівня конкурентоспроможності економіки [5]	Зазначається, що розвиток ІК, його реалізація впливають на конкурентні позиції та інтенсивне зростання економіки. В умовах стрімкого розвитку процесів глобалізації та інформатизації управління людськими ресурсами все більше зміщується в бік управління інтелектуальним капіталом.

Продовження таблиці К.1

1	2
Крикун Н., Веретенникова О. Методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства [6]	Визначено, що забезпечення конкурентоспроможності української економіки неможливе без усвідомлення ролі ІК й оволодіння навичками управління ним; наведено перелік відомих методичних підходів до оцінки ІК.
Курило Л.І. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект [7]	Зазначається, що в сучасній економіці інтелектуальний капітал виходить на передній план, оскільки він один із основних факторів, що визначають конкурентноздатність економічних систем сьогодення, а в результаті багатство і економічну силу нації. Використання інтелектуальних ресурсів в процесі виробництва, зростання їх частки в загальній вартості підприємства, принципи ціноутворення та методика оцінки – все це питання сучасної інтелектуальної економіки.
Нанівська С. В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність і значення в сучасних умовах [8]	Визначено, що у сучасному суспільстві інтелектуальний капітал, як показник капіталізації, стає основою багатства. Саме він обумовлює конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їхнього розвитку. У процесі створення, трансформації та використання інтелектуального капіталу беруть участь як комерційні підприємства, так і державні та громадські заклади й організації, тобто практично всі суб'єкти ринкової діяльності
Панкова М., Лопатина Р. Проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності [9]	Розкрито необхідність розробки єдиних стандартів обліку і оцінки нематеріальних активів, у тому числі інтелектуальної власності, яка зумовлена збільшенням частки нематеріальних (інтелектуальних) активів у активах підприємства та їх зростаючим значенням у формуванні прибутку
Таланчук П., Малишев В. Становлення й розвиток нанотехнологій у світі і в Україні: використання інтелектуального капіталу, тенденції розвитку [10]	Визначено основні напрямки розвитку використання інтелектуального капіталу: – посилення інноваційно-інвестиційної активності, зокрема залучення іноземних та державних інвестицій у процеси формування й розвитку інтелектуального капіталу, що пов'язано із забезпеченням довгострокового економічного розвитку держави; – інтеграція зі світовим науково-інноваційним простором і формування стабільної нормативно-правової системи підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності й ефективного управління інтелектуальним капіталом України; – підготовка та проведення наукового дослідження впливу інтелектуального капіталу на послаблення економічної кризи і розвиток України на перспективу.

Таблиця К.2 – Дефініції поняття «інтелектуальний капітал» у наукових джерелах (систематизовано автором на засадах джерел [11-42])

Сутність інтелектуального капіталу (визначення)	Джерело, рік видання
1	2
Інтелектуальний капітал – поняття, яке повністю співпадає з поняттям неосяжних (нематеріальних) активів, але перше використовують менеджери, а друге – бухгалтери.	Прахалад К., Санчез П., Кильчевская Н.Р., Павлов М.Е., [11]
Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути конвертовані у вартість, іншими словами, це сума всього того, що знають і чим володіють робітники і що формує конкурентоздатність організації.	Stuart T.A. [12]
Інтелектуальний капітал – це не жменька докторів наук, які добувають істину за запертими дверима якої-небудь лабораторії, не інтелектуальна власність, така як патенти і авторські права (хоча вона і є складовою частиною), а сукупність знань усіх працівників компанії, що забезпечують її конкурентоспроможність.	Стюарт Т. [13]
Інтелектуальний капітал – інформація і знання, які відіграють роль «колективного мозку», що акумулює наукові і повсякденні знання робітників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування і організаційну структуру, інформаційні мережі і імідж фірми.	Иноземцев В.Л. [14]
Інтелектуальний капітал – це система характеристик, які визначають здатність людини, тобто якість робочої сили індивідуума, сукупного робітника підприємства, фірми, корпорації, країни, що матеріалізується або проявляється в процесі праці, який створює товар, послуги, додатковий продукт в цілях його відтворення на основі персоніфікованого економічного інтересу кожного суб'єкта, їх сукупності.	Эскиндаров М.А. [15]
Інтелектуальний капітал – це сукупність структурного капіталу(який поділяється на клієнтський (представляє собою цінність, заключену у відносинах з клієнтами) та організаційний (включає в себе інноваційний (складається в основному із законних прав на патенти, ліцензійні згоди, ідеї, торгові марки) та процесний (це інфраструктура компанії - інформаційні технології, робочі процеси і т.і.)).	Edvinsson L. [16]
Інтелектуальний капітал – це той самий гудвіл, але який досліджується менеджерами, а не бухгалтерами; маючи внутрішню структуру, інтелектуальний капітал конкретизує поняття гудвілу і пояснює причини його появи.	Джойя Л., Багриновский К.А. [17]
Інтелектуальний капітал – це знання, інформація, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати, щоб створити багатство.	Гапоненко А.Л. [18]
Інтелектуальний капітал – це новий актив, якого раніше не було, тому він не співпадає ні з неосяжними активами, ні з гудвілом.	Рослендер Р., Финчем Р., [19]
Інтелектуальний капітал – сукупність нематеріальних активів, що підсилюють конкурентні переваги підприємства.	Брукинг Э. [20]

Продовження таблиці К.2

1	2
Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені; характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації та має такі складові: людський капітал, організаційний та споживчий.	Зинов В., Сафарян К. [21]
Інтелектуальний капітал – це вартість сукупності інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, природні і набуті інтелектуальні здібності і навички, накопичені бази знань і корисні взаємовідносини з іншими суб'єктами.	Леонтьев Б.Б. [22]
Інтелектуальний капітал – це поняття, що не співпадає з гудвілом, оскільки на рахунок гудвіла впливає балансова оцінка матеріальних активів.	Родов И., Лельерт Ф. [23]
Інтелектуальний капітал – це ширше поняття, чим нематеріальні активи і інтелектуальна власність, і не регламентується нормативними актами.	Козирьов А.Н., Макаров В.Л. [24]
Інтелектуальний капітал – об'єднує ту частину неосяжного капіталу, яка принципово не може мати прямої грошової оцінки і невідділима від компанії, що її створила, на відміну від неосяжних активів, які можуть бути вимірені у грошових одиницях і існувати за межами організації.	Просвирина И.И. [25]
Інтелектуальний капітал – знання, виражені у формі активів, які у найбільшому ступені посилюють конкурентоспроможність компанії, генеруючи додану вартість її акціонерам.	Sudarsanam S. [26]
Інтелектуальний капітал – матеріальна продукція у формі товарів та послуг на займаному компанією місці на ринку; ця продукція несе в собі унікальні індивідуальні і групові знання і навички	Stewart T.A. [27]
Інтелектуальний капітал підприємства – це сукупність здібностей і знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу.	Стрижак О.О. [28]
Інтелектуальний капітал – це інтелектуальне багатство організації, яке визначає її творчі можливості зі створення та реалізації інтелектуальної та інноваційної продукції.	Багов В.П. [29]
Інтелектуальний капітал – в широкому сенсі розуміється як сума знань в організації, що забезпечує їй конкурентну перевагу і створює додану вартість продукції.	Селезнев Е.Н. [30]
Інтелектуальний капітал – це економічні відносини з приводу відтворення і відчуження результатів інтелектуальної діяльності між носіями інтелектуальних здібностей, що приймають форму інтелектуальної власності, і її потенційними споживачами.	Малик І.П. [31]
Інтелектуальний капітал – охоплює поряд з елементами гуманітарного та споживчого капіталу ще й так званий структурний капітал, який, включає в себе інноваційний капітал, а останній – комплекс об'єктів інтелектуальної власності.	Козуб В.П. [32]

Продовження таблиці К.2

1	2
Інтелектуальний капітал – це здатні створювати вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими як засоби створення нової вартості	Кендохов О.В. [33]
Інтелектуальний капітал – це сукупність знань, навичок, вмінь всіх працівників підприємства, які представлені інтелектуальними ресурсами та включають в себе інтелектуальні людські, структурні і ринкові засоби підприємства, у тому числі нематеріальні активи, які формують конкурентні переваги	Крупка Я.Д., Хвищун І.П. [34]
Інтелектуальний капітал - розумові здібності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними та нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної праці	Мельник Л.Г. [35]
Інтелектуальний капітал – це засноване на зв'язках структуроване знання і здібності, які володіють потенціалом розвитку і створення вартості. ІК комерційної організації є сукупність знань, інформації, досвіду, кваліфікації і мотивації персоналу, організаційних можливостей, каналів і технологій, здатних створювати додаткову вартість, і сприяти забезпеченню конкурентних переваг організації на ринку.	Пожуєв В.І. [36]
Інтелектуальний капітал – це сукупність інтелектуальних ресурсів людей підприємств та організацій (знання, уміння і творчі обдарування індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машинні інтелектуальні засоби, оргструктури), які є результатом попередньої творчої діяльності людини і використовуються суб'єктами підприємництва для виконання поставлених цілей.	Река Г.В. [3]
Інтелектуальний капітал – це сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів підприємства, здібностей й навичок працівників підприємства (інтелектуальні ресурси), що формуються як наслідок реалізації його інтелектуального потенціалу, в ході здійснення підприємством господарської діяльності та його функціонування як управлінської системи. Перетворення інтелектуальних ресурсів в інтелектуальний капітал є слідством реалізації інтелектуального потенціалу	Шульга Ж.О. [38]
Інтелектуальний капітал - це синтетично-інтегровальне поняття, в створенні якого беруть участь інтелект, інтелектуальний ресурс, капітал; він постає системою, яка включає дві головні складові – природну (людську) і штучну; є найголовнішим чинником якісних перетворень в економіці та уможливорює набування нею нової – інтелектуально зорієнтованої форми.	В.Кондрашова-Діденко, Л.Діденко [39]
Інтелектуальний капітал – сукупність інтелектуальних ресурсів та здатностей до їх реалізації, які забезпечують	Ілляшенко С.М. [40]

Продовження таблиці К.2

1	2
умови тривалого розвитку на основі генерації, накопичення і використання інформації і знань; містить інформаційні, інтелектуальні та інші нематеріальні та матеріальні активи.	
Інтелектуальний капітал – здатність створювати нову вартість інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних продуктів.	Ковальова О.М. [41]
Інтелектуальний капітал інноваційно-активного підприємства – це формалізований (неформалізований), зафіксований на матеріальному носії (незафіксований) інтелектуальний ресурс інноваційно-активного підприємства, який під час наукових досліджень та робіт з персональних характеристик і особистих якостей індивіда трансформується та (або) поєднується в технічні, програмні, інформаційні й організаційні засоби, з метою створення інноваційної продукції чи послуг, що призводить до задоволення бажань клієнтів, зростання ринкової вартості, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства.	Бацалай Т.М. [42]

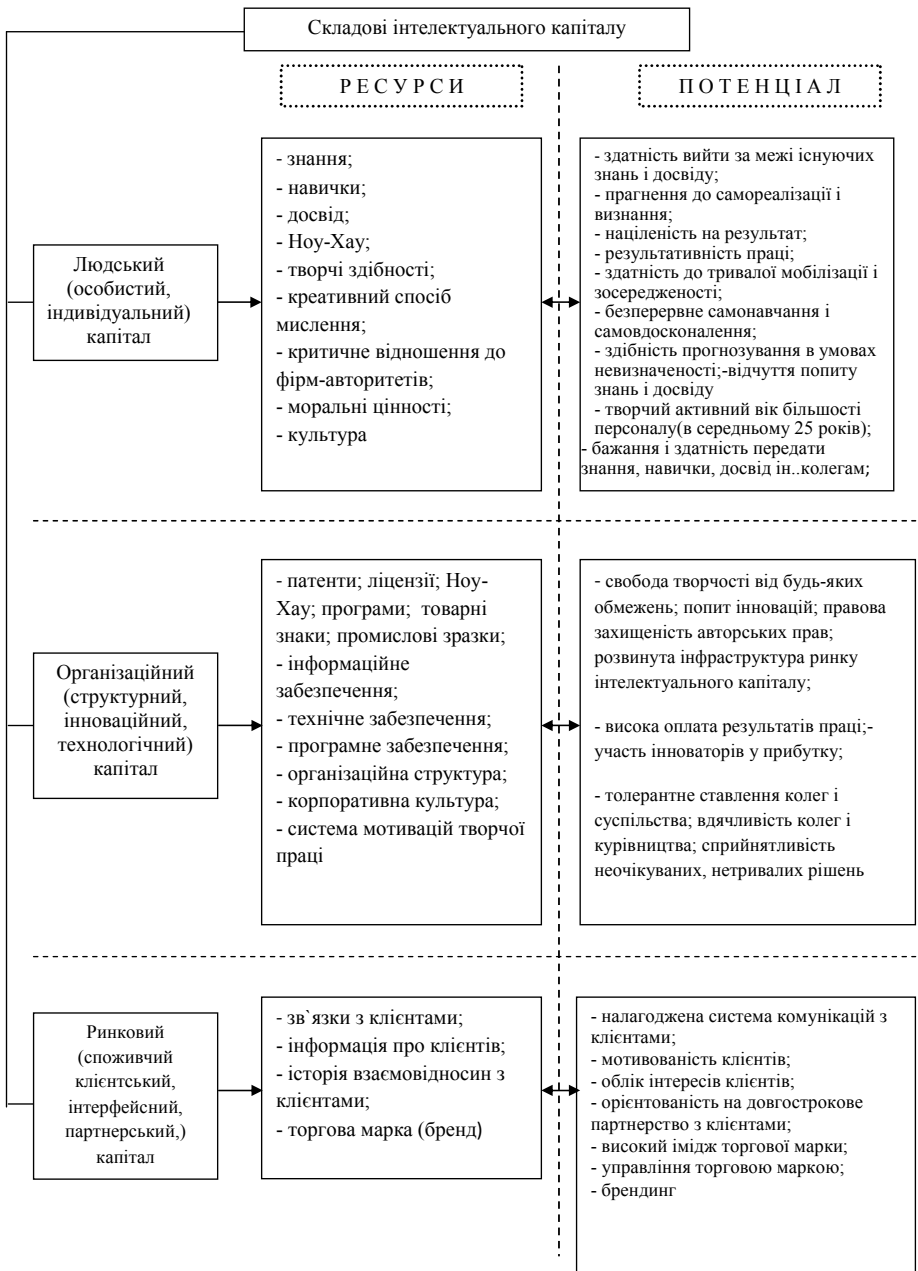

Рисунок К.1 – Комплексна структура складових інтелектуального капіталу

Таблиця К.3 – Деякі визначення сутності інтелектуальних активів, інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу підприємства (складено автором на засадах джерел [43-51].)

Визначення понять:		
1	2	3
Інтелектуальні активи -	Інтелектуальні ресурси -	Інтелектуальний потенціал -
це вартість інтелектуальних ресурсів, які в господарському обігу набувають форми нематеріальних активів. Бутнік-Сіверський О. [4]	сукупність людей, які мають необхідну професійну підготовку, необхідні знання і вміння та сукупність результатів їх інтелектуальної праці у вигляді програмних, технічних, технологічних, організаційно-структурних засобів, інформації і налагоджених комунікаційних зв'язків, які можуть бути використані як джерела доходів. Л. М. Діба [43]	можливості, створені інтелектуальними ресурсами. Л. М. Діба [43]
певна складова інтелектуального капіталу, до складу якої входить інтелектуальна власність, унікальні знання та досвід працівників, що оберігаються від несанкціонованого розповсюдження. Саліван П. [43]	особлива форма нематеріальних ресурсів, яка утворюється в результаті взаємодії персоналу підприємства з матеріальними та нематеріальними активами підприємства. Така взаємодія базується на знаннях та досвіді, накопичених персоналом, техніці, технологіях, продукції, процесах організації виробництва та праці, системі управління	на рівні індивіда – це здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у виробництві, тобто не розглядаються як економічний ресурс. Г.В. Река [37]
це сукупність інформаційних факторів функціонування економічного суб'єкта, створюваних і використовуваних як всередині організації, так і в навколишньому середовищі з ціллю формування унікальних конкурентних переваг. Старкова Н.О., Костецький А.Н. [45]	структурне поняття для визначення певної частини персоналу підприємства, що характеризує його з якісної, змістовної сторони. С. Ф. Фролова [44]	сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та творити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа. Прошак В. [46]
		Категорія, що включає в себе: рівень освіти населення, відсоток студентства від загальної кількості населення, частку витрат на освіту й науку у ВВП, питому вагу залучених до наукового обслуговування у загальній чисельності населення тощо. Данилишин Б., Куценко В. [47]

Продовження таблиці К.3

Визначення понять:		
1	2	3
це результати інтелектуальної творчої діяльності людини, а також втілений в людях потенціал (у формі освіти, знань, досвіду), що забезпечує одержання підприємством економічних вигод в майбутньому. Легенчук С.Ф. [48]	це знання і здібності персоналу підприємства і продукти його інтелектуальної і творчої діяльності. Інтелектуальні ресурси визначають інтелектуальний потенціал підприємства, тобто його інтелектуальні можливості (здібності). Л. Г. Мельник [35]	духовно-освітнянський стан нації, що забезпечує здатність народу до виконання актуальних суспільно-економічних завдань, створення необхідних умов всебічного розвитку молодого покоління на базі найвищих духовних цінностей нації". В. Орищенко. [43]

Таблиця К.4 – Визначення інтелектуальних ресурсів як складових інтелектуального капіталу [38]

Вид інтелектуального ресурсу	Визначення
Інтелектуальна власність	Виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах. Відносини у суспільстві, у зв'язку із створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності, регулюються системою правових норм, що узагальнено називається правом інтелектуальної власності.
Нематеріальні активи	це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та контролюються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, для адміністративних потреб чи надання в оренду іншим юридичним або фізичним особам.
Ринкові активи	це потенціал, який забезпечують нематеріальні активи, пов'язані з ринковими операціями (торгові марки, лояльність до них покупців, канали розподілу, повторні угоди).
Здібності й навички працівників	це потенційні можливості, що виявляються в діяльності, яка не може існувати без них, а також здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навиків. Передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань.

Таблиця К.5 – Класифікація методів оцінки інтелектуального капіталу за економічною природою (складено автором, оприлюднено в [187])

Економічна природа	Метод (методика)	Характеристика груп методів (методик)
Прямий вимір складових ІК	<ul style="list-style-type: none"> - «Skandia Navigator»; - «Measures that Matter»; - «Вартість нематеріальних активів компанії» 	<p>Методи цієї групи ґрунтуються на ідентифікації і оцінці в грошових величинах окремих активів або компонентів ІК, після чого виводиться інтегральна оцінка ІК компанії</p>
Ринкова капіталізація	<ul style="list-style-type: none"> - Коефіцієнт Тобіна; - Метод перспективної вартості людського капіталу 	<p>Дані методи використовують, коли обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її ІК або нематеріальних активів</p>
Віддача на активи	<ul style="list-style-type: none"> - Метод розрахунку прямих витрат на персонал; - Метод конкурентної оцінки вартості людського капіталу; - Оцінка вартості людського капіталу на основі випробувань в середовищі бізнесу; - Вимір споживчого капіталу; - Метод підрахунку невідчутної вартості; - Метод розрахованої нематеріальної цінності активів; - Метод визначення доданої вартості 	<p>Такі методи характеризують відношення середнього доходу компанії за мінусом податків за деякий період до матеріальних активів компанії порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Щоб обчислити середній додатковий прибуток ІК, отриману різницю помножують на матеріальні активи компанії. Далі шляхом прямої капіталізації або дисконтування отриманого грошового потоку можна визначити вартість ІК компанії</p>
Підрахунок очків	<ul style="list-style-type: none"> - Монітор нематеріальних активів; - Метод IVM (усеосяжної оцінки); - Метод вартісного ланцюжка; - Індекс інтелектуального капіталу; - Брокер технологій; - Індекс інтелектуального капіталу (ІК-індекс); - Модель Б. Лева "Value Chain Blueprint"; - Невидимий баланс (Konrad Group); - Монітор ІК; -К.Е.Свейбі (IntangibleAssets Monitor); - Knowledge Quick Scan; - Методика Хаусела - Канівського для оцінки вартості організаційного капіталу компанії; - Збалансована система показників 	<p>В ході використання цієї групи методів ідентифікуються різні компоненти нематеріальних активів або ІК, генеруються і докладаються індикатори, і індекси у вигляді підрахунку очків. Вживання таких методів не передбачає здобуття грошової оцінки ІК. Ці методи подібні методам діагностичної інформаційної системи.</p>

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДОДАТКУ К

1. Авраменко У.О. Інтелектуальний капітал та його трансформація в інноваційний продукт / У.О. Авраменко, О.О. Сфременко // Науковий збірник ДІРСРП, 2010. – С. 87-95.
2. Андрейчіков О.О. Роль інтелектуального капіталу в процесі інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств / О.О. Андрейчіков // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку і окремих бізнес» (7-8 жовтня, 2010р.): – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20101008/5_andre.htm.
3. Афанасьєва К.О. Інтелектуальний капітал як основа діяльності видавництва. Актуальні проблеми захисту авторських прав / К.О. Афанасьєва// Матеріали Третьої науково-практичної конференції «Друкарство молоде». – К., 2009. – С.117-119.
4. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – № 1, 2002. – С. 16-27.
5. Кириленко В.І. Управління інтелектуальним капіталом як фактор підвищення рівня конкурентоспроможності економіки / В.І. Кириленко.[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tppc/2010_23/Zb23_01.pdf.
6. Крикун Н., Веретенникова О. Методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства / Н.Крикун, О. Веретенникова // Журнал «Схід». – Спецвипуск № 3, 2009. – С.89-97.
7. Курило Л.І. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / Л.І.Курило.[Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.rusnauka.com/NIEK_2006/Economics/9_17570.doc.htm.
8. Нанівська Є. В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність і значення в сучасних умовах / Є. В. Нанівська // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип.21.15, 2011. – С. 256-262.
9. Панкова М. Проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності / М. Панкова, Р. Лопатина // Економічний аналіз. – №6, 2010. –С.67-74.
10. Таланчук П. Становлення й розвиток нанотехнологій у світі і в Україні: використання інтелектуального капіталу, тенденції розвитку / П.Таланчук, В.Малишев // Газета «Університет «Україна». – №10-11, 2009. – С.117-119
11. Прахалад К. Інтелектуальний капітал: новий погляд на нематеріальні активи / К.Прахалад, П. Санчез, Н.Р. Кильчевская, М.Е. – 1992. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dis.ru/library/fm/archive/2004/4/2309.html>
12. Stuart T.A. Intellectual Capital: The New Wealth of Organisations/ T.A. Stuart. – London, 1997. – 248 p.
13. Стюарт Т. Богатство от ума: Деловой бестселлер: [Пер. с англ. В.А.Ноздровой] / Т.Стюарт. – Мн.: Парадокс, 1998. – 358с
14. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества / В.Л. Иноземцев. – М.: «Academia». – «Наука», 1998. – 640с.
15. Ескіндаров М.А. Развитие корпоративных отношении и современной российской экономики / М.А. Ескіндаров.– М.: Республика, 1999. – 368 с.
16. Edvinsson, L. Some perspective sonintangiblesand intellectualc apital / L. Edvinsson, Journal of Intellectual Capital. Vol. 1.Number 1, 2000, pp. 12-16.). – 2000.– p.12-16.
17. Джойя Л., Багриновский К.А. Визначення сутності поняття інтелектуальних активів підприємства / Л. Джойя, К.А. Багриновский. – 2001. – 219 с.

18. Гапоненко А.Л. Управление знаниями / А.Л. Гапоненко.– М.: ИПК госслужбы, 2001. – 52 с.
19. Рослендер Р. Нематеріальні активи як частина інтелектуального капіталу / Р. Рослендер, Р.Финчем, 2001. – [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://referent.mubint.ru/security/8/6676/1>
20. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Брукинг Э. [Пер. с англ, под ред. Л. Н. Ковачин]. – Питер, 2001. – 318 с.
21. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В.Зинов, К. Сафарян //Интеллектуаль навласність. – № 5-6, 2001. – С. 23-25
22. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев.– М.: «Акционер», 2002.– 246 с.
23. Родов И. Проблема определения человеческого капитала / И. Родов, Ф. Лельерт, 2002. –[Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://tt.pstu.ru/mnp09/mnp09/s11/deputatova.htm>
24. Козирьев А.Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / А.Н. Козирьев, В.Л. Макаров. –Москва: – «Интерреклама», 2003. – 59 с.
25. Просвирина И.И. Интеллектуальный капитал: новый взгляд на нематериальные активы / И.И. Просвирина //Журнал «Финансовый менеджмент». – №4, 2004. –С.25-29.
26. Sudarsanam S. Valuation of Intellectual Capital and Real Options Model/ S.Sudarsanam //Cranfield University, 2003. – 164 p.
27. Stewart T.A. Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations / T.A. Stewart.–N.Y.– L.: Doub-leday. – Currency, 2004. – 164 p.
28. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / О.О. Стрижак.– Харків, 2004. – 23 с.
29. Багов В.П. Управление интеллектуальным капиталом: [Учебн.пособ.] / В.П. Багов, Е.Н.Селезнев, В.С. Ступаков. – М.: ВБ «Камерон», 2006. – 248 с.
30. Селезнев Е.Н. Интеллектуальный капитал как объект управления / Е.Н. Селезнев // Справ.економіста. – №2,2007. – С.25.
31. Малик І.П. Теоретичні аспекти управління інтелектуальним капіталом / І.П. Малик. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007.
32. Козуб В. П. Теоретичні аспекти формування інтелектуального капіталу / В. П. Козуб. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/209.htm>
33. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / О.В. Кендюхов. – Донецьк, 2007. – 31 с.
34. Крупка Я. Д. Интеллектуальный капитал у підприємницькій діяльності / Я. Д. Крупка, І. П. Хвищун // Луцький національний технічний університет:Збірн. наук. праць. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси».– 2008.– [Електронний ресурс].
35. Мельник Л.Г. Интеллектуальный капитал ВУЗа как залог его инновационного развития: сущность, структура, подходы к оценке / Л.Г. Мельник // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2009. – С.145-154.
36. Пожуев В.І. Интеллектуальный капитал як стратегічний потенціал організації / В.І. Пожуев // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2009, Вип. 37. –[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpgvzdia/2009_37/pdf/VISNIK_37_1.pdf

37. Река Г.В. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування / Г. В. Река // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Вип.19.1, 2009. – С. 228-232.
38. Шульга Ж. О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / Ж.О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – №2(10), 2010. – С. 228-232.
39. Кондрашова-Діденко В. Інтелектуальний капітал: концепти vs конструкти / В.Кондрашова-Діденко, Л.Діденко // Вісник КНУ ім.Т. Г. Шевченка. Економіка. – №117, 2010. – С.26-30
40. Ілляшенко С.М. Інтелектуальний капітал ВНЗ як запорука його інноваційного розвитку: сутність, структура, підходи до оцінки / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – № 1, 2011. – С.145-154.
41. Ковальова О.М. Інтелектуальний капітал – важлива складова капіталу підприємства / О.М. Ковальова // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону»(м.Суми, 19-21 червня 2012). – [за ред. О.В. Прокопенко]. – Суми: СумДУ, 2012. – С.57-59.
42. Бацалай Т.М. Сутність інтелектуального капіталу інноваційно-активного підприємства / Т.М. Бацалай // Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/398>.
43. Діба Л.М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічний категорій / Л.М. Діба. // Економічний вісник університету: Збірник наукових праць. – № 17/1, 2011. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
44. Фролова А. С. Формування концепції інтелектуального капіталу підприємства / А.С. Фролова // Електронне наукове фахове видання. Випуск №3, 2011. – С. 132-145.
45. Старкова Н.О. Интеллектуальные активы фирмы: идентификация и управление / Н.О. Старкова, А.Н. Костецкий. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intel-assets.h1.ru>.
46. Прошак В. Концепція інтелектуального капіталу у сучасній економічній теорії / В.Прошак // Вісник Львівського університету. Вип. 32. – Сер.: Економічна. – Львів: Вид.центр ЛНУ ім. І.Франка. – 2003. – С.598.
47. Данилишин Б. Відтворення інтелектуального потенціалу в контексті розвитку знаннєвої економіки / Б. Данилишин, В.Куценко // Вісник НАН України. – №7, 2004. – С.15-24.
48. Легенчук С. Ф. Оцінка інтелектуального капіталу / С. Ф. Легенчук // Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир, 2011. – С.317-325.

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1 – Підходи до визначення сутності та складу аналітичних інструментів управління у наукових джерелах (*систематизовано автором*)

Автор, джерело	Зміст визначення та склад аналітичних інструментів
<i>Узагальнені визначення</i>	
Кобзєва К.В.	пропонує під аналітичним інструментарієм розуміти сукупність інструментів, за допомогою яких можна здійснювати своєчасний та результативний аналіз, що визначає аналітичні інструменти як складову аналітичного інструментарію, проте не надає їх зміст.
Борщ В.І.	ототожнює аналітичний інструментарій управління з методологічною базою аналізу, яка містить методiku та методи його здійснення, де під методом розуміється спосіб або прийом, за допомогою якого забезпечується рішення аналітичних завдань, а під методикою – сукупність способів та прийомів, що виконуються у певній послідовності для розв'язання певних аналітичних завдань.
Горшкова Л.А.	визначає дві ключові складові аналітичних інструментів системи управління: методiku та відповідне організаційне забезпечення, кожна з яких представлена сукупністю відповідностей певних структур
<i>Визначення AI управління розвитком та ефективністю діяльності</i>	
Антипцева О.Ю.	під аналітичним інструментарієм управління фінансовим розвитком розглядає підходи та методи оцінки фінансового стану, рівня фінансового розвитку та фінансової безпеки підприємства.
Самуляк В.Ю.	відносить до аналітичних інструментів управління економічним розвитком: SWOT-аналіз, матрицю BCG, матрицю «McKinsey-GE», збалансовану систему показників (BSC), полікритеріальний метод діагностики розвитку підприємств тощо, та доповнює їх методом оцінювання рівня розвитку промислових підприємств, що базується на інтегральному підході та графо-аналітичним методом на засадах аналізування тенденцій та обґрунтування стратегій.
Отенко В.І.	до традиційного аналітичного інструментарію у виборі стратегії розвитку підприємства відносить методи фінансово-економічного аналізу, які застосовуються при визначенні обсягу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення стратегії; рівня фінансової віддачі, очікуваної від обраної стратегії; розподілу фінансової віддачі у часі; можливості фінансової синергії; рівня ризику, пов'язаного з проведенням стратегій, та доповнює його специфічними методами аналізу в умовах невизначеності зовнішнього середовища (ситуаційний аналіз, метод сценаріїв, методи теорії кількісних ігор і опціонного ціноутворення, методи теорії якісних ігор, методи аналізу прихованого попиту).

Продовження таблиці Л.1

1	2
Морохова В.О., Василик Н.М., Райковська І.Т., Рябенко В.В.	В якості аналітичного інструментарію та інструментів в стратегічному управлінні здебільшого розглядають відомі методи та моделі стратегічного аналізу.
Скалюк Р.В.	розглядає під аналітичними інструментами управління фінансовими результатами підприємства так зване “золоте правило економіки підприємства” (або модель збалансованого економічного розвитку підприємства) та їх модифікації.
<i>Визначення AI управління економічною безпекою підприємства</i>	
Отенко В.І.	В якості аналітичних інструментів управління економічною ефективністю функціонування підприємства розглядає основні підходи та методи її оцінки, а також необхідне інформаційне забезпечення, до якого віднесено: методики та методичні рекомендації з аналізу та розрахунку певних показників, статистичні середньо-галузеві показники, тактичний і стратегічний плани підприємства, дані бухгалтерського обліку, фінансової та управлінської звітності, комп'ютерні системи підтримки і прийняття рішень та пакети прикладних програм.
Отенко І.П.	в якості аналітичного інструментарію управління економічною безпекою підприємств пропонує змодельовані рівняння залежності визначених факторів економічної безпеки (властивостей економічного потенціалу підприємства) від значень показників ліквідності, фінансової стійкості, ефективності діяльності й інтенсивності використання ресурсів.
Отенко І.П.	<i>системи показників та індикаторів, методи аналізу та оцінки економічної безпеки підприємства</i>
Л. Гнилицька	В якості аналітичних інструментів забезпечення економічної безпеки пропонує методи та моделі: 1) аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства: аналіз ліквідності та платоспроможності, аналіз фінансової стійкості, аналіз використання власного та залученого капіталу, аналіз прибутковості та ділової активності, аналіз грошових потоків, аналіз можливої втрати платоспроможності (банкрутства) та її відновлення, аналіз використання виробничих ресурсів підприємства; 2) стратегічного аналізу та обліку: аналіз конкурентних переваг та слабких місць в діяльності підприємства (SWOT-аналіз), збалансована система економічних показників; 3) управлінського обліку та аналізу: аналіз безбитковості, аналіз за центрами відповідальності, рівняння витрат та вигід, аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу продажу та прибутку, аналіз чутливості прибутку до окремих факторів діяльності тощо.
	<i>Доволі часто термін «аналітичні інструменти» наводиться й в сучасних оглядах різних програмних продуктів та автоматизованих систем, проте й там має суттєво різне змістовне наповнення.</i>

Наукове видання

Волощук Лідія Олександрівна

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ
КОМПЛЕКСНОГО УПРАВЛІННЯ**

Монографія
в авторській редакції

Технічна редакція: *Т. В. Павліченко, А. Ю. Устинюк*

Підписано до друку 30.04.2015 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 23,02. Наклад 300 прим.
Зам. № 3004/4.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «Апрель»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
тел.: +38 0482 35 79 76